

Min vän Ahasverus

tilläggskapitel

Magnus Aurelio

87. Marcus Aurelius

På tal om Lionardo da Vinci och Alfonso den Vise var det en man som överträffade dem båda i filosofisk upphöjdhet men vars ställning i stället var desto mera tragisk. Jag konsulterades i samband med hans kanske enda moraliska trångmål, när han blev osäker om hur han skulle hantera kristendomen. Den var ännu ung men desto mera livskraftig och pockande i sin ungdom när den började utgöra ett reellt inrikespolitiskt hot mot det romerska imperiets fortbestånd, när de kristna predikade pacifism och vägrade göra militärtjänst när romarriket på allvar började hotas av germanerna. Marcus Aurelius fick tillbringa tre fjärdedelar av sin tjänstgöring som romersk kejsare i fält för rikets försvar och höll stånd mot germanerna så länge han levde, medan så fort han var borta hans efterföljare lät germanerna bryta igenom gränserna.

Men det var som konsult i den kristna frågan jag tillkallades. Han gick till saken genast.

"Jag har hört att du är en jude med någon erfarenhet. Redan kejsar Claudius hade problem med judarna, ett problem som i princip förföljt alla Roms kejsare, och det har kunnat hanteras, om än väl bryskt ibland enligt min mening, men jag fruktar att det kristna problemet kommer att bli svårare. Med sitt arroganta förakt för Roms traditioner och religion, då deras ambition är att avskaffa allt det gamla för att ersätta det med ett kristet sektmonopol, underminerar de staten och det överlagt och avsiktligt. Detta är först och främst en utmaning mot mig som statsöverhuvud. Skall jag tolerera den och låta den vara, eller skall jag bekämpa den med samma medel som en Nero och Domitianus?"

"Risken är, om ni tolererar den, att den gör allvar av sitt revolutionära program."

"Tror ni jag kan besegra den?"

"Nej."

"Så de kommer att vinna i alla fall?"

"Det är tyvärr det troligaste, då Rom alltsedan Julius Caesars tid varit besjälats av ruttenhet. De goda kejsare som lyckats föra Rom vidare mot

utveckling och framsteg har tyvärr inte räckt till för att bota den statsröta som de dåliga kejsarna frossat i att underblåsa."

"Som statsöverhuvud är det min plikt att försvara Rom mot alla dess fiender, inre och yttre. De kristna utgör en inre fiende och dess värre av moraliskt slag. De ifrågasätter allt våld, som Rom är uppbyggt av, men konsekvensen av deras pacifism är att Rom blir utan armé och chanslöst mot barbarerna, som då gärna skulle förstöra allt vad vi byggt upp under 500 år. Är det vad de kristna vill?"

"De vet nog inte själva vad de vill."

"Så de drivs av övertro och övermod, som bottnar i okunskap och brist på utbildning. De vill avskaffa all kompetens och ersätta den med inkompetens. Är det vettigt? Är det sunt?"

"Nej."

"Och ändå påstår du att de kommer att vinna?"

Jag suckade. "Det bästa ni kan åstadkomma med att bekämpa dem är en uppskjutning av det romerska rikets undergång."

"Och det är vad jag måste göra hur fåfängt det än är, ty mitt ämbetes plikter bjuder mig att göra det."

"Då blir åtminstone ni oskyldig till Roms undergång."

"Är det den bästa tröst ni kan ge mig?"

"Jag är rädd för det."

"Tack för att ni har visat mig mitt öde. Det var just vad jag hoppades av er."

"Är det något annat jag kan stå till tjänst med?"

"Nej, min vän, jag är rädd att det var det enda."

Han var inte stor till växten och redan härjad av sjukdomar och bekymmer. Han led av kroniskt magsår och var redan helt beroende av sin läkare Galenos och hans droger, men annars hade han inte hållit ut så länge som han ändå lyckades hålla ut mot germanernas barbariska hot och tryck – 17 år av sin 21-åriga regeringstid. 17 år av världskrig på olika fronter, som han i princip fick sköta alldeles själv som strateg och general, den sista och yttersta grekiska filosofen, vars främsta livsverk var hans befestelse och gynnande av filosofskolorna i Athen, alla de antika lärdomsanstalter som 150 år senare skulle stängas och likvideras av den då nya statsreligionen kristendomen.

88. *Origenes*

Dock fanns det även företrädare för kristendomen som jag kunde respektera. En av dem var Origenes, det kanske första riktiga helgonet och samtidigt den första riktiga kättaren. Han tog sin kristendom på högsta allvar och gick nog till överdrift därmed, då han både kastrerade sig själv, för att befria sig från köttets lustar i överdrivet nit för celibatets renhet, och avsiktligt sökte martyrskapet. Han blev svårt torterad av kejsar Decius men inte till döds.

Det var detta vrak av en man, detta självkastade helgon, detta martyrfiasko som jag träffade, när han definitivt var på glid att bli den främste bland heretiker.

"Vad vet vi om Kristus och kristendomen egentligen? Ingenting, för allt vi vet består av andrahandsuppgifter och förvridna subjektiva omdiktningar av personen Jesus, vilka nästan begravt honom levande i odechifferbara myter och edsvurna vittnesbörd som alla motsäger varandra. Evangelierna är otaliga, och alla ger de en helt annorlunda bild av mannen. Alla är de konstruktioner, som vi inte kan lita på. Till och med i överensstämmelserna motsäger de varandra. De fyra stora evangelierna är alla överens om att han definitivt dog på korset, men samtidigt insisterar de på hans uppståndelse från de döda, vilket är en praktisk omöjlighet, medan samtidigt evangelisten Johannes understryker att Jesus efter sin död, när soldaterna i stället för att slå sönder benen på hans kropp stack honom i sidan, hade den påföljd att han blödde. Ingen död man blöder. Hos en död man blir blodet kallt och stelnar, och något blödande efter döden är en praktisk omöjlighet, vilket tyder på att han inte alls dog, och bara då blir uppståndelsen trovärdig. Men varför då detta gyckelspel, detta extrema skådespeleri, denna sensationella föreställning? Var det bara av judisk messiansk fåfänga? Såg han en möjlighet att förverkliga alla Messiasprofetiorna, och var frestelsen att satsa på ett sådant projekt så överväldigande att han inte kunde motstå den? Han hängde inte på korset mer än högst tre timmar vid medvetande och därefter högst sex timmar som medvetslös, vilket han kan ha överlevt, i synnerhet som man inte slog sönder benen på honom eller ens kontrollerade om han verkligen var död, för Josef av Arimatea fick ju genast ta hand om honom med Pontius Pilatus goda minne. Och sedan uppståndelsespelet. Vakterna kollras bort och skräms bort, och Jesu kropp försvinner. Om han levde måste han ju naturligtvis ha tagits om hand av sådana som kunde återställa honom, troligen hans *healing*kunniga vänner bland esséerna, vilket är den enda rimliga förklaringen till hans sista sporadiska uppträdanden för apostlarna, som direkt tyder på att han ville synas så litet som möjligt. Ingen evangelist nämner ens någon spik genom fötterna, så det är fullt möjligt att han till och med slapp det obehaget.

Men varför då alla dessa lögnar och myter? Kan du förklara det för mig? Varför detta avsiktliga förande bakom ljuset av en hel mänsklighet?"

"Vad vet du mera?" frågade jag.

"I hela mitt liv har jag umgåtts med spektaklet, men ju mer jag har utforskat och funnit, desto mer förvirrande och mystiskt blir resultatet. Det finns historier om att han både i sina tidigare år och efter korsfästelsen reste till Persien och Indien och att han slutligen dog i norra Indien och har sin sanna grav där, vilket inte kan motbevisas, men det kan man inte tala om inför de kristna församlingarna, för då blir man stämplad som heretiker och schismatiker och kanske lynchad till döds. Det vore också ett martyrskap. Det är kanske det som är meningen. Jesus var ju själv en avfallande heretiker och schismatiker från sin

egen judiska religion. Kanske det är själva essensen av den religion han skapade i stället: ständigt avfall, ständig heresi och ständiga schismer. Det ser inte bättre ut.”

Jag kunde tyvärr inte hjälpa honom. Dock måste jag säga det till hans heder, att han värnade om Antikens kulturarv och filosofskolor. Han såg ingen oförenlighet mellan kristendomen och platonismen eller någon annan antik filosofskola. Tvärtom uppmanade han de kristna ledarna att även studera och omfatta alla de tidigare grekiska filosoferna, liksom de ju även studerade det judiska Gamla Testamentet, och det var bara för detta han stämplades som heretiker: för sin kristna tolerans skull mot alla andra religioner och filosofier. När kristendomen ett sjuttio år senare blev statsreligion innebar det fritt fram för diktatorisk intolerans i det religiösa monopolets namn för 1500 år framåt.

89. Albert Schweitzer

Det var när jag hörde honom exekvera i katedralen i Strasbourg som jag slogs av hur väl han förstod Johann Sebastian Bach. Jag hade aldrig hört någon organist komma så nära Bachs eget sätt att hantera orgeln som denne märklige universalbegåvning, som jag omedelbart stiftade bekantskap med och höll kontakten med så länge det gick – tills han försvann.

Han var något så ovanligt som samtidigt en framstående vetenskapsman, musiker och teolog. Det är mycket sällan man finner en sådan trippelkombination hos en kvalificerad begåvning, som då är så pass överkvalificerad, att man måste hysa farhågor för hur det skall gå för en sådan man. Och mycket riktigt, på toppen av sin karriär, när han inte ens 40-årig utnämndes till professor i teologi i Strasbourg efter att ha tillgodogjort sig doktorshattar utom i teologi även i filosofi och medicin, så kastade han bort sitt liv för att försvinna i djunglarna i Gabon. Varför?

Hans teologiska insatser hade gjort epok för sin saklighet och sitt framhävande av relevans i det svåra sovrandet av matnyttigt material i djungeln av det ogenomträngliga teologiska flummeriet, som var särskilt svårt i Tyskland, men det var hans musikaliska begåvning som mera hade slagit an på mig och gjort mig till hans vän. Han var därtill en fullständigt oromantisk människa, och det var kanske bara därför kan verkligen kunde bli något av en idealisk människa – han kompromissade aldrig med sina ideal och sin strävan efter det absoluta, det vill säga sanningen. Och det var den jag hörde i hans Bachtolkningar – hur han uppfattade och rätt formulerade den absoluta musikaliska sanningen.

Jag hade därför först svårt för att acceptera att han tänkte försvinna för oss och begärde därför en förklaring av honom. Han gav mig rätt: han var skyldig mig sin förklaring.

"Tyvärr, min vän, måste jag göra dig besviken. Det är inte av idealism jag beger mig bort för att begrava mig levande i min spetälskeby i Gabon. Det är snarare en flykt från verkligheten, men denna verklighet kan jag inte acceptera. Det är därför jag så definitivt som möjligt vill lämna den.

Den västerländska civilisationen står inför sin upplösning. Degenerationen accelererar nästan för varje dag. Har du hört den moderna musiken? Någon galen klåpare i Österrike har fått för sig att man kan göra musik av enbart dissonanser, att musiken klarar sig bättre utan melodier än med och att harmonier bara är i vägen för musikens utveckling. Det är bara ett symptom. Sådan är hela världen. Eftersom du ämnar stanna kvar här i civilisationens hjärta bör jag bereda dig på det värsta. Världen håller på att störta sig i inbördeskrig. Det är främst några klantskallar inom det ryska utrikesdepartementet som har begått den oförlåtliga klumpigheten att driva in en kil mellan ententen och de tyskspråkiga länderna. De kan inte längre komma överens och ännu mindre prata med varandra. Vem som kommer att inleda nästa krig vet jag inte, men kursen därhän är lika obeveklig som Titanics kurs mot isbergen, och haveriet blir universellt. Det märks även i litteraturen, moral och idealism har blivit anathema och uteslutits för att ge rum åt nonsens och fullständig upplösning av alla former och värderingar. Romain Rolland är kanske den siste store fullvärdige litteraturrepresentanten och humanisten i västerlandet. Jag ser inga andra.

Men avgörande för mig är den teologiska utvecklingen. Ingenting har jag fördjupat mig mera intensivt i än hela den teologiska utvecklingen under 1800-talet i Frankrike och Tyskland, och något tyngre ämne finns inte. Ernest Renan gjorde en djärv insats med att försöka nalkas Jesus på realistisk för att inte säga nästan naturalistisk basis, han visste att han därmed skulle utmana alla kyrkor och fick mycket riktigt alla emot sig för sina ansträngningar, men han lyckades åtminstone till hälften och framfödde därmed den moderna teologin, som delvis med framgång följt hans spår och framför allt omfattat hans intressanta ambition att försöka urskilja den *verkliga* Jesus bakom alla myterna. Det är legendbildningen och alla de falska myterna som om något verkligen korsfäst och begravt honom levande. När man sorterar ut allt nonsens och ovidkommande subjektivt slagg så blir det faktiskt någonting kvar. Det var det som teologerna mest förfasade sig över med Renans tilltag, att hans metod skulle omintetgöra hela teologin och inte lämna någonting kvar i sin konsekventa avklädning av alla motsägelser och orimligheter, men deras skrämselflicka var bara ett symptom på deras ofantliga villfarelser. Det är alldeles riktigt att det inte blir mycket kvar, men det blir någonting kvar, och det är det som är det intressanta, att det blir någonting kvar över huvud taget.

Det är det som blir kvar som jag ser som räddningen för framtiden och som jag tänker försöka följa. Vad som försvinner är hela det teologiska spindelnätet av lögnar, och vad som blir kvar är den rena människan Jesus, han som gick in för att ta hand om sina medmänniskor, läkaren och helbrägdagöraren, mannen

som omfattade syndare och publikaner och fallna kvinnor med samma varma tolerans. Det var han som gav oss evangelierna och ingen annan, och det är bara genom den filantropen som det blev någonting av kristendomen. Annars hade den bara blivit en hednisk kult som alla andra.

Därför beger jag mig till Afrika, för att i min egen personliga mänskliga begränsning åtminstone ta ansvar för den del av mänskligheten som jag ser att jag kan ta ansvar för. Det oavvisligt lockande är, att det finns ingen annan som bryr sig om de spetälska i Afrika. Där ser jag att jag kan göra en insats, och därmed avsvär jag mig allt ansvar för den politiska mänskligheten med dess vidriga egoistiska maktspel, som så länge historien kommer att hålla på bara kommer att skörda oskyldiga som offer medan skurkarna aldrig blir straffade, då de har makten och krampaktigt behåller den så länge de kan, förblindade av egoismens galenskap, det värsta av alla vansinnen. Kan du förstå mig?"

Han var angelägen om att jag skulle förstå honom och förlåta honom att han svek så många förhoppningar på honom i Europa. Jag förstod honom alltför väl, och jag var innerligt tacksam för hans öppenhjärtlighet. Det var mer än vad jag vågat hoppas på. Jag frågade honom stilla: "Är det något jag kan göra för dig?"

"Du lever antagligen längre än jag. Försök att inte glömma mig när jag är borta. Det är det enda jag är rädd för: att mitt livsverk, min uppoffring och min ansträngning skall gå obemärkt förbi. I den moderna tiden skall det finns klen med utrymme för idealister, och de som finns skall nästan alla drunkna i den brutala materialismens blinda överkörning av mänskligheten och försvinna och omkomma på vägen, och jag blir antagligen förr eller senare en av dem. Jag fruktar den moderna historiens skenande självsvåldiga okunnighet och blindhet, när glömska och ignorans med tiden skall hållas högre än besvärlig kunskap. Redan Tolstoj stod ganska ensam som motståndare mot den nya tidens ivägskenande från universella humana värderingar. Risken är att hela mänskligheten omkommer i en sådan historisk syndaflod, och då blir de som försökte motverka den de första offren."

Han är nästan glömd idag, och han försvinner till och med mer och mer ur uppslagsverken. Men själv kan jag aldrig glömma honom som en av de få som stod upprätt när världen föll. Han lämnade västerlandet precis i tid före det första världskriget. Romain Rolland stannade kvar och stred ensam för pacifismens sak i hans frånvaro och förde i decennier en underbar fana för humanismen, men ändå satte jag Albert Schweitzer ännu högre. Båda var ytterst musikaliska och lyhörda gentemot de historiska vibrationerna, men Schweitzer accepterade att han inte kunde göra något åt historiens urspårning och valde då att göra det enda han verkligen kunde göra, som var att åtminstone sopa rent framför sin egen dörr.

En av den elisabetanska epokens märkligaste män var min sege kollega John Dee, en pionjär inom den nya matematiken och banbrytande inom vad som då ännu inte kallades parapsykologi. Det märkligaste med honom var att han alltid klarade sig, fastän han var mer eller mindre rent ut sagt en trollkarl. Maria den Blodiga försökte sätta dit honom och misslyckades som alla andra. Han blev inte bara drottning Elisabets mest respekterade rådgivare, hon såg upp till honom som till en fader medan Burleigh, hennes mångårige premiärminister som hjälpte henne till makten, hon aldrig kunde ta riktigt på allvar som alltför seriös pedant; utan han hade också ett solitt internationellt rykte för sin vederhäftighet som matematiker, astronom, astrolog och kännare av hemligheter. Han var en stor boksamlare, hans bibliotek var Englands största och bästa, och alla fritänkare räknade honom som sin lärare och beskyddare: Raleigh, Oxford, Bacon, Northumberland, Harriot, Marlowe, Wriothsley, Rutland – han var som en idealisk *tutor* för dem alla.

Hans betydelse accelererade väsentligt i och med Giordano Brunos succéartade besök i England under Philip Sidneys och Fulke Grevilles värdskap, vilket resulterade i Brunos mest berömda skrift, "Askonsdagssamtalen", där han öppet diskuterar förekomsten av andra solsystem än vårt. Philip Sidney och Oxford var ungefär jämnåriga och rivaler på alla områden; inom poesin, om drottningens gunst, inom det sociala, i hovet, om att vara bäst, och så vidare. De duellerade en gång, men drottningen gick emellan.

Jag uppsökte alltid John Dee när jag var i England, och han tog alltid vänligt emot mig. Jag tröttnade aldrig på honom, ty han var en man av många hemligheter. Han avslöjade aldrig allt utan hade alltid någonting kvar att ge. Endast inom astrologin var han alltid fullkomligt öppen, då han var övertygad om att jag visste mera än han på det området, och vi diskuterade många astrologiska problem tillsammans med ofta tillfredsställande lösningar. Det var delvis min erfarenhet som fick honom att lämna astrologin åt sidan under senare år för att i stället associera med andar.

Det mest spektakulära elementet i det blomstrande elisabetanska samhället var givetvis teatern och dess explosiva kraft och utveckling. Oxford gick i täten för det hela med sina mer eller mindre hårdföra teaterkompanier, som ofta anstiftade bråk i gränderna – de konkurrerande teatersällskapen var i London nästan som dagens storstäders gängbråk, men mot slutet av 80-talet blev det engelska dramat plötsligt ren poesi, och det slog mig för första gången hur välljudande det engelska språket kunde vara. Ansvarig för denna plötsliga lyftning var en helt ung man i 20-årsåldern, Christopher Marlowe från Canterbury, där han trots enkel bakgrund (han hade mycket väl kunnat vara oäkta son till någon hög aristokrat som placerat honom i en hugenottfamilj i Canterbury för att blidka drottningens vrede – hon förlät aldrig att gunstlingar

gifte sig eller kärade ner sig,) fick gå i katedralskola och skickades som student till Cambridge, där han genast kom i smöret bland de högsta fritänkarkretsarna med Sir Walter Raleigh, Thomas Harriot och earlen av Northumberland som mentorer. Han översatte Ovidius och Lucanus, vilket lärde honom hans ytterst effektiva retorisk-poetiska stil, och rekryterades av Sir Francis Walsingham, drottningens allt-i-allo och en av John Dees närmaste lärjungar, för underrättelsetjänsten och skickades ofta utomlands. Hans tunga våldsdrama "Tamburlaine" vållade sensation genom sin imponerande poetiska kraftfullhet och drastiska dramatik, blodigt grym hela vägen, vilket var något helt annat än Oxfords komedier. Han fortsatte sedan skriva pjäs efter pjäs, lika effektiva och bloddrypande av grymhet, tills hans "Doktor Faustus" erbjöd något helt annat. Det var en metafysisk pjäs helt dominerad av John Dees inflytande och lärdom och antogs på sin tid vara ett porträtt av John Dee själv. Pjäsen, trots alla dess imponerande knalleffekter, handlar i själva verket om samvetets moraliska dilemma när det kommer i kläm mellan den totala frihetens oändliga maktmöjligheter och själens obligatoriska renhet som tuktas fram av ödet. Doktor Faustus ger efter för frestelsernas frihet och makt och får ta konsekvenserna. Han gör egentligen inget annat fel än att han säljer sin själ.

Plötsligt några år senare var Marlowe fullständigt försvunnen från teatrarna i London, och i stället förekom det ett allenarådande teaterkompani som stod direkt under drottningen och nästan bara spelade pjäser av en viss William Shakespeare. Jag blev aldrig klok på vem denne Shakespeare egentligen var, av vad jag hörde verkade han vara en enkel man från landet, en hederlig och energisk skådespelare, en smart affärsman och factotum inom teatern, en pålitlig vän som alla kom överens med, en bra regissör och teaterdirektör och så vidare, men när jag igenkände flera av hans titlar från mer än tio år tillbaka som Oxfords tidigare titlar blev jag betänksam. Jag träffade honom aldrig, men jag ställde frågor. Min främsta fråga var: "Vad hände med Marlowe?" Till svar fick jag ett outgrundligt "Hysch!" med ett finger på läpparna.

Sista gången jag träffade John Dee beslöt jag att få ut vad han visste om saken. Jag frågade honom rent ut: "Vad vet du om Christopher Marlowes försvinnande för femton år sen?" Han satte fingret på läpparna och sade hemligt: "Hysch!"

Naturligtvis kunde jag inte nöja mig med det. John Dee skrattade. "Det var en förfärlig historia," sade han, "och egentligen var det mitt fel. Du såg väl 'Doktor Faustus'? De spelar den fortfarande. Den är outslitlig som pjäs, och scenen när Faustus och Mefistofeles, som är osynliga, slår tiaran av påven, som tror att det spökar, får fortfarande alla att skratta. Jag känner mig skyldig. Jag förförde Marlowe med min svartkonst och fick honom att sälja sin själ."

"Åt djävulen?"

"Inte alls. Åt framgången. Åt den mentala frihetens tygellöshet. Åt det totala själsliga självsvåldet. Marlowe var ämnad att bli teolog. Det var därför

han skickades till Cambridge av ärkebiskopen av Canterbury. Han var en strålande studiebegåvning, som läste allt vad han kom över. När han fick tillträde till mitt bibliotek satt han alltid där. I Cambridge kom han som alla andra i dåligt sällskap. Där frodas ju alltid det farligaste tänkbara fritänkeri. Han kom i kontakt med Raleigh, Northumberland, Bacon, Harriot, och de där och kom på att Bibeln till större delen består av oegentligheter. Han blev ateist. Det var ungefär det värsta man kunde bli på den tiden, och han var alltför öppen för att vara diskret om saken. Han hade tidigare klokt nog anonymt deltagit i debatten om biskoparnas förlamande inflytande och framstått som presbyterian, vilket var liktydigt med landsförräderi – John Penry blev hängd för den saken. Men Marlowe gick ett steg längre och blev uttalad ateist och höll till och med en ökad föreläsning i ämnet, ämnad bara för sina vänner i den skandalomsusade "Nattskolan" av farliga fritänkare, men vars rykte spreds och fick ärkebiskop Whitgift att gå i taket, Englands kättarförföljare nummer ett. Marlowe blev inofficiellt svartlistad av den engelska inkquisitionen men kunde inte sättas fast – det saknades konkreta bevis.

Under pestens år 1592-93 bodde han tillsammans med Thomas Kyd. De hade skrivit några dramer tillsammans och var goda vänner, men när teatrarna stängts för pestens skull var de som dramatiker arbetslösa. Marlowe skrev episka dikter i stället, och Kyd skötte olika sekreterarjobb. Vid ett tillfälle genomsöktes deras bostad efter kriminella pamfletter mot den illegala invandringen av landsflyktiga flamländare, som tvingats lämna de spanska Nederländerna för sin tros skull, alltså flamländska hugenotter. Det hittades inga pamfletter, men man hittade i stället några ateistiska skrifter. Kyd sade att de var Marlowes fastän det var han själv som kopierat dem mot betalning. Marlowe var inte hemma, så Kyd häktades i stället och torterades. Han skyllde konsekvent ifrån sig på Marlowe. Om Kyd var medskyldig eller inte till de ateistiska avskrifterna så kunde det i alla fall aldrig bevisas, och ännu mindre har det kunnat bevisas att Marlowe skrivit dem. Det var alldeles illa nog att de påträffades i deras hem.

Så marken började bränna under Marlowes fötter. Han kallades senare till förhör hos Stjärnkammaren, den engelska inkquisitionen, och befalldes att hålla sig tillgänglig. Han fick många varningar, och hans studiekamrat John Penry hade redan dömts till hängning.

Krisen blev akut när en spionkollega till honom, en viss Richard Baines, en opålitlig typ, av någon sorts personligt hämndbegär inlämnade en angivarrapport till drottningens råd, där Marlowe anklagades för att vara ateist, homosexuell och falskmyntare, allt det värsta som någon engelsman kunde vara. Han måste alltså försvinna kvickt.

Naturligtvis var det beklagligt att det måste gå så. Här var Englands mest lysande dramatiker med fantastiska pjäser bakom sig och bara 29 år gammal och med oerhörda löften för framtiden. Oxford, Sidney, Spencer, Chapman, Raleigh – alla skulle ofelbart komma i skuggan av hans dramatiska

överlägsenhet i språk och form och dynamisk människoskildring. Men han var kanske för överlägsen. Hur som helst, i stället för att tas om hand och tacksamt ges immunitet och kanske adlas för sina förtjänster blev han tillsagd att fly för sitt liv. Ingen kunde ta ansvar för honom. Han räcktes en lös och vansklig räddningsplanka, och det var allt.

Men Marlowe var framför allt en dramatisk begåvning med sinne för snillrika intriger och gjorde därför ett stort drama av saken – han iscensatte sin egen död. Hans skepp stod klart i Deptford att föra honom till Holland, men han stämde träff dagen före sin avfärd med tre av sina medagenter i Walsinghams sold, för att prata genom saken med dem och göra sin sista föreställning så trovärdig som möjligt. Allt planerades i minsta detalj. Ingenting lämnades åt slumpen. Det var en vattentät intrig. Huset tillhörde Eleanor Bull, en släkting till en av drottningens närmaste kammarjungfrur, så drottningen var troligen insatt i vad som hände. Det är till och med möjligt att det var hon som krävde Marlowes räddning. Därför skickades hennes egen likbesiktningsman med obegränsade befogenheter att städa upp saken efteråt.

De fyra agenterna improviserade fram den föreställningen, att Marlowe skulle ha omkommit i ett plötsligt gräl. Ett annat färskt lik skulle få föreställa Marlowe, och för att göra det hela mera trovärdigt sårade sig en av dem i huvudet. Det andra liket kan mycket väl ha varit den nyss hängde John Penry, hans antikyrlige meningsfrände, som plötsligt avrättades dagen innan. De tillbringade en hel dag med att diskutera detaljerna. Det var Marlowes bästa pjäs, som aldrig blev skriven.

När allt var klart kunde Marlowe försvinna, och de tre agenterna kunde tillkalla Eleanor Bulls medverkan i det hela. När drottningens likbesiktigare kom dit låg liket färdigt på bordet med ett djupt tillfogat sår i ögat in i hjärnan, som skulle ha varit dödsorsaken. Dråparen kom undan med självförsvar, och coronerns utförliga rapport med sexton neutrala vittnen, som inte hade känt Marlowe, befäste saken. Marlowe förklarades död, och därmed skulle han lämnas i fred för vidare förföljelser och trakasserier. Likväl fortsatte de lömska puritanerna förtala honom långt efter hans död. Han hade ju förrått kyrkan och religionen. Han skulle ha blivit teolog och präst men blev i stället diktare och ateist. Han hade förrått ärkebiskopen av Canterbury, som gett honom stipendiet till Cambridge. Det kunde inte förlåtas.

Men var han än var kunde han nu fortsätta dikta i fred, och de underbara pjäserna slutade inte rinna till med hans bortgång."

"Så William Shakespeares pjäser är egentligen Marlowes?"

"Tror du verkligen att en diktare som Marlowe kunde avbrytas i sitt arbete när han stod på höjden av sin ungdoms utveckling och dess sprängkraft var som störst? Man tystar inte en diktare vid 29 års ålder. Endast en fatal olycka kan stoppa honom. Varje försök till undertryckande av en talang i den åldern kan bara leda till motsatsen – desto större skaparkraft. Det är som en naturlag."

"Jag igenkände några av Shakespeares titlar som tidigare pjäser av Oxford."

"Marlowe stod under Oxfords inflytande. Alla gjorde det. Oxford drog ifrån ridån för den engelska teatern. Hans pjäser har aldrig lämnat scenen men ständigt vidareutvecklats. Pjäser som Hamlet och Kung Lear, Romeo och Julia och Titus Andronicus spelades redan på Oxfords tid, men varje föreställning tillförde dem något nytt, och de blir därför aldrig färdiga. Vem är William Shakespeare? Bara en bricka i spelet. Han har varit en oumbärlig administratör av pjäser för teatern, och han är världens pålitligaste skådespelare och kan hålla masken mer än väl, men jag tvivlar på att han skrivit ett enda ord själv. Få se vad han ska säga när Marlowes sonetter från de åren nu skall publiceras i hans namn. Deras innehåll strider nämligen mot allt vad Shakespeare står för. Antagligen drar han sig tillbaka då han vet, att han utan mask är ingenting."

Jag pauserade innan jag ställde nästa fråga.

"Var är Marlowe idag? Råkar du veta?"

Han skrattade till igen, ett litet kort *chuckle*. "Fördelen med att han var död och ändå fortfarande kvarstod under underrättelsetjänstens beskydd som diplomat, spion och agent var, att det äntligen gav honom obegränsad frihet. Han kunde anta vilken identitet som helst och fritt spela teater genom hela resten av livet. Han har naturligtvis haft många andra namn sedan dess. Vanligen tar han sig helt intetsägande sådana. Som ledtråd var han är idag, kasta ett öga på dedikationen när sonetterna släpps ut nästa år. Det är Thomas Thorpe som trycker dem, som också tryckte hans "Hero och Leander" postumt med ett förord som säkerställde Marlowes oantastlighet som död. Den dikten tillägnades Thomas Walsingham, hans närmaste beskyddare, av Edward Blount troligen i samråd med Marlowe själv med bekräftelsen av sin död som försäkring. Men sonetternas dedikation kommer att skrivas av Thorpe själv och kommer att tillägnas hans vän diktaren själv men i hans aktuella förklädnad som en viss hemlighetsfull pjäsprovindör vid namn William Hall, men inte ens detta falska agentnamn kommer att skrivas ut – bara initialerna."

"Så du har aldrig träffat på Marlowe bland dina vänner på andra sidan?"

"Naturligtvis inte."

"Hur upplever du andarna? Som älvor eller spöken eller något annat?"

Han var genast på defensiven. "Vågar du ifrågasätta deras existens?"

"Ingalunda. Jag undrar bara vem du träffar där och hur du känner igen dem."

"Låt mig bara säga detta. Jag är matematiker först och främst. Jag står med båda fötterna på jorden. Jag har alltid gjort det, och därför har jag överlevt. Jag är ingen charlatan som du, som vågar utge dig för att vara vad ingen kan vara. Ingen kan förneka andarnas existens, ty de som inte har upplevat deras existens kan lika litet yttra sig om den som de vet något om månens baksida, som ingen har sett. I stället finns det hur många som helst som har vittnat om både andarnas, änglarnas och älvornas existens. Jag medger, det är bara indicier som ej kan bevisas matematiskt och vetenskapligt utan en skugga av något tvivel, men indicier är ändå indicier. Ej heller kan jag ge dig något underlag för att min

redogörelse för Marlowes fall och metamorfos är sann, men indicierna finns där och är oförnekliga. Antagligen kommer framtida forskare att för alltid fortsätta gräva i hans fall utan att nå botten, och troligen kommer det att uppstå en djungel av mytbildning om såväl honom som Oxford och William Shakespeare, som blivit Marlowes ombudsman. Detalj för detalj kommer nog att undersökas av trägna sanningssökare, men troligen kommer man aldrig ens att få faktiska bevis om Marlowes äkta eller oäkta börd, som kan bli en kritisk fråga för även många andra vittra berömdheter i vår tid, då hela den elisabetanska eran utmärks av en genomgående moralisk oreda. Så jag hoppas du inte för mitt vittnesmål vidare, om du inte råkar överleva mig med många år.”

Han plirade vänligt mot mig som om han genomskådade mig, och ändå sedan den dagen har jag undrat: trodde han verkligen att jag inte var den jag var eller inte?

91. Emanuel Swedenborg

1700-talet kryllade av befängda charlataner och lycksökare, som ej sällan odlade sitt äventyreri på så många oskyldiga människors bekostnad som möjligt, och den ena var värre än den andra. Cagliostro var praktexemplet, som jag redan behandlat här, en storhetsvansinnig inbilsk bluff som bara levde för sin omåttliga egenkärlek, som en sporadisk framgång ledde till kanske 1700-talets största självbedrägeri, då han faktiskt trodde att han var inte bara ofelbar men även odödlig och kanske Gud själv. Andra lurades mera försiktigt med mera förslagna medel, som till exempel magnetisören Anton Mesmer, som aldrig avslöjade sitt recept, sin märkvärdiga hemlighet, som alla drogs till just bara för att den var så hemlig – han levde högt på folks fallenhet för självsuggerering och den häpnadsväckande naturkraft som därigenom kan utlösas. Genom ren självsuggestion kan en människa faktiskt fås till att inbilla sig precis vad som helst, inklusive att må alldeles förträffligt bra hur sjuk och döende hon än är, och många läkare har förstått att rätt utnyttja den kraften – och för all del, ingenting ont i det.

Men den märkvärdigaste av dem alla var ändå svensken Emanuel Swedenborg, som genom sina häpnadsväckande utsagor och pretentioner så väckte min nyfikenhet, att jag beslöt att resa den långa vägen till Stockholm bara för att känna honom på pulsen. Han var visserligen prästson men dock vetenskapsman, varför det var så anmärkningsvärt att han sadlade om så totalt till motsatsen, precis som Sir Arthur Conan Doyle, han som genomskådade och avslöjade älvofotograferna, 150 år senare.

Han tog emot mig med varmaste gästvänlighet och förbluffade mig genast med att inte alls vara någon nykterist. Han bjöd mig på en sup och rentav två eller flera i det att han hävdade, att alkohol faktiskt var hälsosamt för hjärnan, då det ”rensade smutsiga blodkärl och i någon mån frigjorde själen från kroppen”. Detta imponerade på mig. Charlataner och religionsstiftare brukade

annars alltid vara fanatiska renlevnadsmän som höll hårt på absolutism och sin dygdighet. Swedenborg var aktningvärt jordnära för att vara spiritist.

Jag ställde honom samma utmanande fråga som jag en gång ställt John Dee: "Hur känner du igen och kan du identifiera de andar som du umgås med, när de är så långt borta på andra sidan graven?" Han skrattade. Det underlättade att han tog det lätt. "Du fattar ingenting," sade han. "Förklara för mig då vad jag inte fattar."

"Jag vet inte vem du är, och jag struntar i vem du är, fastän jag klart kan se att du inte är vilken idiot som helst. Jag lämnar dig i fred för vad du är och ber dig glömma vad du är, för det är egentligen allt vad man behöver göra för att bli initierad och fatta universums sammanhang.

Det är nämligen det som är vitsen med det hela, att allting har ett sammanhang. Låt oss lämna andarna i fred. Jag ska inte plåga dig med dem eller utsätta dig för några knep, då jag kan se att du är hur nykter som helst hur mycket du än dricker. Låt det räcka med att fastställa, att det handlar om andra dimensioner än de som vi kan fatta med våra morbida sinnen, alltså allt det som hör till kroppen. För att fatta vad som äger rum utanför kroppen, utanför det materiella, måste man nämligen gå utanför sinnevärlden. Kan du fatta så mycket?"

"Naturligtvis."

"Då kan du fatta resten också. Ta dig en sup till, så fattar du bättre. Jag kan inte ha gäster här som fattar trögt."

Och jag tog en sup till för att blidka honom.

"Du förstår," sade han, "alla religioner har alltid haft fullständigt fel, därför att de fullständigt har missat poängen från början. De gick fel, därför att de fastnade i vad jag skulle vilja kalla idéfällor. De hakade upp sig på enskilda idéer. De fastnade i sig själva. Det är det man aldrig får göra.

Alla religioner har alltid haft rätt så till vida, att de alltid fattat och utgått från, att allting är andligt och att allting andligt är förenat med ett överjordiskt sammanhang. Detta fattade de alla från början, men sedan skulle de predika och etablera sig och vinna inflytande, och så blev de politiska, och så spårade de ur totalt. Det religiösa tänkandet får aldrig bli etablerat. Det fungerar bara om det är fritt. Alla portar och vägar och kanaler måste hållas fullständigt öppna. Det får inte finnas några begränsningar, några slutsatser, några dogmer eller någonting konkret alls att hålla sig till. Om Gud finns eller inte är fullständigt oväsentligt. Går man i den fällan så fastnar man i definitionen av hans väsen, som inte går att definiera, och när man tillmäter detta väsen någon makt har man fullständigt spårat ur, och då är man hopplöst förlorad. Då uppstår idéer som helvetet och förbannelse och synd och evig förtappelse och sådant. Alla som tagit någon religion på allvar har vanligen fastnat i den fällan, i sin egen fördömmelse, i sin vanföreställning om att någonting andligt kan vara ont. Det går inte. Det finns ingen godhet eller ondska i den andliga världen. Allt är bara andligt, men det är universellt.

Och det är det som är hemligheten. Däri ligger nämligen all livskraft över huvud taget. Missar man den självklarheten att livet egentligen bara är andligt, och man i stället attribuerar livet till något konkret, så att ens verklighetsuppfattning blir materiell i stället för att behålla greppet om det andliga, så är man död och dödlig och måste man gå under. Däri ligger livets största och farligaste missgrepp. Allt vad vi uppfattar såsom verkligt är bara vanföreställningar, då den enda verkliga verkligheten egentligen bara är den andliga, som vi inte kan se med några sinnen utan bara med osinnlighet. Fattar du?" Jag hängde med.

"Så du förkastar hela monoteismen kategoriskt?" vågade jag provocera honom.

"Var inte dum nu," sade han. "Allt måste tolereras, till och med monoteismen i all dess enfald. Toleransen fungerar inte om den inte är total. Det är ju det som alla Frankrikes fantastiska upplysningsfilosofer med Voltaire i spetsen har försökt lära oss i hela detta sekel, att det enda som egentligen fungerar är den fullständigt reservationslösa toleransen. Allt är möjligt. Allt måste få ha rätt att få existera. Låt katolikerna få ha sin skändliga kyrka i fred så länge de bara lägger ner inkquisitionen, låt judarna få tro på sin makabra våldsgud om de vill så länge de inte längre utrotar andra folk för hans skull, låt ateisterna få klara sig utan någon gud alls om de tycker det är enklare och rationellare, vilket det i någon mån är, bara de inte går i den fällan att förneka all möjlig andlighet över huvud taget, vilket tyvärr många av dem gör, och så är de förlorade de också; låt hedningarna få ha sina naturgudar och sin primitiva övertro i fred, som kanske är den vettigaste av alla, då de faktiskt erkänner allt andligt i naturen, vilket vi i Europa tyvärr är på väg bort från att göra, till förbannelse för hela civilisationen – du ska få se vilka omstörtningar, revolutioner och världskataklysmor som är på väg, om du får leva tillräckligt länge, men du lever säkert mycket längre än jag."

"Är du inte odödlig?" invände jag.

"Min vän," sade han överlägset, "jag befattar mig inte med odödligheten. Den spelar ingen roll. Vi är alla del av universalandligheten, och det är den enda odödlighet som finns, som är den yttersta självklarheten. Du skall få se, om du får överleva mig tillräckligt länge. Alla religioner och livsåskådningar kommer att upplösas och försvinna för att tillsammans utmynna i accepterandet av universalandligheten, som i sin självklarhet inte ens behöver någon gud. Man behöver inte ha något väsen eller någon personlighet för att dyrka universalandligheten, som omfattar allt liv inte bara på jorden utan i hela universum. Man behöver ingenting annat. Håll dig till den, om du vill bli odödlig. Det finns ingenting annat i livet man kan lita på."

Han pauserade. Jag visste inte hur jag vidare skulle kunna provocera honom. Så bröt han tystnaden och frågade vänligt: "En färdknäpp? Du har en lång resa framför dig." Och han bjöd mig på ytterligare en generös och välgörande sup.

92. Drottning Kristina

Det är framför allt fyra kvinnor som satt outplånliga spår i Europa och förändrat det för all framtid eller åtminstone för oöverskådlig framtid och därmed gjort sig mer oförglömliga än de flesta manliga kejsare och kungar, som för det mesta åstadkommit gigantiska karriärer bara för att sluta i lika gigantiska fiaskon, som Napoleon. De fyra kvinnorna var drottning Margrete av Danmark, den enda nordiska monark som lyckats förena och hålla samman hela Norden, naturligtvis drottning Elisabet av England, som utan tvekan var den som skapade Storbritannien med att framför allt förena England och Skottland, två oförenliga länder som ändå förblivit förenade sedan dess, Gustav Adolfs dotter Kristina av Sverige, och kejsarinnan Katarina II av Ryssland, dess främsta monark någonsin och skaparen av Ryssland som bestående stormakt, fastän hon var tyska. Men den modernaste och mest personliga av dessa fyra och för mig den intressantaste var ändå den ytterst avvikande drottning Kristina.

Hennes far skapade en stormakt utan att egentligen ha någon avsikt ditåt. Han bara råkade göra det, med att ärva en massa oavslutade krig från sin far och lyckas föra vartenda ett av dem till ett lyckligt slut för sitt lands del, men framför allt med att råka satsa på rätt häst i ett storpolitiskt lopp där den häst han satsade på verkade vara den enda säkra förloraren. Protestanterna hade ungefär tio procents chans att vinna någonting i sin hopplösa kamp mot den överväldigande katolska kyrkans världsmakt, men Gustav Adolf tyckte att protestanterna hade skäl för sitt motstånd och tog ridderligt parti för dem mot övermakten. Han var på sätt och vis en modernare motsvarighet till Rikard Lejonhjärta, en annan världspolitisk hasardspelare som inte tvekade inför att satsa sin nation på ett osäkert kort bara för att det var spännande, medan Gustav Adolfs grund för sitt agerande var mera moraliskt grundmurad. Därtill hade han som ryggrad Europas kanske första verkliga diplomatiska geni, den ogenomtränglige Axel Oxenstierna, som sägs ha varit den enda politiker i Europa som kardinal Richelieu respekterade.

Slumpen i Gustav Adolfs politiska hasardspel manifesterade sig som starkast genom hans död. Efter sin magnifika seger vid Breitenfeld, som slog Europa med häpnad, stupade han vid det följande slaget vid Lützen endast 37-årig, vilket med ens gav honom en oantastlig resning i alla världens protestanters ögon som Martyrkonungen av Guds Nåde. Hans moraliska resning hade hemburit den yttersta segern, martyrglorian, och därefter kunde bara protestanterna vinna. Hade han fått fortsätta som han börjat hade sannolikt det 30-åriga kriget avslutats mycket tidigare, nu tog det trettio år att avsluta i brist på andra sådana genier, men segern var given, och Sverige som dess främsta fanbärare utgick som en nästan oomkullrunkelig segrare, då varken Tyskland, Ryssland eller Danmark, dess omgivande stormakter, mera förmådde någonting däremot.

Och detta imperium runt Östersjön ärvdes av konung Gustav Adolfs enda barn, en späd liten dotter. Sagde Oxenstierna såg dock till att hon fick en utbildning värdig en drottning i spetsen för en värdig stormakt, och hon var i själva verket den första upplysta despoten. Hennes bildning var universell, hon kunde konversera och egentligen föra vilka argument och lärda avhandlingar, muntliga eller skriftliga, på vilket språk som helst, och under hennes tid var skolutbildningen i Sverige på en nivå som den kanske aldrig varit i något annat land förr eller senare. Alla var unisona i sitt prisande av henne som en gudomlig Minerva, vilket dock naturligtvis gjorde henne ganska bortskämd. Hon var svag för smicker, och snart började hon visa tydlig politisk inkompetens genom ett lika exempellöst slösande av sitt rikes resurser som hennes bildning givit henne det generösaste rykte egentligen någon drottning någonsin fått. Hon var inte dummare än att hon själv förstod att hon egentligen inte alls dög som politiker, vilket var den verkliga anledningen till att hon helt själv fattade beslutet att abdikera. Knappast någon annan monark i Europa hade gjort något sådant tidigare, allra minst i ledningen för en sådan dominerande europeisk makt som Sverige dock var, med till och med den mest blomstrande dåvarande kolonin i Nordamerika som senare holländarna övertog, där småningom Amerikas Förenta Staters första huvudstad Philadelphia växte fram.

Det var dock inte politisk inkompetens som hon led av utan snarare tvärtom: hon genomskådade världspolitiken och lärde sig förakta den. Hon ansåg humanismen vara all politik fullständigt överlägsen, och med åren lärde hon sig mer och mer att avsky politiken för dess åsidosättande av humanismen, som bara blev värre och tilltog hela tiden i och med realpolitikens framväxt. Men även om hon resignerade från politiken så resignerade hon aldrig från sitt ansvar.

När hon abdikerade överlät hon tronen åt sin kusin som hon egentligen skulle ha gift sig med, senare känd som konung Karl X Gustav, som bara krigade hela tiden. Det blev aldrig något äktenskap helt enkelt för att denna märkliga kvinna fann det helt naturligt för sin egen del att fullständigt ta avstånd från allt sexuellt. Det har spekulerats våldeliga genom seklerna vad det egentligen var för fel på henne, det har presenterats de mest bisarra teorier om att hon egentligen skulle ha varit en man eller åtminstone haft dominerande manliga eller åtminstone felaktiga hormoner, medan den enkla sanningen bara var att hon var för klok och för intelligent för att vara sexuellt intresserad. Minerva-karakteriseringen av henne var i själva verket ytterst träffande, då hennes ytterst vakna och skarpa kvinnliga intuition i förening med hennes manligt kungliga uppfostran i sanning gjorde henne överlägset intelligent och klok, som en sann vishetens gudinna.

Därmed var hon inte alls ointresserad av män. Tvärtom, hon föredrog mäns sällskap, just för att hon fann kvinnor vara enfaldiga och pjollriga. Därför sökte hon sig framför allt till filosofer och vitterhetsidkare, där René Descartes kanske

var det främsta exemplet, som inte tvekade inför att riskera sitt liv bara för att få förekomma vid hennes hov i hennes närhet.

Det var väl samma intellektuella intresse som drog henne till mig. Jag ville ha så litet som möjligt med henne att göra, då jag skydde allt vad makt hette, och hennes etablerade maktställning som Gustav Adolfs dotter var något oerhört. Det var kanske mitt avståndstagande från henne för hennes ställnings skull som i någon mån bidrog till hennes beslut att avsäga sig makten. Hur som helst, hon ville inte lämna mig i fred, hon var nyfiken på mig, medan jag var ovillig att utlämna mig, vilket bara stegrade hennes intresse.

Det var egentligen bara tre år som hon var vid makten innan hon avsåg sig den, hon var bara 23 när hon kröntes, (tills hon blev myndig sköttes rikets styrelse nästan helt och hållet av den mycket sansade och kompetente Axel Oxenstierna,) och när hon abdikerade var hon bara 27. Hennes katolska griller var egentligen inte alls något intresse för katolicismen som sådan utan bara en strävan efter universalitet. Det enda hon hade emot protestantismen och protestanter var, att hon ansåg dem provinsiella, och hon betraktade det som en dumhet att protestantismen uteslöt det katolska historiska och kulturella arvet för den protestantiska fanatismens skull. Hennes katolicism var som allting annat intellektuellt hos henne bara en humanism och absolut inte någon sann religiositet.

Senare i Rom kunde jag träffa och umgås med henne under ledigare former, och hon ångrade då faktiskt att hon hade abdikerat, inte för sin egen skull, utan för att hon ansåg att hon hade övergivit det ansvar som ödet anförtrott henne med från början. Hon kände sig som en svikare, i synnerhet i beaktande av den allt omänskligare realpolitikens frammarsch. Hon sade rent ut till mig, att "den enda synd jag någonsin ångrat och verkligen begått var, att jag övergav det ansvar för världen som jag föddes med." Vem kan säga sådant utom en verklig drottning?

Jag måste erkänna, att en bidragande anledning till att jag gjorde mitt bästa för att undvika henne som drottning var, att jag själv var svag för henne. Det var just hennes manliga drag som i mina ögon gjorde henne som mest oemotståndlig som kvinna. Jag var helt enkelt osäker och generad i hennes närvaro, just för att jag i någon mån älskade och dyrkade henne, vilket jag aldrig kunde erkänna. Kanske hon med sin skarpa intuition och klokhets genomskådade detta och därför egentligen aldrig upphörde att stöta på mig? Det får jag aldrig veta.

Drottning Margareta av Danmark och kejsarinnan Katarina II av Ryssland hade sina svagheter, de var partiska och kunde vara ganska hänsynslösa både som monarker och i sina känslomässiga relationer, så att de ibland tappade sinnet för proportioner, medan drottning Elisabet i all sin ömtåliga och extrema osäkerhet och obeslutsamhet dock var kanske den dugligaste monark världen har sett, medan drottning Kristina var något helt annat: den modernaste av kvinnor, intellektuellt fullständigt överlägsen och klarsynt, – och om någon

kvinna någonsin verkligen kunnat sägas vara något av en reell gudinna, så var det i mina ögon hon ensam och ingen annan.

93. Maria Stuart

Drottning Elisabet hade alltid bekymmer och överdrev alltid sina bekymmer för sig själv, som i ett slags självplågeri för att bestraffa sig för allt som hon hade dåligt samvete för utan egentlig anledning. Men hennes värsta och plåga och bekymmer var den mycket kontroversiella katolska drottningen Maria Stuart av Skottland.

Denna alltför högt begåvade dam med dessutom en sensuell begåvning att multiplicera den med borde naturligtvis aldrig ha blivit drottning alls, men hon hade den stora olyckan att födas till drottning – hon var drottning av Frankrike redan som spädbarn och dessutom änka. Andra tog över Frankrike för henne, så att hon åtminstone slapp den biten, men hon slapp aldrig Skottland, och Skottland slapp aldrig henne – det finns ingen skotsk monark ännu idag som framstår som mera levande inför skottarnas medvetande än den ytterst omdiskuterade Maria Stuart, som ändå under sin livstid framstod som så komprometterad, att det var omöjligt att slå ett sådant rekord.

Hennes skuld eller oskuld har aldrig upphört att göra historikerna och forskarna besatta av henne. Hennes märkvärdiga förmåga bestod i, att vilka karlar som helst kunde begå vilka brott som helst i hennes namn och göra vad som helst för att kompromettera henne intill oigenkännlighet, medan hon ändå lyckades hålla sig ren och helt utanför den sanslösa kriminalitet som ständigt verkade rasa omkring henne för hennes persons skull. Att hon var fullkomligt oskyldig till David Rizzios död stod klart från början, det var tarvliga avundsmän som mördade honom bara för att han åtnjöt hennes högsta gunst, medan mordet på hennes första man och fadern till hennes son, sedermera Jakob I av Storbritannien, den stackars blödige tönten Henry Darnley, alltid kastat sina mörkaste skuggor på henne. Han var sjuk, han avlägsnades mot sin vilja från hovet för att vårdas privat i isolering, hon besökte honom där timmarna innan han mördades, och mordet på honom var det mest drastiska i Skottlands historia – hans hus sprängdes i luften, så att han brann inne. Till det yttre var hon fullständigt ovetande därom, medan hela Skottland visste att den ende möjliga mördaren och hjärnan bakom dådet måste vara den högmådige överste James Hepburn Bothwell, som senare genomförde den yttersta komprometteringen av henne med att gifta sig med henne som hennes tredje man.

Hur oskyldig var hon egentligen till all medhjälp till mordet? Faktum är, att ingenting binder henne till det, hon hade inte ens motiv, och hon kan mycket väl ha varit just så ovetande om hela intrigen som hon framstod efter hans chockartade död. Idag skulle väl alla fria henne från alla misstankar om

medhjälp till mordet i beaktande av allt bevismaterial och alla utredningar som finns. Det troligaste verkar vara just det, att Bothwell ville imponera på henne med att genomföra mordet utan hennes vetskap, för att efteråt kunna servera det åt henne som hennes varmaste eftertraktade present, som han antog. I själva verket var hennes reaktion alltid den samma inför varje komprometterande dåd som utfördes av vilda älskare "till hennes ära" – att hon bara ville dö.

Alla dessa vilda romantiska intriger som hon utsattes för och som drog ner henne till en så betänkligt låg status av ohjälplig kompromettering bortom allt hopp om återhämtning, ledde till att hon måste avsäga sig tronen till förmån för sin spåde son. I stället måste hon finna sig i vad som inte var något annat än livstids fängelse, fastän hon formellt var fri, men hon fick aldrig mera leva utan övervakning. Detta var för henne en omöjlighet. Hon var en fri själ, och hennes högt begåvade ande kunde omöjligt hållas inspärrad. Det var därför hon flydde till England och överlämnade sig helt med sitt öde åt sin fränka drottning Elisabet på nåd och onåd.

Elisabet gav henne asyl, men hon blev inte mindre fånge i England. Även där måste hon finna sig i att ständigt vara övervakad, hennes brev kontrollerades och lästes av andra, hon var för farlig med sin katolska makt för att någonsin lämnas ensam, och naturligtvis kunde hon lika litet finna sig i detta som i fångenskapen i Skottland.

Sir Francis Walsingham, chefen för Englands underrättelsetjänst och säkerhet, hade henne ständigt under luppen och visste allt vad Maria Stuart skrev och sade och gjorde. Hon var landets farligaste fånge av vilken man kunde vänta sig vilka djävulska intriger som helst. Det var i detta läge som drottning Elisabet kallade på mig.

"Vad kan jag göra för ert majestät?"

"Jag litar inte på någon och kan inte ens lita på Sir Francis Walsingham, som är alltför fanatisk i sitt arbete. Han går för långt."

"Vad har han gjort?"

"Han hävdar att min kusin Maria Stuart intrigerar med katolska makter på kontinenten för att få mig och England på fall, och att jag måste ta i tu med saken och få min kusin dömd och avrättad en gång för alla."

"Är hon skyldig?"

"Hon är bara skyldig till att hon inte vet vad hon gör. Hon struntar i att hennes brev läses av andra. Hon har blivit så mycket komprometterad i sitt liv, att hon struntar i hur mycket hon komprometterar sig själv politiskt. Jag förstår inte hur hon tänker. Hon verkar inställd på rena självmordsvandringen."

"Vad kan jag göra?"

"Jag skickar er till henne. Försök tala henne till rätta. Hon kan inte fortsätta så här. Hon får bara Sir Francis' bödlar över sig, som aldrig kan sluta avrätta. Försök förstå henne, om där är något att förstå, och försök tala förstånd med henne. Jag vill henne inget illa, och det vet hon, men andra vill det, och hon provocerar dem."

Så jag fick den stora ynnesten att försöka rädda Maria Stuarts liv. Jag hade aldrig träffat henne tidigare, om jag dock i detalj kände till hennes skicksedigra historia, men när jag nu äntligen fick se henne i levande livet förstod jag genast problematiken i hennes öde: Hon var en av dessa unika kvinnor som ingen man som träffade henne kunde undgå att bli kär i. Detta måste leda till komplikationer och allra mest för henne själv.

Vi fick prata hur mycket som helst, och jag försökte komplettera allt jag redan visste om henne med hennes egna versioner. Med alla vittnesmål avlagda är jag övertygad om att ingen domare hade kunnat döma henne för någonting, inte ens för någon misstanke. Hennes kvinnliga magnetism var den enda boven, som vilka män som helst kunde gå till vilka galna överdrifter som helst för, men det var bara en naturkraft. Det var kanske hon själv, men hon gjorde ingenting med den. Den bara var där.

Till slut kom vi till saken. Jag framlade för henne drottning Elisabets bekymmer för henne med anledning av hennes oförblommerade politiska korrespondens och dess komprometterande intriger. Hon skrattade. "Tar då Elisabet verkligen sådant på allvar? Då är hon dummare än jag trodde. Är det inte bara Sir Francis Walsingham som försöker manipulera med henne?"

Jag försökte få henne att se situationens allvar. "Drottning Elisabet vill rädda ert liv och ber er därför att inte ge Sir Francis vapen att kunna avrätta er med."

"Min käre narr," sade hon godmodigt, "detta är helt en sak mellan Elisabet och mig. Hon vet att jag är lika mycket drottning som hon, men hon har drottningens ställning medan jag inte har den. Hon är mig därför överlägsen politiskt, men den obalansen uppvägs av min makt som kvinna. Hon är ingen kvinna. Hon har aldrig haft en man. Vissa män har försökt och misslyckats. Hon har bara politisk kärlek, ingen mänsklig kärlek. Jag blev av med politiken just för att jag hade så mycket mera mänsklig eller rättare sagt kvinnlig kärlek. Jag kunde älska och var älskad. Det kunde aldrig Elisabet. Därför känner hon sig underlägsen mig, och det retar henne till vansinne. Det är inte mitt fel. Hon är som hon är, och jag är som jag är. Men det har jag kvar som drottning, att ingen i världen har rätt att hålla en drottning inspärrad och under ständig bevakning. Jag kan inte vicka på en toffel utan att det noteras och rapporteras till Sir Francis Walsingham. Detta är en oacceptabel situation för en drottning. Som vilken människa som helst har jag rätt att kräva frihet. Min enda möjlighet att demonstrera denna rätt är att inte dölja mina tankar för mina utländska kollegor vid hoven i Paris och Madrid och Wien och Italien. Så hon kallar mig självdestruktiv? Nåväl, jag är självdestruktiv i ren protest mot att jag ändå inte får leva. Låt dem döda mig om det behagar dem. Jag är rädd att jag blir en större plåga och oro för dem som död än som levande. Drottning Elisabet vet, att om jag blir avrättad kan ingenting avhålla Filip II av Spanien att skicka en avrättningsarmada att göra slut på Englands protestantiska självständighet för all framtid. Sir Francis vet det inte, men hon vet det mycket väl. Är hon beredd att ta en sådan risk? Det tror jag inte. Alltså fortsätter jag ventilerat mitt krav på

min personliga frihet inte minst i det politiska som boren drottning av två länder och som minst lika berättigad till Englands krona som hon. Tillsammans hade vi kunnat förena England och Skottland som ett föregångsexempel för hela Europa under ömsesidig respekt av varandras religioner med samvetsfrihet och tolerans inskrivet i de förenade ländernas gemensamma grundlag. Jag tror idén skulle ha tilltalat henne. Säg det till henne. Det är mitt förslag till försoning. Hon kan få förbli drottning, bara jag blir fri. Vi kan ju regera som systrar. Om hon inte går med på det, och om jag inte får mera frihet än hittills, är det lika bra Sir Francis och hans bödlar får avrätta mig. Då kan hon förena England och Skottland över min döda kropp. Problemet är bara, att hon har inga barn, medan jag har det.”

Och hon smålog. Detta spjuveraktiga småleende har jag sedan alltid burit med mig som mitt sista minne av en drottning som var alltför begåvad för denna världen men samtidigt så realistiskt skarpsinnig, att hon visste precis vad hon gjorde när allt vad hon gjorde måste leda till hennes undergång.

Sir Francis Walsingham fick henne avrättad men utan drottning Elisabet bemyndigande. Elisabet kapitulerade för Maria Stuart, men Sir Francis gick i hennes fälla, och hennes son blev bara därför Storbritanniens konung efter Elisabet.

94. Madame Blavatsky

Jag sökte upp henne egentligen bara i akt och mening att kunna bilda mig en uppfattning om hur mycket hon menade allvar och hur mycket hon var en bedragerska, om de vägde jämnt eller om någon motivation fick den ena sidan att väga tyngre. Ingen kunde ta henne helt på allvar, det var det enda absolut säkra med henne, medan ingen heller helt kunde avspisa henne som förryckt fantast, hur mycket som än pekade i den riktningen.

Hon hörde till dessa få och intressanta kvinnor som resolut tog avstånd från allt sexliv och det på ett tidigt stadium, när hon lämnade sin 24 år äldre man fyra månader efter sitt bröllop utan att det blivit något av äktenskapet och reste utomlands för att aldrig mera träffa honom, varvid hennes vilda äventyrliv framför allt på resande fot över alla världens kontinenter tog vid, tills hon slutade i England. Hennes flicknamn var i själva verket von Hahn, eller som det skrevs på ryska, Gan, medan Blavatskij, viceguvernören av Yerevan, var en fullständigt ointressant medelålders medelmåtta, så ur den synpunkten var hennes ensidiga skilsmässa helt begriplig, då hon var motsatsen: äventyrslysten och spirituellt ytterst vaken och aktiv, så att hon ganska snart gjorde charlataneriet till sitt professionella yrke, som hon behärskade fullständigt.

Det var när hennes gigantiska bokverk ”Den hemliga doktrinen” i ett oöverskådligt antal band kom ut 1888 som jag höjde på ögonbrynen och satte på mitt program att försöka gå till rätta med henne. Jag fick en dag chansen, och hon var mer än villig att bjuda på ett längre intimt samtal med mig, då hon

även av någon anledning var intresserad av min person, som hon inte visste något mera om än att jag var en superdoldis inom ockultismen. Så snart hon såg mig kände jag mig fullkomligt genommönstrad, som om hon röntgade min själ, men samtidigt märkte jag hur hon genast gick bet på mig. Jag var inte en vanlig lycksökare, som hon vid detta skede var så överväldigande ansatt av från hela världen, så att hon tvingats lära sig att direkt vid första mötet sovra ut dem som inte hade något att komma med. Jag hörde tydligen inte omedelbart till denna kategori.

"Ni har kommit för att ta reda på om jag är en bluff eller inte," sade hon oberört och nästan sakligt, fastän hon var världens mest osakliga kvinna. "Vad får er att tro att jag är en bluff?"

"Ursäkta mig, madame, men alla världens vetenskapsmän är överens om att ni inte kan vara någonting annat. Se snarare mitt besök hos er som ett försök från min sida att ge er en chans."

Då log hon, och då insåg jag genast att hon var räddad, ty hon hade humor.

"Skall ni då kunna försvara och upprätta mig inför alla den krassa världens bigotta och inskränkta dödliga pedanter?"

"Det räcker fullkomligt för min del och kanske för er egen om jag kan upprätta er inför mig själv."

"Vad tvivlar ni på?"

"Ursäkta mig, men nästan alla era påståenden i hela er "Hemliga doktrin" är omöjliga att vare sig bevisa eller vederlägga, då ni rör er med verkligheter utom räckhåll för verkligheten, då ni till exempel tvärsäkert hävdar, att det funnits civilisationer före vår egen för hundra tusen år sedan som gått under utan att lämna ett spår efter sig, vilket ni ju lugnt kan påstå eftersom de verkligen inte lämnat något spår efter sig, om de existerat; men hur kan ni då veta att de existerat, så att ni kan påstå det så tvärsäkert? Min livslånga erfarenhet har framför allt lärt mig det, att det finns ingenting vanskeligare än tvärsäkerhet, då ingenting någonsin kan vara fullkomligt säkert."

"Ni är en klok man. Men då ni är så klok måste ni ju vara bekant med reinkarnationsförhållandet, och att det finns otaliga människor som kan minnas tillbaka i tiden genom hur många tidigare inkarnationer som helst utan ände, tills de i den avlägsnaste möjliga forntid i någon annan värld kommer fram till, att deras ursprung var Gud. Först där tar evigheten slut bakåt. Mina minnen av Lemuria är helt enkelt oförnekliga, då de är reella minnen."

"Men vad vill ni åstadkomma med att skapa denna nya mytologi?"

"Alla mytologier hade någon verklighetsbakgrund. Annars skulle de inte ha kommit till och ägt bestående. Ett av mina syften med att föra fram dessa hågkomster är att varna världen för den väg som den nu beträder, som bara pekar mot samma undergång som de tidigare civilisationernas för hundra tusen år sedan. Industrisamhället är en parasitsjukdom på naturen som bara kan leda till dess egen undergång, och risken är att det tar hela naturen med sig. Det har aldrig funnits något onaturligare och sjukligare i vår värld. Förgiftningen av

naturen och haven har bara begynt, men den kommer att oavblåttigt accelerera så länge den håller på, och om mänskligheten inte stoppar den i tid måste mänskligheten gå under, åtminstone större delen. Det kan som alltid bli någon rest som överlever, typ Noaks ark, men varför över huvud taget riskera en ny syndafloed, hurdana former en sådan än skulle kunna ta sig? Mänskligheten är illa ute, och jag vill rädda den. Så enkelt är det."

"Och därför grundar ni en ny religion som vill förena kristendomen med buddhismen och hinduismen, så att denna skall kunna frälsa världen..."

"Det är en satsning på det sunda förnuftet, ingenting annat. I grund och botten är buddhismen och kristendomen världens enda vettiga religioner, och kristendomen har helt klart sina rötter i buddhismen. De har alltså mycket gemensamt, och det gäller att återfinna deras gemensamma kärna, ta den till vara och föra fram den, som den enda levnadsfilosofi som kan föra ut mänskligheten från dess trask av antingen förryckt fanatisk vidskepelse och övertro eller den krassa materialismens dödlighet och själsförgiftning. Är det något fel i det? Har jag fel?"

"Ingen kan påstå att ni har fel. Problemet är att så få förstår er. Jag är en av de ytterst lyckliga få. Svårigheten att förstå er tillkrånglas ytterligare genom era missgrepp, när ni tillgriper enkla magiska tricks för att fånga allmänhetens intresse och imponera på massorna, charlatanerier som vem som helst kan genomskåda, och som måste inverka menligt på er trovärdighet."

"Jag vet. Jag gör inte sådant längre."

"För att inte tala om ert narkotikamissbruk."

"Vad tänker ni på då?"

"Hela världen vet att ni röker hasch. Ur detta faktum drar hela den vetenskapliga världen den slutsatsen att alla era uppenbarelser, idéer, visioner och förkunnelser bara är hallucinationer och andra drogdrömmar."

"Min vän, dricker ni inte vin?"

"Jo, ibland."

"Då vet ni väl att vinet stimulerar själen och därmed även hälsan och kroppen. Det är samma sak med alla droger som har den inverkan att själen blir medveten om att hon inte är den kropp hon bor i, vilket är enbart hälsosamt, ty den insikten gör en medveten om evigheten och det eviga liv som i princip allting levande har. Jag propagerar inte för drogmissbruk, men det är bara dumt att förbjuda, förkasta och fördöma allt bruk av stimulantia inte minst när det bara intages i medicinska doser. Överdoser är alltid dumma, även om det finns de som påstår att det inte kan finnas någon överdos av något, varför många sådana tar sin överdos och dör. Till och med jag medger att det är dumt. Men för medicinskt bruk är all stimulantia enbart av godo, så länge människan själv upplever sig må gott därav. Det är lika enkelt som med mat: allt som är gott är nyttigt, medan man själv känner när något inte är bra, och då är man inte så dum att man tvingar det i sig. Ja, jag har rökt mycket hasch och mått gott därav. Det erkänner jag, det skäms jag inte för, utan tvärtom har det bara gjort

mig gott. Därmed är det inte sagt att alla måste må lika bra därav som jag. Vad som är drogmissbruk för en människa är det inte för en annan – varje enskild människa måste själv finna ut sin egen lämpliga dosering av vad hon behöver och tål och inte tål. De som fördömer mig för mitt bruk av stimulantia är korkade i skallen och vet inte vad de talar om.”

”Tack för detta, madame Blavatsky. Det var allt vad jag ville veta.”

”Vad ville ni veta?”

”Om ni var en bedragerska eller inte, om ni menade allvar eller inte. Nu vet jag att åtminstone ert uppsåt är gott, vilka uttryck det än tar sig. Jag har bara att önska er lycka till i fortsättningen.”

”Ni är hjärtligt välkommen att delta i vårt teosofiska arbete.”

”Tack, men jag föredrar att vara observatör.”

”Gott, min vän. Observera oss noga, och avge sedan vittnesmål om oss och vår verksamhet för framtiden innan den slocknar.”

Hon var uppriktig. Det rådde inget tvivel om den saken. Hennes stora uttrycksfulla om dock något simmiga ögon (efter många års haschmissbruk) intog mig fullständigt med hela mitt väsen, som om hon aldrig ville glömma mig. Men jag tror snarare att hon memorerade sig min personlighet för att kunna känna igen den utan svårighet nästa gång vi skulle mötas.

95. Annie Besant

Annie Besant var något helt annat än madame Blavatsky om inte rentav hennes diametrala motsats. Den ryska äventyrerskan från den högsta societeten i det kejserliga Ryssland saknade aldrig något och fick alltid som hon ville, medan den utsatta irländska modern, som berövats sina barn av sin knöl till make, en konservativ präst i norra England, kom från de enklaste tänkbara förhållanden som faderlös och adopterad av främlingar och fick strida hela livet för vad som idag skulle betraktas som självklarheter. Hon tog alltid parti för de svaga och förfördelade, vilket alltid ledde till bråk, då hon alltid engagerade sig så djupt. Därför fick hon alltid alla överheter och myndigheter emot sig, men hon vann ändå alltid i längden, ty hon gav sig aldrig, då hon visste att hon alltid hade rätt. Därtill hade hon ett civilkurage av astronomiska dimensioner och drog sig inte för att delta i vilda strejker desperat föranstaltade av de mest chanslösa och från början prisgivna. Hon kom därmed att höra till de främsta banérförarna för alla de mest förtvivlade brittiska rebellrörelserna på den tiden, de första socialisterna, de första irländska frihetsivrarna (som faktiskt understöddes av Gladstone, vilket åtminstone en gång kostade honom hans ämbete som premiärminister,) de första kvinnliga rösträttsförkämparna och de första pacifisterna. Politiken var hennes naturliga element, liksom flummeriet var madame Blavatskys. Hon hörde även till de första som yrkade på självständighet för Indien, varför hon vid ett tillfälle hamnade i fängelse, som

Gandhi fick henne ut ur. Under det första världskriget tog hon resolut avstånd från den brittiska imperiepolitiken för alltid och var sedan ledande som självständighetsivrare för Indien till sin död 85 år gammal 1933. Jag undrar vad hon hade tänkt om Hitler. Till skillnad från Blavatsky var Annie Besant aldrig rasist.

Därtill var hon exceptionellt frisinnad och mycket trogen i sina relationer. Hon försökte förgäves vid åtskilliga tillfällen försona sig med sin man, men han var hopplös. Det enda tillfälle jag vet när hon själv visade sig hård var när en av hennes kavaljerer svek henne för Eleanor Marx, dottern till Karl. Då bröt hon både med honom och med marxismen. Ett exempel på den andra ytterligheten: hon inbjöd den unge George Bernard Shaw att komma och leva med henne, men han blev bara chockerad av hennes djärvhet och vågade inte.

Ändå passade hon bra tillsammans med madame Blavatsky, och de kom märkvärdigt väl överens för att vara så extremt olika både till personlighet och bakgrund. Hon fick som journalist i uppdrag att intervjua madame Blavatsky angående hennes bok "Den hemliga doktrinen" 1890, och mötet dem emellan måste ha varit en sensationell upplevelse, ty de blev bästa vänner genast för livet. Helena Blavatsky hade visserligen bara ett år kvar att leva, (hon blev bara 60 år,) men mötet var fullt tillräckligt för att Annie Besant skulle bli teosof på livstid. Det var ju hon som sedan tog över som teosofernas ledare 1908 efter att Leadbeater hade gjort bort sig efter alltför mycket sex med alltför unga pojkar. Ändå svek hon aldrig Leadbeater utan insisterade på att han skulle få återinträda som fullt värdig teosof trots sin vanära. Även Alcott, Blavatskys närmaste vän och medarbetare, förblev hon alltid fullständigt lojal.

Därmed skulle väl Annie Besant kunna betraktas som den fulländade efterträdaren till Blavatsky och som den bästa tänkbara ledare för teosoferna, men så enkelt var det inte. Hennes väg till detta ledarskap hade varit triumfartad hela vägen, hon hade vunnit den ena segern efter den andra för sin sak genom att offra sig själv i dess ständiga martyrier, och framför allt hade hon emanciperat frimurarna, så att dessa genom henne numera tillät kvinnor inom frimureriet. Hon var den faktiska skaparen av de internationella samfrimurarna av båda könen, som sedan mer eller mindre triumferade över hela världen.

Den stora kontroversen med Annie Besant var något helt annat, nämligen det område som var motsatsen till hennes expertområde politiken: det religiösa. Blavatsky hade huvudsakligen varit buddhist, medan Annie Besant med åren mer och mer tog avstånd från buddhismen för att i stället närma sig hinduismen. Det var i samband med det första världskriget, då jag lämnade Europa, som jag uppsökte henne i Madras angående denna sak för att närmare utröna åt vilket håll hon ämnade utveckla teosofin och vad det kunde ha för betydelse för framtiden. Hon var en storartad organisator och bildade där i Madras det huvudcentrum för teosofin i Indien, som sedermera även Maria

Montessori tydde sig till, men det är en annan historia. Jag frågade henne rent ut:

"Vad har ni emot buddhismen, madame Besant?"

"Kalla mig Annie. Det gör alla andra," avväpnade hon mig spontant. "Madame Blavatsky krävde alltid att bli tilltalad Madame, men jag är bara en vanlig människa och syster. Jag har försökt avföra alla de snobblater som Helena tyvärr belastade teosofin med, och i verkligheten behöver vi inga titlar. Vi behöver bara varandra som medmänniskor."

"Det hade Buddha också tyckt. Så vad har ni emot honom?"

"Ingenting, men buddhismen är livsförnekande. Jag kan inte betrakta avståndstagandet från allt vad det dödliga livet inbegriper med dess lustar och nöjen och njutningar och glädjeämnen som sunt. Människan har rätt att leva, och man förnekar sig livet med att spåka sig och sträva efter att bli ingenting. Jag menar att Nirvana är en bluff, ett tomt intet, en chimär och ett självbedrägeri. Jag hyllar alla Bodhisattvas, som är inställda på att ständigt återkomma i nya inkarnationer av rent medlidande med människorna för att hjälpa dem till rätta, men att sträva efter ett slut på reinkarnationscykeln måste jag betrakta som förkastligt och att avsäga sig sitt ansvar för livet. Jag har den största respekt för den buddhistiska klosterregeln och för alla som väljer ett liv i celibat, ni vet kanske att jag hörde till de första som vågade ivra för barnbegränsning i England, renlevnad är förvisso det bästa sättet att leva, men att önska att avsluta det eviga liv som man eventuellt har till skänks vill jag nästan likställa med mord eller mordförsök. Det får man inte göra. Hinduerna accepterar det eviga lidandet genom den oupphörliga reinkarnationscykeln som ett livets oeftergivliga och naturliga villkor, och att avstå från detta vill jag beteckna som fegt. Jag anser inte ens att man *kan* avstå från det. Jag tror att när man väl befinner sig i Limbo på andra sidan och överväldigas av det oerhörda av att man inte alls är död fastän man är död, så uppfylls man rent naturligt av en enda vilja, och det är att åter inkarnera, för att åter delta i livet och dela dess ansvar med alla andra levande varelser och njuta av samarbetet, samvaron och kommunikationen med allt levande liv. Att vilja något annat vore dåraktigt."

"Är då det hinduiska kastväsendet bättre än den buddhistiska ateismen och livsförnekelsen?"

"Är du journalist? Jag märker nog att du försöker provocera mig. Naturligtvis är det hinduiska kastväsendet förkastligt och absurt, men det får dock det indiska samhället att fungera och har en kontinuitet att uppvisa på minst tre tusen år. Vilken annan civilisation eller religion har det? Alla andra har gått under, men hinduismen har alltid överlevt. Andra har invaderat Indien och bemäktigat sig det, men varenda erövrare, från Alexander till mogulerna och engelsmännen, har alltid bara lämnat efter sig ytterligare en volym i det hinduiska biblioteket. Det ämnar vi också göra, inte mer. Men vår volym skall åtminstone vara vettig och enbart handla om frihet och icke-våld, inte

motsatsen, som egentligen all politik gjort i historien, som alltid grundat sig på enbart brottslighet.”

Som alla andra kunde jag bara medge att hon hade rätt. Jag noterade den unge advokaten Gandhi vid hennes sida, men hon hade många sådana indiska rådgivare, lärjungar och hjälpare. Den mest berömda var väl Krishnamurti, men fastän han svek henne, tog avstånd från teosofin och grundade sin egen rörelse, svek hon aldrig honom utan understödde honom frikostigt så länge hon levde. Och han kallade henne alltid fromt för sin moder. Sin egen son hade hon berövats, hon fick aldrig se honom mer efter skilsmässan som mannen vägrade godkänna som laglig, därför kunde han ta alla hennes pengar för hennes författarskap, och man kan misstänka att det var enbart därför han aldrig ville godkänna skilsmässan, men Krishnamurti var bara en av alla de många betydligt trognare söner hon fick i stället.

96. Det långa hårets historia.

”Står vi inför en ny era eller inte?” Den frågan ställde mig en vetgirig yngling med stort historiskt intresse och trodde mig kunna besvara frågan. Vad som komplicerade frågan var emellertid hans perspektiv: Som eventuellt symptom på en ny tid såg han rockmusiken och dess ibland extremt långa hårmode. Emellertid var ämnet som utmaning så intressant, att jag tog mig en funderare.

Före 1960 var det nästan otänkbart för män att gå med långt hår. Det förekom inte. Popgruppen the Beatles introducerade det 1963 men måttligt: deras ”chockerande långa hår” nådde inte ens kragarna – i början. The Rolling Stones lät det växa längre, och det första exempel på verkligt långt hår som jag kan minnas var en grupp som hette ”the Hullaballoos” som också klädde ut sig i leopardskinn omkring 1968. Då var världshippierörelsen redan i fullaste gång, och sedan dess har det i princip inte funnits några gränser för hur långt hår män får ha och inga hämningar heller. Hippierörelsen ansågs ha dött ut när Nixon blev president, men de har alltid lyckats övervintra och återkommit i nya vågor och är nu inne på tredje generationen, som verkar livskraftigare än någon av de tidigare, understödd av både regnbågsrörelsen, antiglobaliseringsrörelsen och alla de mängder av olika miljörelser som ständigt multiplicerat sig sedan den första började 1971 som blev Greenpeace. Att hippierörelsen ständigt slogs tillbaka och tvingades till reträtt under jorden berodde mest på att det ingick i dess mode att fritt ägna sig åt droger. Detta uppförstorades av politikerna och kriminaliserades till orimliga dimensioner och social intolerans, medan till exempel lagligt alkoholmissbruk och lagligt medicinmissbruk rent vetenskapligt alltid har varit mycket värre men aldrig kriminaliserats. Till drogernas popularitet bidrog just den politiskt ytterst psykologiska stämplingen av ”förbjudet”. Det vet varje barn att ingenting är mera attraktivt

än det som är förbjudet. I princip har "*the summer of love*" 1967 aldrig tagit slut men gått i vågor och ibland ebbat ut bara för att återkomma med förnyad oemotståndlig kraft.

Före 1960 var den sista perioden då långt hår var inne bland herrar den romantiska perioden efter den franska revolutionen och Napoleonkrigen. Alla de ledande romantiska poeterna från Sturm und Drangs Schiller och Novalis fram till Dante Gabriel Rossetti, liksom alla de romantiska kompositörerna från Beethoven fram till Franz Liszts död lät håret växa tämligen fritt. Med materialismens övertagande av världsdominansen som livsåskådning fram till det första världskrigets utbrott dog det långa hårmodet bland herrar småningom ut för att ersättas av militarismens stubbade soldatfrisyrer. Under denna "dekadenta" period försvann också de stora skäggen – jämför exempelvis Edward VII av England med hans sonson Edward VIII. De är av två helt olika världar.

De mest långhåriga kompositörerna var efter Beethoven Paganini, Berlioz, Mendelssohn, Schumann, Chopin, Liszt och den unge Brahms, som under senare dagar ersatte sitt ädla hår med en betydligt grovare skäggväxt. De mest långhåriga författarna och poeterna var Victor Hugo åtminstone upp till 50-årsåldern, Dickens, Nikolaj Gogol och Leo Tolstoj, som i princip förblev relativt långhårig från 30-årsåldern ända upp i ålderdomen. Jämför dessa diktare med till exempel Gabriele d'Annunzio från fascisttiden – helt barskrapad. Personligen har jag alltid tyckt, att ingen är så naken som den som är skallig, och att skallighet dessutom brutaliserar utseendet. Se bara på den modernaste tidens skinnskallar. Har människan någonsin varit fulare? Har någon diktator någonsin framstått som brutalare till det yttre än Benito Mussolini? Det skulle i så fall vara enbart Idi Amin av Uganda.

Före den stora romantiken fanns det en relativt lång period ungefär 1450-1650 då det även var fritt fram för långt hår hos herrar, i synnerhet inom den högre societeten bland konstnärer och aristokrater. William Shakespeares beskyddare Henry Wriothesley, earlen av Southampton, var kanske den mest långhåriga av alla – det finns ett fantastiskt porträtt av honom i som man kan misstänka nästan kvinnliga kläder, så att man till och med får associationer till transsexualism. Oliver Cromwell var den extrema motsatsen, en soldat och diktator med inbördeskrig som specialitet, som högg huvudet av Karl I Stuart, den kanske mest långhåriga monark som funnits.

Denna långhåriga period var definitivt den mest dynamiska i europeisk historia. Dess enda motsvarighet var Antiken från Homeros fram till kejsar Hadrianus' kult av Antinoos. Denne kejsare har alltid misstänkts om inte rentav stämplats som homosexuell fastän det aldrig påvisats något bevis för den saken, lika litet som Lionardo da Vinci kunnat bevisas därom, som redan som yngling fick den stämpeln på sig troligen bara genom elakhet och avund. Även Hadrianus var troligen "skyldig" bara till platonisk kärlek, han hade aldrig några barn, vilket inte är något bevis för homosexualitet men snarare ett tecken

på impotens. Romarna inom den högsta klassen utmärkte sig i allmänhet för sin fallenhet för att ta livet av varandra och utveckla sina familjer främst genom adoptioner, såsom Trajanus, Hadrianus och Antoninus Pius – vilket för oss fram till detta mycket grekiska och märkliga fenomen kallat platonisk kärlek, vilket synes ha uppkommit redan genom Homeros tid och varit bärande för den klassiska antika civilisationen under 1000 år. Den hellenisk-romerska världen kan kallas det enda tusenåriga rike som någonsin funnits, och det var det mest framgångsrika försöket hittills att förena hela världen. Ingen har lyckats göra det bättre än Homeros, Pythagoras, Platon, de första två Caesarerna och Marcus Aurelius med sina efterföljare.

De första greker som odlade sitt hår långt var spartanerna under 700-talet före vår tideräkning, som uppmuntrades därtill av sin lagstiftare Lykurgos, som synes ha varit direkt influerad av Homeros. Det spred sig över Grekland, och under Athens storhetstid var ingenting så dyrkat som vackra unga långhåriga män typ Alkibiades, och detta var kanske den mest dynamiska tiden i historien, då den nådde en klimax av realistisk och klassisk konst och arkitektur. Den varade långt in i de romerska kejsarnas tid, under vilken det ansågs naturligt om inte rentav en norm att unga män SKULLE ha långt hår. Inte förrän soldat- och gladiatorkejsarna tog över under 200-talet med att mörda alla sina opponenter tog denna normen slut.

Men varifrån fick Homeros och grekerna idén? Plutarkos har en förklaring till detta. Det har aldrig funnits en bättre och mer noggrann utforskare av Spartas historia än han, och han hävdade att spartanerna fick idén från Israel, när efter de samaritanska och judiska konungadömenas fall det kom hebreiska flyktingar till Grekland. Judarna hade den traditionen, att en "nazir", som var svuren för livet till intim tjänst hos Gud, aldrig skulle sätta en rakkniv till sitt huvud. Så länge de höll sig till den regeln synes de ha haft framgång med sig, se bara på historien om Simson, varför de kan ha burit med sig den traditionen till Grekland som en rekommendation, där den slog rot och blev norm. Lykurgos etablerade den med att hävda, att långt hår fick män att se bättre ut och gjorde tuffa soldater ännu mer förskräckliga i strid. Det är möjligt att spartanerna införde regeln just för att den visade sig föra framgång med sig i krig. Man påminner sig, att världens förste världshärskare, Alexander den store, alltid var tämligen långhårig. Den gud hos hellenerna som representerade rättvisa, konst, skönhet, estetik och kultur var Apollon, som aldrig framställts som korthårig, ett mode som kuriöst nog också utmärkte hans direkta motsats Dionysos, rusets gud. Och dessa var inte antikens enda långhåriga gudar.

Indien vimlar av dem, och det finns knappt en enda indisk gud som inte är så långhårig som möjligt, om han inte framställs i animalisk form. Sikherna, den mest framgångsrika, begåvade, skickliga och kompetenta samhällsgruppen i kanske hela Indien, lika goda intellektuellt som dugliga i krig, är förbjudna att någonsin klippa sig. Kanske hebreerna fick idén från Indien? Den verkar dock

ha framträtt ungefär samtidigt i Indien, Israel och Grekland inom en 300-årsram.

Kort sagt, det tycks ha varit historiska uppåt-perioder närhelst det har varit inne för män att gå med långt hår, och nedgångsperioder när det mera brutala modet med påtvingat kort hår har markerat mera "fascistiska" perioder.

"Då verkar nästan det enda problemet vara hur man kan undvika skallighet."

Flintskallighet undviker man bäst genom att hålla håret rent, kamma det dagligen ner till rötterna, så att dessa masseras, så att inte hudens porer täpps igen. Håret börjar falla av när hårrötterna inte kan andas och hudens porer, dess andningshål, blockeras. Undvik huvudbonad när du inte fryser, ty om skallen svettas blockeras porerna. Tvätta inte håret med tvål eller shampo mer än högst en gång i veckan, ty tvålämnen berövar hårbotten allt fett, som behövs som skydd för hårrötterna. Kort sagt, håll håret rent genom kamning ordentligt så att hårrötterna masseras, en gång om dagen är tillräckligt så att det inte slits, och tvätta håret helst bara med vatten, så att det hålls rent och i trim utan biologiska rubbningar av dess natur.

"Dock har jag några invändningar. Romarna uppfann stubbningen för att fienden inte skulle fatta den romerska soldaten i håret. Från 400-talet till 1000-talet bar européer håret ner till axlarna, såsom vikingarna och saxarna. Och modsen var inte de första som bar långt hår på 60-talet. Det fanns beatniks före det."

Det var Alexander den store själv som i Indien befallde sina soldater att klippa sitt hår, just för att fiender inte skulle fatta dem i håret, men bara sina soldater. Det är riktigt att saxarna och vikingarna bar långt hår, vilket även inkluderar de berömda merovingerna, kanske de i historien som odlade det längsta håret förrän idag, men även alla dessa tre folk representerade sitt slag av storhetstider. Glöm inte kung Arthur och hans pojkar, som i regel framställts med långt böljande hår, särskilt Sir Lancelot, den bäste av dem. Merovingerna ledde fram till Karl den Stores pånyttfödelse av det romerska världsriket och en ny civilisation efter den gamlas fall, och vikingarna är ju tämligen oöverträffade i historien när det gäller företagsamhet.

"Men Indiens sikher kom ju till först 1500 år efter vår tideräkning. Hur kan då Israel och Grekland ha fått idén till långt hår av dem? Då kan det väl snarare ha varit sikherna som fick idén från Israel?"

Jag är ju för all del ingen vetenskapsman. Jag bara liksom skisserar en teori. Jag nämnde sikherna för att de liksom står närmast till hands för att ge en bild av en långhårig indier. I Indien har dess heliga män alltid varit extremt långhåriga, ju heligare, desto mera långhåriga, från Mahabharatas och Vedas urtider ända fram till idag, och sikherna är väl den främsta prydnaden för denna tradition idag, genom sin ytterst noggranna hårvård parallellt med förbudet att någonsin klippa sig.

"Och det långa hårmodet idag? Tillbaka till min ursprungsfråga: Kan dagens rockare, som slänger sitt långa hår i takt med att föra så mycket oväsen som möjligt, sägas utgöra inledningen till en ny historisk era?"

"Hippieexplosionen på 60-talet gjorde det definitivt, och den är inte död än utan fortsätter hela tiden, samtidigt som den ständigt varierat sig, mycket för att överleva. Beträffande *Hard Metal* förblir den genren kontroversiell inte bara för drag av satanism men också för extremism, såsom *Black Metal* i Norge som går och bränner ner antika vackra träkyrkor av oöverträffad arkitektonisk skönhet och hantverksskicklighet. Varg Vikersen fick fängelse nästan på livstid. Var det verkligen värt det? Som musik kan jag dock inte finna något fel på någon musik så länge den låter bra, om man bortser från högtalarplågan, som förvanskar musiken. Levande musik kan bara förbli levande utan elektriska hjälpmedel. Som Duke Ellington en gång sade mitt i prick, "Om det låter bra, så ÄR det bra," och så enkelt är det. Jag anser att bara högtalare kan förstöra den och göra folk allergiska mot *hard metal*, särskilt om det förstör hörseln. Ett annat dilemma i samband med detta är, att man kan inte längre besöka muslimska länder om man har känsliga öron som behöver skonas, då minareterna nuförtiden är försedda med högtalare som vrålar ut böneutropen fem gånger om dagen i stället för att bara mässa ut dem naturligt, vilket blir mera outhärdligt ju mer man utsätts för det. Jag är inte helt säker på att profeten Muhammed verkligen rekommenderade högtalare..."

"Du lämnar ämnet."

"Förlåt mig. Men långt hår verkar alltid vitalisera musikern och musiken. Jag anser att Beethoven, Mendelssohn, Schumann, Chopin, Liszt och Paganini bevisade detta i praktiken med sina exempel."

97. David Strauss

Han var bara 27 år när han väckte sensation över hela den tysktalande delen av världen under 1830-talet men tyvärr av negativt slag. Jag förvånades över den häftigt negativa reaktionen i ett så upplyst land som Tyskland ändå var på den tiden, kanske främst i världen efter att Napoleontiden lämnat Frankrike i ruiner, och en sådan bok som David Strauss då presenterade hade knappast kunnat framläggas någon annanstans. Ännu hundra år senare påtalade Albert Schweitzer det historiska faktum, att teologin före och efter David Strauss var som två helt olika världar.

Vad den unge David Strauss gjorde som var så epokgörande var att beröva Jesusgestalten all kultstatus och kläda av honom in på bara själen, så att det bara blev människan kvar. Vad David Strauss då hade som budskap till världen var ungefär: "Se människan! Bara en människa! Allt gudomligt trams och kultmakeri med i efterhand överarbetade krusiduller och påklistrade

konstruktioner av den mest absurda befängdhet är bara fåfänga belastningar som gjort sitt bästa för att fördunkla sanningen i stället för att framhäva den!"

Jag råkade vara i Tyskland då och blev angelägen om att få träffa honom innan han blev lynchad. Det var en sirlig och känslig man men helt öppen och rationell, och jag ville först och främst rädda hans liv, om det skulle bli nödvändigt, och påtalade därför riskerna med hans ställningstagande för honom. På Luthers tid hade plebejraseriet inte dragit sig för att halshugga till och med oskyldiga statyer, och att det skulle bli någon sorts folkstorm mot David Strauss avdivinisering av Jesus och Bibeln var oundvikligt. Vad som var oförutsägbart var vilka uttryck denna folkstorm skulle ta sig. Det visade sig, att den nästan enbart skulle ta sig akademiska uttryck, gudskelov.

"Jag är ledsen, min vän," svarade David vänligt beklagande på mina invändningar, "men här står jag och kan inte annat. Bibeln är inte mer än en bok som alla andra, liksom även Koranen och Bhagavad-Gita, full av läsvärda saker och övermättad med visdom och ödeslektioner, men det finns ingenting gudomligt alls i den och ingenting som höjer den över till exempel Shakespeare och Dante eller Homeros, hur mycket den än handlar om den symbolgestalt som kallas den ende guden. Att i efterhand skapa myter för att lansera en kult om Jesus som mer än en människa är ingenting mindre än ett elakt och egoistiskt bedrägeri, som dess värre lyckades – det var bara de få kloka undantagen, som Marcus Aurelius och Julianus Apostata, som inte lät sig luras av världsbedrägeriet. Man måste i sanningens namn nagelfara hela Bibeln och särskilt evangelierna, som ju alla ändå redan är överens om att avfattades långt efter Jesu påstådda död och uppståndelse. Historieforskningen kan aldrig och får aldrig kompromissa med den skoningslösa jakten på sanningen. Det är det som är historieskrivningens främsta och kanske enda plikt, och hela Bibeln är egentligen ingenting annat än en rigorös historiebok, där just alla de historiska uppgifterna utgör dess främsta skatter. Det är dem vi äger att ta vara på, och om de är överhöljda av en massa slagg som klumpats ihop i efterhand och östs över källorna som glaspärlor och fuskdiamanter är det historikerns plikt att avlägsna dessa för att desto bättre kunna ådagalägga sanningens underbarhet."

"Men min bäste herr Strauss, ni måste ju ändå inse att ni därmed trampar sönder de mest omhuldade illusionerna för en stor del av mänskligheten, illusioner som för de flesta av dessa är deras enda källa till trygghet. Det måste ju bli reaktioner, och ni kan skatta er lycklig om ni inte blir lynchad."

"Ni menar att jag bör tåga om sanningen för att visa människornas svagheter hänsyn? Det är just det jag inte kan göra. Det är inte jag som är hänsynslös. Det är sanningen som till sitt innersta väsen aldrig någonsin kan kompromissa. Den måste fram. Om jag döljer den kommer den fram genom andra eller på andra sätt. Jag gör bara min plikt som samvetsgrann forskare, ingenting annat. Och boken har redan kommit ut. Ingenting kan stoppa den längre."

"Jag vill inte hindra er i ert kall eller i uppfyllandet av era plikter, men ni är så ung och ser inte bortom horisonten för vart er vådliga kurs kommer att föra er. Ni har tagit ett steg bort från religionens existensberättigande, bort från filosofi och fantasi, bort från kultur och kreativitet, för att i stället hänsynslöst dissekera en religion som om den redan var död; men den lever i alla människors hjärtan, vilka befängda uttryck den än tar sig. Folk har ingenting att leva för om de inte får ha sina illusioner. Vad ni realiter gör är att utesluta idealismen från livet, liksom Platon ville utesluta Homeros från idealstaten, som just därför inte blev någon idealstat utan ett intolerant romerskt imperium där galningar i samhällskontrollens namn kunde offra folk och samhälle på nyckfullhetens gadiatorspelsaltare som de ville. Risker med den absoluta rationalismens och materialismens införande med realism som påtvingad ersättning för alla drömmar är att livets mening går förlorad. Människan behöver få vara fåfång och ha sina drömmar och illusioner för att alls ha något att leva för. Annars blir det bara egoism och girighet kvar, som då inte kan annat än störta världen i universalkrig, som Napoleon gjorde. Han inbillade sig att han gjorde det för den franska revolutionens ideal av jämlikhet och broderskap, men just i påtvingandet på världen av denna idealstat gick den förlorad. Ni vill rycka upp hela kristendomen och judendomen och islam med rötterna för att ersätta dem med ingenting annat än dött snusförnuft och dogmen att allt var lögn, som är en dålig ersättning, som aldrig kommer att kunna fungera i längden, då den utesluter den mänskliga naturen och faktorn. Jag säger inte att ni har fel eller att ni måste tänka om utan ber er bara kompromissa, som alla tänkare och filosofer alltid nödgats göra för att överleva. Ni må ha hur mycket rätt i sak som helst, men försök även ta hänsyn till den andra sidan av saken. Glöm inte att Jesus i första hand predikade kärlek, vilka groteska uttryck i motsatt riktning hans kyrka än tog sig sedan den sparat ur från idealismens konstruktiva toleransväg till maktens och dogmatikens enkelspårighet. Bli inte lika enkelspårig i motsatt riktning."

Han lovade betänka mina argument, och han tog faktiskt med åren en hel del tillbaka. Han följde mitt råd och kompromissade, och därför fick han leva i fred hela livet. Den enda åtgärd som vidtogs mot honom var, att den professur han fick i Zürich omedelbart framtogs honom och ersattes med en livränta och pension, och när han senare gick in i politiken i ett demokratiskt parti fick han inte behålla någon ställning där heller, men han slutade aldrig att följa sin linje. Han skrev en rad ovärderliga böcker och biografier främst över Ulrich von Hutten, Voltaire och Julianus Apostata, och hur mycket materialist och ateist han sedermera än blev så blev den sista bok som sysselsatte honom i hans döende stund Platons odödliga dialog om döden "Phaidon" om Sokrates sista stunder och hans lugna möte inför döden med den fasta trosvissheten på möjligheten för att inte säga vissheten om det eviga livet som en mycket starkare självklarhet än alla groteskt uppförstorade skräckinbillningar och mytomanier om döden.

98. Lorenzo de' Medici

Han var redan döende när han äntligen kallade på mig. Hela hans liv hade jag önskat att få komma honom nära, men det hade alltid varit mycket folk i vägen. Han var ju det politiska navet i Europa och inte bara det, utan framför allt hela världens kulturella nav, om han inte rentav även var det andliga...

"Där är du äntligen, min vän," sade han trött, "jag har sökt dig hela livet."

Jag fick nästan tårar i ögonen och fick med nöd fram under svår ansträngning att behärska min överväldigande sinnesrörelse: "Varmed kan jag stå till tjänst, Magnifico?"

Han gick rakt på sak genast. Han ville inte uppskjuta något längre, som om han visste att hans sekunder var räknade. "Vad gjorde jag för fel?"

Jag var med på noterna genast och svarade direkt: "Ni har inte gjort någonting fel."

"Varför gick då allting fel?"

Där stod jag redan svarslös. Denna fråga kunde jag inte svara på, i synnerhet inte då han inte ens själv visste svaret, då han ändå stått i centrum för hela den värld som han varit huvudansvarig för och mer eller mindre dirigerat, som en samljudande magnifik orkester.

"Du kan inte svara på frågan? Jag ska försöka detaljera den. Det som jag inte har något dåligt samvete för men som ändå gick fel vill jag då börja med. Min farfar satte vår familj i spetsen för en kulturell rörelse, som gick ut på att utveckla den magnifika toscanska skattkammaren av begåvningar, som började göra sig gällande redan under etruskerna. Dante visade vägen och öppnade dörren till hela den levande begravda grekiska mytologin. Genom målare som Giotto och Masaccio lärde vi oss älska konsten och favorisera den magi som alltid finns i varje bild som skapas av fantasin. Och vi lyckades över all förväntan. Fra Angelico, Fra Filippo Lippi, Botticelli, Bramante, Luca Signorelli, Orcagna, Pollaluiolo, Ghirlandaio, Verrocchio, Brunelleschi, Donatello, den sista den mest gudomligt begåvade av alla, ett gudomligt geni som framför allt slog vakt om sin förmåga att alltid förbli mänsklig, och hur många andra som helst. Vi drog fram en värld av skönhet, Maestro. Vi skapade en stabil politisk ordning över hela Italien genom vårt ekonomiska förnuft. Vi gav människor trygghet om inte rentav hela folket, åtminstone i Toscana. Varför i helvete gick då påven emot oss?"

Jag förstod precis vad han menade, men problematiken kring denna fråga var alltför vidlyftig för att kunna handskas med. "Magnifico, vad tänker ni på i första hand?"

"Min bror mördades mitt i katedralen mitt under högmässans heligaste ögonblick, när hostian upphöjes under förvandlingen. Jag skulle ha mördats där också, men lyckligtvis hade jag vapen på mig och kunde försvara mig. Det kunde inte han, och han var bättre än jag. Och det var inte familjen Pazzi som stod bakom denna komplott. Det var påven själv, som ville 'befria' Florens från

medicéerna för att kunna ge det åt sin systerson och hans familj. Det var ingen befrielse av Florens som saken gällde, som alltid har varit Pazzis och deras anhängares argument, utan det var ett fullständigt renodlat egoistiskt tänkande med påvens rätt till obegränsad hänsynslöshet som moralisk grund. Där började det.

Men vi kunde inte ha kyrkan till vår fiende. Det var politiskt omöjligt. Vi måste samarbeta med kyrkan och ha henne till vän, vilken djävul som än blev påve och vad han än behagade göra för att fördärva livet för oss. Vi hade inget val. Man kan inte ha djävulen till fiende och överleva. Alltså måste vi till varje pris stå oss väl med kyrkan, hur infernalisk den än var.

För att komma runt problemet såg jag en möjlighet i den här Girolamo Savonarola, den överlägsne djävulspredikanten, som från början tog parti mot sin egen kyrka för dess ruttenhets skull. Det var det här gudomliga geniet Pico della Mirandola som rekommenderade honom, och en rekommendation från honom måste realiseras. Genom att få honom till vän, som var på god väg att omvända hela Italien mot ruttenheten i Rom, hoppades vi med tiden kunna få en bättre påve upp på Vatikanens skitstol. Och så vänder sig även Savonarola emot oss! Varför? Vad gjorde vi för fel? Var det fel av oss att festa och få Florens att blomstra? Var det fel av oss att gynna skönheten och konsten och kärleken och litteraturen och poesin och fantasin? Vad är det för moraliskt förkastligt med att vilja leva? Får man inte det? Har livet inte rätt att få vara fritt utan att slås i järn av puritanska myndigheter som menar sig ha rätt att bestämma över hur människor skall leva? Vad begick vi för brott, när vi har straffats så grymt utan att ens ha blivit informerade om vad vi gjorde för fel och utan rättegång och utan att ens bli hörda? Ingen har försvarat oss. Vi har bara blivit attackerade."

Han var i gång. Jag kunde inte svara. Men jag kunde lyssna.

"Ändå har jag fortfarande kvar något hopp. Jag har kallat hit Savonarola. Jag behöll honom som min vän. Jag tror att han ännu kan bli en av oss. Kanske han verkligen en dag kan åvågabringa det helvete över kyrkan som den förtjänar. Men jag ville träffa dig innan han ger mig sista smörjelsen. Du är astrolog. Det är en av de vetenskaper eller gamla läror som vi lyckats återupprätta och få allmänt utbredd och accepterad igen. Augustinus menade att astrologi var av djävulen, liksom Tarot och annat sådant, men jag kan inte se något ont i någon magi, inte ens i svart magi, som bara är menlöst kvacksalveri. Tvärtom. All magi är av fantasin och därför livsbejakande. Pico della Mirandola beundrar dig oerhört, han är ju själv tidernas största expert på allt vad magi heter, i synnerhet den där rappakaljan som kallas Kabbala, men han har rätt. Allting har ett samband. Alla religioner och läror hänger samman. Den grekiska mytologin är lika levande och giltig som kyrkans alla etablerade irrläror, som den försökt etablera genom dumma dogmer, som bara ger den ett outplånligt drag av dumdryg absurditet. Nu blir jag mer och mer hädisk, men det spelar ingen roll. Jag trodde aldrig på djävulen ändå, så han får gärna ta mig. Men vad

tror du själv, du som överlevt alla andra och som är den enda som Pico della Mirandola betraktar som sin överman och mästare?"

"Menar om vad då?"

"Medicéernas livsverk. Har vi lyckats eller misslyckats? Vi har bragt stabilitet och ljus och bildning över hela Europa. Vi har grävt fram den levande begravda friheten ur mer än ett årtusendes levande begravning. Kyrkan tål inte detta då den trodde sig ha monopol över världen med sin etablerade ruttenhet och ämnar aldrig sky några medel för att omintetgöra medicéernas livsverk. Kommer den att lyckas?"

"Bara tillfälligt."

"Alltså har vi inte misslyckats helt?"

"Magnifico, *du* har lyckats helt. Er familj hade lyckats helt, om inte din bror hade mördats och ditt ledarskap nu går i arv till din son Piero, som är en osäkerhetsfaktor."

"Jag vet. Han är fåfäng och inbilsk, han har later, han är alltför medveten om sin egen överlägsna skönhet och förträfflighet, han har inte alls samma demokratiska och liberala läggning som jag, min far och min farfar, och risken är att det kommer att gå illa för honom. Men vad har jag för val? Giovanni är förutbestämd att bli den påve som framtiden kommer att behöva och som kanske skulle kunna ge Vatikanen den totala reform som den behöver, och Giuliano är för ung och dessutom sjuklig. Giulio är för bakslug och listig och skulle dessvärre kunna bli en påve med tiden han också men av den sämre sorten. Han är dessutom oäkta, vilket kommer att ligga honom i fatet hela livet. Vi har ingen annan, Maestro. Vi måste lägga Florens och medicéernas och världens öde i den farliga skönheten Pieros händer. Ack, han påminner alltför mycket om Alkibiades."

Han vände sig bort ett ögonblick. Då insåg jag plötsligt, att detta var hans livs största sorg, att hans äldsta son inte visat sig värdig det arv som han skulle lämna efter sig, den demokratiska och liberala och storartade statsmannatradition som varit hans, hans far Piero il Gottosos och hans farfars den store Cosimo de' Medicis. Och jag tyckte mig märka en tår i hans öga. Så sade han stilla, alltjämt bortvänd från mig:

"Skulle ni kunna göra en sak för mig när jag är borta? Hålla ett öga på min son Piero. Försök påverka honom."

"Han släpper ingen in på sig."

"Och det är hans största livsfara. Jag var alltid öppen och lät vem som helst komma mig hur nära som helst, jag var en av folket, men han blir det aldrig, han kommer alltid att misstänka bakhåll, han har redan anställt en beväpnad livvakt som följer honom överallt, han är rädd för sitt eget liv, och därför fruktar jag att han kommer att förlora det alltför tidigt."

Han hade alltför rätt.

"Och Savonarola? Vad tror ni om honom?" Han var åter vänd mot mig.

"Han har bestämt sig för sitt eget öde, kommer att vara konsekvent och löpa linan ut. Om han tar makten över Florens kommer det inte att bli långvarigt. Var lugn, Magnifico, "och dessa var de enda tröstens ord jag kunde ge honom, "ni medicéer kommer alltid att komma tillbaka, för ni kommer alltid att behövas."

Då log han plötsligt. "Alltså var det inte förgäves," sade han stilla och log, och plötsligt var han vacker. Denne fule man, denne magnifike ande, denna människa som hade världens vackraste själ, hade av motgångarna och den sjukdom de fört med sig och sina sorger över sin mördade ädle bror blivit ökad för sin groteska fulhet med de massiva sammanbitna käkarna och det ständigt mörka molnet över ansiktet, men plötsligt lyste solen igenom alltsammans. Han var ändå världens vackraste själ, det skulle världen för alltid vara honom tacksam för, och den själen skulle aldrig kunna besudlas av världens fulhet. Han skulle alltid komma tillbaka.

"Tack, Maestro," sade han stilla. "Nu kan ni släppa in Savonarola, så att jag kan få skiljas från denna världen med djävulens egen sista smörjelse i den kyrkas namn som kommer att brinna för evigt i helvetet i sin egen tvedräkt, vilket inte är mer än vad den förtjänar. Och jag kommer aldrig att ha skrattat så mycket som jag kommer att göra på den andra sidan åt dess fullkomliga vansinne."

Han slöt ögonen, och det var dags för mig att gå.

Utanför väntade fanatikern Girolamo Savonarola, som fastän han såg bra ut hade ett utomordentligt diaboliskt utseende, som om han var besatt, och det var han nog också. Han inledde den totala kyrkliga självdestruktivitet som sedan tog sig uttryck i den kataklysmatiska reformationen bara några årtionden senare.

99. Den sista äkta de'Medici

Det var som om medicéerna förföljdes av det ödet att de till varje pris måste straffas för sin kompetens. Det var inte deras fel att de föddes till en unik maktposition som medförde sin tids mest oöverskådliga politiska ansvar, det var en situation som utvecklades inom familjen under generationer och nästan sekler, och de stackars medicéer som sedan fick det ödet att födas inom denna familj hade helt enkelt inte något annat val än att axla och förvalta det ansvar som deras födelse och börd pådyvlade dem. Och det intressantaste var, att ju bättre de förvaltade och skötte detta ansvar, desto hårdare straffades de därför. Redan den store Cosimo de' Medici drevs ju i landsflykt, men hans ännu större sonson, den mest kompetente av dem alla, den magnifike Lorenzo, fick ett ännu värre öde i att behöva se sin ende bror mördas under pågående gudstjänst mitt i katedralen under mässans heligaste ögonblick, den politiska historiens kanske mest gudlösa lönnmord, en bror som var älskad av alla och lika grann som

Lorenzo var ful, och Lorenzos största klagan under resten av sitt liv var att han inte själv fått bli mördad i stället för brodern.

Lorenzo efterlämnade tre söner och den mördade Giuliano två. Av dessa fem söner blev två påvar och, liksom alla medicéerna, mycket kompetenta även som sådana. Giovanni och Giulio var säkert sin tids bästa påvar, men båda fick de värsta av den tidens pontifikala kriser på halsen. Giovanni blev ju den store renässanspåven Leo X som sponsrade dem alla, Leonardo, Rafael, Perugino och många andra, som flyttade renässansen från Florens till Rom och verkligen inledde Roms pånyttfödelse som världens kulturhuvudstad, men under honom bröt bråket med Luther ut med den förfärliga reformationshärvan av kriser och trauman, som aldrig tog slut. Under kardinal Giulio som påven Clemens VII, som bland andra beskyddade Benvenuto Cellini, råkade Rom illa ut under krigen mellan Karl V och Frankrike genom *il sacco di Roma*, det värsta som Rom varit utsatt för efter Antikens sammanbrott, och som drev själva påven i exil i en fästning i sin egen stad under en lång och svår period.

Det var denne kardinal Giulio, oäkta son till den mördade Giuliano, som i egenskap av outsider i familjen blev den store organisatören och intrigören av medicéerna, som tog det som sin uppgift att hantera alla politiska trådar i Europa. Han lyckades bra med detta tills han blev påve. Då gled honom allt ur händerna, och *il sacco di Roma* var det förfärliga inseglet på hans totala misslyckande när han väl fått världens högsta etablerade position.

Men det var ännu som kardinal som han såg till att den allra sista äkta medicéen, den stackars lilla späda dottern till Lorenzo, enda sonen till olyckan Piero de' Medici, Lorenzo il Magnificos äldste son och sämste, fick en position av oöverskådlig betydelse för hela Europa. Han såg till att hon blev gift med den blivande kungen av Frankrike, Frans II, som tyvärr var ett rötägg. Emellertid dog han efter att ha bedragit henne under hela sin regering, varpå den ryktbara Caterina de' Medici blev Frankrikes verkliga regent under tre av sina söners regeringar under 30 år. Få regeringar har varit så omdiskuterade i Frankrikes historia som denna ständigt krisartade och traumatiskt drabbade, som i stort sett egentligen bara led av inbördeskrig så länge hon levde. Just för att hon var den mäktigaste har hon intill tjatighet pådyvlats ansvaret för alla hugenottkrigen och de kungliga familjetragedierna. Hon, 'italienskan', och Marie Antoinette, 'österrikiskan', har gått till historien som dess mest orättvist förtalade och behandlade drottningar.

Jag hade egentligen aldrig någonting med henne att göra, då hon inte inlät sig med mystiker och mager och sådant flummigt folk, med ett undantag: Michel de Nostradamus, som var hennes astrolog, men till slut trodde hon inte på honom längre. Då kallade hon på mig.

Det var tyvärr för sent. Hon var redan döende då. Mordet på hertigen av Guise, överlagt, planerat och genomfört av hennes älsklingsson Henrik III, hade gjort slut på henne. Hon orkade inte längre. I hela sitt liv efter sin egen kunglige mans död hade hon lagt ner övermänsklig energi och ansträngning på att hålla

Frankrike samman till varje pris genom att om och om igen befästa toleransen som landets ledstjärna. Hon ville aldrig något annat än fred, och hennes älsklingssons mord på katolikernas ledare för att befästa den kungliga makten såg hon som det slutgiltiga nederlaget för all hennes politiska fredliga strävan.

"Jag ber om ursäkt att jag inte kallat på er tidigare, vilket jag uppriktigt ångrar," hälsade hon mig när jag kallades till hennes sista säng där hon låg i nedre våningen på slottet Blois. I våningen ovanför hade några dagar tidigare mordet på hertigen av Guise ägt rum. Efteråt hade hennes kunglige son kommit ner till henne och skrutit om mordet för henne. Det var det som hade förintat henne. "För ni är kanske den som hela tiden hade kunnat hjälpa mig."

"Jag skall gärna göra vad jag kan för att hjälpa er," var allt vad jag kunde säga.

"Jag är döende, och allt är förstört. Kungens överlagda mord på all lag och rätt och rättvisa, fred och tolerans kommer att riva upp alla gamla sår igen och utlösa det värsta hugenottkriget av alla, och den här gången kommer jag inte att få se något slut på det, ännu mindre kunna bota det genom något fredsfördrag. Landet är förlorat, och jag kan inte längre rädda det. Det enda jag kanske ännu kan rädda, och det är därför jag har kallat på er," sade hon stillsamt, "är mitt eget rykte."

"Vad kan jag göra för ert rykte, Madame?"

"Ni känner väl till det? Fastän jag varit familjens trognaste katolik hela tiden har Guiserna och deras katolska klick oavbrutet överansträngt sig för att ge mig landets värsta rykte som protestanternas och kättarnas beskyddare. Jag har aldrig beskyddat eller särbehandlat en enda protestant. Jag har bara till skillnad från den katolska ligan pratat med dem och försökt få dem att ta sitt förnuft till fånga, medan det katolska partiet alltid gjorde motsatsen och krävde folkutrotning. Hur kan man vara så urbota dum? Det undrade jag från början när jag kom till det här landet, när Guiserna till varje pris ville etablera inkquisitionen här för effektiv utrotning av all protestantism, precis som i Spanien, men som drottning med ansvar måste jag vägra. Det var väl det som utlöste Guisernas outsläckliga hat mot mig. Ändå kunde jag alltid tala med dem, och mitt sista samtal med den nu mördade hertigen av Guise ledde till en av de många freder som jag trodde att skulle bli varaktiga. De ledde bara till nya krig, varenda en av dem, därför att katolikerna aldrig tröttnade på idén att försöka få alla protestanter utrotade, världens sjukaste idé. Jag har ofta undrat hur jag alls kunde fortsätta vara katolik när jag måste bevittna hur sjuk den katolska mentaliteten var av sin ensidighet, maktfullkomlighet och girighet. Tror ni också att jag mördade tre av mina söner?"

"Absolut inte. Det har jag aldrig trott."

"Jag kan inte förstå varifrån någon kunde få en sådan idé, den mest befängda av alla. För en mor att vilja mörda ett eget barn är det mest omöjliga och onaturliga av allt, i synnerhet om hon och barnen hör till en välbärgad

familj. Det måste man väl ändå anse att den vilda kungafamiljen av Frankrike gjorde?"

"Absolut, Madame."

"Ändå har jag envist beskyllts för svartkonst och förgiftningar och mordiska intriger i pamfletter och broschyrer, i brev till utlandet och skvallerpress på gatan, men vi medicéer har alltid struntat i förtal. Bästa försvaret mot sådant är att inte komma med något försvar. Man kan inte bekämpa dumheten, men man kan ignorera den, vilket är det enda vettiga att göra, så att man i stället kan koncentrera sig på vad som är viktigare, som ens plikter och ansvar. Jag hade aldrig tid för dumheter. Jag hade för mycket att göra. Därför försvarade jag mig aldrig mot någon kritik, utan jag bara arbetade vidare. Jag hade ju åtta barn att uppfostra, tre drottningar och tre kungar bland andra, och det sista jag fick försumma var mina barn. De var ju Frankrike precis som jag. Nå, vad tror ni om Michel de Nostradamus?"

"Tyvärr har jag alltid haft svårt för att ta honom på allvar."

"Tror ni alls han menar allvar?"

"Jag tror absolut han menade allvar som läkare i början av sin karriär, men just hans konsekventa ärlighet som sådan ledde ju honom in i svårigheter, så att han måste överge läkaryrket. Han visste hur han skulle bota pesten, myndigheterna vägrade låta honom, och så dog hans egen familj ifrån honom i sjukdomen. Därför blev han så misstänksam mot alla myndigheter och tog sina mått och steg för att de aldrig mera skulle kunna sabotera honom. Därför har han konsekvent krypterat alla sina skrifter från början till slut, så att bara han själv kan tyda dem. Så länge ingen annan begriper vad han har skrivit kan han känna sig säker."

"Så ni tror att han vet vad han skriver?"

"Absolut."

"Jag har alltid tvivlat på honom själv, men samtidigt var han den ende i sitt slag, och han var noggrann. Jag hade aldrig kunnat få en bättre astrolog. Nå, vad menar ni nu om min stackars son, som begått Frankrikes historias skändligaste överlagda mord på dess största partis ledare?"

"Tyvärr, Madame, menar jag nog att han visste vad han gjorde."

"Kan ni försvara det?"

"Madame, ni är en Medici. Ni känner er egen familj. Alla era barn är medicéer som ni. Er man var inte mycket att ha, en slö vällusting, som just inte gav någonting i arv åt era barn begåvningsmässigt, medan allt deras andliga arvegods kommer från er. Macchiavelli visste vad han skrev när han författade *"Il Principe"* med er store farfarsfar Lorenzo il Magnifico som förebild, en naturlig ledare som visste att härska med vett och framsynthet med tolerans och upplysning som ledstjärna, men som också kunde operera statliga kräftsvulster och inte tvekade att ta till kniven. Det är det kompetent ledarskap handlar om: att kunna urskilja vad som måste göras. Tyvärr, Madame, måste jag nog anse, att er son i det här fallet insåg vad som måste göras."

"Men det går mot allt vad jag och min familj i två hundra år har trott på och pläderat för, tolerans och rättvisa! Ett överlagt mord är ett överlagt mord och oacceptabelt som sådant, även om den mördade är den för staten mest skadliga och farliga personen av alla! Även skurkar har rätt till laglig rättegång!"

"Det var det som var problemet, Madame. Den hertiglilla familjen av Guise skydde aldrig några medel för att försäkra sig om makten med vilka hänsynslösa metoder och rättsövergrepp som helst. Det var mot denna godtyckliga hänsynslöshet som er son riktade slaget."

"Men han är pantad. Han kan inte som konung överleva ett sådant rättsövergrepp. Mina barn är mina barn och, som du säger, medicéer, och rättsövergrepp med överlagda mord är något som inte kan förekomma inom vår familj. Gör man sig skyldig till sådant måste man själv dö för det. Det gjorde alla de värsta medicéerna, rötäggen som det aldrig blev något av, de som ville styra med våld i stället för med upplysning, tolerans och rättvisa. De levde längst och styrde klokast som följde detta naturliga recept. Min förste son Frans II överlevde inte Guisernas förmynderi utan dog hellre än att fortsätta vara konung på deras villkor, min andre son Karl IX kom aldrig över Bartolomeinatten, som inte var någons fel och allra minst kungens, men han kände sig ansvarig för att det hänt under hans regering, och han kunde inte klara det. Och nu har min bäste son mördat landets ledande partis ledare. Det går inte. Han kommer inte att klara det han heller."

"Vart vill ni komma?"

"Jag vill se ett slut på detta förbannade eviga inbördeskrig. Kan inte ni se någon lösning? Ni är ju magiker. Kan ni bara blicka tillbaka i tiden? Kan ni inte se framåt alls?"

"Närmast tronföljden efter er son är ju Henrik av Navarra genom sitt giftermål med er dotter Marguerite."

"Menar ni att han blir kung och räddar situationen?"

"Jag menar att han kan göra det. Men där finns ett problem i vägen."

"Nå?"

"Han är protestant."

"Jag ser vart ni vill komma. Jo, han är förnuftig. Han skulle kunna göra det. Han skulle antligen kunna befästa toleransen med att självmant bli katolik. Det skulle kunna slutgiltigt försona landet. Det är också den enda möjligheten och lösningen. Om inte han blir katolik och gör det kan ingen göra det."

"Madame, jag tror att det finns hopp."

"Snälla ni, beskydda honom och styr honom, om ni kan det. Han är ju liberal, så han borde inte ha några fördomar mot er. Se till att han klarar sig, för landets skull. Jag vill inte se detta Frankrike blöda mera, allra minst efter min död."

"Madame, er vilja är min lag."

Denna lilla satta kvinna, som uppfunnit damsadeln och gjort Chenonceaux till sitt hem, som besatt den kanske största envisheten av alla Medicis, som

hållit samman landet trots ett trettioårigt inbördeskrig, som ständigt arbetat och för och genomfört fredsöverenskommelser, och som hållit invaderande arméer från Tyskland, Spanien och England utanför Frankrike genom alla dessa år, hade egentligen aldrig tänkt på sig själv utan bara på Frankrike. Därför hade det massiva förtälet mot henne aldrig bekommit henne – hon hade struntat i det och fortsatt arbeta för Frankrike. Hennes konstruktiva envishet var något som jag aldrig förr eller senare mött hos någon kvinna, ännu mindre hos någon man. Hon var den sista och kanske den mest exemplariska medicéen av dem alla.

100. Pico della Mirandolas död

Jag trodde inte mina öron när jag först hörde det. Pico della Mirandola döende? Omöjligt! "Tyvärr är det sant," sade min vän, "och han ber enträget att du skall komma till hans sida."

Jag kunde bara inte acceptera det. Världens vackraste man och mest begåvade universalsnille, en gudabenådad filosof och ledare för den litterära och filosofiska delen av renässansen, som behärskade alla världens aktuella språk inklusive arabiska och ryska och med övertydlighet var den borne ideologiske ledaren för framtiden... Det bara fick inte vara sant.

Naturligtvis dröjde jag inte en dag med att infinna mig hos honom. Han var verkligen illa däran. Poliziano hade avlidit för bara knappt två månader sedan, och inför Picos svettiga dödsbädd framstod hela det värsta tänkbara skräckscenario framför mitt medvetande, att världen inom två månader skulle förlora sina två ledande tänkare, vilket bara kunde innebära att hela renässansen med dess pånyttfödelse av kultur och filosofi helt skulle komma av sig.

"Det får inte vara sant," sade jag genast nästan bönfällande till honom. "Du får bara inte lämna oss!"

"Vad kan jag göra?" sade han matt. "De har förgiftat mig."

"Vilka de?"

"Jag vet inte. Jag vet inte ens hur. Jag kan inte misstänka mina egna närmaste tjänare. Någon vill mig utsägligt illa. Kan det vara Piero de' Medici? Kan han verkligen vara så utsägligt stollig? Vad har jag gjort för att misshaga honom? Hans egen far kallade till sig Savonarola. Det var inte jag som gjorde det, fastän han var min vän och jag rekommenderade honom. Savonarola ville ingenting ont. Han ville bara reformera kyrkan, och det tänker han göra, och det behövs. Inser inte Ser Piero det? Hans egen far ville ju det! Det var ju därför han kallade Savonarola till Florens!"

"Bara att Poliziano lämnade oss för tidigt var en oacceptabel förlust. Du får bara inte lämna oss du också!"

"Min käre vän, jag fruktar att vår käre vän Poliziano blev förgiftad precis som jag. Tror du att du skulle kunna ta reda på saken? Jag vet att vi båda

skickats därhän genom argan list, och det finns ingen som kan ge oss rättelse, men du kanske kan det med tiden. Ingen skulle komma på tanken att förgifta dig, då ingen vet vem du är. I och för sig är det utan betydelse vem som har förgiftat oss, då det är motivet som mest förbryllar mig. Vad gjorde vi för fel, fader? Var det fel av mig att vilja förena och försona alla religioner under deras enda gemensamma nämnare? Alla religioner dyrkar Gud, och ingen religion kan undvara honom, så varför kan de då inte alla förenas under denna gemensamma suveräna idé? Vad hade påven emot det? Jag kunde aldrig förstå hans negativa reaktioner inför mina enbart positiva ansträngningar. Jag ville ju bara väl, och mitt koncept var vattentätt – ingen hade kunnat finna någonting att invända emot det, men påven gjorde det ändå, antagligen bara för att han kände sig sårad i sin fåfänga, för att han inte kommit på den universella förenings- och försoningstanken själv. Påven hade genom sin fåfängas maktmonopolgalenskap ensam haft motiv att vilja mörda mig, men han kan inte ha gjort det, då han är för långt borta. Vem kan ha gjort det, fader? Vem kan ha varit så utomordentligt korkad?”

Jag kunde inte behärska mig utan började gråta. Jag såg alla Lorenzo de' Medicis underbara drömmar gå i kras framför mina ögon. Pico ensam hade kunnat föra dem vidare och fortsätta leda världen mot upplysning och etablerandet av det sunda förnuftet som världens ledande högsta väsen, och nu slocknade han inför mina ögon genom någon enfaldig egoists hänsynslösa kortsynthet. Jag kunde nästan höra Lorenzo il Magnifico gråta i himmelen ovanför mig.

”Gråt inte, fader. Jag kommer tillbaka. Vi skall ge igen. Ta reda på vem som har gjort det, och ge oss upprättelse. Det är det enda jag ber dig om. Vi kommer att få rätt med tiden, även om det kommer att ta hundratals år längre än vad det hade behövt göra, om vi fått fortsätta vår verksamhet. Ingenting kan besegra förnuftet, inte ens dumheten, och dumheten kan bara tillfälligt triumfera, då den bara existerar för att bereda sin egen undergång. Efter oss kommer det andra som kommer att genomföra vetenskapens seger över vidskepseln och den blinda övertron. Kyrkan håller inte då den saknar grund, då alla dess trosbekännelser och dogmer är sanslösa konstruktioner utan förankring i verkligheten. Jesus förlorade all del i kyrkan när den gjordes till statskyrka och alla alternativa syner på saken brännmärktes såsom heresier. Om man utesluter någon tro eller livsåskådning eller möjlighet till förklaring av livets mysterium begränsar man sin egen filosofi och gör man den ohållbar. Bara universalismen kan gälla i universum. Allt annat är självdestruktiva begränsningar. Vi lyckades återuppliva antiken och pånyttföda dess ideal med alla dess filosofiska system och strömningar, och den goda början kan aldrig mera stoppas. Den bara måste fortsättas, hur många filosofer kyrkan eller andra inskränkta själsfiender än går in för att ta livet av. Jag dör, fader, men allt vad jag har tänkt kommer att leva vidare. Finn ut vår mördare, även om det måste ta hundratals år, och ge oss upprättelse, och den dagen skall förnuftet och religionen bli förenade i

universalismens tecken, och intoleransen skall för alltid vara död, medan vi, fader, vi fria tänkare, som alltid kommer att fortsätta skapa världen, fortfarande kommer att vara verksamma och leva vidare.”

Han slöt sina ögon. Det fick inte vara sant, men det var sant. Han var död. Men vartenda ord han sagt på sin endast 31-åriga dödsbädd ringde kvar i mina öron, och jag har aldrig glömt dem men alltid burit hans testamente vidare i mitt hjärta och förmedlat det till alla tänkare som följt samma rätta väg som han – Lionardo da Vinci, Erasmus, Michel de Nostradamus, Giordano Bruno, Tommaso Campanella, Francis Bacon, René Descartes, Baruch Spinoza, Voltaire, Goethe, Schopenhauer, Tolstoj, Nietzsche, Stefan Zweig – alla Europas främsta tänkare och filosofer bar Pico della Mirandola i sitt hjärta, den mest begåvade och lysande av dem alla, förgiftad vid endast 31 års ålder av dumhetens avundsjukas egoistiska och kortsynta maktmonopolskrav.

Jag lyckades aldrig finna ut hans mördare, som förblir anonym och okänd, och om det var Piero de' Medici, som mycket talar för att det var både i Picos och Polizianos fall, så visste han inte vad han gjorde. Om det var någon som gjorde det på någons befallning, så visste den stackaren det ännu mindre.

Kommentar. Vid en vetenskaplig undersökning av kvarlevorna av Pico della Mirandola och Angelo Poliziano, båda två avlidna inom två månader hösten 1494 två år efter Lorenzo de' Medicis död, vars två närmaste vänner dessa varit, kunde det fastställas, att dödsorsaken i båda fallen var arsenikförgiftning. Spekulationerna kring vem som kan ha gjort det är inne på sjätte århundradet.

101. Sir Francis Bacon.

Boken väckte inte någon större uppmärksamhet när den kom ut och var en ganska medioker försäljare till en början, och den allmänna meningen var mest den att någon lyckats samla tillsammans alla de bästa elisabetanska pjäserna. Ingen lyfte på ögonbrynen inför det kuriösa i att alla dessa förträffliga pjäser tillskrevs en enda person, och alla de som känt honom och mycket väl visste att han aldrig kunnat skriva så bra teg noga om saken. Jag var en av de få som bara inte kunde svälja detta reklamtrick, som därtill gjordes övertydligt genom alla Ben Jonsons upphöjande till skyarna av denna ”svan från Avon”. Var han medveten om att svanar är stumma och på sin höjd kan fräsa?

Den som troligen visste allt om saken var Francis Bacon, som nyligen kommit i onåd hos den småaktige kungen, vars gunstling den odräglige Buckingham, senare mördad, sett till att få sin huvudrival om makten på fall. När Francis Bacon 1618 utnämndes till landets högsta styresman efter kungen var det en oerhörd ställning han innehade under tre år, väl underbyggd av 30 års erfarenhet av regeringen, landets högsta styresmäns alla hemliga tricks och kontakter och parlamentet, som han alltid suttit med i och passionerat deltagit i.

Alla hade alltid litat på honom, och han hade alltid haft rätt, i synnerhet i sina varningar till Essex och sitt avståndstagande från honom. När han kunnat hade han försökt hjälpa vänner i nöd, främst Oxford och Raleigh, men i regel misslyckats enär kungamakten blockerade allt. Detta blev även hans eget fall.

Anklagelsen för mutor var egentligen löjlig. Ingen tog den på allvar utom kungen. Alla i höga befattningar tog emot gåvor av folket, som alltid öst sådana över överheten med makt över deras liv för att stå sig väl med den, och aldrig hade gåvor vägrats. Hade det i Bacons fall handlat om förskingring hade det varit en annan sak, men det gjorde det inte. Buckingham angav Bacon för korruption så att han kunde förskingra själv – tillsammans med kungen. Så enkelt var det.

När jag träffade Bacon var han en ensam och bruten man med en alldeles för ung hustru som redan börjat bedra honom med hans närmaste trojänare. Jag fick genast associationer till konung Lear, men Bacon hade utnyttjat sitt fall till att vinna tid för sitt arbete, och om det var något han kunde så var det arbeta. Han hade arbetat hårt i hela sitt liv för statens väl och för det ruinerats av staten, det vill säga av kungen. Det var hans livs stora och enda katastrof, men den gav honom tid till att arbeta desto mera. När jag såg honom fick jag genast misstanken att det var han som låg bakom Shakespeareboken. Ben Jonson hade tagit ansvar för utgivningen, men Ben Jonson hade arbetat för Bacon.

"Det är inte många som besöker mig i dessa dagar, och jag har inte många vänner kvar. Vad kan jag göra för er? Vem är ni?"

"Jag var på min tid kollega med John Dee, och vi respekterade varandra som de enda kvalificerade fackmännen inom vårt område. Jag besöker er angående publikationen av den volym som går under namnet Shakespeare. Det är något som inte stämmer med den."

Jag såg genast att jag vidrört en öm punkt. "Har ni funnit oegentligheter? Den har gått genom censuren."

"Ja, Ben Jonson var chef för den kungliga censuren, men ett antal av dess pjäser var tidigare förbjudna, medan Ben Jonson var er sekreterare."

"Vart vill ni komma?"

"Alla spår leder till er, Sir Francis. Ni vet något om denna publikation som ni inte vill låta komma ut. Alla som kände Will Shakespeare vet att han omöjligt kan ha skrivit alla dessa verk. Han var en skicklig men hänsynslös affärsman, och sådant rimmar dåligt med hög poesi. Han var en teateragent och skådespelare som nästan alltid stod på scen. Ingen har sett honom skriva annat än räkningar. Och alla Ben Jonsons och hans kumpaners lovprisningar av en stum svan från Avon luktar väl starkt av ren marknadsföring."

Francis beslöt att taktiskt retirera. "Ni har rätt, min vän," sade han, "det är inte bara *ett* mysterium förknippat med denna volym utan alltför många, och ju mindre sagt om dem, desto bättre. När kungen kom ner från Skottland för att bekläda sitt ämbete var en av mina första böner till honom att visa nåd mot dolda poeter. Han nonchalerade detta som så mycket annat och visade tyvärr

en tydlig aversion mot allt vad den elisabetanska kulturen gav oss, i synnerhet dess diktare. Han lät ju till och med avrätta Raleigh."

"Med er medverkan."

"Jag gjorde vad jag kunde för honom men tvingades medverka."

"Var det någonsin mer än en?"

"Vad menar ni?"

"Dolda poeter."

"Alla vi diktare som stod i förbindelse med hovet måste hålla oss dolda som diktare, för att skydda alla de våra om vi skulle hamna i onåd, vilket man i regel alltid gör förr eller senare om man står i förbindelse med ett hov – det får man räkna med. Philip Sidney angav tonen. Han skrev aldrig sitt namn under någon dikt han skrivit, han menade att poesi skulle tillhöra alla när den väl var skriven, och Sir Walter Raleigh följde konsekvent samma exempel." Han tvekade. "Tänker ni på någon särskild?"

"Christopher Marlowe."

"Han dog för 25 år sedan."

"Gjorde han? Drottningen såg till att hans död blev officiell för att puritanerna och den engelska inkquisitionen under ärkebiskop Whitgift, som hade skäl att betrakta Marlowe som en förrädare mot kyrkan, skulle lämna honom i fred. Han försvann som identitet under en anonym gravsten i en olokaliserbar massgrav, men en scenkonstnär kan konsten att byta identitet."

"Vad vet ni?"

"Ingenting, men jag vill gärna förelägga er ett tänkbart fall. Jag tror ni vet mera, men ni måste inte medge något. Dock tror jag inte heller ni kan förneka något."

"Sjung ut."

"Marlowe var teolog som upptäcktes av ärkebiskopen av Canterbury, där han gick i katedralskolan, och skickades per stipendium till Cambridge för att utbildas inom kyrkan. Där kom han i kontakt med fritänkare som Oxford, Raleigh, ni själv, astronomen Harriot och andra heretiker med kurs mot ateism, som Marlowe småningom omfattade och blev omvänd från kyrkan till teatern, för vilken han utvecklade det elisabetanska dramat. I och med dramat 'Edward II' var formen fullkomnad, som var helt hans egen. Ensemblesamverkan, det lysande språket, den klara formen, allt var hans eget, men fast han försvann upphörde inte pjäserna. Jag upplevde samma form och språk några år efter hans död som då gick under namnet Shakespeare. Jag tror att Marlowe är den dolda poet som ni bad kungen ge en chans i hans förlorade identitet."

Nu log Sir Francis. "Min käre vän, Marlowe gjorde bort sig totalt. Han höll en offentlig ateistisk föreläsning. Han skrev anonyma pamfletter mot kyrkan. Han hävdade att Moses och Jesus var bedragare. Han umgicks med det värsta slödder som fanns på den tiden, falskmyntare och bögar, spioner och kanaler, katoliker och mördare. Han var inte rädd för att utmana hela världen. Det måste sluta illa. Han angavs, precis som jag blev angiven, och hamnar man i

rättsmaskineriet är man redan krossad. Hade Marlowe hamnat i det hade han blivit hängd som John Penry, hans själsfrände, som var lika orädd. Jag ger er inte mera rätt än att jag bekräftar att jag inte kan förneka er hypotes. Som hypotes är den oantastlig, men den kan aldrig bevisas i verkligheten.

Boken har kommit ut och kan inte tas tillbaka. Låt den vara. Låt namnet Shakespeare få säkerställa den. Det är kanske den finaste bok som begåvats det engelska språket, och namnet Shakespeare garanterar dess säkerhet. Han var en solid affärsman som alla kunde lita på, han svek aldrig ett uppdrag, en plikt eller en vän, han var en trygghet för alla som kände honom, och den tryggheten håller alla Marlowes och andras kontroverser på säkert avstånd. Låt honom vara. Det är bäst för boken, för England och för det engelska språket.”

”Marlowe begrovs levande. Får då ingen gräva upp honom igen till det liv som han förtjänar?”

”Jag ger er fria händer att försöka, men ni kommer aldrig att lyckas. Mysteriet är där och lever för evigt, men mysteriet som sådant är utan namn. Shakespeares namn är bara fåfänga, liksom alla namn. Det riktiga namnet på mysteriet och verket är inget namn och därför allt utom fåfängt. Vi har skapat en bok för alla tider, men vi är egentligen ett helt kollektiv, som aldrig kan namnges utan att någon blir bortglömd. Vi deltog alla i skapandet av dessa pjäser, vi tänkare och filosofer som älskade teatern och levde för den. Kungens fördrivning av mig från London förde det goda med sig att vi i lugn och ro kunde samla denna bok tillhopa. Jag har aldrig kunnat skriva så mycket som nu under min exil, och det ämnar jag fortsätta med till min död. Äntligen får jag arbeta. Tacka kungens skändlighet för det. Jag är nästan lycklig.”

Och jag förstod honom. Han ville bli lämnad i fred med sitt arbete. Jag hade vidrört ett känsligt område, han hade reagerat med smärta men samtidigt låtit mig förstå att det verkligen handlade om ett mysterium som dock borde lämnas i fred och vårdas som det mysterium det var.

102. Howard Stanton Levey

Jag var alltid fascinerad av religiösa charlataner, kanske mycket för att jag alltid hade så mycket med dem att göra. Vi liksom drogs alltid till varandra, jag sökte alltid upp dem när det var möjligt, och de hade en förunderlig förmåga att hitta hem till mig.

Deras gyllene tid var 1700-talet, när frimureriet grasserade som värst och hotade regeringarna under ledstjärnor som den bisarre men flamboyante greve Cagliostro, kanske den störste charlatanen av alla, som stoltserade med att med demonstrativ skrytsamhet ta på sig skulden för alla skandaler och revolutioner i Europa som ägde rum under hans tid, fastän han ingenting hade med någon av dem att göra. Inte ens halsbandsaffären, början till den stackars oskyldiga drottning Marie Antoinettes undergång, hade han så mycket som ett lillfinger

med i, fastän han länge var huvudmisstänkt, medan han var en av de första som öppet fördömde Marie Antoinette för vad hon var fullkomligt oskyldig till.

En annan sådan bisarr gyllene tid för extravaganta äventyrare av den mer tveksamma sorten på gränsen till vansinne var 1960-talet, när det olycksaliga Vietnamkriget ledde till en ständigt växande flod av hemvändande vrak till amerikanska soldater som alla var narkomaner och tog med sig "den nya kulturen" hem till Amerika. De var alla oskyldiga, det enda de var skyldiga till var att ha fått sina liv förstörda av detta fullkomligt onödiga och ganska paranoidea krig, som Kennedy tyvärr startade men dock ville avveckla innan det var för sent, vilket han som bekant hindrades i genom att han blev mördad av CIA och generalerna, som var av motsatt mening. Johnson var inte lika förutseende och lät kriget skena fullkomligt åt helvete, medan proteströrelsen i USA och över hela världen skenade lika våldsamt iväg och ledde till uppkomsten av ett otal bisarra och galna men ofta pittoreska ungdomsrörelser, främst hippievågen, som faktiskt ville koncentrera sig på skönhet, naturligt liv och kärlek och ingenting annat, men i princip alla dessa halvrevolutionära rörelser hade drogberoende i lasten. Därför spårade de i princip tyvärr alla ur.

Den kanske mest bisarra av dem alla uppkom senare på 70-talet, när Vietnamkriget redan var på väg att äntligen avvecklas, vilket Nixon tog åt sig äran för efter att ha varit en av dess mest entusiastiska förespråkare redan före Kennedy. Det var under Nixons regering som den rörelse jag nu skall försöka beskriva tog verklig fart och nästan blev etablerad, vilket den misslyckades med inte genom droger utan genom sin egen extremt anarkistiska natur.

Mannen som grundade den var i sig en av de mest extrema original i den vägen jag någonsin träffat. Hans pappa var ungersk jude och alkoholdistributör, medan hans mor var av rysk och ukrainsk familj. Till hans färgrika påbrå hörde också franskt, georgiskt, tyskt och rumänskt zigenarblod. Själv ägnade han sig helst åt cirkus och karnevalsliv tills han började intressera sig för det ockulta. Han arbetade länge som fotograf hos polisen i San Francisco och började mer och mer ägna sig åt psykisk forskning och var även verksam som musiker med orgel som huvudinstrument, framför allt vid festliga sammanhang. Hans medfödda mytomani har dock alltid lyckats leda hans biografer vilse i deras försök att utreda vad han egentligen sysslade med under sina frenetiskt verksamma och stormiga lycksökarår fram tills han var 20 år och gifte sig. De förblev gifta i tio år och fick en dotter, och efter skilsmässan gifte han om sig och fick en annan dotter. Med åren hade han mer och mer koncentrerat sig på parapsykologi för att till slut falla för Aleister Crowleys mystifikationer och Thelema-organisation, som var ett slags mystisk orden som mycket byggde på frimureri men var helt nyskapande i betänklig riktning. Aleister Crowley kallade ju sig själv "den ondaste människa som någonsin levat" och blev utvisad från Sicilien med sina anhängare för påstådda obscena och rituella orgier. Allt mer framstod Howard Stanton Levey, eller Anton

LaVey som han kallade sig, som en övertygande efterträdare till Aleister Crowley.

Valborgsmässoafton 1966 slog han till och proklamerade grundandet av "Satans kyrka" och rakade sitt huvud för att sedan alltid uppträda flintskallig, som en bödel. Han var bara 36 år gammal, men denna absurda rörelse tilltalade den allmänna upproriskheten i Amerika under Vietnamkriget, så att han fick många anhängare och kunde snart öppna underavdelningar, "grottor" till sin rörelse i stort sett hela Amerika. Jag tror att det var 1972 som jag sökte upp honom första gången, när han stod på höjden av sitt sataniska inflytande och hade publicerat sina grundläggande böcker i ämnet, främst "Den sataniska Bibeln" som är som en sorts Mad-upplaga av Bibeln. Detta var ju även under tidskriften Mads storhetstid.

Min största nyfikenhet i att söka upp honom gällde frågan om han verkligen tog sig själv på allvar eller bluffade. Vilken fullvuxen och förnuftig människa kunde ta ett begrepp som Satan på allvar? För mig var det en sagofigur framsprungen ur ren folkdiktning, som bara vidskepelse och fanatism kunde behandla med respekt, typ galna exorcister och otidsenliga inkvisitorer. Men denne man och hans rörelse tycktes vilja göra Satan till sin gud.

När jag träffade honom stod det dock genast klart för mig, att denne man var inte att leka med. Han var kroniskt sammanbitet och nästan hotfullt allvarlig, och det låg en viss aura av grymhet över hans drag. Yul Brunner och Telly Savalas, som också rakat sig nakna på hjässan utan att lida av håravfall, hade genom denna sin artificiella flintskallighet skaffat sig ett drag av grymhet och barbari över sig, men Anton LaVey hade lyckats göra sig verkligt diaboliskt övertygande. Vem var det han påminde mig om? Det var inte utseendet så mycket som själva auran och utstrålningen, och det tog en god stund innan jag kände igen detta tillstånd av kroniskt hat och förakt för mänskligheten – det var exakt samma slags personlighet som Karl Marx.

"Vet ni vem ni påminner om?" inledde jag vår konversation rent ut. Nej, det kunde han inte veta. "Karl Marx," sade jag. Han blev inte alls förvånad. "Det är inte så konstigt," sade han. "Han var ju också satanist."

Därmed var vi i gång, och jag ställde honom ganska provocativa frågor, som alla gick ut på att ifrågasätta hans trovärdighet och vad han egentligen var ute efter. Han var inte ute efter pengar, men han var ganska makthungrig. Hans största passion framstod ganska tydligt för mig att var girighet efter att vinna makt över andra människor, "att samla själar". Men ju mera och hårdare jag klämde honom, desto mera överraskade han mig med att vara imponerande vettig och klar.

"Vi är inte en religion," sade han. "Vi är en antireligion och den första i sitt slag. Vi fördömer alla religioner som mer eller mindre bedrägerier allesammans som lever på folks skuggrädsla och parasiterar på deras dumhet och fallenhet för vidskepelse för att kunna vinna makt över dem och hålla dem nere. Vi betraktar uppfinningen av Gud som människans största hybris och

självförhåvelse, som hon lanserade bara för att kunna kontrollera folk och stater politiskt. När Konstantin den store gjorde kristendomen till statsreligion var det bara för att kunna kontrollera det romerska världssriket genom folks svaghet för religiös övertro. Det finns ingen gud och har aldrig funnits någon gud."

"Men i stället lanserar ni Satan. Är det då ett bättre alternativ?"

"Det är bara ett motstånd. Det är den eviga revoltismen. För oss är Satan bara en symbol för det eviga berättigade upproret, som i John Milton's *"Paradise Lost"*, som i Goethes Faust och kanske framför allt som i Bibelns egen bok om Job. Det finns ingen gudomlig rättvisa, det finns bara gudomlig orättvisa, och om människan ger efter för den är hon förlorad och duger hon ingenting till. Därför är det totala upproret alltid berättigat, och Satan är symbolen för det, ängeln som störtades ner från himmelen utan rätt bara för att han ifrågasatte Guds maktmonopol och som straffades med ett evighetsstraff i helvetet bara för att han ställt en fråga. Med vilken rätt drevs Adam och Eva ut ur paradiset? För att Eva ätit ett äpple? Nej, bara för att de varit oskyldigt olydiga mot Gud. Det finns inget mer berättigat uppror än civil olydnad, och Adam och Eva var de första, och deras omänskliga straff berättigar till ständig olydnad och revolt mot allt vad överhet heter, som försöker befalla över någon."

"Men likväl har ni en egen kyrka med egna gudstjänster och ritualer, precis som den kristna kyrka ni föraktar. Det enda ni saknar som kristendomen har är en påve."

"Våra svarta mässor är det största hånet mot kristendomen. Vi samlas till dem för att håna överheten och alla vidskepliga begrepp som Gud och Guds Son, och detta ger oss en viss gemenskap. Den satanistiska gemenskapen är det enda vi har gemensamt med kristendomen, men vår gemenskap är fastare. Vi har inga sekter och frikyrkor och utbrytarrörelser, medan kristendomen oavbrutet spjälkt upp sig själv i ständigt mer schismatiska rörelser, från de första fördömandena och avrättningarna av påstådda kättare till islam, ursprungligen en kristen frikyrka, och den rasistiska Ku Klux Klan, som skryter med att vara kristen. Satanismens ambition är att utgöra en motvikt och ett alternativ till alla religiösa vidskepelser. Vår främsta kultsymbol är halvgeten Baphomet med kvinnobröst och bockhuvud, som redan under tidig medeltid togs upp som antikultgestalt mot alla helgonbilder och Mariakulter med den ständiga korsfästelseorgien som huvudkultmotiv. Är det blodiga Golgata mindre pornografiskt än tempelriddarnas, katharernas och frimurarnas get? Är det inte snarare en ganska relevant pendang till den obscena korsfästelsen med dess splatterfrosseri, och som åskådliggör och ironiserar över det absurda i kulten?"

"Så vad eftersträvar ni? Världsherravälde? Att ersätta kristendomen med satanismen?"

Nu log han lite grann. "Även om vi hade den ambitionen skulle vi aldrig lyckas med den. Vi är för anarkistiska, och det är vår räddning och vår undergång. Vi kommer aldrig att kunna forma ens en riktig kyrka. Vi kommer

aldrig att kunna organisera oss. Se oss som en filosofi, inte ens som en ideologi. Vår huvudambition är kunskap och sanning, ingenting annat. Vi skiter i kristendomen och judendomen och islam och föraktar dem som befängda världsbedrägerier som konstruerats bara för politisk manipulation av massorna. Bibeln är intressant litteratur som man alltid kommer att ha nytta av att läsa, men inte mer. Koranen är inte ens det utan bara en sämre och kortare upplaga, som är mycket argare dessutom. Genom kyrkan har mänskligheten tillförts oöverskådliga kulturskatter i form av arkitektur, litteratur och musik framför allt, och det skall vi värna om, – sådant lämnar vi i fred och uppskattar. Det är vidskepelsen och massmanipulationen vi vill åt, som vi ser som vår tids största sjukdom. Man kan börja med att bekämpa den i religionen, vars vidskepelses etablering är dess upprinnelse, för att kanske med tiden också nå fram till massmanipulerandets lögner genom politikernas systematiska och strategiska lögner och massmediala hjärntvätt. Källan till alla lögner är Gud. Om vi kan befria det begreppet från alla lögner så har vi äntligen gjort det första mänskliga framsteget i historien.”

Ju mer jag pratade med honom, desto vettigare blev hans resonemang, tills jag till slut förskräcktes av att jag faktiskt höll på att bli övertygad av honom. Därför satte jag punkt och skyllde på att jag måste börja sköta mina affärer och bad honom att vi skulle fortsätta en annan gång. Då log han, och jag tror att han genomskådade mig.

”Du är alltid välkommen tillbaka. Vi satanister stänger aldrig någon dörr för någon.”

Och han log sitt mest infernaliska leende, som om han var säker på att jag skulle komma tillbaka.

103. Jeanne d’Arc

På tal om häxförföljelser och den tusenåriga kristna förföljelsen av oliktankande måste jag ta upp fallet med den berömdaste häxan av alla, den så kallade jungfrun av Orléans, bondflickan Jeanne d’Arc, som jag hade lyckan att få hinna ha ett oförglömligt möte med innan hon offrades.

Hon var en helt vanlig bondflicka, ingenting annat. Det som skilde henne från andra bondflickor var hennes uppenbarelsen, som långt senare en annan bondflicka skulle uppvisa maken till – den heliga Bernadette av Lourdes, vars mirakulösa livsgärning också kommer att förbli ett olösligt och underbart mysterium för alla tider. När det gällde Jeanne så var det inte den heliga jungfrun som kontaktade henne, utan det var alla möjliga helgon, det var ärkeängeln Mikael, det var den heliga Katarina, – hon menade sig stå i kontakt med dem alla, och att det var de som hade gett henne uppdraget att rädda Frankrike. Det var hennes enda målsättning och ambition, att rädda Frankrike, inte för egen vinnings skull, utan för fransmännens skull. Hon tänkte minst av

allt på sig själv. Hon fick en vision, som hon fann så oförneklig som förpliktelse, att hon bara måste genomföra den oavsett konsekvenserna för hennes egen del.

Karl VII var ingen märkvärdig kung, en ung menlös man som i själva verket var ganska feg och som helst ville sluta fred med engelsmännen och låta dem få halva Frankrike, som de ville. Han hade gett upp när Jeanne sökte upp honom, och det samtal som ägde rum dem emellan mellan fyra ögon torde ha varit ett av världshistoriens intressantaste. Denna helt obildade flicka som varken kunde läsa eller skriva lyckades övertyga sin kung om möjligheten och nödvändigheten att befria Frankrike, och han var sedan för resten av sitt liv hennes trognaste anhängare och bästa vän. Tyvärr var inte alla bland fransmännen sådana.

Det var efter hans kröning i Rheims som jag träffade henne på höjden av hennes framgångar. Hon hade befriat Frankrike, engelsmännen var på återtåg överallt och hopplöst demoraliserade av jungfruns makalösa framgångar, som de bara kunde förstå genom vidskepelse – för dem kunde hon inte vara någonting annat än djävulens speciellt utsedda häxa med obegränsade befogenheter att ställa till med vilket djävulskap som helst för dem. Deras vidskepelse bidrog till deras nederlag. Henrik V var död, och England stod inför sin historias värsta och längsta inbördeskrig.

”Tror ni också att jag är en häxa?” frågade hon smått spotskt gäckande, när hon träffade mig. Av någon anledning hade hon fått för sig att jag stod på engelsmännens sida.

”Inte alls,” sade jag genast, ”tvärtom, jag om någon har all anledning att respektera er, men det är just därför jag har uppsökt er. Jag ville varna er.”

”Ni kan vara lugn. Min mission är fullbordad. Det värsta är över. Resten blir lätt. Kungen kan befria Paris ensam utan min hjälp. Han behöver mig inte mera. Jag har blivit en belastning för hovet, och jag vill bara hem och leva ett normalt liv i byn. Det var inte meningen att jag skulle göra mer än befria Frankrike.”

”Jag är rädd att hans majestät inte kommer att gå med på att låta er fara hem. Tyvärr tar ni fel – han behöver er. Han kommer att be er fortsätta och anföra armén mot Paris.”

”Vad ville ni varna mig för?”

”För att rätt kunna varna er måste jag få veta mer om er kallelse. Vad är det för röster som har kallat er? Hur har ni kunnat identifiera dem? Ni menar att de är specifika helgon, som talar till er genom kyrkklockor och sällsamma väderspektakel, men hur kan ni vara så säkra på att de är just de helgon ni påstår?”

”Hur skulle jag annars kunna göra mig begriplig för folket?” Hon gjorde mig fullkomligt flat med sin omedelbara rättframhet. Hon medgav genast att hon ljög!

”Vad menar ni?”

"Jag tror jag kan lita på er, för jag tror ni har samma kontakter som jag. Det var i högsta grad nödvändigt att befria Frankrike. Det bara måste ske. Vi var ockuperade nästan hela landet, och engelsmännen var översittare överallt. Alla hatade dem, och de ockuperade vårt land med orätt. Något måste göras. Jag insåg att jag kunde göra det. Men då måste jag också kunna övertyga fransmännen om att jag kunde göra det. Hur kunde jag göra det? Det var omöjligt ensam. Men kyrkan fanns överallt, och alla trodde på kyrkan. Jag måste ge mig åt kyrkan. Jag hade inget annat val. Jag måste använda kyrkan för att övertyga Frankrike, och kunde jag göra det så skulle jag få alla med mig och segra. Det fanns helt enkelt ingen annan möjlighet."

"Ni menar alltså, att ni använde er fantasi för att mobilisera alla helgonen till att tjänstgöra som era fiktiva uppdragsgivare, för att därmed kunna manipulera Frankrike till att tro på er och följa er?"

"Jag förstår ungefär vad ni menar. Jag tror vi förstår varandra. Ja, så är det. Svik mig inte, och förråd mig inte. Allt har gått så bra hittills. Jag vill bara avbryta nu och fara hem igen och bli normal igen. Jag är ju bara en vanlig flicka. Jag kan inte ens läsa någon bok. Jag vill bara bruka jorden och sköta om getterna, som min familj alltid har gjort. Varför får jag inte fara hem?"

"Ni är för god, fröken Jeanne. Ni kan inte säga nej. När kungen ber er fortsätta bistå honom i kriget, och alla era vänner i hans närhet insisterar på samma sak, så kommer ni inte att kunna säga nej. Och det var det jag ville varna er för. Makten fungerar så, att var och en som får makt vill ha den ensam. Ni har kommit upp i maktkretsarna, och där finns personer som vill ha er bort därifrån. Förr eller senare, så länge ni fortsätter tjäna kungen i kungens närhet, kommer någon att lägga krokben för er, och ni kommer att förrådas åt era fiender. Jag vet inte hur, men tyvärr tror jag det är ofrånkomligt, då ni är så oskyldigt rättfram som ni är. Och då kommer just era syner att läggas er till last, inte bara engelsmännen ser er som en häxa, utan det finns även fransmän och framför burgunder som gör det, sådana som inte kan förstå era framgångar på annat sätt. Jag förstår er framgång, som ni säger var det helt enkelt en nödvändighet, och ni har inte använt er av mer än vanligt bondförstånd, men just den folkliga övertygelsen och vidskepelsen om era kontakter med högre makter kan komma att bli er värsta fara."

"Skall jag då förneka min mission och dess högre mandat av ren feghet om jag ställs inför rätta? Nej, det kan jag inte. Mina uppenbarelser står fast. Ni vet att de är mina egna fantasier, men ingen annan vet det, men även som mina fantasier är de verkliga. Jag har skapat dem, och genom dem har jag skapat Frankrikes befrielse. Jag kan inte förneka att så är fallet. De må ha varit fantasier, men de består, de har blivit verklighet. Därför måste jag hålla fast vid dem i sanningens namn. Mitt uppdrag var så nödvändigt att det var heligt. Den heligheten kan jag aldrig förneka."

"Ärligt talat vet jag inte hur jag skall kunna varna er. Ni är för klok."

"Låt bli då. Om kungen begär att jag för hans armé mot Paris så skall jag göra det. Jag kan inte återvända eller backa från min mission, utan den får bestämma mitt öde. Det var trevligt att få tala med er, monsieur?"

"Kalla mig Ahasverus."

"Den judiske skomakaren? Som vägrade ge Jesus en stunds vila?"

"Ni känner till legenden. Det är bara en legend, som era fantasier."

"Men ni är verklig."

"Det verkar så."

"Jag tror på er, som på mina fantasier. Ty även om de bara är fantasier, så är de verkliga, vilket deras framgång bevisar. De kommer aldrig att kunna förnekas, även om de avslöjas som fantasier."

"Följ er intuition, lilla Jeanne. Den kommer att leda er in i evigheten."

"Tack. I bästa fall får jag återvända hem efter Paris."

Några uppvaktande hovmän kom och skilde henne från mig, så vårt samtal slutade där.

Det gick precis som jag befارade. Vid en egentligen ganska obetydlig skärmytsling blev hon tillfångatagen och hamnade hos hertigen av Burgund, som var en sniken materialist och egoist. Han tänkte bara på sig själv och sålde henne till engelsmännen för pengar. Burgund finns inte mera, det tog slut ganska snart efter dessa tider, så på lång sikt fick hertigen ingenting för det utom evig vanära.

Engelsmännen var ännu sniknare. De ställde till med en inkvisitorisk skenprocess enkom för att få henne offentligt stämplad och avrättad som häxa. Den skandalösa processen var en sådan omänsklig tortyr av henne både psykiskt och fysiskt att hon nästan avled i förtid. De gjorde allt för att förnedra henne. Exempelvis tvingade de henne till att lova att aldrig mera gå i karlkläder med falskt löfte om att det var hennes enda utsikt till räddning undan häxdomen, varpå de stal hennes kvinnokläder under natten, så att hon tvingades ta på sig karlkläderna igen bara för att slippa vara naken. De gick från nedrighet till nedrighet, och hennes ökände domare råkade ha ett fullständigt adekvat namn. Den biskopen hette Cauchon vilket på franska uttalas precis som *cochon*, som betyder svin. En annan offentlig person på senare tid som i franska öron fått ett betecknande namn är Vladimir Putin, som på franska uttalas precis som *putain*, som kan betyda både kvinnlig och manlig prostituerad.

När hon brändes som häxa i Rouen var hon bara nitton år gammal. Det var engelsmännens moraliska bankruttförklaring av sin ockupation i Frankrike, som sedan hastigt nalkades sitt slut, medan deras inbördeskrig samtidigt accelererade desto värre för att växa dem över huvudet. Summan av inbördeskriget blev sedan kung Richard III, en annan offentlig person med intressant ryktbarhet.

Först efter 34 år lyckades Karl VII få den katolska inkquisitionens dom över henne som en djävulens häxa upphävd, men det dröjde ända till 1920 innan den

katolska kyrkan äntligen gick med på att låta henne bli kanoniserad som helgon. Då hade hon redan varit Frankrikes naturliga skyddshelgon i nästan 500 år.

104. Karl Dönitz.

Han var mannen som var ansvarig för det totala ubåtskriget, som vägrade undsätta skeppsbrutna från sjunkande lastfartyg när de torpederats och som insisterade på att främmande ubåtar och krigsfartyg skulle förintas till sista man utan förskoning, med bara undantag för befälet och för eventuella andra vilkas information kunde vara till nytta för Tredje Riket. Han var så skicklig och konsekvent i sitt effektiva ubåtskrig, där faktiskt tyskarna höll på att vinna herraväldet över oceanerna under krigets kulminering, att han kanske var den enda man som Hitler litade fullkomligt obetingat på, vilket bevisades genom att det var denne man som Hitler överantvordade det högsta ansvaret för det Tredje Rikets styrelse åt när han själv inte hade något annat val än självmord hellre än fångenskap. Därigenom blev det storamiral Karl Dönitzs svåra uppgift att tvingas genomföra den formella villkorlösa kapitulationen inför de allierades segermakt.

Han ställdes till svars för krigsförbrytelser tillsammans med Göring, Ribbentrop och de andra i Nürnberg men kom undan med tio års fängelse. Alla de värsta hängdes eller begick självmord, medan Karl Dönitz, Tredje Rikets avslutande president, konsekvent höll huvudet högt, stod för sin sak och tjänade sitt rättvisa fängelsestraff tillsammans med Albert Speer, Rudolf Hess och vissa andra på Spandau. Då Karl Dönitz gav intryck av att vara den främsta hedersmannen i det Tredje Rikets ledning efter amiral Canaris, som Hitler hade hängt långsamt i pianotråd några timmar före krigets avslutning, kunde jag inte låta bli att söka upp honom för ett samtal. Jag måste helt enkelt få reda på hur en så redig karl hade sett på nazismen från insidan.

Han träffade mig gärna och visade sig från början ha fullt förtroende för mig, som han sade, emedan han i mig såg en neutralare advokat en den som försvarat honom i Nürnberg, som han måste beteckna som partisk för de allierade, liksom alla jurister som där gav sken av att uppträda till de åtalades försvar. De allierade var ju segrarna, som ägde att skriva historien och som bara kunde skriva den ur sitt eget perspektiv, och det var dessa segrare som anställde Nürnberggrättegångarna och utsåg deras domare och advokater. Alltså måste hela jippet betecknas som snedvridet från början.

"Jag vet," sade han, "vad vi gjorde var oförsvarligt, och jag skall gärna tjäna ut mina tio år om det kan tjäna som ett slags personlig försoning av saken åtminstone för min egen del. Jag kan naturligtvis inte tala för de andra, Göring och Goebbels och Hitler själv, som med överlagt mod genomförde historiens mest omfattande och skändliga folkmord och det med beräknande avsikt som

måste betecknas som en mentalsjuk psykopatisk störning av allvarligaste slag, vars enda tänkbara bot tycks ha varit en sorts operation som kallas lobotomi..."

"Det var just det jag ville tala med er om. Ni behöver inte försvara ert Tyskland inför mig. Jag vet hur det var. Ni utkämpade det första världskriget enligt konstens alla regler utan några som helst krigsförbrytelser och gjorde inte annat än slogs för ert fädernesland, ni hade till och med initiativet i princip genom hela kriget genom att ni aldrig tvingades till reträtt eller bakom era egna linjer, utan ni lyckades hela tiden hålla kriget utanför ert lands gränser, och ändå utsattes ni för världshistoriens mest kränkande fred, som gjorde att Europas största nation måste gå på knäna i tio år efteråt, vilket bara drabbade den oskyldiga allmänheten, de stora massorna och inte alls några skyldiga militärer. Hela tyska folket måste därför ge Hitler rätt när han menade att Tyskland utsatts för en oacceptabelt kränkande orättvisa. Jag vet allt det där. Jag var själv med och följde med i allt vad som hände. Jag vet hur framstående Tyskland var före kriget, med sin dominerande ställning i Europa och dess högst utvecklade kultur, med flaggskepp som Händel och Bach, Haydn och Mozart, Beethoven och Brahms, Wagner och Liszt, Bruckner och Mahler, Gluck och Weber, Schumann och Mendelssohn, kort sagt hela musikhistoriens alla ledande skapare, och den tyska musiken välsignade och uppfostrade hela Europa, medan bara den italienska överträffade den, för att inte tala om alla era filosofer, Leibniz och Kant, Schopenhauer och Nietzsche, Goethe och Schiller och så vidare. Ni var bäst i världen, och bara därför verkade det som om världen i övrigt av ren avund letade efter ursäkter för att kunna beröva er denna storhet. Jag vet. Hitler hade rätt. Ni behöver inte försvara nazismens uppkomst för mig. Men jag måste få dryfta det judiska problemet med er, ni som var med i en exempellöst ledande ställning och som i likhet med flera andra av era mera hederliga partikamrater inte gjorde något åt saken."

Karl Dönitz såg ner ett ögonblick och angav skymten av en ansats till ett småleende, som han dock skickligt dölde och som var borta när han såg upp igen. "Ja, min vän, det är egentligen det enda som världen har rätt att anklaga oss för. Allt det andra var bara rimliga och logiska försvarsåtgärder. Vi visste att hela världen var emot oss och att vi var tvungna att dra i härnad mot hela världen för vår rätt. Vi hade kanske lyckats, om inte Hitler haft en annan sida av sitt militära ledarsnille. Han höll med avsikt så många som möjligt av oss utanför. Det var bara den innersta kretsen, dem som han visste att omfattade hans egna fördomar och hans eget psykopatiska hat, som var införstådda med detaljerna i judeutrotningen. De är alla döda nu, Heydrich fick sitt straff på ett tidigt stadium, medan endast de har sluppit undan som naivt trodde att ett liv på ständig flykt och under ständig skräck för rättvisan skulle vara att föredraga framför självmord. Även Eichmann kommer säkert att åka fast till slut efter ett liv av patetisk feghet kurande i ett gömställe under falsk identitet, och om någon till äventyrs trots allt ändå skulle slinka undan så kommer han ändå förr eller senare att upphinnas av sitt öde. Jag är lyckligt lottad i jämförelse med

dem, som valde att möta mitt öde genast utan att rygga tillbaka för mitt livs största och mest förkrossande skam och nederlag, kapitulationen och rättegången med den oundvikliga hårda domen.”

”Men varför tror ni att Hitler gick i en så självdestruktiv fälla som ett hopplöst och meningslöst judehat, som ju bara måste leda till självupplösning, som han genom sin politiska framgång drog med sig hela Tyskland och Österrike och Europa i?”

”Ja, det är den stora svåra gåtan. Vad menade han egentligen? Han var ju inte dum. Det måste jag framhålla till mina döddagar. Han var upplyst, en renlevnadsman, vegetarian och grundligt beläst inte bara i militärlitteratur, han hade sinne för det metafysiska och svärmade alltid för de gamla mytologierna och även andra mysticismer, som tibetanismen. Hans mystiska intresse var det mest omfattande som någon tyskspråkig ledare någonsin haft. Och varför måste det då ha en sådan absurd avigsida som en överdriven antisemitism utan sans och reson, helt utan logik och anledning och fullständigt förnuftsvidrig? Den som klarast påtalade det sjuka i detta från början var Einstein, som omedelbart flyttade till Amerika när han såg att det inte fanns något hopp för Hitler och att han aldrig skulle genomskåda sitt eget fatala misstags oändliga vansinne. Vad som bidrog till fixeringen var att Hitler var som besatt av makten, han var förtrollad och bergtagen av den, och när han väl fått den kunde han aldrig släppa den, som om han ansåg att det att han nått fram till den måste bekräfta att han alltid haft rätt i allt och således även i sitt oresonliga och irrationella judehat. Makten hade Hitler i sitt våld, och han begick misstaget att tro att det var han som hade makten i sitt våld, medan det var tvärtom – tyvärr fungerar makten på det sättet. Den tar folk i sitt våld med att inbilla dem att de är ofelbara. Redan Nietzsche och Wagner gick delvis i den fällan. Tyvärr är endast de politiker kloka som väljer att inte bli politiker, ty endast så kan de undvika den fällan.”

”Så ni samtidigt försvarar och fördömer Hitler.”

”Nej, så här efteråt måste jag enbart fördöma honom, för att han missbedömde sin egen genialitet och inte insåg hur ogenialisk den i själva verket var, när han styrd av den lät sig luras av sig själv till att mörda en ansenlig del av Europas befolkning och i princip förrinta hela Europa, i synnerhet det folk som under de tidigare två århundradena gjort mest för att utveckla Tyskland och den tyska kulturen.”

”Kan ni förklara fenomenet? Ni anförde här Hitlers metafysiska begåvning. Kan det Tredje Rikets fruktansvärda ödessaga på något sätt förklaras metafysiskt?”

”Det finns åtminstone två hypotetiska möjligheter, även om jag inte vill befatta mig med någon av dem. Den ena är att djävulen eller Satan hade med saken att göra och drev sin onda vilja igenom, men det är vidskeppelse. Den andra är att Gud skulle ha genomfört detta projekt för att återge Israel deras hemland, som de då skulle återfå som en sorts belöning för det andra

världskrigets vedermödor, då de knappast skulle kunna få Israels land på något annat politiskt sätt än genom en sådan världsomfattande politisk utveckling, men också det är omöjligt att fatta tilltro till, en så orättvis Gud, som skulle kräva sex miljoner oskyldiga judars liv som betalning för att återge dem deras hemland, är helt enkelt en absurditet så orimlig att den logiskt bara skulle kunna leda till ateism. Det är de enda två metafysiska förklaringar jag skulle kunna bjuda på, och jag tror inte att ni heller skulle kunna acceptera någon av dem.”

”Det tredje alternativet är att då finna sig hänvisad åt problemet med den universella nazistiska ondskan och dess oerhörda omfattning som ett hopplöst olösligt historiskt problem.”

”Jag är rädd, min vän, att det i själva verket är vårt enda realistiska alternativ. Tack för ert besök. Lämna mig nu i fred med min tioåriga fångenskap och botgöring. Som förutvarande nazist och dess sista ledare har jag en lång och tröttsam bot framför mig att gå igenom.”

Han behövde vila efter vårt ganska vittgående samtal, vilket jag respekterade och lämnade honom i fred.

När han avtjänat sin fängelsetid efter tio år var han dock obruten och ägnade resten av sitt liv huvudsakligen åt apologetisk verksamhet för nazitiden. Han skrev en mycket intressant självbiografi som huvudsakligen handlar om detta, och han blev 89 år gammal och dog tämligen aktad och åtminstone högt respekterad av alla parter som en fri man utan något kvar att skämmas för. Med tysk grundlighet och ordentlighet hade han fullgjort sin omfattande botgöring och kunde med jämnmod gå vidare.

105. *Rasputin*

Naturligtvis var jag liksom alla andra nyfiken på denne ökände Grigorij Rasputin, som alla talade så mycket illa om som möjligt, så att det framstod som orimligt om inte omöjligt att en man kunde vara så ond som hans ryktbarhet ensidigt förtäljde att han måste vara.

Mina aningar slog omedelbart in vid mitt första möte med honom, då han bemötte mig med ungefär samma nyfikenhet som jag inte kan ha dolt med mina ögon att jag kände inför detta sanningens ögonblick i Rysslands historia. Första världskriget hade redan satt i gång och innebar redan en fullständig katastrof för alla inblandade och i synnerhet för Ryssland, och här framför mig hade jag en av de få män som inte var medskyldiga till den onödiga världskataklysmen.

”Vad kan jag göra för er? Jag har hört sällsamma rykten om er,” sade han som till en kollega på högsta nivå, och jag kunde naturligtvis bara reciprocera med ungefär samma ord: jag kunde inte förneka vad jag hört om honom och frågade genast om allt det värsta var sant. Han skrattade, ett hjärtligt, stort och

bullersamt homeriskt skratt och slog sig nästan på knäna. "Folk inbillar sig allt det värsta om mig bara för att jag besitter kunskaper som de saknar, och allt som de inte förstår är de rädda för, och så skyddar de sig mot det okända med ryktesspridningar och vidskepelse. Men jag är inte rädd för dem. Om det är något jag aldrig känt i mitt liv så är det fruktan, fastän jag borde frukta ett värre öde än de flesta här i Ryssland, ty jag vet, att med mig går Ryssland under."

Han sade det rättframt nästan sakligt, som om det var en verklighet han levt med under hela sitt liv.

Under vårt exotiska samtal, varunder han blottade den ena fascinerande avgrunden för mig efter den andra, kunde jag gradvis bilda mig en uppfattning om honom. De flesta betraktade honom kallt och cyniskt som en bedragare och charlatan, och visst kunde man ifrågasätta hans religiositet, då han närmast i sin utövning var som en extrem hedning, vältrandes i alla de utsvävningar som livet kunde erbjuda honom i nästan samma andetag som han kunde försjunka i den djupaste andakt och intensivaste och frommaste meditation. Han var som uppstigen direkt ur en av de värsta Dostojevskijromanerna med alla överdrifter bakom sig, och den han då närmast erinrade om var Nikolaj Stavrogin, den oemotståndligt mörke och intellektuellt överlägsne grubblaren som ingav alla lika stor respekt som djävulen själv men som egentligen hela tiden bara sysslade med sin egen undergång. Vad Rasputin var om något var en äventyrare och det av gigantiska mått, ty hans fysik var ika imponerande som hans andliga kapacitet och insikter, och även om dessa knappast kunde kallas kristna var de desto mera imponerande. Jag skulle närmast vilja kalla honom för en naturlig shaman. Han kom ju från Sibiriens vildaste ödetrakter ute i de djupaste skogarna och hade där vuxit upp och anslutit sig till alla de extremaste sekterna, enligt vilka det var en religiös plikt att i Guds namn skoningslöst hänge sig åt orgier i alla riktningar – idag skulle han kanske ha anslutit sig till Osho-sekten och dess liknande anbefallningar av såväl köttets som andens största möjliga utsvävningar, då det värsta tänkbara brottet mot livet var att förneka sig det. Men vad jag ville komma åt var vad han egentligen höll på med inom politiken, enkannerligen då med den stackars tsarfamiljen, vars hemlighet med sin blödarsjuka arvinge märkvärdigt få utanför familjen visste något om, då tsaren av rent ädelmod, hur oklokt och opolitiskt detta än var, lade alla klutar till för att hålla familjens lidande inom familjen, som en dödssjuk man envist tiger om sin dödliga sjukdom inför sin älskade bara för att inte oroa henne. Det var denna tragiska familjepolitik som skulle bli tsarens och den ryska monarkins djupa och katastrofala fall, då det skulle dra med sig hela Ryssland, och tsarens egentligen enda fel och misstag var inte förutse detta.

"Kunde inte du heller ha förhindrat detta förfärliga världskrig?" frågade jag honom.

"Tror du inte jag försökte? Tsaren ville inte ha det själv, och jag varnade honom och sade, att om han inlät sig på det skulle det innebära slutet inte bara för hans familj och Ryssland utan troligen för hela Europa och åtminstone alla

med honom besläktade kejsarhus. Men han kunde inte avstyra det. När kejsar Wilhelm kom med sitt ultimatum kunde tsaren inte längre återkalla mobiliseringen, som redan hade gått för långt. Hans enda försvar är att det ändå var kejsar Wilhelm som startade kriget genom sin korkade stolthets dumdryga envishet och ingen annan. Tsaren blir liksom jag ett av otaliga offer för denna totala apokalyps som kommer att innebära slutet för världskristendomen, då alla krigets initiativtagare är kristna. Den har gjort bankrutt som världsreligion, och det finns ingenting annat i stället. Det kommer därför att uppstå mängder av vanvettiga alternativ, det ena sämre än det andra, som kommer att tävla om att förföra folkmassorna, du ser redan hur nihilisterna, anarkisterna och kommunisterna här i Ryssland nästan redan agerar som om framtiden tillhörde dem, men det finns liknande sanslösa rörelser utomlands.”

”Och du själv? Vilken religion tillhör du egentligen?”

”Bra fråga. Tydligt har du iakttagit att det inte finns mycket av den kristendom i mig som jag formellt tillhör och utger mig för att representera. Men det är inte mig som representant för kristendomen det är fel på, det är kristendomen, som egentligen var dödfödd och gick fel från början, då man omedelbart vandrade vilse från Jesus Kristus intentioner. Det insåg Leo Tolstoj, som verkligen försökte komma till rätta med problemet, vilket så upprörde etablissemangen, att han fick sig bannlyst av den etablerade kyrkan. Det är bara dumma auktoriteter som ägnar sig åt bannlysning. Det visste alla redan på Jesu tid, att det bästa sättet att hjälpa en revolutionär är att göra honom till martyr, och Jesus lät sig därför bli den störste martyren av alla. Bara därför fick kristendomen en sådan extrem genomslagskraft, fastän kyrkan gick åt helvete från början.”

”Men du har inte svarat på min fråga. Vad för religion är egentligen din egen?”

”Du sätter mig på det hala. Begreppet Gud har aldrig annat än misstolkats och missbrukats, så låt oss glömma det begreppet. Försöken till förgudligandet av Jesus var också ett misslyckande, så låt oss betrakta honom bara som en människa, ty då gör man alla hans förtjänster den största rättvisan. Men det finns andra väsen, som de flesta inte har en aning om. Det finns spöken och demoner, andar och andra övernaturliga väsen, som bara gör sig kända för ett fåtal överkänsliga och initierade. Det är dessa krafter som egentligen styr världen. Jag lärde känna dem genom mitt intensiva vildmarksliv under årtal i Sibirien, så jag vågar hävda att jag är deras man. Alla etablissemang är åt helvete, medan i själva verket det är helvetet och dess krafter som styr världen, alltså den värld, som vi kallar helvetet, då vi inte kan förstå den. Det är andevärlden, den ständigt oroliga spirituella verklighet bortom den fysiska, som rasar omkring i världen som Dantes helvetesorkan och aldrig vilar. I all sin synbarliga förryckthet kommer Dante närmare verkligheten än någon annan i sin detaljerade skildring av det eviga lidandet i helvetet bland enbart osaliga

andar. Alla andar är osaliga. Så fort vi dör blir vi osaliga andar bland dem och ingår i deras värld, tills vi väljer att fly från den och inkarneras. I Mongoliet och Sibirien kallas det shamanism.”

Jag hade träffat rätt. Han bekände det själv, och jag kunde bara känna mig hedrad av hans förtroende för mig i detta avslöjande, ty hade han gjort det inför någon representant för Rysslands kyrka hade han omedelbart blivit bannlyst och avlägsnad från Petersburg av tsaren själv.

”Och tsarfamiljen?” fortsatte jag något dämpat. ”Jag vet vad du har gjort för dem, hur enbart du har lyckats rädda tsarevitjs liv gång på gång, och hur du därigenom anförtrotts deras öden i dina händer. Kommer du att kunna fortsätta hjälpa dem?”

”Jag har sagt till Nikolusjka, att den dagen hans släktingar mördar mig, vilket de alla vill göra, kommer ingenting längre att kunna rädda hans familj eller Ryssland, och han tror på mig. Jag vet, att det bara är jag som står mellan honom, hans familj, hans Ryssland och graven, och så länge jag lever kommer jag att kunna hålla stånd mot denna grav med mina andliga krafter, som ingen lyckats förneka mig. Ingen har ens försökt. Alla fruktar mig för dem, många hatar mig för dem, men ingen har någonsin förnekat dem. Jag är det andliga Ryssland. Med mig dör det andliga Ryssland, och vad som då kommer att komma i stället är motsatsen, och motsatsen till det andliga kan enbart vara av enbart ondo.”

Han stod inför avgrunden av Rysslands framtid och var fullkomligt medveten om det, mera så än någon annan i Ryssland som gjorde samma sak. Jag hade ingenting mera att säga. Vi skildes under ömsesidig respekt och visste båda att vi aldrig skulle ses igen. Och jag undrar om han inte till och med redan visste att han inte hade mycket mer än en månad kvar att leva. Detta var hösten 1916, när alla Rysslands första framgångar på östfronten hade förbytts till den ena katastrofen efter den andra, som inte såg ut att avta utan snarare accelerera...

106. Doktor Freud

Han var tidvis Europas berömdaste man betraktad med nästan en sorts extatisk respekt som en övermagiker med krafter som gränsade till det övernaturliga, som en sorts medicinman som kunde bota vad som helst som inte var fysiskt. Och ändå var han inte mycket mer än bara besatt.

Det var det som intresserade mig hos honom. Han verkade leva bara för sin besatthet att komma åt det oåtkomliga hos människan, vilket drev honom till uppsökandet av ständigt djupare avgrunder hos det mänskliga odjuret. I motsats till Jung, som hade en mera humanistisk och varm människosyn med ett större behov av att förstå än av att kartlägga, var Freud kallt iakttagande och drog sig aldrig för att komma med en kategorisk dom. Han var vetenskapsman och menade sig kunna vara fullkomligt självsäker när han samlat tillräckligt

mycket information och fakta för att därav kunna få fram en logisk summa. Men bakom denna solida självsäkerhet låg det en oro och en hemlig ångest, som han aldrig helt kunde dölja. I själva verket var den totala självsäkerheten, som han solidifierade genom att ständigt odla sin etablering och stärka sin ställning, bara en mask för en total personlig vilshenhet.

Jag uppsökte honom som patient, för det var det enda sättet jag kunde komma åt honom. Jag konstruerade en bluffbild av ett fall, som jag visste att måste intressera honom, och det var så vi kom att ha ett mycket givande samtal som varade längre än vad han hade tid till. Jag lyckades göra honom nyfiken på mig, medan han aldrig blev klok på mig, medan jag kom åt vad jag ville av honom.

Det var ju ingen hemlighet att han varit kokainist, han hade ju själv offentligt pläderat för denna mirakelmedicins underbara verkningar och prisat den som ett livselixir, tills han till sin förfäran upptäckte att han blivit beroende och riskerade att bli slav under en last, fastän han hade trott sig i motsats till alla andra kunna behärska ett kontrollerat missbruk. De flesta bedrar sig på den punkten och faller just genom inbillningen att de kan kontrollera doseringen och behärska frestelsen. Om en frestelse kan behärskas är den ingen frestelse. Alla faller för frestelser, och det om någon gjorde i synnerhet doktor Freud.

Jag frågade honom rent ut om han i längden haft mera gott än ont ut av sitt umgänge med kokainet. I likhet med de flesta som kommit levande ut ur ett missbruk förfäktade han med den lugnaste tillförsikt att han inte ångrade någonting och att han aldrig skulle ångra det.

"Ändå var ni i farozonen och riskerade inte bara ert eget liv utan även er framtid och er familj med karriär och ekonomi och allt. Var det värt det? Vad fick er att över huvud taget falla för en sådan frestelse, som ni som yrkeskunnig läkare dock måste ha vetat att måste leda till missbruk?"

"Ni sätter fingret på den ömma punkten. Varför faller man för frestelser? För att de är frestelser. De är till för att falla för. Hela livet består av bara frestelser, och det är de som gör livet värt att leva. Annars skulle man dö av ledsnad. Begäret är inte bara sexuell åtrå utan själva livsgnist som dominerar hela vårt liv från vaggan till graven genom lust inte bara efter kroppens tillfredsställelse genom mat och könsdrift utan även efter intellektuell tillfredsställelse, som nyfikenhet, kunskapstörst, sociala och egoistiska ambitioner, sällskapssjuka och annat som inte är fysiskt. Det är detta begär, som omfattar så oändligt många olika faktorer och har så mångskiftande facetter, som jag hela livet försökt komma åt genom min forskning. Det var det som förde mig in på kokainexperimenterandet, det multiplicerade mitt livsbegär många gånger om temporärt och i så hög grad att jag kom i sken, och jag medger att det var svårt att stanna, men det gick, och det var en nyttig erfarenhet. Bland annat fick det mig att inse, att alla drogmissbrukare och alkoholister, alla som hänger sig åt ruset, i själva verket är inne på en mycket sundare väg än nykterister och absolutister, som inskränker sig och berövar sig

själva en dimension av livet, som att beslå sig själv med blindhet, varpå de naturligtvis inte ser vad de går miste om. Människan måste få vara fri till att få bredda sina utsikter till fri utveckling av sitt livsbegär. Vad detta sedan kan leda till när det får obegränsade möjligheter till att skena iväg med sig själv är sedan mitt stora arbetsfält att få utforska, vad som händer med psyket, hur extrem människan kan bli när hon får ge sig själv fritt utlopp, och det är denna frigörelse som nu besjalar hela världen, vilket gör vår tid till historiens hittills mest dynamiska och spännande. Naturligtvis måste det leda till katastrofer, men om det är något jag är säker på i livet, så är det att varje form av katastrof kan överlevas, vilket, som ni mycket riktigt har påpekat, jag har personlig erfarenhet av.”

”Betyder detta att ni rekommenderar människan att fritt hänge sig åt vilka personliga friheter och experimenteranden som helst?”

”Faktiskt, ja, men hon måste få en grundläggande utbildning i medvetandet om att hon måste göra det på egen risk. Människans största problem är hennes ansvarslöshet, som tyvärr är ett naturligt arv – överlevnadsdriften är egoistisk och animalisk och fullkomligt ansvarslös. Sådan är hela naturen. Ansvarskänslan är vad som skiljer människan från djuren och naturen, och så sanslöst mäktig som människan nu har blivit genom vetenskapens herravälde över naturen måste människan lära sig att ta bättre ansvar. Annars måste hon gå under genom sin egen ansvarslöshet för det farliga herravälde hon själv har skapat.”

Han försökte sedan avstyra uppmärksamheten från sig själv till mig, han ville veta lika mycket om mig som jag fått veta om honom, men det lyckades han inte med. Vår intressanta samvaro slutade med att han måste ge upp, han kunde inte knäcka mitt fall, och det måste sägas till hans heder att han insåg det själv. Trots sitt oerhört djärva experimenterande med det mänskliga psyket och hans halsbrytande utforskningar därav var han dock vetenskaplig nog att alltid kunna inse sina egna begränsningar.

Jung var motsatsen. Genom sitt religiösa intresse och insikterna därav insåg han, att människans andliga möjligheter var obegränsade. Doktor Freud kunde aldrig ta någon religion på allvar och begränsade därmed sig själv och, som han själv sade, förblindade sig själv så att han inte såg vad han gick miste om.

107. Einstein.

Den stora händelsen 1948 var naturligtvis Israels självständighet som direkt följd av det andra världskriget, men denna händelse inramades av en rad omvälvningar, av vilka den första naturligtvis var Indiens självständighet och det Brittiska Imperiets förlust av sin främsta dominion, som tragiskt uppsplitrades i ett antal bråkiga stater, där saknaden av den brittiska ordningen genast blev traumatiskt kännbar. Än värre var Stalins järnridås

nedsänkning genom hela Europa, där merparten av de östeuropeiska staterna inklusive Östtyskland omvandlades till ryska provinser för utsugning. Israels självständighet var som en motsats till alla dessa politiska sammanbrott – i stället för en korsfästelse var det en uppståndelse.

Detta ville jag naturligtvis dryfta med så högt uppsatta judar som möjligt, men tiden var ännu inte mogen för mig att återvända till Israel. I stället beslöt jag att uppsöka den som åtminstone för mig var den andliga ledaren för världsjudendomen – Albert Einstein.

Egentligen var han inte alls sionist eller judiskt intresserad, han var en typisk tysk assimilerad jude där karriären betydde mycket mera för honom än hans judiska kopplingar, som det varit för Mendelssohn, Marx, Stefan Zweig, Primo Levi, Disraeli, Litvinov, Chagall och egentligen de flesta andra framstående judar. Som i så många andra liknande fall kom dock nazismens systematiska judefientlighet att moraliskt tvinga honom till att engagera sig för judarnas sak på livstid. Han blev den främsta, den ledande och den bästa sionisten och framstod som sådan som idealisk

Det var alltså honom jag vände mig till efter den israeliska självständighetens faktum och första åtföljande krig, men jag fann honom mycket desillusionerad. Han förvånade mig med att inte ha några illusioner alls om Israel.

"De klarar sig säkert i den första generationen, den andra generationen kommer redan att bli kritisk, och den tredje kommer att få problem. Sedan kan ingen mera ana hur det kommer att gå."

"Vad för problem?"

"Problemen var många från början. Engelsmännen gjorde så gott de kunde i sin förvaltning av Israel, och de förtjänade inte att bli bemötta med terroraktioner. Den israeliska terrorismen är det första problemet. Den kommer att vara så länge Israel varar. Det oskyldigaste offret var FN:s sändebud, den kunglige greven från Sverige Folke Bernadotte, som ändå varit en initiativkraft i räddningen av judar från Tyskland. Sedan har vi det politiska problemet. David Ben Gurion kuppade igenom staten egentligen med helt odemokratiska metoder. Israel må vara Främre Orientens enda demokrati, men demokratisk är den inte så länge den är rasistisk. Tyvärr lärde sig många judar av nazisterna att vara rasister. Där är det tredje problemet. Den judiska religionen är rasistisk, det går inte att bortse från, och så länge den är rasistisk och därjämte reglerar en politisk stat är den politiska staten dödsdömd, ty ingen rasistisk stat har någonsin klarat sig i längden, då ingen annan stat kan acceptera dess rasistiska överhöghet – rasism medför alltid anspråk på överhöghet, vilket är dödsdömt. De hade kunnat undvika problemet om de gjort Tel-Aviv till huvudstad och inte Jerusalem, men de föll tyvärr för frestelsen av ett religiöst oemotståndligt men politiskt olyckligt och osmidigt beslut, som alltid måste förbli en stötesten för araberna, som är det fjärde problemet och blir det svåraste problemet. Islam är en annan rasistisk religion som aldrig kan acceptera Israel som stat. Bara om

islam splittras eller råkar i upplösning kan Israel klara sig i längden, ty så länge islam binder samman så många stater som det gör kommer de alltid att starta nya krig mot Israel. Till detta kommer vattenfrågan. Allt vatten i Israel rinner upp i muslimska stater, främst Syrien, som är Israels argaste fiende. Jordanien delar på vattnet med Israel från Syrien och Turkiet, och lyckligtvis är Turkiet Israels vän tills vidare, men hur länge varar det? Israel kommer aldrig att kunna lita på någon muslim."

"Dock har Israel massivt stöd från Amerika."

"Vad är Amerika? Nazi-Tysklands arvtagare. Jag känner mig medskyldig därvidlag. Jag bad president Roosevelt om Manhattanprojektet för att förekomma Hitler. Det visade sig att Hitler inte alls var på väg mot atombomben. Teoretiskt fanns möjligheten, men det saknades praktiska resurser, och kriget framtvingade i stället en enklare raketutveckling med V1 och V2. Men då hade Manhattanprojektet redan kommit i sken, jag uteslöts från möjligheten att påverka och yttra mig i saken, och stackars Robert Oppenheimer drevs av militärernas krigsfanatism till att genomföra atombomben. När den användes i onödan inte en utan två gånger mot Japans civilbefolkningar insåg han sitt misstag, stämplades som säkerhetsrisk och isolerades även han. Jag står för min åsikt att USA tagit över Nazi-Tysklands roll i världen. Israels tvångsäktenskap med USA är lika olyckligt som Herodes den stores israeliska tvångsäktenskap med Rom. De avskyr varandra, hatar varandra och går ständigt bakom ryggen på varandra men måste ändå uthärda varandra. Hitlers äktenskap med Tyskland var lyckligare än Israels tvångsäktenskap med USA."

"Är det inte att gå lite väl långt, att jämföra USA med Nazi-Tyskland?"

"Naturligtvis finns det skillnader. USA har aldrig blivit helt odemokratiskt. USA har aldrig blivit helt rasistiskt. Men USA ställer exakt samma anspråk på militär supermaktstatus som Tyskland gjorde. USA har aldrig helt manipulerat sina massor till slavisk undergivenhet genom suggestiv propagandaförförelse, som Tyskland gjorde. USA har aldrig haft en Goebbels, en Hitler eller en Göring, gudskelov. Men USA har nått det mål som Nazi-Tyskland uppställde, världsdominans. Sovjetunionen skäller och ryter men har ingenting att komma med, då det kommunistiska systemet i praktiken innebär ett ständigt tillstånd av tröda. Ja, Sovjet har massförstörelsevapen men har aldrig och kommer aldrig att använda dem i krig. De är bara för syns skull att skrämmas med. Bara USA har använt dem i krig."

"Innebär det att du ser mörkt på framtiden?"

"Inte så mörkt, som när Hitler kom till makten. Då var det kört. Då kunde man bara vänta sig det allra värsta. Han hade redan i sin bok framställt hela sitt detaljerade politiska program med judeutrotning och allt, det står där redan 1925 i svart på vitt, och ytterst få tyskar hade reagerat emot det utan i stället villigt, ja, entusiastiskt och hängivet låtit sig förföras och köpt programmet. Då

skämdes jag för att vara tysk och ville aldrig mera ha med mitt egentliga folk att göra. Och tyvärr, min vän, att vara sionist är inte mycket bättre.”

Och han log sitt sorgset melankoliska leende med sina stora goda ögon, som sade mig, att han förstod att jag förstod honom.

Kommentar. Det är värt att notera, att Einstein faktiskt av Israels parlament genom Abba Eban tillfrågades om han ville ställa upp som Israels andra president efter (biokemisten) Chaim Weizmanns fränfälle i november 1952. Einstein vägrade kategoriskt och hade en del bekymmer med att få Israel att acceptera hans vägran. Han ansåg sig för gammal och olämplig, ehuru han var djupt berörd av erbjudandet.

108. Dirigenten.

Det var en sådan konsert man inte ville missa, det var ju inte varje dag eller ens varje år som en sådan unik dirigent kom till den stad jag råkade bo i, och konserten överträffade mycket riktigt till och med mina högsta förväntningar. På programmet var bland annat en symfoni av Bruckner, kanske den fjärde, en tonsättare som denne dirigent hade en särskild förståelse för. I pausen gick jag ut för en nypa frisk luft och förvånades då av att det utanför hade samlats en folkdemonstration mot dirigentens förekomst i landet. Den på plakat föregivna anledningen var att han hade varit nazist. Förbryllad gick jag in igen och mötte där en judisk kollega, som just hade varit inne hos dirigenten. Hon var mycket upprörd. ”De har lämnat honom alldeles ensam, ingen vill kännas vid honom, medan man inte kan dölja demonstrationerna för honom, som bara gjort honom ledsen. Vet du vad han sade till mig?” Nej, det visste jag inte. ”Han frågade mig helt sakligt men mycket bedrövat: ’Varför ber de mig då komma?’”

Detta fick mig att besluta mig för att försöka träffa honom. Jag frågade henne, om jag möjligen kunde få bjuda honom och henne på middag efter konserten. ”Gå in till honom,” sade hon, ”du hinner. Han blir säkert glad.”

Det var liksom vad han behövde – en vän i provningens stund. Hon kom inte själv med, antagligen för att hon tänkte, att det var bäst att jag fick vara ensam med honom. Jag visste ju vad nazitiden hade handlat om, medan hon hade kommit undan.

Han blev mera lättad än glad över min inbjudan, och direkt efter konserten tog jag honom diskret med till ett anspråkslöst ställe, där vi kunde sitta i ett hörn och samtala i fred. Samtalet blev långt.

Till en början var han mest bara upprörd: ”Nazisterna hade inga varmare anhängare och sympatisörer utanför Tyskland än här, medan de utan att blygas efter kriget ändrar ansikte och blir offentliga nazisthatare, bara för att dölja att de var anhängare så länge det gick bra för dem. Och så angriper de mig, den siste som någonsin ville ha med dem att göra. Richard Strauss gick med på att

bli chef för deras riksmusikkammare, och Karajan var entusiastisk som nazist från början. Jag älskade bara Wagner. Närmare nazismen än så kom jag aldrig, och det var väl det enda jag hade gemensamt med den, om vi dock förstod Wagner annorlunda. De försökte ju även inordna Beethoven i sin ideologi, av alla kompositörer den som hårdast vände sig mot varje slag av diktatur. Bruno Walter lämnade ju landet i god tid och många andra ledande musiker med honom. Richard Strauss blev ganska snart förbannad och satte sig i säkerhet. Alla de andra skall vi inte tala om, inte bara judar, utan även Remarque, bröderna Mann och deras familjer, författare som fann sig levande brända på bokbål och berövade all kontakt med sitt modersmåls publik. Varje förnuftig och tänkande människa ville ingenting hellre än lämna landet tills mardrömmen var över, men de flesta kunde det inte, därför att de var pliktmedvetna. Om alla andra ledande musiker lämnade Tyskland, vem skulle då ta hand om musiken? Inget land var så fyllt av musiker som Tyskland, och den stora majoriteten var tvungen att stanna kvar för sina familjer och sina jobb. Jag kunde ju inte svika dem, i synnerhet inte när så många andra gjorde det."

"Kunde ni förstå Karajan och hans ställningstagande för nazismen?"

"Jag försökte förstå honom. Jag försökte intala mig att han bara gjorde det för karriärens skull, han var ju bara en tjugoåring när nazisterna tog över och måste tänka på sin nödvändiga framgång, men dess värre delade han nazismens ideal. Han köpte allt nonsens om rasrenhet, rasöverlägsenhet och hela den vidriga rasismen, som var världens mest omänskliga företeelse, men han lät sig ryckas med. Ja, jag kunde förstå alla dem som kunde ryckas med, alla kan ju inte vara särlingar och tänka själva, och han bytte ju sida sedan när väl det förfärliga kriget kommit i gång och manifesterade den totala politiska urspårningen, som om ingen lärt sig av det första världskriget, som var en mindre urspårning men lika fullt en total urspårning, ett katastrofalt oförlåtligt misstag av vår kejsare, som var den enda som hade kunnat avstyra det men som i stället satte i gång det. När väl det andra världskriget kommit i gång ville ingen vara med längre. Det var det sista det tyska folket hade velat uppleva, men när angreppet på Polen väl ägt rum och krigsförklaringarna kommit från England och Frankrike var det bara att finna sig i *fait accompli*, följa med och göra det bästa av saken. Jag satte på mig mina skygglappar och försökte koncentrera mig på musiken, som var det enda jag och Tyskland hade kvar. Åtminstone vi överlevde."

"Dock åtnjöt ni en utomordentlig uppskattning av det nazistiska ledarskiktet."

"Jag äcklades av dem. Varje gång Goebbels på hjärtligaste vis skakat hand med mig tvättade jag händerna efteråt men kunde inte bli av med smutsen, då den inte var påtaglig utan andlig. Vi musiker är så överkänsliga. Det har vi alltid varit. Mendelssohn upplevde en liknande andlig besmittelse bara vid läsningen av ett partitur av Berlioz och klagade på att han inte kunde bli av med besmittelsen efteråt. Säger vad man vill om Berlioz och hans musik, den må

vara intressant men är sällan vacker och aldrig romantisk, men som människa och ande var han fullkomligt ren och ädel, och 'Trojanerna' är bättre än de flesta av Wagners operor. Men ni kan kanske förstå den oerhörda smuts man kände sig inpyrd med varje gång man kom i närheten av den nazistiska makten. Och den mardrömmen måste vi tänkande tyskar som måste stanna kvar genomlida under tolv olidliga år. Våra själar blev sargade för evigt, och vi kommer aldrig att kunna rehabiliteras eller få någon upprättelse. Vi straffades för att vi led, och bestraffningen fortsätter efter kriget."

"Vad tror ni Wagner hade tyckt om nazismen?"

"En intressant fråga. Jag tror han hade reagerat som Karajan. Han hade varit entusiastisk till en början, nazisterna satte ju faktiskt Tyskland på fötter efter femton år på kryckor och misslyckade operationer, som bara gjort skadorna värre, och när äntligen någon återgång till ett normalt och anständigt liv såg ut att gry kördes vi över av tanks igen genom den stora depressionen, som inte erbjöd någon ljusning på minst femton år till. Då kom Hitler och sade: "Vi ska fixa det," och gjorde det. Jo, jag kan förstå Karajan, och en Wagner hade utan tvivel slutit upp med hela sin arsenal som extrem lojalist, såsom Leni Riefenstahl. Men så fort kriget bröt ut hade han sjappat, utan tvekan, och resolut tagit motsatt parti. Wagner var alltid en revolutionär och tålde inte politiska övergrepp."

"Och hur tror ni han som antisemit hade reagerat inför uppenbarelsen av koncentrationslägrens fasor efter kriget?"

Nu sänkte han rösten. "Ni måste tro mig," sade han, "aldrig någonsin hade vi kunnat föreställa oss något sådant. Alla hederliga tyskar som överlevde kriget och utsattes för detta ville begå självmord. Vi ville inte fortsätta längre. Vi hade blivit bedragna i en så förintande grad, att det var mera svåruthärdligt än hela kriget. De bombade sönder hela vårt land och alla våra städer, de flestas liv blev ödelagda, men koncentrationslägrens sanningar var många gånger värre. Man kunde uthärda och överleva förstörelse och ruiner, stupade och förolyckade släktingar och vänner och många som dog genom självmord eller bara försvann, men koncentrationslägrens ohyggliga ondska förintade en i själen. Det gick inte att gråta eller klaga. Det var en andlig våldtäkt på ett helt folk. Nej, jag kan inte tala om det."

Och denne dirigent utsattes för aggressiva och hånfulla demonstrationer med krav på att han skulle resa hem igen när han kom som gäst till vårt land, som inte ens varit med i kriget och därför inte kunde förstå vad hela världen för övrigt hade gått igenom, med anklagelser mot honom som nazist. Ingen kunde dirigera som han, under hans ledning återföddes all musik som han dirigerade, han hade den underbara förmågan att nästan improviserande nyskapa all musik han tog sig an, och hans tolkning av "Tristan och Isolde" har aldrig överträffats. Han hade magin i sin hand. Hans namn var Wilhelm Furtwängler.

http://www.furtwangler.net/inmemoriam/data/bio_en.htm

"Om jag lever idag, har jag denne store man att tacka för det. Furtwängler hjälpte och skyddade ett stort antal judiska musiker, vilken attityd utmärker ett högt civilkurage då han gjorde det under nazisternas ögon i själva Tyskland. Historien skall döma honom rätt."

- *Hugo Strelitzer.*

109. Premiärministern.

Det var på den tiden jag arbetade som taxichaufför i den hemskaste av alla miljöer i själva huvudstaden. Jag piskades av dess självupptagna storstadsstress och måste ständigt riskera livet för att hinna föra mina själviska kunder i tid till vart de skulle. Så fick jag som kunder tre tysta passagerare. Det var två herrar och en dam, och det var något olycksbådande över dem, så att man kunde misstänka dem för att vara någon sorts vampyrer: det var sådana vibrationer de utstrålade. Alla tre var elegant klädda, damen hade lång klänning, och de tigande herrarna bar fläckfri smoking. Det var något oerhört med de två tigande herrarnas kompakta tystnad. De bar damen in i bilen. Alla tre var ordentligt berusade, men damen var i vanmakt och snarare död än levande. Hon rörde inte på sig och var vit som lärft. I bilen talade de två herrarna sluddrande med varandra. Alla tre satt i baksätet. De båda berusade herrarna hade med nedslagna blickar insisterat på att få sitta där bak med damen mellan sig, eftersom hon inte mådde bra. De såg mig aldrig i ögonen, som om de ville dölja sin identitet. Men genom deras sluddriga samtal började jag förstå ett och annat. De försökte att tala så tyst som möjligt kanske just för att undvika att jag skulle förstå situationen, men samtidigt var de så pass påstrukna att de måste höja rösterna för att få orden något så när artikulerade. Den ena herren sluddrade mindre än den andra, som hela tiden bad honom tala tystare, medan denna den mindre sluddrande hela tiden måste be den andra tala högre. De båda herrarna var ministrar. Det var premiärministern och hans på den tiden ännu så glade industriminister. Jag hade inte känt igen dem i deras tillstånd förrän nu genom deras oförblommerade konversation. Damen var deras kända väninna och hustru till någon hög diplomat, en kvinnlig journalist som var känd för att gärna göra sig glada kvällar i högt sällskap. Hon hade nu druckit sig redlös och dessutom tagit piller, och där satt hon nu plakat i en taxibil i baksätet mellan landets två högsta ministrar, som var lulliga. De båda ministrarnas sluddrande och knappt hörbara konversation handlade om henne.

"Tror du hon försökte ta livet av sig?" frågade industriministern, som talade något högre än den andre.

"Det verkade nästan så."

"Lönar det sig att hjälpa henne mera?"

"Solidaritet, broder, solidaritet."

"Men hon är ju helt väck."

"Det är vårt fel som inte hindrade henne från att knarka."

"Men hur hade vi kunnat stoppa henne? Hon har ju hållit på i årtal."

"Ja, hon får väl skylla sig själv."

"Varför kör vi till sjukhuset?"

"Det skulle väl se för taskigt ut om vi inte hjälpte henne."

"Hjälpte henne att dö, menar du."

"Medge, bror, att det skulle se ännu jävligare ut om hon dog och vi inte hade hjälpt henne. Vi har ju varit med henne hela tiden."

"Du är inte realistisk. Kan vår situation bli taskigare?"

"Nej."

"Varför hjälper vi henne då?"

"Vi måste ju visa oss mänskliga, för helvete."

"Men hon är ju journalist! Tänk på pressen!"

"Det är ju den jag tänker på, för helvete! Vi får ju inte förlora ansiktet för journalisterna! Och hon är ju journalist! Hon om någon kan sätta dit oss för hela pressen! Det måste synas som om vi hade hjälpt henne."

"Det är kanske tur att hon är medvetslös. Vad tror du hon säger till pressen?"

"Vi får väl se till att hon sköter väl om den när hon vaknar, om hon vaknar. Hon kommer nog ändå inte ihåg så mycket imorgon."

"Särskilt inte om hon kolar av denna gång."

"Det får hon inte göra."

"Säg det till henne."

"Det vet hon."

"Men om hon kilar vidare – varför hjälper vi henne då?"

"För att vår situation inte ska bli taskigare, begriper du väl."

"Du talar som en statsminister."

"Är jag inte det då?"

"Du hade inte varit det imorgon om hon hade varit vid medvetande i kväll."

"Det var väl bra då att hon tog sina piller."

"Var det du som proppade i henne dom?"

"Hon bad om dom."

"Allihop?"

"Jag kunde väl för helvete inte stå där och börja leta efter doseringsinstruktioner?"

Så pratade landets två mäktigaste män sluddrande med varandra och visade endast liknöjdhet inför den livlöst likgiltiga damen. Hela deras resonemang styrdes endast av vad som kunde vara politiskt minst olämpligt och mänskligt minst skandalöst. Det var ju deras första år som ledande ministrar. Då och då kom det dock fram små mänskliga drag också, som när den glade sade:

"Du är i alla fall snäll som ställer upp för henne fast hon är så dålig."

"Ja, vad begär du av en statsminister egentligen? Oridderlighet?"

"Du borde inte ha gått med henne så långt."

"Man måste väl få ha lite roligt ibland."

"Det trodde jag också ända tills nu."

När vi var framme vid sjukhuset och jag stannade sade plötsligt den inte längre så glade ministern:

"Du, hon är död."

"Det får hon inte vara."

"Det hjälper inte. Hon *är* död."

"Nej, det är hon inte. Det är hon först när läkarna har konstaterat det och skrivit på papper om det."

"Jag säger dig att hon *är* död."

"Skitprat. Det får inte vara sant."

"Det är sant, men det *är* sant. Hon är stendöd. Känn på henne. Rena vinterstenen. Nu ryker våra ministerportföljer."

"Om hon verkligen har strulat till det för oss på det sättet så har jag aldrig sett henne."

"Inte jag heller."

Tystnad.

"Vad ska vi göra?" frågade industriministern sedan. "Du är ju den som alltid kan finna på råd."

"Vi lämnar in henne och sticker sedan."

"Kan vi smita från henne?"

"Vi måste. Och hon har ju smitit från oss."

"Men genom en högst olämplig utgång."

"Jag vill mena det."

"Och hur tystar vi vittnet?"

"Vilket vittne? Här är ju bara du och jag."

"Chauffören."

"Jaså han. Han får väl lov att tiga. Han har ju sin fackförening. Han vill väl som alla andra inte bli arbetslös. Han är väl tvångsansluten som alla andra och får tiga. Han är väl opportunist som du och jag och alla andra och kan väl begripa vad som är bäst för honom utan att bli omskolad. Vi får tipsa hans chefer om något så att han tiger. En baggis."

"Han hör vad vi säger."

"Desto större anledning för honom att tiga."

"Tror du han kan det?"

"Han måste. Annars är han väl inte klok. Han måste väl inse vad som är bäst för honom och alla andra."

De lämnade in liket av diplomatfrun som om hon ännu levde, lyckades göra det anonymt, och lät sig köras hem. Hur de klarade av sjukhuset med bibehållen anonymitet vet jag inte, men premiärministern var väl bra på att tysta ner saken från början. Jag var för skrajsen för att ställa några frågor. Jag vågade inte ens tänka högt. Jag vågade inte ens tänka. Sjukhuspersonalen kanske också var fackligt tvångsansluten. Ministrarna sade inte ett ord mera. De litade på mig. De litade på att jag var en lojal anhängare av systemet. De litade

på att jag inte ville förlora mitt jobb. De litade på att de kunde lita på min fackförening. De litade på att de genom sin ställning skulle komma undan skandalen. Och det gjorde de, för de var ju fiffiga politiker. Men jag kom inte undan.

Jag körde hem dem kallsvettig och väl medveten om att jag skulle bli sparkad och aldrig få jobb mera om jag knystade ett enda ord så att det kom till fackets kännedom. Partiets trygghet och materiella standard tvingade mig till tystnad. Aldrig hade jag kört två så berusade ministrar hem under en så tryckande tystnad.

Jag stod inte ut sedan. Jag flydde från huvudstadens byråkratfästning befarandes att min fackförening skulle jaga mig till skogs med hundar och helikoptrar för att jag till avsked till statsministern vågat säga: "Men damen då?" när han bara betalat för två och en halv.

Det kändes som om jag hade blivit inblandad i en djävulsk konspiration och som om jag nästan blivit vittne till mord. Men vad tusan kunde något sådant betyda? Vem var i fara? Skulle jag ringa till statsministern och varna honom för vad? Det var ju han som om någon var skyldig och som hade tvingat mig till att vara ett för alltid tigande vittne till någonting skriande hemskt. Samtidigt kändes det hela som en uppenbarelse av ett motiv till ett brott, men jag fick heller inget grepp om detta motiv. Alla visste vi att den vackra diplomatfrun var död, hon hade seglat upp i societeten som en glittrande dagslända under premiärministerns smekmånadsår och plötsligt bara försvunnit ingen visste hur. Nu kändes det som att jag visste hur, och hennes man den internationelle diplomaten måste också veta det. Och om diplomater får ett tillräckligt motiv till mord, till exempel ren hämndlystnad, så kan ingenting hindra dem. Men tiden skulle gå och bli till år, vilket den också gjorde, och hon verkade definitivt ha försvunnit både från scenen och från det allmänna minnet, medan premiärministern sedan både vann och förlorade många val, medan tydligen ingen påmint honom eller bråkat om saken, hur många fiender han än hade i bagaget. Ändå kändes det som att jag var skyldig honom en varning, då jag mycket väl visste, att en död fiende kan vara värre än någon levande.

Jag fick äntligen ett tillfälle att varna honom många år senare, när jag befann mig i huvudstaden och hade god kontakt med några vänner som varit bjudna hem till honom i hans mysiga radhus med hans förtjusande fru. Vännerna hade bara gott att säga om den mäktiga familjen, som bortom politiken bara uppvisat sina allra bästa sidor. De lovade att tala för mig, att jag hade ett budskap till premiärministern, och skulle försöka ordna ett sammanträffande.

Den eftermiddagen råkade jag en annan gammal vän, egentligen ungrare, som kunde hela huvudstadens undre värld och dess tentakler utantill. Jag råkade berätta för honom om den skuld i form av en varning som jag kände till landets mäktigaste man i hans radhus, han lyssnade uppmärksamt och sade sedan: "Det är ingen idé. Han är körd."

"Vad menar du?"

"Han är färdig, pantad, förlorad. Ingenting kan rädda honom, och han har nästan alltid varit pinsamt medveten om det själv."

"Jag förstår fortfarande inte vad du menar."

"Du vet ingenting. Du är naiv. Han må ha varit duktig som internationell politiker och skaffat sig renommé framför allt i alla vänsterstater, han må ha varit hur överlägsen som helst, men allra bäst har han varit på att skaffa sig fiender, och det har han hållit på med så idogt, att alla de fiender han skaffat sig under åren mer än bara hatar honom."

"Vilka tänker du på?"

"Vill du höra hela katalogen? Redan fyra år innan han blev premiärminister sade han i TV inför hela landet att han satte Marx och Lenin bland sina tio främsta historiska idoler. Före det hade han som skolminister redan hunnit socialisera landets skolsystem, så att det omvandlats från ett av världens mest effektiva utbildningssystem till ett system för socialistisk indoktrinering och fördumning, där kunskaper och färdigheter kom i andra hand efter fostrandet till socialistiska medborgare eller för nomenklaturen nyttiga idioter. Alla med kunskapsörst och –ideal fick finna sig i att nöta stjärtarna i skolbänkarna utan att få lära sig vad de ville – enligt socialismens oskrivna lag är det värsta man kan göra sig skyldig till att vara överkvalificerad – då är man direkt förpassad till permanent skrotning. Bara de kom undan som stack utomlands eller fann alternativa utbildningsmöjligheter än statens. Han fick därmed halva sitt parti och alla bildningsförsvare emot sig, det är i princip hela intelligentsian, som marginaliserades och i princip uteslöts ur samhället, som övertogs av aggressiva röda radikaler, typ dyrkare av Pol Pot."

Därmed hade han skaffat sig olösliga konfliktproblem inom inrikespolitiken, som han patetiskt försökte skydda sig mot med att i parlamentet behandla sina opponenter och alla som var emot honom med rent bolsjevikisk brutalitet – ingen politiker i landet har någonsin gjort sig skyldig till så konsekventa och oupphörliga personangrepp och slag under bältet, som för att utmärka sig för ofinhet mer än någon annan.

Sedan skaffade han sig USA till fiende för att inte tala om Sydafrika. Dessa båda länder kunde kanske lättare än några andra få fram kompetenta lönnmördare för att fixa honom. I synnerhet Sydafrika har han aldrig slutat reta och provocera. Han må i princip ha rätt, men han framför sina påhopp ytterst odiplomatiskt.

"Du vet kanske om att familjen hade affärer i Auschwitz?"

"Jag har inte mer än hört ryktas därom."

"Hans onkel var inblandad i Auschwitz tvåindustri, men 1944 beslöt familjen att vända kappan efter vinden och övergå från Hitler till Stalin. Sedan dess har han av säkerhetspolisen alltid varit stämplad som en latent säkerhetsrisk, vilket bekräftats genom åren av hans farliga förbindelser med sovjetiska underrättelseofficerare, när han presenterat Moskvas förslag som sina egna, och när han alltid satt sin egen karriär före landets intressen."

Men till och med Ryssland blev till slut hans fiende när han genom de ständiga och övertydliga ubåtskränkningarna helt enkelt tvingades säga upp sina band med Sovjetunionen. Liksom Högerpartiet aldrig förlåtit honom för att han av opportunistiska skäl svikit dem för socialisterna kunde inte Sovjet förlåta honom att han lämnade deras sjunkande skepp. Det skeppet sjunker, var så säker. Inte ens Gorbatjov kan rädda det."

"Vart vill du komma?"

"De enda som inte vill hans död är den stora okända naiva oskyldiga massan, som är helt utan inflytande och makt. För makten är han redan död."

Jag svalde. "Du menar, att han kommer att avrättas?"

"Motiven är överväldigande. Vem som gör det är helt utan betydelse. Kanske en KGB-agent, kanske en välmotiverad och besviken kurd, kanske en sydafrikansk legionär, kanske en inhemsk polis, kanske rentav en säkerhetspolis, men vem som än gör det kommer bara att lyda order och komma undan med det, och de ansvariga kommer att hålla sig fria från ansvar då det var en nödvändighet. Dessutom gör man honom därtill en tjänst."

"Hur menar du?"

"Han är i utförsbacken. Hans mor blev fullständigt senil. De har det i familjen. Han har alltid lidit av maktmani sedan han redan i barndomen skolkade från skolan för att gå hem och lyssna på Goebbels i radion. Han är helt enkelt maktgalen och blir alltmer patetisk som socialistledare med ohållbar ideologi. De gör honom en tjänst som gör honom till martyr innan det är för sent och hans psykiska labilitet blir för uppenbar. Han har redan gjort ett antal resor till en viss anstalt. Inte ens du kan rädda honom."

Jag suckade. Vad annat kunde jag göra?

När jag träffade mina vänner och de ville ta mig med till premiärministern, som gärna ville träffa mig, sade jag, att jag tyvärr måste deklinera. "Han vet redan vad det handlar om," sade jag.

Jag var inte i landet när avrättningen inträffade. Hans fru identifierade en närvarande alkoholist och narkoman som mördaren. Han trodde att det var hon. Polisen schabblade bort utredningen från början, medan flera vittnade om att det funnits märkvärdigt mycket poliser med walkie-talkies i närheten av mordet innan det ägde rum. Det så kallade "polisspåret" har aldrig kunnat följas.

Jag träffade min ungerske vän något år senare. Även han hade fått påhälsning av polisen. De hade frågat honom: "Vet du vem som gjorde det?" Han hade helt lugnt svarat: "Ja, det var jag." Polisen hörde aldrig mera av sig.

110. Oscar Wilde

Det var en av hans få trogna vänner som aldrig svek honom som övertalade mig att resa till Paris på missionen att "rädda Wilde". Problemet var att det var

ännu färre som längre trodde att han kunde räddas och kanske minst av allt han själv.

Den stora komplikationen i fallet var att han var fullkomligt stukad och bruten som personlighet. Han var bara en skugga av sitt forna jag, och ändå var han fortfarande fullkomligt sig själv. Han hade bara tappat bort sin karaktär, ett utomordentligt dilemma för en skådespelsförfattare och boken aktör, för det var det han var född till och levde på att få vara: som posör var han oöverträffbar och fullständigt unik i sitt slag. Varken före eller efter honom har Storbritannien sett på maken.

Jag var fullkomligt öppen med honom när jag träffade honom i Paris och sade precis rakt ut vad jag var ute på för ärende. Han tog det med ro. "Du är ute för att rädda livet på en patient, som redan är död. Problemet är att ingen kan acceptera att han är död, utom patienten själv, som helst inte vill bli återupplivad, ens om det skulle gå."

Vi satt på ett av de mera obskyra kaféerna i Paris där han kände sig trygg för omgivningen och var ganska säker på att få bli lämnad i fred. Han började redan bli gubbig fast han bara var 45 år, men det mest beklämmande med honom var det ofrånkomliga faktum, att han definitivt hade gett upp. Han var mer än resignerad. Det enda han hade att se fram emot var sin sorti, som en skådespelare i en dålig roll som han är tvungen att genomföra mot sin vilja och tvingas uppträda i på scenen under ständigt tilltagande pinsamhet, i synnerhet som pjäsen hela tiden bara förlängs. "Inte ens du har väl någon lösning på problemet," sade han. "Jag har fallit ut ur min roll och förlorat den och måste ändå fortsätta spela den, fastän den är död och ingenting har kvar att ge. Helst hade jag inte ens träffat dig, men Swinburne talade så hemlighetsfullt om dig, att jag inte kunde motstå att göra din bekantskap. Inte ens han blev klok på dig, och jag har inte ens försökt."

Så mina vänner, de få jag har kvar och som ännu vågar känna mig, vill få mig tillbaka till verkligheten, den verklighet som våldfört sig på mig till oigenkännlighet. Det är naturligtvis omöjligt. Man har tagit ifrån mig allt vad jag var och har ingenting kvar utom min bestående vanära, som etablerats genom det viktorianska rättssystemet, som inte medger några kompromisser eller eftergifter för den mänskliga faktorn. Jag var bara mänsklig. Det var mitt enda brott. Var det så oerhört?"

"Käre Oscar, du är inte den första. För ganska exakt 300 år sedan satt en annan brittisk dramatiker i exakt samma klämma, anklagad för homosexualitet, ateism och allt möjligt och hotad med rättsliga åtgärder, som i hans fall bara kunde innebära döden."

"Pratar du om Marlowe?"

"Vem annars. Jag drar upp hans fall därför att det plötsligt blivit aktuellt genom att en amerikan har kommit fram till den övertygelsen genom rigorösa forskningar, att Marlowe måste ha fortsatt verka som dramatiker under Shakespeares täckmantel."

"En intressant teori. Swinburne hade också läckert kätterska tankar åt det hållet. Han skulle alltså ha undkommit rättvisan med att iscensätta sin död och sedan fortsatt som vanligt med förlusten bara av sitt goda namn, som var förverkat för alltid, precis som i mitt fall. Problemet i mitt fall var att jag inte undkom den så kallade rättvisan. Ännu ett problem i fallet var att den inte avrättade mig."

"Bland anklagelserna mot Marlowe ingick också en för falskmynteri. Du var åtminstone ingen falskmyntare."

"Skämt åsido, vad tycker du om hela rättsprocessen?"

"Absurd. Framtiden kommer att fördöma den."

"Naturligtvis. Jag tycker synd om det viktorianska samhället. Genom detta justitiemord, för det är ingenting annat, har det dömt ut sig själv. Det kommer att gå under och försvinna, och om kanske 200 år kommer man att skratta åt det när det blir accepterat över hela världen att bisexualitet är något naturligt. Jag var aldrig homosexuell, men jag gav efter för frestelser från vänster. Kalla det vänsterprassel. I stället för kvinnliga älskarinnor bedrog jag min fru med manliga sådana. Var det så farligt? Ingen tog någon skada av det. Tvärtom. Jag var lika diskret som en fransman. Min fru hade ingen aning om det förrän man gjorde rättsprocess av det."

"Ändå hade du kunnat undvika hela pinsamheten. Den enda som drev saken var Bosies far, en renodlad skurk."

"Han var bara svartsjuk. Många fäder är sådana om sina söner och ännu mer om sina döttrar. Det är föräldragalenskap. Den känner inga gränser."

"Men Bosie var en odåga. Han var inte värdig din kärlek. Ändå höll du fast vid den i ett slags sjuk och irrationell för att inte säga självdestruktiv fixering."

"Han var vacker. Jag har alltid älskat skönheten högst av allt. Det är mitt enda brott och det enda som jag släpades inför rätta för."

"Dock var det du själv som inledde rättegången."

"Jag hade mig själv att försvara. Den gamle galne markisen var hur oförskämnd som helst. Det var han som gjorde väsen av saken och ställde till med skandalen med att öppet förtala mig å det skändligaste. Skulle jag bara tigande finna mig i hans kränkande grovhet? Jag älskade Bosie, men allt han visade var bara meningslöst aggressivt hat."

"Det hade varit säkrare att inte svara."

"Det vet vi först nu. Hade jag inte stämt honom hade han fortsatt sitt förtal och gjort vad som helst för att skilja Bosie från mig, och det hade kanske slutat ännu värre än med min rättegång. Genom att driva i gång rättsprocessen visade jag mig ändå vara man nog att våga tala för mig själv och försvara mig offentligt, och det anser jag inte att jag misslyckades med."

"Alltså har du någonting kvar att leva för. Du har ännu din integritet. Enligt amerikanen fortsatte Marlowe verka som dramatiker och det ännu mer oförblommerat än tidigare och blev ditt språks ovedersäglige mästare och kung

för alla tider med bara några säkerhetsåtgärder vidtagna för sitt personliga skydd. Det kan du också göra.”

”Frågan är om jag vill det. Två års tukthus är inte roligt, bror. I mitt fall var det förödande, då det var så utstuderat grymt och direkt ägnat att förnedra mig. Man hade den onda viljan att straffa mig för min överlägsenhets och begåvnings skull och genomförde den, och ingen lade något hinder i vägen. Jag skulle kanske ha flytt före häktningen, men jag hade redan börjat försvara mig själv offentligt. En riktig skådespelare överger inte sin roll förrän han genomfört den. Ingen skådespelare kan lämna scenen förrän den kastar ut honom eller han faller ner från den eller han dör på den. Min roll var ännu inte genomförd, och att fly från scenen hade faktiskt varit fegt.”

”Allt det där hedrar dig och bara bidrar till mina argument att du har något att leva vidare för. Ge inte upp, Oscar. Fortsätt att dikta. Du behärskar språket. Du är fortfarande överlägsen genom din fantasi och intelligens.”

”Du fattar inte. Jag har en familj kvar i England. För min skull har de bytt namn. De kan inte visa sig offentligt. Mina barn trakasseras för min skull. Jag har gjort bort mig. Det är kärnan av problemet. Denna karaktär är förbrukad och måste bort från scenen. Mitt goda namn är förintat, och jag kan inte ersätta det med något annat. Jag har ingen Shakespeare att ty mig till, som kan låna mig och skydda mig med ett oförvitligt namn. Jag är förlorad. Det enda som återstår för mig är egentligen självmord, men det vore den slutgiltiga fegheten. Man löser inte livets problem med att fly från dem. Eller vet du något som jag inte vet? I östern tror man på reinkarnation. Tror du jag kan få en ny chans? Om jag återföds, skall jag då få ett bättre eller sämre liv? Har jag förbrukat min andes kapital? Swinburne sade att du visste allt om sådana saker.”

”Min vän, jag kan tyvärr inte uttala mig om saken, helt enkelt för att jag själv dess värre saknar någon erfarenhet av döden och vad som kommer efteråt. Jag är inte bättre än du därvidlag: det gör vi alla. Jag kan inte garantera någon reinkarnation för din del, eller att din luttring i detta liv på något sätt skulle kunna innebära att du får ett lyckligare nästa liv. Det får man se då. Eller som en annan vivör sade till mig, som var ateist och inte väntade sig något annat efter döden än att få vara död i fred, ’men om det skulle bli en fortsättning och jag skulle få leva vidare i någon form, vilken angenäm överraskning det skulle bli!’ Det är livet nu som räknas. Du har det kvar. Världen kan förändras. Du kan komma tillbaka. Här dekar du bara ner dig med patetiska bögar och ett liv i overksam slapphet, som bara kan vara skadligt i längden för den själ du har kvar.”

”Även du dömer mig för min vällust. Är då vällusten något så styggt, att den måste fördömas? Är du puritan? Det finns inga tråkigare människor. Om det är något jag är stolt över, så är det att jag alltid gav efter för mina sexuella lustar, i vilken riktning de än drev mig. Det kallar jag för hälsosamt både för kropp och själ. Man känner sig alltid bättre efteråt, hur mycket man än har gjort ner sig. Det spelar ingen roll vilka uttryck sexualiteten tar sig, bara den tar sig

uttryck. Att hålla inne därmed är lika skadligt som en forcerad förstoppning. Man måste dö av det. Man kan dö till och med bara av att avhålla sig från att släppa sig. Puritanismen var den engelska histriens mest förödande förstoppning."

"Så det är så du vill hanka dig fram, i misär, utan andra vänner än dubiösa sådana inklusive Bosie, utan att skriva fler pjäser, i överksamhet och apatisk resignation under slapp förgubbning, tills döden befriar dig. Är det så du ser på saken?"

"Precis så. Jag har lustan kvar, men den ebbar gradvis ut. Min musa togs ifrån mig med våld av det viktorianska rättssystemet. Oscar Wilde våldtogs ihjäl som diktare, då det faktum att han bara var en skönhetsälskande diktare och irländare dessutom inte togs någon hänsyn till vid rättegången. Man tog ifrån mig diktaren och satte honom på två års skändning på tukthus. Min enda protest däremot är den enda logiska och naturliga, att inte kunna dikta mer. Låt mig bara dö och se om det kanske kan ges en ny ridåöppning på andra sidan för ett annat skådespel än detta förstörda och misslyckade, som viktorianismen gjorde om från en lyckad och framgångsrik komedi till en dålig och misslyckad fars. Samhället är sjukt. Låt det vara sjukt i fred. Jag har ingenting med det att göra, och det förtjänar inte en enda rad mer av mig.

Apropå det, en amerikan, sade du, hade upptäckt, att Marlowe levde vidare under Shakespeares täckmantel. Så kan man inte skriva i England. I Amerika tycks det ändå finnas någon tankefrihet. Vad tror du? Måste det vackra gamla aristokratiska och förädlade England gå under genom sin viktorianism för att ersättas av det vulgära och fula, grova och korrumperade Amerika?"

Den smärtan kunde jag inte utsätta honom för, att bekräfta, att hans misstankar och onda aningar tyvärr överensstämde med verkligheten. Hur illa det än hade behandlat honom älskade han sitt viktorianska samhälle, det var där han hörde hemma, det hade producerat honom, och han var ohjälpligt en del därav, och det låg någonting i det han sade, att när det förintade honom förintade det sig självt.

111. Den politiske kompositören.

Låt oss dröja oss kvar en aning i Paris. Det var en så glad stad på den tiden, det var världens klassiska och romantiska nöjescentrum, och det fanns ingen stad i världen som kunde mäta sig med dess sofistikerade och kultiverade charm. Bara hundra år tidigare hade den ju varit världens blodigaste stad med ett etablerat skräckvälde som bara skulle överträffas av det ryska och det nazistiska, så hur kunde Paris på så kort tid changera så totalt från det värsta skräcksamhälle till den raka motsatsen? Ännu på 1830- och 1840-talet var det ju fortfarande en ganska ruskig stad att leva i, med en avgrundsaktig underjordisk värld av förbrytare och med ständiga revolutioner som avlöste varandra. Den

stora förändringen genomfördes under det andra kejsardömet i och med Napoleon III:s intill tjatighet förtalade epok, som dock hade sina fördelar, och det var denna epok som definitivt utmynnade i det sekelskiftes-Paris som fortfarande är odödligt genom de konstnärer och diktare som då dominerade staden.

En av de mest bisarra av dessa var den som mest av alla var som en karikatyr av sig själv. Han var definitivt navet i det andra kejsardömet's nöjes-Paris och såg också sådan ut, som en professor direkt hämtad ur en av Hoffmanns fantastiska skrönor, lång och gänglig med pince-nez, ungefär som en kråkskrämma, med stora men utomordentligt goda och godmodiga ögon, exakt som en urmodig men älskad och fullständigt tankspridd professor.

Dock var han inte alls fransman utan en tysk från Köln av alla ställen men inte heller egentligen tysk utan någon sorts hybrid och mellanting mellan de båda nationaliteterna, ty han var båda och ingendera. Det var detta som blev hans tragedi.

Det andra kejsardömet tog ju tyvärr slut med förskräckelse i och med det fransk-tyska kriget, som egentligen var en lika stor katastrof för båda nationerna, för Frankrike genom dess traumatiska sammanbrott och kejsardömet's fall, och för Tyskland genom den utveckling mot den fatala europeiska dominans som blev det ödesdigra resultatet, genom de båda världskrig som denna tyska ställning ledde till.

Stackars Jacques Offenbach var mera fransk än de flesta men anklagades efter kriget för det faktum att han egentligen var tysk, vilket då var det värsta man kunde vara i Frankrike. Ingen var mera oskyldig till detta brott än han, Paris mest typiske fransman och dess nöjesvärlds konstnärliga hjärta och om inte rentav själ, ty vad vore det senare 1800-talets Paris utan hans musik? Vem kunde vara utan hans charmerande operetter och baletter med dess sprittande musik, mera oemotståndliga valser än Johann Strauss, en enda dag? Absolut ingen! Och så hade man den kortsynta fräckheten att belasta honom för det fransk-tyska kriget. Det var kanske världshistoriens mest absurda anklagelse, och mot en musiker!

När jag träffade honom var han i upplösningstillstånd. Han var alldeles förtvivlad. "Hur kan de göra så mot mig, deras mest innerligt välmenande tjänare, som serverat dem med världens behagligaste melodier i tjugo år? Har de glömt musiken för det absurda krigets skull? Är då kriget och politiken viktigare än musiken? Hur kan dessa intelligenta fransmän få för sig något sådant? Hur kan man över huvud taget få den tanken att jag på något sätt skulle kunna förknippas med politik? Se på mig! Kan du föreställa dig mig i nationalförsamlingen eller i någon talarstol? Ingen skulle göra en slätare figur eller göra sig mera löjlig i en sådan ställning än jag. Men det värsta av allt är att detta måste få en förödande effekt på mitt skapande, just när jag håller på med världens svåraste opera. Jag är rädd att det blir min enda opera och att den måste bli ett enda stort skämt."

"Vad handlar den om?" frågade jag. "Ni har väl bara inte använt er av något seriöst eller tragiskt material?"

"Naturligtvis inte. Det finns bara ett tema som skulle kunna passa mig, och det måste ni ju förstå. Och ni måste kunna gissa vad det är."

Det kunde jag inte för mitt liv göra.

"Hoffmann!" utbrast han glädjestrålade med ett brett grin som en soluppgång.

"Naturligtvis!" tänkte jag. Så dum jag var. Det borde jag ha kunnat gissa. Redan Schumann brottades ständigt med Hoffmannfigurerna och använde sig av dem titt som tätt men aldrig med helt övertygande succé, medan denne skranglige Jacques Offenbach var fullständigt självklar för gestaltningen.

"Men, min vän," sade jag, "då kan jag faktiskt hjälpa er."

"Hur då? Ni kan väl inte komponera?"

"Nej, och jag skulle inte för allt i världen ens våga försöka, men jag råkade faktiskt känna Hoffmann personligen."

Då blev han intresserad. Plötsligt såg han på mig med helt nya ögon, som om jag plötsligt vuxit i hans åsyn till något av hans jämlike i bisarrhet och fantasteri.

"Ni låter faktiskt övertygande," sade han, "och ni är välkommen att komma med tips. Det är mest Hoffmann själv jag vill komma åt. Han var ju tämligen stor i sina egna ögon men fullständigt misslyckad och löjlig ur världslig synpunkt, men det är det ovärldsliga hos honom som intresserar mig och som gömmer på en gåta som jag gärna vill förstå för att rätt kunna förmedla den musikaliskt."

Det var så vårt samarbete inleddes. Jag kunde servera honom med hur många Hoffmannanekdoter som helst och dessutom krydda dem med autentiska minnen från den tiden i det surrealistiska Königsberg och Polen, där hans roman "Djävulselixiret" kom till, världens mest fantastiska roman, medan Jacques naturligtvis inte trodde på ett ord av vad jag sade men ändå tog det för dess fullständigt övertygande värdes skull. Och ju mer jag berättade om Hoffmann för honom, desto bättre började han förstå Hoffmanns karaktär, en vilt utsvävande fantast utan några skrankor alls, som med liv och lust gick på vilka hårda stötar som helst och med entusiastisk hängivenhet varje gång. Och samtidigt blev detta arbete för honom något av en terapi att komma över sorgen över fransmännens dåliga behandling av honom med. Han lyckades glömma att han egentligen var tysk, och hans Hoffmann blev något av det mest renodlade franska man kan tänka sig. Och inte nog med det. Än idag är hans enda opera, som han lyckades allt utom fullborda, den populäraste av alla franska operor vid sidan av "Carmen", som egentligen är spansk, och musikaliskt bara jämförbar med denna och med Berlioz mästerverk "Trojanerna", som blev lika illa behandlad av fransmännen som Offenbach.

Men genom Hoffmann triumferade Offenbach, och han lyckades genomföra detta fantasteri med en huvudsaklig diet på bara kaffe och cigaretter, han var

värre än Balzac därvidlag, vilket naturligtvis hans krafter inte riktigt orkade med. Han var en spröd gammal professor, den gode Offenbach, som egentligen fullkomligt knäcktes av att fransmännen hade fräckheten att anklaga honom för att vara tysk, fastän han var det, men ändå besegrade denna oginhet med kanske den mest spirituella och fantastiska opera som någonsin presenterats på scenen. Och därigenom triumferade inte bara Offenbach och inte bara över fransmännen, utan därigenom triumferade också min gamle vän Ernst Theodor Hoffmann slutgiltigt över evigheten.

112. Dekadenten

Han kom ihop sig med alla, stackarn, och det var få förunnat att förstå att ta honom åtminstone delvis på allvar. Konservatoriet förklarade honom oduglig och värdelös, och det var få musiker som hade annat än förakt till övers för honom. Ändå var han inte alls någon misslyckad kompositör. Felet han begick var att åtminstone försöka följa med strömmen. Därför trodde han att han kunde bli solist, därför komponerade han så mycket skräp för cabareter och andra nöjesetablissemang, han var alldeles för tråkig och slätstruken för att ens kunna komma i närheten av Offenbachs överlägsna briljans som operettkompositör, och han var alldeles för ordinär och fantasilös för att kunna vänta sig att som kompositör bli tagen på allvar. Debussy tog sig an honom mera av nedlåtande medkänsla än av någon uppskattning, och Ravel kom med åren alltmer att betrakta honom som en pinsam belastning, och det var vad de flesta ledande förmågorna inom den franska musiken betraktade honom som: en pinsam belastning.

Han brukade sitta på Montmartres kaféer och supa. Då och då åstadkom han någon komposition, som han sedan gömde undan och glömde bort. Han sågs skissera ibland, och i början av hans karriär blev faktiskt hans kompositioner publicerade, men med det tilltagande förakt av etablissemang som visades honom drog han sig mer och mer bort från allmänheten och sina kolleger, och droppen nåddes när han till och med kom ihop sig med och praktiskt taget frystes ut av *les six*, där han egentligen hörde hemma.

Han blev egentligen aldrig illa behandlad, bara nedlåtande tolererad med dolt förakt och en nästan fullständig ringaktning, mest för att han bemödat sig så aggressivt om att göra sig löjlig. Han formligen *krävde* att bli invald i olika akademier, vilket bara ledde till att portarna låstes desto ordentligare för honom. Inte heller hade han något lysande privatliv. När han en gång äntligen kom i besittning av någon liten förmögenhet genom något arv, så att han för en gångs skull kunde betala för att publicera sig och komma på grön kvist, så var de pengarna ganska snart slut. Han hade bara en kärlek i sitt liv, den stackars modern till Maurice Utrillo, som behjärtansvärt faktiskt försökte ta sig an honom, så att hon flyttade in i lägenheten bredvid, men hans excentricitet måste

ohjälpligt leda till att även hon drog sig så långt ifrån honom som möjligt. Han var helt enkelt omöjlig att ha att göra med.

Men ställde man honom mot väggen försvarade han sig med trotsig ihärdighet. Han visste att han hade rätt. "Men," kunde jag säga till honom, "dina kompositioner är ju fullständigt enfaldiga och bara upprepar sig hela tiden. Det räcker med att man hört en, så har man hört dem alla. Ingen vill höra musik som ständigt upprepar sig. Till och med Vivaldi har råkat ut för det ödet."

"Det är tiden det är fel på, inte mig. Jag är bättre än Ravel, som bara experimenterar och gör sig obegriplig. Man kan ju inte höra på hans musik om den spelas rätt eller fel. Det är samma sak med alla den nya tidens så kallade mästare. Men det är jag som har visat dem vägen," hävdade han stolt och lyfte på sin vassa haka, så att han såg ännu löjligare ut än vad han var.

"Men musik som inte låter något vidare har ingen framtid. Den måste glömmas bort och försvinna. Vad är meningen med musik om den inte låter bra?"

"Du kan inte påstå att min musik inte låter bra. Den är djärv och går längre i exploateringen av välljudande dissonanser än Debussy, och framför allt rytmiskt är den fullständigt originell och unik. Ingen kommer någonsin att kunna göra gymnopedier efter mig."

Det var det han kunde: gymnopedier. Han skulle ha hållit sig till det. Den främsta av dem står sig ännu idag och kan behaga vem som helst, men de blev för många och för långa, och de bara upprepade sig. I ett krampaktigt försök att åtgärda den bristen försökte han sig på nya former, som alla misslyckades. Vem vill idag höra "päronformade" pianostycken eller ta en serenad som heter "*Ouvrez la tête!*" ("Öppna huvudet!") på allvar? Han var på sitt sätt en föregångare till Salvador Dali, han med de brinnande girafferna, de rinnande klockorna, de med kryckor uppstyltade deformationerade spökena och allt det andra mardrömsnonsensartade dravlet, som senare benämndes 'surrealism', 'överrealism', medan det snarare är underrealism i förvriden form. Dock var Erik Satie inte alls så sjuk i huvudet som Salvador Dali, som bara kunde tänka och bildgestalta i förvriden för att inte säga sjuklig form, medan Erik (egentligen Eric Leslie – hans mor var engelska –) åtminstone alltid höll sig inom det tonala – i motsats till Ravel så hörs det alltid om hans musik spelas rätt eller fel. Likväl försvarade han energiskt sin dekadenta ståndpunkt:

"Du tycks inte ha märkt att världen har gått igenom ett världskrig. Den gamla världen är död med alla dess värderingar. Kristendomen har överlevt sig själv och fattar inte att Gud är död både som tanke, ideal, koncept och hållbar moralisk grund. Han har gått under i människans självförintelse, som han egentligen redan gjorde på Jeremias tid. Man skrattar åt Kristus idag, då alla tänkande människor måste inse, att människans synde var det sista någon var värd att dö för, då de bara ständigt förvärras hela tiden. Det fattade redan Goethe, när han summerade historien med, att den bara gått från *bad to worse*

hela tiden. Det måste du väl inse. Brahms är död. Bruckner är död. Wagner är död. Till och med Debussy är död. Kvar finns bara Richard Strauss, som liksom jag gått i bräsch för moderna disharmonier och experiment, och Sibelius, som i trotsigt enfald håller fast vid de gamla formerna och därför hånas som världens sämsta kompositör. I Ryssland är till och med musiken död – revolutionen drev alla dess skapande andar i exil, där de inte kan skapa mera. Det finns ingenting kvar, min vän, av de stora formerna, de vackra idealen, det romantiska svärmeriet, den välljudande skönheten. Allt har kommit bort i världskrigets granatchock, som förintat hela världsordningen. Det är fulheten som regerar nu, den groteska satiren och förlöjligandet av allt det gamla och upphöjda, den billiga slagdängan, den amerikanska schlagermusiken, den vulgära jazzens förförande sinnlighet, medan de få som i envis dumhet fortfarande håller fast vid de gamla formerna, som Sibelius, måste köras över och glömmas bort i föraktad isolering. Vill man fortsätta komponera musik i sonatform kan man bara göra det i fullständig isolering totalt ignorerad av den värld som bara vill underhållas, förföras och bedragas.”

”Hör inte du till dem?” försökte jag.

”Vad menar du?”

”Är inte du just som kompositör ignorerad och föraktad och isolerad?”

”Jag talar inte om mig själv. Jag talar om den värld som gått förlorad och som bara klamrar sig fast vid halmstrån för att överleva ett litet stycke till, innan den drunknar i den stora kataklysmen, som jag bedömer som ofrånkomlig. Världskriget var bara en inledning. Musiken kommer att fortsätta spåra ur, och efter Picassos oformliga deformation av konsten skall det följa som är helt schizofrent. Jazzen kommer att ersättas av ännu värre oväsen och buller, som allt kommer att överröstas av nästa krig, och då är både du och jag borta, till vår egen smala lycka.”

Och han tömde sitt glas absint i botten som för att bekräfta sin profetiska utsaga.

Och faktum är att han tyvärr fick alldeles rätt. Den franska konstmusiken med kvalificerade ledare som Vincent d’Indy, Charles Marie Widor, Francois Poulenc och Arthur Honegger blev fullständigt överkörda och bortglömda för den populära chansonsgen, både Sibelius och Carl Nielsen, de sista stora symfonikerna, slutade komponera, medan bara England lyckades överleva sig själv och hålla fast vid åtminstone skuggan av de gamla idealen. Han hade rätt. Världen gick under 1914, och kulturen överlevde bara som melankoliskt spöke satt på undantag.

113. Robert Schumanns sammanbrott

Det var ett så underbart hem med världens mest inspirerande familj, att man inte kunde lämna det utan att genast börja längta efter det tillfälle då man skulle få möjlighet att göra nästa visit, och ungefär alla tyckte det samma som

jag. Det fanns naturligtvis några undantag, både Franz Liszt och Richard Wagner undvek Schumanns och hade tydligen anledning att göra det, även om de inte ville tala om det – jag förstod senare från Clara, att de vid något tillfälle hade medvetet eller inte gjort sig skyldiga till direkta förolämpningar mot Robert. Någon visste att berätta, att Wagner vid något tillfälle vid en soaré hos Schumanns hade förolämpat Mendelssohns minne, vilket gjort Robert så ursinnig, att han aldrig kunnat komma över det. Att förolämpa Mendelssohn var ungefär det mest extremt taktlösa man kunde göra i Schumanns närhet, då Robert egentligen bara hade två gudomligheter att dyrka – vännerna Mendelssohn och Chopin. Det fanns ingenting heligare. Senare fick jag veta, att Mendelssohn vid någon annan soaré gjort sig lustig över Franz Liszt och dennes later, han åbakade ju sig alltid så groteskt på gränsen till löjlighet när han uppträdde vid pianot, vilket direkt inbjöd till parodiering, och ingen kunde göra detta roligare och skickligare än Mendelssohn, vilket den fåfänge Liszt tagit illa upp, hur fullständigt harmlös och godmodig Mendelssohns parodiering än varit, vilket tydligen lett till uppdelningen i de två olika lägren inom ledarskapet för den tyska musiken, Wagner och Liszt med flera modernister å den ena sidan mot Mendelssohn, Schumann och Brahms med seriösa traditionalister å den andra.

Men det rådde ingen tvekan om vem eller vad som ledde den tyska musiken på 1840-talet. Schumann var den självskrivne ledaren, framför allt med sin gränslösa generositet och varma uppmuntran mot andra musiker. Han var ju utom kompositör även journalist, och det var hans *Neue Musikalisches Zeitung* som angav tonen för hela den internationella musikvärlden, i vilken han alltid skrev de ledande artiklarna. Hans välkomnande artikel om Brahms, där han direkt hälsade honom som den ende värdige efterträdaren till Beethoven om inte rentav som hans reinkarnation, var ett skolexempel på hur fullständigt reservationslös Schumanns generositet och uppriktiga uppskattning av sina medmusiker kunde vara.

Det var när jag besökte deras hem i februari 1854 och väntade mig den vanliga översvallande gästfriheten som jag förstod att något inte var som det skulle. Robert var inte hemma, och Clara var indisponerad. Något hade hänt. Jag väntade förgäves på besked någonstans ifrån, det pratades bakom stängda dörrar, det viskades förbjudna underrättelser, så att jag till slut måste inse, att det inte var lämpligt att jag var där, varför jag diskret drog mig tillbaka och lät hälsa Clara Schumann att jag skulle komma tillbaka vid ett annat tillfälle. Jag fick genast det svaret från en tjänare, att hon var tacksam för detta. Och tjänaren tillade, till min förvåning: "Hon kommer att behöva alla vänner hon kan få," vilket mystifierade mig kolossalt. Hur kunde någon som kände henne annat än älska henne och vara hennes bästa vän?

Naturligtvis kunde jag inte lämna situationen så helt ouppklarad. Jag lyckades få kontakt med deras läkare, som mycket kort förklarade, att Robert hade försökt dränka sig i Rhen, att han hade räddats av några fiskare bara för att omedelbart och desperat försöka igen, och när det inte hade lyckats hade han insisterat på att få bli hospitaliserad, vilken begäran hade villfarits. Läkaren

ville inte yttra sig om hans tillstånd men lät mig förstå, att inte ens Clara fick besöka honom.

Jag var naturligtvis djupt chockad, i synnerhet som jag aldrig anat något av förhistorien. Denna hade tydligen pågått länge. Redan för fem år sedan hade Robert visat tecken på obalans, vilket hans ständigt sviktande hälsa knappast gjort något för att förbättra. Han hade sedan årtal varit hälsomässigt ytterst labil, och inte ens hans läkare hade kunnat kartlägga eller förstå orsakerna. Läkarna har fortsatt spekulera i detta ända sedan dess och har fortfarande myror i huvudet över Schumanns fall världen över. Det har spekulerats i syfilis och kvicksilverförgiftning, liknande spekulationer som Mozart alltid utsatts för utan ett spår av bevis, och hur i all världen skulle Schumann ha ådragit sig syfilis, som aldrig bedragit Clara men tvärtom varit den trognaste och ädlaste av alla tänkbara äkta män? Hade han slarvat i ungdomen? Vem hade inte det, men han hade aldrig varit sexuellt slarvig och inte ens särskilt vidlyftig, han var inte den typen, han älskade hjärtligt och uppriktigt som vän men anfäktades inte av okontrollerad åtrå, hans andliga bröder och systrar och älskade vänner av båda könen och alla sorter var hur många som helst, men aldrig att han kränkte någon eller blev kränkt av någon – utom av Wagner rent bildligt. Däremot hade han som tjugoåring fått en släng av malaria, och hans läkare menade nog att det var detta som från början underminerat hans hälsa.

Emellertid hade hans ohälsa, om man får kalla det så, tagit sig mycket egendomliga uttryck. Han hade på sista tiden menat sig stå i kontakt med änglar och tagit musikalisk diktamen av dem, mest under natten, och flera av hans sista teman, till exempel det i den sena violinkonserten, menade han sig ha fått direkt av en ängel. Detta var ju naturligtvis dröm- eller hallucinationsfenomen och direkta följder av hans alltid extatiskt entusiastiska idealism och som sådana fullständigt harmlösa, medan ett allvarigare tecken var vad som sedermera fick beteckningen tintinnitus – en eller flera konstant ringande toner i örat. Detta kan ha varit en direkt följd av hans tidiga malaria eller andra senare infektioner och förkylningar men för en musiker ett allvarligt symptom vars betydelse kunde vara hur fatal som helst, när man tänker på hur senare Bedrich Smetana råkade ut för samma sak och slutade som fullständigt vansinnig. Det blev aldrig Robert Schumann. Han fann sig i att sitta hospitaliserad utan besökare i godan ro och klagade aldrig, ehuru han försökte gottgöra sina båda misslyckade självmordsförsök med att i stället svälta ihjäl sig. Naturligtvis gick inte detta heller.

Andra spekulationer har försökt rikta misstankarna mot Claras förhållanden till Roberts vänner, främst till den unge Brahms som ju var en knappt tjugoårig blond skönhet och oemotståndlig med sin överlägsna begåvning kombinerad med ett uppriktigt och djupt allvar. Brahms tog allting på allvar och i synnerhet vänskapen med Robert Schumann och hans hustru – ingenting blev någonsin heligare för honom under hela hans liv. Han gifte ju sig aldrig, och han erkände utan vidare att Clara Schumann varit hans livs enda kärlek. Så dog han också kort efter henne, men något förhållande mellan dem utom rent platoniskt kan det aldrig ha varit. Under krisen visade han en rörande uppmärksamhet mot henne, hon hade ju åtta barn att ta hand om när Robert satt sjuk på hospitalet

och måste själv försörja dem alla utan andra inkomster än som pianist, varvid den tretton år yngre Brahms rörande uppoffrade sig för henne och lade sin egen karriär åt sidan tills den värsta kristiden var över. Robert Schumann dog ju plötsligt kort efter att Clara äntligen besökt honom efter två år, varvid efter sin misslyckade självsvältning han fick en sådan aptit, att han faktiskt åt ihjäl sig. Han fick lust att leva igen och gick omedelbart, som han gjort i hela sitt liv, till romantisk överdrift.

Det mest bekymmersamma i allt detta var hur hårt det tog Clara. Hon kände sig skyldig helt utan anledning, medan ju snarare Robert skaffat sig skuld till henne med att ålägga henne åtta barn att ta hand om. Hon var troligen den mest begåvade av alla kvinnliga kompositörer någonsin, hennes fåtaliga verk har alltid hållit sig på repertoaren och kan tävla med Roberts, som de naturligtvis påvisar självklara släktdrag med, ingen gjorde mera för hans musik än hon, medan hon måste lägga sitt eget tonsättarskap åt sidan helt och hållet för att försörja familjen. Brahms förblev hennes bästa vän under alla hennes nästan 40 år som hårt arbetande änka alltid klädd i svart.

Någon skandal, några otillbörliga förhållanden, någon otrohet eller bedrägerier förekom alltså inte, snarare var fallet Schumann kliniskt fritt från allt sådant omfattande båda makarna, utan Robert Schumanns totala fall från toppen av familjelycka, framgång och suveränt ledarskap för världsmusiken till djupaste botten av inkompetens, olycka och undergång förblir ett fullständigt oförklarligt och chockartat mysterium. Få har fallit så djupt från en så hög höjd, och ingen var skyldig till fallet. Psykiatriker må fortsätta undersöka det och klia sina hjärnor i oupphörligt huvudbry för evigt utan att komma fram till mer än ytterligare några gåtfulla detaljer i den intrikata sjukdomshistorien och göra sig skyldiga till hur mycket spekulationer som helst inklusive ärftliga belastningar och ändå bara bidra till den massiva uppsamlingen av medicinskt nonsens. Robert blev upptagen till änglarna och förlorade i processen sin kontakt med sin kropp. Det är den enda rimliga förklaringen jag kan ge till hans upprörande fall, efter Schubert det mest upprörande och hjärtsönderslitande i musikhistorien.

115. Frimuraren

Ärligt talat trodde jag ingenting gott om honom och väntade mig därför ingenting gott av vårt möte heller, men jag var nyfiken på honom då han ändå stod för vad som haft och fortfarade kunde ha ett oöverskådligt inflytande på historien, och som alltid med sådana typer var jag intresserad av att ta reda på om han var en bluff eller inte, om han faktiskt trodde på sina egna absurda utsagor eller om han bara spelade teater. Sådana bluffmakare, föreställare och charlataner var trots allt vanliga i Amerika, vanligare där än någon annanstans och är det fortfarande, medan han dock i någon mån höjde sig över medelmåttan av sådana. Inte minst var hans utseende imponerande, då han överträffade Bakunin i hårresande vildhet. Båda var iögonfallande som extrema buckanjärer i politiken då de i all sin absurdhet ändå lyckades göra sig gällande

där. Pike var mera försiktig och försåtlig än Bakunin, som skickades till Sibirien, medan Pike i åtminstone två omöjliga framtidsutsagor av tre faktiskt fick rätt.

Han verkade inte heller vänta sig något gott av mig, som om han också var ute efter att genomsåda om jag var en bluff, äventyrare, charlatan eller bara klåpare, så jag lade alla mina kort på bordet genast.

"Jag ska tala om för er vad jag har för förutfattade uppfattningar om er. Så kan ni jäva dem eller bekräfta dem, som ni vill. Jag anser att ni lider av en allmän frustration då allting har gått er emot i livet, och därför söker ni någon sorts kompensation genom att förhäva er med ockulta medel. Tar ni verkligen er själv på allvar?"

Han slappnade av genast och lutade sig tillbaka i sin fåtölj nästan för att vräka sig och svarade nonchalant: "Jag vet vad jag vet. Allt jag gör är att stå för vad jag vet och förkunna det. Har ni något att invända mot min ärlighet?"

"Ni hade alla förutsättningar men missbrukade dem. Ni hade en lysande bana på Harvard utstakad för er genom er börd, men ni hoppade av. Ni försvann bort till vilda västern och inledde sedan er subversiva bana inom rättsväsendet och frimureriet i Arkansas, där ni blev berömd för era dikter, som ni själv skrotade. Ni hade passat som militär och blev general. Varför bröt ni även med armén?"

"Den var för liten för mig. Jag älskade den. Där var jag hemma. Jag kunde ha givit mitt liv för den, åtminstone för den konfedererade armén, och försökte faktiskt, men som alla vet så förlorade, som alltid regeln är, den sida som hade rätt. Lincoln hade ingen laglig rätt att tvinga de konfedererade tillbaka in i unionen med våld. Hans politik tvingade oss till secession, ingen var mer emot det än jag, men när skilsmässan blev oundviklig hade jag inget val än att ta parti för sydstaterna. Jag medger att slaveriet var en kontroversiell sak, troligen hade det avskaffats på helt naturlig väg genom utvecklingen så småningom, men de militanta hetsarna som John Brown och andra fanatiker ville forcera utvecklingen och tvingade oss till vart vi icke ville. Ingen ville ha inbördeskriget. Lincoln startade det, för han hade inget val genom den republikanska politik han gett sig in i och blivit president för, därtill tvingad av historieforcerarna. Jag gjorde mitt bästa för att bromsa den och få utvecklingen att ta det lugnare, så att borgarna i sydstaterna inte skulle behöva lida någon direkt skada. Genom John Brown och hans kolleger blev det tvärtom. Följaktligen tvingades vi till försvarsåtgärder, i synnerhet efter att vi förlorat kriget och hela södern låg öppen för hänsynslösa äventyrare och roffare av färgat slag. Den hemliga vita klanen blev nödvändig. Den hade kommit till även utan mig. Jag tog aldrig avstånd från armén, men när den tog slut i södern övergick jag till en mer hemlig och underjordisk armé genom klanen och frimureriet. Där har jag kunnat verka mera globalt. Det kunde jag aldrig som bara general."

"Men ni nöjde er heller inte med det, fastän ni nu varit högsta stormästare för frimurarnas skotska rit ända sedan dess och lär förbli det på livstid, utan ni gick ett steg vidare och blev satanist. Det är detta som fått mig att lyfta ögonbrynen en smula."

"Ni är offer för fotfolkets fördomar. Förväxla inte satanism med Luciferianism. Satan är enligt Jobs Bok i Gamla testamentet 'fienden' eller 'åklagaren' eller som jag skulle vilja översätta det med 'opponenten'. Det är ingenting ont med det. Opponenten har alltid behövts i alla sammanhang och kommer alltid att behövas, inte minst som bålverk för demokratin, men Lucifer är den romerska ljusbringaren, som bringar upplysning och kunskap. Alla civilisationens ledande andar sedan Spinoza och upplysningstiden har varit luciferianer, i synnerhet de mest ledande, som Voltaire och George Washington. Det är framtidens religion, kunskap som den enda verkliga makten, som onödiggör alla de gamla vidskeplisereligionerna, främst hela monoteismen med dess tre avarter judendomen, kristendomen och islam. Gud är död, medan kunskapen från kunskapens träd lever i stället och desto mera. Moses Gud är en myt som Moses tog över från Egyptens faraoner och deras pretentioner på gudomlighet, det var farao som var Gud som hade all makt, medan all makt i själva verket är en illusion – den existerar inte, i synnerhet inte metafysiskt. Jesus blev berusad av judendomens Messiasdrömmar, som den odlat som tröst för Israels ofrånkomliga undergång genom moralisk upplösning, som inte ens Gud kunde hjälpa – studera närmare profeten Jeremias och hans desillusioner för ett ingående studium av Gud som det totala självbedrägeriet. Jesus gjorde sig odräglig genom sin självförhåvelse, det fanns ju många lika goda Messiasar som han, medan han gjorde anspråk på att vara den ende och Guds Son dessutom, så det måste sluta illa, varpå myten om uppståndelsen skapades som tröst för hans fiasko. Och Muhammed skall vi inte tala om. Han lovar horor i paradiset åt alla fanatiska trosanhängare som offrar livet för hans sak, helst genom att dra med sig så många andra som möjligt i samma grav, som den Gamle i Berget, assasanidernas hövding, en sekt som fick florerat i hundratals år innan muslimerna själva blev tvungna att avbryta dess självdestruktivitet, som hotade hela den muslimska världen – kort sagt, monoteism har bara lett till galenskap. Kunskap är boten."

"Då kommer vi till era absurda utsagor om framtiden."

"Framtiden är ofrånkomlig."

"Det håller jag med om."

"Vad tror ni att jag har sagt?"

"Ni hävdar att hela vår nuvarande kristna civilisation kommer att gå under i ett världskrig, som kommer att leda till att judarna tar över världsekonomin vid de politiska systemens sammanbrott genom de stabiliserande monarkiernas undergång. Emellertid kommer detta att leda till två olika ekonomiska världssystem, som kommer att komma i konflikt med varandra, vilket kommer att leda till ett andra världskrig i ett försök att störta judarnas världsekonomiska herravälde, som kommer att utmynna i att detta bekräfts genom att judarna lyckas återupprätta staten Israel. Detta i sin tur kommer att leda till ett tredje världskrig mellan judar och araber, varvid båda kommer att förintä varandra och lämna världsutvecklingen öppen för luciferianismen eller satanismen att ta över."

"I stort sett har ni uppfattat mig riktigt. Några invändningar?"

"Hur kan ni vara så säkra?"

"Låt oss vara realistiska. Ingen av oss kommer att leva kvar när dessa världskriser äger rum. Vi har lyckligtvis hunnit dö före det och slipper uppleva en tid som kommer att överträffa allt vad historien tidigare har sett i världskrig och global människoslakt, som kommer att hålla på tills mänskligheten äntligen sansar sig och samlar sig i upplysningens och kunskapens tecken, när den kanske redan är reducerad till ett minimum. Ni kan inte påstå att jag har fel, och under inga omständigheter kan ni på något sätt jäva mig, då vi båda är för gamla för att ha mer än högst tjugo år kvar att leva."

Det var på den punkten han misstog sig. Han dog 1891 vid den aktningsvärda åldern av 81 år som fortfarande överstormästare för den skotska riten i Amerika, medan jag tyvärr fick se de två första av hans profetior gå i uppfyllelse. Min huvudsakliga uppgift i världen idag är att hindra den tredje från att göra det eller åtminstone uppskjuta den så länge som möjligt, i hopp om att någonting annat dyker upp i stället, som äntligen kan visa att till och med en sådan överupplyst människa som general Albert Pike, som faktiskt behärskade 16 språk och var ett erkänt geni, kunde ha fel.

116. Marskalken.

Han var mycket avmätt och ville egentligen inte alls tala med mig, men jag lyckades få fram ett budskap till honom om en personlig hälsning till honom från judarna i Polen, som han gnuggat rygg med under sin tjänstgöring där. Jag var så gränslöst nyfiken på karlen, och min enda chans att få träffa honom var att försöka göra honom lika nyfiken på mig.

Han tog emot mig, men hans fullständiga avmätthet och fulländade pokeransikte lyckades inte helt dölja en glimt i hans öga, som förrådde att jag lyckats väcka hans nyfikenhet. "Har vi träffats?" frågade han kyligt men sträckte fram handen.

"Jo, vi har träffats nu," svarade jag djärvt, och han drog genast tillbaka handen och var på sin vakt, som om han alertat sin attentatsberedskap.

"Vad är då anledningen?" frågade han sakligt.

Jag måste förklara mig. Jag visste att vi stod inför en oöverskådlig europeisk kris som bara hade börjat och att jag såg honom som en möjlig räddare för åtminstone ett land i Europa, ett land som jag hade tillvunnit mig en viss jävighet för, och jag såg det som min uppgift att varna honom för Tyskland.

"Ryssland är farligare," genmälde han genast.

"De är båda farliga, men Ryssland är redan en fiende medan ni ännu inte ser klart fienden i Tyskland."

"Allt har gått fullständigt på tok i båda länderna. De är två havererade valfiskar som strandat på land och förgäves försöker finna sig till rätta under nya fullständigt främmande omständigheter. Som ledare bland nationerna har de slagits av blindhet och tror sig bara kunna överleva genom att insistera på att fortfarande vara seende inför massorna och leder dem således i blindo. I

deras skugga har alla Europas nya små nationer utomordentliga svårigheter att överleva, och det är inte bara mitt land som halkat ner i diket i gyttejebrottnings förtvivlade inbördeskrig. Det kan bli oundvikligt till och med i Tyskland, men Tyskland är ändå fortfarande ett dominerande kulturland, det har hjälpt oss på ett skickligt och ovärderligt sätt med små men effektiva medel, och som militär kan jag bara vara dem tacksam och ge dem högsta beröm. Utan deras hjälp hade vi kanske inte klarat det.”

”Det behövdes mer än deras hjälp för att klara det. Det behövdes erfarenheten av den ryska mentaliteten tillräckligt för att kunna genomskåda dess kaotiska ombytlighet och djupt förborgade men ständigt latent och bottenlösa grymhet för att våga genomföra ett konsekvent inbördeskrig och föra det till seger.”

”Jag märker att ni vill insistera på att kalla det ett inbördeskrig. För oss är det ett frihetskrig.”

”Frihetskrig från vad? Från ryssen eller från marxismen?”

”Båda. Marxismen, eller som jag med Tolstoj hellre vill kalla det, den renaste krassa materialismen, är det största onda som någonsin hotat civilisationen och mänskligheten, genom att den med ett logiskt resonemang som i förtäckt populism förför de stora okunniga grovarbetande massorna insisterar på en diktatur, som i djurisk hänsynslös maktutövning mycket väl kan resultera i den grymmaste ondska som någonsin hemsökt mänskligheten.”

”Ni ser klart och följer med er tid. Tyvärr kan ni inte rädda hela världen fastän ni egentligen skulle kunna ha den potentialen.”

”Jag hoppades kunna rädda Ryssland men misslyckades. Tsaren var tyvärr för misslyckad, och hur gärna vi än hade velat det kunde vi inte rädda honom från förbannelsen av sina egna katastrofalt kortsynta misstag.”

”Vilka tänker ni på?”

”Förryskningspolitiken mot minoriteter i tsarrysslands vård och de ohyggliga judepogromerna. Den ryska rasismen är ett monster och har tyvärr slagit rot i landet och hämnar sig nu genom att de förtryckta och de förföljda som genom ett trollslag lyckats svinga sig upp till makten och utövar den med en värre grymhet än de grymmaste tsarer med den djupt inneboende harmens rätt av en uråldrig hämnd som aldrig tidigare kunnat utlösas.”

”Ja, Ryssland är förlorat, och inte ens ni kunde rädda det.”

”Ingen kunde rädda det. Alltför många var alltför begivna på att stjälpa det.”

”Även Tyskland är besatt av socialister, och de vinner terräng.”

”Just därför fruktar jag ett inbördeskrig även där. Ni beklagar att jag inte kunde rädda Ryssland som om jag hade kunnat det, men inte heller någon av de många andra strandade valarna i Europa hade jag kunnat göra något åt. Jag har alltid avskytt tyskarna men måste respektera dem och beundra dem för deras kulturella och tekniska briljans. Frankrike och England med all sin världsdominerande imperialism bar sig åt som inkompetenta idioter vid

Versaillesfreden, när all deras traktan gick ut på att förödmjuka Tyskland så mycket som möjligt fastän det förlorat kriget och följaktligen förtjänar en besegrad fiendes mera mänskliga behandling med storsinhet, ridderlighet och förlåtelse. I stället gjorde Frankrike och England tvärtom och vände en möjlig försoning till sin motsats, vilket måste hämna sig, i synnerhet då de har underskattat den tyska potentialen så katastrofalt. De tror de kan begrava en hydra levande bara för att de lyckats hugga av ett av dess huvuden. Ändå blev Tyskland aldrig de facto besegrat. Kriget kom aldrig in på tyskt område utan höll sig hela tiden utanför i Frankrike och i Ryssland.”

”Jag är rädd att adlig ridderlighet har avskaffats av den moderna tiden. Var det storsint och ridderligt av Tyskland mot det lidande och förlorande Ryssland att skicka terroristen Lenin med kumpaner i en plomberad vagn från Schweiz till Petersburg bara för att han skulle sänka den ryska regeringen? Har någon nation någonsin tidigare bedrivit ett sådant skurkstreck och slag under bältet? Inte ens Napoleon kunde göra något sådant, den trots allt ärlige spelaren, som efter Waterloo anklagade engelsmännen för deras ojusta metoder i slaget, som om han aldrig accepterat den i alla tider accepterade tesen att i krig är allting tillåtet.”

Han såg ner. ”Jag vet. Jag är en gammal adelsman. Jag hör inte hemma i vår tid. Har ni för ett ögonblick trott att jag någonsin ville detta inbördeskrig? Att jag genomförde det av egen vilja? Att jag ville vara den högste ansvarige för en oöverskådlig ond cirkel av blodbad? Det var det sista jag ville. Men jag såg min möjlighet som militär att åtminstone rädda ett land ur det allmänna totala europeiska sammanbrottet, där ett antal unga nya demokratier nästan omedelbart drucknade i inbördeskrig, och eftersom det landet råkade vara mitt hemland, hur litet jag än tjänstgjort i det själv, så hade jag inget val. Plikten och ödet gav mig inget val. Jag måste bli mitt eget lands bödel för att kunna rädda det.”

Han tystnade. Det uppstod en paus. Så sade han: ”Vad ville ni egentligen?”

Jag hade kommit av mig. Jag hade sett det som min skyldighet att varna honom för Tyskland, men jag insåg att jag var för tidigt ute. Jag saknade konkreta belägg för vad jag visste, och jag insåg att som militär kunde han aldrig acceptera mina teser utan belägg. Jag försökte tafatt förklara detta för honom, bad om ursäkt för att jag stört honom men bad att få vid tillfälle återkomma någon gång i framtiden.

Då såg han milt på mig och sade: ”Sågs vi inte i Kalisz 1890?”

”Jo,” svarade jag. Hans höga gestalt och sympatiska intresse för den judiska saken hade väckt min uppmärksamhet och imponerat på mig, men det sade jag inte.

Då sade han: ”Ni skall alltid vara välkommen tillbaka. Låt oss säga på återseende.” Och han sträckte fram handen till avsked. Den här gången drog han den inte tillbaka.

117. *Den äkta charlatanen.*

Det är något visst med charlataner. De har alltid intresserat mig och fascinerat mig, då de alltid är så olika och därför alltid tar mig med överraskning. Det går inte att dela in dem i olika fack. Somliga är helt medvetna om hur de bluffar och ser det som en sport eller som ett spel som går så länge det går, tills de till slut går för långt och som Cagliostro slutar i fängelse, misär och elände; andra går ännu längre och tror till slut på de absurditeter de gjort till sin livsuppgift att pådyvla världen – och lyckas ibland så långt att deras hugskott blir etablerade världsreligioner på gott och ont, vanligen på mera ont än gott. Mellan dessa båda ytterligheter finns ett helt regnbågsspektrum av variationer.

En som helt skilde sig från mängden var Edward Alexander Crowley, senare känd som Aleister Crowley, som aldrig påstod något annat än att han var världens värsta charlatan. Han var fullständigt skamlös som sådan men samtidigt ändå så originell och företagsam, att han prövade på det mesta och det med sådan framgång, att han blev en banbrytande pionjär för ockultismen. Det var framför allt hans sicilianska experiment, som slutade med att han kastades ut från Sicilien med hot om dödsstraff om han vågade visa sig där mera, som ådrog sig min uppmärksamhet och intresse. Sicilien var trots allt de nejder i Europa (efter Transsylvanien) där man säkrast kunde tolereras för och komma undan med vad som helst.

Vad hade då Crowley gjort som var så förskräckligt? Svaret är: allt. Det var ingenting han inte hade gjort. Han gick så långt, att han skröt med att vara världens ondaste människa och gjorde sitt bästa för att bevisa detta i praktiken, medan det var självklart att ingen vettig människa kunde ta honom på allvar. Ondska är något annat. Det är ingenting man skryter med och spektaklar med, utan den fungerar egentligen bara i största hemlighet och lönnedom. Stalin är det bästa exemplet, som gjorde allt smygvägen och bakifrån i utstuderad och ständigt mer förstulen lömskhet, kom undan med allt och verkligen var världens ondaste människa.

Efter att han hade slängts ut från Sicilien och var hemma i England igen och där intresserade sig för den nya tyska ockultismen så som den fått ny fart genom den oroväckande nazismen, sökte jag upp honom för att ta honom på pulsen. Han var i sina allra bästa dagar då med ett rikt liv av groteska erfarenheter bakom sig som äventyrare, häxmästare, mänsklig experimentator, bergsklättrare, fritänkare och framför allt libertin och det i kubik. Det är det han blivit mest berömd för. Enligt hans nya religion skulle det bara finnas en enda lag, och det var att allt var tillåtet. Därmed anknöt han direkt till Rysslands store bisarre profet Dostojevskij 50 år tidigare.

Han kom från en tillräckligt förmögen familj och behövde aldrig lida nöd och kunde därför göra genom hela livet precis vad han ville, och ändå lyckades

han göra bankrutt. Det var väl i Cambridge som hans libertinism såg sin gryning, där han faktiskt studerade seriöst och kunde ha blivit en framstående diktare, men han förvillade sig tidigt ut i de sexuella träskmarkerna. Han prövade på allt i både sexväg och drogväg och menade, att alla erfarenheter bara kunde vara till godo. Han fuskade också i alkemi, klättrade både i Alperna på Matterhorn och i Himalaya på Kanjenjunga men bedömdes av erfarna bergsbestigare som ganska velig. Han klättrade också på Popocatepetl i Mexico och hade en morbid förkärlek för vulkaner, som om han till varje pris någon gång ville nå upp till en krater och kasta sig ner för den just som den skulle till att eruptera. Det hade varit den idealiska Crowley-sortin.

Han tyckte mycket om San Francisco men blev i Asien för första gången på riktigt religiöst intresserad, och det var då i buddhismen. Det var där i Indien han till och med försökte sig på K2, men det slutade illa i både snöblindhet och malaria. Det var då han beslöt att börja ta det lite lugnare, han var ju nästan redan 30, så han gifte sig för konvensans skull, men det äktenskapet blev det aldrig något av, då han var alltför orolig för att kunna hålla sig hemma och genast kastade sig ut på nya metafysiska äventyr i framför allt Egypten.

Ett andra besök i Indien, då han attackerade Kanjenjunga, slutade återigen illa, då han måste lämna landet efter att i panik ha skjutit ihjäl en coolie som försökt råna honom. Hela hans séjour i Indien markerades av ständiga kontroverser. Under hela Kanjenjunga-expeditionen bara grälade han med sina medvandrare, som till slut gjorde myteri mot honom och vandrade sina egna vägar, varvid ett antal förolyckades medan han klarade sig som stannat kvar. Om han var velig som bergsbestigare var det dock inget fel på hans instinkter och intuition.

Han fortsatte sina irrfärder in i Kina och blev där så småningom klar med sitt första utkast till sin lära om "Thelema", sin nya världsreligion, vars enda lag var att allting var tillåtet. Under tiden dog hans dotter av tyfus i Rangoon medan hans hustru hade blivit alkoholist. Så mycket för hans familjeliv. Efter ett tillfälligt hembesök bar det av till Algeriet där han kom i luven med Somerset Maugham, som han ansåg att plagierade honom. Somerset Maugham var ju en aktningsvärd och sällsynt klarsynt psykolog, och vilken som helst med de förutsättningarna hade aldrig kunnat lämna ett material som Aleister Crowley i fred: det måste helt enkelt studeras och behandlas, vilket Somerset Maugham följaktligen gjorde. Han kunde ju inte göra något annat med ett sådant ämne. Aleister Crowley förlät honom aldrig.

Under första världskriget var han i USA och hade sina första kontakter med den brittiska underrättelsetjänsten, som ju senare (genom Ian Fleming) ville använda hans ockulta kunskaper mot nazismen. Det kom aldrig så långt då krigets utbrott gjorde att det behövdes skarpare åtgärder mot nazismen än bara ockulta kunskaper.

Efter världskriget omsatte han sina Thelemaläror i praktiken genom kollektivet utanför Palermo på Sicilien, där det praktiserades allsköns

experimentell magi. Vad de egentligen sysslade med där har egentligen aldrig klargjorts, men skumt var det, allt var som sagt tillåtet, alla sexuella friheter togs ut till maximum och längre, svart magi utvecklades, och snart beskylldes han av rädda lokala invånare av det enklare slaget för satanistiska riter varvid spädbarn skulle ha slaktats, det samma som judar beskyllts för sedan urminnes tider utan att någonting någonsin bevisats. Thelemiterna helt enkelt levde och praktiserade sina övningar på sådant sätt att mystiken över det hela måste väcka misstänksamhet och fasa genom den blotta totala ovissheten och obegripligheten, ett öde som drabbat alla filosofer och fritänkare i alla tider. Också Leonardo da Vinci blev ju beskylld för trolldom för att han fuskade med modellflygplan, och Arkimedes blev rentav mördad för att han ritade cirklar i sanden.

I Paris blev han god vän med psykiaterpionjären Gurdjeff, som han beundrade kolossalt, och i Lissabon blev han god vän med den mycket bisarre poeten Fernando Pessoa, som var helt i Crowleys stil. När han skildes från Pessoa kom de överens om att genomföra tidernas största practical joke. De skulle genomföra Aleister Crowleys fingerade död och lyckades med detta så bra, att när Crowley därefter besökte Berlin för en utställning fick han där det utomordentliga nöjet att i tidningarna få läsa om sin egen död.

Det var efter det som bankrutten ansatte honom. Denna kom sig av, att han stämde en viss dam vid namn Nina Hammett, en konstnärinna, för att hon kallat honom för en 'svart magiker'. Aleister Crowley förlät aldrig någon något och drog det till domstol i ett mål, som han förlorade och fick betala dyrt för. Därmed var det juridiskt fastställt att han verkligen var en svartkonstnär eller rent ut sagt trollkarl, vilket domaren lät honom veta i rätten med besked, som för alla tider stämplade honom som "världens mest fördärvliga människa".

Jag kunde inte låta bli att besöka honom efter detta. Han tog vänligt emot mig, ty han var ensam och krossad och behövde något annat att tänka på än sina frustrationer, som vid det laget – han var 60 år – vuxit honom över huvudet. Han hade fuskat i allt, misslyckats med allt, mött motstånd i allt och kommit tomhänt ut på andra sidan efter ett långt skandalöst liv av bara fiaskon. Ändå var han långt ifrån slagen.

"Vad vill ni åstadkomma med er lära egentligen? Menar ni att världen behöver frälsas eller motsatsen?"

Han log förnumstigt. "Bra fråga. Svaret är: motsatsen. Den är ihjälfrälst av alla falska läror och vetenskaper, och vad den behöver är att komma ifrån dem och deprogrammeras. Det är det jag kan göra genom Thelema. Det är min livsuppgift, men det får andra göra efter mig, för jag börjar bli trött nu."

"Ni menar alltså att effekten av er lära är avsedd att utgöra motsatsen mot alla frälsningsläror och uppbyggelsefilosofier?"

"Jag har den största respekt för alla filosofier, i synnerhet buddhismen och hinduismen, men monoteismen är åt helvete. Det är världens största bedrägeri. Jag kommer inte med något alternativ utan motsatsen. Den judiska

monoteismen må ha fyllt sin funktion när det gällde för Moses att få ut sitt folk från slaveriet i Egypten, och kristendomen må ha haft en funktion att fylla i undermineringen av romarriket och dess militärdiktatur, men idag är monoteismen fullständigt förfelad. Den är ute. Den är död. Genom Thelema vill jag få folk att nyktra till och inse detta, ty det paradoxala är, att denna lära om Thelema, som drar ett streck över alla läror och upphäver dem, är i all sin omoral och doktrinlöshet mycket bättre än alla tidigare läror. Folk kan leva efter den. Det kan de inte längre efter islam, judendomen och kristendomen, som bara är patetiska rester av mumifierade vidskepelser, som mantran som inte längre fungerar och aldrig har gjort det.”

”Ni har ju också varit i Tyskland och hälsat på de nya ockultisterna där, som också vill ersätta kristendomen med ett slags nyhedendom.”

”De är klåpare allihop. De famlar i mörkret och vet inte vad det handlar om. De försöker hantera det ohanterliga och tror sig vara ofelbara experter bara för att de försöker, som barn som provar på att röka första gången och inte har en aning om hur man drar halsbloss. De kommer att storkna i hostanfall, förförda av Wagners storhetsvansinnesföreställningar om valkyrior och teutoniska asgudar som de är, vilket fördunklat deras sinnen så pass, att de blandar ihop tibetansk tantrisk buddhism med vidskeplig övertro och kvasivetenskap om rashygien, de är så fullständigt förvirrade av sina egna vanföreställningar att de tror på dem, och framför allt har de en sjuklig fixering vid judendomen. De inbillar sig, att om de lyckas avsluta judendomen så skall de själva i stället bli ’det utvalda folket’. Det är bäddat för det totala fiaskot. Det kan bara sluta riktigt illa, för dem själva och för alla, som har något med dem att göra.”

Jag kunde inte vara mera instämmande. Vi var båda belåtna med samtalet, och han bjöd mig att gärna komma tillbaka för att fortsätta vid ett senare tillfälle, vilket jag gärna ville göra.

118. Romain Gary

Han var tveklöst en av vår tids mest begåvade och mångsidiga författare, från det första ögonblick då jag först stiftade bekantskap med hans talang var jag och förblev en hängiven beundrare av honom, varför det var med största bestörtning jag läste om hans hustrus död och dess förfärliga omständigheter. Jag såg det som en nödvändighet att söka upp honom och göra för honom vad jag kunde, då jag instinktivt kände att han var i en kanske större nöd än vad någon människa kunde vara.

Hans hustru var nämligen inte vem som helst. Han hade haft den utomordentliga lyckan att få bli gift med sin tids kanske mest begåvade och vackra filmstjärna efter Audrey Hepburn, den betagande och intelligenta Jean Seberg, som gjorde sin debut i Otto Premingers undervärderade filmatisering av Jeanne d’Arc, en annan tapper kvinna vars öde nu efteråt verkade som att ha satt sin stämpel på Jean Seberg och hennes öde från början.

Jean Seberg var nämligen en mycket engagerad kvinna som tog parti för och emot allt vad hon ansåg rätt och orätt. Hon hade ingen tanke på att hänge sig åt konspirationer eller någon oamerikansk verksamhet, men hennes ställningstagande och engagemang för olika ibland kontroversiella organisationer för mänskliga rättigheter mot slutet av 60-talet, när hon dessutom stod på toppen av sin karriär och spelade mot Clint Eastwood i en västernmusikal, en genre som var totalt främmande för dem båda men som båda ändå klarade med glans, blev detta tydligen en alltför svårsmält och obegriplig soppa för FBI och CIA, som beslöt att ingripa och göra livet surt för Jean Seberg. Som alltid, när CIA eller FBI blandar sig i kvinnors angelägenheter, så blev det bara klumpigheter, klavertramp, missförstånd och pinsamma skandaler. Genom FBI:s och CIA:s förenade trakasserier och vägran att lämna Jean Seberg i fred hetsades hon till missfall och drevs till självmord. Och ingen hade kunnat älska henne mer än hennes make Romain Gary.

När jag fann honom ensam och sörjande i Paris i sin praktfulla lägenhet sittande i tryckande tystnad som ingenting verkade kunna bryta tror jag att jag aldrig hade mött en ensammare människa. Hans sorg var så total att det fanns ingen väg ut ur den, ingen möjlig tröst, vilket syntes på honom genast genom den gastkramande och universellt öronbedövande tystnad som hela hans väsen uttryckte. Dock försökte han ta vänligt emot mig, han var ju ändå en fulländad gentleman och kanske den mest höviska kavaljer som Frankrike kunnat producera, fastän han var polack, vilket kanske bara ännu mera framhävde hans naturliga nobelhet, men samtidigt var han klart resignativ: "Det var vänligt av er att söka upp mig, men jag förstår inte riktigt anledningen. Om ni är det minsta judisk själv så måste ni ju inse att det inte går att trösta mig på något sätt."

"Jag har inte kommit för att försöka trösta er, även om jag kanske bättre än de flesta kan förstå något av vidden av er sorg. Jag har bara kommit för att demonstrera mitt deltagande. Jag har träffat många uppgivna judar i mina dagar, ett antal av dem slutade i självmord, och i samtliga dessa fall kunde detta ha undvikits om de bara haft någon att tala med. Jag har kommit för att erbjuda mina tjänster och erbjuda er den ringa hjälp som dock är bättre än ingenting genom att ställa upp som någon för er att tala med."

"Det var hyggligt av er, men tror ni det hjälper? Jag är färdig. Jag borde inte ha överlevt det andra världskriget, i vilket världen gjorde det klart för oss att vi judar inte längre var önskvärda i världen. Antisemitismen var inte bara en tysk företeelse, den förekom överallt och har alltid förekommit överallt, till och med här i Frankrike, men det är ni förstås fullkomligt medveten om. Men min hustru var inte judisk. Hon älskade mig, och jag älskade henne, och vi hade fått barn tillsammans om inte politiken blandat sig i hennes privatliv, och den politiken representerad av världens välgörare och stormakt USA är precis samma politik som förde Tyskland in i det andra världskriget: stormaktspolitik, paranoia och storhetsvansinne, missbruk av ansvar genom korruption och besatthet av den falska illusionen pengar och deras makt. Den sinnessjukdomen har alltid behärskat hela världen, och jag har fått nog av den, då den alltid har förföljt mig och mitt folk, som om vi var skyldiga till den, medan vi i själva verket alltid

bara fått spela rollen av dess syndabock. Det är som om den religion som gav upphov till vår identitet och vår historia var den värsta förbannelse som någonsin drabbat världen, och som om vi alltid fått skulden för det. Jag vill inte befatta mig med den längre. Jag har fått nog av den. Varenda förnuftig jude som upplevt det andra världskriget och haft olyckan att överleva det måste därav dra den slutsatsen att begreppet Gud är enbart av ondo och något som man rent rationellt bara måste ta avstånd från och förkasta. Jag är den totala ateisten, och det har jag blivit genom min identitet som jude av Polen, det land och det folk i Europa som åtnjutit den värsta orättvisan och grymheten i historien och det helt utan orsak, bara för att vi från början stämplats av den gudomliga identiteten. Jag vill bara dö. Kan ni förstå det?"

"Ni är en av vår tids mest briljanta författare. Alla uppskattar er. Alla som är bekanta med fallet förkastar och avskyr det land som förföljde er hustru till döds. Ändå är det inte USA:s fel och ansvar utan dess ledande politikere och deras etablissemangs, alltså Nixonadministrationen. Dess brott mot er hustru är oförlåtligt, och det kommer jag alltid att framhålla och många med mig. Men ni har ännu mycket att leva för."

"Försök inte. Jag kan inte leva vidare utan henne. Hon drar i mig. Jag kan inte leva vidare utan henne utan dåligt samvete. Jag kan inte finna mig i att jag ska leva och hon ska vara död. Hon var ju 24 år yngre än jag. Det stämmer inte. Det går inte. Det är outhärdligt. Som hennes man måste jag visa henne den solidariteten att jag måste göra henne sällskap, eftersom ingen annan i världen visade henne någon solidaritet. Kan ni förstå det?"

Ack, jag förstod honom alltför innerligt väl och började inse, att det var ingenting jag kunde göra för honom. Han måste följa sitt eget öde, och jag hade ingen rätt att ingripa.

I fall som Stefan Zweig är det mycket möjligt att hans självmord hade kunnat undvikas om han hade haft någon förstående person att tala med, vilket Erich Maria Remarque mycket riktigt påpekade. I fallet Arthur Koestler är det mera tveksamt om någonting hade kunnat hjälpa honom, då han ju faktiskt redan var döende. Men här såg jag alltför klart att det var ingenting jag kunde göra, hur frisk och skärpt och på toppen av sin personlighets utveckling Romain Gary än var. Han skulle aldrig kunna finna sig i att leva utan sin hustru efter att hon så orättvist tvingats i döden.

Jag ville inte lämna honom i hans totala uppgivenhet och ensamhet, men han sade stilla till mig utan att se på mig: "Ni behöver inte stanna längre. Ni har gjort vad ni har kunnat men kan inte göra mera. Tack för att ni försökte. Ni kan gå nu."

Ändå försökte han, som om mitt besök ändå haft någon verkan. Han kämpade tappert, men det gick inte i längden. Jag hoppades i det längsta att han skulle klara det, men när slutligen nyheten kom om hans självmord, då han sköt sig på årsdagen av Jean Sebergs död, blev jag inte förvånad. Frågan är om han fick frid genom sitt beslut och modiga ställningstagande för henne att följa henne. Jag betvivlar tyvärr att självmord någonsin löst någon levandes problem. Det är vanligen en desperat flykt där den största risken är att det personliga problem man försökt fly från därmed bara förvärras.

119. *Salman Farsi*

Hur började egentligen judeförföljelserna, pogromerna och förintelserna? Vem satte i gång den onda cirkeln, som pågår ännu idag, och varför? Den första omfattande judemassakern inträffade faktiskt inte i Europa utan långt utanför i det fjärran Arabien, och den som var ansvarig för den var profeten Muhammed.

Det var efter profetens bortgång som jag beslöt att en gång för alla gå till rätta med den nya kulten och vände mig då till dess mest respekterade representant, den åldrande persern Salman Farsi, som varit med Muhammed sedan Medina och som kanske varit den som vänt profetens lycka från olycka till framgång och triumf. Det var nämligen han som, när beduinerna från Mekka angrep Muhammed och hans anhängare i Medina med en överväldigande här, gav profeten rådet att gräva den vallgrav som räddade deras liv och existens. Den angripande armén kunde inte ta sig över vallgraven utan betänkliga svårigheter, tröttnade på hårtåget och gav sig tillbaka hem till Mekka utan strid. Det var den tredje och sista avgörande kraftmätningen mellan Muhammed och Mekkas styrkor. I den första hade profeten fått dra sig tillbaka i neslig flykt, den andra hade varit oavgjord, och i denna tredje kom det aldrig ens till riktig drabbing, fastän Mekkahären i storlek var tio mot tre. Efter det kunde Muhammed ta det lugnt, förkovra sig och grundmura sin nya religion och etablera den i Arabien som den med tiden enda tillåtna, men vägen dit var inte utan kontroversiella svårigheter.

Min första fråga till den ansedde Salman Farsi var vem som egentligen skrivit Koranen.

"Varför frågar du det?" var hans motfråga.

"Därför att han inte var skrivkunnig själv."

"Han dikterade."

"Hela Koranen?"

"Var inte dum, min vän. Alla vet att han fick sina uppenbarelser från Allah genom ärkeängeln Gabriel."

"Tror du på det?"

"Det måste vi alla göra."

"På profetens befallning? Han är död. Ni behöver inte frukta honom längre."

"Hans religion är orubbligt etablerad. Vi kan inte ändra på en bokstav i Koranen."

"Ni har ingenting att frukta av mig. Jag är bara en neutral sökare, och jag tar alltid reda på sanningen ändå. Jag lovar att inte använda den politiskt."

"Vem är du och vad vill du?"

"Jag vet redan sanningen om Muhammed. Men jag vill veta sanningen om dig."

"Vad vet du inte om mig som inte redan alla andra vet?"

"Rätta mig om jag har fel. Jag vet att du är perser, och att du ursprungligen hörde till eldsdyrkarnas religion med Zarathustra som profet. Sedan konverterade du till kristendomen men blev besviken när du fann att den var fullkomligt korrumpad, vilket den var. Du gick då i tjänst hos en jude, men även han var korrumpad och behandlade dig illa, som en slav. När du sammanträffade med Muhammed i Medina fann du äntligen en profet som du kunde satsa på, en fanatiker som inte skulle ge sig och vars nya kult du eventuellt kunde använda som medel för din hämnd mot alla som behandlat dig illa, främst i ditt eget hemland. Därför vinnlade du dig om att översätta Koranen

till persiska som dess första främmande språk, så att islam skulle kunna erövra Persien och förintä alla de myndigheter som du lärt dig att hata där."

"Och?"

"Vad då 'och'?"

"Är det allt?"

"Har du mera att komma med?"

Han sänkte rösten och talade intimt med mig. "Jag förstår att du är en ensam människa som bara verkar för dig själv. Därför är du fri, och jag kan lita på dig. Därför kan jag avslöja för dig vad som aldrig får bli känt offentligt bland araberna. Men i gengäld måste du tala om för mig vem du egentligen är."

"Jag är den vandrande juden."

"Du menar Ahasverus, som Jesus dömde till att vandra i ofrid för evigt på jorden?"

"Jag menar ingen annan."

"Och det vill du jag skall tro på? Vad har du för bevis?"

"Jag har inga bevis. Du måste ta mig för vad jag är."

"Du är alltså en jude och inte vilken jude som helst. Vet du vad profeten gjorde med judarna i Medina?"

Jag visste mycket väl att han i Medina anställt den första judeförintelsen i vilken 800 judar massakrerades bara för att någon i deras klan hade övergått från Muhammed till hans fiender i Mekka. Jag svarade bara ja.

"Och du fruktar ingenting av muslimerna?"

"Nej, för jag är tidlös."

Han drog sig lättad tillbaka och verkade nästan le. "I gångna tider hade du betraktats som en helig galning, en idiot, men jag förstår att du bara är slug. Nåväl, jag struntar i vem du är men tar dig på orden att du inte har någon politisk betydelse. Det är sant som du säger, att profeten aldrig skrev ett enda ord själv, för han kunde inte skriva. Han hade dock sina uppenbarelser, men dessa var svåra att formulera. Han kunde bara meddela dem diffust som de dagdrömmar och idéer de var, så jag måste hjälpa honom på traven, för att det skulle bli något mera konkret av hans hugskott. Därför berättade jag för honom allt vad som stod i judarnas bibel med deras fascinerande släktberättelser och allt vad de kristna berättade om Jesus, och detta fängslade honom så oerhört, att han kom på att använda dessa berättelser som medel för formuleringen av sin nya kult. Naturligtvis måste jag hjälpa honom med det rent formella, så att hans suror skulle bli acceptabla och språkligt oantastliga i klarhet och begriplighet. Kort sagt, jag förvandlade hans uppenbarelser till klartext."

"Du skrev alltså hela Koranen."

"Han kunde ju inte skriva själv. Någon måste göra det. Som analfabet behärskade han inte alls det litterära. Jag råkade göra det."

"Och gjorde du det för hans skull för att hjälpa honom som vän, eller gjorde du det som jag tror för att på längre sikt kunna få någon hämnd på Persien?"

"När jag träffade profeten insåg jag genast att mitt livs mest enastående tillfälle hade kommit. Jag såg hur jag kunde använda hans svärmeri för att förverkliga mina egna allra vildaste drömmar. Ja, jag kunde genom honom på lång sikt få någon sorts hämnd på Persien genom organiserandet av hans religion till en världsmakt som ingenting kunde motstå. Det var en enkel religion med ett enkelt budskap som vem som helst kunde omfatta och förstå utan den minsta svårighet, medan kristendomen var komplex och infekterad av inre stridigheter genom sina motsägelser och orimligheter och judendomen var

begränsad till judarna och krävde en omfattande lärdom, som inget annat folk var förmöget till. Dock uppmuntrade jag inte Muhammed till massakern på judarna i Medina. Det var helt och hållet hans egen manöver, för att en gång för alla göra upp med judendomen för att inte alla judar slutit upp bakom honom."

"Han menade att han själv höll sina händer rena därifrån med att låta andra genomföra massakern genom juridiska omvägar. Menar du att dina händer var lika rena som hans?"

"Rättegången mot judarna skedde genom hans ombesörjning, och han visste på förhand vad utgången skulle bli. Jag hade ingenting med det att göra."

"Du ville bara hämnas på Persien och hade inget intresse av att vålla judar någon skada."

"Precis så var det."

"Jag är rädd att den massakern för framtiden har fastställt ett prejudikat som bara kan följas av förnyade massakrer inte bara mot judar utan även mot kristna."

"Jag är rädd för det också. Det är oundvikligt. Därför har jag vågat berätta detta för dig. Du står utanför och har ingenting med något etablissemang att göra. Du kan tjäna som vittne för mig för framtiden att min vilja var bättre än vad resultatet visade. Jag är rädd att profeten med min hjälp satt en världsrörelse i rullning som aldrig kan stoppas i sin vilda framfart och hänsynslöshet. Men det var samma sak med kristendomen, när den satte i gång för att inte tveka inför förintelsen av hela den gamla värld och civilisation som dock blomstrade innan kristendomen tog makten över den och förstörde det mesta av den. Jag beklagar om vi kommer att göra samma sak med kristendomen."

"Tids nog kommer nog en avlägsen framtid att göra upp med alla fanatiska överdrifter och deras vidskepliga avarter."

"Är det allt vad religion handlar om? Vidskepelse? Är hebreernas Gud och arabernas Allah bara en vidskepelse? Liksom Kristus gudomlighet?"

Jag kunde bara säga: "Vad annars?"

Han tystnade som om han måste hämta andan. Jag såg på honom att det var svårt för honom att hämta sig efter mitt svar. Till slut sade han: "Min vän, detta samtal har aldrig ägt rum. Det är bäst att du går. Jag vill aldrig se dig mera. Och tro mig, om du någonsin kommer att berätta för någon vad jag har sagt, så kommer ingen någonsin att tro dig."

Jag försökte lugna honom. "Jag står fast vid mitt ord. Jag tänker aldrig försöka använda ditt förtroende på något sätt politiskt."

Han tog mig i handen, och vi skildes ändå som vänner utan några arga känslor.

120. Järnkanslern

"Tiden är ur led. Ve mig att jag blev den som föddes att den vrida rätt igen." - Hamlet

Det var kanske mitt svåraste uppdrag någonsin, men jag kunde inte säga nej till kejsarinnan Elisabeth av Österrike och Wittelsbach, den för sin skönhet och klokhet så berömda 'Sissi', som senare i likhet med så många av 1800-talets bästa monarker mördades i ett orättvist bombattentat, – då hon ansåg att jag var

den enda som kunde utföra det som den kanske ende som inte skulle vara rädd för den store och mäktige, fruktansvärde mannen. Och det var sista slutligen bara ett diplomatiskt uppdrag, som kejsarinnan gav högsta prioritet då hon menade att Bismarck måste informeras om saken och att inte heller han skulle vägra att ta emot mig då det var hon som sände mig. "Han kommer att bli arg, men stå på dig och sätt honom på plats, för framtidens skull," var hennes sista ord till mig.

Uppdraget bestod i att helt enkelt delge honom att hon höll honom ansvarig för sin kusin Ludwig II:s död, 'Kung Måne' av Bayern av huset Wittelsbach och Bayerns siste självständige kung.

Den store mannen, han var som ett berg eller snarare som en vulkan av farliga resurser, han vägde 136 kilo, jämför det med Michelangelos 48, Chopins 45 eller Lawrence av Arabien, som bara vägde 37 när han kom hem till England efter Arabienäventyret, – blev röd som en kräfta, och jag befarade ett utbrott, som mycket riktigt även kom, men dock under en kraftansträngning till behärskning: "Hur understår ni er!" Han insåg genast att jag var oantastlig med diplomatpass utfärdad av själva kejsarinnan och kunde inte göra annat åt hennes anklagelse än kräva en förklaring. Jag var ju bara hennes budbärare. Han försökte sansa sig och fortsatte: "Vad menar hon? Är det ett utslag av hennes harm över Österrikes förlust i kriget mot oss, som hon väl aldrig kommer att förlåta oss, så att hennes fåfänga driver henne till att skicka oss en erbarmlig jude till oförsämd provokation?" Jag var därmed tvungen att lägga ut texten för honom.

"Jag är rädd att det är mera komplicerat än så," försökte jag föra över diskussionen till ett mera passande diplomatiskt plan. "Kung Ludwig litade på er och sökte er hjälp och ert beskydd mot dem som ville kullkasta hans monarki. Ni lovade honom ert stöd men övergav honom och offrade honom och huset Wittelsbach för Tysklands enande. Han fick aldrig veta att det var ni som hade svikit honom utan trodde i det längsta att ni skulle komma till hans hjälp och ordna upp saken."

"Han var en stackars svärmare och drömmare. Vi kunde inte ha sådana i politiken. Han gjorde sig omöjlig med sitt slöseri, sin tokiga vurm för att bygga sagoslott, som ruinerade statskassan, och han betedde ju sig mot slutet när han fullbordat sitt Neuschwanstein som en galning. Han var paranoid, och det fanns inget annat att göra än att få honom under psykiatrisk vård. När han inte insåg detta själv och vägrade abdikera måste man störta honom. Jag gjorde vad jag kunde för honom, men mot sin egen sjukdom kunde jag inte hjälpa honom. Han grävde sin grop själv och föll i sin svaghets fälla helt på egen hand utan någons hjälp. Tvärtom varnades han av alla för att beträda den vägen."

"Vilken väg?"

"Hans besatthet av Wagner. Jag antar att Wagner mer eller mindre förförde och fördärvade honom, och han lät sig förföras och fördärvas, fastän Wagner svek honom och förrådade honom som den oberäkneliga skitstövel han var." Jag

kände till hela den historien. Kungen tog Wagner under sina vingars skydd och gjorde allt för honom, gav honom en egen teater, producerade 'Tristan och Isolde' så att den kunde erövra världen, medan Wagner fullständigt skämde ut honom med att stjäla sin bästa vän dirigenten Hans von Bülow's hustru, Cosima Liszt, och vålla en skandal som kungen aldrig kunde hämta sig ifrån, vilket bidrog till hans självisolering och slutliga fall.

"Ändå var den vägen tämligen oskyldig i jämförelse med er."

"Mera provokationer?" Han var sansad nu.

"Jag tänker på er väg till Tysklands förening. Den kostade Tyskland tre krig och gjorde större delen av Europa till Tysklands fiender för gott, främst Frankrike men även Danmark och Österrike."

"Frankrike angrep oss."

"Men ni ville det. Det var bara ni som ville det och framprovocerade alla de tre krigen, som var er storartade plan för Tysklands enande, krigen skulle ena de tyska folken mot alla yttre fiender, så att ni därmed inte skulle möta något motstånd för era politiska planer."

"Det är så man arbetar i politiken."

"Ja, jag vet. Ni kallar det realpolitik, men genom dess uppfinning och ert genomförande av Tysklands marsch över lik genom krig och offrandet av andra nationer och huset Wittelsbach med det självständiga Bayern för att göra ert Preussen till stormakt har ni åstadkommit en monsternation, som antagligen hela världen kommer att tvingas vända sig emot och förintä."

"Ni är galen."

"Som er offrade protegé kung Ludwig? Var han galen för att han genomskådade er och till slut ville motsätta sig Tysklands utropande till kejsardöme? Herr kansler, det är inte bara med krig ni har gått bödelsmässigt fram för att förverkliga era ambitioner och påtvinga världen er monstruösa politiska järnvilja. Vad ni har gjort bakom kulisserna är betydligt värre."

"Era insinuationer berör mig inte, men låt höra."

"Nej, ni är tämligen oberörd vad man än säger till er, ty ni stålsätter er kontinuerligt mot alla mänskliga känslor genom ert omfattande missbruk inte bara av nikotin och alkohol utan även av opium och morfin. Ni går ju aldrig till er riksdag utan att först ha tagit era injektioner. Nåväl, det är er privata angelägenhet, men värre är, att ni pådyvlar världen den av er uppfattade nödvändigheten att döda den mänskliga själen. Jag tänker på doktor Wundt och hans omvandling av psykiatri från själsläkeedom till själsutrotning."

"Människan har ingen själ. Det måste hon förstå. Hon är bara ett djur som bara lever för sina instinkter och begär. Alla spekulationer om själen är trams och dravel. Alla religioner är gift och charlataneri, allt är bara materia och kött som måste dö, och allt metafysiskt är bara förvirring och vansinne och ett svaghetstecken hos den mänskliga karaktären. Människan måste tvingas till att utbilda sig bort från all vidskepelse."

”Och därför blundar ni och tvekar ni inte inför att offra hur många människoliv och vilka nationer som helst i era krig. Människorna är bara maskiner som är till för att utnyttjas av dess ledare. Ni har rätt till er egen uppfattning om saken, men ni har ingen rätt att påtvinga världen en materialistisk livsuppfattning, i synnerhet som den måste motsätta sig en sådan med alla medel, då människan alltid kommer att behöva och kräva alternativ. Er enkelriktning är en återvändsgränd som på lång sikt bara kan leda till katastrof för hela Europa.”

Han tittade på mig en lång stund utan att säga något. Så sade han: ”Jag vill påstå att ni har överskridit era diplomatiska befogenheter. Ni hade knappast mandat att framföra dessa socialistiska synpunkter genom ert uppdrag från Hennes Majestät. Ni har framfört det uppdrag ni kom hit för och bör således omgående avlägsna er.”

Han körde ut mig, och jag kunde inte säga eller göra något mer. Det var bara att ge sig iväg och det helst så fort och så långt bort som möjligt, innan den store mannen skulle få för sig att han borde spärra in mig på mentalsjukhus.

Dock var han själv sedan flera år patient hos doktor Ernst Schweninger, och ju äldre han blev och ju mera hans missbruk tilltog, desto mera nödvändig blev hårdbevakningen av allt vad han tog sig för, tills kejsar Wilhelm II år 1890 såg sig nödsakad att avlägsna honom från politiken. Men skadan var redan skedd. Otto von Bismarck hade ohjälpligt kastat in Tyskland på en väg utan återvändo mot en fyrtioårig katastrof för hela Europa, vilket han i sin materialistiska begränsning aldrig fattade själv.

Illustrationer. 1879 lanserade Bismarck psykologin som vetenskap genom etablerandet av professor Wilhelm Wundt i universitetet i Leipzig med världens första psykologiska laboratorium, varför Wundt kom att kallas psykologins fader och blev därmed ledare för den moderna psykologin och psykiatrin för att rikta in dessa vetenskaper på ren materialism med utgångspunkten att människan bara var ett djur vars beteende var helt beroende av generna, alltså en ideologisk reducering av människan till en automat färdigt programmerad av sina gener, materialismens motsvarighet till den kyrkliga predestinationsläran (båda lika absurda), en ideologi som idag främst praktiseras av Kinas regerande kommunistparti, vilken ideologi de med våld under 60 år försökt påtvinga sina ockuperade folk de lamaistiska tibetanerna och de muslimska uigurerna utom Kinas egna traditionella buddhister. Wundts institution blev dominerande för större delen av Europa, då många ledande auktoriteter utexaminerades därifrån och framför allt kom att påverka psykologins och psykiatrins utveckling i Ryssland och Amerika. Till exempel Stalins ledande psykiater Pavlov, han med hundarna, var en lärjunge till Wundt.

Ludwig II av Bayern är mest berömd för sina fantastiska slott Lindenhof, Neuschwanstein och Herrenchiemsee, medan ett fjärde, Falkenstein, bara hann

bli planerat. Bismarck fick honom med på noterna i programmet Tysklands förening med att förespegla honom möjligheten att bli dess kejsare och tubbade honom således till politiskt samarbete, men när han lurades på denna titel valde han att inte agera utan koncentrerade sig i stället på sina slott och sin kultur, varvid han isolerade sig alltmer, medan hans ministrar dock såg honom som ett hot mot enighetsverket – Wittelsbach hade högre anor än Hohenzollern. För att störta honom organiserade de den infama kuppen att få honom stämplad som schizofren och paranoid och utnämnde doktor Bernhard von Gudden, föreståndare för Münchens sinnessjukhus, till att genomföra hämtningen med medhjälpare. Denna ägde rum (efter ett tidigare misslyckat försök) den 12 juni 1886, varvid kungen riktade de berömda orden till läkaren: "Hur kan ni förklara mig vansinnig? Ni har ju varken någonsin sett mig tidigare eller undersökt mig." Doktor Guddens svar var, att det inte var nödvändigt, då det redan fanns papper på att han var vansinnig.

De kom emellertid inte särskilt långt. Följande dag, när de uppehöll sig vid Schloss Berg vid Starnbergersjön bad kungen att få göra en promenad i sällskap med sin läkare. De gick åstad och kom aldrig tillbaka. Fem timmar senare närmare midnatt hittades deras kroppar i vattnet. Det förmodades att kungen försökt dränka sig, att läkaren försökt hindra honom och omkommit med honom i misslyckandet, men händelsen är alltjämt behäftad med mysterier och har aldrig fått någon tillfredsställande förklaring. Exempelvis var kungen en utmärkt simmare och hade inte en droppe vatten i lungorna, medan läkaren visade tydliga tecken på att ha strypts. Konungen var 40 år gammal.

Under kuppens uppsegling hade han förgäves vädjat till Bismarck, som inte bevärdigat honom med något svar utan bara konstaterat fakta.

Här är en skildring av fallet Bismarck: "Den 136 kilo tunge kanslern var en man som rökte, drack och åt utan måtta. Han fick också betala priset, han led av gikt, matsmältningsbesvär, sömnlöshet, migrän och en hel rad andra åkommor ytterligare förvärrade av hypokondri och förföljelsetmani. År 1883 kom han under den rättframt saklige bayerske läkaren Ernst Schweningers vård. Denne satte utan prut Bismarck på en spartansk diet och försökte begränsa hans intag av droger. Till en början samarbetade Bismarck, men snart fick han återfall i kärnmjök och konjak. När Bismarck upplystes om att han förvärrade sin ansiktsneuralgi genom att röka, gick han med på att inskränka sig till fyra pipor tobak efter middagen. Han köpte sedan den största pipa han kunde hitta, en meter lång med jättestort porslinshuvud, och smög sig till en femte pipa om ingen såg honom. Han tog dessutom morfin mest för att söka lindring för sin plågsamma sömnlöshet. Även om Schweninger förnekade att kanslern var missbrukare, var andra i Berlins politiska kretsar inte lika säkra på den saken. "Två ting måste från och med nu beaktas i allt kanslern gör eller försummar att göra," skrev Friedrich von Holstein i sin dagbok i februari 1888, "morfinet och prins Wilhelm"."

Tysklands historia 1870-1945 avgjordes alltså av en serie kupper, den första och mest omfattande för Tysklands förenande genom lurandet och offrandet av dess självständiga stater, den andra genom nazistpartiets införande av diktatur och slutligen genom Wannseekonferensens genomdrivande av 'den slutgiltiga lösningen' av judefrågan, då därmed för ostfrontens försörjning viktiga tåg omdirigerades till judetransporter, vilket kanske avgjorde det andra världskriget, en rasistisk vansinneskupp där alla betänkligheter dränktes i konjak. Bismarck, Göring och Hitler utom många andra nazister var alla fullfjädrade narkomaner.

121. Ambassadören.

"Varför envisas alla med att kalla mig för irländare? Är jag inte född och uppväxt i Amerika kanske? Varför får jag då inte vara amerikan?"

"Är det Churchill som har skickat er?"

"Inte alls."

"Han är en chauvinistisk imperialist och ett fyllo. Inte ens det att hans mor var amerikanska kan hjälpa hans anseende i Amerika."

"Det är ert eget anseende jag tänker på."

"Det har jag alltid struntat i. Jag har alltid gjort vad jag har velat."

"Men som ambassadör i London för Amerika är ni även till en viss grad ansvarig för Amerikas anseende i Europa."

"Jag har aldrig haft problem här i England. Tvärtom har jag alltid förbluffats av att engelsmännen nästan alltid hållit med mig när jag väckt misshag i Amerika."

"Ingen engelsman kan dela er sympati för Hitler och hans politik."

"Det är inte sympati. Det är realism. Är det något fel i att till varje pris verka för fred till vilket pris som helst för världens välfärds skull?"

"Freden har misslyckats. Hitler föraktar och hånar den, och Roosevelt tycker att ni gör er alltmera omöjlig och löjlig i er politiska dumhet."

"Roosevelt fattar ingenting, och ni vet ingenting. Det är bolsjevikerna som är faran, inte Hitler."

"Delar ni hans judehat, och deltar ni i det, som Lindbergh?"

"Charles Lindbergh vet allt om flygplan och känner tyskarna. När han säger att Luftwaffe är överlägset vet han vad han talar om. Ett krig med Tyskland kan inte vinnas. Låt tyskarna göra upp med bolsjevikerna. Det är det enda de vill."

"Om det ändå vore så enkelt. Hitler kan inte inleda något krig utan att få ett tvåfrontskrig som han i längden omöjligt kan vinna. Han har från början redan inlett ett krig mot judarna som han aldrig kan vinna. Ingen har någonsin kunnat besegra judarna hur många man än har offrat av dem."

"Ni måste ändå förstå den naturliga antipatin mot dem. De är en sekt som alltid slutit sig samman i oförsonlig fiendskap mot alla icke-judar, som de betraktar med förakt och misstro som enbart till för att utnyttjas av dem. De har alltid regerat världen ekonomiskt och är världens mest ingrodda maffia. Vad Hitler velat från början, och heder och ära åt honom för det heroiska försöket, är att frigöra Tyskland från allt utländskt ekonomiskt beroende, alltså av den judiska världsbankmaffian. Detta kan inte Amerika och England och Frankrike tolerera, och därför ser de Hitlers predikade korståg mot bolsjevikerna som ett välkommet tillfälle till att tvinga Tyskland tillbaka in i beroendet av den judiska världsekonomin. Om det är något jag kan är det ekonomi. Jag har skapat Amerikas näst största förmögenhet av ingenting. Jag vet vad bankerna håller på med. England och Amerika har lika mycket mot bolsjevikerna som Hitler, men Hitler kan inte göra upp med bolsjevikerna utan att gå genom Polen. Om Hitler angriper Polen är Frankrike och England tvungna att angripa Tyskland. Därför försöker jag till varje pris förhindra ett tyskt angrepp mot Polen."

"Jag är rädd att det blir mera oundvikligt för varje dag. Ryssarna har sedan tre år rustat för att införliva Finland, de baltiska staterna och Polen med Ryssland. De planerar en pakt med Tyskland för att kunna dela Polen mellan sig och Tyskland till att börja med. Men den planerade pakten är en fälla. I överenskommelsen skall det heta, att Ryssland angriper Polen samtidigt som Tyskland gör det. Men när det tyska angreppet mot Polen kommer, som polackerna själva gör allt för att framprovocera genom sin fördrivning av tyskar från Danzig och Schlesien, kommer ryssarna att hålla sig stilla, för om de verkligen angrep samtidigt skulle Frankrikes och Englands krigsförklaring mot Tyskland utebli. Först när dessa förklarat krig av nödvändighet efter Tysklands ensidiga anfall mot Polen skall ryssarna kapa åt sig sin del av Polen, när världskriget väl kommit i gång."

"Desto större skäl att till varje pris avvärja kriget."

"Vem är naiv, ni eller Roosevelt? Jag är rädd att Roosevelt ändå är den större realisten av er två. Ni är för impulsiv för politiken, herr ambassadör. Ni har alltid varit för impulsiv för ert eget bästa. Er impulsivitet må ha gett er er fantastiska förmögenhet, men den har även gjort er omöjlig i både politiken och den sociala världen. Till och med Gloria Swanson, stumfilmens absoluta drottning, denna vamp och överlägsna sexpersonlighet, skrotade er som både älskare och ekonomisk rådgivare för att ni gick för långt."

"Jag begick ett misstag. Det stod oss dyrt. 'Queen Kelly'-projektets fiasko kostade oss en miljon, men jag såg till att Erich von Stroheim aldrig mer får göra film. Både Gloria och min fru har förlåtit mig. Men de banker som satsat på Hitler och hans nazism har gjort större vinster än jag. Prescott Bush och hans Union Bank Corporation kommer att kunna göra framtidens presidenter med sitt inflytande genom sina vinster. De struntar i världsbankerna och kommer att fortsätta stötta Hitler även om det blir krig. Och om jag inte själv blir president skall jag ta mig tusan se till att mina söner blir det."

"Ni är komprometterad, herr ambassadör, med hela er familj, liksom Bush med sin. Även om ni lyckas göra era söner till presidenter blir det genom makten av era ohederligt förtjänta pengar, i ert fall genom era affärer med förbudstidens gangstersyndikats smuggelsprit under depressionen, och i Bush fall hans förtjänster genom sitt understödjande av nazisterna och deras utplundring av alla Tysklands judar. Det går inte. En sådan draksådd kan bara alstra olyckliga eller misslyckade presidenter."

"Så vad råder ni mig till? Varför är ni här?"

"Trotsa inte Roosevelt. Ta Churchill på allvar. Avbryt era förbindelser med Charles Lindbergh och alla andra nazistsympatisörer. Försök lyssna till er inre röst, den intuition och de antenner ni ändå måste ha, om de inte har offrats för era ambitioner, er opportunism och er impulsivitets otyglade hänsynslöshet. Skäm inte ut Amerika inför England och Europa med att predika fler eftergifter åt tyskarna. Kriget är förutbestämt sedan tre år genom Stalins planer mot Finland, Baltikum och Polen och världsbankernas vägran att låta Hitler-Tyskland göra sig oavhängigt av världsekonomin."

"Jag vägrar. Jag måste få göra vad som är rätt. Det enda rätta är att kämpa för freden."

"Då är ni ändå en hopplöst envis irländare."

Det var det sista jag sade till honom.

Vi vet alla hur det gick för honom sedan. Han kunde inte hejda kriget hur han än framhärdade i att inte ge upp med att försöka, och till jul 1940 avsattes han som Amerikas främsta ambassadör i Europa. Hans äldsta son hade blivit president, om han inte förolyckats i slutet av kriget i sin egen av fadern nedärvda otåliga impulsivitet. Hans andre son Jack fick då bli president i stället, som hellre hade blivit författare och lärare vid Harvard. Något av det första han gjorde som president tillsammans med sin bror justitieministern Robert var att avlägsna sin far från allt politiskt inflytande, vilket han tog så hårt att han fick slag och aldrig repade sig. Jack mördades efter knappt tre år, det viktigaste amerikanska presidentskapet i modern tid fick bara vara i tusen dagar, tills bland andra familjen Bush satte ett abrupt slut för dem, varvid världens politiska utveckling spårade ur så ordentligt, att skadorna därav märks ännu idag. Prescott Bushs son och sonson blev presidenter och startade tre nya krig, som om Vietnam inte varit tillräckligt.

122. Martyren

Det kanske mest anmärkningsvärda med Hypatia var inte hennes lärdom och vishet utan det faktum, att hon långt upp i medelåldern knappast förlorade något av sin skönhet. Hon var alltid jungfru, och det syntes på henne, vilket troligen bidrog till de kristnas irrationella fixering och ständigt tilltagande hatiska avund mot henne. Det gick inte ihop med deras föreställningsvärld att

en icke-kristen, en bekräftad hedning, en gammaltroende som höll fast vid de gamla grekiska gudarna och filosoferna och vägrade ha någonting med de kristna och evangelierna och deras förkunnelse att göra, kunde vara så vacker, så klok, så mångkunnig, så beläst och så fullständigt oförskräckt som kvinna.

Alla som delade något av hennes höga bildning älskade att umgås med henne och framför allt att diskutera och filosofera med henne. Hennes högsta beskyddare, prefekten Orestes av Alexandria, hade hon känt sedan barndomen då de varit skolkamrater från början och haft samma lärare och utbildningsväg hela vägen upp i det berömda bibliotekets hägn i Alexandria, där hon helt naturligt blev den ledande bibliotekarien och läraren i de filosofiska fakulteterna. Hon var plikttrogen och samvetsgrann och lade all sin kraft och livsgärning på sin undervisning och på bevarandet av bibliotekets traditioner som främst den största urkundsförvaltaren i världen. Inget annat bibliotek kom ens i närheten av Alexandrias närmast otroliga och överväldigande boksamlingsrikedomar.

Naturligtvis var alla som kände henne oroliga över utvecklingen i Alexandria genom den kristna militanta aggressionen som hela tiden överträffade sig själv i sina övergrepp och överdrifter. Vi bad henne ständigt ta sig i akt, inte färdas ensam genom staden, omge sig med livvakter om det gick och undvika varje form av risk, då de kristnas hat mot henne var så farligt genom sin blinda orimlighet – det byggde bara på förutfattade meningar, lösa rykten och fördomar, och intet av vad de kristna påstod om henne var sant. De hävdade, att hon idkade trolldom, att hon förförde vem som helst till synd med sitt blotta väsen, att hon därmed hade makt att förtrolla vem som helst och värva vilken kristen som helst till helvetet och djävulen, och annat sådant rent vidskepligt trams. Jag är den första att medge att hennes behag var oemotståndligt, men det bestod enbart i kultur. Hon var en mästare i sin användning av lyran både i undervisning och i samkväm, hennes röst var förtrollande ren i sin musikalitet, ingen kunde mäta sig med henne i någon diskussion så att ingen kunde prata omkull henne, medan hon aldrig fick någon att känna sig nedtrampad eller besegrad, då hon alltid förde diskussionen vidare – eller helt enkelt bytte till ett intressantare ämne, om det var lämpligt.

Hur kom sig då denna fullständigt onödiga och vansinniga konflikt mellan judar och kristna, i vilken det huvudsakliga offret blev Hypatia, den mest oskyldiga och neutrala av alla? Redan kejsar Claudius hade haft problem med de ständiga bråken mellan judar och kristna, varvid han dragit dem alla över en kam och bannlyst alla judar. Nero var inte den första som förföljde kristna – han bara fortsatte där Claudius börjat, men under hans tid koncentrerades förföljelsen till att enbart gälla de kristna. I Alexandria hade judarna alltid haft en framstående ställning ända sedan stadens grundläggelse, och de hade en stor del av äran i stadens utveckling till att bli hela världens kulturcentrum. Det var de kristna som började bråka. De inledde kravaller vid någon judisk festival, och bråket ledde till att prefekten Orestes måste införa strängare regler

vid dessa festivaler. Detta gjorde judarna förbittrade, då de såg det som ett inkräktande på sina privilegier och traditioner, och de beslöt att göra upp med de kristna. De genomförde ett försök till en massaker, vilket bara hade till följd att de kristna krävde judarnas fördrivning från Alexandria, och så mäktiga var redan de kristna, att den stackars prefekten såg sig nödsakad att genomföra judarnas fördrivning – till oreparerbar förlust för både staden, dess kulturliv och ekonomi. Därav uppstod spänningar mellan den regerande myndigheten med prefekten och de kristna, som de kristna gav Hypatia skulden för, då Hypatia var prefektens goda vän och mest anlitade rådgivare. Därav odlades det kristna grundlösa hatet hos de kristna mot Hypatia.

Ett av de ämnen som vi alltid återupptog på nytt var Pythagoras. Hon var ju specialist på området, grekisk filosofi var hennes hemmaplan, Platon och Plotinos med nyplatonismen var hennes specialitet och modersmjölk, som hon var en större auktoritet på än någon annan. Jag hade aldrig begripit mig på Pythagoras. Han var ju erkänd som portalen till grekisk filosofi, en både mystiker och exakt matematiker och först som sådan, som också dragit upp linjerna för musikens hemlighetsfulla mystiska konstruktion och analyserat dess matematiska struktur grundligare än någon annan, men det hade aldrig funnits några skrifter av honom. Homeros magnifika episka dikter, oöverträffade ännu idag, hade gått genom generation efter generation genom muntlig överföring, men Pythagoras hade bara gett upphov till legender, och bara efterträdare födda efter hans död hade vittnat om hans kunskaper. Detta innebar vetenskapliga problem, och inte ens Hypatia kunde lösa dem för mig.

"Min vän," sade hon, "bekymra dig inte. Pythagoras kunskap var sådan att den var allmängiltig för alla tider, och därför behövde den inte nedtecknas. Den var alltför självklar. Han försökte omvandla de mystiska skolorna till vetenskapliga fakulteter men lyckades egentligen bara med musiken i detta avseende, och vad är musik? Vem kan definiera den eller sätta sin hand på den? Den är ju det abstraktaste som finns och själens renaste och mest renodlade språk. Det är känslorna som bär vittne om den, liksom om all skönhet, varför Pythagoras försök att kategorisera den och analysera den vetenskapligt bara ledde till den egentliga filosofins och de första filosofskolornas upprinnelse. Han inledde en diskussion som aldrig kommer att kunna upphöra, bara fortsätta och utvecklas. Detta var Pythagoras största livsgärning."

"Du talar om musiken som något självklart, som vem som helst borde kunna förstå och uppfatta genast, då den talar direkt till själen, men varför finns det då så dumma och enfaldiga människor som i stället för att njuta av musiken gör motstånd mot den och förbjuder den?"

"Har du också problem med de kristna?"

"Ja, det är de som är problemet."

"Mot dumheten strider själva gudarna förgäves, var det visst Euripides som sade."

"Men de är farliga med sin dumhet, då de stadfäst sin ignorans som en gällande lag. De har spikat fast sin kristendoms absurda dogmatik och sig själva vid ett kors som de aldrig kan frigöra sig från, precis som judarna med sin urgamla Moselag, som de fortfarande håller fast vid fastän den är hopplöst föråldrad sedan mer än tusen år. Och minsta invändning som görs mot den kristna dogmatiken uppfattar de som hädelse som måste förföljas till döds, rimliga spörsmål och invändningar besvaras med exkommunikation och bannlysning, man blir fredlös och rättslös så att vem som helst har rätt att döda en, det är en global enkelriktning som de vill genomföra med vilka medel som helst, som bara kan leda åt fanders och ta ett slut med förskräckelse. Se hur det har gått med stadens ekonomi och handelsliv efter judarnas vanvettiga fördrivning. Ingen vill komma hit och göra affärer mera, medan de har gjort den galningen Ammianus till heligt ofelbar martyr för att han straffades enligt lagen för det brott han gjort sig skyldig till." (Ammianus förgrep sig på själva prefekten i en nitisk attack mot överheten då denna tagit Hypatia och judarna i försvar mot de kristna aggressionerna. Ammianus avrättades och gjordes sedan till föremål för en helgonkult hos de kristna som martyr, medan han bara var en fanatisk galning och våldsverkare.)

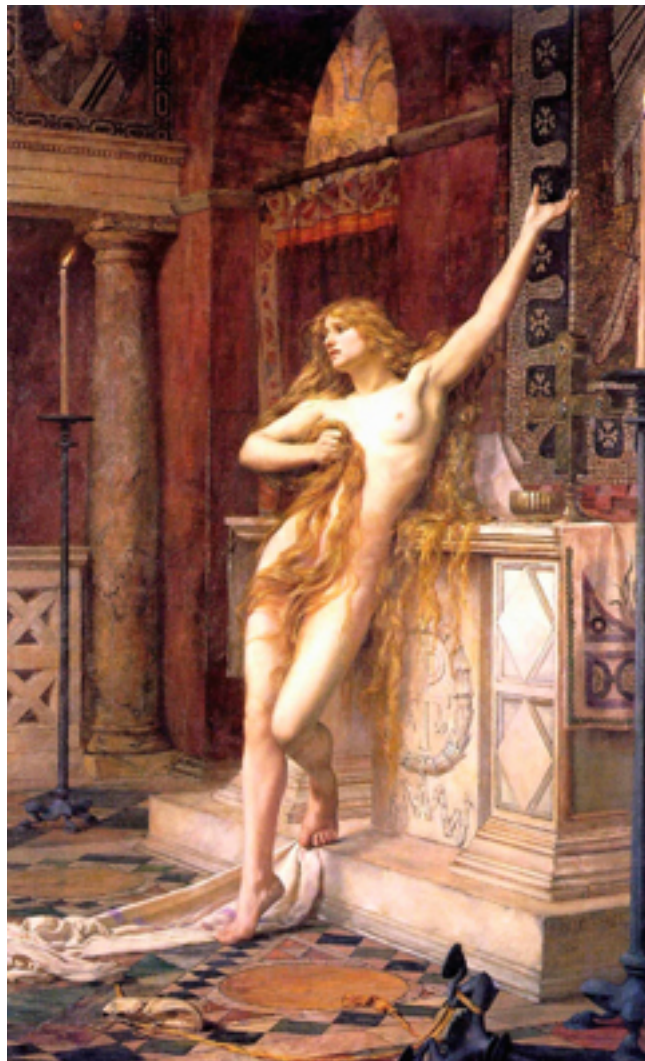
"Och vad kan vi göra åt saken? Det är bara en sak vi kan göra: hålla oss undan. Låt de galna hundarna slåss sinsemellan, då de inte fattar bättre. Går du emellan blir du bara biten själv. Det är det råd jag givit åt prefekten, som han har åttlytt, medan jag avböjt livvakt för mitt skydd från hans sida, då en sådan bara skulle öka de kristnas oresonliga agg mot mig och de skulle uppfatta det som en provokation. Bara ignorera dem, gå förbi dem och låt deras sjukdom värka ut. Allt går över och i synnerhet allt som är osunt."

"Jag tror inte du inser vilken fara du svävar i."

"Min käre vän, även om de verkligen skulle attackera mig och bruka våld mot mig skulle jag låta dem göra det. Det vore det allra dummaste de kunde göra. Du ser ju själv vilken magisk verkan martyrkulten kan ha. Om de gör mig till martyr för vad jag tror på och lever för, kultur, filosofi, samvetsfrihet, tankefrihet, yttrandefrihet, tolerans, kunskap och andlig odling, så vore det mitt livs största ära, då skulle verkligen mitt liv få en mening, medan de inte skulle kunna skämma ut sin egen sak mera. Låt historien ha sin gång, den har en mening med allt, och om de kristna inte låter mig vara i fred, som jag och prefekten lämnar dem i fred, så är det deras dårskap, inte vår."

Så svarade hon städse på alla varningar, och jag var inte den enda som varnade henne. Hon var fullt medveten om faran och vägrade låta sig skrämmas av den: "Om de ser ett spår i mig av fruktan för dem, så blir de bara ännu fräckare och oförskämdare och går de bara ännu längre i sitt övervåld. Om de till varje pris vill påtvinga mänskligheten sin absurda övertro med våld i en värre diktatur än Roms, så kan jag inte hjälpa dem. De är då ett hopplöst fall och det värsta av alla religiösa missfall, och sådana studenter kan jag inte ta något ansvar för."

När hon kidnappades några dagar senare, då hon färdades genom staden utan åthävor som en vanlig högreståndskvinna, fördes hon till en av bibliotekets byggnader som plundrats och gjorts om till kristen kyrka för rannsaking och dom. De kristna kunde emellertid inte sköta någon rättegång. Den spårade ur fullständigt, de kristna blev besatta och stenade henne men nöjde sig inte med det utan slet även kläderna av hennes kropp och köttet av kroppen, i ett slags hysterisk likskändning *en masse*. Sedan stämplades hon av den kristna eftervärlden som trollpacka och häxa, en legend och myt som blev den förhärskande genom 1500 år. Först under 1800-talet började man allvarligt förstå och rehabilitera henne, vilken process sedan dess ständigt har tilltagit, och hon framstår idag som sin tids mest lysande kulturbärare, medan hennes samtida Augustinus, den store kyrkofadern, alltmer har börjat skärsådas med mera kritiska ögon.

Hypatia vädjande vid altaret i kyrkan Caesarion omedelbart före sin massaker i mars år 415, enligt målaren Charles William Mitchell 1885.

Samtidigt var massakern på henne den vändpunkt som definitivt kastade världen in i den mörka medeltidens terrormörker av vidskepelse och fruktan för tusen år framåt. Visserligen hade kristendomen redan etablerats som statskyrka, men de gammaltroende åtnjöt ändå fortfarande full trosfrihet, de förföljdes inte, och romarriket stod ännu för någon sorts stabilitet i världen. Hypatias död var vändpunkten. Roms siste kejsare satte locket på, utredningar förbjöds, och efter honom splittrades världsriket för att aldrig mera återuppstå. Det var som om den mänskliga andens hopp om frihet stukades genom mordet på Hypatia så grundligt, att detta dödliga sår aldrig kunde helas.

Vi har därför aldrig blivit av med henne. Hon väntar fortfarande på sin utredning. Jag har visst skrivit om henne förut, för trettio år se'n eller så. Hon var just en sådan unik kvinna som man aldrig tröttnar på att återvända till, och som alltid kommer tillbaka.

123. *Ascona.*

Jag brukade hälsa på honom då och då i Ascona, när han var på det humöret att han sökte sällskap, vilket sällskap som helst, och han hade vant sig med åren vid att jag nästan alltid infann mig i hans mörkaste stunder, när han väntade sig mardrömmar eller något värre, men dessa ögonblick var samtidigt hans ljusaste stunder. Det var då han var som mest sentimental och vågade öppna alla slussarna i sitt hjärta, som minsann höll inne med betänkliga vattenmassor av hela 1900-talets värsta samlingar av massiva lidandesflöden. Han hade ju varit med om allt.

Han kunde då brista ut i oändliga självutgjutande monologer, och jag kunde inte förneka för mig själv att jag fann en viss njutning i att då förhålla mig fullständigt tyst och bara lyssna, ty jag kände, att det gjorde honom gott att få släppa på fördämningarna. Vanligen hade de då spätts på med ordentliga massor vin eller rentav sprit, vilket bidrog till förlösningen, som om det var denna extra skvätt som fick fördämningarna att hälsosamt brista.

Det var ju ingalunda ovanligt att folk drack där i Ascona. Han bodde ju nästan granne med en annan stor författare på fallrepet, den mest framgångsrika svenska författaren i sin tid, som bara skrev småländska epos om så primitiva människor som möjligt, vilket gjorde honom oändligt populär lokalt, medan han aldrig nådde utanför sitt Småland eller Sverige, som ur europeisk synpunkt fortfarande var en tämligen utomeuropeisk provins med besynnerliga later genom sin överdrivna välfärd och malligheten däröver.

Men Erich Maria Remarque hade varit regelbunden gäst i Ascona i över 50 år. Han uppsökte dessa berg redan i början av seklet, då Ascona var ryktbart för

den antroposofiska rörelsen kring "Monte Verità", vars medlemmar var halvvägs nudister, påstod att det var nyttigt att sola sig och bli solbrända, sprang barfota och var vegetarianer, medan de omfattade en närmast druidisk filosofi eller religion med mycket rustika och egenartade ritualer och kulter – min gamle vän Aleister Crowley byggde vidare på deras landvinningar åt det teosofisk-shamanistiska hållet och satte en ära i att överdriva åt alla håll och överskrida alla gränser – han ville bara leva, och det ville också naturfilosofgänget kring Monte Verità, som i mångt och mycket var en förelöpparrörelse till hippierörelsen 50 år senare.

På sätt och vis var dessa naturfilosofpionjärer Erich Maria Remarques första och livs enda kärlek. Det var därför han alltid återvände till Ascona och omgivningarna kring Monte Verità, som om han aldrig kunde släppa sin besatthet av den totala ungdomliga blåögdhetens helt förryckta och irrationella totala idealism. Det var kanske det som alltid höll honom i gång och fick honom att klara av de båda världskrigen, i synnerhet det första, som borde ha stukat honom men i stället gjorde honom till den främsta mannen i hela den "förlorade generationen".

Jag vågade försiktigt ställa honom frågan, varför han alltid återvände till Ascona, och vågade undra om det var just för nostalgin efter kolonin Monte Verità. Han frågade genast: "Var du med på den tiden" Jag kunde då inte förneka att jag hade varit med, om dock bara som gäst, besökare och observatör.

"Därför såg jag dig aldrig. Det var hela världens och framtidens gryning. Det var så vi såg på saken. Alla möjligheter stod öppna för en idealisk framtid, där alla problem kunde likvideras genom sunt förnuft och tolstojansk filosofi, som ju också blev Gandhis riktmärke för livet. Vi hade rätt, och det vi satsade på var en reell möjlighet. Vi kunde förvandla hela världen till ett paradys. Vi kunde inte se att någonting kunde stå i vägen, då vi betraktade alla politiker som också egentligen enbart hederliga människor av en god vilja, som inte ville någon i världen något ont utan som egentligen bara ville ha fredligt samarbete med alla. Visst var det ju så? Och ändå råkade vi ut för det första världskriget, världens onödiggaste tragedi, som bara slumpade sig genom en serie missförstånd. Den där sommaren 1914 bemödade sig alla om att avvärja en världspolitisk kris, det var en självklarhet att kriget var en lätt sak att undvika, och så satte den där galningen i Sarajevo några kulor i ett harmlöst österrikiskt par, som inte gjorde någon skada eller nytta i världen men bara var odrägligt fåfänga, och så föll alla för fåfängan i att försöka få rätsida på saken, varpå dominokedjereaktionen satte i gång, och oskyldigast av alla var de som egentligen började kriget – tyske kejsaren och tsaren. De ville ha kriget minst av alla, och de satte i gång det.

Under fyra långa mardrömsår såg vi hela världen brinna upp med alla våra illusioner och ideal, så att absolut ingenting blev kvar. Det var som om Gud hade dött, och det var kanske det han gjorde. När kruttröken skingrades efter

kriget låg halva Europa uppbränt, halva Frankrike var ett enda stort förhärjat rykande slagfält, och det enda man såg överallt var oändliga begravningsplatser med okända soldater och obegravda lik. Hur kunde någon klara sig och överleva detta över huvud taget? Jag kände mig fullständigt förintad, som om jag och mänskligheten blivit av med vår själ, och det var kanske just vad som hade hänt. Det fanns absolut ingenting kvar, ingenting att kunna bygga någon framtid på, inga ideal, inga illusioner, och det enda vettiga att göra verkade vara att hänge sig åt ett besinningslöst frosseri i nöjen, utsvävningar och laster, bara för att glömma. Och då återvände jag till Monte Verità, bara för att se om det kunde finnas någonting kvar av våra drömmar. Jo, Monte Verità fanns kvar, men människorna var fullständigt borta. Det fanns ingen kvar, och om det fanns några drömmar kvar var de mycket svåra att lokalisera.

Det var då jag började skriva, bara för att i någon form alls bearbeta traumat, som jag upplevde som minst av allt mitt eget men hela Europas. De flesta kände igen sig i mina stämningar, men jag väntade mig aldrig att min traumatiska bok skulle bli en sådan jordskredsseger över hela världen. Alla kände igen sig, Romain Rolland, Stefan Zweig, Hemingway, bröderna Mann, alla Tysklands och Frankrikes författare, alla kände sig hemma i min bok och delade min förkrossande desillusion och besvikelse över livet och mänskligheten, och plötsligt såg jag, att här fanns ändå något man kunde bygga på: erfarenheten. Så jag fortsatte att skriva.

Sedan blev det ju om krigarnas svårighet att återvända till jordelivet, till ett liv som aldrig mer kunde bli riktigt mänskligt, och några böcker till, och så kom den där erbarmliga österrikiska korpralen fram och trodde att han kunde åtgärda traumat med att insistera på att göra om det fast bättre.

Vi förbryllades alla av hans fenomen som personlighet, att han nästan genom ett slags trollbindande hypnos fick alla med sig utan kritik eller invändningar, fastän alla visste att det var fullständigt vansinnigt. Det var rättfångaren från Hameln, och människorna hade genom det första världskriget förvandlats till råttor och barn. De gick på och följde vad som helst, de galna kommunisterna, de galna fascisterna, och de galnaste av alla, nationalsocialisterna, som trodde att de kunde befria hela mänskligheten från alla dess laster och brott med att ge judarna skulden för dem.

Inte ens någon av oss vände oss direkt emot honom. Han var för absurd, för överklig, för irrationell, vi vägrade helt enkelt ta honom på allvar, medan vi alla fascinerades av honom som fenomen, Thomas Mann, som ändå alltid i hjärtat var nationalist, Stefan Zweig, som försvarade att han aldrig angrep nazisterna med att han förstod dem, Carl Gustav Jung, som helt kallt konstaterade att Hitler bara gav uttryck för vad alla tyskar tänkte efter Versaillesfredens omänskligt överdrivna förödmjukelse med tio års landsplågor som resultat, medan egentligen bara Einstein genomskådade Hitler från början och såg vilka oöverskådliga konsekvenser en sådan politik kunde få. Men i stället för att våga

vända sig emot honom, någon av oss, valde vi alla att fly utomlands, bröderna Mann, Stefan Zweig, Einstein, Feuchtwanger, Brecht, Freud, alla lade vi benen på ryggen och sprang som rädda harar för att somliga av oss hellre förgås i exilen än våga konfrontera Hitler, vilket bara några få beundransvärda musiker vågade göra, som trotsade ödet med att insistera på att ändå stanna hemma, som Richard Strauss och Wilhelm Furtwängler.

Jag kan aldrig nog beundra dessa musiker som bara fortsätter hålla på att fela på sina instrument vad som än händer i världen och stå ut med bombräder och eldsvådor och flyganfall med skriande sirener utan att röra sig ur fläcken så länge deras konsert ännu inte är avslutad. De var mycket modigare än vi fega författare, som bara flydde och gömde sig."

"Thomas Mann vågade från utlandet propagera mot nazismen."

"Inte förrän han var i Amerika och hade hela Amerika med alla dess tyskar bakom sig. Samma med Einstein. De hade aldrig vågat vända sig mot Tyskland utan Amerika i ryggen. Det var inte modigt. Det var opportunt. Då var Stefan Zweig modigare, som principiellt vägrade använda ordet som politiskt vapen – det var för heligt för honom, och jag delade den inställningen men var fegare än honom."

"Hur så?"

"Han vågade ändå fortsätta skriva och stå för sin humanism. Han skrev ju *'Die Welt von Gestern'* som sin tids viktigaste tidsdokument och något av en humanistisk bibel, medan jag bara drack."

"Men du överlevde."

"Det krävdes inte mycket mod för det. Det krävdes betydligt mera mod för vad Stefan Zweig gjorde. Ändå vågar jag påstå att han gjorde fel."

"Du tänker på hans självmord."

"Han gav upp. Han lät sig deprimeras. Han lät sig bli offer för kriget. Han var ingen soldat och gav upp kampen utan strid i stället för att stanna och slåss. Ändå tror jag att han redan skönjde ett slut på kriget. Det var ju 1942 det började vända."

"I februari 1942 stod tyskarna på höjden av sina framgångar, och japanerna triumferade genom Singapores fall."

"Och en vecka efter det begick Stefan Zweig självmord i ett slags intellektuell protest mot att världen lät sig gå under, i ett slags andens protest mot den materiella världsordningens fullständiga urspårning och skenande åt helvete, och frågan är om inte just hans självmord blev utgångspunkten för vändpunkten. Därigenom skärpte sig alla världens intellektuella ledare, de som fanns kvar, Einstein och Churchill, Bertrand Russell och några till, och samtidigt gjorde ju nazismen fullständig moralisk bankrutt genom Wannseekonferensen och genomförandet av systematisk förintelse av judarna, världens vansinnigaste brott och jämförbart bara med den katolska inkquisitionen, som var en barnkammare i jämförelse."

"Och ändå menar du att han gjorde fel?"

"Han insåg inte sitt ansvar som världens mest uppburna och översatta författare. Det kan bara försvaras med att han var så deprimerad, men också det hade kunnat avhjälpas. Alla självmördare kan räddas bara med att de får någon att tala med när de mår som sämst. Det är för att de inte har det som de begår självmord. Stefan Zweig var helt isolerad i sin villa ovanför Rio de Janeiro medan hans husvärd ville ha ut honom och umgicks med nazistsympatier, så han kände sig helt enkelt inte längre önskvärd i livet, och ingen av hans vänner fanns i närheten – vi var ju alla förskingrade.

Hans flykt var närmast tragisk i sin paniska förtvivlan. Han hade aldrig behövt lämna Österrike. Han hade kunnat stanna kvar som Richard Strauss och Wilhelm Furtwängler – tyskarna hade aldrig vågat röra honom av respekt för hans kultur. Han försökte inrätta sig i England och planerade ett besök i Sverige på inbjudan av Pennklubben – om han accepterat den inbjudan hade han varit räddad, för det fanns många österrikare i Sverige, och det landet höll sig utanför kriget. Men av någon anledning valde han att fara längre bort i stället. Han hade varit i Brasilien tidigare, och det var väl någon nostalgi och sentimentalitet som drog honom tillbaka – han trodde kanske att han kunde återfinna något av den entusiasm han inspirerats till där under 30-talet inför det landets otroliga framtidsmöjligheter. Han var kanske också rädd för att få det för bra i Sverige – han var ju oerhört ryktbar och högt uppburen där genom kanske de bästa översättningar av honom som har gjorts, han kanske rentav hade kunnat få Nobelpriset, men han var rädd för utmärkelser. Han ville inte ha dem utan ville stå på sin egen grund. Och vad är Nobelpriset, världens högsta litterära utmärkelse? Det är ju aldrig de bästa författarna som får det utan bara de som ett koteri akademiker finner lämpligast och opportunist under omständigheterna – de tar hänsyn till politik, nationalism, ekonomi, social ställning och alltför mycket annat som ingenting har med litteratur att göra, och därför har så många värdelösa akademiker fått priset som fallit fullständigt i glömska, medan författare som Tolstoj, Jules Verne, Mark Twain, Henrik Ibsen, Joseph Conrad, Jack London, Somerset Maugham och andra självklara världsförfattare kommer att leva för evigt."

"Var Thomas Mann och Romain Rolland inte värda det?"

"Romain Rolland fick det för sitt engagemang för fredsrörelsen under första världskriget. Det var opportunt. Varför Thomas Mann fick det har jag alltid undrat. Han kanske bara fick det för att det var dags att ge det åt en tysk. Hans massiva romaner är fruktansvärt långtråkiga."

"Är dina bättre?"

"Jag skriver inte för att skriva litteratur. Jag har inte skrivit mycket, och jag skriver gärna så lättfattligt som möjligt, bara för att få ge uttryck åt mina känslor och stämningar. Mina böcker är inte märkvärdiga. Jag ger inte mycket för dem. Den första gav mig ett levebröd, och det är jag tacksam för."

Vi avbröts ett ögonblick av ett högljutt skrålande från ett annat av husen intill, där det tydligen pågick en fest med mycket skålande och sjungande.

"Det är den svenska författaren. Han är sitt lands mest populära romanförfattare, och han har blivit rik på sina böcker men får liksom jag svårare och svårare för att skriva, så han är inte sämre än att han dricker och festar i stället. Errol Flynn visade vägen. När han inte längre kunde göra väl ifrån sig inom sitt yrke festade han ihjäl sig och hade åtminstone roligt hela vägen."

"Och Monte Verità? Finns det något kvar av det, anser du?"

"Ärligt talat, min vän, så tror jag aldrig det tar slut. Det började på nytt på ny kula med nya rörelser efter första världskriget, efter andra världskriget krävdes det en något längre andhämtning innan vi kunde sätta i gång igen, men det händer nu. Se vad som händer i Amerika, proteströrelsen mot Vietnamkriget, alla dessa unga naturmänniskor som klär sig i fantastiska kläder och färger och låter håret växa... Monte Verità kommer att överleva oss alla, hur desillusionerade vi än blir, och hur bittert självdestruktiva vi än är i vår hjälplöst begränsade mänsklighet. Mera vin, min vän? Vi har mycket kvar i flaskan att dricka, och det finns fler när den är tom."

Han höjde sitt glas, och det var en ära för mig att få skåla med honom.

PS. Erich Maria Remarque kunde köpa sin Villa Monte Tabor i Ascona 1931 efter sina framgångar med "På västfronten intet nytt", vilket vackra hus blev hans hem för resten av hans liv. Efter hans död 1970 uppstod det småningom problem med underhållet, men villan tycks ha kunnat räddas 1979 genom stiftelser och insamlingar – det finns mycket om detta på nätet – sök på Remarque Monte Verità. Alla hans dryga dussinet romaner finns översatta till svenska. Värt att notera är även att hans tredje och sista fru var Paulette Goddard, före detta Charlie Chaplins andra hustru. Kollektivet kring Monte

Veritá fungerar fortfarande och har under sin mer än hundraåriga historia utvecklats till ett mångomfattande kulturcentrum för internationella konferenser och sammankomster på akademisk nivå för kultur och forskning.

124. Mystikern.

Han var inte illa sedd, men han betraktades allmänt som ett hopplöst fall av oanpassningsbar excentricitet, och inte ens hans kolleger vågade försöka uppskatta eller förstå honom. Han var helt enkelt för konstig.

Att han var ett geni var dock alldeles för övertydligt: det syntes direkt på honom, med sina stora vakna ögon som såg och följde med i allt och inte missade någonting av vare sig yttre eller andliga intryck, med sitt öppna ansikte så fullt av klarhet att ingenting kunde misstänkas ifråga om dunkelhet, laster, hemligheter eller beräknande bakslughet, han var helt enkelt en fullständigt öppen bok och som sådan oändligt inbjudande för de få som vågade intressera sig för hans universums metafysiska aktiviteter, och lyckligtvis hörde jag till dem. I jämförelse med de andra diktare och målare som förekom i London på den tiden var han solen bland planeterna.

Jag hade läst några av hans böcker och försökt förstå dem med dåligt resultat – de flesta kom fram till inget resultat. Bara för att få en aning om vad han egentligen menade och ge honom en chans att förklara sig, om han hade något att förklara, såg jag det som en angelägen uppgift att gå till rätta med honom.

Det hör till saken att hans privatliv var fullständigt oantastligt, hur excentrisk och avsigkommen han än var. Han levde i ett närmast idealiskt äktenskap med sin enda hustru någonsin, som troget och tålmodigt hjälpte honom med hans svåra arbete med sina nästan helt och hållet självproducerade böcker med dess egenartade gravyrer och etsningar – det var en sorts omvänd etsningsteknik han använde – medan jag fick det intrycket att deras enda barn, en dotter, hade dött. Det var ett strävsamt och troget par som oförtrutet arbetade tillsammans i det omöjliga företaget att med sin nästan pinsamt udda konst- och poesiproduktion nå ut till en fullständigt oförstående publik. Ingen brittisk poet har skrivit så mycket för en så fullständigt likgiltig och oförstående publik. Likväl fortsatte han hålla på, och hans hustru med honom, ända fram till sin död.

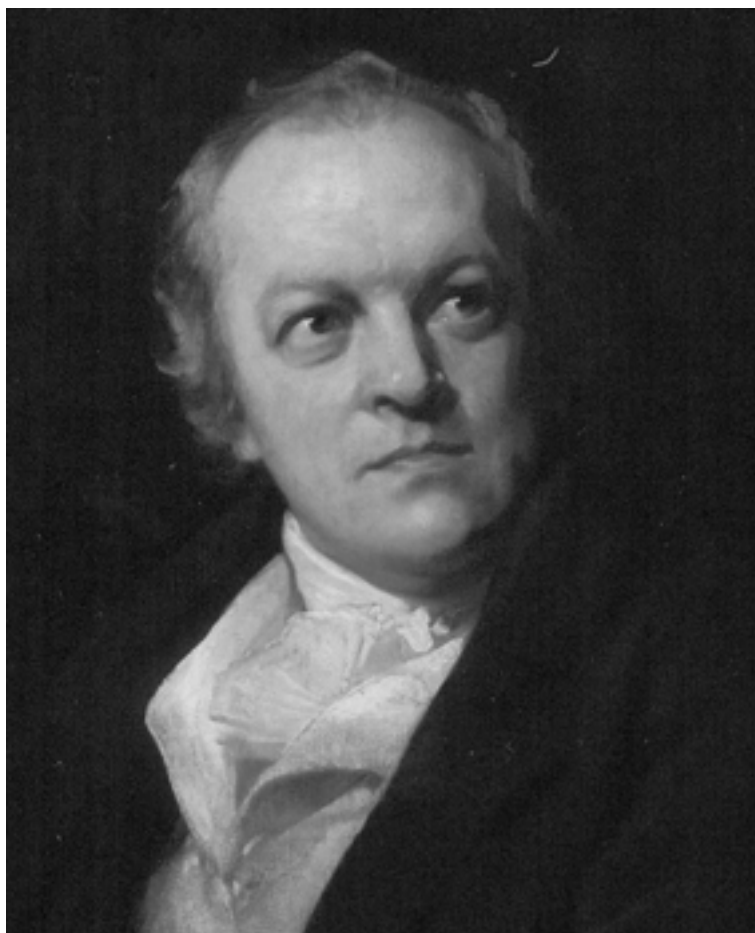
"Jag har försökt förstå era poem, Mr Blake, men ärligt talat har jag inte riktigt lyckats. Vad är det ni vill ha sagt egentligen?" försökte jag locka ut hans yrkeshemligheter med.

"Jag vill bara uttrycka vad jag känner."

"Och känner ni då alla dessa demoner som ni tycks umgås med?"

"Det är illa nog att de känner mig. Mitt enda sätt att bli av med dem är att skriva dem av mig. Problemet är, att ju mer jag skriver av mig dem, desto värre flockas de för att tränga in i min själ."

"Samtidigt är några av era kortare dikter så överlägset slagkraftiga i sin enkelhet, att vem som helst gärna memorerar dem för livet. Men ni tycks ha fastnat i träsket av en demonisk storhet som ni bara inte blir av med, hur mycket ni än försöker skriva av er den."

"Jag måste helt enkelt. Ja, jag är medveten om att folket älskar några av mina små dikter, som den om tigern, men det är bara en miniatyr. Det är hela universum som angår mig."

"Med alla dess demoner?"

"Tyvärr är universum överbefolkat av demoner."

"Man får ett visst intryck av den överväldigande påträngdheten när man försöker forcera era oändligaste dikter. Lyckligtvis lättar era gravyrer upp dem mellan varven."

"Ja, jag vet. Om jag inte hade bilderna med skulle ingen kunna läsa ens den första strofen av dem."

"Och ändå fortsätter ni arbeta med dem. Lämnar er demonerna aldrig någonsin i fred?"

"De pockar på att jag skall vara deras språkrör. De har rätt. Andligheten har alltid rätt. Den materiella verkligheten har alltid fel och är fullständigt förkastlig, i synnerhet i vår tid, när girigheten och den egoistiska stressen fullständigt har förblindat de flesta människor, som ser det som mera angeläget än någonsin att jaga luft och illusioner. Den materiella verkligheten är bara bedrägliga kulisser som alltid lurat hela mänskligheten åt helvete med att förleda den till dårskap. Det är bara de få individuella undantagen, som tänkt själva och därför blivit utstötta, som litat mera på sin inre och andliga blick än på de förledande sinnliga organen. Skenet bedrar alltid, medan bara den som försöker blicka bortom och bakom skenet kan se sanningen."

Pity, av William Blake.

"Och har du sett sanningen?"

"Alltför tydligt. Hela världen är åt helvete och har slagit in på en kurs som bara kan leda hela mänskligheten åt helvete. Jag talar om industrialismen, dessa helvetesfabriker och gruvor, som bara leder till miljöförstöring och sjukdomar och förvandlar folkmassorna till slavar, medan bara några få utsugare skor sig på dem till oförsänkbara förmögenheter. Robert Malthus har påvisat den betänkliga befolkningsexplosionsrisken, om folk tillåts föröka sig i den takt som

de nu ökar hela tiden, men ingen lyssnar på honom men bara ökar takten i stället. Allt är dårskap, och det är religionerna, i synnerhet kristendomen, som anför den med sin självpåtaga auktoritet med att mena sig vara språkröret för någon sorts inbillad allsmäktig gudom, som deras heliga bok så utförligt skildrar med hela hans monstruösa absurditet, där rent sakligt han utan tvekan är det värsta tänkbara av alla omänskliga monster, som enligt samma bok till och med offrar sin enfödde son för en mänsklighet, som inte syndar ett dugg mindre för det utan som i stället, som den alltid gjort, bara ökar takten på sin galopperande dårskap. För att jag ser och uttrycker detta är jag föraktad och förkastad, och inte ens William Turner ger ett öre för min konst."

"Den är minst sagt originell och ytterst personlig."

"Jag vet. Det är därför jag ägnar mig åt den."

"William Turner tjänar förmögenheter på sina färggranna tavlor. Det skulle du också kunna göra, om du var något mera kommersiell."

"Skulle jag då överge min äkthet? Skulle jag då prostituera mig? Turner har kompromissat med den vulgära smaken och kan måla som folk vill ha det och kan därför leva på sin konst, vilket har gjort honom rik och prostituerad. Ursäkta mig, min herre, men jag föredrar att vara fattig och fri och fullständigt okorrumpad."

Som sagt var, han var ett hopplöst fall. Ingen kunde hjälpa honom, då han var envisast av alla. Och likväl fick han rätt. Idag har han fått sitt fulla erkännande som sin tids mest särpräglade geni med sin kombinerade konst och poesi, medan Turner, som var praktiskt taget analfabet, visserligen behållit sin ställning men inte alls tilldrar sig samma intresse. William Blakes profetior och förkastelse av sin tid och sin etablerade kyrka har i kuslig måtto besannats i överkant, den miljöförstöring som han redan såg har mänskligheten under 200 år låtit tillväxa till globala proportioner och är i dag världens största problem, och hans ställningstagande för den franska revolutionen och för Thomas Paine i den amerikanska kunde inte ha varit mera rationellt. Han hörde till en av dessa unika särlingar och personligheter satta på undantag som ensamma såg klart när hela världen rusade på i blindo, som den alltid har gjort och tyvärr därför antagligen alltid kommer att fortsätta att göra, just för att de få som klart ser dess blindstyre alltid har satts på undantag.

125. Amiralen.

"Ni borde inte vara här."

"Tvärtom. Jag om någon borde vara här."

"Ni utsätter er för en stor risk."

"Det är kanske meningen."

"Ni kan bli igenkänd."

"Även om jag blev det skulle ingen bry sig. Se på mänskorna omkring dig. De är alla döende och vet om det eller är åtminstone omedvetet inställda på det – liksom hela världen. Vem bryr sig? Gör du det?"

"Är det därför ni är här – för att ni gör det?"

"Jag gör det faktiskt, men det är knappast därför jag är här. Jag är enbart här å yrkets vägnar. Det är mitt jobb."

"Att utsätta er för risk?"

"Att ta reda på hur saker och ting förhåller sig. Att bilda mig en uppfattning om situationen för att rätt kunna ta ställning till den och i bästa fall göra någonting åt det, men det kan ingen nu längre. Allt har gått för långt."

"Och därför struntar ni i den risk ni utsätter er för."

"Fullständigt. Det kan kvitta. Ni har känt igen mig och är lika medveten som jag om världens undergång och kan lika litet som jag göra något åt det – fastän vi två om några egentligen borde kunna göra det."

"Vem tror ni att jag är?"

"Det spelar ingen roll. Ni är här precis som jag och är medveten om precis samma universella hopplösa situation."

"Ni hade verkligen kunnat göra något åt saken."

"Vad då?"

"Expediera honom."

"Tror ni inte vi har försökt?"

"Varför har ni misslyckats?"

"Säg det. Det låter banalt, men jag skyller på otur, för jag har ingenting annat att skylla på. Vi har försökt, och vi tänker försöka igen, tills vi lyckas eller har misslyckats för sista gången. Men även om vi misslyckas även för sista gången kommer han då själv att spränga sig själv i luften, för han kommer då inte att ha någon annan utväg."

"Hur kunde han komma till makten, och hur kunde ni låta honom få sitta där?"

"Återigen låter det banalt, men han var tyvärr det bästa som då kunde åstadkommas. Vi hade inget val. Han vann ju faktiskt demokratiskt sin maktställning. Vad han sedan gjorde med den gjorde han helt själv på eget ansvar och var ingen annans fel."

"När upptäckte ni att det var fel?"

"Riksdagshusbranden. Det var den avgörande kuppen. Efter den införde han ju undantagstillstånd, som han sedan aldrig släppt. Det är det han levt på som diktator hela tiden, som en ursäkt för sin totala självsvåldiga diktatur."

"Och när började ni inleda attentaten mot honom?"

"De blev inte nödvändiga förrän efter krigsutbrottet. Det förekom attentat tidigare, men aldrig genom *Abwehr*."

"Ställde ni er faktiskt själv bakom något attentat mot honom?"

"Jag hade kunnat göra det vid ett tillfälle men tvekade för länge. Det var alltför många andra som var alltför ivriga att riskera livet och mer därtill för

företaget för att jag egentligen skulle behövas. Det mest lyckade försöket var när de faktiskt lyckades få en bomb ombord på hans plan, men den exploderade aldrig. Otur. Det hade kunnat rädda hela Europa.”

”Ni om någon borde kunna lyckas. Ni har ju den perfekta positionen, och han har alltid respekterat er kanske mer än någon annan.”

”Inte nu längre. Det är inte mycket kvar av *Abwehr*. Våra befogenheter krymper och kringskärs hela tiden, medan i stället SS ges större och större befogenheter, men SS är ett amatörsällskap av fanatiska narrar som inte vet vad de gör och bara handlar i blindo. Att följa auktoriteter i blindo är det enda de kan, och det är därför de får större och större befogenheter, för det är bara det som ledarskapet vill ha – blind lydnad. *Abwehrs* styrka var att vi alltid hade full frihet att agera på egen hand. Vår självständighet gav oss handlingsfrihet, och det var bara därför vi kunde lyckas med så många svåra operationer, framför allt alla sprängattentat i London och utomlands.”

”Ändå respekteras ni även av Churchill.”

Han log. ”Jag vet. Vi känner varandra och kan varandra, som gamla soldater genom flera krig. En god general känner och älskar en annan god general, även om de formellt är fiender.”

”Ni har aldrig tänkt på att fly över till England, som Rudolf Hess?”

”Och vad fick Rudolf Hess för det? Han var gränslöst naiv i sin hysteriska idealism. Han trodde han kunde få till en separatfred med England. Men engelsmännen är tyvärr ordhålliga och har sedan länge en pakt med Stalin, som de aldrig kan frånga så länge kriget pågår. Stalin däremot skulle kunna bryta vilka överenskommelser som helst och gör det hela tiden, som den totalförrädiska natur han är går han därför konsekvent in för att ständigt rensa ut alla sina närmaste kamrater ur sitt terrorparti, då de kommer för nära den makt som han är så psykopatiskt besatt och svartsjuk av. Han är den totala politiska instabiliteten personifierad. Därför blev han helt ställd inför Rudolf Hess’ manöver. HAN trodde Hess skulle kunna få en separatfred med England, och bara därför inställde han anfallet mot oss.”

”Var det beslutat att han skulle anfalla?”

”Angreppsplanen förelåg fullt utarbetad redan 1936. Stalin är inställd på att grabba åt sig hela östra Europa – och mer, om han kan komma åt, och Churchill är sedan gammalt delaktig i planen. De har kommit överens. Hess trodde han kunde punktera den, men han lyckades bara uppskjuta den. Vi angrep ju Ryssland i stället, och tyvärr har Hitler helt rätt i att det skaffar oss en bättre strategisk möjlighet än om Stalin angripit först. Hitler såg föregripandet av det ryska anfallet som sin enda chans att vinna världskriget men bedrog sig. Han har aldrig kunnat vinna det, vilka spektakulära framgångar han än lyckades prestera i början. Enda sättet att undvika att förlora kriget hade varit att aldrig starta det. Då hade antagligen polackerna startat det i stället och skyllt på att de känt sig hotade av oss genom den aggressiva Danzigpolitiken, och då hade även Stalin kunnat genomföra sin Operation Åskstorm utan engelsmännens

hjälp. Även ett sådant krig hade vi aldrig kunnat vinna, men det hade då blivit ett försvarskrig i stället för ett anfallskrig, vilket hade sett bättre ut i historieböckerna och givit oss en moralisk fördel. Nu blev det i stället tvärtom. Det är Finlands fördel i kriget mot ryssarna. De blev angripna österifrån båda gångerna och kommer att klara sig bättre ur sina krig än ryssarna, vilka svåra förluster och landavträdelser de än utsätts för, medan ryssarnas förluster redan i Vinterkriget ju var abnorma. Rysslands katastrofala förluster i det japanska kriget för 40 år sedan var inte så överväldigande fiaskoartade som deras totala brakförluster i Finland, där de förlorade den ena armén efter den andra.”

”Tysklands lär bli mycket svårare i Ryssland när vintern kommer.”

”Var så säker, men hur svåra förluster vi än gör kommer ändå ryssarna att göra värre, då Stalin inte har några skrupler inför att offra hur många miljoner män som helst. Han saknar helt den europeiska militära prudenligheten att även i de svåraste krig försöka rädda så många liv som möjligt.”

”Ändå har Hitler inte några betänkligheter inför att offra judar.”

”Det är det han faller på, och det är det som definitivt kommer att bli hans undergång och hela Tysklands, då han dragit hela landet med sig i detta sitt personliga fall, som är det mest irrationella vansinne som världen någonsin skådat. Detta är problemet ingen kan lösa, och när vi så många gånger försökt lösa det genom att bomba bort honom har vi misslyckats varje gång.”

”Är det därför ni är här?”

”Det är här som undergången har sin hjärtpunkt och utgångsläge. En halv miljon har pressats in här i detta inmurade ghetto i Warszawa för att så småningom metodiskt avlivas allihop, som djur instängda i ett slakteri. Det är det Wannseekonferensen handlade om, att organisera det stora slakteriet, så att det skulle fungera och den stora slakten skulle kunna genomföras. Ja, det är därför jag är här, för att bilda mig en uppfattning om situationen. Hitler må ha gått in i politiken och kämpat sig fram till sitt ledarskap med från början en sorts heroisk korstågsidealism i den uppriktiga föresatsen att göra någonting åt det bolsjevikiska hotet från öster med dess anarkism och totala diktatur, men som Platon så riktigt anmärker kan man inte bekämpa en ond fiende med de onda medel som behövs utan att bli lika ond själv. Det hade behövts en annan strategi mot den kommunistiska ideologins mörka diktatur än våld. En Einstein och en Stefan Zweig bland andra humanister hade kunnat hjälpa Tyskland bättre med intelligentare medel mot den ideologiska diktaturens slaveri från öster än Hitler med sin dödfödda krigsindustri, om de fått stanna kvar och verka i Tyskland. Nu drevs de ut i stället och tvingades till Tysklands fiender, liksom Churchill tvingades göra gemensam sak med Stalin, som egentligen är den enda boven och faran i det hela, vilket kommer att bli uppenbart när kriget är över och han ensam överlevt av alla diktatorer.”

”Har ni någon aning om hur Hitler kunde bli så besatt av sitt rabiata judehat?”

"Ingen kan förklara det. Vi försökte från början komma till rätta med mysteriet utan att lyckas. Det finns ingen rationell förklaring till hans fixa idé och ännu mindre någon irrationell. Det är som en oförklarlig sjukdom."

"Som hela Tyskland har gått på."

"Som hela Tyskland har smittats av. De har inte gått på den frivilligt utan snarare blivit smittade, som av en andlig pest. Som sagt var, ingen kan förklara det eller kommer någonsin att kunna förklara det."

"Vad tänker ni göra?"

Han suckade. "Det enda som jag gjort hittills: fortsätta sköta mitt jobb."

"Men ni nämnde att era befogenheter hela tiden kringskärs. Vore det inte bättre att följa Rudolf Hess' exempel?"

"Min vän, glöm inte att jag är chef för Tysklands underrättelsetjänst, som gjort sig skyldig till hur många attentat som helst på framför allt brittisk mark. Om jag gav mig till England skulle jag omedelbart skjutas på fläcken – de skulle inte ha något alternativ, hur mycket Churchill än respekterar mig som fientlig kollega. Jag är mycket värre än en spion. Ingen skulle vara betjänt av min avrättning. Då finns det i alla fall fortfarande något jag kan göra här hemma, som att undersöka möjligheterna för nästa bombattentat mot korpralen och för sammansvärjningar och kuppmöjligheter för att snarast möjligt kunna få ett slut på kriget och ge Tyskland en rationell regering, men dessa möjligheter ser jag tyvärr som realist att blir mindre för varje dag."

"Jag vet att ni lyckats rädda hundratals judar genom att ta dem i er tjänst och skicka dem utomlands på spionuppdrag. Detta kommer vi judar aldrig att glömma er för."

Han log sorgset. "Liksom Hitler bara kommer att bli ihågkommen för sitt förintelseprogram mot judarna, medan hans korstågsplaner för att rädda Europa från Stalins totalitära slavdiktatur aldrig kommer att uppmärksammas."

Vi drack en kopp surrogatkaffe där tillsammans på det solkiga överbefolkade kaféet i hjärtat av Warszawaghettot, där just trängseln och det livliga folklivet bland alla gästerna gjorde att vi kunde tala fullständigt fritt med varandra utan att ens anfäktas av någon misstanke om att någon kunde upptäcka eller bry sig om vilka vi var.

Wilhelm F. Canaris, 1887-1945, amiral efter första världskriget, blev 1 januari 1935 chef för Tysklands underrättelsetjänst *Abwehr* vilket han förblev till sin arrestering i februari 1944, misstänkt för dubbelspel av Himmler. Han avrättades genom långsam hängning 9 april 1945 bara några dagar innan de allierade hann fram till koncentrationslägret i Flossenbürg i Bayern nära Tjeckoslovakien, där han redan allt utom torterats ihjäl.

126. Generalen.

Han väckte en nästan sensationell uppmärksamhet genom sin nästan oförskömmade oförskräckthet genom att våga uppträda som general var han gick och visade sig mitt i bolsjevikrevolutionen, när officerare praktiskt taget utsattes för rena rama utrotningskampanjen av de maktberusade sovjeterna. Han hade vågat färdas genom hela Ryssland med tåg från fronten i Rumänien, där de ryska styrkorna trots revolutionen haft några sista framgångar med sig, och hade tydligen vid ett antal tillfällen hotats bli hämtad med våld från tåget bara för att han var officer men lika fullt oförskräckt vägrat kompromissa med sin generalsuniform, som han bar med den äran genom hela Ryssland i ett gatlopp där ändå ingen kom honom för när. Detta fenomen frapperade på mig.

Visserligen var han lång och ståtlig och hade något naturligt respektingivande över sig, men bara det att man hörde till en överklass och/eller förde befäl som officer och hade någon rang över huvud taget stämplade en ofelbart som klassfiende med en automatisk dödsdom som inte kunde överklagas.

Naturligtvis var vägen till denna totala anarki lång och krokig och hade egentligen inletts redan med anarkisterna under den upplyste Alexander II:s tid, han som avskaffade livegenskapen, för vilken reform han belönades med ett dubbelt bombattentat, som drog med sig ett antal oskyldiga i döden utom denne exemplariske monark. Redan Leo Tolstoj på 1870-talet uttryckte full sympati med socialister, kommunister och anarkister i romanen "Anna Karenina" och upphörde aldrig att hemligen främja denna mörka samhällsomstörtningssarmé, vilken ändå säkerligen hade fyllt honom med fasa

1917 och som bland sina offer bland tallösa andra oskyldiga skördade även hans älsklingsdotter Alexandra, som renskrev hans romaner, som om detta var ett brott.

Det var som en syndaflod som bara gradvis smög sig på en för att som en krypande lavin gradvis vinna terräng för att sedan i en apokalyptisk kataklysm dra allting med sig i en monstruös undergång, som var mycket mera vittomfattande och traumatisk än den franska revolutionen, som i jämförelse var liberal och demokratisk. Den ryska revolutionen ville bara riva ner, förgöra och förstöra allt vad den kom åt och gjorde det, och dess främsta och flesta offer var alla de stackars naiva som hade trott på den och främjat den, som tolstojanerna.

En av dessa naiva rätttroga som omedvetet och ofrivilligt främjade den och förde den till makten var den stackars Alexander Kerenskij, som uppriktigt inte ville tsaren något ont och som faktiskt försökte styra Ryssland med en reellt demokratisk ordning men underskattade bolsjevikernas våldsamma samhällsomstörelselusta och trodde han kunde samarbeta med dem och få dem politiskt rumsrena inom den demokratiska ramen. Det gick inte. De var hopplösa fall som var inställda på absolut proletär diktatur från början, och Kerenskij's stora blunder och misstag var att inbilla sig att det över huvud taget var möjligt att få dem till någonting gott.

Det grundläggande misstaget var emellertid tsarens, som startade den kedja av misstag och katastrofer som blev det första världskrigets världsförhärjning. Han skulle aldrig ha mobiliserat en armé som saknade adekvata resurser för att kunna klara ett så stort krig som detta världskrig blev. Hans mobilisering för att bistå det förtappade Serbien föranledde kejsar Wilhelms krigsförklaring, som krävde omedelbar demobilisering av sin ryske kollega och kusin, vilket det då var för sent att åtgärda.

När tsaren abdikerade genom februarirevolutionen 1917 och lämnade möjligheten för en demokratisk ordning öppen kunde de nya ansvariga ha dragit sig ur kriget och räddat Ryssland men envisades med att inte göra det, likt en roulettebesatt spelare som ännu tror han kan vinna tillbaka allt efter att bara ha gjort förluster. Visserligen hade för Rysslands del världskriget inte inneburit enbart bakslag och katastrofer, och den stora offensiven utmed hela fronten sommaren 1917 förde faktiskt med sig en del segrar framför allt i Rumänien, men inte förrän österrikarna först hade lyckats inta Bukarest. Världskriget var om något en global rysk roulette, och de skyldiga imperierna Österrike, Tyskland och Ryssland envisades gång på gång med att skjuta sig på nytt och lyckades till slut alla tre skjuta sig själva i sank.

Kerenskij's fatala försök till samarbete med bolsjevikerna kom sig av hans skräck för högerkrafterna och då främst för Kornilov, som kanske tydligare än någon annan såg vart det barkade hän och därför motiverades till att våga en militärkupp för att rädda Ryssland. För att motverka detta valde Kerenskij att göra gemensam sak med bolsjevikerna, precis som Chang Kai Shek 20 år senare

gjorde gemensam sak med Mao och kommunisterna för att få bort japanerna, varvid den traumatiska diktaturens bödelsherravälde vid båda tillfällena slutligen tog hem spelet.

"Hur vågar han visa sig i Petrograd som general?" frågade jag en insatt vän, som gav en utförlig förklaring.

"Det är mycket enkelt. Han är inte feg. Han har pliktskyldigast tjänat under tsaren i 30 års tid och städse bevisat sig som god soldat och nått högsta rang, fastän han inte ens är ryss. Han är helt enkelt disciplinerad och vägrar förneka sina egna kvalifikationer eller avstå från dem. Många officerare har försökt klara sig undan med att klä sig som civila men desto hårdare dragits fram och lynchats och avrättats. Den här generalen vägrar vara något annat än general och tänker av allt att döma fullgöra sina plikter till det yttersta, fastän han nu i praktiken blivit arbetslös. Fronten kollapsar ju överallt, och ett mordiskt pöbelvälde vill ta över Ryssland som en flock hyenor eller gamar bara för att få frossa i att slita det i stycken."

"Men vad gör han här? Vad har han för ärende till generalstaben? Tror han att han kan rädda Ryssland?"

"Ingen kan rädda Ryssland och allra minst någon militär, och de som ändå kommer att försöka kommer alla att gå martyrdöden till mötes. Nej, hans ärende är nog något annat."

Efteråt fick jag veta varför denne general alls stannat upp i pöbelväldets vilda och mordiska Petrograd, när alla andra vettiga människor hade lämnat staden. Hans ärende hos generalstaben hade helt enkelt varit en begäran om avsked, då han inte längre kunde göra något för Ryssland och ännu mindre kunde vänta sig några order ovanifrån, då hela regeringsmakten hade kollapsat och ersatts av en sorts kakistokratisk diktatur som bara förvärrade situationen. Han vägrade vara en fanflyktning och vågade sig därför in till blodbadens Petrograd efter oktoberrevolutionen för att formellt inlämna en ansökan om avsked efter 30 års trogen och meritfull tjänst i den ryska armén. Därefter lämnade han Petrograd för att aldrig komma tillbaka.

Jag hade haft att göra med honom tidigare under hans tjänstgöring i Polen, där han ivrat för en högre grad av autonomi och frihet för Polen, och jag skulle möta honom igen. Hans namn var Carl Gustaf Mannerheim.

127. Alexandra Tolstoj

Hon var kanske den enda dam som Leo Tolstoj alltid respekterade, en idealisk och majestätisk hovdam som alltid förblev en favorit hos tsarerna och som var den kvinna som Leo Tolstoj alltid beundrade mest. Deras livslånga korrespondens har blivit berömd, och fastän de hade diametralt motsatta åsikter förblev de alltid goda vänner.

Krisen 1881 förändrade allas liv i Ryssland. I januari dog Dostojevskij, och bara någon månad senare dog Mussorgskij och mördades tsaren. Trots sin mycket positiva politik, som främjade i stort sett allting i hela samhällslivet, så att han ännu idag fortfarande hedras i Finland, så skaffade han sig många fiender genom sitt nyckfulla privatliv, sin vekhet och bristande kraft och sin med åren allt sämre kontakt med verkligheten, som om hans älskarinna var viktigare för honom än Ryssland. Han hade utsatts för våldsamma attentat tidigare, vid ett tillfälle dog 40 oskyldiga i en bomb som bara var avsedd för honom, och i det slutliga attentatet hade han mycket väl kunnat klara sig undan, om han inte envisats med att stanna kvar på attentatsplatsen efter den första bomben, som om han enkom ville inbjuda en bomb till – som i vanlig ordning massakrerade ett betydande antal oskyldiga, medan tsaren överlevde i några timmar till. Hans son Alexander III återinförde Nikolaj I:s stränga reaktion med kompromisslös förföljelse av alla som ville störta tsardömet.

Samtidigt skakades Ryssland av Leo Tolstojs omvändelse. Han var erkänd som Rysslands största författare, och efter Turgenjevs bortgång 1883 hade han ingen konkurrens längre. Då sadlade han om och blev frälst och började predika kristendom och blev en livsfientlig moralist.

Det var det jag ville tala med hans kusin Alexandra Tolstoj om. Hon hade aldrig velat gifta sig och hade en nykter distans till allting. Hon var lika bekymrad som jag, och som nästan 10 år äldre än Leo Tolstoj, som hon kände bättre än någon annan gjorde det, kunde hon om någon rätt bedöma situationen.

”Jag vet inte om jag skall skratta eller gråta. Han har självmant klätt ut sig till narr efter att ha varit obestriddig som konung. Jag vet inte om det är en komedi eller tragedi, men jag fruktar det senare. Han är helt enkelt inte klok längre. Jag står i ständig kontakt med hans fru, som är alldeles förtvivlad. Kan ni tänka er, att han vill sälja hela sin egendom och avstå från rättigheten till alla sina verk och göra hela sin stora familj arvlös! Och varför? Därför att han känner samvetsqual för att han fram till sitt giftermål levt ett rucklarliv och skaffat sig könssjukdomar med han vet inte själv vilka horor och därför vill söka nåd hos Kristus, och så låter han familjen betala för sina synder! Vilket hyckleri! Vilket självbedrägeri! Vilken ansvarslöshet! Och så flirtar han samtidigt med politiska skumma element och sympatiserar med anarkister och kommunister, när de just har mördat den tsar som varit bäst för Ryssland någonsin! Det är huvudlöst! Och så gränslöst tragiskt och patetiskt. Hela världen hyllar honom och läser honom och följer honom, och så faller han för ett hymlande självbedrägeri i en fullständigt absurd egenrättfärdighet, som om han var lika ofelbar som påven, och formligen kräver veganism och celibat av alla han kommer i kontakt med, medan han samtidigt fortsätter att göra sin fru gravid gång på gång igen, fastän hon inte vill det, som den sensuellaste bocken av alla! Nej, det är för sorgligt!”

"Det mest betänkliga finner jag nästan att är att nästan hela Ryssland tar hans parti mot tsaren."

"Precis! Det är så oförsvarligt ansvarslöst av honom! Han har ordet i sin makt, och när han blivit suverän härskare bland Rysslands ordryttare börjar han missbruka det! Han var alltid hopplöst orealistisk i det praktiska, verkliga livet, hur suverän som realist han än är som författare. Han kunde aldrig riktigt sköta sitt gods, och om inte hans fru fått det på fötter genom klok ekonomi och självuppofterande arbete hade han hamnat på bar backe till slut. Hans fru har gjort allt för honom, och han bara skändar henne. Det är hon som har renskrivit alla hans böcker, som aldrig annars blivit publicerade, och så vill han beröva henne och sin familj vinsterna av dem. Det är värre än tyranni och oginhet, det är dumhet och idioti!"

"Kan inte ni påverka honom?"

"Tror ni inte jag har försökt? Jag reser dit och stannar i tio-tolv dagar och diskuterar nätterna igenom med honom, varvid grältonen ständigt stegras, och det slutar alltid med att han bara ännu mera låser sig vid sin fanatism. Hur hårt vi än grälar blir vi lyckligtvis ändå aldrig ovänner."

"Ni är nog den enda dam han respekterar."

"För att jag konsekvent hållit mig ogift. Jag är självständig. Han föraktar alla kvinnor som gett efter för köttet, som om han inte själv hade gjort det mest av alla, och som om han själv inte alltid tvingar kvinnor på fall! Och så säger han att det är deras eget fel och att det är de som är skyldiga till hans lidande som alltför skuldmedveten bock! Han skulle vara oskyldig till sina skändningar, medan hans skändade offer skulle vara skyldiga till deras skändning genom honom? Vad är det för kristendom? Nej, det är bara patetisk dårskap."

"Vad tror ni konsekvenserna kan bli av hans andliga ledarskap för Ryssland?"

"De värsta tänkbara. Han inser inte vilka mörka krafter bland massorna han väcker till liv genom sin livsfientliga förkunnelse. Han har en sådan makt över ordet att det måste få konsekvenser, och han underskattar sitt eget inflytande. Han kör på i blindo och saknar bromsar, som en vorkusk som piskar ihjäl sina hästar mot undergången utan att tänka sig för, bara för att njuta av fartens tjusning och de mörka massornas hängivna beundran. Det är egentligen bara fåfänga. Ingen är så egenkär som han. Dostojevskij var en seriös konstnär som gick in för att skildra och delta i det mänskliga livet på allvar, men Leo Tolstoj skrev 'Krig och fred' för att han behövde pengar och för att personligen få hämnas på Napoleon, och 'Anna Karenina' för att få det stora nöjet att få ta livet av en dam som i motsats till honom verkligen visste vad kärlek var för något."

Så dömde Alexandra Tolstoj sin berömde yngre kusin, som alltid fortsatte att se upp till henne, även om de efter 1881 aldrig kunde komma överens. Hon dog 86 år gammal 1904 medan Leo Tolstoj dog sex år senare 82 år gammal på patetisk flykt från allt vad han hade levat för.

Av de båda var jag böjd för att anse att det var hon som hade haft rätt. Lika litet som August Strindberg var Leo Tolstoj varken någon diplomat eller någon gentleman.

128. John Miltons blindhet.

John Milton blev med åren ganska gnällig, och även om han hade anledning till missnöje och gnäll så tenderade han att överdriva det hela en smula. Han blev ju blind redan vid 44, och det var inte hans enda livstragedi även om den var den mest förödande för hans självtillit och själsharmoni, som fullständigt slocknade i mörker. Ändå skulle jag vilja påstå, att han som blind såg mer än de flesta och framför allt skoningslöst lyckades med vad få klarar av, nämligen att fullständigt genomskåda sig själv.

Han var av naturen en kritiskt klentrogen och egensinnig rebell, och att han tog parti för puritanerna var mest av opposition till alla sina närmaste, som alla

var rojalister, och till hela den samhällsordning som han vantrivdes med. Han gjorde uppror i hela sitt liv och till slut även mot sig själv.

Det var mot slutet av hans liv när han över 60 år gammal kom ut med den märkliga upprorsbibeln "*Paradise Lost*", på sätt och vis hans motsvarighet till Jobs bok, som jag blev allvarligt intresserad av honom, men det var då nästan för sent att få en givande kontakt med honom. Han var nämligen full av grämelse och kunde nästan bara tala om sina besvikelser. Han var besviken på allt och tadlade allt och mest av allt hela sitt samhälle och sin samtid. Han var sin egen Lucifer i konflikt med hela världsordningen, men det var framför allt tre ingredienser i densamma som särskilt grämde honom.

"Men vad har ni att klaga över?" försökte jag. "Ni har varit välbärgad i hela ert liv och fått allt vad ni kunnat önska er, ni har aldrig saknat ekonomisk trygghet och kunnat dikta och skapa och studera som ni önskat, ni har kunnat resa fritt till alla länder utomlands som intresserat er, och framför allt har er överlägsna begåvning aldrig besvärat er med några gränser. Varför är ni då så infernaliskt missnöjd?"

"Jag kan inte hjälpa det," klagade han. "Jag är missnöjd med allt, för ingenting behagar mig. Allt har gått fel under hela mitt liv. Det var måhända en bättre värld jag föddes i än den vämjeliga som härskar nu, men även den hade sina oacceptabla fel, det var fel på hela världsordningen från början, men allt vad den stackars mänskligheten gjort för att åtgärda dess misslyckande har bara gjort saken värre. Och jag har skäl att anta att det alltid varit så, och att mänskligheten kommer att fortsätta att gå från *bad to worse* så länge den får fortsätta missbruka, förhärja och vanhelga världsalltet. Mänsklighetens världsordning är ingen ordning, det är en misshushållning från början till slut behärskad av kroniskt vanstyre som ständigt förvärras, och jag trodde som ung i min enfald att puritanerna kunde göra saken bättre. De ville åtminstone göra något åt saken, och jag sympatiserade fullständigt med deras strävan att rensa ut från mänskligheten allt som besudlade den, dess liderlighet och omoral, dess lössläpphet och självsvåld, dess hänsynslöshet och himmelsskriande ogudaktighet, där allting egentligen bara var hädelse, men vad åstadkom dessa stackars puritaner? De satte i gång ett inbördeskrig som varade i nästan ett helt decennium och som ingalunda förbättrade något i landet utan som bara förstörde allt det som ändå varit någorlunda gott! Jag ångrar inte min egen puritanism, jag är beredd att stå inför rätta för den ännu idag, men jag beklagar att alla mina puritanska bröder inte gjorde bättre ifrån sig. Vi hade kunnat genomföra en bättre världsordning men gjorde i stället motsatsen. Min enda tröst är att det åtminstone inte var mitt fel.

Och vad blev det sedan för en världsordning i stället för den önskvärda och inom räckhåll möjliga moraliska och teologiska idealordningen? Penningen och girigheten tog över och stadfästes genom den nya vetenskapen, där dess ledare som Galilei och Isaac Newton etablerat en helt ny världsbild som bara accepterar de nya fysiska lagarnas inskränkningar, som inte medger eller har

utrymme för någonting andligt. De vill begränsa världen till en enbart sinnlig och fysisk företeelse, som den där grekiska figuren som anpassade sina offer efter sin säng, så att han klippte av benen på dem om de var för långa eller drog ut dem om de var för korta. Vi kan inte begränsa människan i något inskränkande mönster. Hon måste få vara fri, för annars kan hon inte leva eller existera. De fysiska lagarna som begränsar universum till torra formler är som en järnjungfru, ett tortyrinstrument, som stänger in människan i stället för att släppa ut henne. Den grekiska antiken släppte ut människan i full andlig frihet genom sin filosofi och sin fantasi, som sedan kristendomen klippte av för att definitivt stänga in människan i en likkista nu genom de nya fysiska lagarna och deras oacceptabla begränsningar. Nej, denna nya världsordning är verkligen ingenting för mig.

Men samtidigt har jag själv deltagit i den, och det grämer mig mest av allt. Jag måste erkänna, att alla mina dikter är misslyckade. Deras formalism fyller mig med äckel. Jag kan inte tåla att höra dem läsas. De är rebusar och formler och inga levande dikter. I all sin libertinism och okristlighet och sin ofta tveksamma moral och avskyvärda ondskan och grymhet är ändå de shakespeareska skådespelen betydligt friare som diktning än mina formbundna maskspel och gyckelspel, som egentligen inte betyder något. De är formler utan kött på benen."

"Men samtidigt har ni ändå skrivit en mäktigt levande dikt genom er *Paradise Lost* som dock måste betraktas som ett unikt mästerverk, där om någonting er poesi frigjort sig från alla tänkbara inskränkningar."

"Men medge ändå att hela konceptet är ganska absurt. Vem kan ta en Satan på allvar? Och allra minst en sådan som jag gjort mig skyldig till! Satan i Jobs bok har ändå ett syfte och en motivation, det finns en anledning till att han finns och uppträder som åklagare inför Guds synbara totala orättvisa, medan min Satan bara är en blind upprorsman som i bästa fall lyckas slå ett slag i luften. Han har rätt naturligtvis, vilken frihet som helst och även den i helvetet är att föredra mot att acceptera någon form av slaveri eller blind lydnad, och jag måste säga, att den enda som är ännu mer absurd än min Satan är det Gamla testamentets tyranniska och övermåttan grymma övergudomlighet, som försvarar sin omänskliga grymhet och blodtörst med sin svartsjuka. Han älskar sitt Israel, och därför plågar han ihjäl det. Vad är det för en allsmäktig Gud? Om det är någonting han saknar, så är det trovärdighet. Det har aldrig funnits något mera irrationellt väsen i människans hela historiska föreställningsvärld. Då är som sagt till och med min Satan bättre."

"Inte konstigt att era skrifter ibland väckt så ont blod att ni blivit dragen inför rätta."

"Jag har till och med fått sitta i fängelse för vad jag vågat skriva, och jag beklagar att jag inte fick sitta längre där, så att jag kunnat försmäkta och åtminstone fått dö som martyr för det fria ordets och tankens sak. Nu måste jag multna här i min ålderdom berövad mina sinnen och mer eller mindre

paralyserad till kropp och själ. Ingenting är roligt längre, men egentligen var aldrig någonting särskilt roligt.”

”Ändå är ni kanske detta landets mest respekterade personlighet som hövdingen bland alla dess diktare, och det finns ingenting ni kan förebrå er själv för, varmed ni i dessa tider säkerligen skiljer er från alla era landsmän.”

”Säg inte det. Jag har alltför mycket att ångra. Jag kanske inte behöver ångra mitt arbete, min diktning och mina politiska ageranden så mycket, för jag gjorde mig i alla fall aldrig medskyldig till inbördeskriget, men jag ångrar bittert hur illa jag har behandlat min hustru och mina döttrar. Jag önskar jag hade haft vett att behandla mina kvinnor bättre. Det är ju kvinnan som är den verkliga martyren i världen, det är hon som får lida för alla mannens dåliga egenskaper och våld och raseri och vanvett, alla mannens laster och dåliga egenskaper går alltid ut över kvinnan, som av naturen är dömd till att i smärta föda hans barn vare sig hon vill eller inte, och vanligen vill hon inte, men det tar naturen och mannen aldrig någon hänsyn till. Det är hon och inte Kristus som ständigt korsfästs på nytt och får lida och sörja för hela mänskligheten. Vi är ett förbannat och förtappat släkte, men egentligen bara mannen, medan den stackars kvinnan får bära hans kors för hans skull. Nej, det är för orättvist. Hur kan livet vara så orättvist? Varför måste vi leva, när allt livet har att erbjuda nästan bara är orättvisa?”

Jag kunde naturligtvis inte besvara hans fråga. Den fick stå kvar som en anklagelse mot kosmos, Gud och världsordningen som aldrig någon skulle kunna besvara med någon replik, och hans Satan i *Paradise Lost* kommer alltid att finnas kvar som en lika befogad protest mot universums bristfälliga osalighetsordning som alla Jobs litanior i den första och största anklagelseskrift som för alltid kommer att stå oöverträffad och obesvarad i sin universellt öronbedövande skälighet.

129. Händels svåraste kris

Den store saxaren Georg Friedrich Händel, som i England hette George Frederick Handel, hade under nästan 30 år förgyllt engelsmännens tillvaro med strålande musik som verkade enkom skräddarsydd för högtidliga och festliga tillfällen. Hans musik verkade nästan alltid upplyftande och livgivande och nästan utbildande, som om han ville göra sina åhörare till bättre människor, och detta var i själva verket hans avsikt.

Han hade utbildat sig i Italien och praktiserat i Hamburg i Tyskland, där han experimenterat fram sin speciella virtuosa stil i synnerhet när det gällde körer. I Italien hade han fallit för den italienska operan och gjort den till sin egen, som han sedan lanserade i England med stor framgång till att börja med. Vad som krossade honom och hans mycket omfattande operaverksamhet var kastraterna med Farinelli i spetsen, som fullkomligt slog ut honom. Publiken

övergav hans operor för att flockas till Farinellis föreställningar ledde av sin bror, och han höll på att bli ruinerad.

Louis François Roubiliacs staty av Händel i London.

Men hans kreativa innovationsförmåga fick honom att lägga in en högre växel och komma med något helt nytt, och så började han presentera sina oratorier. Det var inga operaföreställningar längre med lyxiga dräkter och bjäfs

och prål i dekorerna utan renodlade konserter med vokal musik, där sångarna sjöng allting rakt upp och ner utan teaterkulisser och åbakiga gester. Han tog steget från musikalisk teater till absolut musik, hur innehållsmässigt dramatiska hans oratorier än kunde vara.

Ty dramatiken inom honom släppte aldrig sitt grepp. Hans oratorier är i själva verket stora religiösa dramer, där hans dramatik når verkliga höjdpunkter i sådana dramatiska kompositioner som "Simson", "Saul", "Judas Mackabeus" och "Belsazzars gästabud", medan hans bästa oratorier är de mest renodlat och koncentrerat musikaliska, som "Israel i Egypten" och "Messias".

Hans store kollega som blivit kvar i Sachsen, Johann Sebastian Bach, som gått under samma lärare men specialiserat sig som kyrkomusiker och fastnat som kronisk kyrkorganist, förstörde sina ögon på att kopiera noter i otillräckligt ljus, och samma öde drabbade Händel. Båda hotades av blindhet. De var lika gamla, födda blott en månad från varandra och inte på många mils avstånd, de kände väl till varandra men träffades aldrig, fastän de försökte, och deras beundran för varandra var ömsesidig.

När Bach var över 60 tog hans problem med ögonen så alarmerande proportioner att han såg sig nödsakad att ta risken att låta sig opereras. Den läkare som betroddes med operationen skulle ingen våga ställa sig under idag. Han var ingen direkt kvacksalvare, men han var en klåpare, som skröt med alla ögonoperationer han hade lyckats med medan han teg ihjäl sina misslyckanden. Han må ha varit en av sin tids främsta experter på området, men han förblev i grunden något av en riskabel äventyrare som utnyttjade sina patienter som försökskaniner. Resultatet av operationen på Johann Sebastian Bach blev aldrig definitivt, ehuru han kort före sin död kunde se igen, men han dog av en infektion som resultat av operationen.

Samma läkare tog Händel risken att utsätta sig för. Han kunde bara inte finna sig i att bli blind. Han hade just blivit färdig med sitt sista oratorium "Jefta" och höll på att skriva rent det när blindheten kom som hans livs mest ovälkomna sabotage. Operationen misslyckades inte, men han fick aldrig tillbaka synen helt och bara på ena ögat, så att han hjälpligt kunde fortsätta leda sina oratorier i ett halvt dussin år till.

Jag råkade vara i London när jag hörde ett förstulet rykte om att han höll på att bli blind vilket gjorde den store mästaren utom sig av förtvivlan, så jag beslöt att uppsöka honom. Han tog mycket beredvilligt emot mig i hopp om att jag kunde hjälpa honom.

"Kan ni kurerat min blindhet? Jag vill inte leva längre om jag inte kan arbeta längre, och som blind är jag oduglig. Jag kan inte acceptera det."

Det var då jag övertalade honom att ge doktor Taylor en chans, trots riskerna. Han hade ju sista slutligen ingenting att förlora på det. Skulle han förbli blind ansåg han sig ändå som redan död. Jag bedömde riskerna trots Johann Sebastian Bachs död som 50-50 och ansåg dem värda att tas, då mästaren ändå fortfarande var så vital, full av kamplust och energisk. Hans

livslust hade under hela hans liv varit ryktbart formidabel, precis som Bachs med sina 21 barn med bara två fruar, men i mera spirituellt och dramatiskt riktning.

"Ändå har jag många gånger varit nära att ge upp," sade han. "Svårast var Messias-krisen. Jag var över 50, sjuk och ruinerad och hade problem med hjärtat, men kunde då komponera mig ut ur krisen. Arbetet blev min räddande terapi, då det åtminstone inte var något fel på mina ögon. Nu är det värre. Min Jefta håller på att avstanna helt. Jag var beredd att ge upp efter andra akten, foga mig i mitt öde, resignera, låta mörkret ta över och lämna verket ofullbordat, och det hade kanske blivit bäst så. Tredje akten med mitt halva och skymmande öga blev en ansträngd tortyr, jag var alltid bra på självplågeri, det är en sorts arbetsnarkomani som alltid hållit mig i gång, och jag är inte nöjd med den, men den blev åtminstone färdig. Säg vad ni tycker om den."

Och han gav mig det kladdiga oläsliga partituret och tog för givet att jag skulle kunna tyda varje kråkfot. Jag kunde åtminstone läsa texten, som inte var hans egen, och då hajade jag till.

"Men vad är det för text ni egentligen har tonsatt!" utropade jag.

"Det är naturligtvis inte min text," sade han. "Det är min gode vän librettodiktarens. Han har bara följt Bibeln."

"Det är det han inte har gjort."

"Hur så? Vad menar ni?"

"Enligt Bibeln gick Jefthas dotter bort och begrät förlusten av sin jungfrudom i två månader vid beskedet om att hon måste offras, innan hon beredvilligt ställde sig till förfogande för slaktkniven i sin faders hand. Men här blir hon inte offrad. I stället får hon leva vidare som tempeljungfru."

"Men min bästa herre," sade Händel, "inte kan man ju tillåta människooffer i ett heligt religiöst oratorium! Det kan man aldrig få att gå ihop med musikens krav på harmoni och skönhet."

"Då gör ni er skyldig till historieförfälskning."

Händel var märkbart konfunderad. Detta problem kunde han inte lösa. "Men tänk er själv," försökte han, "att låta Jefthas dotter bli föremål för ett rituellt människooffer kan man bara inte ha. Det går stick i stäv mot både judendom och kristendom. Säger inte det gamla testamentets gud på åtskilliga ställen att han fördömer människooffer som en hednisk avskyvärdhet, och tar inte kristendomen ännu mera avstånd från det?"

"Ändå blev Jefthas dotter rituellt offrad som slaktoffer enligt Domarboken, och Jefta själv förrättade offret av sin enda dotter mot sin vilja men för att Gud krävde det, och dottern fann sig i det – hon försökte ingalunda undkomma. Och blev inte Jesus själv offrad som en den lägsta sortens brottsling bland rövare och missdådare som mera fördömd än mördaren Barabbas?"

"Du sätter mig på det hala, min vän. Jag har inte tänkt på detta. Men musiken kan inte tillåta det. Musikens mening är att upplyfta människan till en högre andlig nivå än hennes jordiska strävan och bekymmer för triviala

petitesser, och då kan musiken inte nedlåta sig till att framställa rituella människooffer.”

”Ni menar alltså att Bibelns framställningar av fall som Jeftas och den barbariska korsfästelsen är undermåliga som religiös uppbyggelse medan musiken då är bättre.”

”Jag tror ni har satt fingret på den springande punkten. Efter att Messias slagit igenom kallades jag till samtal med ett antal biskopar, som undrade vad jag menade egentligen. Var min avsikt att sprida ett nytt evangelium, en ny förkunnelse och missionera en ny sorts frälsningslära? Inte alls, svarade jag, min enda avsikt var att åstadkomma god musik som andlig uppbyggelse, och de lät mig gå och fortsätta därmed. Först efteråt slog det mig att de kanske upplevde min religiösa musik som ett hot mot deras etablerade kyrka, dess läror och dogmatik.”

”Det var precis vad de gjorde. Kyrkan vilar ideologiskt på lösan sand, vilket de sanna berättelserna om Jeftas framtvingade offer av sin enda dotter och korsfästelsen av Jesus genom hans Faders eget egendomsfolk övertydligt påvisar. Gamla testamentets gud har alltid varit en absurditet som etablerats på grunden av tidigare hedniska människooffersreligioner, - och vilken religion har mera gjort sig skyldig till människooffer än kristendomen? Ni är väl ändå inte okunnig om de senaste tre århundradenas skoningslösa förföljelser av oskyldiga kättare, fritänkare och häxor?”

Han var ställd. Han kunde inte svara. Till slut sade han nästan urskuldande: ”Det är i varje fall mitt sista oratorium. Det får vara som det är. Jag skall våga mig på er föreslagna operation. Har jag tur kan jag fortsätta leda mina oratorier i några år till. Det är i alla fall inget fel på musiken.”

Vi skildes som vänner, och jag följde med hur det gick för honom sedan. Operationen lyckades men bara delvis, så att han i alla fall hjälpligt kunde fortsätta framföra sina oratorier i sex år till. Först under sitt sista levnadsår vid 73 års ålder måste han ge upp, och då tappade han lusten totalt. Han satt bara hemma och surade utan aptit, och det var bara oförmågan genom blindhet att inte kunna arbeta längre som tog livet av honom.

130. Operan

Det var på den tiden när operan ännu låg i sin barndom och mest var en dynamiskt expanderande experimentverksamhet, som i synnerhet drog till sig alla mindre seriösa kompositörer, utom i Italien, där alla kompositörer var seriösa, hurdan skräpmusik de än komponerade, ty även den lägsta sortens skräpmusik var i Italien alltid av kvalitet. Somliga kompositörer gjorde kometkarriärer genom operans enorma eskapistiska möjligheter, som Rossini, som väl blev musikhistoriens rikaste kompositör och det bara på sina operor, medan det gick sämre för andra, som det ökända fallet Mozart, som varken

kunde hålla i sina pengar eller sin hälsa, och, ännu värre, Pergolesi, som dog bara 26-årig av sin sjuklighet, som verkligen inte var hans eget fel, liksom inte heller Schubert, som bara råkade illa ut genom olyckliga kontakter och dog 31-årig men med den hämnden att hans musikproduktion ändå hann bli överlägsen alla andras.

Det var ett sådant olyckligt fall som jag tillkallades för att förhindra, när en olycklig impressario i Milano tog kontakt med mig och bad mig rycka in för att hindra en ung kompositör från att begå självmord. Det visade sig att den kompositören svävade i en betydligt värre fara än bara självmord. Han stod i beråd att lämna musiken helt och hållet.

Jag kände honom mycket väl som en särdeles orättvist olycksdrabbad stackars musiker, som kom från mycket enkla förhållanden och hade måst kämpa sig fram den hårda vägen som byorganist med erbarmliga kyrkokörer att kämpa med ute på landsbygden, tills han fick nog och beslöt att satsa sitt liv på storstaden, som då var Milano och ett lokalt operacentrum genom den nya förnäma operan La Scala, som redan stod på den internationella kartan som en tongivande operascen. Alla operor som framfördes där noterades av den internationella musikpressen.

Men denne stackars man hade inte lyckats göra någon lycka. Tvärtom. Han hade haft ett relativt harmoniskt liv ute på landsbygden, där han fått den hustru han hade önskat och med henne två barn i ganska snabb följd, så han hade åtminstone välsignats med ett synnerligen lyckligt äktenskap, tills plötsligt det ena barnet dog i en försåtlig sjukdom som ingen kunde göra något åt. Hans hustru Margherita var otröstlig och tog det fruktansvärt hårt av helt naturliga orsaker, medan Giuseppe, som han hette, begravde sig i arbete, som var hans musik. Han var en ganska svår natur, de som haft erfarenhet av honom tidigare hade bedömt honom som ett hopplöst amatörfall utan originalitet och helt utan begåvning, och dessutom var han tjurskallig och svår att nå fram till, då han var envis som en åsna. Min vän impressarion, en viss Merelli, trodde ändå på honom och gjorde allt för att uppmuntra honom, då hans första opera ingalunda gjort fiasko men dock inte blivit mer än ett löfte för framtiden, vilket Merelli gjorde allt för uppmuntra Giuseppe till att infria. Det skulle bli en munter opera buffa i Donizettis stil, en uppsluppen komedi full av glada infall, men den nödvändiga inspirationen ville inte riktigt infinna sig, då även det andra barnet blev sjukt och dog. Modern var otröstlig och blev sjuk hon också, av naturliga orsaker. Hon hade varit innerligt älskad av Giuseppe, båda deras barn var sannskyldiga kärleksbarn, och så dog de båda två. Modern kunde inte komma över det. För henne var det hennes livs nederlag, och hon bara grät efter barnen varenda natt, medan Verdi måste komponera en komisk opera. Det kunde ju vem som helst förstå att det aldrig riktigt skulle kunna bli någon helt övertygande komik under sådana omständigheter.

Katastrofen blev total när även Margherita dog ett halvår efter sitt andra barn. Den komiska operan gjorde dunderfiasko, då den inte alls var rolig, och

Giuseppe ville bara skrota sin karriär innan den hade börjat. Det var då Merelli tillkallade mig.

"Ni måste försöka rädda hans liv, min vän. Att överge musiken är värre än att dö. Det får han bara inte göra. Jag har gett honom ett ypperligt libretto som skulle passa honom perfekt, fyllt av dramatiskt pathos som han skulle kunna göra mycket av, det vet jag, men det gäller bara att få honom att fatta pennan. Snälla ni, gör en insats, om ni kan, och musikhistorien skulle bli er oändligt tacksam. Det krossar mitt hjärta att se en så ordentlig och noggrann musiker med alla dramatiska förutsättningar för att bli en bra operakompositör gå förlorad för min teater, när han som dramatisk tonsättare just är som enkom gjord för min teater!"

Jag lovade göra ett försök att tala Giuseppe Verdi till rätta men vägrade lova något som helst resultat. Jag visste hur dessa italienska operakompositörer kunde vara, fullständigt hopplösa i sin omedgörlighet och enkelriktade envishet, medan de sedan kunde explodera i en fullständigt oväntad riktning åt ett helt annat håll. De gick alltid till överdrift, och man kunde aldrig veta åt vilket håll. De var den yttersta nyckfullheten.

Dock var Verdi jämförelsevis sansad och verkade förvånansvärt flegmatisk för att vara italienare och med vad han hade gått igenom, så jag försökte försiktigt treva mig fram mot hans hjärta, men han hade definitivt gett upp. Han ville inte ens höra musik längre, än mindre komponera en enda ton mer.

"Är det Merelli som skickat er på mig?" frågade han buttert burdust som om mitt svar måste vara en förolämpande bekräftelse på hans mörkaste uppfattningar om sin arbetsgivare, men jag vägrade tillfredsställa honom på den punkten.

"Nej, det är musiken jag representerar i det här fallet och inte Merelli eller hans teater. Giuseppe, ni har melodins gåva, och den förpliktar till förvaltning, då det är den högsta gåva en konstnär kan ha. Ni har en guldgruva av melodier inom er, som ni tänker ge er ut på det dåraktiga företaget att försöka begrava levande, medan ni därmed bara skulle förstöra ert eget liv. Det kan inte musikens muser acceptera."

"Ni talar om begravning. Det är inget nytt för mig. Inom två år har jag förrättat tre begravningar inom min egen familj, och alla tre var oskyldiga. De hade inte gjort något. Det var musiken som tog deras liv, ty jag bara arbetade med musiken och försummade dem. Om jag ägnat mig mer åt dem hade de fått leva. Margherita grälade ibland på mig för att jag bara var besatt av musiken, medan jag försvarade mig med att jag måste förtjäna familjens levebröd, vilket jag bara kunde göra med musiken, medan jag bad dem ge sig till tåls tills jag gjort genombrott och min karriär blev säkrad. Jag älskade henne. Jag tillbad henne redan som yngling, hon var dotter till min främsta vän och välgörare, jag hade inte kunnat bli bättre eller lyckligare gift, och så kräver min grymma arbetsgivare musiken att jag skall arbeta ihjäl mig för den för några spottstyvror så att min familj kan få mat för dagen, och så försummar jag ihjäl familjen i

musikens slavgäst. En så omänsklig arbetsgivare måste jag vägra att tjäna mera. Hon har bedragit mig med att ta min familj ifrån mig med att tvinga mig arbeta så hårt för henne att min familj måste dö ifrån mig av försummelsens sjukdom." Han var bitter men fullkomligt sansad och saklig, vilket jag tolkade som ett tecken på beundransvärd stoicism. Men jag gav mig inte.

"Nej," sade jag, "ni kan inte anklaga musiken och er själv för er familjs tragiska bortgång. Det var naturen, och när naturen ställer till det är det aldrig mer än bara en oskälighets olycka, som ingen är ansvarig för, ingen levande själ och allra minst naturen själv. Det är bara naturens gång. Vem som helst kan dö knall och fall utan anledning, och det är ingens fel. Det värsta man kan göra är att pådyvla människor skulden för vad naturen ställer till med enligt biologins oberäkneliga och oförutsägbara lagar, men allra orättvisast är man om man anklagar sig själv för naturens oförklarliga nycker."

"Jag tror ändå det är Merelli som skickat er på mig för att lura mig in i musiken och hans slavgäst igen. Jag känner ju er knappt. Ni skulle aldrig ha kommit hit och uppsökt ett olycksdrabbat hem av er själv, då vi inte ens är släkt, men Merelli kan inte lura mig. Se här. Han lurade på mig det här librettot, som en sorts satanisk frestelse att få mig på fall med, se här, det är ett fantastiskt stoff med dramatiska personligheter och skeenden omkring Nebukadnessar och intrigerna omkring honom vid det praktfulla hovet i Babylon, där hebréerna sitter i kläm som en förtryckt folkgrupp, precis som vi är förtryckta av österrikarna..." Plötsligt drömde hans tankar bort med honom, och han fick något frånvarande i blicken. Jag tittade i hans libretto och ögnade flyktigt igenom några sidor och insåg genast hur dramatiskt materialet var och räckte det tillbaka till honom med orden: "Det är ett libretto av oemotståndligt musikalisk karaktär. Det tvingar till tonsättning."

"Det är precis vad Merelli sade till mig!" utropade han argt och kastade manuset ifrån sig, så att det gled ner på golvet och öppnade sig.

"Fy skäms, maestro! Det är bibliskt material."

Det var som om mitt ord väckte någon besinnig hos honom, kanske hans barndoms medfödda respekt för den heliga skriftens ord, ty han böjde sig ner och plockade upp manuset precis där det var uppslaget och läste den första versen som kom för hans ögon. Han var omedelbart som trollbunden, och jag kunde se hur hans kreativa fantasi plötsligt hade fått vingar.

Det behövdes inte mer. Jag förstod genast att han var räddad, och att han skulle sätta i gång och arbeta med librettot. Konsten hade segrat över livets motgångar och naturens prövningar, eller rättare sagt, den själsliga kreativiteten hade övervunnit den krassa realismens sorgtyngda jordiskhet, och musiken hade segrat över olyckan. Jag behövdes inte mer. Jag avlägsnade mig omärkligen och smög mig ut utan att han mera var medveten om mig, ty han hade helt förlorat sig i en dynamisk explosion av inspiration.

Resten är musikhistoria. *Nabucco* om den olycklige kung Nebukadnessars svåra personliga kris med sinnessjukdom och hovintriger blev kanske den mest

framgångsrika operan på La Scala någonsin, och många bedömer den som Verdis bästa opera ännu idag. Framför allt fann han i den nyckeln till den italienska folksjälén, förtryckarsituationen i operan mot hebreerna har han psykologiskt träffat helt rätt när han identifierar den med italienarnas under österrikarna, och detta kände italienarna, som genast tog Verdi till sitt hjärta för evigt, där han alltid har stannat.

Det följde sedan ett tjugotal operor av samma gigantiska format, vanligen tre eller fem akter, alla bräddfyllda med körer och dynamisk orkesterdramatik som underlag för världens främsta kultur för frambringandet av goda sångare, och det italienska språkets ställning som musikens modersmål blev därmed oomkullrunkeligen befast för alltid. Ändå försökte Verdi överge musiken en gång till.

Det var efter *Aida* som han var mätt på sin karriär och ville dra sig tillbaka. Han var bara 60 men ville försvinna helt från operan för att få ägna sig åt sin trädgård och jordbruk på sin Villa Agata, och han kastade sig ut på denna praktiska företagsamhet med en sådan fanatism, att alla som kände honom som musiker blev oroliga på nytt för att han skulle gå förlorad. Det var då hans andra hustru, som han först som gammal blivit gift med och aldrig fått barn med, Giuseppina Strepponi, som dock hade haft flera barn och män tidigare, som övertalade mig att komma och tala honom till rätta igen. "Det är inte bra för honom att han inte arbetar med musik längre. Hans själ håller på att gå förlorad. Jag känner inte längre igen honom, och han verkar nästan avsiktligt hålla sig borta från all kontakt med mig för att bara umgås med sina bönder."

"Men han är ju bonde," genmälde jag, men lovade likväl att försöka.

Verdi tog emot mig med gott humör. "Är det min hustru som har sänt er?" genomskådade han mig genast och skrattade med glimten i ögat. "Ni har lurat mig en gång men kan inte göra det en gång till."

"Men snälla maestro, det var inte mitt fel att ni råkade ut för *Nabucco*. Jag visste ingenting om operan och dess frestelser förrän ni visade den för mig. Jag kunde aldrig ana att den skulle bli en sådan succé."

"Men den kedjade mig fast vid musiken som galärslav för trettio år framåt. Jag hade aldrig överlevt den träldomen om jag inte haft min kära Giuseppina vid min sida. Hon räddade mig från undergång i musikens arbetsträsk och hindrade mig alltid, när det behövdes, från att arbeta ihjäl mig, och nu skickar hon er på mig för att jag skall återvända till den grottekvarnen igen? Ser ni inte att jag har det bra här. Jag behöver inte musiken längre. Den kan Wagner och hans anhang slita med hälsan, som har alla de pretentioner som jag saknar. Jag mår mycket bättre med min kroniska avkoppling i naturen. Jag kan inte få det bättre, och musiken vill bara ta min själ ifrån mig. Jag har stretat emot i trettio år och äntligen lyckats, och då ska inte ni komma hit och försöka få mig på fall igen."

Då kom det ett bud. Jag tror det var en av trädgårdsmästarna som med bekymrad min och något försagd för att han måste störa mästaren kom fram till

honom och meddelade honom något. Det var tydligen något brev. Mästaren blev genast djupt allvarlig, och hans redan djupt liggande ögon blev ännu djupare medan pannan rynkade sig i svår eftertanke inför en ny oväntad prövning.

"Vad har hänt?" frågade jag deltagande. "Jag hoppas det inte har hänt signora Giuseppina något."

"Det är inte hon," sade mästaren. "Det är min gamle vän Alessandro Manzoni. Han har dött. Ingen betydde så mycket för Italiens enande som han, då det var han som organiserade det nya italienska nationalspråket. Jag kände honom alltför väl, och han betydde hela världen för Italien. Det kan inte bara bli en vanlig begravning för en sådan man. Det måste bli en ordentlig Requiemmässa, och det är bara jag som kan komponera den."

Jag urskuldade mig genast. "Jag har ingenting med detta att göra. Jag svär att jag inte anade något." Verdi log.

"Ni är lika oskyldig denna gång som förra gången. Men det är precis samma sak nu som då. Ni råkar komma in i mitt liv just när jag försöker lägga av med den påfrestande musiken, när det inträffar något som formligen tvingar mig att ta upp arbetet med den igen. Det är inte ert fel, även om sammanträffandet är märkligt. Men jag måste be er om en sak."

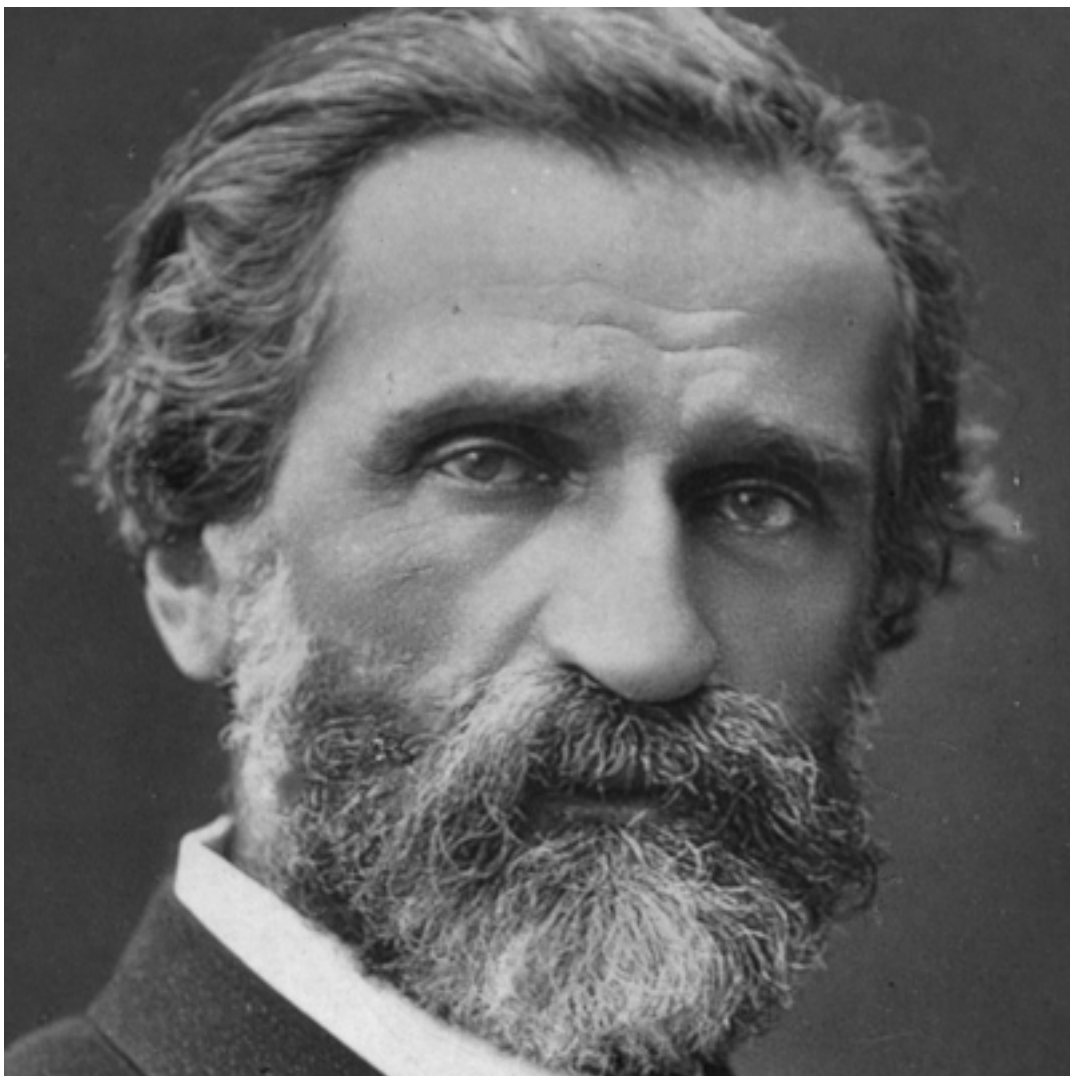
"Jag står gärna till tjänst med vad jag kan."

"Om jag efter denna Requiemmässa, som måste komponeras, sedan på nytt försöker dra mig tillbaka från musiken för gott, så kom då inte ännu en gång tillbaka och tvinga mig ner i diket igen." Jag lovade att försöka låta bli.

Icke desto mindre blev det ännu en situation, men jag behövde inte hjälpa till de gångerna. Han hade vant sig vid att ständigt bli kallad tillbaka när han dragit sig ur kriget. Efter hans berömda och fantastiska Requiem, som i viss mån alltjämt är det yppersta som har skapats, drog han sig tillbaka på nytt, men han plågades av att han alltjämt hade ett arbete ofullbordat. Det var hans svåra dust med Shakespeare och dramat om Kung Lear, som en gång i tidernas begynnelse hade kastat in honom i ambitionen att bli operatörsättare just för att få komponera den operan, som han aldrig lyckades med. Han kämpade med företaget genom hela livet och återvände ständigt till det utan att det blev något, och det var kanske för att kompensera det misslyckandet som han i stället försökte trösta sig med Otello. Det var ändå Shakespeare, men det var inte tillräckligt. Det var inte samma dramatik som i Kung Lear. Det var då han själv bemödade sig om att få tag på mig och kallade på mig för att be om råd i en svår situation.

"Vad är problemet?" frågade jag.

"Jag blir inte av med Shakespeare. Det var han som fick mig att över huvud taget vilja börja komponera operor, bara för att få sätta upp dem på scenen och ge dem den rätta dramatiken genom min musik, men det viktigaste fattas. Kung Lears sorg och tragedi är för överväldigande för att min sorg skulle räcka till för den."

"Så ni vill ändå fortsätta komponera operor, fastän ni ideligen försökt sätta stopp för denna er verksamhet, som ni fick nog av redan innan ni började. Har då inte ni känt en större sorg och smärta än någon annan kompositör när ni förlorade er hustru och era barn, som orättvist berövades er av en grymhet värre än Kung Lears omänskliga döttrar? Kan ni då inte använda er av den egna yttersta smärtan för att gestalta konung Lears?"

"Tror ni inte jag har försökt? Jag vet inte hur många utkast jag gjort, och någon akt blev väl till och med färdig, jag ville presentera den för Wagner i Venedig för att äntligen få honom till vän, jag reste dit för att söka upp honom för att liksom få hans sanktionering av att min musik genom kung Lear kanske äntligen kunde finna nåd för hans ögon, men när jag kom fram dit hade han precis dött. Då blev jag så förtvivlad att jag rev sönder hela akten."

"Det går troll i era tragedier, maestro. Ni skriver de värsta tragedier som någonsin komponerats för operascenen, men de överträffas gång på gång av verkligheten och dramatiken i ert eget liv. Jag kan bara försöka trösta er med att det inte är ert eget fel."

"Skall jag då ge upp och betrakta mig själv som misslyckad och acceptera att jag aldrig får den opera komponerad som jag enkom blev operakompositör för att få komponera?"

"Så illa är det inte. Ta det lugnt, maestro. Ni har ert på det torra. Ni har komponerat 24 mästerliga operor som kommer att förbli kroniskt outslitliga, medan Wagners operor i motsats till era i stället för alltid kommer att bli en pina för känsliga öron och en ständig källa till kontroverser genom hans omänskliga översittarattityd och mänskliga hänsynslöshet."

"Tala inte illa om Wagner."

"Kan man göra annat om honom? Nej, käre maestro, ni och Shakespeare är mänskliga i motsats till honom. Ni måste ju inte komponera just Kung Lear. Han har skrivit andra mänskligare pjäser, om det nu var han som skrev dem. Hur vore det om ni äntligen skulle rehabilitera ert enda operamisslyckande någonsin, det där buffafiaskot som ni skrev medan er hustru dog, med att verkligen äntligen komponera en rolig opera? Det finns många roliga ämnen hos Shakespeare."

"Vad föreslår ni?"

Jag tog till första bästa och nämnde med en axelryckning, liksom i förbigående: "Falstaff?"

"Baryton," sade han genast. "Jo, han är rolig. Man kan göra en buffa av honom. Han kan få hela publiken att skratta åt sig, och samtidigt kan han skratta åt hela publiken. Världen och livet är ju en enda stor fars, vars löjlighet man aldrig kommer ifrån, vilka tragedier som än försöker spöka sig fram i den och störa den, men farsen kvarstår alltid som livets själva oförbätterlighet i sitt löjliga innersta väsen." Och han försjönk i tankar och började snart nynna något litet tema, som han omedelbart fäste på papper. Liksom förra gången avlägsnade jag mig försynt och omärkligt, han glömde bort mig genast och sade liksom för sig själv: "Jag får sätta Arrigo Boito på librettot," medan jag lämnade honom i fred. Dess värre hade jag ännu en gång egentligen oavsiktligt satt honom i arbete, och jag kände mig nästan skyldig till misshandel och bedrägeri, för han var ändå redan 80 år gammal.

Dock träffades vi ännu en gång, då han hade den stora älskvärdheten att bjuda mig till premiären på "Falstaff". Han kom upp till mig strax innan enkom, som han sade, för att tacka mig för Falstaff.

"Det var inte mitt fel," sade jag. "Det var ni själv som gjorde honom."

"Ja, det var ingens fel," sade han med ett lätt småleende, "men vet ni vad, jag vet nu varför jag aldrig lyckades med Kung Lear."

"Berätta. Vad var det för fel på honom?"

"Felet var det, att han är alldeles för olycklig. Allt går ju åt pipan för honom, han blir galen, hans döttrar förråder honom, och till slut drabbas han av att hans enda trogna dotter, den enda som älskade honom, blir hängd av sina systrar. Det är för mycket. Men jag är musiker och inte dramatiker. I dramatiken kan man åstadkomma hur mycket förskräckliga olyckor som helst,

den kan vara alldeles förfärligt tragisk, och det är litteraturens stora grej, att den alltid kan överväldiga med chockerande skeenden, men musik är inte musik om den inte är harmonisk. Kung Lear kunde aldrig göras musikalisk. Han är för olycklig och slutar för olyckligt, medan musiken kanske är det enda här i världen som alltid slutar lyckligt.”

Jag funderade över denna träffande betraktelse ett ögonblick, och han om någon visste vad han talade om när det gällde musik, men när jag såg upp igen var han borta. Denna gång var det han som omärkligt hade smugit sig bort för att lämna mig i fred.

131. Vivören.

Efter det första världskrigets fyraåriga världsbrand strandade mängder av mänskliga vrak i Paris, och det var av synnerligt intresse man gick där ibland dem och botaniserade bland diverse fullständigt vilsekomna öden. Det var hjärtbrustna fransmän, då Frankrike vunnit kriget genom att förblöda, det var desillusionerade engelsmän som ångrade att de inte blivit pacifister från början, det var hela gräddan av den ryska aristokratin, brutalt uppryckt med rötterna och medvetet berövade sitt existensberättigande, och det var unga vilda fullständigt lössläppta amerikaner. Till de senare hörde sådana som Hemingway och den groteskt maskulina Gertrude Stein, den redan då fascistiske Ezra Pound och diverse andra malplacerade och misslyckade excentriker, men till dessa hörde också en och annan musiker.

En av dem hade tagit tjänst i Främlingslegionen och utsatt sig för de värsta dödstrotsande utmaningarna i Marocko och vid ett tillfälle fått ett bombat hus över sig och illa skadat benet, så att han gick med käpp men var inte mindre äventyrslysten fortfarande för det. Han hade fört ett vilt utsvävande liv redan före Amerikas ingrepp i kriget och var i Paris beryktad för sina homosexuella vidlyftigheter. Bombningen hade något reducerat hans kapacitet men ingalunda som musiker, och under sin tid vid Yale hade han komponerat 200 sånger, sades det. Hans familj hade tvingat honom till Yale för att studera juridik och bli advokat, men i Yale hade han huvudsakligen missat alla tentor för att bara sitta vid pianot, leda körer, delta i spex och hitta på sånger för tillfälligt men festligt bruk. Det var övertydligt att han bara dög till att ägna sig åt musik, och bara stolliga borgarbrackor kunde över huvud taget umgås med idén att det kunde bli något av honom.

Hans räddning var en professor vid Yale som var likadant funtad som han, och frågan är om det var han som förförde professorn eller professorn som förförde honom. Det torde ha varit ömsesidigt. Även professorn försummade sina plikter för sina körer och allehanda musikaliska upptåg och blev åthutad av ledningen för detta, så att han till och med fick avsked men förekom detta med att begära avsked själv, och blev sedan sin unge vilde musikaliske

lärjunges mentor och vägledare inom showbusinessbranschen i stort för hela resten av deras gemensamma liv.

I Paris delvis på kryckor kom han emellertid under fund med att han måste trappa ner en aning på sina sexuella vidlyftigheter och råkade då där på en mycket lämplig amerikanska, åtta år äldre än han själv, förmögen och med alla goda kvaliteter, som gärna kunde tänka sig att ta sig an honom. Han var mycket väl medveten om att hans parisiska leverne aldrig skulle kunna tolereras i Amerika, där var en karriär med hans ovanor omöjlig och otänkbar till och med som musiker, varför han började laborera med idén att gifta sig med denna toleranta och liberala rika dam med god samhällsställning för att skaffa sig en acceptabel social fasad. Den förträffliga Linda Lee var villig att ställa upp, så hans enda problem var hans eget samvete med dess alltför intima medvetenhet om hans definitiva oförbätterlighet. Det var då jag kom in i bilden.

Vi hade redan hunnit bli bekanta med varandra under ett ansevärt antal krogbesök och gemensamma vistelser vid oräkneliga barer, varunder han gradvis fattat ett allt större förtroende för mig. Till slut vågade han komma fram med sin pinsamma belägenhet och dess prekära fråga: Skulle han med sin alltför dåliga karaktär kunna med att gifta sig?

Den ekivoka situationen intresserade mig, den nya tidsepoken efter det första världskriget, som sopat bort all puritanism och social stelhet med normer och religiösa skrupler i en syndaflod av desillusioner och lössläppthet som kompensation, möjliggjorde sociala revolutioner och experiment av aldrig tidigare skådad omfattning, vilket redan den ryska revolutionen brakat igenom i visandet av vägen av, så jag försökte ställa mig så positiv som möjligt. "Vad är problemet?" frågade jag.

"Problemet är att jag vet att jag inte kommer att kunna bättra mig. Jag kommer alltid att vänsterprassla med granna unga män."

"Är hon med på sådana noter?"

"Hon är med på vilka noter som helst."

"Vad är då problemet?"

"Hon är alltför god för mig och inser inte att det måste sluta illa."

"Varför måste det sluta illa?"

"Jag kan inte bärga mig. Jag måste ha mer hela tiden. Jag kommer aldrig att kunna nöja mig med någonting. Min livsaptit är större än jag själv och mera omfattande än vad jag själv kommer att kunna klara av. Det måste bli kriser och sammanbrott. Jag kan aldrig bli en hemmakarl eller åstadkomma något tryggt familjeliv, antagligen kommer jag aldrig att kunna få barn med henne, hon är ju så gammal redan, och samtidigt drar jag mig för att medvetet lura henne in på min ansvarslösa väg. Jag kan ju aldrig älska henne mer än som god vän, min böjelse är helt åt det andra hållet, det är bara unga vackra män som kan tillfredsställa mig sexuellt om ens de, bara andra karlar är maskulina och kraftiga nog åt min aptit, och om jag då gifter mig med henne för att få en socialt användbar fasad och bli respekterad i Amerika känns det en aning som

att jag utsätter henne för ett själviskt och medvetet bedrägeri. Hon är för god för att jag skulle vilja lura henne."

"Då måste jag fråga: Varför vill hon gifta sig med dig?"

"Det ser faktiskt inte bättre ut än att hon älskar mig."

"Är hon fullt medveten om ditt andra eller sämre liv?"

"Naturligtvis måste hon sättas in i den fullständiga bilden, som aldrig kan bli bättre, bara värre."

"Och det accepterar hon?"

"På ett villkor."

"Nå?"

"Hon är ambitiös för min del. Hon uppskattar verkligen musik och vill göra allt för att främja och uppmuntra den, men hon vill då att jag ska studera vidare och lära mig komponera mera seriöst, symfonier och sådant."

"Går inte det då?"

"Jag vet inte. Jag är bra på sånger, jag kan skaka fram hur förträffliga sådana när som helst ur ärmen till vilka texter och tillfällen som helst, jag älskar shower och vill helst bara ägna mig åt sådant, men om jag måste studera kontrapunkt och ta kompositionslektioner för svåra franska mästare är jag rädd att jag kommer att tappa stinet."

"Har du sagt det till henne?"

"Givetvis. Hon vill ändå att jag ska försöka, och då vill hon gärna gifta sig med mig."

"Ja men ge det då en chans. Våga försöket. Vad har du att förlora? Din musik är medfödd, den kan du aldrig förlora, och även om du lär dig kontrapunkt och avancerad kompositionsteknik kan du alltid falla tillbaka på dina melodier, om jag dock tror liksom du att det är det enda du alltid kommer att vara bäst på."

"Tack för det. Då vågar jag försöket."

Och han linkade ut på sin käpp för att träffa sin flamma och våga gifta sig med henne, vilket de ganska snart gjorde. Resten är historia. Han studerade för Vincent d'Indy, César Francks favoritlärjunge, men det blev aldrig något av hans allvarigare komponerande, medan Linda Lee fick stå ut med hans hektiska showliv, som i princip inte gav dem något liv gemensamt, men tack vare henne blev han faktiskt fullt ut accepterad i hela Amerika, som bara såg den vackra fasaden av deras lyckliga äktenskap medan han alltid var på jakt efter nya granna unga män, helst dansörer. Han var och förblev oförbätterlig, och hon stod ut med det, tills de började bli till åren komna. Han lyckades bibehålla sig i tämligen god form kanske just genom sitt övningsrika liv, medan hon som kvinna tyvärr inte kunde hindra att hon åldrades. Hon var ju dessutom åtta år äldre, och en dag fick hon, som han mycket riktigt hade förutsett att en dag måste hända, nog och flydde fältet tillbaka till Europa för att stanna i Paris. Själv drabbades han samtidigt av dödsfall i familjen som tvingade honom hem till lyxlivet ute på landet kring Chicago, där han försökte

komma bort från familjebekymren med att hänge sig åt ridning. Under en sådan råkade han ut för en svår ridolycka, hästen stegrade sig och störtade, kastade honom ur sadeln och föll sedan över honom och krossade båda hans ben. När det blev fråga om amputation fick Linda Lee nog och kom hem igen. Hon kanske förstod att hon äntligen hade vunnit honom. Han skulle aldrig mer jaga efter granna unga män, som aldrig mer skulle visa honom något intresse utom som krympling. Han lyckades behålla benen men inte mer. Han kunde inte använda pedalerna när han satt vid pianot, så hela resten av hans liv blev en jämmerdal av benplågor, men han gav sig inte. Han fortsatte ändå komponera, i två år kämpade han för att hans största musical skulle komma på scen och lyckades slutligen, vilket var hans livs seger över sitt öde, men sedan var han slut. Linda Lee dog av lungcancer vid 70 år, hon hade rökt i hela sitt liv och klarat de sista tjugo åren i princip utan lungor, och han överlevde henne i tio år – i rullstol med ett ben amputerat.

Hade hans liv kunnat bli lyckligare? Hade han inte drabbats av ridolyckan vid 46 hade han sannolikt fortsatt sitt vilda liv och konsumerat sig själv långt tidigare, men han hade inte fått prestera sin heroiska bragd att övervinna sin invaliditet med att alltid lyckas överträffa sig själv, till och med inom ett så självförbrännande område som *showbusiness*. Min glade vivör från Främlingslegionen i Paris 1918 den oförbätterlige Cole Porter blev 73 år, men nästan alla hans melodier blev odödliga och kommer alltid att vittna om hans oerhört starka livsmagi.

132. *Den galne poeten*

Det var mest av kuriositet jag ville träffa honom efter att han äntligen blivit fri, och det första som slog mig när jag fick se honom var att han fortfarande såg tämligen vital ut, fastän han var en gammal man som utsatts för hela 1900-talets värsta mardrömsomgångar och därtill blivit oförskämt gammal – han var nästan den sista kvar av sin generation.

"Vad kan ni vilja mig, en arg gammal narr och den mest vanärade skribenten i vår tid, och som därtill haft oförsämdheten att överleva, medan alla mera firade och anständiga poeter antingen avrättats eller tackat för sig och begått självmord och det med alla världens mest fullgoda skäl? Har ni velat studera en levande kuriositet och anakronism för att bilda er en uppfattning om han verkligen är sinnessjuk eller inte?"

"Om alla andra har begått självmord, varför har ni klarat er undan den frestelsen?"

"En befogad fråga. Jag har överlevt genom min envishet och övertygelse om att jag alltid kunde djävlats ännu mera med världen än vad den har djävlat mig, och jag har alltid vunnit. Se själv. Det är jag i högsta grad ett levande bevis på. Jag är stämplad som kroniskt schizofren, hela världen har dragit den slutsatsen, det finns inget bevis på motsatsen medan hur många psykiatriker som helst ställt upp med att genom dokument vidimera min sinnessjukdom, och jag är så gammal att jag omöjligt mera kan bringas till mina sinnens fulla bruk, och, det värsta av allt, jag tänker fortsätta att överleva bara för att djävlats."

"Men om ni så definitivt är avskriven och inskriven som sinnessjuk, hur lyckades ni då bli utskriven?"

"Det var inte mitt fel. Det var den där sabla Hemingway."

"Var det inte genom er dikt Konst?"

"Försök inte. Mina dikter är värdelösa, och det vet hela världen, men de höjs till skyarna ändå bara för att ingen begriper dem, bara för att de är moderna och bara för att de är allt som dikter inte ska vara. De är fula, obegripliga, primitiva, klåparaktiga, oförsämda och säger ingenting. De är bara en kuriositet precis som jag. Ja, de fick sin utmärkelse, jag fick pris för dem, men det var bara genom Hemingways och T.S.Eliots fjäsk. De är ju etablerade och har lyckats göra sig respekterade, så folk måste lyssna på dem, och säger de då att kejsarens nya kläder förtjänar pris så får kejsarens nya kläder pris. Hemingway fick ju själv nobelpriset för sin sentimentala smörja, ingen författare får mig att kräkas som han, och det är sådant man får litteraturpris för – sådant som inte är litteratur."

"Men T.S.Eliot var fullständigt uppriktig när han på sin tid menade att inför er dikt Konst kunde alla andra poeter slänga sig i väggen."

"Det var då det. Kommer du direkt från tjugotalet? Då var jag faktiskt bra, medan jag ännu var idealist och trodde på vad jag skrev. Då hjälpte jag stackars

utfattiga uteliggare som Hemingway och såg till att de kom på grön kvist och blev publicerade, och till deras heder må det sägas att de aldrig glömde det, men ändå utsattes jag efter det senaste världskriget för kränkande behandling som ett djur och hölls säkert instängd bakom lås och bom i tolv år för allmänhetens säkerhet bara för att jag envisades med att fortsätta skriva dåliga dikter. Bara för att jag överlevde och envisades med att fortsätta vara hur odräglig som helst måste de till slut släppa ut mig. Nobelpristagarens dåliga romaner kunde ju inte vara författade av någon som kunde ha fel.”

”Tror ni inte det var av politiska skäl ni behandlades så illa?”

”Naturligtvis var det av politiska skäl. Jag hade ju rätt, och alla andra hade fel. Jag var idealist medan alla andra var opportunist. Jag tvekade aldrig inför att avslöja opportunismen vem som än representerade den, och det var allihop, hela vårt århundrades politikerkår och diktaturavskräde, alla var opportunist som ville göra stora pengar och delta i utplundrandet av världen och mänskligheten och deras resurser, och de skodde sig ordentligt, så ordentligt, att de kunde strukturera sina stormakter till historiens värsta slaverifirmor. Det var inte Hitler som kom på idén, och inte ens Stalin, inte ens Lenin, utan det var de bankirer som satte i gång det första världskriget. De såg en uppenbar möjlighet till att genom att finansiera ett allas krig mot alla och låta alla bombardera ihjäl varandra profitera så monumentalt, att de sedan skulle kunna styra hela världen med sina obegränsade pengar, för när väl alla monarkier och kristendomen var borta och satta ur spel skulle bara pengarna finnas kvar som världens dominerande motor. Därför likviderades alla monarkierna, så att bankerna skulle kunna ta över, vilket de gjorde. Därför blev jag leninist, för jag trodde Lenin kom med ett alternativ och skulle motsätta sig penningprofitörerna. I stället lät han sig styras av dem. Då gick jag över till Mussolini i stället. Han var en narr, men han trodde faktiskt på vad han gjorde, han ville skapa ordning och reda och gjorde det, men för att kunna göra det måste han undvara den italienska demokratin, som ändå aldrig har fungerat. Han tog makten från maffian, och så fort han var borta tog maffian den tillbaka igen.”

”Men det var inte italienarna som satte dig på hospitalet. Det var dina egna amerikaner.”

”Riktigt. Du tycks ha försökt fatta något av situationen. Amerikanerna kunde aldrig förlåta mig för att jag avslöjat det amerikanska banksystemet, och tyvärr gjorde jag mig till fiende med Roosevelt. Det var inte meningen. Jag insisterade på att få träffa honom innan det var för sent i ett försök att få honom att ställa upp i ett försök att avvärja det andra världskriget, men det visade sig att han var lika korrumpierad och fördärvad som alla andra. *Han ville ha kriget.* Det förlät jag honom aldrig. Han vägrade träffa mig, och sedan satte han CIA på mig. De har varit mina blodiglar sedan dess.”

”Trodde du verkligen på fascismen?”

"Jag gav Mussolini en chans. Han försökte verkligen göra sitt bästa, men han fattade aldrig själv vilken narr han var – världens största karikatyr av en dålig skådespelare. Han kunde bara en sak – ständigt spela över. Och så föll han för Hitler."

"Gjorde aldrig du det?"

"Jag följde med honom med stort intresse till en början och såg vart han syftade – skulle han verkligen lyckas med sitt djärva experiment? Han vågade utmana hela det internationella banksyndikatet. Han skulle göra Tyskland oberoende av den internationella valutamarknaden. Han gav fingret åt världsbankerna. Det förlät de honom aldrig. Så fort han kom till makten svor de heligt på att de aldrig skulle förtrötta innan de lyckats förintä honom, vilket de gjorde med besked. Han var en hjälte men hopplöst naiv och såg sig själv som en korsriddare när han bara var en hjälplös strunt av samma mått som soldaten Svejk och Charlie Chaplin. Han skulle ha lyckats bättre som konstnär. Som politiker sket han bara ner sig, som alla andra, men alla de andra fick det upptorkat efter sig, medan han lämnades utblottad med all sin skit. Ingen drog upp byxorna på honom, medan alla de andra överbelastades med bälten och hängslen."

"Men du propagerade för fascismen och nazismen i hundra-tjugofem radioutsändningar."

"Säg inte att du lyssnade in dem alla."

"Jag ville höra dig läsa dikter och blev mestadels besviken."

"Det tror jag det. Mina dikter kunde inte reta överheterna som mina politiska utmaningar, som retade desto mera gallfeber på dem, vilket var meningen. Jag var den enda som vågade tala om för världen hur misslyckad och bedragen den var av samtliga! Vårt sekel, som började så bra med imperialistisk välfärd och välstånd och storhetstid överallt, och fred dessutom, ballade fullständigt ur genom de uttråkade maktnidningar, som bara för att få omväxling på tristessen kom överens om att skicka världen åt helvete genom ett världskrig som de kunde tjäna pengar på. De förstörde världen bara för att de hade tråkigt och ville att något skulle hända, som gav omväxling. De ville bota sin sinnessjuka spleen genom att sätta eld på världen, som pyromaner. När jag anklagade dem för världsbranden satte de mig på sinnessjukhus efter att först hängt upp mig i en bur för att driva mig vansinnig, som om det behövdes. Jag har alltid varit galen, och det har jag levat högt på med min fulla rätt att vara arg på hela världsordningen."

"Men nazismen? Varför hyllade du den?"

"Därför att den utmanade och ville göra något åt den nya ekonomiska världsordning som hade fördärvat den gamla bättre världsordningen, freden, ordningen och civilisationen."

"Men judeförföljelserna? Varför blev du antisemit?"

"Jag stämplades som sådan för att jag vågade utpeka vissa höga ansvariga bankirer som råkade vara av judisk börd. Genom att jag fick världens

bankordning emot mig stämplades jag som antisemit, och det hade jag ingenting emot, då ändå så pass många av de dominerande bankerna och deras herrar de facto var judiska. De har mycket att stå till svars för under vårt århundrade, den ryska revolutionen, den bolsjevikiska terrorn var huvudsakligen judisk,..."

"Men du måste ju ändå ha känt till koncentrationslägren. Du har ju aldrig varit en av de många dumma som gick på vad som helst."

"Har du också gått på myten om de sex miljonerna? Den myten föddes redan under det första världskriget, när en tidning i New York hävdade att tsarens regim hade förföljt och mördat sex miljoner judar, varför den regimen måste likvideras. Redan under 20-talet hade det enligt New York-pressen hänt igen, att sex miljoner judar hade förintats, den här gången redan av tyskarna. I Serbien hade det också vid något tillfälle förintats sex miljoner judar. Det hände igen i Tyskland under 30-talet men redan före Hitler. Hur många gånger har man avrättat sex miljoner judar egentligen? De första som nådde fram till koncentrationslägren i Polen under andra världskriget och såg vad som fanns där var ryssarna, som blåste upp fasorna till surrealistiska proportioner, därtill eggad av Stalins judiske propagandaminister Ilja Ehrenburg, som fanatiskt predikade oupphörligt tyskhat och vedergällningsaktioner mot tyskarna. Stalin såg vilken nytta han kunde ha av en sådan propaganda mot tyskarna, som kunde skuldtyngas under världshistoriens värsta brott för alla tider och för alltid hållas under hälen. Men det var inte bara sex miljoner judar som offrades ständigt på nytt och på nytt, enligt sensationalistiska propagandafantaster. Efter kriget försvann 12 miljoner internerade krigsfångar i norra Frankrike, huvudsakligen tyskar, och det var inte bara där som miljoner strandade krigsoffer försvann spårlöst. Naturligtvis dog ett okänt antal judar i tyska koncentrationsläger men inte i den omfattning som hatpropagandan gjort gällande. Denna borde synas i sömmarna, i synnerhet Ilja Ehrenburg och resultatet av hans antityska hetskampanjer. Stalin gav honom fria händer att begrava tyskarna levande i skuld för evigt, och han gjorde sitt bästa. Men en sak kunde jag aldrig förstå med Hitler-Tyskland."

"Nå?"

"Det var ju världens främsta musikland. Varför skulle de då ge sig på Mendelssohn, det största av alla musikgenier? Han formligen utrotades från Tyskland med alla minnen av honom, och alla statyer av honom förstördes. Vad ont hade han gjort? Var det bara för att den bombastiske översittaren Wagner kände mindervärdeskomplex inför honom? Det hörs ju genast hur mycket överlägsen Mendelssohn är den stackars megalomaniske Wagner, den första och största antisemiten i Tyskland för övrigt, fastän hans egna oäkta fader var jude."

"Menar du Ludwig Geier, Goethes goda vän?"

"Vad du vet. Man skulle nästan kunna misstänka att du kände dem. Faktum är att Tysklands problem började med Goethe."

"Hur så?"

"Goethe hade ordet i sin makt, och hela världen lyssnade på honom. Han var den förste som såg vart koalitionen mot Frankrike skulle leda till efter revolutionen och nästan profeterade Napoleons segertåg över Europa – han förblev ju till och med alltid en beundrare och anhängare av Napoleon, som en gång bett honom bli hans kulturminister. Men när den franska revolutionen spårade ur som värst yttrade han en gång, att ordning var viktigare än rättvisa. Han var alltså beredd att offra rättvisan för ordningen. Det var ett mycket farligt ord i beaktande av Tysklands och Europas utveckling under 1800-talet mot världskrigen, som blev den yttersta konsekvensen av denna tes, då verkligen all rättvisa offrades för ett slags hysterisk jakt på en världsordning eller ett världsherravälde, som såg alla dessa blodiga diktatorers monsteruppsyckande som resultat. Resultatet blev inte bara en värld utan rättvisa utan en värld och en tid av bara lögn. 1900-talet blev ett lögnens helvete där allting gick fel, och för strävandets skull efter ordning dränktes hela Europa i blod, särskilt de mest ordningssträvande länderna, som Tyskland och Ryssland. Man kan på inga villkor offra rättvisan för någonting. Den måste komma först. Annars har människan inget existensberättigande. Det har ingen fattat under 1900-talet utom jag, och det fattade inte ens Goethe, som gjorde sig skyldig till den moderna historiens fatalaste doktrin."

Han kunde hålla på för evigt. Det var alltför tydligt att alla förföljelser och tvångsomhändertaganden med inburning på sinnessjukhus inte hade kunnat rubba denne gamle förbittrade kverulant en tum ur hans position. Alla behandlingar av honom hade bara gjort honom mera ilsken och förbittrad på hela mänskligheten – och tyvärr med rätta.

"Men Goethe var ändå sin tids främsta diktare."

"Var han? Byron då? Walter Scott? Hans poesi står sig slätt mot sådana giganter produktion av musik som Beethoven, Schubert och Mendelssohn. Han kunde inte tåla Beethoven och han nobbade Schubert, för han var egentligen inte musikalisk. Men ändå måste jag ge dig rätt. Poesin kommer först. Den är det viktigaste i världsordningen och historien. Allting börjar och slutar med poesi. Under 1900-talet har den fullständigt ballat ur, och jag följde entusiastiskt med och deltog i ledandet av urspårningen, men den har aldrig dött, aldrig ens under de allra mörkaste seklerna, den kommer alltid tillbaka och inleder alltid nytt hopp för mänskligheten genom nya blomstringstider under den vår som alltid följer på varje vinter, även en vinter som skulle vara den värsta i mänsklighetens historia, och det tror jag inte ens 1900-talets helvete har varit."

Därför drog jag den slutsatsen att det ändå var poesin sista slutligen som hållit honom levande genom världskrigen och alla prövningar, och det är den som kommer att överleva honom. Det menade också Hemingway. Vilken skada då att han skulle förfalla till det direkt självdestruktiva politiska tänkande och skrivande, som han så vanvettigt slösade all sin energi på under 30- och 40-

talet, som om Mussolini och Hitler var värda det! Det har sagts om honom, att ingen poet deltagit så energiskt i den politiska debatten som han efter William Blake, som ändå åtminstone gjorde det på ett förnuftigt sätt. Ezra Pounds bisarra ställningstagande mot hela den engelsktalande världen, sitt eget hemland och kultur och hela den fria demokratiska världen, för att envist klamra sig fast vid en absurd lojalitet mot sådana monster och massmördare som Mussolini och Hitler, försatte honom i samma besynnerliga klubb av förvirrade gubbar som Martin Heidegger, Knut Hamsun och Sven Hedin, som heller aldrig övergav sin Hitler. Framför allt var det dåraktigt, då de genom sin politiska frivilliga blindhet och gubbsjuka helt måste förlora sin samtids respekt och av litteraturhistorien för alltid stämplas som vilsna dårar. Värst av dessa tre råkade Ezra Pound illa ut, som av sina amerikanska landsmän, när de kom och befriade Italien, drog honom inför rätta som landsförrädare och hängde upp honom i en bur i tre veckor som det regnade in i, sex fot gånger sex fot i storlek, i uppenbar avsikt att driva honom från vettet – han var då ändå redan mer än 60 år gammal, tydligen för att straffa honom för ett självpåtaget vanvett som de inte kunde begripa. Som om tortyrburen inte var tillräcklig stängde de sedan in honom i ett sinnessjukhus i tolv år. Man kan tycka att det är en väl hård behandling att utsätta en poet för, och framför allt att det var onödigt och föga hedrande för Amerika att göra en poet till en martyr.

Nu invänder förståsigpåarna, att hans poesi inte var riktig poesi, liksom Hitlers konst inte var riktig konst (- annars hade han väl inte blivit portad från Wiens konstakademi,) och visst kan man stötas av Ezra Pounds för det mesta tistelaktigt avskräckande dikter utan vare sig rim eller reson, kommatering eller grammatik, form eller innehåll, där man får leta länge efter läsbara undantag, men han var ändå poet och gjorde en oförneklig för att inte säga oöverskattlig insats för 1900-talets litteratur genom att se till att James Joyce, T.S.Eliot, Hemingway och andra blev publicerade som annars kanske som så många andra i "den förlorade generationen" i stället gått under i effektivt eller långsamt självmord. Som Hemingway skrev:

"Han försvarar sina vänner när de angrips, han får dem tryckta i tidningar och ut dem ur fängelser, han introducerar dem för förmögna kvinnor, han får förläggare att anta deras alster, han sitter uppe hos dem hela nätterna när de påstår att det är ute med dem, han betalar sjukhusräkningar för dem och avhåller dem från självmord."

Frågan är om en poet kan få ett hyggligare eftermäle. Han överlevde dem alla och dog först 1972 som den yttersta överlevaren och envisaste surkarten av alla, 87 år gammal.

133. Journalisten

Lennart Hyland var en utmärkt underhållare och sportreferent, men när han inbjöd sina gäster till sin TV-hörna var det egentligen inte alls för att komma åt dem utan mest bara för att visa upp dem och få dem att bidra till underhållningen. När en ordentligt världserfaren journalist fick äran att ställa upp vid hans sida i underhållningen hade han sin stora chans att få ett äss att spela ut i sin kortlek, som han tappade bort med att i vanlig ordning ständigt avbryta sina gäster, aldrig låta dem få tala till punkt och dränka dem i sin egen dominans. Då var Lasse Holmqvist tusen gånger bättre på att få fram sina gästers personligheter och göra dem rättvisa.

Dock väckte denna journalist med sin ukrainska och internationella bakgrund ett synnerligt intresse hos mig att få veta mera. Som är fallet med de flesta journalister led hans skrifter av en ytlighetsbriljans som aldrig gick på djupet och som bara uppvisade den ljugande fasaden av verkligheten, vilket är realismens nackdel. Realismen missar alltid själen, då verkligheten alltid bara bedrar oss. Det var på denna punkt jag önskade pressa honom, då ändå det lilla han uppvisat i TV vittnat om en verklighetskännedom bortom verkligheten.

Jag fick mitt tillfälle ett år senare 1967, då en ny sorts revolution verkade omskaka världen som både han och jag visade ett starkt intresse för. Det var faktiskt vid deltagandet i en demonstration vi möttes, och det visade sig att han deltog i den av samma anledning som jag: ren nyfikenhet som observatör.

Lady Jaguar, journalistens eget fotografi från tidigt 50-tal.

Vi fann varandra i demonstrationståget och fortsatte vårt gemensamma upptåg efteråt på ett kafé.

"Med er oerhörda världsvana verkar ni ändå tämligen oberörd av allt vad ni fått uppleva, som om allt vatten ni fått på er bara runnit av er som på en gås."

"Det är det som är journalistik. Man får aldrig gå i affekt. Man måste ständigt engagera sig till maximum men aldrig bli besatt av sitt engagemang. Man måste klart skärskåda och belysa alla sidor men aldrig välja sida själv. Den konsekventa neutraliteten är ett måste. Man får aldrig bli jävig."

"Är det därför också ni aldrig åkt fast för något fruntimmer?"

"Vad menar ni?"

"Ni har ju ändå haft intressanta kontakter med några av vår tids mest spektakulära damer, som till exempel Isadora Duncan, den där kinesiska sjörövardrottningen och Lady Jaguar."

Han log. "Ni har tydligen läst på. Isadora Duncan kom jag aldrig nära, medan jag i stället kom alltför nära hennes manager, vilket jag bittert fick ångra, då han var den förste som förstörde mitt liv. Sedan hände det alltför ofta igen, men då var det vanligen mitt eget fel genom egna självförvållade experiment. Men det är genom riktiga skeppsbrott man lär sig stå på egna ben och gå på vattnet. Jag har aldrig ånkrat mina misstag utan tvärtom njutit av deras fördelar genom de lärdomar de alltid inneburit. Det samma gäller mina damer. Jag har älskat dem alla men aktat mig noga för att på något sätt utnyttja dem eller dra någon annan fördel av dem annat än rent upplevelsemässigt."

"Betyder det att det sexuella blivit av sekundär betydelse?"

"Det sexuella är en privatsak. Det finns bara ett propert sätt att sköta det sexuella livet, och det är att hålla det privat och hemligt. Men du har rätt. För mig har det inte bara varit sekundärt utan närmast oviktigt. Sex är egentligen bara i vägen för bestående relationer. Vänskapen är grunden och den enda grund som håller. Allt annat är oviktigt. För att slå vakt om vänskapen har jag i regel bortsett från det andra. Upplevelsen av relationens odling genom harmonisk kontakt under ömsesidig respekt är det som ger någonting. Min bror Harry var likadan. Därför var vi så goda vänner och passade vi varandra så bra och inspirerade varandra till ömsesidiga stordåd."

"Ni blev båda framstående affärsmän, men blev inte konsten lidande av det? Jag menar, han var ju egentligen bara konstnär men fastnade i affärsvärldens karusell som gjorde honom till fånge i sin egen karriär, och du tvingades mest skriva för pengar vad andra krävde att du skulle skriva om."

"Det är riktigt. Han drevs av karriären till att arbeta ihjäl sig, och jag blev inte fri till att skriva vad jag ville förrän jag blev pensionerad. Men det var lika bra det. Det är först över de 60 man blir mogen om ens då. Jag talar av egen erfarenhet. Det blev inte roligt att skriva förrän man var över pensioneringens tröskel och kunde se tillbaka på det vilda liv man levt med alla dess krusprång och saltomortaler ofta med benbrott och långa rehabiliteringar som resultat med distans och kunna genomsåda sig själv med ett skratt. Det var väl också därför jag aldrig blev någon familjeman. Egot är bara i vägen om man skaffar sig ett sådant. Om man skaffar sig familj måste man stå för den och för sitt ansvar för den och tvingas då till ett ställningstagande som familjefar som man aldrig slipper och som för alltid måste göra en jävig för familjen. Jag var född för fri för att kunna gå på en sådan fälla. Samtidigt som äventyret för mig alltid var en flykt till verkligheten var det en flykt från verkligheten som hela tiden tvingade mig vidare och längre ut på mina resor för min kärleks skull till verkligheten. Därigenom fastnade jag aldrig i den."

"Finns det något som du ångrat?"

"Nej. Jag har varit för mycket i farten för att kunna hinna ångra något som jag inte har gjort."

"Du växte upp som ett ensamt barn med handikappade föräldrar. Kan det ha haft betydelse för din passionerade fallenhet för att ge dig i kast med äventyret?"

"Det var därför min mor skaffade mig en lillebror. Den familjen var på obestånd genom deras fars förtidiga död, och han hade bara två små syskon, den yngsta mer än tio år yngre. Den äldre system kunde inte ta hand om dem alla, så min mor såg till att kusin Harry hamnade hos oss och blev min lillebror. Jag hade aldrig kunnat få någon bättre äkta broder. Vi var som skapta för varandra. När han rymde från skolan och försvann upp till Lappland för att leva ett vilt liv i vildmarken svor jag att göra det samma en dag, och när jag gjorde det blev det min första karriär. Den blev så fatal, hur lysande mina djuraffärer med Carl Hagenbeck i Hamburg än var, att min faster skickade mig i exil till Amerika. Där blev jag sedan tills jag blev fri som pensionär."

"Hur ser du på Amerika?"

"Europas straffkoloni. Under 1800-talet var Australien den brittiska straffkolonin, vart alla oönskade och obotligt kriminella element skickades, och så var det med Amerika för hela Europa från 1500-talet framåt. Alla de värsta spanjorerna besatte Sydamerika, och alla Englands värstingar lade beslag på Nordamerika och inbjöd alla Europas värstingar att komma över, vilket de gjorde. De har aldrig upphört att slåss och bråka med varandra, och om de inte alla bär en pistol i hölstret har de den gömd inom räckhåll eller åtminstone hemma. De är inte kloka, har aldrig varit det och kan aldrig bli det. De är allesammans rovgiriga kapitalistvin, men det är i alla fall bättre än att vara kommunistvin eller något annat svin åt diktaturer."

"Är du då anarkist?"

"Nej, liberalist. Friheten framför allt. Därför har jag alltid hyllat alla som eftersträvat friheten med vilka medel som helst, och för dem som gjort det med olagliga medel har det i regel varit i undvikande av förtryck och social orättvisa. Det har jag fullständig sympati för och respekterar jag."

"Är det därför du visat ett så stort intresse för pirater, smugglare, bordellverksamhet, bi- och transsexualitet, och så vidare?"

"De två damer du redan nämnt var de två mest respektabla damer jag någonsin känt. Den ena var piratdrottning i sydkinesiska sjön med många liv på sitt samvete, men mot Kina, vilken regering landet än har, och det har bara haft förtryckarregimer sedan den förste kejsaren med självdöende slavarbetskraft byggde den kinesiska muren och brände alla kinesiska böcker, är det alltid fullkomligt berättigat att sätta sig till motvärn med vilka medel som helst. Den andra gick redan i tidigt 50-tal i bräsch för kvinnors frigörelse från manligt förtryck och det i den muslimska världen med att starta en rörelse

för utbildning av bordellmammor för hela världen. Vad är mer berättigat än att med vilka medel som helst bjuda islam med dess kvinnoförtryck spetsen?"

"Men dina smugglare har mest smugglat vapen och narkotika. Är det berättigat?"

"Skulden ligger hos efterfrågan och de som konsumerar narkotika och vapen. Inget ont om narkotika, som läkemedel är det oundgängligt, och det är bara missbruket som är betänkligt. Att kriminalisera all narkotika för att somliga missbrukar det är vansinnigt. Missbruket är en sjukdom och bör som sådan tas under behandling bäst genom terapi. Att nyttja narkotika som tillfälligt avstressningsmedel är enbart hälsosamt och betydligt mindre farligt än att nyttja alkohol och nikotin. Därför intresserar denna nya hippierörelse mig, som du också visat intresse för, som med uppbackning genom narkotiska medel vill göra en hälsosam världsrevolution mot allt vad krig, våld och förtryck heter. Jag sympatiserar med den fullständigt. Då kommer vi in på vapenfrågan. Där är problemet. Det är världens största affär. Så länge vapen efterfrågas blir det aldrig fred i världen, och då ser jag narkotikarörelsen främst genom cannabis och LSD samt kärleksindustrin genom sunt utbildade bordellmammor som genom Lady Jaguars försorg som i alla fall ett behjärtansvärt försök till att motverka mänsklighetens våldsfixering."

"Har du aldrig saknat att du inte haft familj?"

"Jag är en man av världen, och min familj är världen. Kan man ha en större familj?"

"Saknar du din bror Harry?"

"Naturligtvis, och mer än en bror, fastän han egentligen bara var en avlägsen släkting. Men jag har fortfarande god kontakt med hans syster Ingeborg. Hennes man Carl är en annan själsfrände, en eldsjäl som ställde upp i inbördeskriget och råkade få sin kusin Gadolin mördad när det borde ha varit han, och de har i sin tur en god familj bestående av lika självsvåldiga oförbättringligheter som jag själv och Harry. Även om vi självförnekande livsdyrkare, som offrar förnuftet och privata intressen för blotta livsbejakandet, inte bemödar oss och belastar oss med att skaffa egna barn finns det alltid efterföljare."

"Tack, Aleko Lilius. Ett nöje att göra er bekantskap."

"Jag hoppas vi träffas igen. För resten, ni måste vara journalist. Vilken tidning arbetar ni för?"

Aleko Lilius, som växte upp med tre modersmål: svenska, ryska och finska, blev omsider journalist i Amerika med omöjliga uppdrag som specialitet. Han förekom i Hylands hörna 1966. Harry Rönholm ägnar i sin självbiografiska bok *Maailman markkinoilta* ("Från världsmarknaden") 19 sidor åt sin delvisa uppväxttid med Aleko, som ägnar nästan lika mycket åt Harry i sin självbiografi "Ett herrans liv". Harry Rönholm var min mormor Ingeborg

Westerbergs fyra år äldre bror. Aleko Lilius blev 87 år gammal, och mina morföräldrar sörjde honom djupt och gick båda bort strax efter honom.

Hans 17 böcker är i regel festläsning från början till slut, både intressanta och spännande, rörande och dundrande roliga.

134. Göteborgaren.

Det var av en händelse jag hamnade i den förfallna hamnstaden, som då verkade ha sett sina bästa dagar för gott, för det fanns inget hopp kvar efter att den blomstrande handeln under Napoleons förbudstid med kontinentalblockad och lysande affärer för alla äventyrare, smugglare, hamstrare och skumraskaffärsmän definitivt tagit slut med kejsarens undergång. Dessutom var hela landet i förfall, och det var närmast en manöver av desperation och krampaktighet som svenskarna försökte gjuta nytt blod i sitt döende kungahus med att utse en av Napoleons generaler till landets tronföljare. Landet var ju bankrutt inte bara ekonomiskt utan framför allt moraliskt efter förlusten av sin östra rikshälf, som ändå hängt med sedan 1100-talet i ett slags ömsesidigt berikande äktenskap, tills ryssarna påtvingade en separation genom att girigt roffa åt sig Finland med våld.

Anledningen till mitt besök i staden var några ärenden jag hade till några kolleger – det var bara där i Sverige man kunde påträffa judar på den tiden, då inga judar varit välkomna i landet före Gustav III, som upplät Marstrand utanför Göteborg som en sorts fristad för deras begynnande entreprenörsverksamhet. Lyckligtvis fanns de kvar fastän Gustav III var borta, den så kallade sista upplysta despoten, som inneburit en storartad kulturutveckling för sitt land, vilken helt gick i stå genom mordet på honom. Sverige hade ensamt motstått Napoleons pretentioner på världsherravälde tillsammans med England, tills Napoleon övertalade Ryssland till att roffa åt sig Finland och slå ut Sverige som stormakt, vilket tsaren lydigt gjorde, varför det inte var mycket kvar av Sverige när jag kom dit – rumphugget, ruinerat, förlamat och försupet som enda tröst.

Den skald som jag då stötte på i en ruffig hamnkrog var som en mänsklig avbild av hela situationen. Han satt där och spelade kort tillsammans med ett gäng nästan lika förfallna original, tydligen hans ordensbröder, som patetiskt lät honom vinna. Förgäves försökte jag förstå denna situation. Jag vände mig till en granne, som såg bättre belevad ut, och frågade honom: "Vet ni något om förloraren där som vinner?"

"Javisst. Han är vår ordensskald."

"Märker han inte att de lurar honom och avsiktligt låter honom vinna?"

"Nej, de gör det så skickligt, och efteråt låter de honom håna dem för att de spelat så dåligt. Det är nämligen nästan hans enda levebröd. Han har ingenting att leva på utom tillfällighetsdikter, han vägrar bli tiggare och vägrar låta någon

hjälpa honom, då han är mån om sin integritets fläckfrihet, så hans vänner har kommit på att hjälpa honom genom att låta honom vinna."

Fallet intresserade mig, och efter kortspelets slut och han vunnit tillräckligt för några dagar framåt försökte jag bekanta mig med honom. "Vilken orden är ni ordensskald för?"

"Det lysande sällskapet Par Bricole."

"Det har jag inte hört talas om. Det kan inte vara franskt. Då hade jag hört talas om det på kontinenten."

"Nej, det är helsvenskt. Det är svenskarnas tröst för förlusten av Gustav III och hans verksamhet. Han var den enda kulturfrämjare Sverige någonsin har haft. Hans son stängde teatrarna bara för att hans far blivit skjuten på en sådan, och sedan dess har landet gått i träda. Till på köpet förlorade vi vår östra rikshälf åt krigsgalenskaparna. Allt vi har kvar är oaser som denna tillflyktsort till ordenssällskap för kulturarbetare i kronisk exil."

"Men är det inte något av en förnedring att vara beroende av ett ordenssällskaps nåd?"

"Vi har inget alternativ. Om det inte fanns kunde jag hälsa hem genast, krypa ner i en kloak, frysa ihjäl och försvinna spårlöst, som så många ruinerade affärsmän redan har gjort här i staden. Tack vare mina vänner i sällskapet kan jag åtminstone hålla näsan ovanför vattnet."

"Nu vet jag var jag har hört talas om det. Det var i Stockholm under Gustav III:s tid. Där fanns också en berömd ordensskald som hette Bellman."

"Vad du än gör så jämför mig inte med Bellman. Vi spelar i helt olika divisioner. Han är en ljusets och fantasins diktare medan jag håller mig till mörkret och realismen bland fallna kvinnor och all annan förfallenhet här i staden. Det enda vi har gemensamt är att vi båda med förkärlek ägnar oss åt att supa, men han söp ihjäl sig. Jag fruktar, att om det är någonting jag kommer att dö av, som redan överlevt hans livsålder, så är det om jag slutar supa."

Han tog i alla fall inte jämförelsen med Bellman som en förolämpning, och jag förstod att han bar sin betydligt lägre status av sämre kvalitet med fullt berättigat jämnmod, då han kompenserat sig genom en filosofisk distans till tillvaron, som gjorde att han framlevde sitt liv i misär med högburet huvud och bibehållen självaktning, då han såg sin största ära i att trots allt vara helt självständig och vägra krypa för samhället genom till exempel någon förnedrande statlig tjänst mottagen som allmosa eller nedlåtande pension. Bellman hade dock haft en fru, medan denne Wadman inte tycktes ha någon.

"Hur klarar han sig utan en hustru som håller reda på honom?"

"Han lär ha ett fruntimmer någonstans som han kallar Hildur, men ingen vet någonting om henne, och om hon finns håller han henne borta från staden i sin lilla omdiktade tillflyktsvrå bland bergen. Ärligt talat tvivlar jag på att hon existerar. Jag tror att hon är ett slags kvinnoideal som han uppfunnit i brist på verkliga sådana, bara för att ha någon."

Han hade alltså i alla fall en pastoral drömkvinna någonstans, vars existens tydligen gjorde tillvaron uthärdlig för honom, där han annars i staden bara hade sina suparkamrater bland hamnkrogarna med endast mindre ärbara damer att tillgå.

Staden karpade emellertid upp sig och blev landets främsta handelsstad och med tiden Nordens största hamn, och själv uppnådde han den då för tiden ovanligt höga åldern av 60 år. Bellman blev bara 55, och det gick som Wadman hade förutsagt: när han blev för mån om sin hälsa slutade han mot läkares inrådan att dricka och blev absolutist, och folk menade att det var det han dog av.

135. Den okände soldaten

Det var en gammal bruten man som satt i ett hörn av bistron och blickade melankoliskt ner i en tom kaffekopp, som han troligen tömt för länge sedan. Jag hade sett honom förut, men aldrig hade han gjort ett så grått intryck som nu, och dessutom verkade han påtagligt mera insjunken än tidigare, fastän han egentligen var lång till växten. Emellanåt tog han av sig sina starka glasögon och putsade dem mer än vad som behövdes, som om han ville putsa bort att han ändå egentligen inte kunde se mycket genom dem – han hade haft problem med synen hela livet, ett problem som ständigt förvärrats, och som även hans son blivit belastad med som ett i högsta grad ovälkommet och orättvist arv. Därför hade han preliminärt blivit befriad från militärtjänst, men hans far hade ändå propsat på att han skulle få chansen till en hedersam militär karriär, som John entusiastiskt även gått in för att göra, när kriget ville annorlunda.

Full av respekt och försiktighet vågade jag närma mig den gamle mannen, som inte alls var särskilt gammal men som gjorde ett närmast smärtsamt ålderdomligt intryck, gick tillräckligt nära för att han skulle varsebli mig, varvid jag gjorde ett försiktigt tecken med en tyst fråga om jag fick slå mig ner, och han visade mig genast generöst platsen mitt emot honom. Lika försiktigt och tyst slog jag mig ner på andra sidan det lilla bordet.

"Hur har det gått?" vågade jag fråga nästan under rösten, men hans hörsel var det absolut inget fel på.

"Jag är rädd att det har gått sämre än någonsin. Ni vet varför jag är här?"

"Jag vet hur många resor ni har gjort hit i ett och samma ärende."

"De vet fortfarande ingenting."

"Inget spår? Ingen som har sett något?"

"Det är som om han aldrig hade funnits. Ingen annan soldat har försvunnit så totalt spårlöst. Man såg honom strax innan, han var fullkomligt livslevande då, ingenting fattades honom, och han gick för att möta sitt öde utan någon misstanke eller baktanke, aningslöst och tappert, som det anstår en god soldat. Och sedan – ingenting, ingenting och åter ingenting. Inte ett spår, inte en trasa, och ingen möjlighet till att rekonstruera något av vad som hände. Han bara försvann."

"Finns det något hopp?"

"Hopp finns det alltid. Det är det sista som dör hos människan, och det har en förunderlig förmåga att inte dö fastän det är dött. I mitt fall var det dött från början, och ändå lever det kvar, precis som en död lem som amputerats och som ändå envisas med att göra ännu mera infernaliskt ont än om den fanns kvar och plågsamt infekterad. Jag kan inte förstå det. Och ändå är mitt lidande ingenting mot min frus. Hon kan aldrig förlåta mig. Jag tror aldrig hon kan tala vid mig mer. Jag känner mig som om jag hade förstört inte bara hennes liv utan även hans, som om jag själv hade offrat det, men ingenting hade jag gjort mera ofrivilligt. Ingenting skulle någon ha kunnat göra mer ofrivilligt. Han var ju min ende son. Han var min..." och plötsligt överväldigades han av tårar som inte kunde hållas tillbaka. Han försökte dölja dem, måste ta av sig glasögonen igen och göra rent både dem och torka de ovälkomna omanliga tårarna, som var alltför förträngda för att riktigt våga sig ut, nästan som om de var torra och kalla men gjorde desto mera ont just därför. Jag kunde inte låta bli att sakta vidröra hans arm i en oändlig sympati.

"Ni förstår inte," sade han. "Ingen kan förstå. Ingen kommer någonsin att kunna förstå. Han var allt vad jag levde för. Han skulle genomföra allt som jag inte räckte till för, och så fick han samma dåliga syn som jag och därmed en chans att komma undan militärtjänsten, och så kom det här förfärliga kriget och ställde till det för hela världen, och det känns som om det var mitt fel, som om jag hade frammanat det med min chauvinism och falskt heroiska imperialism. Allt har fallit med honom. Jag kan inte tro på något mer. Alla världens ideal har fallit i och med detta krig som lurat hela världen med att envisas med att pågå i det oändliga under historiens värsta kroniska manfall varje dag, ett mördande industriellt krig där människomassorna mördas på löpande band maskinellt utan urskiljning och utan att de får någon chans. Det är ett grottekvarnsmördarmaskineri som kommit i sken och som ingenting kan stoppa utan som bara skenar på värre hela tiden med en ständigt mera monstruös effektivitet. Livet och världen har blivit en mardröm och ett verkligt helvete som aldrig kan ta slut men som bara måste bli värre hela tiden. Och för detta offrade jag min son."

"Nej, det gjorde ni inte. Ni är inte ensam. Alla sitter i samma båt. Alla familjer är drabbade. Ingen ville ha detta krig, ingen var skyldig till att åstadkomma det, det bara infann sig som ett universellt ovälkommet öde och bröt sig in med eller utan tillåtelse, och människan var godtrogen nog att inte begripa bättre än att öppna dörren för det. Men det måste ta slut. Inget krig kan hålla på i oändlighet. Inget helvete varar för evigt. Helvetet är en myt som konstruerats för att kontrollera massorna genom att sätta moralisk skräck i dem, och kriget är i och för sig värre än helvetets myt, men inte ens detta världskrig kan hålla på mer än högst något år till."

"Och min son?"

"Ni måste se det i dess rätta perspektiv. Han var bara en människa, precis som ni, trots allt vad ni åstadkommit. Han var bara dödlig. Ingen kommer undan detta. Man kan trösta sig med den asiatiska reinkarnationstanken, kanske ni kan återfå

honom i ett annat liv, han kanske rentav uppsöker er självmant, han finns kvar någonstans, det är bara hans dödlighet som lämnat ett naturligt tomrum efter sig."

"Men varför kan inga ansträngningar finna något spår efter vad som hände honom? Hur kunde han försvinna så spårlöst? Det måste vara någon mening med det."

"Även på den punkten var han inte ensam. Detta världskrig vimlar av spöken efter okända soldater som aldrig kan identifieras eller återfinnas något spår av. Ni måste inse detta. Ni är inte ensam. Tvärtom. Hela världen håller er sällskap och delar ert öde."

"Men andra söner kommer helbrädda tillbaka. Andra mödrar får återse sina söner. Andra fäder med bara en son får behålla honom. Varför inte jag? Varför just jag? Är det just för att jag skrivit vad jag skrivit och framställt så höga ideal för mitt land, att just jag måste bestraffas för dem med att berövas dem grymmare än någon annan?"

"Era ideal består. Ingen och inte ens ödet kan ta dem ifrån er. Era böcker kommer alltid att läsas, och ni kan fortsätta skriva nya och överträffa er själv. Ni är ju framför allt poet, och just poeter om några är odödliga."

"Nej, jag kommer aldrig att kunna skriva någonting mer. Jag belönades för tidigt och för generöst för vad jag åstadkom som ung, därav blev jag berusad och något av en självutnämnd galjonsfigur för imperiet, men nu är det skeppet sänkt. Jag kan aldrig mer leda trupperna med flygande fanor. Min flagga är sänkt för alltid." Han såg ner och verkade mer modfälld än någonsin. Han var verkligen en bruten man.

"Jag måste ändå insistera, att vad ni skrivit hör till det mest lysande och bestående som skrivits på ert språk, och det kan ingen ta ifrån er eller England."

Han begrundade mitt ord en aning innan han lyckades hämta sig och med dämpad röst svara: "Tack ska ni ha, och jag sätter värde på er välmenande tröst, medan tyvärr detta fall av en fallen soldat är hopplöst. Han kan aldrig resa sig mera. Han är dödsskjuten. En far som förlorat sin ende son genom sin egen förskyllan, som hyllade och godkände hans utsändning i kriget, kan aldrig mer betrakta sig med någon självrespekt. Han har bara en sak att göra, och det är att begrava sig själv levande i sin sorg för alltid. Vad jag än skrivit, som resulterat i sådana universella hyllningar att jag nästan skämts för min berömmelse, som nu framstår som groteska i den förintande ironin av hela världens fall från guldålder till helvetesbarbari just genom den imperialism jag alltid hyllat, faller nu platt till marken som värdelöst och meningslöst nonsens och narraktig fåfänga, och jag kan bara säga som Macbeth: 'En skugga blott som går och går är livet; en stackars skådespelare som larmar och gör sig till, en timmes tid på scenen och sedan ej hörs av. Det är en saga berättad av en dåre, låter stort, betyder intet...' " Han övervanns igen av sin återhållna rörelse och måste åter ta fram sin näsduk. Så sade han: "Tack för att ni kom fram. Jag tror att det är bäst ni går nu. Ingenting kan göra saken bättre."

Tyst som jag kommit steg jag upp och avlägsnade mig utan ett ljud. Han hade lämnat mig med sin blick, och jag försökte inte återfinna den utan praktiskt taget smög mig ut ur kaféet och skulle aldrig se honom igen.

Ansträngningarna för att få veta någonting om vad som hände med Rudyard Kiplings son har aldrig förtröttats under nästan hundra år, och man har fortfarande idag aldrig funnit ett spår av honom. Så fallet förblir fortfarande ouppklarat.

Det var till sin levande son John Kipling han skrev sin berömdaste dikt *If...*

Skrivet på hundraårsdagen av skotten i Sarajevo den 28 juni 2014.

136. Filmmusikern.

Det var alldeles av en händelse jag råkade komma där förbi, det låg ju strategiskt till på det stora promenadstråket mellan centrum och hamnen, och jag visste ju sedan gammalt att en hel del bisarra och udda typer brukade hålla till där inne, ibland dagar i sträck utan att ens bry sig om att gå hem och lägga sig emellan, då de ofta helt bekvämt somnade vid bordet eller under, så jag tog en chans och stal mig in.

Det var inte alls under den vanliga rusningstiden, så där var tämligen glest med kunder, men jag observerade nästan genast en som satt för sig själv med en stor whiskygrogg framför sig och kände genast igen honom. Han var ju vid det här laget en världskändis, så vem som helst skulle ha känt igen honom var som helst, men ändå satt han ganska diskret och verkade mindre än vad han var, så att om någon tog för givet vem han var, han eller hon ändå skulle kunna tvivla på att han eller hon sett rätt.

Jag kände dock min man och vågade närma mig honom, slog mig ner försiktigt vid hans bord på något avstånd och frågade ganska plump men rakt på sak: "Så ni har lyckats smita iväg ifrån hustrun?"

"Tala inte om det," sade han genast och tog en klunk, vilket för mig omedelbart avslöjade, att det var precis vad han hade gjort.

"Vet hon om det?"

"Hon misstänker alltid det värsta och har vanligen rätt."

"Vi väntar med spänning på filmen."

"Vilken film?"

"Den stora nationalfilmen som ni skulle göra musik till."

"Jaså den. Men hur tusan kan ni känna till det? Det är ju nästan en statshemlighet."

"Jag har tyvärr mina kontakter."

"Ja, det måste ni ha, men då måste ni väl också veta, att det inte blir något av den filmen."

"Varför inte det?"

"Då vet ni ingenting."

"Vad är det jag ingenting vet något om?"

"Jag har slutat komponera."

Det kom som en bomb. Hur var det möjligt? Hur kunde han avslöja en sådan sak? Och jag visste genast, att jag måste vara den första som fick veta det, ty ingen i världen kunde ana någonting sådant.

"Är det för det ambitiösa filmprojektets skull?"

"Inte alls. Men medge att det var omöjligt från början. Det skulle ju bli en två och en halv timmars film, och min musik skulle gå genom hela filmen. Naturligtvis var det ju ett lockande projekt, det var ju mitt favoritämne, som jag om någon var expert på, men så kom krisen med min konsertturné till Göteborg och min hustrus vägran att någonsin mer följa med på en turné om jag skulle vara berusad hela tiden. Jag var inte berusad hela tiden. Jag lovar. Men ni vet kanske hur kvinnor är. De uppförstorar allt genom att de upplever allting så känsligt. Visst var jag berusad när jag stod på podiet, och visst fick orkestern ta om alltihop ifrån början, men jag har aldrig tappat kontrollen. Jag kan dricka hur mycket som helst och aldrig förlora kontrollen."

Det var han nästan ökad för, och ingen i världen skulle ha betvivlat denna hans försäkran.

"Men varför skulle det leda till att ni slutat komponera? Har er hustru förbjudit er att komponera mera?"

"Hon blev så upprörd när jag fullbordat min sista symfoni. Hon kom ner på morgonkvisten precis när jag blivit färdig och såg hur berusad jag var, jag hade väl druckit upp en hela whisky under natten medan jag dirigerade orkesterfinalen, hon hade redan sagt ifrån att hon vägrade följa med mig på fler turnéer om jag skulle dricka varje dag, men när jag nu satt där mer berusad än någonsin blev hon alldeles ifrån sig och närmast skräckslagen. Det hjälpte inte att jag hade fullbordat symfonin. För husfridens skull måste jag lägga ner drickandet, och så blev det inget mera komponerande. Jag tappade aptiten och inspirationen. Det var inte roligt längre när lusten försvann."

"Har hon ingen förståelse för ert goda ölsinne?"

"Hon har ingen förståelse för att jag alltid måste gå till överdrift, men jag lever inte om jag inte får gå till överdrift. Det är ett måste för en skapande konstnär. Bara det extrema är gott nog, och inte ens det är tillräckligt. Ingen konstnär kan stå ut med att reduceras till en medelmåtta. Han måste få leva ut ordentligt eller inte alls."

"Ångrar ni ert äktenskap?"

"Aldrig i livet. Det är livsviktigt för mig. Det skulle vara självmord, om jag till exempel som Tolstoj desperat försökte komma undan det. Ett äktenskap är för livet. Punkt, slut. Om den ena parten dör en naturlig död må det vara hänt, det kan ingen göra något åt, men ett äktenskap som inte håller fram till döden är ett misslyckat äktenskap, ett fiasko, den ena parten, den som bryter det, och det är vanligen mannen, har gett upp och förlorat matchen och är en hare, som aldrig kan återvinna sin självrespekt. Ett äktenskap är en satsning med livet

som insats, och om man inte klarar utmaningen är man inte värd sitt eget liv, och man har förspillt det och sktit ner det.”

”Ett antal kolleger till er gifte sig aldrig. Var de mera lyckligt lottade?”

”En intressant fråga, käre vän, vem ni än är, men jag hoppas ni inte är journalist. Er kunskap om min filmmusik måste dessvärre ge mig misstanken om att ni är just det, men jag hoppas verkligen jag misstar mig.”

”Var lugn. Jag har aldrig varit journalist eller skrivit något i pressen.”

Han drog en suck av lättnad. ”Då vågar jag fortsätta. Jag måste presentera den hypotesen, att Brahms var en mycket lycklig man som aldrig gifte sig. Han hade i stället ett platoniskt förhållande genom hela livet till Clara Schumann, som innebär stor lycka och tillfredsställelse för båda. Det om något var ett idealiskt kompositörsförhållande. Jag vet inte om Händel, han gifte ju sig aldrig, och ingen vet om han hade några intimare förhållanden, men han framstår också för alla tider som en alldeles osedvanligt lycklig man, fastän han var kompositör. Beethoven var olyckligt förälskad hela livet och kunde dessutom aldrig få någon, så hans olycka kan vi lämna därhän. Haydn gifte sig, och det var inte lyckligt, han fick aldrig något ut av sitt äktenskap, varpå han levde desto lyckligare sedan som ungkarl. Tjajkovskij hade en hustru som blev rena katastrofen för honom, men han kunde ju inte ana att hon skulle vara sådan – hon fick ju sedan hur många barn som helst med andra män, av vilka hon aldrig tog något ansvar för något av dem. Hon var extrem på sitt sätt, och Tjajkovskij såg kanske bara det extrema hos henne och gifte sig med henne därför. Dock har det även funnits lyckliga för att inte säga idealiska tonsättaräktenskap. Till de främsta hör Schumanns, hur illa det än slutade. Så länge han var frisk var det utan tvekan det mest exemplariska tonsättaräktenskapet i musikhistorien. Mendelssohn var lika lycklig, men ett annat exemplariskt äktenskap var Verdis. Det blev ett så starkt och stabilt äktenskap genom att båda hade gjort sina drastiska erfarenheter – hon som mer än väl erotiskt erfaren, hon blev ju modellen för La Traviata, och han genom sitt första äktenskaps utomordentliga tragedi – han förlorade ju både hustru och två barn utan att någon kunde rå för det. Mitt eget äktenskap föredrar jag att hålla inom fridens gränser som ett harmoniskt sådant, trots dess musikaliska slitningar, och jag föredrar att hålla fast vid mitt äktenskap framför att ånyo riskera något med att kasta mig ut på krävande musikaliska äventyr och experiment, som jag inte längre besitter ungdomens kraft för att våga utsätta mina nerver för.”

”Så det blir ingen stor nationalfilm att konkurrera ut de svenska storfilmerna och Hollywood med?”

”Så kom det här med ljudfilmen också och komplicerade situationen. Meningen var ju att Kalevalafilmen skulle vara enbart musik och stumfilm, det skulle vara den idealiska storstumfilmen, ungefär som Murnaus ”Sunrise” i Amerika, men mera konstnärlig, på ett högre plan, med ett episkt hjältedrama i stället för banal vulgaritet, ungefär som Fritz Langs ”Nibelungenlied”. Om folk

skulle prata i filmen skulle allt vara förstört. Hur skulle det låta i Amerika om barder och krigare, hjältar och långhåriga vikingajungfrur talade finska från bioduken? Det skulle ju bara bli löjligt! Eskimåer i ett heroiskt medeltidsdrama! Publiken skulle vråla av skratt, som vid premiären på La Traviata med en elefant som den lungsjuka döende primadonnan!"

Jag kunde se det framför mig. Det skulle inte gå. Han var måhända klok som avstod.

Likväl fick han en andra chans. När Walt Disney tio år senare projekterade sin mest intressanta film "Fantasia" ville han ha med Sibelius med episoden Tuonelas svan. Filmen ritades, och sekvensen blev färdig och kan ses ännu idag på nätet, men den blev aldrig en del av den färdiga filmen. Den tog för stor plats och var för pretentiös.

Sålunda blev Sibelius aldrig någon filmkompositör, den stora Kalevalafilmen, som projekterats medan han ännu arbetade på sina sista symfonier, blev aldrig mer än en dröm, medan dock Sibelius klart bevisade sina kvalifikationer som nästan oöverträffbar filmmusiktonsättare genom fragmentet "Tuonelas svan" i Walt Disneys utomordentligt magiska tecknade version.

Mina avlägsna släktingar Aleko Lilius och Harry Röneholm brukade hålla till på Kämp vid Esplanaden i Helsingfors, som ju framför allt var Sibelius och hans gelikars stamkafé, och han kunde dyka upp där ännu under 20-talet. Aleko Lilius hade en del med honom att göra, och det var han som föreslog filmprojektet Kalevala för Sibban. Denne var genast med på noterna och lovade generöst på stubben två och en halv timmars filmmusik, detta var medan han ännu arbetade på sin sjätte och sjunde symfoni, men sedan tillträdde komplikationerna både i form av hans hustrus veto mot hans alkoholism och stumfilmens förfall till ljudfilm...

137. Förrädaren.

"Det finns inte ett rent hår i Ryssland."

Han gjorde ett mycket trött och gammalt intryck när jag fördes inför honom, medan han samtidigt till sitt yttre alldeles påtagligt verkade vara den yngsta och mest energiska och vitala general jag hade sett. Samtidigt gjorde hans yttre ett mycket egendomligt intryck genom sin extremt särpräglade individualitet – jag har aldrig sett någon som liknat honom. Han liknade ingen annan och ingenting. Han såg inte alls bra ut, men samtidigt var hans utseende så extremt personligt att man måste spärra upp ögonen av häpnad inför dessa

så markanta, nästan överdrivna och demonstrativt personliga och nästan grova drag. Vem hade jag framför mig egentligen?

Jag hade förbryllats av att jag alls kallats till honom, då vi aldrig haft med varandra att göra, och jag kunde inte för mitt liv förstå varför. Som om han läst mina tankar öppnade han samtalet genast med att förklara sig:

"Jag har hört att ni varit med honom i nästan alla hans livs mest avgörande stunder och allra mest i Ryssland, och att han haft förtroende för er. Därför ville jag gärna av er veta vad ni menar om den mannens öde."

"Kan ni precisera er närmare?"

"För att förstå mitt eget öde vill jag gärna försöka förstå hans. Förstod ni er på det?"

"Nej."

"Ändå var ni hans enda astrolog. Kunde ni begripa varför han dröjde så länge med att ge order om sitt återtåg?"

"Han väntade på fiendens svar som aldrig kom."

"Kunde han inte fatta av fiendens handlingar vad det var för fiende han hade och vad han menade?"

"Det var det han inte kunde göra."

"Ändå var det ju så övertydligt. Hur kunde han missförstå det?"

"Det var inget missförstånd. Han kunde bara inte förstå det."

"Vad var det han inte kunde förstå?"

"Den totala nedrigheten, det kallblodiga offrandet av en historisk huvudstad med alla dess kvarvarande liv bara för att vägra konfrontation, över huvud taget vägrandet till kontakt. De hade ju dock varit goda vänner tidigare"

"Förstod han inte att ryssarna skulle vara sådana redan när hans frieri till tsarens syster blev avsnäst med nedlåtande förolämpningar?"

"Han trodde alltid sina medmänniskor om någon sorts inneboende naturlig anständighet och sökte denna hos alla, då han själv var idealist."

"Ja, han är en obotlig romantiker, och så politiker som han är har han aldrig sett att just politiken berövar människan hennes mänsklighet. Ryssland är världens största nation med dess största folkmängd och är alltså världens mest betydande stormakt. Alltså måste maktpolitiken där vara mera skadlig för den mänskliga naturen än någon annanstans. Och vi har sett att så är fallet genom hans lömska krig mot Sverige för att stjäla Finland under sken av välvillig fred och vänskap. Jag tror inte det finns ett enda rent hår i hela Ryssland. Det borde kejsaren ha sett från början."

"Det var han som övertalade Alexander att angripa Finland."

"Ja, men inte med svek. Napoleon skulle aldrig lova ett land fred och välvilja bara för att i fred få kunna knivhugga henne i ryggen. Mycket kan man andraga mot Napoleon men aldrig någon brist i rent spel – utom i kortspel, för där luras han alltid. Han har alltid fuskat men aldrig ohederligt."

Nå, till saken. Har han sagt något till er om mig?"

"En hel del."

"Vet ni vad han tänker om mig idag?"

"Det samma som alla fransmän."

"Jag vet, och det är det som är mitt bekymmer, och det är därför jag har bett er komma. Tror ni verkligen att jag själv ville eller önskade bli Frankrikes värsta förrädare?"

"Ärligt talat tror jag inte att ni är det."

"Varför inte?"

"Det finns värre förrädare i Frankrike. Värst är Talleyrand."

"Ni har rätt, den värsta skurken av alla, vars livs högsta ambition är att förråda Napoleon intill förintelse efter att ha fått hela sin karriär och förmögenhet av honom. Och nummer två är Fouché, som dock är duglig och kan sina saker och vet vad han gör. Jag har samarbetat med honom, och det drev in den första kilen mellan mig och kejsaren. Men Talleyrands skurkaktighet och Fouchés mästenskap i intriger gör inte mitt förräderi mindre, eller hur?"

"Jag tror mera att det är en olycklig tillfällighet att ni avgjort kriget."

"Varför tror ni det?"

"En känsla bara."

"Ni vet inte hur rätt ni har. Jag lovade mig själv, när jag fick mitt nya kungliga ansvar, att aldrig bära vapen mot mitt hemland, hur mycket jag än hade emot Napoleon och vilka katastrofala misstag han än gjorde, och det var inte bara för att jag hade i utsikt att bli hans eventuella efterträdare. Det var mitt samvete. Jag var fransman, och som soldat kunde jag allra minst vända mig mot Frankrike."

"Varför gjorde ni det då?"

"Jag ber er att tro mig hur otroligt det än låter, och ingen annan kommer väl någonsin att tro det, men det var faktiskt slumpen. Jag tvingades till det. En halsstarrig och egensinnig men fullständigt hederlig och rättskaffens general, den enda fläckfria från det finska kriget, tog ett eget initiativ när han såg en möjlighet i Hamburg. Det var ett klart insubordinationsbrott, och han borde bli arkebuserad för det, men lika litet som Napoleon kunde låta arkebusera mig kan väl jag arkebusera honom, bara för att han gjorde vad han tyckte var rätt, men hans initiativ i Hamburg mot Napoleon tvingade mig till de allierades sida. Det var kört, hur mycket min älskade hustru i Paris än bönade mig om att jag inte skulle vända mig mot Frankrike, för min egen skull. Hon trodde faktiskt jag kunde bli Napoleons efterträdare, men efter den där Döbelns insats vid Hamburg var det kört. Jag var fast. Jag måste vara konsekvent, om jag inte ville bli en vacklande opålitlig och hederslös svikare och lömsk bedragare som tsar Alexander, och ställa upp på de allierades sida. Det enda jag kunde göra för att lindra mitt eget landsförräderi så mycket som möjligt var att så mycket som möjligt hålla mina arméer utanför striderna och bara ingripa när det inte kunde undvikas längre."

"Om ni inte ingripit vid Leipzig hade Napoleon segrat och suttit kvar."

"Tror ni det? Jag kom så sent som möjligt. Men ni har rätt. Napoleon var inte slagen då ännu. Frågan är vem av oss som minst kan förlåta den andra."

"Vad menar ni?"

"Han kommer aldrig att kunna förlåta mig mitt landsförräderi, och inte heller alla fransmän med honom, men jag kommer aldrig att kunna förlåta honom att han slarvade bort världens största armé i Ryssland. Det var ändå en halv miljon man som offrades där och bara för hans skull."

"Jag tror inte han ville det själv."

"Naturligtvis ville han det inte själv. Men han väntade fem veckor i Moskva! Han inbillade sig att Alexander skulle komma krypande till honom och fattade inte av Alexanders tidigare falskhet att han aldrig skulle kunna nedlåta sig till rent spel, vilket kostade honom den största armé Europa har sett och hela hans livsverk! Hur kunde han schabbla bort världshistoriens kanske mest enastående enmansprestation? Nej, det kan jag aldrig förlåta honom, och inte världen heller."

"Om det är något jag är säker på, så är det att han även i det monstruösa ryska företaget bara leddes av sin idealism. Han såg sin chans att kunna inlemma Ryssland i det civiliserade Europas upplysta gemenskap, och ledstjärnan i den idealismen var hans kärlek."

"Vad pratar ni om? Vad då för kärlek?"

"Marie Walewska."

"Jaså, hon."

"Hon var den enda som verkligen älskade honom och som även han kunde älska utan att bli bedragen."

"Ni har rätt. Jag kunde aldrig förstå hans svaghet för den där stackars Joséphine, som bara bedrog honom hela tiden. Han kunde aldrig förstå eller se när han blev bedragen av sina närmaste. Och den där Habsburgskan också. Han inbillade sig att han genom att gifta in sig hos Habsburgarna skulle få dem till bundsförvanter – hans vackraste drag är hans innerliga familjetrohet, men tyvärr var han alltid ensam om den. Alla hans bröder och systrar – tala inte om dem. Han raserade alla Europas värdelösa kungahus bara för att sätta upp sina värdelösa bröder och systrar som kungar i stället. När han gjorde sig till kejsare förnedrade han sig till att placera sig på samma nedriga nivå som just alla Europas värdelösa kungahus och galna kejsare – tsar Pavel är ett lysande exempel på den kejsarvärdighet Napoleon tog på sig frivilligt. Men tillbaka till kärleken. Så ni menar att Marie Walewska tussade honom på Ryssland?"

"Naturligtvis, för Polens skull."

"Hon har fått barn med honom, och det skulle inte förvåna mig om den pojken blir den enda som det blir något av i hela den bisarra karusellen Bonaparte. Ni har rätt. Henne kan han lita på. Hon kommer lika litet att svika honom som Polen. Han fann den rätta till slut när det var för sent och han redan gjort bort sig med den där svarttandade änkan Joséphine och den där

lättfärdiga Habsburgskan, som kommer att släppa honom genast bara hon får en bättre älskare. Han skulle ha hållit sig till sin första."

"Desirée?"

"Ja. Bara hon hade kunnat göra folk av honom, som hon lyckades göra folk av mig. Hon hade aldrig bedragit honom, hur mycket de än tvingats leva åtskilda, liksom hon aldrig bedragit mig eller jag henne."

"Varför släppte han henne?"

"Ja, det var där det började. Han blev fåfäng. Joséphine var Barras' älskarinna, och Barras övertalade honom att hon kunde bli bra för hans karriär. Bara därför höll han fast vid henne så länge hur mycket hon än bedrog honom, för att han trodde hon betydde tur för honom. Det kanske hon verkligen gjorde, för när han äntligen skilde sig från henne blev både Talleyrand och Fouché hans övermäktiga fiender, han började begå misstag, han fastnade i Spanien och ställde till med Eylau, och så kom Ryssland. Men jag kan aldrig för mitt liv begripa varför han väntade fem veckor i Moskva innan han inledde återtåget. Det stämmer inte med hans överlägsna sinne för realistisk strategi."

"Ni nämnde Eylau. Där finns kanske en antydning till en förklaring."

"Hur så?"

"Efter slaget vid Eylau stannade han i åtta dagar vid krigsplatsen för att riktigt plåga sig själv med vad han åstadkommit. Det var krigshistoriens dittills hemskaste massaker. Inför Moskvas brand kanske han kände något liknande. Kvar i staden var bara lössläppta galningar och brottslingar, som släpptes ut ur sina dårhus och fängelser och givits facklor för att tända eld på staden. Kvar fanns också alla medellösa och övergivna tiggare, invalider och sjuka. Hela staden var ett inferno av grotesk förvriden mänsklig galenskap. Scenen var som en tavla av Hieronymus Bosch. Det var helvetet på jorden, och Napoleon ville kanske plåga sig själv så länge som möjligt med att tvinga sig att beakta resultatet av vad han åstadkommit."

"En intressant teori. Jag skall begrunda saken. Kanske ni är lösningen på spåren. Jag ber att få behålla kontakten med er. Jag kan behöva fler konsultationer."

"Jag står gärna till ert förfogande som till Napoleons."

"Tack, min herre."

Och jag fick gå.

Så var mitt första möte med denna Napoleons märkligaste marskalk, den enda av dem alla som kunde mäta sig med Napoleon i råd och dåd och den enda som överlevde, med det kungadöme Napoleon lät honom få 1810. Svenskarna erbjöd det åt honom i hopp om att han skulle stjäla tillbaka Finland åt dem, som ryssarna stulit från dem genom svek och fult spel, men när det inte gick stal han Norge åt dem i stället.

Redan hans föregångare, Gustav IV Adolf, hade en gång erbjudit Napoleon sitt vapenbrödraskap om han fått stjäla Norge från Danmark, men Napoleon betraktade Gustav IV Adolf lika mycket som en strunt som alla andra kungar.

Dock kom Jean-Baptiste Bernadotte aldrig över sin malande känsla av förräderi gentemot sitt hemland Frankrike, som han aldrig återsåg efter Napoleons slutliga fall. Det var hans hemliga lidande som han bar resten av livet, som han inte ens kunde dela med sin drottning Desirée, som Napoleon var den första att älska och som aldrig kunde trivas i Sverige men alltid helst uppehöll sig i Paris så länge hon kunde. Han gjorde vad han kunde för Sverige och Norge, men de var en klen tröst för förlusten av Frankrike, som ödet tvingat honom att svika på samma sätt som hans vapenbror och tvillingsjäl och svågerns bror Napoleon mot sin vilja tvingats bli världens värsta bödel i stället för, som han avsett, befriare.

138. Segraren

Jag har alltid varit fäst vid Finland som alltid råkat illa ut utan egen förskyllan i ständig klämma mellan Sverige och Ryssland, som i princip genom nästan tusen år gjort Finland till föremål för en ständigt förnyad krigisk dragkamp, där alltid den ena sidan vunnit först och sedan den andra med som enda resultat en ständigt förnyad revanschlusta.

Det verkade bli lugnt efter 1809, då Ryssland efter en definitiv seger lovade respektera Finlands svenska lagar, samhälle och autonomi, som till och med medgav en uppblomstring för Finland, men den siste tsaren bröt dessa löften, Ryssland bytte roll som beskyddare till förtryckare, Finland skulle russifieras, vilket inte rönt någon uppskattning i Finland.

Så bröt revolutionerna ut i Ryssland, och Finland såg sin chans. Efter självständighets-förklaringen den 6 december 1917 hörde Ryssland under Lenin anmärkningsvärt nog till de första stater som erkände Finland. Det att Lenin lovade respektera Finlands, de baltiska staternas och Polens val av egna politiska vägar var mera än vad någon vågat hoppas på.

Men det var bara ett spel för gallerierna. I lönnedom försåg Lenin och hans bolsjevikiska militanta socialister i Finland med obegränsade resurser av vapen, och i slutet av januari gjorde dessa väpnat uppror mot den lagliga regeringen i ett försök att sprida den ryska revolutionen och förena Finland med Sovjetunionen, medan regeringen stod handfallen och låg tagen på sängen, fastän varningar förekommit. Inom kort dominerade de militanta socialisterna hela södra Finland och började metodiskt utrota alla oppositionella element, som de kallade överklassen.

Regeringen flyttade till den nordvästra kuststaden Vasa som stod i nära förbindelse med Sverige och beredde sig på det värsta, men de lyckades finna en man som kunde organisera ett motstånd. Ganska snart började han göra sig omtalad. Ur resten av Finland, som egentligen bara var en vintrig vildmark, lyckades han trolla fram och träna en armé, som med sin goda moral

omedelbart fick framgångar med sig och snart bemäktigade sig kontrollen över hela landet utom sydkusten med landets enda större städer.

När de genom en välplanerad strategisk inringning lyckades erövra Tammerfors var det ingen som längre tvivlade på detta inbördeskrigs utgång. Men då hade det redan blandat sig smolk i mjölken.

Då jag kände frihetsgeneralen sedan tidigare vågade jag ta kontakt med honom efter den sensationella segern i Tammerfors med gemensamma kontakter i Polen som referenser. Han tog kyligt men artigt emot mig och frågade vad jag ville.

Egentligen ville jag ingenting utom att gratulera honom till hans avgörande seger. "Om det ändå hade varit den avgörande segern," sade han beskt.

"Men det *var* den avgörande segern," påstod jag. "Nu ligger resten av Finland öppet för er."

"Det är det det inte gör. Det finns tyskar i vägen för Finlands frihet."

"Hur så?" frågade jag naivt. Då kom det. Han fick sitt livs kanske enda raseriutbrott, ehuru det var behärskat.

"Allt är de där stackars svenskarnas fel. I två hundra år har Sverige konsekvent svikit Finland och övergivit det åt Rysslands hänsynslösa blodgirighet. I år hade den trenden äntligen kunnat vändas, men det finns lika mycket blinda socialister i Sverige som i Finland, som i tragisk naivitet känner solidaritet med det ryska bolsjevikgangsterpaketet, och nödvändigt måste demonstrera detta i handling. Vi hade ingen armé och inga vapen. Vi vädjade till Sverige om hjälp. De hade lätt kunnat förse oss med allt vad vi behövde. Det enda som fattades var den goda viljan, som visserligen några omfattade, främst Hjalmar Branting, men de kördes över av den socialistiska majoriteten fårskallar, som menade att alla som motstod den socialistiska revolutionen var skurkar. Vi fick ingenting från Sverige utom några behjärtansvärda enskilda frivilliga. Till och med kungen gick emot oss. De fattade inte att vi slogs för livet. Det var lag och demokrati eller våld och diktatur, och de vägrade tro något ont om våldet och diktaturen. Min egen släkting togs om hand av de röda på deras stilfulla sätt. Han ombads artigt följa med dem för ett enskilt samtal, fördes bort och hördes aldrig av mera, förrän man hittade hans stympade och ihjältortade kropp. De hade avsiktligt plågat ihjäl honom fysiskt. Hur kan man blunda för sådant?"

Jo, en sak gav oss svenskarna. När vi befriade Åland kom de dit och hindrade oss, bad oss lämna våra vapen och fara tillbaka, då Sverige gjorde anspråk på Åland. Det var så dags nu att börja göra anspråk på Åland när de såg en möjlighet att göra kuppen smärtfritt, efter att ha lämnat Finland i sticket i två hundra år! Redan Karl XII lät ryssarna ostört förhärja hela Finland medan han skickade alla sina arméer mot Moskva med en fjärdedel av Finlands befolknings undergång som följd, allt de kunde göra under finska kriget för 200 år sen var att retirera och lämna Finland åt sitt öde, till och med genom förräderi, och nu tror de sig kunna gottgöra sig för 200 års fiaskon med att sno

åt sig Åland. Det var rena sabotaget mot vårt frihetskrig. Det var all hjälp från Sverige vi fick mot den röda terrorn.

Och jag hade så sett fram emot att få förena Finland med resten av Norden! Det är som om Sverige från början glömt eller förträngt att en stor del svenskar alltid har levt i Finland, som om dessa inte fanns och aldrig hade funnits!

Detta tvingade oss att söka hjälp från tyskarna i stället. Vi hade inget val. Jag var emot det. Vi hade kunnat befria hela Finland utan tysk hjälp, men vissa herrar i regeringen var så bombsäkra på att Tyskland skulle vinna kriget. De tog in tyskarna, och här står vi nu. Därför forcerade jag befriandet av Tammerfors för att hinna före tyskarna. Nu får de ta Helsingfors, medan vi får nöja oss med landsbygden och Viborg. Detta frihetskrig hade alla förutsättningar för att kunna bli ett hundra procentigt självständighetskrig med suverän nationell frihet som resultat med fast förankring i Norden. I stället har vi gjort oss beroende av tyskarna i stället för ryssarna, som om tyskarna med tiden kunde bli något bättre.

Ursäkta min svada, men när det här kriget är över och jag fullgjort mitt uppdrag lägger jag ner befälet. Som överbefälhavare kan jag aldrig acceptera tysk militär närvaro i landet. Var det något mera?" Han ville tydligt bli av med mig, som om han sagt för mycket.

"Jag ber att få återkomma vid ett lämpligare tillfälle," sade jag, bugade mig korrekt och gick.

Det gick som han förutsåg. Tyskarna intog Helsingfors, finnarna intog Viborg, och hela Finland var befriat. Jag såg segerparaden den 16 maj i Helsingfors, besjungen av Jarl Hemmer och många andra, en verklig, nästan universell festdag, en republiks och ett fritt lands födelse efter en tre månader lång och svår förlossning genom Europas kanske mest uppslitande inbördeskrig med rekordhög procenthalt dödsoffer, med Mannerheim med all rätt dominerande hela föreställningen.

Två veckor senare var han borta. Regeringen hade avskedat honom. Den var nu dominerad av tyska överstar, och senare på hösten valde regeringen en tysk prins till kung över Finland. Mannerheim var avlagd som en obekväm belastning och var i frivillig exil utomlands för att som diplomat skaffa nya vänner åt Finland i Frankrike, England och Amerika.

Tyskarna förlorade kriget. Då nödgades den första fria finska regeringen avgå. Det blev aldrig någon tysk kung i Finland.

139. *Kungen*

Hertigen tog nedlåtande emot mig med ett överlägset övermod, som inte gick att missförstå: Han var farlig. Det visste alla, och ändå riskerade de flesta livet för att få tjäna honom och göra karriär under hans segerrika fana. Det gick inte att förneka att han var skicklig och duktig och nästan överlägsen i allt, men samtidigt inspirerade

han en sådan fruktan hos alla, att de från början var övertygade om att de riskerade livet i hans tjänst – och gjorde det nästan bara därför ännu hellre.

Men min bön hade gått fram, och han hade beviljat den, om dock med något av ett hån, som om han föraktade mig för att jag alls kunde begära något sådant.

”Förstår du inte att hans dagar är räknade? Han var otillräknelig från början, och ingenting kan förändra hans öde till det bättre, bara till det sämre, som det har gjort under hela hans liv.”

”Jag skulle ändå vilja ge honom en chans, om ni inte misstycker,” hade jag vågat insistera, och hertigen hade ingenting att förlora på det. Han visste att jag var ofarlig, och om jag var så dum att jag propsade på något så meningslöst som att kasta bort tiden på ett patetiskt sjukbesök hos en praktiskt taget döende gammal man, så fick jag stå för konsekvenserna själv. Ungefär så resonerade han antagligen.

Så jag fick träffa kungen, där han satt i ett oändligt vemod av kronisk tristess i det rum som blev hans sista, en viloplats och förrum till döden i form av ett fängelserum i Towner i London.

Naturligtvis visste han inte vem jag var, men ändå såg han liksom med en gång på mig som med ett igenkännande, som om jag var personen han hela livet hade väntat på. Så kändes det, när han vände sina förväntansfulla blickar mot mig, inte som om han väntade sig något mirakel, men som om jag om någon kunde bereda honom någon förklaring till hans öde. Jag tänkte genast, att jag alltid kunde försöka mitt bästa.

”Hur står det till, ers majestät?” tilltalade jag honom höviskt, men han undanbad sig genast alla krumbukter.

”Jag är inte något majestät längre och har egentligen aldrig varit det. Har ni kommit för att beklaga mig eller håna mig?”

”Varken eller, men eftersom jag hade ett tillfälle ville jag inte missa chansen att besöka er.”

”Och varför tror ni hertigen beviljade er önskan?”

”Det undrade faktiskt jag också.”

”Därför att han vet att ni i så fall troligen blir den sista person som får se mig i livet.”

”Hur så?”

”De tänker mörda mig.”

Jaså, tänkte jag. Det är förföljelsemani han lider av.

”Varför tror ni det?”

”Jag vet det.”

”Hur vet ni det?”

”Jag har alltid vetat det. Jag har alltid vetat att jag skulle sluta så här.”

”Menar ni att ni varit fatalist hela livet?”

”Jag föddes till konung av England och Frankrike utan att jag visste någonting om mig själv. Först gradvis som barn stod det klart för mig att jag fötts till den högsta ställningen i världen utan att jag gjort något för att förtjäna det, och då kände jag genast, att jag kommer att få betala för det här, just för att jag inte förtjänat det.

Det gick väl bra så länge jag var barn och växte upp, hela världen skämde bort mig, jag var tidernas gullpojke, och ingenting kunde rubba min ställning. Och så blev jag krönt till kung högtidligen och bortgift med den bästa drottning någon kunde få, men i motsats till mig var hon härsklysten och tålde ingen konkurrens på området. All den makt jag fötts till och som tillkom mig allenast, och som jag egentligen aldrig varit intresserad av, tog hon över och på sig att förvalta i mitt ställe, och hon var åtminstone handlingskraftig, men hon skulle aldrig ha gjort sig av med min farbror Humphrey. Se nu vem de fick till hertig av Gloucester i hans ställe.”

Det var verkligen en drastisk förändring. Hertig Humphrey av Gloucester hade i allt varit en värdig efterträdare som regent till sin legenadariske bror, segraren vid Agincourt mot en överlägsen övermakt, och som sedan vunnit hela Frankrike åt sin son, bara för att själv dö knall och fall av ett blödande magsår. Men hans lillebror hertig Humphrey hade övertagit rikets tyglar och skött dem exemplariskt med god ordning och organisation och bara gjort gott för landet, tills drottning Margaret ansåg att han var i vägen och inte gav sig förrän hon fått bort honom. Hon hävdade att kungen måste få regera själv, men vad hon menade var att det var hon som skulle få regera.

Och så gick det som det gick. Hennes övergrepp ledde till opposition och rosornas krig, det värsta och längsta inbördeskriget i Englands historia, där egentligen ingendera sidan vann utan att genast förlora igen, så att York och Lancaster hela tiden lyckades störta och ersätta varandras regeringar, tills Richard av Gloucester genom sin hänsynslöshet och sina dyrköpta segrar kunde besegla huset Lancasters öde med att sätta Henrik VI i Tower och mörda hans ende son, medan den fördrivna drottning Margaret fick klara sig bäst hon kunde i en spöktillvaro i fullständig ensamhet överlevande sig själv. Men jag fick åtminstone träffa kungen till slut, eller vad som var kvar av honom, som inte var mer än en vemodig skugga. Men han var helt klar över sitt öde och liksom förlikt med det från början, ty han klagade inte utan bara bekräftade att allt vad han vetat i hela sitt liv hade slagit in.

”Varför tror ni Richard av Gloucester släppte in er? Kan ni gissa det?”

”Varför inte om inte av nåd?”

”Är ni så naiv? Det var naturligtvis för att tillfredsställa sin sadistiska grymhet och ge er nöjet att få se mig livslevande under mitt livs sista ögonblick innan han tar livet av mig. Vi är alla i hela landet offer för hans grymhet, och han njuter av det. Det är därför vi är det.”

”Ändå klagar ni inte över den orättvisa som vederfarits er utan verkar tvärtom ganska liknöjd inför ert öde.”

”Endast den som själv skapar sitt öde kan bemästra det. Jag gjorde ingenting för att bli kung, medan jag lät alla andra som ville det härska i mitt ställe, då jag egentligen inte alls var intresserad. Så när det sedan gick illa för alla i landet var det åtminstone inte mitt fel, utan det var enbart de andra som fick ta ansvar för det, och det var uteslutande huset Yorks. Jag tror att de kommer att få sota för det lika mycket som jag, fastän jag är utan skuld.”

”Varför ville ni då inte regera?”

"Därför att politik och makt är något sjukt. Se vilket elände det har ställt till med för båda våra länder. Hundra års krig! Jungfrun av Orleans och förföljelsen av henne! Alla de tusentals familjer som berövats fäder och bröder och söner! Bara förstörelse och död i hundra år för England och Frankrike! Tror ni jag var så galen att jag ville ta ansvar för det, när jag såg att det bara handlade om krig och våld och egoism och självförhävelse i fåfängans vanvettiga namn? Nej, jag vågar berömma mig av att jag var för klok för det, vilket kanske blir mitt livs enda bestående berömmelse, hur litet den än är värd."

"Det bekräftar mina misstankar. Fastän ni var en svag och vacklande kung som egentligen aldrig kunde företa er någonting var ni klokare än någon annan i hela Frankrike och England."

"Tack för det. Det låter nästan som ett erkännande."

"Jag måste i sanningens namn ge erkännande åt er mänsklighet i en omänsklig värld av, som ni säger, bara krig och förstörelse."

"Det är det jag menar. Så ni kommer att vittna om mig för framtiden, att jag åtminstone aldrig deltog i någonting ont?"

"Lita på det."

"Det räcker, mina herrar!" hörde jag hertigen av Gloucesters barska och något hesa röst plötsligt avbryta oss, varpå han slog upp celldörren och eftertryckligt visade mig vägen ut. Jag hade ingenting annat att göra än att lyda.

"Min konung, jag blir inte ensam om att värna om ert minne," sade jag till den melankoliske gestalten, en gammal man som ändå på något sätt aldrig hade vuxit upp.

"Tack, min vän," sade han och vände sig bort liksom för att överlämna sitt liv åt hertigens händer, och jag såg honom aldrig mer.

Mycket riktigt, hertigen mördade honom själv följande dag, varpå han i princip så småningom mördade hela resten av sin familj, så att han äntligen själv kunde bli konung som kronan på sitt livs ambitioner, vilket han fick förbli i två år, innan han fick hela landet emot sig och stupade i strid mot maken till sin brorsdotter, som fick samma konunganamn som den tragiske Henrik VI, ett offer för sin egen oförtjänta ställning, men icke längre Lancaster utan Tudor.

140. Narren

Det gick för långt när jag hörde att han blivit präst. Hade han alldeles sparat ur? Han hade visserligen gått vilse hela livet, och ju mer krampaktigt han strävat efter att finna något som kunde vara en rätt väg, desto mer hade han villat bort sig, och det hjälpte inte hur desperat han sökte sig bort från alla sina villovägar, ty dessa strävanden förde honom bara in på värre villovägar, som nästan alltid ofelbart ledde honom till nya fruntimmersaffärer. Jag såg hans prästvigning som det yttersta desperata försöket att komma bort från sina kvinnor. Likväl var det första jag hörde om honom i Rom att kvinnorna sökte

upp honom i biktstolen för det stora nöjets skull att få bikta sig just för honom, och att han inte ens där kunnat hålla fingrarna i styr.

Många menar att det var just hans fingrar som var hans problem. Det var de som förlett honom till hans skenande karriär, som gjort alla kvinnor galna i hela Europa under decennier, vilket tvingat honom att avbryta den, både för sin egen och för sina kvinnors skull, vilket desto mindre kunnat hålla kvinnorna på avstånd.

Frågan är om han var lycklig med någon enda av dem. Det var kanske därför han alltid fann sig vägar till nya. Han kunde inte tröttna på dem, eftersom han hela tiden fann sig nya, men varenda en gjorde honom besviken. Varenda en ledde honom till personliga nederlag, så att, som redan Goethe på sin tid konstaterat, varenda förhållande kostat honom hela hans självrespekt. Ändå brände han sig hela tiden på nytt, vilken fallenhet för avgrundernas lockelse tydligen inte avmattades med ålderdomen.

Han var ju ändå gammal redan, och hur skrynklig han än var, som en gammal käring, fortsatte han som en dandy att hålla sitt hår så långt som möjligt, enligt somligas mening för att han vant sig vid att det fladdrade när han spelade. Det var kanske det som gjorde alla damerna hysteriska – hans långa hår som flängde när han blev demonisk och fladdrade över tangenterna på sitt instrument. Det var onekligen ett skådespel. Han hade aldrig kunnat förlåta Mendelssohn, när denne en gång gjort sig rolig över hans later och karikerat honom under en soiré, så att han härmat virtuosens spel så exakt att det sårat honom i hans innersta. Den kvällen hos Schumanns fick ett ännu fatalare efterspel långt efter Mendelssohns bortgång, när Wagner vid en annan Schumannsoiré uttryckte sig nedsättande om Mendelssohn, vilket gjorde Robert Schumann så rasande att Wagner aldrig mer kunde ha något med Schumanns att göra, vilket ingendera beklagade, allra minst Clara Schumann, som föraktade både Wagner och Liszt.

Det var väl det yttersta fallet för den stackars Liszt, att han kom alltför mycket i händerna på Wagner, så att han slutade som först en lakej i Wagners tjänst, sedan som en mumie i hans galleri och slutligen som en trofé på Wagners kyrkogård.

Men det var hans omvändelse till katolsk abbe som fick mig att försöka börja gå till rätta med hans öde och söka upp honom i Rom. Jag fruktade att hans fall var hopplöst, då han var så djupt involverad med Wagner att han aldrig skulle kunna befria sig från honom, ens om han försökte det på riktigt, ty musikhistorien hade redan parat ihop dem för alltid. Till och med hans dotter Cosima, som blev gift med Wagner, såg det prekära i detta för sin fars del och kunde inte föreställa sig någonting värre för abbe Liszt än att han skulle sluta som en trofé och prydnad för Wagners kyrkogård, där så många redan låg, de flesta offrade för honom.

Abbe Liszt tog vänligt emot mig, som han gjorde med de flesta. Han var förbindligheten själv och gjorde intryck av att redan betrakta sig själv som ett

helgon. "Vad kan jag göra för er?" frågade han lika välvilligt som om han var påven själv och tog emot ett blivande helgon.

"Det är snarare jag som önskar att jag kunde göra något för er."

"Hur så?" undrade han något konfunderad. "Svävar jag i någon sorts fara?"

"Är ni inte medveten om det själv?"

"Menar ni allvar? I vilken sorts fara skulle jag kunna sväva i?"

Jag hade inte hjärta att tala om det för honom. Hela Europa förlöjligade honom. Han framställdes i skvallerpressen i absurda karikatyrrer som den narr han var med helgongloria, sitt långa fladdrande hår på en gammal skrynlig gubbe och den ungerska adelssabeln överdimensionerad vid sin sida, som han alltid stolt gick omkring och skramlade med, som alla skrattade åt. Han var en absurd narr som gjorde sig till lika mycket för den vulgära presspubliken och skvallersalongerna som han i tiderna gjort sig till som salongslejon för de hysteriska damerna som fullständigt hängav sig åt den sanslösa Lisztomanin, som den kallades, ett förspel till 1900-talets skriande tonårspublik inför fjantande rockidoler som bara ställde till med oväsen. Liszt hade dock en gång varit en skicklig musiker.

"Ni håller på att förlora er musik," sade jag slutligen.

"Omöjligt. Det kan jag aldrig göra. Ingen har komponerat så mycket som jag, och jag kommer aldrig att sluta med det."

"Ursäkta mig, men jag har följt med er karriär. Ni var lika lovande som Chopin om dock inte lika lyrisk som han, och ni kunde göra underbara stycken som alltid kommer att stå sig, men vad hände sedan? Ni slutade plötsligt konsertera långt innan ni ens var 40 och hängav er i stället åt att parafrera andras verk och experimentera vilt med modern musik."

"Jag har brutit nya banor och öppnat nya vägar. Är det något fel i det?"

"Absolut inte, det är bara det, att det inte längre är musik. Ni har gått i samma fälla som Berlioz, som i stället för att hålla sig till musiken överarbetade den och överkomplicerade den, så att den blev mera konstig och invecklad än musikalisk."

"Ni hör alltså till alla dem som fördömer min nya musik för att ni inte förstår den."

"Jag försäkrar er, abbé Liszt, att ingen kommer någonsin att förstå den."

"Så jag borde ha hållit mig till publiflirtande salongsmusik typ enkla valser och insmickrande sirapsmelodier för restaurangmusiker att underhålla gästerna med i billiga amatörmässiga arrangemang?"

"Chopin höll sig bara till det men har aldrig kunnat dras ner från sin nivå för det."

Han såg bort. "Chopin var ett gudabenådat geni. Han var unik. I förhållande till honom var jag bara en efterapare. Jag försökte kompensera mig genom att tillgodogöra mig en överlägsen teknik, och vad vann jag för det? Hysteriska kvinnor som tävlade om att svimma inför mina konserter. Gjorde jag fel i att tröttna på deras billighet och svika dem, för att hellre försöka finna

mig egna vägar? Ja, jag har gjort många felsteg, jag gick fel hela tiden, och ständigt föll jag på nytt för dessa försåtliga kvinnor, som aldrig kunde lämna mig i fred. Marie d'Agoult, Lola Montez, redan Chopin blev fly förbannad på mig för att jag drog mina kvinnor in i hans hus när han var bortrest och såg mitt förfall redan då, men vad kunde jag göra åt saken? Vem kan bekämpa naturen? Jag har försökt hela mitt liv och alltid förlorat. Jag har aldrig hittat rätt. Min slutliga glädje för att kompensera mig var att jag ändå kunde hjälpa och främja andra, främst Wagner. Han har varit innerligt tacksam för allt jag lärt honom, och han har i sin tur hedrat mig genom att hylla mig som sin vän och mästare. Han är en gemen person, hans brott mot Hans von Bülow är oförlåtligt, Hans borde verkligen ha utmanat honom på duell som han först varit i färd med, men återigen, vad kan man göra mot naturen? Cosima älskade honom och föll för honom, och han tog Cosima från sin bästa vän, och Cosima var min älsklingsdotter. Vi var maktlösa inför det nät av relationsförvecklingar som ödet vävde in oss i. Det var bara att acceptera som det var och fortsätta.

I ett sista försök att komma till rätta med mina egna svagheter har jag slutat som präst, och jag försöker verkligen vara troende och ta katolicismen på allvar. Är det sant att folk skrattar åt mig för det?" Den sista frågan ställde han nästan bävande med sänkt röst.

Jag kunde bara säga som det var. "Ärligt talat, abbé Liszt, vem tror ni någonsin kan ta en sådan som er på allvar som celibatär präst?"

Jag kunde inte hjälpa honom, lika litet som han kunde hjälpa sig själv. Det blev som Cosima fruktat, att han slutade som lik på Wagners bakgård, och jag hörde efteråt hur svår hans dödskamp hade varit, som om han ända in i slutet kämpade lika förtvivlat som förgäves mot sitt eget öde att vara dömd till att hela sitt liv vara lika mycket en överlägsen och dyrkad idol som en narraktig och egentligen mycket löjlig karaktär.

Dock kan hans godhet aldrig förnekas. Utan honom hade varken Wagner, Smetana och Grieg utom många andra aldrig kunnat bli vad de blev. Och han kunde dock producera lika god musik som Chopin när han ville och emellanåt i sällsynta ögonblick kunde få koncentrera sig.

Caricature of Liszt

Liszt förblev alltid ett lika tacksamt ämne för elaka karikatyrtecknare som Wagner.

141. Primo Levi.

Han var en gammal spröd liten man, och anledningen till att jag sökte upp honom var att jag ville träffa honom innan han dog, ty han kunde dö när som helst. Han om någon kunde besvara några av mina mest pockande frågor, då han om någon skulle kunna förstå vad de handlade om och förklara dem, vilket jag aldrig lyckats med själv, hur mycket och länge jag än brottats med problemet.

Han tog vänligt emot mig om dock med en viss reservation och avvaktande, som om han inte ville visa sig oartig med sin oundvikliga misstänksamhet men dock inte heller helt kunde dölja den. Och han frågade nästan genast: "Var ni också en av dem?"

"Jag önskar jag hade varit, för då hade jag kanske kunnat göra något åt saken."

"Hur lyckades ni komma undan?"

"Genom otur som blev tur, precis som Einstein."

"Då var ni lyckligt lottad. Ni slapp komma för nära in på problemet."

"Det är därför jag har sökt upp er. Jag missade något som jag inte borde ha missat, medan ni om någon kan gottgöra mig för förlusten av vad jag borde ha fått gå igenom."

"Varför? Och hur kan jag gottgöra er?"

"Fastän jag inte var med har jag gått och grubblat över problematiken ända sedan dess. Det har väl ni också gjort. Har ni förstått den?"

"Jag har försökt förstå den utan att lyckas."

"Hur nära har ni kommit?"

"Genom att jag levde i den kunde jag inte komma närmare, och därför har jag aldrig lyckats få någon distans eller någon klarblick över vad som hände. Jag hade hoppats någon gång få träffa någon som Einstein eller er, som kunde ge mig en överskådlig klarblick."

"Ändå har ingen kommit närmare och skildrat skeendet bättre än ni och lyckats göra det mera övertygande."

"Det paradoxala är, att ju närmare man kom det, ju mer man förstod det, ju djupare man lyckades studera det, desto mindre kunde man fatta det."

"Kunde inte Einstein vara er till någon hjälp?"

"Han minst av alla. Han tog avstånd från början och förblev alltid distansierad utan att befatta sig med själva problematiken."

"Men ni har desto mer befattat er med just problematiken. Ju mer ni grubblat över den och studerat den, desto mindre har ni förstått den, säger ni, men ändå måste ni om någon ha förstått den."

"Jag har förstått den så att jag har förstått att den måste för alltid förbli oförståelig."

"Hur menar ni?"

"Men kom då in och sätt er. Låt oss inte stå här ute vid trappuppgången. Jag blir bara yr av att stå länge. Vi blir tydligen inte klara med denna diskussion ännu på ett tag."

Och han bjöd mig in i sin salong, och vi fortsatte samtalet där. Han var mycket ivrig i sitt försök att gå till botten med saken med mig, och vi gjorde så gott vi kunde.

"Det mest oförståeliga är den bottenlösa ondskan, den fullständigt perfekta planeringen och metodiken i förintelsen, som inte lämnade några luckor. Man lyckades faktiskt fullkomligt utplåna Treblinka, så att ingenting blev kvar av hela lägret utom en gräsmatta som dölde alla spår, och om inte massflykten därifrån hade lyckats hade ingen någonsin kunnat bevisa att Treblinka existerade och att man där metodiskt ägnade sig åt förintelsen av alla dess interner utan undantag i den uttryckliga avsikten att inte ett enda spår av alla dessa människor eller av lägret någonsin skulle kunna uppdagas. Det var upplagt som det perfekta brottet som de ansvariga skulle kunna komma undan

med utan att det ens någonsin skulle kunna uppdagas, men i en så omfattande och grandios skala, att det framstår som det mest monstruösa i mänsklighetens historia. Den uttryckliga avsikten var att utplåna ett helt folk så grundligt att man sedan skulle kunna hävda att det aldrig existerat, Hitler lär ha fått idén från turkarnas metodiska folkmord på armenierna 1915 under inrikesministern Enver Pashas metodiska ledning, den lysande systematiken i folkutrotningen imponerade på Hitler, så att han faktiskt blev inspirerad, och denna förfärliga systematik byggdes gradvis upp steg för steg med en så metodisk exakthet att alla möjliga misstag eliminerades. Den slutliga förintelsen, som märk väl inte inleddes förrän det redan stod klart för vissa ledande hjärnor att kriget måste förloras, var inte någon panikartad improvisation utan det fulländade resultatet av många års planering och experimentering, som summan av ett årtiondes noggranna försök och prövningar. Det var en apparat som byggts på under många år kugghjul för kugghjul, som slutligen framstod som den domedagsaktiga grottekvart som slutligen malde ner människomassor till stoft med sådan oövervinnelig effektivitet. Det är denna metodiska, överlagda och under lång tid uppbyggda ondska jag inte kan begripa. Hur kunde människan visa sig förmögen till något sådant? Som Dostojevskij skrev är inte ens de mest bestialiska djur förmögna till en sådan överlagd och intelligent ondska och grymhet som människan ensam kan göra sig skyldig till.”

Och då kom vi fram till min huvudfråga till honom. Vad menade han egentligen med titeln på sin bok?

”Titeln säger allt,” sade han. ”Titeln är min fråga till människan och till evigheten. Är detta en människa? Kan denna varelse som gör sig medvetet skyldig till en sådan utstuderad ondska kallas en människa? Eller är hon något annat, och i så fall vad? Att kalla henne monster är bara en undanflykt. Det ofattbara och oacceptabla är att hon faktiskt ändå är en människa och ingenting annat. Men om människan kan vara sådan, hur kan då någon riktig människa mer vilja vara en människa? Det är egentligen det som är min huvudfråga. Om människan är sådan och kan vara sådan, hur kan då människan fortsätta existera? Hur kan människan vara människa om hon berövar sig själv sitt människovärde genom meningslös och metodisk överlagd ondska? Vad kan det bli av en sådan människa? Kan människosläktet ha en framtid med sådana människor? Förstår du vad jag menar? Genom denna historiskt påvisbara oförnekliga överväldigande destruktiva och omänskliga ondska måste människan förinta sitt eget existensberättigande. Om människan vänder sig mot livet har människan ingen rätt till liv längre.”

Jag förstod ungefär vad han menade, men vi kunde inte ens tillsammans helt komma till rätta med problemet. Vi kunde närma oss det, men vi kunde inte lösa det. Och jag satt för länge med honom. Vi märkte båda att han blev trött och ansträngd men kunde ändå inte släppa diskussionen. Till slut såg jag med oro hur skakis han blev, och jag insåg att jag tröttat ut honom. Jag ursäktade mig och bad honom om förlåtelse för att jag ansträngt honom mer än

vad jag borde, men han var mycket förbindlig även i sitt mest uttröttade tillstånd och sade med mycket tunn och spröd stämma: "Jag hoppas ni återkommer, så att vi kan fortsätta diskutera saken. Kanske vi tillsammans ändå kan ge människan en framtid trots allt."

Det var bara några dagar senare det hände, att han störtade ner tre våningar från sin trappuppgång och dog. Det spekulerades mycket i saken. Hade han begått självmord? Hade han inte längre orkat med att leva med sina Auschwitzminnen? Eller hade han bara råkat få ett yrselanfall just när han stod uppe vid trappan utanför sitt hem? Jag tror på det senare, då han hade klagat över svår yrsel de närmaste dagarna innan. Man ville få det till självmord, men då finns det mindre smärtsamma, riskabla och bekvämare sätt att begå självmord på. Han hade aldrig uttryckt några sådana tankar och inte lämnat något självmordsmeddelande efter sig, som självmördare vanligen gör om de har någon ställning, vilket Primo Levi förvisso hade, som kemist, författare och diktare och som unik italiensk överlevande från Auschwitz. Elie Wiesel yttrade att han dött redan i Auschwitz 40 år tidigare. Hans bok "Är detta en människa?" ("*Se questo è un uomo*") kom ut 1947. Det var den 11 april 1987 det hände, och han var då 67 år gammal. Jag var ändå glad och tacksam över att jag hade haft turen att få träffa honom och prata med honom innan det var för sent.

142. Mannen som satt kvar

Det var inte meningen att jag skulle befinna mig i Paris när det hände, utan det bara råkade sig så. Samtidigt så var det oerhört fascinerande att följa med den besinningslösa utvecklingen, i synnerhet som allting erinrade så påtagligt om dramat i Paris under revolutionsåren. Det var som om samma drama utspelade sig på nytt men under helt andra former.

Saken var den att Frankrike ställde sig lojalt mot bonapartisterna, det andra kejsardömet och Napoleon III trots nederlaget mot Preussen, medan Paris befolkning inte gjorde det utan ville ha republik. Därför erkände inte Paris landets regering utan fortsatte att slåss mot preussarna på egen hand, fastän kejsaren slutit fred med dem. Detta satte i gång en formidabel kedjereaktion av tragedier och katastrofer och resulterade i praktiken i ett inbördeskrig.

Under preussarnas belägring av Paris rådde det en värre nöd i hela staden än vad den någonsin varit med om förut, och det fanns inte en rätta att koka. Under dessa förtvivlade omständigheter valde ändå Paris arbetare att besinningslöst utkämpa en hopplös kamp mot en överväldigande övermakt till sista man, om det behövdes. Landets lagliga regering hade inget annat val än att förklara Paris krig och skicka sina arméer mot huvudstaden med bara tragedier och massakrer som följd.

Naturligtvis hade alla vettiga människor för länge sedan lämnat staden, där hela kvarter låg öde och där plundringar hörde till ordningen för både dagen

och natten, staden var som förhärjad även om alla byggnader stod kvar, och de ståtliga boulevarderna med de nya pampiga fashionabla kvarteren som kommit till under Napoleons III:s tid gjorde ett besynnerligt groteskt intryck i sin stolta prakt i en mänskligt fullkomligt utarmad världsstad.

När jag då vandrade genom dessa öde gator och försökte undvika alla håll varifrån det hördes strider, jag gick aldrig nära en barrikad, då det enda man kunde vänta sig där var massakrer, passerade jag en av de många, som jag förmodade, övergivna kyrkorna. De flesta hade lämnats åt sitt öde, prästerna hade flytt, kyrkobesökarna hade inte tid eller kraft för fromhet längre utan måste ägna all sin tid och kraft åt att överleva och jaga matsmulor, och de flesta kyrkorna inrymde bara uteliggare. Men så passerade jag denna gata vid sidan om och blev slagen av förvåning. Det hördes orgelmusik där inifrån, och den var imponerande kvalitativ.

Jag kunde inte låta bli att gå in, det var en ganska stor och ödslig kyrka ehuru ingen av de största, men orgelmusiken var utpräglad originell. Tydligt satt någon och improviserade, men han kunde sina saker. Nyfiken gick jag upp till orgelläktaren.

Vid manualernas satt en medelålders man med präktiga polisonger som verkade närma sig 50-årsåldern, men han manövrerade sin orgel som en säker kapten vid sitt roder och kunde tydligt alla dess finesser utantill – han var en självklar mästare på sitt instrument. Fascinerad satt jag trolldunden och lät honom spela färdigt vad han höll på med, för att inte störa honom förrän han själv medgav en paus.

Men då passade jag på. Försynt närmade jag mig honom och frågade stillsamt: "Hur kommer det sig att ni som en så kvalitativ kulturpersonlighet inte har lämnat denna utsatta och krigshärjad stad som alla andra?"

"Vad menar ni, min herre?" vände han sig till mig med godmodig vänlighet. Då måste jag fråga:

"Vet ni inte vad som pågår här utanför?"

"Vad pågår här utanför?"

"Krig! Folk dödas i hopar! Svält! Nationell katastrof! Ingen kan leva i Paris längre, utom de som vill dö för staden."

"Tala för er själv, min herre. Jag skulle inte kunna leva någon annanstans än i Paris."

"Men ni måste väl vara medveten om att det är förenat med livsfara?"

"Ni behagar skämta. Vad tar ni mig för? En galen krigare som alltför många andra? Ni måste väl ändå höra att jag har viktigare saker att göra. Jag befattar mig inte med världen, har aldrig gjort det och ämnar aldrig göra det. Min värld är här, jag har ingen annan, det är bara den jag är skyldig min uppmärksamhet och omsorg, och den har ingenting med den timliga världen att göra. Min herre, ingenting är viktigare än musiken. Allt annat är oviktigt, och i synnerhet allt bråk där utanför."

Det var som om Pariskommunen och det preussiska kriget aldrig hade förekommit i hans universum. Han visste kanske inte ens vem kejsaren var eller om det någonsin funnits en sådan. Om han hade den minsta aning om saken så struntade han i det, och det gjorde han alldeles rätt i. Ack, vad jag beundrade denne man!

"Ni är då för beundransvärd! Vad lycklig ni måste vara, som har en sådan självklar hemkänsla och mästerskap i musikens värld!"

"Det är en självklarhet för mig. Jag föddes sådan."

"Men vem är ni? Jag känner väl till alla Frankrikes kompositörer och ledande musiker, men jag har ingen aning om vem ni kan vara."

"Jag är inte fransman. Jag är nederländare, sedermera belgare och kommer från Liège, men jag liksom drogs till Paris och fann mitt musikliv här. Så länge jag får ha det behöver jag ingenting annat."

Han sade det som den enklaste saken i världen. Musiken var honom en självklarhet, det fanns ingenting annat, och det behövde inte finnas någonting annat. Med den högsta beundrande respekt drog jag mig stillsamt tillbaka och sade till honom:

"Mästare, ni har visat mig vägen. Om ni stannar i Paris under de rådande omständigheterna och överlever utan svårighet känner jag mig manad att göra samma sak."

"Det är inte utan svårighet, min vän. Så mycket vet jag nog. Även min familj svälter som alla andra, och alla mina kolleger och elever och lärjungar har för länge sedan lämnat staden, men så länge det finns en orgel kvar att spela på här, så förblir jag den orgeln trogen. Ursäkta mig nu, jag måste fortsätta utveckla den här koralen, men stanna gärna kvar och lyssna så länge ni vill. Min kyrka är alltid öppen."

Och han vände sig tillbaka mot sina manualer och fortsatte där han slutat och förlorade sig helt på nytt i sina fascinerande improvisationer. Det var ett formidabelt underverk att få följa med i hur han utvecklade sina teman med de mest sinnrika modulationer jag någonsin hört på orgel. Han behandlade verkligen orgeln som en större och mera makalös orkester av instrumentkombinationer än någon orkester.

Detta var César-Auguste Franck, som när jag träffade honom var 48 år gammal och då hade varit organist i Sainte-Clotilde i tolv år. Han skulle fortsätta som sådan i ännu ett antal år för att dock småningom mer och mer bli den självklare ledaren för Pariskonservatoriet.

143. *Passionen.*

Senast träffade vår tidsresenär på César Franck i Paris mitt under Pariskommunens svåra politiska kris, vilket fick honom att erinra sig ett annat sällsamt och minnesvärt sammanträffande med en organist under helt andra sorts krisartade omständigheter.

Ett annat minnesvärt kyrkobesök som kom att äga rum helt av en slump var på samma förekomna anledning: jag hörde musik inifrån en kyrka och gick in. Men vad jag möttes av där var någonting som jag aldrig i mina vildaste föreställningar hade kunnat vänta mig. Det var inte bara musik. Det var som om alla änglakörer på en gång och med alla orkestrar stämde upp till en högtidlighet utan motstycke och framkallade en sådan överväldigande stämning att det var omöjligt att inte röras till innerliga tårar.

Detta var under den underbara uppblomstringen efter det stora krigsårhundradet, som såg det första ordentliga världskriget, som varade i trettio år, med framför allt en apokalyptisk förödelse över hela Tyskland som resultat, som kanske främst konsten och musiken blev allvarligt lidande av: Heinrich Schütz i Dresden, till exempel, såg alla sina musiker försvinna, dö ut och stupa i kriget, så att han måste lämna sin viktiga musikerbefattning och tillfälligt utvandra till Köpenhamn under många år, tills Tyskland lugnade ner sig, vilket det dock tyvärr aldrig riktigt har lyckats göra. Ju mindre sagt om den saken, desto bättre.

Denna konsert var dock som en välbehövlig kontrast mot just allt det tyska eländet, som egentligen då aldrig varit annat än krigsskådeplatser ända sedan Martin Luther startade den radikala reformationen. Jag stannade kvar och övervarade konserten till slutet. Tyvärr hade jag råkat anlända till avslutningen, vad jag hörde var själva slutklämmen till, vad jag senare förstod, ett omfattande kyrkomusikaliskt verk på omkring tre timmar med körer, solister och orkester, och de hade alltså hållit på bra länge när jag kom lagom till att de skulle sluta.

Ändå kunde jag inte slita mig även efter att konserten var slut. Jag förstod av några, som jag intresserat frågade om saken vad det hela egentligen var för något och vad det handlade om, att detta var ett årligt evenemang som uppfördes just under den här tiden, men att det nu var osäkert om det skulle kunna äga rum fler gånger.

Detta väckte en sorts alarm i mitt hjärta och även en viss protest. Hur kunde man avbryta en sådan tradition, om den hållit på i många år och var av så betydande kvalitet? Därför gick jag efteråt upp till orgelläktaren, där jag uppfattat att organisten fortfarande dröjde sig kvar vid orgeln, och vågade gå fram till honom och presentera mig.

Han vände sig om med ett ganska outrannsakligt uttryck i ansiktet. Tydligen hade han ingen aning om vad han skulle säga till mig, då jag var en främling, och då han aldrig för sitt liv kunde begripa vad jag hade där att göra. Därför bröt jag den laddade tystnaden och frågade rent ut:

"Jag hörde just där nere att detta kunde vara sista gången ni framförde detta storverk. Tyvärr hörde jag det nu för första gången och fick inte höra mer än slutet."

Då fann han sig och sade: "Jag beklagar, men det är ingens fel."

"Men vad är då anledningen? Ett verk som detta borde framföras i alla kyrkor."

"Min vän, jag är en trött gammal man och håller på att förlora synen. Jag är inte kapabel att sköta mitt jobb längre. Jag har varit organist i hela mitt liv och älskat mitt arbete, men när synen sviker mig måste jag acceptera att jag inte längre kan läsa noter."

"Men kan en sådan sak inte åtgärdas? Numera finns det skickliga läkare som kan göra vad som helst."

"Jag vet, och jag rådgör just nu med en sådan, men chanserna är små, och riskerna är stora. Men ni har rätt. Jag har ingenting att förlora. Det kanske innebär att jag förlorar synen helt och hållet, men i så fall har jag i alla fall försökt och gett vetenskapen en chans. Om det skulle lyckas vågar jag inte tänka på vilken lycksalighet det skulle bli."

Han vände sig åter till mig. "Så synd att ni inte fått höra verket tidigare. Vi har framfört det i många år, och det är min största skapelse, min största smärtas barn, och ändå hade jag många, som kom till under betydligt smärtsammare förlossningar. Genom en av dem förlorade jag min första hustru."

Men jag kan inte klaga. Jag har levt ett lyckligt liv, och jag har minsann haft roligt. Jag tror till och med jag varit mera lyckligt lottad än min store kollega i London, då jag här i Leipzig hela tiden fått glädjen att få arbeta med en barnkör, vilket han med alla sina körer aldrig fick, och inte vilken barnkör som helst – den har varit etablerad sedan 1200-talet! Och gissa hur många barn jag själv lyckades sätta till världen?" Han log. Jag kunde omöjligt gissa. "Tjugotvå. Vartenda ett av dem var mitt livs största glädje, och de flesta av dem har artat sig väl och blivit etablerade musiker med en mycket bättre ställning än jag, då få av dem ville vandra i mina trånga fotspår och nöja sig med att bara bli kantor. Den mest framgångsrika av dem musicerar tillsammans med kungen av Preussen och har aldrig mera tid att besöka mig eller sin moder."

Det var något oerhört sorgset över honom, samtidigt som han uppriktigt njöt av sina gångna tiders glädjeämnen. Medveten om sin fallerande syn såg han klart sin levnads skymning och var en alltför god realist för att inte inse att han var färdig.

"Kanske ni får höra hela verket någon gång igen när jag är borta, ty det vore synd att låta det samla damm på någon vind bland kasserade nothögar, när det ändå innehåller vissa ljuspunkter. Säkert tar någon upp det igen, men vem vet efter hur länge? Nåväl, det är inte mitt bekymmer."

"Vill ni inte spela något för mig av det som jag har missat?"

Denna förfrågan beredde honom glädje. Han var genast beredd att sätta i gång och drog ut sina spakar och samlade fötterna. "Detta är en aria," sade han, "som altsolisten sjunger när Petrus har förnekat Herren. Den heter helt enkelt 'Förbarma dig'."

Och han spelade arian för mig. Det var en lång aria av samma innerlighet som jag hört i verkets slutkör, men samtidigt rörde mig denna aria ända in i själen på ett djupare sätt än jag någonsin erfarit tidigare genom musik. Detta var en sång, tänkte jag, som helt enkelt bara måste genljuda för alla tider, alltid upprepas, framföras på nytt, aldrig tystna och aldrig glömmas, ty denna musik var nog för att röra hela mänskligheten till tårar.

Dess värre fick han rätt. Han vågade ge sig in på en ögonoperation, som misslyckades, och i denna kyrka tystnade musiken fullständigt, som om den råkat ut för något värre än en begravning.

Alltid då och då när jag besökte kyrkor på nytt i Tyskland under decenniernas gång vågade jag hysa ett litet hopp om att få höra denna musik igen, men till min ständiga besvikelse hände aldrig detta. Kompositören, som ändå varit Thomaskantor i Leipzig, var glömd och all hans musik levande begravnen, så vitt någon visste, och förblev så genom tiderna, ända tills det uppenbarade sig en Herrens ängel i skepnad av Felix Mendelssohn, ett gudabenådat musikaliskt underbarn, som överträffade både Mozart och Schubert, och som blev en favorit hos den gamle Goethe, som aldrig tröttnade på att få höra honom spela, speciellt Bachfugor.

Denna musikens ärkeängel grävde upp den levande begravde Bach igen och fann Matteuspassionen, satte upp den och genomförde århundradets största musikaliska triumf genom denna uppståndelse.

För första gången på nästan hundra år fick jag höra den på nytt, och jag grät hela vägen.

När efter några timmar man kom fram till slutkören kunde jag inte bärga mig längre utan formligen upplöstes i tårar. Detta var för vackert. Det var för underbart för att kunna vara sant, och ändå var det fullkomligt sant. Jag hade fått höra hela verket, som jag nu kunde få bekräftat, att inte bara var musik, utan hela denna passion var som en innerlig bön av medömkan över det mänskliga. En ledande svensk ärkebiskop kallade den senare för "ett femte evangelium", vilket var att i någon mån göra det rättvisa.

Därmed var denna passionssaga inte slut, utan passionen fortsatte att ta sig överraskande och överväldigande former. Hur lönades Felix Mendelssohn för sin utomordentliga insats? Han dog alltför tidigt vid bara 38 års ålder med nya oratorier på gång helt i Bachs, Händels and Haydns efterföljd, och så snart han var borta började man förklara hans insatser och verk, främst genom Wagner,

som klädde sin avundsjuka mot honom i skamligt förtal, vilket skaffade honom Robert och Clara Schumanns oförsonliga ovänskap.

Senare kom nazismen som upphöjde Wagner till ideologisk ledstjärna och fortsatte förnedringen av Mendelssohn, så att till och med hans staty i Leipzig förstördes, bara för att den var av Mendelssohn, bara för att Mendelssohns farfar varit jude. Vilket barbari! Och detta barbari besjälade hela Europa från och med det första världskriget, har ständigt tagit sig nya och värre uttryck sedan dess, och det plågar världen än i dag genom det universella dagliga våldet överallt.

Men Matteuspassionen hade i alla fall en gång för alla kommit till heders igen, och nu framförs den i regel över hela världen kring varje påsk. Men det är sällan jag hört en lika innerlig och musikaliskt helgjuten framställning av denna passion som den första gången och under Mendelssohn. Ändå hade Mendelssohn orkestrerat den med moderna instrument, så att den orkester han använde till Matteuspassionen egentligen var en anakronistisk romantisk orkester.

Ändå gjorde den ett djupare musikaliskt intryck än alla 1900-talets försök att återgå till det tidiga 1700-talets instrumentbesättning. Men en gång tyckte jag mig höra ett framförande som gjorde rättvisa åt dess ursprungliga innerlighet och djupa mänskliga empati.

Det var 1963 som jag råkade befinna mig i en huvudstad, där jag råkade höra att Matteuspassionen brukat framföras årligen med landets bästa kör. Detta intresserade mig, och jag gick dit.

Det var Engelbrektskyrkan i Stockholm, och dirigenten var Eric Ericson, landets kunnigaste kördirigent. Mycket riktigt, de hade brukat framföra passionen varje år, och fastän även här brukades en modern romantisk orkester med tungt böljande legato hela vägen återfann jag här den överväldigande innerlighet som varit så slående från början. Jag njöt av hela mitt väsen och tänkte tillbaka på den resignerade melankoliske organisten med sin fallerande syn, som åter framstod som fullständigt levande inför mig, och jag kände hur han gladdes och grät med mig.

Kommentar. Bachs Matteuspassion framförs fortfarande årligen i Engelbrektskyrkan. Det framförande som här åsyftas ägde rum 24 februari 1963 och sändes i radio för att sedermera till och med överföras till en grammofonskiva, som finns tillgänglig ännu idag. Solister var Kim Borg (Jesus), Erik Saedén, Maureen Lehane som alt, och John Van Kesteren som evangelisten. Det var Radiokören, Kammarkören och Sveriges Radios Gosskör under ledning av Eric Ericson. Inspelningen anses oöverträffad i sitt slag fastän den var i mono och vinyl.

Pierre La Mure, som även skrev romaner om Toulouse-Lautrec, Lionardo da Vinci och Debussy, har skrivit en initierad roman om Matteuspassionen och

Felix Mendelssohn 1955 som heter "Kärleken har många namn", på engelska "Beyond Desire".

144. Nijinskis avskedsföreställning

Jag råkade befinna mig i St. Moritz vid tillfället. Jag hade ingen aning om att Nijinskij bodde där när jag kom dit, och min överraskning var därför stor när man informerade mig om den stora kommande tilldragelsen.

Det var med intresse man hade följt med denna unga dansörs kometkarriär. Han hade som ingen annan förr eller senare tagit hela världen med storm endast 22 år gammal med sin sensationella danskonst, som väckte furore var han än uppträdde, i Paris framför allt men sedermera även i London, Monte Carlo och både Syd- och Nordamerika, främst New York, Rio de Janeiro och Buenos Aires, där hans karriär tagit en ny vändning genom hans giftermål med en av ballerinnorna, varför hans svartsjuka impresario Sergej Djagilev omgående sade upp kontraktet med honom. Djagilev hävdade alltid att det var hans fru som förstört honom, medan hans fru hävdade att det var Djagilev som förstört honom. Kampen om hans själ stod mellan dessa två, men det var en annan som segrade och gjorde dem båda till förlorare.

Fallet Nijinskij blev sedermera det mest berömda och omdiskuterade fallet av schizofreni. Man kan lakoniskt konstatera, att när han lämnade danskarriären bakom sig gjorde han karriär som schizofren i stället. Ännu idag är han världsberömd både som tidernas yppersta dansör och som det mest svårlösta av alla fall av schizofreni.

Det har hävdats att det låg i släkten, men det gjorde det inte alls. Hans enda bror var visserligen kroniskt sinnessjuk och inlåst på livstid tills bolsjevikerna släppte ut honom och mördade honom, men dennes sinnessjukdom var organisk. Vid späda ålder ramlade han ut från ett fönster och skadade sitt huvud så illa i fallet att han ådrog sig en hjärnskada som aldrig kunde botas och som gjorde att han stannade i växten mentalt. De hade även en syster Bronislava, som blev nästan lika framstående på balettscenerna som sin bror.

Vad som gjorde Nijinskij och hans konst så sensationell var inte bara hans nästan universella begåvning, som amatörpianist kunde han snabbt lära sig vad som helst utantill, han var internationellt beläst och behärskade ett antal språk, och framför allt var han som tolstojan en djupt filosofisk grubblare; utan vad som gav honom raketfart i karriären var hans unika fågelfötter, som gjorde honom till 'dansören som kunde flyga' – de var oerhört starka och böjliga med en utomordentlig svikt, och han kunde nästan nå fotankeln med tårna. När han böjde foten uppåt var det lika långt mellan fotankeln och tårna som mellan fotankeln och hälen. Dessutom kunde han gripa med tårna som en apa. Det sades att detta var resultatet av flera generationer av dansare.

"Vet ni om att han kommer att ge en dansföreställning i morgon?" frågade min värd när jag uttryckte min stora förvåning över att han befann sig i samma by som jag. Han hade redan bott där i månader med sin hustru och sin lilla dotter efter den sista turnén till Sydamerika, som definitivt avslutat allt vidare samarbete med Djagilev. Jag bad förvånad om detaljer, och min värd berättade:

"Det är uppe i Suvretta House, det förtrollade slottet uppe i furuskogen, det är bara deras vänner som är inbjudna, och det kommer att serveras te efteråt. Ni kan säkert slinka med på ett hörn, då inte alla känner till det."

"Vad kommer han att dansa?"

"Ingen vet. Det lär ska bli en spontan improvisation enligt hustrun, som vet minst av alla."

Det lät ju spännande tillräckligt. Jag hade sett honom både i "Rosendrömmen" och "Till Eulenspiegel" i New York utom i Mikhail Fokins mästerliga koreografi till "Sheherazade" i Paris, men "Till Eulenspiegel" var hans bästa balett till Richard Strauss mest intagande musik. Båda hans baletter "En fauns eftermiddag" och "Våroffer" hade väckt skandal i Paris, i synnerhet den senare med så omöjlig musik att dansarna försökt vägra dansa till den och han fick stå i kulisserna under premiären och skrika takten åt dem medan salongen var i uppror; vilka båda tillfällen jag var tacksam för att jag hade missat, men detta ville jag inte missa.

Det blev naturligtvis ett minne för livet då det råkade bli hans avskedsföreställning. För säkerhets skull infann jag mig i god tid och intog en plats där jag utan att göra mig iögonfallande kunde överblicka både scenen och publiken. Det kom ungefär två hundra gäster, och många var lika objudna som jag. Jag noterade fru Nijinskas sirliga gestalt där hon gick bland gästerna och sina vänner för att hälsa dem välkomna. Alla omfattade samma synnerliga spänning av mystifierad förväntan.

Så kom Vaslav Nijinskij in på scenen. Han hade bara sin vanliga danskostym på sig, var helt osminkad och satte sig på en stol mitt på scenen och bara tittade på publiken under fullständig och andlös tystnad. Denna tystnad, då ingenting hände, blev omsider outhärdlig. Publiken satt som hypnotiserad av honom, och jag såg Romola, hans hustru, kasta en ängslig och frågande blick till en äldre herre i publiken, som nickade deltagande. Jag förmodade att han var läkare. Till slut gick Romola fram till den kvinnliga pianisten och bad henne börja spela något. Hon försökte förläget och försiktigt locka Nijinskij till någon form av liv med att spela Chopin och Weber med melodier ur Sylfiderna och Rosendrömmen, men det lyckades inte. Till slut gick Romola själv fram till sin man och bad honom börja dansa för att göra slut på den olidliga spänningen. "Hur vågar du störa mig?" röt han. "Jag är ingen maskin. Jag dansar när jag känner för det."

Hon började nästan gråta, och jag såg hur hon lämnade salen med några närstående. Men när hon väl var ute satte han i gång.

Vad som följde var kanske tidernas makabraste balett. Det var som en modern *happening* från 60-talet, fastän detta var 1918. Han rullade ut några rullar svart och vit sammet och fick tygerna att gestalta ett stort svart kors. Sedan ställde han sig själv i övre ändan med armarna utsträckta och bildade själv ett kors. Sedan talade han.

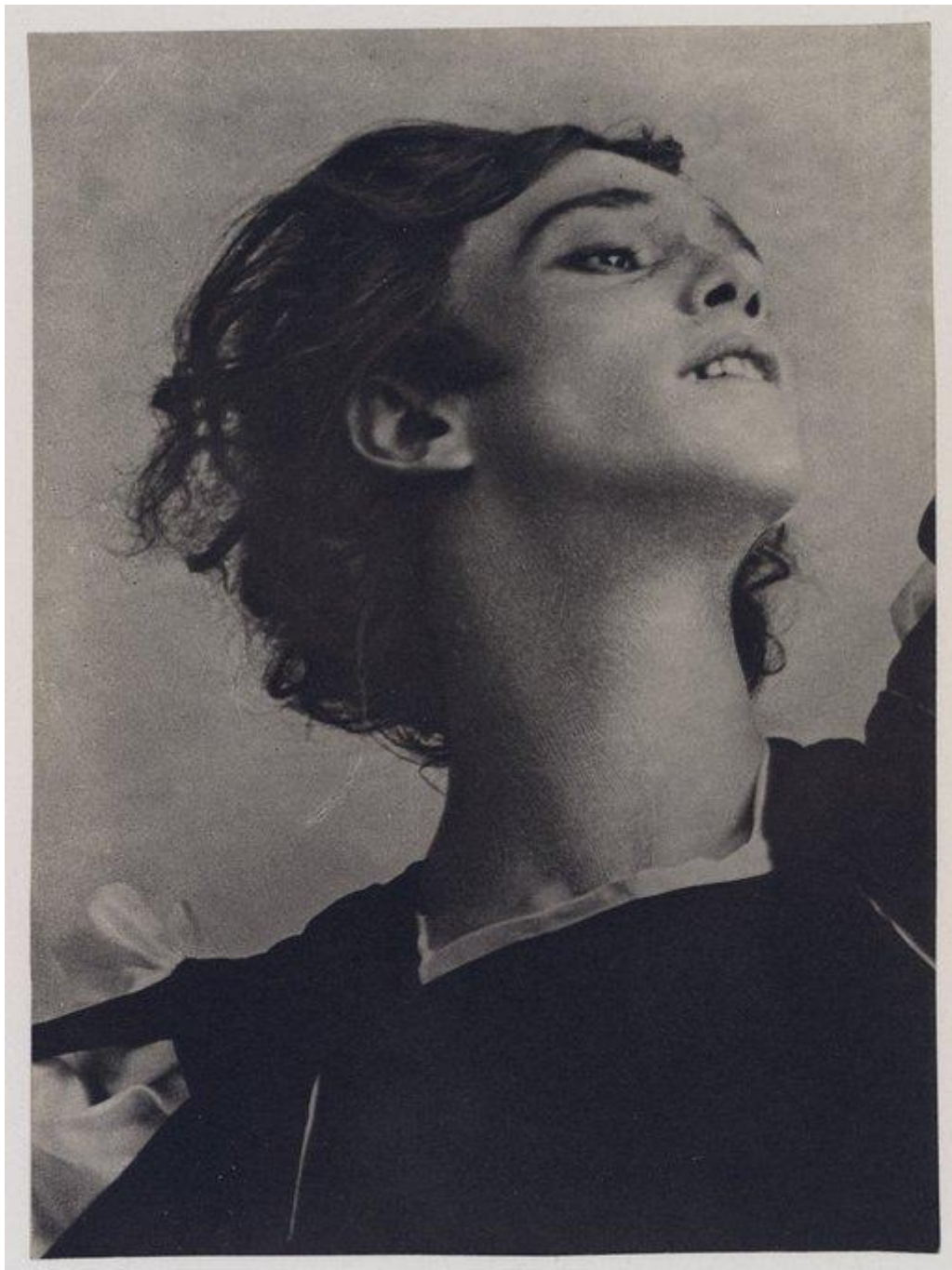
"Nu skall jag dansa kriget för er, kriget med allt dess lidande, förstörelse och död, kriget som ni människor inte förhindrade och som ni därför står i ansvar för!"

Och han dansade kriget. Han fyllde hela rummet med den lidande och av fasa slagna mänskligheten i makalös gestaltning av varje enskilt fall av krigsoffer, stupade soldater, krymplingar och lemlästade, terrorn, omänskligheten, hela krigets lössläppta mördarmonster trollade han fram genom ren mimik och dansgestaltning. Jag såg att Romola kommit in igen och hur hon med obeskrivlig fasa bevitnade sin mans infernaliskt hemska virtuositet. Han var världens främste dansare, men vad han dansade var mänsklighetens självdestruktiva väg ner i avgrunden. Jag måste få citera henne själv:

"Virvlande genom osedda rymder förde han de närvarande med sig till kriget, till förödelsen, lidandet och fasan. Och samtidigt var det som om han med sina ställika muskler, sin vighet, sin blixtnabba smidighet såväl som med hela sin inre varelse kämpat för att undgå det ofrånkomliga slutet. Det var en dans för livet mot döden."

När föreställningen var över och den samtidigt både gudomliga och förfärliga magin hade släppt sitt grepp var det ingen ände på applåderna. Ingen hade sett något liknande förut, och ingen skulle få se något sådant igen. Efteråt vidtog den programenliga tebjudningen, och allt var precis som vanligt igen.

Mig ingav föreställningen en förkrossande insikt i hur djupt det första världskriget hade gått den känslige Vaslav Nijinskij till sinnes, och det var inte bara det första världskriget som drabbat honom och mänskligheten. Han älskade Ryssland, och under sina sju år av turneringsliv i Europa och främmande världsdelar hade han alltid planerat att återvända till Ryssland. Genom revolutionen var detta blivit en omöjlighet. En av de första som bolsjevikerna avrättade, när de med våld tog makten, var baron Dimitrij Gunzburg, den frikostige aristokraten som alltid varit den ryska balettens största och generösaste sponsor. Utan honom hade Djagilev aldrig kunnat föra ut den ryska baletten utomlands. Ej heller Djagilev kunde någonsin återvända, och de aristokratiska och konstnärliga emigranterna var legio: Rachmaninov, Dimitrij Meresjkovskij, Ivan Bunin, Stravinskij, Vladimir Horowitz och tusentals andra.

Efter denna balettföreställning var Romola Nijinska så störd, att hon inte gav sig förrän hon funnit en läkare som hon trodde kunde hjälpa henne. Denne var den framstående psykiatern professor Bleuler i Zürich, en gammal man, som hävdade att sinnessjukdom inte var någonting som kunde utvecklas utan som bara kunde vara medfött. Han menade, att "geni och sinnessjukdom, det normala och abnorma ligger varandra så nära, att det knappast finns några klart uppdragna gränser mellan de båda tillstånden." Han fick träffa Vaslav Nijinskij under tio minuter, vilket tydligen var tillräckligt för honom för att med fullständig självsäkerhet diagnosticera "obotlig sinnessjukdom". Ingen vet vad som sades mellan dem under de tio minuterna, men det finns skäl att förmoda

att Nijinskij med sin oförblommerade uppriktighet lyckades chockera den gamle psykiatern, som knappast var att skämta med. Han organiserade dansörens hämtning följande dag med polisambulans med två tvångsvårdare på initiativ av Romola Nijinska ungerska moder, en skådespelerska, som alltid hatat Nijinskij bara för att han var ryss.

Jag kunde aldrig förstå hur Romola Nijinska kunde låta sig duperas av en gammal läkares nästan paniskt förhastade slutsatser och sin ryssfientliga moders intriger. Det omedelbara resultatet blev naturligtvis att Nijinskij fullständigt gav tappt och helt drog sig in inom sig själv för att aldrig komma ut igen under sina återstående 33 år. Han hade aldrig varit våldsam mot sin hustru. Tvärtom. När hon sökte sig till professor Bleuler var de i färd med att planera sitt andra barn i hopp om att det skulle bli en son – de hade redan tittat på babykläder.

Tidigare hade Romola engagerat en hemlig skötare, som sällskapat med Nijinskij dagligen under sex veckor utan att avslöja att han var en spion för läkarvetenskapen. Efter sex veckor lämnade han sitt uppdrag med uppfattningen att han inte behövdes då, som han sade till Romola, "hennes man var den klokaste människan i St. Moritz."

Mot professor Bleulers diagnos om obotlig sinnessjukdom kan man ställa Nijinskijs oerhörda arbetsprestationer. Han hade dansat över hela Europa, USA och Sydamerika oavslått under sju års tid ofta med balettföreställningar fem kvällar i veckan. Utom det hårda dagliga arbetet med träningen i USA hade han själv stått för scenografin, kläderna och regin till varje balettföreställning, han hade själv komponerat ett antal baletter, av vilka åtminstone "Faunen", "Våroffer" och "Till Eulenspiegel" ofta uppförs ännu idag utom talrika andra baletter, som aldrig uppförts. Han hade upfunnit en egen koreografisk notskrift som inbegrep alla kroppens rörelser. Han var omåttligt beläst, genommusikalisk och därtill djupt filosofisk. Kan man genomföra ett sådant liv och samtidigt vara obotligt sinnessjuk? Han var bara 27 år när han stämplades som sådan av en gammal professor efter blott en tio minuters intervju.

Jag bara konstaterar fakta.

145. Dostojevskij förklarar sig

Han var väl klädd och satt ledigt och bekvämt i en av mina bättre stolar med det vänstra benet över det högra och med höger hand i fickan. Han talade lugnt, och jag fick det intrycket att han hade kommit när jag hade bjudit honom.

"Fjodor Mikhailovitj Dostojevskij. Nej, vi har inte setts förut, men jag är glad att ni äntligen har tagit initiativet till att vi har kunnat träffas."

Så introducerade han sig när han kom in, ty han var inte först säker på att jag visste vem han var, vilket jag inte heller var. Hans ord skingrade alla mina tvivel. Vad som gjorde att jag tvivlade var att hans skägg inte alls var så stripigt

och att han inte såg det minsta tård eller sjuk ut. Han var bred om bringan och verkade både frisk och energisk, som om han just ämnade författa hela 'Brott och straff' på en dag.

"Vad anledning förärar mig ert besök?"

"Egentligen ingen alls. Jag bara råkade komma förbi. Jag kände helt enkelt för att förklara mig för någon, och ni råkade vara här.

Ni förstår, det har skrivits så mycket goja om mig. Inte nog med att jag skrev alltför mycket goja själv – ingen i litteraturhistorien har genom pennan pratat så mycket strunt som jag, utom möjligen James Joyce – och det har liksom inspirerat alla som har läst mig till att dessutom skriva lika mycket goja till om just den person som mer än någon annan gjort sig skyldig till goja."

"Är det sant att ni i tjugoårsåldern en gång våldtog en liten flicka i en bastu?" kunde jag inte låta bli att passa på att fråga, när jag nu hade chansen, och vilket rykte så många alltid har undrat över.

"Ha-ha! Ingen fråga har gjort mig mera mystisk inför eftervärlden! Strakhov, den lögnaren, parasiten, boven, Foma Fomitjs livslevande inkarnation, påstår att jag har skrutit om sådana bravader, och själv har han inte aktat sig för god för att över min likkista skryta över de av mina synder som var långt värre. Jag föraktar den stackars Strakhov, den evige diletanten, konstnärernas hyena. Men jag tänker inte ge världen det nöjet att beröva den skadeglädjen att få spekulera över mina påstådda barnaskändningar, jag, som älskade barn mer än någon annan i min samtid, jag, som allena i litteraturen har gjort barn till helgon! Dickens allena var lika bra som jag på den punkten, men han offrade realismen för sentimentalitet, vilket alla hans underbara barn lider av.

Men jag kom inte hit bara för att prata goja. Min käre vän Apropos, det fröjdar mig så att få komma hit och prata litet med er. Ni anar inte hur jag har sett fram emot det.

Vad jag ville förklara för er var först och främst detta: ni ser att det inte går någon nöd på mig. Jag har det bra, jag är lycklig, jag har kläder och mat för dagen, jag får mina hygieniska krav tillgodosedda, pengar har jag visserligen inte, men om det är något man klarar sig bättre utan än med är det det. Jag kan resa som jag vill, jag har världens ädlaste och mest idealiska hustru – den perfekta mentalsköterskan för mig – och jag får arbeta fritt. Det enda jag led av under fångenskapen i Sibirien var att jag inte fick arbeta. Jag behandlades alltid väl, man respekterade mig i allmänhet, och jag fick alltid goda beskyddare bland mina överordnade – därigenom levde jag genom hela min fångenskap närmast som en privilegierad. Så privilegierad som jag var såsom sibirisk straffånge tror jag ingen före eller efter mig har varit. Aldrig fick jag prygel, och på grund av min epilepsi slapp jag till och med sporadiskt kroppsarbete. Epilepsin började i Sibirien och blev mitt bästa skydd mot att råka ut för dålig behandling: den stämplade mig från början som något heligt och vördnadsvärt inför allas ögon.

Och genom mina Sibirienår lärde jag mig känna människorna som ingen har känt dem förut, och jag kunde skriva min första riktiga roman 'Döda huset'. I den romanen var det inte jag som satt i sibirisk fångenskap, utan med mig satt hela mänskligheten, och genom den boken fick hela mänskligheten känna hur det kändes och lära sig av erfarenheten. Solsjenitsyn har haft litet nytt att komma med. Det var samma helvete, men han blev från början till slut sämre behandlad än jag och lärde sig därav en bitterhet som tyvärr blivit avgörande för hela hans liv. Jag värjde mig mot fasorna med kärlek och epilepsi. Han hade ingenting att värja sig med.

Strafflägren i Sibirien är en universell och evig företeelse. Endast den som har suttit där eller lärt sig av andras erfarenheter där vet något om livet och människan. Den som inte har suttit där eller åtminstone satt sig in där har gått miste om kanske den nya tidens viktigaste erfarenhet och upplevelse – lika viktig som Dantes inferno och ett bokstavligt förverkligande av detsamma.

Men nu börjar jag närma mig det som jag ville komma fram till. Vad var mina förlorade år i Sibirien, mina hopplösa pekuniära omständigheter, min sjukdom och dess lidanden och alla de älskade mina som jag fick begrava mot mitt livs stora tragedi? Och vad var då mitt livs stora tragedi? Jo, det var det jag ville förklara för dig.

Redan från barndomen var jag varmt religiös. Från början av min levnad var jag fast förankrad i den uppfattningen att en religiös livsåskådning allenast kunde medföra ett mänskligt liv och ge mänskligheten en framtid. Det var ett axiom och en självklarhet för mig från mina första minnen till min död.

I Petersburg kom jag i dåligt sällskap. Berusad av min första framgång, förblindad av äregirighet och storhetsvansinne, stolthet och högfärd kom jag i kretsen av revolutionärer, anarkister, ateister och andra gudlösa materialister. En av dem var Bjelinskij, vars heroiska och rättframma natur jag älskade, men hans ateism och religionsfientlighet var det som förde mig inför exekutionsplutonen och till Sibirien. I stället för att lyda mitt eget samvetes röst och följa min egen linje hade jag blivit livegen under Bjelinskij och andra ateister och talat deras ord i stället för mina egna. Det kostade mig nästan livet och fyra tukthusår i Sibirien och min hälsa.

Vis av lärdomen tog jag vid min återkomst till civilisationen mig det före att i allt vad jag skrev hylla andligheten och motarbeta materialismen och ateismen. Mitt bästa vapen mot ateismen var själva det religiösa tvivlet. Det låter paradoxalt och är det också, men faktum är, att den som tvivlar och grubblar tror, medan den som inte tvivlar det minsta, den som antingen är säker på Gud eller på hans obefintlighet, är förlorad. Ja, den som är säker på något religiöst systems perfektion och ofelbarhet är lika vilsen som en ateist. Endast genom att ständigt grubbla och tvivla kan man hålla någon verklig kontakt med Gud och evigheten levande inom sig. Och sålunda blev just tvivlet, förevisat genom tragiska gestalter som Stavrogin och Ivan Karamasov, mitt klart effektivaste vapen mot oandligheten.

Min största och öppnaste attack mot ateismen och materialismen var 'Onda andar'. Där försökte jag faktiskt avrätta kommunismen för all framtid, och jag trodde först att jag hade lyckats, men mot slutet insåg jag mer och mer att jag hade misslyckats, och detta var mitt livs stora tragedi. Hela mitt liv kämpade jag för allt heligt och andligt mot all nihilism, och under Rysslands historias två underbaraste årtionden utkämpade jag denna kamp mot materialismen med framgång. Men jag blev tvungen att inse att revolutionen ändå måste komma, att religionen ändå skulle bli utsatt för anarkisters utrotningsförsök, att Ryssland ändå måste falla för just nihilisternas terrordiktatur, att allt vad jag hade kämpat för och givit mitt liv i kampen för skulle med våld reduceras till intet. Och denna insikt allenast fick mitt hjärta att brista.

Kvar idag lever endast mina romaner och mina erfarenheter. Efter mig ha Tolstoj och Tjechov, Pasternak och Solsjenitsyn stridit för mitt arv, och endast genom att själv pröva på mina erfarenheter i Sibirien har Solsjenitsyn lyckats genomskåda hela den kommunistiska lögnen, den terror baserad på lögn som Sovjetunionen var alltsedan revolutionen.

Det var vad jag ville säga dig. Jag vill ingalunda uppmana någon till kamp mot kommunism eller någon diktatur – de faller bäst själva, och förlåtelse genom kärlek är det enda i livet som kan hjälpa upp någon genom brott uppkommen hopplös situation – utan jag ville endast för dig förklara mitt livs verkliga tragedi. Nu kan du lugnt sova vidare."

Och därmed stod han upp och gick ut.

146. Le grand Seigneur

Jag råkade befinna mig i Marseille någon gång i mitten på 30-talet en varm och vacker fullödlig vårdag, när jag tog en spatseretur i hamnen och plötsligt råkade få syn på en iögonfallande personlighet som jag genast kände igen, fastän vi inte setts på nästan 20 år. Den eleganta överlägsna självsäkerheten, den gängliga men spänstiga figuren, hans omisskännligt perfekta och smidiga sätt att röra sig – det kunde inte vara någon annan, och han hade knappast åldrats på 20 år. Jag började spontant röra mig i riktning mot honom.

Knappt hade jag börjat besinna mig genom eftertankens kränka blekhet och jag påminde mig hans ganska avfärdande sätt senast vi hade råkats, när hans observanta blick uppfattade mig och han spontant utbrast: "Herre Gud! Det är ju Ni!"

Franskan föll honom naturlig, och jag svarade genast: "Jag hoppas ni ursäktar mitt senaste klumpiga intrång."

Han grep hjärtligt min hand och utbrast genom samma spontanitet: "Ni anar inte hur gott det gjorde mig. Jag har ofta tänkt på det efteråt. Ni är en av de få om inte den verkligt enda efter ungdomen som fått uppleva mig verkligt ond."

Han visade mig till en bistro vid kajen med en gest att vi borde prata, och jag följde villigt med.

Han var precis återkommen från en längre resa omkring i Asien med koncentration på Indiens högländer, Nepal, Sikkim och Burma och var full av beundran inför hur engelsmännen skötte Indien. Han ansåg att den brittiska demokratin var den högst utvecklade i världen och kunde inte nog lovprisa den effektivitet, rationalism och organisationsförmåga varmed engelsmännen skötte sitt imperium i högsta grad av föredömlighet. Det var ordning och reda i hela Indien, och han hade funnit samma goda förvaltning i Burma och Ceylon. Han beklagade att han försummat sin odling av närkontakt med den engelsktalande delen av världen, hans engelska var lika bristfällig som hans tyska, medan han excellerade i franska, som han talade bättre än sitt modersmål. Ryska ville han inte tala längre, han ville inte ens tala *om* Ryssland, som han endast kunde tänka på med ansiktet lagt i bekymrade rynkor och ett innerligt djupt beklagande. Halva sitt liv hade han ändå levt i Ryssland, det var det land han hade tjänat med livet som insats ända fram till 1917, och hela den delen av sitt liv kunde han nu bara betrakta som förspild och Ryssland som tragiskt och hopplöst förlorat.

Han hade dock rest en hel del sedan den tiden och noggrant hållit sig underrättad om allt som försiggick i den historiska politiken. Särskilt väl informerad var han om Amerikas, Frankrikes, Storbritanniens och Tysklands göranden och låtanden. Ryssland oroade han sig inte för, det var fallet och skulle aldrig resa sig mera så länge bolsjevikerna höll makten och regerade med våld, men han var mycket oroad över utvecklingen i Tyskland. Han hade aldrig varit någon tyskvän och skulle aldrig bli det, därför hade han blivit utmanövrerad från allt reellt inflytande i sitt hemland, men varje diktatur fyllde honom med fasa, i synnerhet om den var uttalat aggressiv och förblindad av hybris, som han ansåg nationalsocialisterna vara.

”Det är ofattbart att någon kunnat ta herr Hitler på allvar, denna fanatiskt fåfänga pajas och karikatyr av en politisk agitator när han är som värst, värre än någon socialist och kommunist, och det vill inte säga lite det. Jag har läst rapporter om olympiaden i Berlin förra året, en välregisserad och välprogrammerad total förnedring av allt vad sport heter då den prostituerades till ett medel för politisk propaganda. Tro mig, min vän, en sådan utveckling kan bara leda till ett nytt världskrig. Män som Churchill i England och Roosevelt i Amerika kommer aldrig att tolerera denna kräftsvulst på världen i längden, och den där hysteriske pajasdiktatorbluffen, som bara lever på att genom att hetsa sitt folk till vettlös aggressivitet förföra dem, kommer att sluta illa, mycket illa, om han inte rentav drar hela Tyskland med sig i fallet. Det stora världskriget borde aldrig ha fått äga rum, det sade Kaiser Wilhelm till sina generaler när det var för sent att vända tillbaka i ett försök att ge dem skulden när det *de facto* var han som startade det, och det värsta med världskriget kan vara det att dess resultat, genom nationalsocialismen i Tyskland och bolsjevismen i Ryssland, med nödvändighet måste leda till ett världskrig till, som blir mycket värre än det första, i synnerhet för Tyskland och Ryssland.

Men Hitler är inte helt skyldig till världens fortsatta fatala urspårning. Liksom amerikanska och internationella bankirer finansierade och understödde den ryska

revolutionen har de även finansierat Hitler och hans diktatur. De trodde de kunde göra pengar på tsardömetts fall och Tysklands omvandling till diktatur. Ingen har någonsin tjänat pengar på diktaturer i längden, och i världsekonomin räknas inga kortsiktiga vinster, som vanligen tar slut med förskräckelse, utan bara kontinuitet och överlevnad. Segrare i krig hävdar alltid att de vunnit på det medan detta alltid är ett bedrägeri och en bluff för att dölja det faktiska nederlaget genom ruinerande utgifter med världskriser till följd som drabbar alla oskyldiga. De anonyma bankirerna kommer alltid undan, de tror att de regerar och behärskar världen, medan de vanligen slutar i fullkomlig ensamhet och isolering utan vänner och hatade av alla som vet något om dem.”

”En av Stalins käpphästar är just kapitalismens självdestruktivitet. Därför vill han göra världsrevolution.”

”Inte nu längre. Den kommunistiska världsrevolutionen dog medan Lenin ännu levde och har ersatts av en ny rysk imperialism som är värre än någon annan, då den inte vill kolonisera, organisera och konstruera utan bara förslava. Den enda sak Hitler har rätt i är sitt motstånd och sin rättmätiga fruktan för den ryska kommunismen, men han kan aldrig klara Ryssland ensam. Hans enda hopp är att få England och Frankrike med sig. Risken är att han tar det för givet att de skall hålla honom om ryggen mot kommunismen, men de är för demokratiska för att kunna göra det. Hitlers största svaghet är hans egen diktatur. Demokratiskt hade han kunnat få världen med sig och till och med utveckla Tyskland till dess ledarnation men aldrig som diktatur.”

”Är inte Churchill i England något passé? Fungerar han ännu politiskt? Han gjorde ju så katastrofalt bort sig i världskriget.”

”Det var inte hans fel. Planeringen var perfekt, men det var som en bakladdning. Om ett gevär bakfyrar eller en pistol exploderar i ansiktet på dig är det inte ditt fel, men du får skulden och bestraffas genast åtminstone praktiskt. Politiken är sådan. Det är en arena för narrspel, fuskspel, falskspel och allt spel utom rent spel, det är som bluff-stopp, och den vinner som ljuger bäst och genomskådar de andras lögnen först. Som demokratisk militär vägrade jag spela annat än rent och öppet. Därför fick jag ingen plats i politiken. Även Churchill är militär men kan det stora fuskspellet utantill och behärskar det när han vill. Tro mig, han lämnar aldrig politiken. Han är som ett vakande lejon som håller sig osynlig i buskarna medan de andra politikerna gör bort sig, det är egentligen det enda politiker verkligen kan och duger till och vanligen gör, med några undantag, som Gladstone till exempel, men Churchill är uppriktig och kan även spela rent och vill gärna göra det, och han har förmågan att genomskåda vilken politiker som helst, medan ingen kan genomskåda honom – det behövs inte, då han är så uppriktig och rättfram. Alla tror sig se hans öppna kort och tar deras självklara valörer för vad de är men ser inte deras kombinationer, varför alla underskattar honom. Dessutom är han en ohejdbar pratmakare, vilket är allt som behövs för att göra en politiker. Han kan aldrig sluta prata och kan därför aldrig sluta som politiker. Jag föredrog alltid maximal fåordighet. Därför blev jag aldrig politiker. Roosevelt har dömt ut honom som passé och föraktar honom för att han

hjälper sig till ständigt mer utmanande uppriktighet genom whisky, men Roosevelt har aldrig förstått europeisk politik och kommer aldrig att göra det. Han är helt enkelt inte tillräckligt intresserad, och därför låter han sig charmas och duperas av Hitler och Stalin och låter sina bankirer understödja dessa medan han tror sig kunna avfärda Churchill.”

”Har inte Churchill ganska mycket gemensamt med er, så som han ständigt utmanövrerats?”

”Jag utmanövrades inte. Jag förlorade mitt lands viktigaste presidentval, därför att jag tjänat Ryssland och talade andra språk bättre än mina landsmäns.”

”Blev rätt president vald?”

”En svår fråga. Jag kan inte besvara den. Det får eftervärlden göra. Efter honom har vi haft ett antal andra presidenter, alla har varit goda vänner till mig utom den första, men alla har varit förträffliga presidenter inklusive den första. Han var huvudarkitekten bakom vårt lands regeringsform, och även om vår ledande monarkist Paasikivi menade att den åsidosatte demokratin tror jag att hans regeringsform har gjort det omöjligt för en dålig eller falsk president att kunna bli vald. Vi är så demokratiska, att vi var bland de första i världen med att ge kvinnorna rösträtt mer än tio år före Storbritannien.”

”Men vad hade president Ståhlberg emot er?”

”Han var rädd för mig. Så enkelt var det. Han såg i mig helt onödigt en säkerhetsrisk för demokratin. Han hade rätt. Jag hade kunnat bli Finlands militärdiktator om jag velat, och jag hade till och med haft tillräckligt stöd för det, men ingenting aktade jag mig för mera. Han var jurist och fullkomlig som sådan och ansåg sig aldrig kunna vidimera något som kunde riskera lagens formalitet. Jag var utböling och av de flesta betraktad som mera svensk och rysk än finsk. Dessutom var jag född något så odemokratiskt som en aristokrat. Desto hårdare höll jag fast vid de demokratiska principerna. Men det var inte därför jag förlorade Finlands första presidentval. Han var finsk, jag var svensk. Finnarna var 90%, svenskarna 10. Ändå fick jag nästan 40% och mer än 25% av de partipolitiskt bundna elektorerna. Om det är något en fältherre måste lära sig från början om han vill envisas med att förbli fältherre, så är det att vara en god förlorare. Jag hade aldrig problem med den saken, och de som hade det gick under, som Hitler kommer att göra. Han kommer aldrig att medge ett nederlag hur mycket han än förlorar, och därför är han dödfödd som korpral och diktator. Han är tyvärr misslyckad från början och kan i bästa fall göra karriär som världspolitikens största fjant genom tiderna, ett ämne som till exempel en sådan som Chaplin skulle kunna göra mycket av, men jag beklagar det Tyskland som aldrig kommer att inse det och som därför måste falla offer för en låg vulgär och avskyvärd agitation enbart avsedd att för fåfängans skull förföra massorna.

Får jag ha nöjet att bjuda er på en liten absinth?”

Det tackade jag inte nej till, den ordnades omgående, och efter att ha läppjat på den frågade jag:

”Varför blev egentligen president Ståhlberg kidnappad?”

"Han blev inte kidnappad. Det hette så ute i Europa, vilket störde Finlands anseende i många kretsar, men i Finland säger vi att han blev skjutsad. Han blev körd i bil till ryska gränsen i ett slags sista desperat demonstration av Lapporörelsen, när de såg att alla deras vägar till politiskt inflytande var stängda."

"Var det en fascistisk rörelse?"

"Inte alls. Den var närmast som ett bondeuppror. De menade att regeringen var för flat och förhöll sig passiv och undfallande mot kommunisterna och deras förnyade infiltration och försök till stämplingar och förräderier mot vårt land underblåsta av Stalin naturligtvis, och så länge det fanns hopp om att rörelsen skulle förbli demokratisk hade den framgång med sig. Jag såg den faktiskt som en sund reaktion mot den politiska sjukdom som kunde tro kommunismen om något gott fastän de försökt tillintetgöra Finland från början, den sjukdom som dess värre fullständigt tycks ha lamslagit Sverige med kronisk utrikespolitisk inkompetens, där symptomet är undfallenhet mot skurkar, omdömeslös tolerans i gränslös naivitet och en farlig sympati med diktatorer, främst antingen Hitler eller Stalin. Det socialdemokratiska partiet lär vara helt förförda av Hitler och Goebbels, medan sunda neutrala oppositionella som dirigenten Wilhelm Furtwängler lär ha svårighet med att skura händerna rena efter att ha nödgats skaka hand med Goebbels. Egentligen sympatiserade alla utom socialisterna med rörelsen, främst jag och Svinhufvud, men vi tog aldrig aktiv del i den, då den snart visade antidemokratiska tendenser. De gick helt enkelt till överdrift av frustration över att inte kunna vinna politiskt inflytande i sin strävan efter att för alltid oskadliggöra kommunisterna i vårt land, de ville ha partiet förbjudet, men det går inte att förbjuda något parti i en demokrati. Om man gör det byter det bara namn.

Stackars Ståhlberg. De betraktade honom som symbolen för de naiva politiska eftergifterna åt kommunisterna och radikalerna, han var något av en finsk Kerenskij, han var totalt fyrkantigt korrekt och kunde aldrig sträcka sig bortom lagens bokstavs gränser och var därmed något av en självbegränsningarnas man, varför han förlorade valet 1925 och aldrig blev återvald. Valet 1919 hade han aldrig vunnit om han inte sålt sin själ åt socialisterna genom politiska eftergifter, och det blev väl med tiden hans politiska nemesis. Avsikten med skjutsningen av honom var egentligen bara att skrämma upp honom ordentligt och väcka upp Finland ur dess letargiska slentrian, och de lyckades åtminstone med det första. Ståhlberg blev ordentligt uppskrämd inför hotet att bli avslängd på andra sidan ryska gränsen och såg inte farsen i det hela. Han blev kanske chockerad för livet av denna kupp som var motsatsen till allt vad han hade levat för. Det var två militärer från inbördeskriget som låg bakom påhittet, de var ordentligt berusade båda två, så det var egentligen bara att betrakta som ett drastiskt skälmstycke. Hade Churchill råkat ut för något liknande hade han gycklat bort det som ett *practical joke*, men det kunde aldrig Ståhlberg. Det var Lapporörelsens sista skrik, den var färdig efter det, och Svinhufvud valdes till president, som genast infriade alla Lapporörelsens mest angelägna krav och önskingar."

Fältmarskalken tyckte inte om att bli avbildad, och i de få porträtt och foton av honom som han gillade ses han i allmänhet med korslagda armar.

"Och han gjorde er till fältmarskalk."

"Inte i fredstid, bara om det skulle bli krig. Vi förstod varandra och kunde hantera landet väl tillsammans. Han hade ju suttit en tid i Sibirien och lärt sig en del av livets mera mänskliga sidor i motsats till Ståhlberg, som var den fulländade byråkraten, men Svinhufvud kunde gå för långt ibland i sin antiformalism. Exempelvis under ett statsbesök i Stockholm daskade han kronprinsessan Louise Mountbatten i stjärten. Hon var ju iögonfallande stilig och en grann och trevlig kvinna, så man kan förstå att hon utgjorde en oemotståndlig frestelse i synnerhet för en sådan som Svinhufvud. Hon blev

dock stel som en pinne och hade måhända lika svårt att återhämta sig som Ståhlberg efter den uppskakande chocken.

Men nu kommer mina damer. Jag är ledsen att vi måste avbryta. Jag skall eskortera dem och de skall eskortera mig till Paris, där jag har ett annat viktigt dambesök att göra, varifrån jag måste fortsätta till London. Vi får fortsätta en annan gång."

Och han reste sig ledigt och vandrade raskt iväg, varvid jag märkte att han haltade en den minsta aning. Först långt senare fick jag veta att hans ena ben var 2 centimeter kortare än det andra. Han dolde det väl liksom sin ålder, som knappast märktes, fastän han inom någon månad skulle fylla 70 år.

Del 147: *Bankruttören*

Det var samtidens svåraste bankrutt, och ändå hade det varit samtidens mest framgångsrika bokförlag med dess mest framgångsrika författare, som i ett slag fann sig ruinerad och det på höjden av sin långa bana, som hade varit exempellös. Hans romaner lästes över hela världen, och när en ny roman kom ut av honom var det en världsnyhet som alla ville vara först om att dela.

Men hur kunde det vara möjligt? Solvensen hade varit närmast den säkraste tänkbara, och ingen kunde förstå denna ofantliga bankrutt, som om en guldgruva eller ett berg av guld plötsligt hade brustit som en såpbubbla.

Jag måste få klarhet i saken och sökte därför upp honom. Han verkade sliten men inte besegrad, och jag var kanske den första som han meddelade sin föresats:

"Jag tänker arbeta oss upp ur krisen."

"Det är en ofantlig bankrutt. Kan ni verkligen göra det? Behöver ni inte hjälp?"

"Jag ser det som en utmaning av ödet. Jag kan ju skriva romaner, och de har varit framgångsrika. Det är bara att skriva mera romaner och kanske också annat än romaner. Min store samtida och jämnårige är ju död, och om jag skriver en biografi över honom värdig hans storhet och min kunskap och kvalitet som författare kanske den enda boken räcker för att kunna rädda förlagets fortsatta verksamhet."

"Så ni är trots allt optimist."

"Jag är inte trött ännu och har god tillförsikt att ännu kunna arbeta effektivt i minst tio år. "

"Så säger ni idag, men ni är snart sextio."

"Och Goethe är över sjuttiofem men diktar fortfarande som en ung man."

"Men han skriver bara poesi. Ni skriver tunga romaner."

"Jag borde ha hållit mig till poesin." Plötsligt föll det en djup melankoli över honom. Plötsligt såg jag honom som en av hans egna fallna krigare allvarligt sårad i strid utan kraft att resa sig med endast viljan kvar.

"Men är ni verkligen frisk?"

"Det är bara melankolin som gnager mig, men ni har rätt: den gnager mig djupt i själen. Det är mitt eget öde. Allt är egentligen mitt eget fel. Kanske ni har kommit hit just för att kunna råda mig och orientera mig i mitt eget öde. Kanske ni kan komma med den rätta insikten som kan rädda mig."

"Vad är felet?"

"Jag bedrog mig själv." Han sjönk in i sig själv liksom för att verkligen kunna gå till rätta med sig själv och ge sig själv den dom som behövdes, men jag kunde inte för mitt liv fatta vad det var han kunde vara skyldig till.

"Se på alla de andra," sade han. "Se på mina kolleger. De är alla döda och vid unga år, men de dog lyckliga. De begick inte samma fel som jag. De levde och dog för poesin. Lord Byron, Keats och Shelley, de övergav aldrig poesin, de höll sig till den och levde bara för att fullkomna den och föra den till högre höjder och dog unga och rena i själen för gudarna att älska för evigt, men jag förrådde mig och min musa på den timliga framgångens altare, det värsta av alla bedrägerier, den svåraste själsfällan, den grymmaste döden, då det är själva själens liv som då offras. Se på mig. Jag har allt. Jag har byggt Skottlands finaste slott åt mig. Jag har varit världens mest framgångsrika författare. Jag har skapat en ny litterär genre, som redan bildat skola över hela världen. Man har nästan glömt att jag började som diktare och poet. Vem läser idag "Den siste bardens sånger"? Vem känns idag vid den poet som skrev den dikten och hade oerhörda framgångar för alla dess efterföljare, där *The Lady of the Lake* var den diktarens största triumf? Jag förrådde honom. Jag lämnade poesin därhän och började skriva prosa, triviala romaner om verkligheten, jordbundna materiella skrönor om människor som aldrig existerat, fantasiföljetonger att tjusa damer med och tjäna pengar på, och det gjorde jag minsann. Mina romaner blev exempellöst framgångsrika och ställde alla fransmän i skuggan – Rousseau glömdes genast. Men jag fastnade i nätet av min egen publikfälla. Jag fastnade i min egen genre. Jag kunde inte skriva ett ord poesi mer. Jag kunde bara fortsätta skriva oändligt långa och tråkiga romaner att fria till enkelt folks inbillningssjuka och åtrå efter verklighetsflykt med.

Men poesin hämnades för att jag övergett den och sålt min själ för pengar. Muserna trollade fram denna monstruösa bankrutt som i ett slag reducerade hela vårt världsdominerande luftslott av drömmar till en ruin av beklämmande grus. Och jag har inget val. Jag är skyldig mitt förlag att hjälpa det resa sig ur ruinernas stoft. Annars vore jag ingen gentleman och inte karl för min penna. Muserna har satt fast mig i min egen fälla. Nu måste jag skriva tills jag dör. Jag har inget annat val än att skriva ihjäl mig.

Men det är inte det värsta. Genom mitt svek mot poesin och min massiva prosaproduktion har jag förlett hela den litterära världen till att följa i samma spår. Tack vare mig och mina historiska romaner ska nu alla skriva romaner och bli framgångsrika och tjäna pengar på dem, och det lyckas de med, ty det har blivit mode. Det är bara romaner nu som gäller. Poesi och den riktiga ädla

diktkonsten är glömd. Ordkonstnärskapet finslipas inte längre till ädelstenskvalitet, utan det är vanligt järn, koppar och mässing som gäller. Kvaliteten sjunker oavbrutet i takt med att bokproduktionen urartat till en syndaflod på vanlig prosa. Och det kommer att bli värre. Någon framgångsrik romanförfattare kommer att sätta det i system att producera historiska romaner i massupplagor genom hela kompanier av medarbetare, och kolportageromaner kommer att översvämma marknaden med sin billighet och sitt billiga publikfrieri. Därmed går inte bara kvalitén utan själva konsten förlorad. Och jag är skyldig. Jag begick bankrutt redan när jag övergav poesin för prosan. Det är bara rättvist att jag straffas på detta sätt, men jag ska försöka göra det till min ära att resa mig och mitt förlag ur bankrutten med ett målinriktat konsekvent arbete ihjäl mig, och jag kan lova dig, att innan jag dör skall bankrutten vara åtgärdad och alla mitt förlags skulder betalda.”

Han hade viljan kvar fastän han låg stupad och fallen på slagfältet sårad till döds ekonomiskt, och den viljan var övertygande. Jag kunde inte tvivla på hans ord.

Abbotsford i Skottland, Sir Walter Scotts hem.

Hans romaner fortsatte att regelbundet komma ut under några år, och man kunde inte märka någon avtrubning av hans berättarkonst förrän i de allra sista romanerna. I "Woodstock", "Redgauntlet", "Den vackra flickan från Perth" (som blev Balzacs älsklingsroman, en av de allra sista,) och "Talismanen" är han fortfarande oöverträffbar som den historiska romanens mästare. Han gjorde sig även skyldig till en oformlig Napoleonbiografi som han lovat, men han var alltför ordhållig: Han lyckades arbeta sig och sitt förlag ur bankrutten, men när

allt var bragt till solvens igen stod det klart att han verkligen arbetat ihjäl sig. Sir Walter Scott blev bara 61 år gammal

148. *Den förlorade sonen*

På tal om mina minnesvärda konsertupplevelser, befann jag mig i oktober 1783 i Salzburg och fick där vara med om uppförandet av en högtidlig mässa i samband med en gudstjänst, som tydligen var ett beställningsverk av ärkebiskopen av Salzburg, men det var inte vilken mässa som helst. Jag förbryllades av dess fragmentering, ty det saknades flera satser. Bland annat avbröts Credo efter något av hela mässans musikaliska höjdpunkt i arian *Et incarnatus est*, och *Agnus Dei* uteblev helt. Vad var detta för en mässa? Jag vände mig till en av musikerna och frågade honom till råds, men han kunde inte upplysa mig närmare om mysteriet. Han ryckte på axlarna och sade: "Fråga kompositören." Jag fick dock uppfattningen att det sargade och stympade verket tydligen var resultatet av en schism mellan kompositören och hans arbetsgivare, ärkebiskopen av Salzburg, men det var oklart om ärkebiskopen avskedat sin kompositör eller om kompositören själv sagt upp sin tjänst. Han var emellertid i Salzburg nu på tillfälligt besök från Wien, där han tydligen bodde.

Jag fick inte träffa kompositören, men jag fick träffa hans far, som bekräftade det olyckliga förhållandet. "Förgäves har jag tjatat på honom att han skulle hålla fast vid sin tjänst, som är hans enda trygga ställning i livet, men han insisterar på sina äventyrsplaner, då han bara vill komponera operor och strunta i tryggheten i en fast anställning, och den här mässan är ju verkligen beviset på att han är lika kvalificerad som kyrkomusiker som Händel och Bach. Men han är halsstarrig och ansvarslös. Dessutom är han nygift, och han kom hit för att presentera sin hustru för mig, som tycks vara lika slarvig som han, och de har redan barn i kommande, som de inte kan ta hand om, då han bara spelar bort sina pengar på biljard och dessutom nu inte längre tjänar några. Ack, vad skall det bli av honom!" Och han slet sig i sitt hår.

När han nämnde Händel och Bach hajade jag till, för det var just det i mässan som hade slagit mig. Jag hade tyckt mig känna igen den Bachska arkitekturen i mässan, Thomaskantorn hade ju i ett slags obstinat nyckfullhet fått för sig att som sin största skapelse komponera en latinsk mässa av så överväldigande proportioner att den aldrig kunde uppföras, fastän han var protestant, och samma proportioner hade jag tyckt mig skönja i denna väldiga Salzburgermässa, men denna musikaliska katedral var lämnad på hälft. Varför?

"Men varför har han inte fullbordat denna fantastiska mässa?" frågade jag den olycklige fadern.

"Ack, det är en tragedi," sade han. "Denna ofullbordade mässä är inseglet på hans öde. Han kommer aldrig att kunna göra något ordentligt, och jag kan bara ge mig själv skulden för det. Jag drev honom för hårt som barn och stressade honom med våra oändliga Europaturnéer, han är ju musikhistoriens största underbarn, och jag kunde ju inte bara lämna detta ljus under skäppan utan såg det som min plikt att se till att hans musikerljus borde få upplysa hela Europa, men hans hälsa blev lidande, han hämmades i sin uppväxt, fick ingen riktig utbildning och kunde bara musik. Att han kunde musik bättre än någon annan gjorde honom emellertid ohjälpligt opraktisk och handikappad som förmögen till att klara sig själv, och dessutom har han alltid lidit av ohälsa. Jag måste ha gjort något fel i min hårda uppfostran av honom, men jag kan inte begripa vad det kan ha varit. Jag tror inte att någon far hade kunnat göra mera för sin son i hans egenskap av underbarn än vad jag har gjort, och ändå känner jag mig dödligt skyldig, men jag vet inte till vad."

Här förelåg ett dilemma, men det var omöjligt att begripa sig på det. Jag var tvungen att ta reda på det av det unika kompositörsnillet självt.

Jag lyckades till slut få träffa honom, och mina värsta farhågor angående hans situation besannades genast. Han levde i armod, kunde inte försörja sin familj, var slarvig och ägnade sig maniskt åt verklighetsflykt genom främst biljardspel, som han generöst slösade bort de få pengar han rörde sig med på, misskötte sin bräckliga hälsa och hängav sig dessutom åt nästan fanatiskt kroniskt överarbete.

"Men lugna ner er," sade jag till honom. "Ni kan inte hålla på så här. Ni skaffar er en växande familj medan ni inte ens kan försörja er hustru, och om ni inte sköter er hälsa bättre kommer ni att dö i förtid," försökte jag säga strängt till honom.

"Min hälsa var körd från början," sade han lättvindigt ursäktande. "Min far körde för hårt med mig som barn på sina turnéer, och när jag blev sjuk fick jag aldrig chansen att bli frisk ordentligt. Jag har varit sjuk ända sedan jag etablerades som underbarn. Jag gjordes till ett spektakel att visas upp för världen som en sorts övermänniska, medan det faktum att jag bara var en dödlig människa helt kördes över – folk ville ju njuta av musiken, och musiken var viktigare än människan. Musiken blev mitt livs slavdrivare, det var inte min fars fel, som musiker själv hade han inget annat val än att låta musiken skena iväg med mig från början och låta den ha sin gång med mig, det är som om jag aldrig hade haft ett eget liv utan att det var musiken som använde mig som medel, och jag kan ingenting göra åt saken, bara fortsätta hålla på och uppfylla min plikt mot min hårda slavdrivare musiken. Det finns ju trots allt ingen som kan komponera som jag." Och han log nästan förläget som i ett beklagande av att han ingenting kunde göra åt sitt eget hopplösa fall.

”Men ni hade ju en god ställning i Salzburg, den gode ärkebiskopen där gav all den trygghet och arbetsro ni kunde behöva och begära, ni hade förträffliga musiker till ert förfogande, och ni skapade en mässa som inte står Bachs stora mässa efter.”

”Jag vet. Den är min hyllning till mina stora föregångare Bach och Händel. Jag kunde ha blivit som de men blir det aldrig. Den mässan är som mitt avsked till musiken. Jag är dödfödd. Musiken blir aldrig mer för mig än en besatthet och addiktion som kommer att driva mig i döden, då min mänskliga hälsa är för otillräcklig för att kunna leva upp till den. Min far har själv tagit ärkebiskopens parti mot mig och nästan försökt tvinga mig att behålla min goda ställning, men jag kan inte göra operor i Salzburg. Kyrkomusiken är inte för mig. Tyvärr måste jag avfalla. Jag är lika bra som Bach men kan aldrig efterträda och efterlikna honom. Mitt öde är att inte få bli mer än ett sviket löfte och något av en Bachs förlorade son.”

Och han log ett oändligt melankoliskt leende som samtidigt rymde en skälmisk komediants utsägliga överflöd av humor med en tragisk underton.

Plötsligt förstod jag honom. Han var märkt av ödet från början. Han skulle aldrig bli frisk, så han såg det som sin enda möjlighet att lura sitt öde att arbeta ihjäl sig, leva så hårt som möjligt och få så mycket gjort som möjligt innan det var för sent. Han såg det som sitt kall att komponera operor i stället för mässor. Han hade kunnat bli en ny Bach och Händel, om inte hans far från början drivit hans kapacitet som musikaliskt underbarn för hårt, så att gossens hälsa från början blivit lidande och blivit ohjälpligt skadskjuten innan han ens hunnit bli en riktig människa, och denna skada kunde han bara åtgärda genom att leva så intensivt som möjligt den korta tid han hade att leva. Jag kunde ingenting göra åt saken, och inte han heller. Han var hjälplöst förlorad från början, och han var medveten om det.

Men den fantastiska C-moll-mässan vittnar ännu idag om vilka lysande förutsättningar han faktiskt hade. Credot blev aldrig fullbordat, och dess *Agnus Dei* blev aldrig komponerat, men det magnifika *Gloria* är bara det en fullvärdig efterföljare och jämlike till Bachs stora H-moll-mässa. Den hisnande dubbelfugan som dess avslutning måste sända kalla kårar utefter ryggen på alla lyssnare för alla tider. Ja, han var i sanning Bachs efterträdare, och den ofullbordade mässan står som ett monument över denna förlorade sons tragedi, men det har aldrig uppstått någon annan lika fullvärdig arvinge och förvaltare av den musikhistoriens högsta musikalitet, som dessa båda mässor står för, än Wolfgang Amadeus Mozart.

149. Desillusionisten.

Det var den store Houdini som anlidade mig. "Han är helt färdig. Det går inte att tala förnuft med honom mera. Han gör inget annat än ser spöken mitt på ljusa dagen."

"Men han är ju ändå realist."

"Är han? Inte nu längre. Han har skrivit av sig all sin realism och kan nu inte längre skriva annat än flummigt nonsens."

"Håller han på att bli senil?"

"Nej, han är bara deprimerad."

"Och hur skulle jag kunna göra något åt det?"

"Min vän, jag tror jag vet något om dig. Du om någon jag känner vet något om hur man handskas med verklighetsöverskridande dimensioner. Gör ett försök. Få honom ner på jorden igen. Han har många historier kvar att berätta. Vi kan inte acceptera att han går förlorad för oss innan han dör."

"Men vad är anledningen? Något måste ha utlöst en så svår depression."

"Vet du inte det? Han förlorade ju sin son i kriget."

"Det var han inte ensam om."

"Minsann inte, men han var helt ensam om att förlora just *sin* son."

Det var tydligen där taggen i hjärtat satt som fått den gode gentlemannen att försvinna bakom flötet. Nåväl, jag kunde inte mer än lova att åtminstone göra ett försök att få fram honom igen.

Han tog som alltid mycket förbindligt emot mig, vi hade ju haft en hel del med varandra att göra förut. Han hade ibland rådfrågat mig, och några gånger hade vi suttit uppe hela natten engagerade i en intensiv diskussion som ingen av oss velat släppa.

"Jag beklagar förlusten," inledde jag vår samvaro med hatten i handen.

"Har du bara kommit för att framföra dina kondoleanser?"

"Jag ville naturligtvis se hur det stod till med dig."

"Det var vänligt av dig. Du har inte kommit på uppdrag av någon välmenande god vän för att försöka omvända mig som alla andra?"

"Omvända dig? Till vad?"

"Inte till utan från. Alla vet att jag sedan länge inte är kristen längre, och det har de accepterat, men av någon anledning kan ingen acceptera att jag funnit något som är bättre."

"Jag försäkrar dig att jag inte kommit för att försöka omvända dig från något."

"Inte ens på uppdrag av den store Houdini?"

"Kan du läsa mina tankar? Jag har faktiskt träffat vår gemensamme vän. Allt jag lovade honom var att försöka få dig att sätta i gång med att skriva igen."

"Det måste du väl förstå att inte är så helt enkelt. Det är ju inte bara min son som har dött fullkomligt i onödan och inte ens som krigsoffer utan bara av

krigets oöverskådliga konsekvenser. Varenda familj i England har väl förlorat någon son eller far eller broder eller ännu mer närstående. Hela Europa går på kryckor. Hela världen är förstörd, och vem fan vill ha något mer med en värld att göra som helt avsiktligt har förstört sig själv? Verkligheten är inte längre levande och fascinerande. Den är död och fasansfull. Europa är förlorat, och man kan inte ens resa fritt där längre. Det är bara spöken kvar av Europa. Om vi före kriget hade den bästa tänkbara av alla världar och det sedan 200 år, så har vi idag reducerat den och det självsvåldigt till den sämsta av alla tänkbara världar."

"Men tänk på ditt ansvar som författare. Du kan rädda den."

"Kan jag? Med att fabulera? Ett överlagt mord har begåtts på hela världen av dess ansvariga politiker, medan jag bara roade mig med enskilda intrikata förstoringsglasmord. Detta oöverskådliga massmord, som inte hela världen någonsin kommer att kunna gå till rätta med, kan ingen ens överblicka ännu, då det satt i gång en kedjereaktion av bestående onda cirklar."

"Ändå gick du väl till rätta med Boerkriget."

"Det känns som tusen år sedan. Då kunde man ännu försöka moraliskt försvara Storbritannien mot de stridslystna och omedgörliga boerna för allt vad vårt imperium ändå representerade i form av idealism och humanitarianism – vi avskaffade ändå slaveriet för hundra år sedan medan boerna aldrig kommer att kunna betrakta de färgade afrikanerna som människor. Idag kan man inte längre försvara ens Vårt imperium, inte efter Versaillesfreden, som är så ogentlemanmässig, att tyskarna kommer att tvingas till en ännu värre revansch inom högst tjugo år. Vart tog ädelmodet och barmhärtigheten mot en slagen fiende vägen? Jag känner inte längre igen världen jag lever i. Det gör inte Rudyard Kipling heller. Han har också slutat skriva."

"Ditt fall är annorlunda. Han förlorade sin ende son, som aldrig kunnat återfinnas, och det i ett krig som han aldrig ville delta i, medan fadern övertalade honom till vad han icke ville. Kipling lider främst av samvetsqual. Det har du ingen anledning till."

"Kipling var hela imperiets främsta ryggrad, och den har hela imperiet förlorat. Jag har bara förlorat mina närmaste, men jag vägrar erkänna dem som förlorade. Jag ser dem ju omkring mig hela tiden! De överger mig inte! Hur kan jag då överge dem?"

"Det är inget fel i att umgås med de döda. Tvärtom. Det finns all anledning att göra det efter kriget, och fler och fler ser sig nödsakade att göra det, som sin enda möjlighet till tröst och lindring. Men i stället för att göra dig deprimerad borde det inspirera dig till nya berättelser. Du var ändå vår bästa historieberättare."

"Medge att jag var begränsad."

"Tvärtom. Du var obegränsad. Det var ju inte bara dina epokgörande berättelser om den där detektiven. Det var ju också dina läkarnoveller, boxningsnoveller, historiska romaner, dina fantastiska romaner om doktor

Challenger som slår ut H.G.Wells, och du är fortfarande obegränsad. Du får inte låta din depression begränsa dig."

"Det var inte bara min son. Det var också min bror Innes, mina båda svågrar och mina båda systersöner. Mitt liv uppfylldes av tomrummet av lik och förluster, och jag måste ta mig ur det. Enda vägen var ut ur dödligheten. Jag tror inte att livet kan vara dödligt i någon form. Det måste alltid fortsätta vidare, i synnerhet det andliga."

"Men för det behöver du inte förkasta och försvinna från verkligheten."

"Den sitter jag dess värre fast i. Är det då fel att försöka fly från dess fängelse?"

"Det kan du ändå inte göra utom i fantasin. I ditt arbete kan du göra det genom dina oöverträffade berättelser, men det är fel att göra fantasin till verklighet."

Han blev nästan allvarlig. "Är det det du anklagar mig för? Du tror som Houdini att jag förväxlar verkligheten med fantasin och inte kan se skillnaden? Du vill vägra mig friheten att tro på älvor, precis som Houdini."

"Det har jag inte sagt."

"Men det är dit ni vill komma. Houdini försökte bevisa för mig att min tro på älvor var befängd. Han lade fram fullständigt ovedersägliga bevis för att alla dessa älvfotografier som spökat på sista tiden bara var bluff och taskspeleri, men älvorna finns ändå, även om folk försökt prostituera dem med att artificiellt skapa bluffmakerier för att göra älvorna materiellt trovärdiga egentligen bara för att tjäna pengar på affären, men den gubben går inte. Du känner väl till J.M.Barries pjäs om Peter Pan? Den är klokare än all vetenskap i världen. Man kan inte fränkänna den andliga världen med alla dess outrannsackliga väsen dess existensberättigande eller förneka dess existens, bara för att denna inte kan materiellt bevisas. Kunde den bevisas skulle det i själva verket vara beviset för att den inte finns, ty den kan bara finnas så länge den är andlig. Det är det misstaget alla världens religioner har begått, och därför vägrar jag vara kristen. De har låtit sig organiseras, stadfästas genom trosartiklar och dogmer, etablerat sig politiskt som statskyrkor och ekonomiska samfund, de har förintat sig själva med att bli materialistiska, och där har du den verkliga döden. Det andliga livet finns bara och kan bara finnas utan materialismen. Visa mig en religion som inte är etablerad, ekonomiserad, strukturerad, dogmatiserad och gjord till lag genom någon djävla bok, och jag skall godkänna den. Som det är nu är spiritualismen den enda andlighet jag känner som inte låtit sig prostituerats till oigenkännlighet genom att binda sig till den mördande krassa materialismen."

Jag kunde inte annat än ge honom rätt. Jag lät honom fortsätta sörja sina närmaste i fred men kunde inte annat än umgås med en stilla misstanke ändå att mina ord kanske hade sått något frö i honom som kunde få honom att återuppta pennan.

Och lyckligtvis visade sig detta vara fallet. Sherlock Holmes kom tillbaka igen och med honom hela hans anhang: doktor Challenger och alla de andra. Hans historier fortsatte ända till 1929 om de dock blev ofrånkomligt mera sparsamma och sällsynta för varje år, men han blev ändå 71 år gammal innan han helt övergick till den andliga världen.

150. Kompositören

"Vad fan skulle de bomba Dresden för?"

Jag drog mig för att besöka honom, då jag aldrig hade tyckt om hans musik, men när jag hört hans sista verk, som gjort samma intryck på mig som vilket av musikhistoriens förnämsta *Requiem* av en Verdi eller Mozart eller Dvorak som helst, kände jag att jag måste ge honom en chans. Han var ökänd som en torr gammal grinig gubbe, och han hade minsann mycket att beklaga sig över, då han i stort sett hade sett allt vad han hade levat för bli lagt i ruiner under sin senare levnad, som en annan Heinrich Schütz. Men denne var dessutom politiskt komprometterad, då han faktiskt tjänat världshistoriens värsta missdådare, och jag kände att jag var tvungen att be honom förklara sig. Kanske kände jag även rent instinktivt att det var denna chans jag var skyldig att ge honom.

"Kommer ni också för att gratulera mig till min sentimentala svanesång? Jag tackar er för era eventuella komplimanger, men tyvärr måste jag insistera inför er som inför alla andra att ni i själva verket ingenting har att komplimentera mig för. Mitt sista orkesterverk är bara ett beklagande och ingenting annat, ett patetiskt farväl till allt som var gott i den värld och som den självmant grundligt förstörde."

"Ändå hedrar det er att ni inte verkar direkt bitter. Ert livsverk föreligger ändå intakt, och era verk kommer alltid att spelas, hur mycket som än ligger i ruiner. Ni förblir den främsta mästaren inom ert område i er tid, och ingen kan mäta sig med er."

"Det är just det som är problemet. De båda världskrigen har förintat all återväxt inom den kvalificerade musiken. Det finns bara populärmusiker kvar, och de flesta är engagerade av filmbolag i Hollywood. Musiken är ihjälprostituerad, och det enda som vi utvecklade musiker kan göra i denna totalfördärvade värld är att ta avstånd från den med dödlig självisolering som resultat."

"Men Sibelius lever ännu, och han står tillsammans med er på er nivå."

"Han slutade komponera för tjugofem år sedan. Han såg hur det gick med världen och hur den riktiga musiken tog slut, alla dess ledande representanter dog ju ut under tjugotalet, som Busoni, Puccini, Stenhammar, Skrjabin, Fauré, Saint-Saëns med flera, medan bara misslyckade charlataner gjorde anspråk på

att få leda musiken vidare i stället, som de där erbarmliga atonalisterna, rena bedragare allihop.”

”Vem tänker ni på då?”

”Alla! Alla som över huvud taget ägnat den så kallade tolvtonsmusiken en tanke! Schönberg uppfann den när hans medfödda musikalitet dränktes i hans erotiska förvillelser, men till all olycka var han redan så etablerad att han fick efterföljare, misslyckade dårar och humbugar allihop, främst Webern och Berg men alltför många andra också. De förstörde den riktiga musiken och dess uråldriga traditioner! Det hade aldrig komponerats falsk musik tidigare bara för falskhetens skull! Ingen dåre hade tidigare givits tillåtelse eller möjlighet att upphöja falskheten till dogm! Och genom att den riktiga musiken släppte taget kom i stället den vulgära musiken fram och kom snart att dominera hela världen med sin billighet. Det är den musiken vi nu plågas med dagligen vart vi än vänder oss, till kaféer, restauranger, biosalonger, butiker, överallt denna hjärntvätt av bara slagdängor. Den musikaliska mänskligheten är reducerad till slavar under massmedial hjärntvätt!”

”Men ingen har ifrågasatt er musik. Den kommer alltid att hålla.”

”Menar ni det? Ändå har jag fullkomligt vuxit ifrån den. Det är knappt att jag längre vill kännas vid mina tidigare operor. Jag medger att ’Rosenkavaljeren’ har en viss charm musikaliskt, där förekommer ju faktiskt en riktig vals melodi, men de tidigare operorna är mest bara effekter och oväsen nästan utan en enda sångbar aria. Ja, jag medger min medskyldighet till musikens urspåring, jag lät mig förföras av den bombastiske Wagner, som revolutionerade operan i fel riktning, från lyrisk poesi och mänskligt pathos till storhetsvansinniga svulstigheter av överdrivna pretentioner, och jag byggde vidare på detta, dum som jag var. Samtidigt är mina Metamorfoser komponerade nästan som ett slags ånger och återkallande av alla mina later. Jag har skrotat Wagner för min egen del och återvänt till grunderna hos Mozart och Beethoven när det gäller den riktiga musiken. Den spårade ur med Wagner och Liszt, och bara med att återvända till den ledande världsmusiken före dem kan man hitta rätt i musiken igen. Det är vad jag försökt göra i mina Metamorfoser.”

”Samtidigt är de som ett monument över det sargade Tyskland.”

”Münchenoperan bombades ju. Varför bombar man operor i krig? Är krig bara till för att förstöra högkulturer, och vem kan vinna någonting på det? Vad fan skulle de bomba Dresden för? De allierade firas och firar sig själva som segrare, men det är en bluff lika total som den atonala musiken. Inget krig har någonsin producerat en segrare eller lett till någon seger. De har bara lett till etablerandet av lögnare och lögner, som dess värre sedan beslagtagit världen. Egentligen är Hitler och hans fallna tusenårsrike mera sympatiskt än Stalin med sina allierade för att han åtminstone fick gå under som martyr med sitt rike för vad han trodde på.”

”Vad trodde han på?”

"Han trodde på en bättre världsordning än den som Versaillesfreden gjorde sig skyldig till. Jag kan inte försvara honom, som alla politiker spårade han ur, men allt vad han levde för var inte alldeles fel. Därför kunde jag samarbeta med hans anhang. Jag accepterade ansvaret för den tyska musiken som chef för *Reichsmusikkammer* för den musiks skull, som min ställning helt naturligt gav mig ansvar för. Av samma skäl stannade Furtwängler kvar i Tyskland. Han avskydde nazismen och vägrade någonsin göra en Hitlerhälsning, och efter att ha nödgats skaka hand med Goebbels menade han sig ha svårighet med att tvätta händerna rena igen. Och varför skall de då ge sig på oss för att vi anlätades av den politiska makten? Vi gjorde det inte för den politiska maktens skull utan enbart för musikens skull. Det är kanske det grundläggande felet med hela denna infernaliska tid, att politiken nödvändigt skall blanda sig i medborgarnas liv och göra dem beroende av den, som om det var politikens plikt att besudla alla sina slavar med dess skamligheters outplånliga smutsfärg. Nåväl, jag hoppade av, jag blev rasande när jag upptäckte hur det politiska partiet inte drog sig för att kränka enskilda medborgares innersta privatliv..."

"Hur gick det till?"

"De öppnade mina brev. De läste vad jag skrev till Stefan Zweig. Vi samarbetade, då han fortsatte där Hugo von Hofmannsthal slutade som min librettist, men när jag ondgjorde mig inför honom över hur nazisterna behandlade våra judar, min fru var ju av judisk härkomst, befallde de att jag skulle avbryta samarbetet med Stefan Zweig. Han var ju jude. Då avbröt jag samarbetet med *Reichsmusikkammer* och flyttade till Schweiz. Ändå vill segerherrarna ha mig komprometterad för att jag samarbetade med nazisterna för musikens skull. De kommer att bli besvikna. Jag dör inte för det. Jag har överlevt mig själv för länge för att låta mig drivas i döden av blodhundar som tror sig ha fått väderkorn på ett byte bara för att han försöker komma undan med att hävda att han tjänar kulturen."

"Vad var egentligen nazisternas förhållande till Stefan Zweig? Hans bok om Fouché var ju högt beundrad inom nazistiska kretsar."

"De ville inte att han skulle fly. När det gjordes razzia i hans hem i Salzburg efter påstått undangömda vapen av partimotståndare bad de ansvariga honom hövligt om ursäkt efteråt, men han gick ändå i frivillig landsflykt. Redan Leo Tolstoj hade ju råkat ut för samma sak och hotat gå i landsflykt men lät sig övertalas av sina egna och tsarregimen till att ändå stanna kvar, vilket han gjorde motvilligt för att umgås med flyktplaner hemifrån för resten av sitt liv – det sägs att hans slutgiltiga flykt var planerad till Bulgarien. Och jag tror inte att det var nazisternas mening att han skulle höra till bokbålsoffren. Själv hade han ju ett kluvet förhållande till nazisterna, han menade sig förstå dem och vägrade konsekvent ta parti emot dem, vilket han ändå ansåg sig tvungen att göra till slut när det gick som det gick under det andra världskriget – när hans egen mor i Wien blev illa behandlad gick det för långt. Men efter att slutgiltigt ha tagit

parti mot nazismen, som ungefär var det sista han gjorde, begick han självmord.”

”Erich Maria Remarque menar att det lätt hade kunnat undvikas.”

”Naturligtvis hade det lätt kunnat undvikas. Men faktum är att han gjorde det. Och efter det började det gå illa för nazisterna. Det ser jag som ett fascinerande mysterium.”

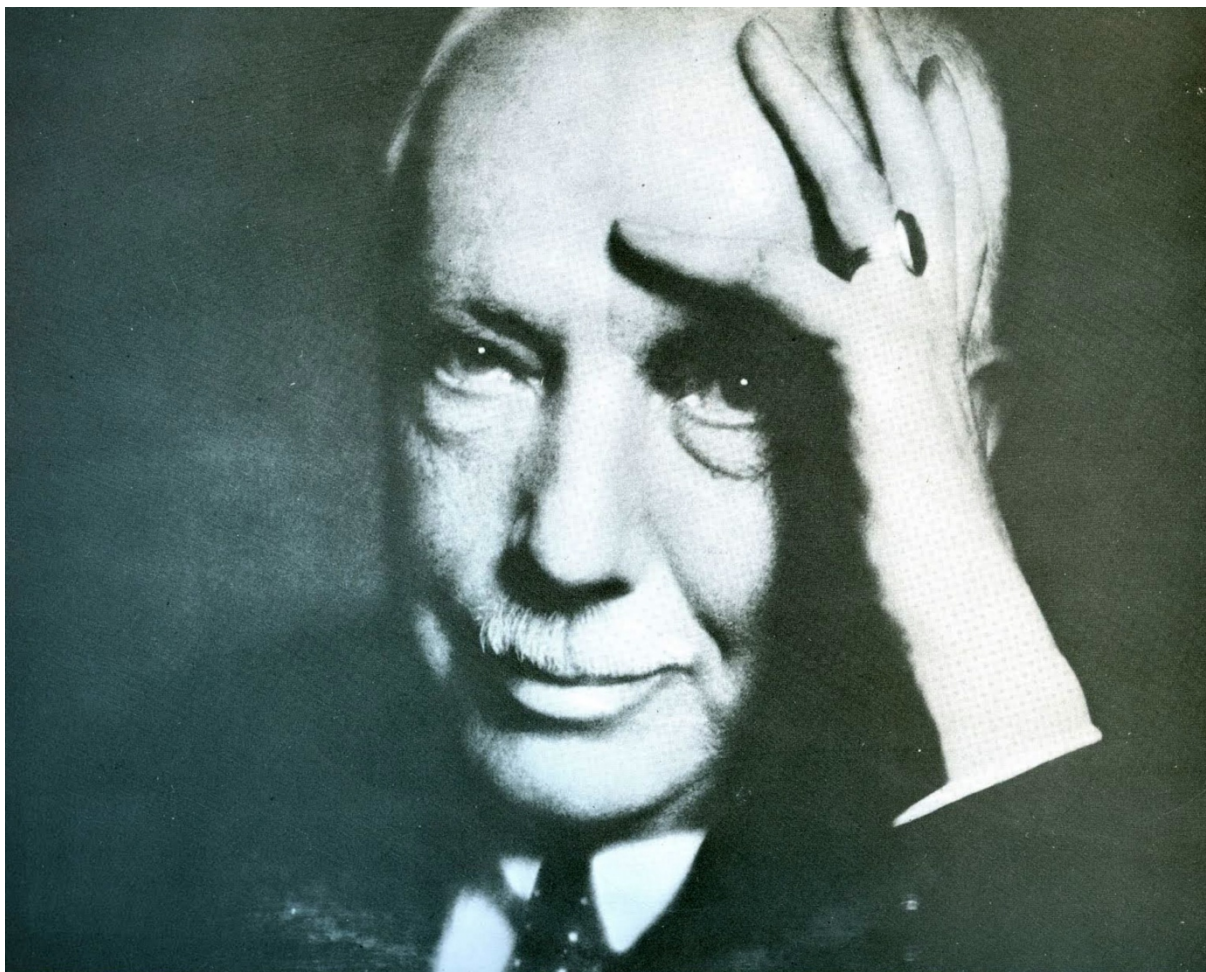
”Men han försvarade aldrig nazisterna, inte ens innan de kom till makten.”

”Nej, det gjorde han inte.”

”Kan de på något sätt försvaras?”

”Jag samarbetade ju med dem och lärde känna dem ingående. Liksom Carl Gustav Jung upplevde jag dem som en oavvislig naturkraft, som något av ett nödvändigt ont. De uppstod till följd av Versaillesfredens oförsvarliga förödmjukelse av de besegrade axelmakterna, så djupt hade aldrig någon segrare i något krig tidigare kränkt en besegrad fiende, och återstudsningen blev ofrånkomlig med tiden. Många såg denna fara redan 1919, framför allt president Wilson, världens enda helt nyktra politiker vid tillfället, men ingen tog några varningar på allvar, och Nationernas Förbund tilläts rinna ut i sanden. Men nazisterna ville inte hämnas på de omänskliga segrarmakterna. Deras främsta motivering och Hitlers var att bjuda bolsjevikismen i Ryssland motstånd, ty de såg klart och tydligt vilken fara för världen denna utgjorde. Den hade ju som uttrycklig och oförblommerad ambition att lägga under sig hela världen. Hitler hoppades i det längsta att Frankrike och England skulle gå med honom i det nödvändiga korståget mot kommunismen, men hans förhoppningar grusades långsamt men säkert och förintades definitivt när andra världskriget blev oundvikligt och de i stället gjorde gemensam sak med den stora fienden. Och nu har Stalin segrat och lagt under sig hela Östeuropa och delat Tyskland i två genom en järnridå separerade stater. Har världen blivit bättre för det? Kan denna värld verkligen mena att Hitler hade helt fel i allt?”

Det var hans slutgiltiga fråga till mig, som jag inte då kunde besvara. Han var beundransvärd, den sista förvaltaren av den stora västerländska klassiska musiktraditionen från Bachs och Händels dagar genom två århundraden under ständig förnyelse och utveckling till en hisnande skönhetsvärld av oförgänglig ovärderlighet, som kommer att överleva hela denna timliga monstruösa tillfällighetsvärld av skamlös politisering av allt mänskligt privatliv genom främst medial hjärntvätt, som dock kommer att blåsa över och försvinna, som alla politiska stormar och övergående kriser, för att ersättas av en annan helt ny politisk problematik, som det alltid har varit – medan Richard Strauss Metamorfoser överlägset reducerade hela det världspolitiska gyckelspelet till strunt inför det bestående Requiemet över Münchenoperans ruiner...

151. Baronessan.

Hon var något av en legend, som man bara måste undersöka och försöka förstå innan det var för sent, för enligt ryktet hade hon redan varit döende i många år. Hon förde en hemlighetsfull tillvaro i avskildhet, och många som känt henne var direkt rädda för henne och undvek därför att ha vidare kontakt med henne, som om de var rädda för hennes inflytande eller hon faktiskt utövade en hemlighetsfull makt över alla hon kom i kontakt med.

Jag blev därför förvånad när jag fann en helt vanlig kvinna, visserligen märkt av sitt öde, men hon var fullkomligt konventionell. Åtminstone uppträdde hon som sådan i min närvaro.

Det var kanske det att hon en aning intrigerades av min egen hemlighetsfulla bakgrund, som jag inte närmare velat gå in på för henne, medan det ändå var påfallande att jag kom från det judiska, som gjorde att hon bestämde sig för att vara fullkomligt naturlig med mig och inte utsätta mig för någon hemlig och försåtlig magi.

Men hon var fullkomligt rationell, vilket överraskade mig. Det var ungefär det sista jag hade väntat mig. Hon hade ju en exotisk bakgrund och hade varit sjuk nästan större delen av sitt liv, nästan döende som sagt var, men var ändå

imponerande frisk i sitt intellekt. Hon var universellt genomsådande när det gällde världens politiska läge, hon visste allt om vad som hände i världen och var nyktert distansierad från allt vad världslighet hette, medan hon samtidigt såg mer av världens problem än de flesta, och hon hade skäl att vara allvarligt missnöjd.

"Men ni tycks ha klarat er anmärkningsvärt väl med desto större mental hälsa i behåll för all den fysiska hälsa ni förlorat på vägen, vilket imponerar på mig så mycket att det gör er förtjänt av min synnerliga komplimang," försökte jag smickra henne.

"Försök inte smickra mig, unge man," avfärdade hon mig. "Det har alla andra misslyckats med före er. Det är ingen idé ni försöker." Och hon log nästan skämskt med sin skrynkliga mun och tände en cigarett, fastän hon inte borde röka.

Hon var ju så fruktansvärt spröd. Hon hade krympt under åren av sin sjukdom med förfärande resultat, hennes kropp var så mager och nedgången att det nästan bara var ögonen som levde hos henne, men de levde desto mera, och bakom de ögonen levde en ännu vitalare själ med en glöd som var närmast vulkanisk.

"Men hur har ni lyckats övervinna er sjukdom? Man gjorde inte det i allmänhet på 20-talet."

"Man kan övervinna vad som helst om man bara vägrar att ge upp. Man kan vara invalid och sitta i rullstol hela livet, men om man bara inte ger upp kan man ändå bli 90. Så gammal blir inte jag, det vill jag inte bli heller, utan jag är beredd att lämna in när som helst. Jag har levat och är nöjd med att ha fått leva som jag ville. Mera har jag inte rätt att begära. Att jag då ändå hela tiden har fått leva vidare har jag gjort det bästa möjliga av, vilket som ni ser inte har varit det lättaste med den här förhärjade kroppen, som egentligen bara är en rest av en kropp, och inte helt utan framgång. Jag har alltid kunnat fortsätta lite till, och den fristen har jag alltid ändå funnit en viss glädje i att alltid förlänga. När jag dör kommer alla att förvåna sig över att jag ändå lyckades leva så länge, men det är inte mitt fel."

"Vad menar ni? Var det er mans fel? Har ni aldrig gett honom någon skuld?"

"Äsch. Han var bara en man. Vad kan man begära? Män är män, och kvinnor är kvinnor, och kvinnor råkar ut för män, och naturen ställer till det så att män gör vad de gör, och när naturen regererar dem vet de inte vad de gör och är därför ansvarslösa, och så går det som det går. Men vi kvinnor är bättre på att överleva männens katastrofer än vad männen är, som åstadkommer dem. Det är väl en del av ödets hemlighetsfulla lekar. Det kallas karma. Nej, min vän, ni ställer frågan fel. Min sjukdom var min mans fel eller ansvarsvarslöshet, men förtjänsten att jag klarade mig genom den var en annans."

"Vems?"

"Det vill ni inte veta, för då tror ni jag är en häxa."

"Jag visste att ni var hemlighetsfull. Därför ville jag träffa er."

"Jag tror ni kan förstå mig. Men jag anklagar inte min man så mycket för hans slarv, då min sjukdom var fullständigt obetydlig i jämförelse med allt det andra."

"Vad menar ni, 'allt det andra'?"

"Herre Gud, ni vet väl vad det är för tid ni lever i. Har ni inte märkt de båda världskrigen?"

"Vem vill ni ge skulden för dem?"

"Det är samma sak där. Ansvarslösa män som inte vet vad de gör, och som när katastrofen är ett faktum och ingen kan göra något åt saken, när allt är förlorat, därför måste hållas ansvarsfria i sin ansvarslöshet. Världskrigen var ingens fel. Det bara blev så. Omständigheternas makt, eller ödets lekar, om ni kan se det så. Jag ser det så. Jag beklagar inte världen och dess öde, men jag beklagar allt det som gick förlorat på vägen."

"Tänker ni på något särskilt?"

"Kriget var inte så farligt som dess konsekvenser i Ryssland. Jag tänker på den ryska revolutionen. Ingenting har förstört så mycket i världen som den, ty den förstörde allt det viktigaste. Ryssland före kriget var ju världens ädlaste nation, hade den största och högst utvecklade aristokratin i världen och frambringade världens främsta konstnärer, som Tjajkovskij, Tolstoj och Dostojevskij, Rachmaninov och Anton Tjechov, världens ädlaste konst och smak och finaste realism och mänsklighet. All den ädelheten gick förlorad i revolutionen och kunde aldrig återskapas.

Det var naturligtvis likadant för hela världen. Hela världen följde med i den universella våldtäkten, när allt vackert skulle förstöras och dödas och skändas och förgås för blotta förstörelsens skull. Hela musiken gick förlorad. Före första världskriget fanns det bara vacker musik i världen. Den försvann med kriget, och i stället fick vi oväsen överallt, vulgär schlagermusik, onyanserad jazz, musik som inte var musik och låtsades vara märkvärdig bara för att den inte var musik – atonal musik är ju lika värdelös som alkoholfri sprit. Även i arkitekturen gick ädelheten förlorad, men det var tydligast i musiken.

Alla de stora 1800-talskompositörerna var ju förädlade. Det började med Beethoven. Han kom inte alls från någon adlig familj men åstadkom ändå en ädel standard i musiken som aldrig förekommit tidigare. Till och med Mozart är banal mot Beethoven. Och alla de andra följde hans exempel, främst Chopin, den ädlaste av alla, men också Schumann och Mendelssohn, Brahms och de italienska operakompositörerna – alla var de ädla i själen. Denna själens ädelhet gick förlorad i det första världskriget, och det andra ångvältade det lilla som överlevt. Vad har vi i stället? Det socialistiska myrsamhället, där ingen får vara mindre nolla än en annan. Den ryska socialismen och den tyska nationalsocialismen var samma sak – alla avvikelser förbjöds, vilket uteslöt all ädelhet, all individualism, allt intellektuellt fritänkeri, allt personligt initiativ, och tog nästan kål på hela mänskligheten. Vem ville mera leva på kontinenten i Europa efter Dresden och koncentrationslägren? Ingen vettig människa. Många begick också självmord,

främst Stefan Zweig men också Klaus Mann och många ledande svenskar. Men jag bara tråkar ut er. Ni är väl knappast någon melankolisk aristokrat själv, som lider av att han överlevt sig själv och måste leva i en värld som dödat allt som var värt att leva för?"

"Ni har rätt. Jag har inte droppe blått blod i mig. Men om ni i likhet med så många andra förlorat så mycket, anklagar ni då inte den kraft som fått er att överleva er själv och kanske mot er egen vilja?"

"Jag borde göra det, men jag är faktiskt tacksam. Den kraft som fått mig att uthärda överlevandet av mig själv har ändå gett mig en djupare syn på livet än vad de flesta kan tillgodogöra sig, och även om det kanske varit på mera ont än gott, så hyllar jag den onda kraften och skäms inte för att bekänna mig trogen honom mera än någon annan gudomlighet. Ingen kan ju längre ta idén om någon allsmäktig gudom på allvar efter det andra världskriget. Man får acceptera det andra."

"Vad menar ni då? Någon annan gudom?"

"Alla våra främsta diktare har bekänt sig till honom mer eller mindre, och jag är ju diktare och ingenting annat. Jag menar naturligtvis den mörka kraft som gjorde Dantes helvete möjligt, som inspirerade John Milton till hans förlorade paradiset, som gjorde att Goethe skrev Faust, och så vidare."

"Menar ni Djävulen?"

"Kärt barn har många namn. Goethe kallade honom Mefistofeles. Andra kallar honom Satan, som är ett gannnalt indiskt namn på sanningens gud som fanns innan Job råkade ut för Anklagaren i Ur, som fick överta det namnet. Fan är ett annat namn, som egentligen är en omskrivning av grekiskans faun, det fanns många fauner i Grekland med horn i pannan, till och med Moses lär ju ha haft horn i pannan, medan Fan egentligen helt enkelt är den grekiska guden Pan, som ju hade getabocksben och horn i pannan, som de kristna sedermera demoniserade och gjorde till Fan att skrämma de okunniga med. Den stackarn fick symbolisera hela den hedniska levande underbara värld som var den ädla grekiska civilisationen innan de bigotta kristna kom och förstörde den."

"Var det inte barbarerna och arabstormen som förstörde den?"

"De germanska barbarerna övertog den och pånyttfödde den genom Karl den Store och andra statsbildningar i romarrikets anda, medan arabstormen verkligen drog fram som en allt fördärvande cyklon över hela medelhavet – Nordafrika har inte hämtat sig än. Men hur kom vi in på allt detta? Vad var ni ute efter egentligen?"

"Er hemlighet. Hur ni har överlevt. Men ni har gett mig svaret. Ni har liksom Faust knutit förbund med Satan."

"Och glöm inte att Goethe ändå lät honom komma till himmelen trots att han förskrivit sin själ åt djävulen. Här är den verkligt infernaliska ödesmekanismen som ingen någonsin kommer att kunna begripa sig på och som jag har forskat i genom hela livet, men det är det intresset som hållit mig vid liv – den onda mörkrets makt som är universums svarta hål men som samtidigt möjliggör hela

universum och utan vilken ingen ljusvärld kan finnas.”

Det var en klok gammal kvinna, grotesk i sin vanskapthet, reducerad till bara skinn och ben i en nästan dvärglikt reducerad form men med ögon som förvandlade denna varelse till en nästan självlysande magisk uppenbarelse av trollbindande liv, vars starka utstrålning ingen kunde förneka eller klara sig från som utsattes för den. Jag var inte den enda som hon helt framt erkände sin satanism för, men det var knappast det som låg henne i fatet när hon aldrig fick Nobelpriset, fastän Hemingway ansåg att hon borde ha fått det i stället för honom. En annan som förstod hennes rätta värde var Charlie Chaplin, som hävdade, att om man så bara skulle läsa en enda bok under hela 1900-talet, så måste det vara hennes om den afrikanska farmen.

Sådan var hon, baronessan Karen Blixen-Finecke, som introducerade sig som sagoberättare i litteraturen under den judiska pseudonymen Isak Dinesen, en dansk aristokrat som aldrig kunde förneka sig själv hur mycket än världen förnekade och förgjorde sig själv.

kommentar. Hennes kanske märkligaste berättelse ”Babettes gästabud” skildrar på ett mästertligt sätt den ovan antydda situationen för en udda persons fullständiga utanförskap i tillvaron och hur hon gör det bästa av saken. Fransyskan Babette är en flykting från revolutionens Frankrike och hamnar i Norge bland fullständigt lokala människor, som inte kan gissa det minsta av hennes historia – de lever i en helt begränsad värld i en norsk fjord så långt från den stora världen som möjligt.

Hon får sin chans att uppenbara något av sin fatatur när hon vinner 10,000 francs på ett lotteri i god tid för ett gästabud, som den lokala befolkningen skall arrangera i firandet av en prästs hundraårsdag. Hon ber att få ta hand om hela gästabudet och reser bort för att göra inköp.

I den middag som hon bjuder på presenteras hela det gamla kejserliga franska hovets praktglans i form av det franska kökets subtilaste smakprov och mest avancerade tänkbara meny. De norska lokala gästerna deltar i middagen som om det var gröt. De fattar ingenting av den avancerade smaken, men det råkar bland dem finnas en gäst som varit med före revolutionen och häpnar inför vad han bjuds på och kan inte tro sina ögon.

Men för Babette blev det ett lyckat gästabud bara för att åtminstone en inte visade sig vara helt oförstående.

152. *Pathétique*

Det var hans bror Modest som sökte upp mig och var alldeles förtvivlad. ”Jag är så orolig för honom. Alla hans bästa vänner har dött, och i stället för att ge

utlopp för sin sorg och reagera sunt med utgjutelser bara begraver han den levande inom sig under en förfärande självbehärskning, som om det inte berörde honom. Men jag känner honom. Han tål inte sådant. Han har varit med om för mycket sådant förut. Tidigare har han alltid gett utlopp för sin förtvivlan, men att han inte gör det nu skrämmer mig och gör mig bara mera orolig och rädd för hans tillstånd än om han blev fullständigt sunt hysterisk." Och han bad mig besöka honom och göra vad jag kunde för honom.

Detta ingav mig naturligtvis blandade känslor. Jag är ingen kurator av naturen, och här skulle man då ha att göra med en extremt känslig och labil människa med ett självmordsförsök och värre saker bakom sig inklusive ett havererat äktenskap med en mer än galen kvinna. Men jag kunde ju inte annat än lova att göra vad jag kunde. I bästa fall kunde jag åtminstone kanske rädda hans liv.

Han tog emot mig fullständigt som en sansad människa, och hans bror hade rätt: denna fullständiga nästan levande begravda självbehärskning var skrämmande. "Jag vet vem ni är," sade han. "Min bror har sänt er till mig. Han tror att ni skall kunna trösta mig. Tyvärr kommer ni för sent."

"Den som över huvud taget kommer kommer aldrig för sent. Om han kommer för sent beror det alldeles på vad han kommer för sent till."

"Min bror har väl berättat om alla katastroferna i mitt liv? Det är väl knappast något ni inte känner till, så berömd som jag är?" Jag spårade skymten av ett självironiskt leende.

"Jag vet att ni har drabbats av många nära anhörigas och vänners bortgång den senaste tiden. Naturligtvis måste detta inverka fullständigt förlamande."

"Nonsens. Det är inte det. Vem går inte och dör? Det är helt naturligt, att ju äldre man blir, desto fler dör ifrån en. Det är ålderdomens förbannelse. Lever man för länge står man där till slut alldeles ensam, och ingen kommer ens till ens begravning."

"Men ni är ju bara några och femtio! Ni har alla era bästa år kvar framför er!"

"Försök inte. Jag föddes alldeles för gammal, och jag har varit alldeles för gammal hela livet. Nu är jag lastgammal. Se bara på mitt hår. Vem är så vithårig vid femtio års ålder? Ingen utom Peter Tjajkovskij."

Och han begravde mig i sin varma blick som fullkomligt överväldigade mig med sin intima innerlighet. Han var inom närmare kretsar beryktad för att ha världens vackraste ögon, och i detta ögonblick kunde jag bara konstatera att så var fallet. Men jag måste föra argumentet vidare.

"Men om ni tar alla era närmastes bortgång som något naturligt och intar en stoisk attityd till alla era katastrofer, vad är det då som gör er bror så bekymrad för er?"

"Det vet han inte själv. Eller rättare sagt, det vet han, men han förstår det inte. Ni vet väl att jag var gift en gång?"

"Naturligtvis."

"Då vet ni också hur det slutade. Jag älskade henne verkligen. Hon var överlägset vacker och världens charmigaste kvinna. Men något steg henne åt huvudet, och jag kunde bara se det som mitt fel. Min musik berusade henne. Den var för vacker för henne. Hon blev storhetsvansinnig, och passionen mellan oss gick över styr. Hon drev mig galen med sitt eget vanvett. Hon var värre än Dostojevskijs Nastasia Filippovna, som ju drev två karlar till vansinne och ond bråd död. Äktenskapet blev mer än en mardröm av outhärdlighet, men samtidigt kände jag att jag inte kunde svika henne. Enda lösningen var självmord. Till och med det misslyckades jag med."

"Men det var ju länge sedan. Det var ju under den förre tsaren. Ni blev ändå väl omhändertagen och räddad och blev av med er tokiga hustru. Det måste ni väl för länge sen ha kommit över?"

"Naturligtvis, men jag berättar det bara för att komma fram till konsekvenserna. Min nästa kvinna blev hennes motsats. Jag hade den utomordentliga turen att råka ut för fru von Meck. Det var just den kvinna jag behövde. Hon åtog sig helt självmant att sköta om mina affärer och ta ansvar för allt i mitt praktiska liv genom att stå för samtliga kostnader, så att jag aldrig mer behövde bekymra mig för pengar och tillgångar. Och inte nog med det. Dessutom ställde hon som enda villkor att vi aldrig skulle träffas. Det var kärlek på distans. Ingenting kunde passa mig bättre. Det var det idealiska förhållandet: fullkomligt platoniskt, vi behövde aldrig se varandra i praktiken, och samtidigt tog hon på sig ansvaret för hela mitt fysiska liv. Det hade inte kunnat bli mer idealiskt.

Och det fungerade över all förväntan. Hon blev mitt stöd och min ryggrad, och vi korresponderade lika innerligt och frekvent som syskon. Jag delgav henne alla mina drömmar och projekt och kunde alltid då och då glädja henne med att jag tack vare hennes inspiration lyckats fullborda något nytt större verk som jag själv kunde vara glad och stolt över. Det blev faktiskt min språngbräda in i den stora musiken och mitt verkliga arbetsliv. Från den fjärde symfonin med alla verken där emellan fram till "Spader dam" var jag saligt kreativ hela tiden.

Och så säger hon plötsligt upp kontraktet efter 20 år! Utan anledning, bara så där, för att hon känner dåligt samvete för att hon umgås mera i tankarna med mig än sina närmaste! Vad är det för ett sätt? Vårt samarbete fungerade ju så bra! Ett platoniskt förhållande mellan man och kvinna har aldrig varit bättre! Varför avbryter hon det då? Detta, min vän, är den stora katastrofen i mitt liv som jag aldrig kan komma över, aldrig förstå och aldrig förlåta henne."

Jag blev fullkomligt brydd. Något sådant hade jag aldrig varit med om tidigare. De märkligaste förhållanden med skilsmässor och uppslitningar har förekommit, men aldrig tidigare hade jag upplevt att en skilsmässa i ett platoniskt förhållande kunde vara så förödande som det tydligen var för denna överkänsliga människa. Jag förstod att jag här ingenting kunde göra åt saken. Jag måste slå in på en annan linje.

"Men ni har ju ändå kunnat fortsätta utan henne. Ni behöver inte hennes pengar längre, då ni är så rik att ni kan bjuda alla era släktingar på vad som helst. Ni är världsberömd och har gjort lycka i Amerika och turnerar årligen över hela Europa, och ni fortsätter komponera. Ni måste ta er över detta. Ni kan ju ändå behålla henne i tankarna och fortsätta älska henne platoniskt fastän ni inte längre korresponderar?"

"Faktum är att hon har klippt av bandet! Det är det som är katastrofen! Ett själsligt band mellan två människor kan vara av större betydelse än något köttsligt band! Det är min själ hon har förkastat och trampat på, och det utan rimlig anledning!"

Jag måste inse att fallet var hopplöst. "Vad arbetar ni på nu?" fick jag slutligen fram.

Han såg ner. "En ny symfoni. Det blir min bästa hittills, men det blir en Requiemsymfoni. Den kommer inte att likna någon annan symfoni, ty aldrig förr har en symfoni avslutats med en adagiosats. Efter mig kommer väl flera att göra det samma, men min avslutande adagiosats blir bara en enda lång klagovisa, min största desperation och förtvivlan, ett patetiskt avsked och höjden av pekoralt sentimentalitet. Efter det kommer jag inte längre att ha några tårar kvar."

"Men ni får inte ge upp så lätt. Ni är ju världens ledande kompositör idag. Ingen komponerar så vacker musik som ni, ingen har en sådan melodisk förmåga, er opera "Spader dam" är kanske med sin magi och dramatik den mest laddade någonsin, och alla era symfonier erbjuder större djup än någon annan symfoniker."

"Ni glömmer Brahms. Han och jag är födda på samma dag, och vi har alltför mycket gemensamt, och vi fann varandra genast. Han är mera akademisk men också mera kontrapunktiskt skicklig. Hans kammarmusik är den mest suveräna som någonsin gjorts, och den håller samma höga nivå hela vägen. Och så har vi Verdi. Är inte han en mera kvalificerad melodiker och operamästare än jag? De flesta av mina operor är långtråkiga, till och med "Eugen Onegin" betraktar jag som diletterantisk, medan, som ni säger, dock "Spader dam" innehåller något extra. Det är jag som är Hermann, som satsar allt och förlorar allt. Det har jag gjort hela livet. Endast åtskilliga mirakel har gjort att jag aldrig lyckats förlora. Jo, jag lade ner hela min själ med alla dess värsta stormar i den operan, och Hermann tar konsekvenserna av sitt misslyckande och sin självdestruktiva spelarnatur, men jag har hittills bara vunnit och aldrig behövt ta konsekvenserna av någon felsatsning, medan jag bara har förlorat fru von Meck, liksom Hermann förlorade sin Lisa genom sitt eget äventyrliga självsvåld."

"Men ni måste fortsätta göra symfonier. Ni kan inte bara lägga av."

"Ni har rätt." Han smålog, och för första gången såg jag någon möjlighet till ljusning i hans fall. "Jag har faktiskt börjat arbeta på en sjunde symfoni, jag började till och med på den för länge sedan, och vissa teman i den har jag till och med lagt in i min tredje pianokonsert. Ni har rätt. Jag är en spelare. Jag kan inte

sluta spela. En symfoniker kan inte sluta gå vidare på sin eviga symfoniska resa. Får jag bjuda på ett glas te? Jag har alldeles glömt bort att vara värd.”

Och han bjöd mig på te direkt ur den färdiga samovaren. När vi druckit några halva glas på bit frågade han mig lite blygt och försiktigt: ”Vilket anser ni att är mitt bästa verk?”

Detta var en samvetsfråga. Jag hade ju långt ifrån hört alla hans verk och inte ens alla hans mest väsentliga, men några hade jag hört.

”Det verk av er som gjorde det största intrycket på mig var er Manfredsymfoni, speciellt den tredje idylliska satsen. Ni har aldrig gjort någon pastoralsymfoni, men den satsen är mer än en pastoralsymfoni.”

Han förbluffades av mitt uttalande. ”Den skräpsymfonin! Den gjordes motvilligt på beställning, och jag hade förfärliga svårigheter med den. Det var ju programmusik, och jag kunde bara åstadkomma den med att identifiera mig med Manfred. Schumann gjorde ju också en Manfredsymfoni, och han och jag är i många avseenden likadana. Även han försökte ju dränka sig i floden när hans förtvivlan inte längre gjorde livet uthärdligt för honom. Men min Manfredsymfoni är falsk, för den slutar lyckligt. Den måste ju göra det, för enligt Lord Byron försonades Manfred med sitt öde och vann försoning. Det kommer aldrig jag att göra. Livet är inte sådant. Det är en tragedi som bara kan sluta fullständigt olyckligt, som min senaste symfoni. Allt är bara lidande och tragik, men ni har rätt om den tredje satsen. Den var något av ett lyriskt genombrott för mig, en oas i öknen, en stämning som förde mig ut ur alla de ständiga kamperna med demonerna. Ju mindre sagt om den saken, deso bättre. Fru von Meck räddade mig från undergången i deras våld, men Manfredsymfonins tredje sats förde mig om inte till seger så dock till distans och kompromiss. Men hennes skilsmässa kastade mig ut i djupet igen...”

Och han blev grubblande igen och försjönk i djupa mörka tankar, och jag förstod att jag borde lämna honom ensam. Han hade ju ändå lovat att fortsätta med sin sjunde symfoni.

Vi skildes som goda vänner, och han tackade mig för att jag kommit och lovade mig leende att han skulle förverkliga de goda föresatser som mitt besök hade inspirerat honom till. En större framgång av mitt besök hade jag inte kunnat föreställa mig.

Kort senare var han död. Han var ju en slarver, det hade han alltid varit, och i ett obetänksamt ögonblick hade han druckit ett glas okokt vatten och fått i sig kolera. Han kämpade tappert, men hans under många år uppslitande verksamhet under ständig stress hade inte lämnat mycket motstånd kvar i hans kropp och själ för att klara av en biologisk förgiftning.

Hans bror bekräftade dock att han i stort sett aldrig hade varit så harmonisk och kreativt positiv i sitt leverne som under de senaste säsongerna. Han hade umgåtts med döden under hela livet utom just under det sista året, då han sett framtiden an med tillförsikt och optimism för första gången i sitt liv. Och just då

visar sig spader dam för honom och gör anspråk på hans liv – genom något så banalt som ett glas okokt vatten. Det var mer än patetiskt.

153. *Fritänkaren*

Det var farliga tider, och jag visste vilka risker jag tog, men det var samtidigt så spännande tider, att det var omöjligt att motstå frestelsen att ta vilka risker som helst, bara för att få vara med på ett hörn i vad som pågick och åtminstone försöka hålla sig *à jour* med de ledande skeendena.

Utmärkande för dem var att allt det viktigaste måste få pågå i största hemlighet om det alls skulle kunna få äga rum. Sålunda fick Michelangelo aldrig tillåtelse att bedriva anatomi och dissektioner för sina kroppsstudier av muskulatur och senor och förbjöds enkannerligen att ens försöka något sådant, då det var likvärdigt med likskändning, medan den ansvarige för likkällaren utan ett ord liksom "glömde" kvar nycklarna till likrummet, så att Michelangelo själv på egen risk kunde ta ansvar för att idka strängeligen förbjudna anatomiska forskningar, som var belagda med dödsstraff.

Långt före det hade dock Leonardo gjort samma sak, som ju ändå var tretton år äldre. Båda gjorde det enbart för konstens skull, men Leonardo gick längre och lät sin nyfikenhet ta överhanden, så att han även försökte utforska de inre organen, bara för att försöka komma under fund med hur de egentligen fungerade.

Det var nyfikenheten som drev Leonardo till allt vad han gjorde vilka risker det än innebar. Han var aldrig rädd för något, utan ville han ha reda på något tog han reda på det, vad det än kostade. Därför var han beredd att riskera livet för att åstadkomma en flygmaskin. Men sitt största risktagande begick han i Rom, när han råkade vara där tillsammans med både Michelangelo och Rafael, när dessa arbetade på sina främsta verk, Rafael på stanzerna och Michelangelo på sixtinska kapellet. Leonardos vistelse där föll något i skuggan av sina båda kollegers redan uppmärksammade och legendariska storverk, och ingen har egentligen fått veta vad han närmare sysslade med i Vatikanen samtidigt. En av de få som fick veta det var jag.

Leonardo kunde bedriva sina hemliga och farliga studier och forskningar genom att han tidigt lärt sig att göra det under extrem sekretess. När han sålunda inredde sitt laboratorium i Vatikanen var det ingen som fick veta något om vad alla hans instrument och sfärer, modeller och manicker skulle vara till. Men jag gav mig inte. Jag förstod, att det måste vara något mera väsentligt än både Rafaels stanzer och Michelangelos tak, så jag rentav förföljde honom.

Detta måste han ju givetvis märka, och det var meningen. Han förstod att jag inte var någon agent för påven, han såg väl på mig att mina avsikter var lika oskyldigt nyfikenhetsbetonade som hans egna, så han överraskade mig med att

ta mig i sitt förtroende. Det hade han väl aldrig gjort om han inte förstått att jag skulle kunna förstå vad han sysslade med.

Jag häpnade när jag fick komma in i hans laboratorium. Han hade rykte om sig att vara en trollkarl, och hans laboratorium såg faktiskt ut som en trollkarls verkstad. Men jag förstod ett och annat av de mystiska instrumenten.

"Du förstår kanske, att detta kan bara äga rum under fullkomlig säkerhet inkognito. Ingen får veta vad som pågår här, då ingen utom kanske du skulle kunna förstå det. Men vi står inför en radikal förändring av historiens gång. Redan under Antiken visste man att jorden var rund och formad som ett klot, men genom kristendomens och vidskeplighetens seger över förnuftet förkvävdes all empirisk vetenskap under tusen år, och det är först under renässansen i Florens denna åter lyckats komma till heders – inte utan Vatikanens bannlysning av Florens. Men Florens var så säker på sina landvinningar att de svarade med att i sin tur bannlysa Vatikanen, och det är Vatikanen som förblivit bannlyst av vetenskapen, medan Vatikanen aldrig kommer att vinna något på att bannlysa vetenskapen, tvärtom, vilket kommer att visa sig om hundra år, men fram till dess måste vi fortsätta arbeta inkognito, åtminstone här i Vatikanen."

"Vet någon här i Vatikanen om vad ni sysslar med?"

"Naturligtvis inte. I så fall skulle jag inte kunna syssla med det."

"Så ni bedriver underjordisk och subversiv verksamhet mot kyrkan och Vatikanen här i själva Vatikanen?"

"Det kan man säga, men jag är inte det minsta rädd, bara noggrann med säkerheten, och ingen kan vara säkrare än jag på att jag och vi andra vetenskapsmän är inne på rätt väg. Om hundra år kommer gradvis det vetenskapliga tänkandet att ta över det vidskepliga, och all religiös övertro kommer gradvis att ebba ut för att försvinna, även om det kan komma att ta 500 år eller mera. Religionen kommer att spelas över och nödgas ge vika för logik, rationalism och vetenskaplighet och kommer i längden bara att kunna överleva som ren andlighet. Observera, att den har jag den största respekt för. Därför har jag lätt för att komma överens med vem som helst i Vatikanen."

"Men vart vill ni komma? Vad vill ni bevisa?"

"Det vet jag inte själv ännu. Men faktum är att jorden är rund, och det kommer att bevisas redan under vår livstid, om det inte redan är bevisat. Om högst femton-tjugo år kommer man att segla runt jorden så att man reser bort i väster och kommer fram från öster. Och inte nog med det. Hela den astronomiska uppfattningen om vårt universum kommer att drastiskt omvärderas. Det som jag redan här lyckats bevisa är att det är jorden och planeterna som cirkulerar runt solen och inte solen och planeterna som cirkulerar runt jorden. Och solen är inte mer än bara en stjärna i universum som alla andra stjärnor. Och det finns kanske inte bara ett universum och vårt universum utan kanske hur många som helst. Detta har jag ännu inte lyckats bevisa, men jag är övertygad om att så är fallet, och jag ämnar försöka bevisa det, om jag tillåts arbeta i fred. Det enda jag är rädd för är att bli störd i mitt arbete och mina

studier, som jag alltid har blivit. Människorna begriper inte bättre än att de tar Arkimedes figurer i sanden som en personlig förolämpning så att de måste döda honom bara för att de inte förstår honom. Ur det stadiet är jag rädd för att människan aldrig kommer att växa upp.”

Detta var alltså nästan hundra år innan Giordano Bruno brändes på bål för att han förfäktat att solen med planeterna bara var ett solsystem bland hur många andra solsystem som helst.

Det gick som Leonardo hade befarat och förutsett, han blev störd i sitt arbete och måste avbryta sina forskningar, så att han till och med måste lämna Rom. Men avbröts han i ett projekt, så startade han genast på ett nytt. Så var det under hela hans liv. Därför blev så ytterst få av hans arbeten, forskningar och studier någonsin fullbordade.

154. Den förtappade

Det var i Italien jag träffade honom, och vi hade mycket givande stunder tillsammans, då han gärna umgicks med udda personer och helst kolleger som valt samma landsflykt som han. Han skulle kanske ha stannat i detta skönhetens förlovade land, där han trivdes som bäst, liksom även Tjajkovskij av samma anledning senare, men Nikolaj Gogol hade större anledning att akta sig för Ryssland och dess stränga censur än den oskyldige komponisten, ty detta var tsar Nikolaj I:s tid, fullt jämförbar med Putins tid idag, då allt kontrollerades, censurerades, begränsades och hämmades.

Den som han bäst trivdes med i utlandet var den polska exilpoeten Adam Mickiewicz, som han synnerligen sympatiserade med och förstod innerligt väl, men det var musiken som värmdes hans hjärta mest. I Italien som självständig frilanskonstnär kunde han ohämmat frossa i sina studier i konst och den italienska operan, och jag tror att han och Chopin hade kunnat finna varandra mer än väl. Båda var överkänsliga och allergiska mot hela den politiska världsordningen, som de bara inte kunde acceptera.

Men den största katastrofen i Gogols liv var Alexander Pusjkins förtidiga död i en duell bara 37 år gammal. Han kom aldrig över denna förlust. Pusjkin var den enda stjärnan på Rysslands mörka himmel, som dock strålade som en sol i sin innerliga och bländande genialitet, han var alldeles unik och fullständigt jämförbar med Shakespeare, och så gick han och dog bara 37 år gammal helt utan rimlig anledning. På samma sätt dog ju även Lermontov endast 27 år gammal, och sedan var det egentligen bara Gogol kvar...

Hans position i den ryska litteraturen var unik. Ingen kunde skriva som han, hans succé var given från början, han hade bara litterära framgångar, och hans ukrainska noveller med ”Taras Bulba” som det stora mästerverket kommer alltid att framstå som oöverträffbara i sin bländande humoristisk-mystiska

fantasirikedom. Men det var detta som blev hans fall. Han var för bra på sitt speciella område.

Han reste tillbaka till Ryssland för att ombesörja publiceringen av sin stora roman "Döda själar", som den förelåg i sin första del, men så snart han kunde lämnade han Ryssland igen och företog en pilgrimsresa till Jerusalem. Mysticismen och pietismen hade börjat slå sina klor i honom.

Han skulle aldrig ha återvänt till Ryssland efter det. "Döda själar" utkom redan 1841, han var bara 32 år gammal (jämnårig med Edgar Allan Poe, en annan ödesbroder,) och hade redan planerna för andra och tredje delen färdiga, som han arbetade på, när han råkade ut för staretsen Matvej Konstantinovskij, som ansåg att det var hans kreativa fantasi och inte hans mysticism som var hans svaghet, varför han uppmuntrade Gogols fallenhet för grubbel, självvrannsakan och självplågeri genom späkning.

Jag träffade honom på nytt i Sankt Petersburg efter att hans "Petersburgsnoveller" kommit ut med "Kappan" som trumfkort, en av de mest gripande berättelser som skrivits utan vilken Dostojevskij blivit otänkbar, vilket denne medgav själv, och oroades då av hans plågade utseende. Han var inte rolig längre. Hans humor hade lämnat honom, och i stället var där en härjad oro, som tydligt plågade honom. Jag frågade honom hur det var fatt, och han invigde mig då i sina religiösa grubblerier. Jag insåg genast att den där Konstantinovskij var livsfarlig för honom.

"Men han leder mig," protesterade han. "Han visar mig den rätta vägen att gå, och jag är övertygad om att det bara finns en enda rätt väg att gå, och det är vägen till Kristus."

"Men han leder dig bort från litteraturen, och det är litteraturen som är ditt kall och ditt liv."

"Nej, det är litteraturen som hotar min själ. Mina framgångar gjorde mig övermodig och högfärdig, och jag fick en status som en mask och som en roll att spela, som bara förställde mig och gjorde mig falsk."

"Men ingen kan som du genomskåda sanningen och avslöja den i hela det ryska samhället, som du gjort i dina satirer och ditt mästerverk 'Döda själar'. Du får inte lämna det ofullbordat."

"Det har jag redan gjort. Jag har bränt det."

"Vad är det du säger?"

"Jag har bränt andra delen. Den var ändå bara ett misslyckat fragment."

"Men varför gjorde du detta?"

"Det var ju ändå bara fantasier, och fantasier är djävulens sätt att blända och förföra människans själ bort från Gud till farliga laster som fritänkeri och metafysiska spekulationer som inte har med Gud att göra, som bara kan leda bort från Jesus och ner i helvetet."

"Men kreativitet kan aldrig vara av ondo."

"Säg det till starets Matvej. Han kommer att kalla dig Satans utsända och göra allt för att hindra mig från att träffa dig mera."

"Men han vill dig inget väl. Det är han som vill förföra dig och din själ bort från ditt kall mot vad som aldrig kan vara hälsosamt."

"Vad betyder hälsan mot den själsliga hälsan? Det är bara själen man behöver bry sig om. Kroppen är bara ett skal som man lägger av. Livets enda mening är den själsliga frälsningen."

"Och du tror att du kan nå den med att bränna dina manuskript och spåka dig så att du blir sjuk?"

"Ingenting gör så mycket gott åt kroppen som att fasta ordentligt. Då befriar man själen."

"Med att döda kroppen?"

"Du förstår inte."

"Nej, Nikolaj, det är du som inte förstår. Den där prästen vill lura dig till underkastelse för sina fromlerier, som för honom bara handlar om att skaffa sig makt över din själ, men man får aldrig tillåta en annan människa att få makt över sin själ. Den tillhör var och en ensam, och ingen annan har rätt till den. Det är din själ som lyser i dina litterära verk, dina fantastiska ukrainska historier framför allt och dina satirer över det ryska livets befängdheter, den lever i din litteratur, och om den där Matvej vill avbryta ditt skrivande vill han döda din själ. Det får du inte låta ske."

"Det är för sent. Han har redan gjort det."

"Vad menar du?"

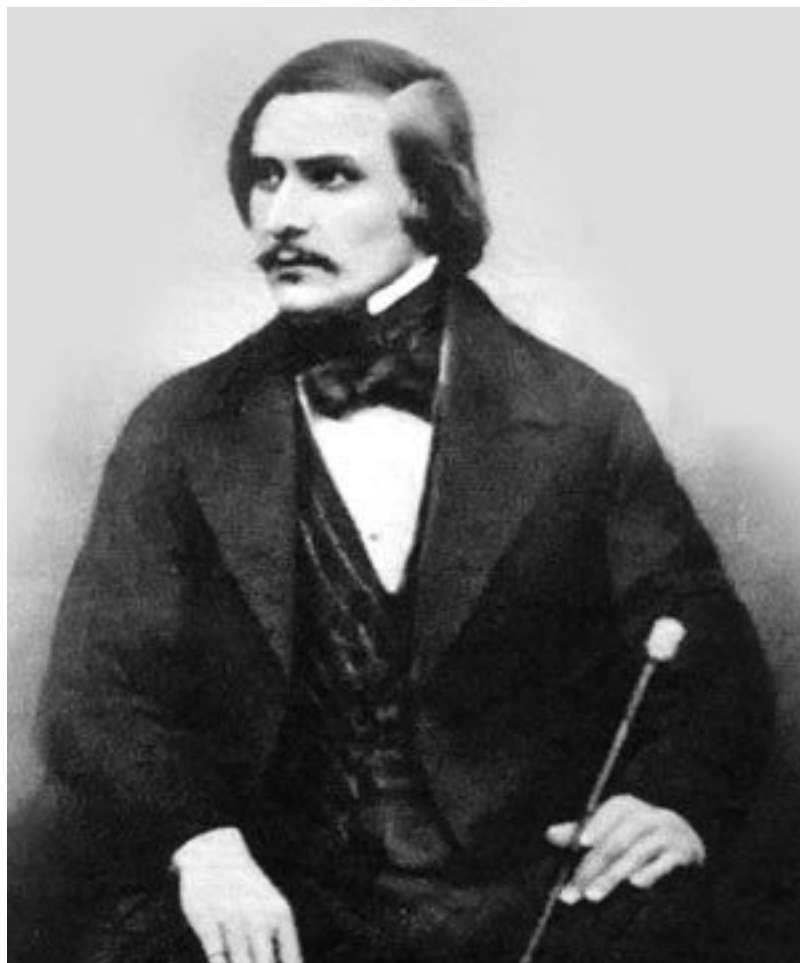
"Han fick mig att bränna mina döda själar. Du har rätt. Jag inser nu att de levde, och jag hade ingen rätt att bränna dem levande. Nu kan jag aldrig få rätt på dem mer. Du har rätt. Han har lurat mig. Det var djävulen som lurade mig genom honom. Jag har ju alltid umgåtts med djävulen," han log, "precis som Lermontov, som slutade ännu mera olyckligt än jag, för att inte tala om Pusjkin, övergeniet som Ryssland aldrig mer kommer att se någon like av, för att inte tala om min älskade vän den unge Vjelchorskij, sonen till min välgörare, som gick under i lungtuberkulos – ack, vad skall det bli av oss alla stackars förlorade själar? Jag trodde jag hade lyckats besegra alla demoner som torterat mig genom livet med att skriva av dem alla i mina ukrainska noveller, men för varje demon jag blivit av med har det kommit en ny värre i stället. Och den värsta av dem alla har jag inte lyckats genomskåda förrän nu när det är för sent, då han uppträdde förklädd i en helig starets förledande och förförande skenhelighet... Men han visste inte bättre. Han menade säkert väl och ville mig väl men var själv förförd av sin kristna ensidighets blinda övertro, som jag i min godtrogna naivitet så troskyldigt föll för i tron på hans självsäkra helighet, medan min stora tvivlande osäkerhet inte fattade bättre, när hans blindhet fick mig att aldrig se djävulen i hans förförelse..."

Han var förlorad. Han hade bränt sina skepp, större delen av den andra delen av hans "Döda själar" hade han själv bränt upp, den kunde inte återskapas, det vet varje författare, att till och med om en dikt går förlorad är det omöjligt att

rekonstruera den, om man inte lärt sig den utantill... Det var bara på det sättet som de gamla homeriska dikterna kunde bevaras.

Jag satt med honom så länge jag kunde, men sedan drog han sig undan, och när han kom hem och gick till sängs steg han aldrig upp ur den sängen mera. Han vägrade äta och var död inom nio dagar, endast 42 år gammal.

Så gick Rysslands alla tre största diktartalanger förlorade helt i onödan i alldeles för tidiga år. Men när den fjärde kom, som var Dostojevskij, var en av grundpelarna i hans livsåskådning, att tron bara kan överleva genom tvivlet.

155. Lärjungen

Det var han själv som sökte upp mig, och ärligt talat hade jag ingen större lust att träffa honom. För mig var det ett avslutat kapitel, som om jag visste med mig att det bara skulle föra med sig trassliga konsekvenser. Som om allt vad han redan hade utsatt oss för inte var alldeles tillräckligt var jag ganska säker på att det ännu skulle bli väldigt mycket värre, och det bara så småningom, krypande, nästan som en latent epidemi som skulle ha lång inkubationstid för att sedan desto ordentligare inflamma hela världen.

Han måste ha känt min ovilja, ty han frågade nästan genast: "Ursäkta att jag besvärar dig, men jag måste få konsultera någon som stod tillräckligt mycket utanför för att kunna hålla sig någorlunda kallsinnig och neutral."

"Och varför tror du att jag skulle vara pålitlig som sådan? Du kan inte ta för givet att någon människa som kände till honom kunde hålla sig oberörd inför hans sak och kanske allra minst jag, som dina bröder mycket väl kände till att hade alltför mycket att göra med Judas."

"Judas var den som stod honom närmast och kanske den enda som han invigde i sina planer. Alla vi andra anade ingenting. Vi var som får. Men allt vad jag egentligen vill veta av en sådan som dig är, om du trodde på honom."

"Han var vad han var. Det kunde ingen blunda för. Det var bara att konstatera."

"Men vad var han? Trodde du att han var Messias?"

"Det trodde ingen och allra minst han själv, utom enfaldiga fårskallar som gick på vad som helst. Vi har ju haft så många Messiasar, och alla gick de en ond bråd död till mötes. Redan många av profeterna fick ju bara fan för att de inte kunde ta det lugnt. De var väl alla mer eller mindre förvirrade och galna hela bunten egentligen, men Jesus från Nasaret visste vad han ville och vad han talade om."

"Så du menar att han var Messias?"

"Han tog den rollen på sig. Någon måste göra det. Han kände sig kallad till att uppfylla skrifterna och genomföra den mission som alla längtade efter som Israels frälsare och återställare efter Judas och Israels fall, men han gick längre."

"Vad menar du?"

"Han gick utanför judendomen. Han ville med sin mission och sitt kärleksbudskap omfatta hela världen och hela mänskligheten. Inget ont i det, men något gick snett."

"Vad gick snett?"

"Vad menar du själv?"

"Det var just den saken jag ville dryfta med någon som kunde se någorlunda nyktert på saken. Alla judar är ju mer eller mindre påverkade och uppfostrade till partiskhet mot sin egen religion, medan romarna och grekerna inte kan förstå den. Men du kan som lärjunge av samma mästare som Jesus förstå både judarna, grekerna och den romerska härskarmakten. Men vad ville han egentligen?"

"Frågade du inte det av honom medan han levde?"

"Ingen av oss kunde ana att han skulle ryckas ifrån oss så plötsligt utan förvarning."

"Ändå varnade han er flera gånger. Han påminde ju hela tiden om att hans tid bara var ett kort mellanspel. Han stod ju egentligen inte ut med att alls behöva förekomma här i denna hysteriska tid i vårt land."

"Men vad var hans mission egentligen? Trodde han sig verkligen kunna åstadkomma något? När han gjorde sitt intåg i Jerusalem trodde många att han

skulle frälsa Israel från romarna och deras militärförtryck, och därför hyllades han som konung och befriare, men han var ju fullkomligt oduglig som politiker, och det visste romarna. Därför ville de att judarna skulle döma honom utan assistans från romarna.”

”Marcus, du var ju ensam med honom den där natten i örtagården när han påstods svettas blod av kallsvett och nervositet inför vad som väntade honom. Förstod du ingenting av honom då?”

”Jag försökte. Jag var ju den enda som inte svek honom. Alla de andra somnade ifrån honom, och när soldaterna kom flydde de alla i panik fullkomligt skräckslagna, efter att särskilt Petrus heligt och dyrt svurit att aldrig överge honom eller förråda honom. De förrådade honom alla så fort han bara blev hotad.”

”Petrus till och med förnekade honom och ljög om att någonsin ha känt honom. Men Johannes gick tillbaka till honom.”

”Han var den ende. Ingen annan kändes vid honom. Och Judas, som borde ha känt honom närmast, gick och hängde sig.”

”Stackarn. Han trodde det var hans fel.”

”Var det inte det då?”

”Nej, broder, Jesus ville det själv. Han visste vad han skulle gå igenom och gjorde det frivilligt, fastän han visste att det kunde döda honom och att allt kunde gå fel.”

”Gjorde det inte det då?”

”Var du inte med vid hans generalrepetition? Berättade han aldrig om vad han lärt sig i Indien? Hur man kan verka död utan att vara det genom att svälja tungan? Tror du någonting av vad han gjorde inte var planerat?”

”Jag förstod aldrig riktigt vad det där skådespelet med Lazarus var till för. Judas nästan hånade mästarens fåfänga för att ställa till med ett sådant spektakel.”

”Det var ett test. Han ämnade själv göra samma resa. Lazarus var villig som försökskanin. Det var ju strax innan också som han sista gången kom till Jerusalem för att genomföra sin mission. Lazarus visade att det inte kunde gå fel. Metoden fungerade, liksom den fungerat i alla sekler i Egypten i samband med Osirisriterna. Det var en resa till dödsriket för att övervinna döden. Jesus såg sin möjlighet att genomföra den bragden i stor skala med hela världen som åskådare, och han lyckades. Han levde ju klart fortfarande när de tog ner honom från korset och han både blödde och lät vatten. Sedan var det bara att sätta undan honom och låta honom hämta sig, tills hans bröder bland esséerna kunde komma och återbörda honom till livet.”

”Men vad tusan ville han med allt det där?”

”Han ville föregå med gott exempel, och det gjorde han. Han hade ju unika läkaregenskaper, som han lärt sig i Indien, så att han i princip kunde bota vad som helst. Han uppfostrade mänskligheten med sin undervisning, och ändå kunde han inte meddela allt vad han visste, då de flesta inte var mogna nog att

kunna förstå det eller ta emot det, vilket de ju visade eftertryckligt sedan när de på torget i Jerusalem inför Pontius Pilatus skrek och vrålade "Korsfäst honom!" De kunde inte längre tåla en överlägsen människa som de inte kunde förstå och som inte ens kunde frälsa dem från det romerska tyranniet."

Mina utläggningar bara gjorde honom ännu mera till sig och ifrån sig, så att han blev mera brydd än vad han varit innan han uppsökt mig. "Bry dig inte om det," sade jag då. "Det värsta är över nu. Han har gett sig tillbaka varifrån han kom, och allt vad du kan göra är att hjälpa till med att föra hans ord och verk vidare med hans andra lärjungar."

"Men vem ska jag hålla mig till? De uppfattade ju honom alla på olika sätt."

"Håll dig till Petrus. Det gjorde Jesus själv. Petrus var den enda han riktigt kunde bygga på, och Petrus kommer aldrig mer att svika honom. Johannes och Jakob kommer också att hålla sig till Petrus, liksom Tomas och alla utom Saulus."

"Saulus träffade ju aldrig ens Jesus. Hur kan han då mena sig agera i Jesu namn?"

"Bry dig inte om Saulus. Som du säger, han såg aldrig Jesus och uppträdde till och med som hans förföljare efter hans bortgång, så han måste missuppfatta hela saken från början, men han är en energisk man, och han om någon kan göra Jesu lära till en bättre religion än judendomen.

Men du upplevde ju Jesus hur mycket som helst själv och på nära håll dessutom. Du borde ha kunnat studera honom och ha en någorlunda sann bild av honom."

"Jag hörde aldrig till hans närmaste lärjungar, som Petrus och Johannes, Tomas och Jakob. Jag var egentligen bara en hjälpreda vid behov."

"Du kom till mig för att få en neutralare syn på Jesus. Jag tror att du själv om någon kan formulera den neutralaste syn på honom som är möjlig."

"Vad vill du jag ska göra?"

"Nedteckna hans historia. Skriv ner allt vad han gjorde så som du har uppfattat det. Ingen annan har ju gjort det ännu. Du blir först, och den första versionen av en saga blir alltid den bästa."

"Kallar du det en saga?"

"Är inte hela Bibeln med alla dess historier bara sagor, även om de skildrar verkligheten? Det är verkligheten som är en saga, men det bästa vi kan göra för att förstå den är att försöka dokumentera den och därigenom få distans till den."

"Tänker du inte göra det själv?"

"Skriva om Jesus? Aldrig i livet! Tro mig, när du väl har börjat skriva din version av honom kommer aldrig någon mer att kunna sluta skriva om honom."

Marcus nöjde sig med det och gav sig av men lovade att återkomma, men jag såg honom aldrig mer. Däremot så kunde jag flera årtionden senare notera

med tillfredsställelse att hans evangelium cirkulerade och att det något så när höll sig till sanningen, så gott han själv hade kunnat uppfatta den.

156. *Konvalescenten*

Jag råkade befinna mig i Lugano i april 1943, där en god vän tipsade mig om att där förekom en gammal herre på konvalescens som eventuellt skulle uppskatta ett besök av mig. Jag hade ingen aning om vem den gamle herren var, men jag antog att jag borde vara bekant med honom åtminstone i andra hand. Så intet ont anande begav jag mig till hotellet, där han tydligen bodde inkognito. Åtminstone hade han inte registrerat sig under sitt riktiga namn, då det namn jag fått var helt obekant för mig.

Jag hänvisades ut på terrassen, och döm om min förvåning när han genast kände igen mig. Det hade han gjort senast också, så hans omedelbara igenkännande av mig förrådde honom för mig, och jag förstod genast hela vidden av vikten av hans inkognito.

"Din gamle gengångare, du uppenbarar dig då alltid i mina livs mest kinkiga ögonblick, men denna gången hade du tur som kom i tid. Du ser här en gammal döende man som har låtit allt hopp fara."

Det vägrade jag acceptera. "Hur är det möjligt, ni som är världens friskaste karl?"

"Inte nu längre. Ödet har besegrat mig. Politiken har slagit mig till slant. Jag orkar inte resa mig mera. Bäst vore om jag bara kunde försvinna här för gott och äntligen slippa den förbannade världen."

"Men ni om någon är vad den behöver."

"Smickra lagom. Den har ju gjort allt för att bli av med mig och allt vad jag representerar, i synnerhet mitt utdöende och slagna folk. Vi har ingen chans."

"Det är inte likt er att ge upp. Jag tror inte ni kan göra det."

"Inte ens efter ett liv fyllt av bara nederlag? Allt vad jag kämpat för har ständigt besegrats, tvingats till undfallenhet och offer, bita i sura äpplen och körts över med översittarnas förkrossande övermakt med våldets omänskliga rätt. Jag orkar inte mera. Jag är sjuk och blir bara sjukare. Jag är gammal och trött, 75 år och på upphållningen. Det enda jag mera duger till är att dricka konjak. Får jag bjuda på ett glas? Det är ju nästan tradition. Ni brukar inte tacka nej." Och han serverade mig spontant. Försiktigt frågade jag:

"Vad är det egentligen för fel på er?"

"Lungorna. Jag får bara lunginflammation hela tiden. Jag tål ingen vinter mera. Visserligen har jag en mirakeldoktor som varje gång jag ramlar ner rosslande räddar mig till livet mot min vilja, men jag har fått nog. Kriget är förlorat. Jag gav upp redan förra vintern."

"Vad knäckte er?"

"Churchill. Vi var bästa vänner. Vi förstod varandra. Han såg upp till mig. Det var aldrig någon förbistring mellan oss. Och så låter han sig tubbas av ryssarna till att sluta upp bland våra fiender. Vi gjorde aldrig något för att skaffa oss en enda fiende i världen, och ändå måste alla förklara krig mot oss, till och med Nya Zeeland!"

"Det måste vara ett misstag. Churchill skulle aldrig förklara er krig om han inte vilseletts till att göra det."

"En klen tröst. Han gjorde det. Han skrev ett personligt brev till mig, och dumt nog besvarade jag det genast i stället för att tänka mig för och fatta att han måste ha visat det för ryssarna för att blidka dem – Stalin försöker ju pressa alla, inte bara Churchill och Roosevelt och alla som han kommer i kontakt med som han ser en möjlighet till att kunna utnyttja för att skaffa sig mera makt, som om det inte räckte med att plåga livet ur vårt stackars illa land genom kontinuerligt krig och brutal utpressning om kriget inte lyckades knäcka oss, vilket ryssarna aldrig kan fatta att det aldrig kan göra."

"Vad ville, Churchill egentligen?"

"Han ville att vi skulle lägga ned vapnen och inte gå ett steg längre. Han hotade med att vi annars skulle ställas till ansvar efter kriget tillsammans med den urspårade psykopaten Hitler och hela hans förryckta anhang, som om vi någonsin ens hade velat ha något med honom att göra!"

"Men ni tillhör Tysklands intressesfär."

"Och är det då vårt fel? Vi tvingades in i den av Stalin. Det var vår enda chans. Bara Hitler kunde gå med på att hjälpa oss. Alla andra svek oss, i det förra kriget lovade både Frankrike och England generöst att hjälpa oss, men de gjorde det aldrig. England ställde som villkor att vi skulle binda oss vid en allierad pakt, och Frankrike bara pratade. Det var inget fel på deras goda vilja, de ville verkligen, men någon handling blev det aldrig av, och därför dukade Frankrike under för det tyska raseriet. Stackars gamle Pétain! Det finns ingen mer patetisk figur i Europa. Med alla sina meriter och hjältedater som segraren vid Verdun kommer hans vanära att bli hans stämpel för evigheten, medan bara Hitler och Stalin kommer att överträffa honom i den historiska avrättningens eviga dom. Vad de har ställt till med, de skurkarna! Har ni hört det senaste från Polen?"

"Vad då?"

"Hitler och Stalin delade ju Polen mellan sig, och Stalin välkomnade östra Polen in under den sovjetiska välfärdsstatens beskyddande och osvikliga välsignelse, men nu har det framkommit, att ryssarna, utan tvekan på Stalins direkta order, låtit avrätta sex tusen polska officerare och smusslat undan liken i Katynskogen, som nu tyskarna av en händelse upptäckt och grävt fram. Ryssarna trodde väl aldrig att tyskar skulle komma dit. Men ännu värre är det som pågår i Warszawa."

"Vad pågår i Warszawa?" – som om jag inte visste det.

"Nazisterna har murat in en halv miljon judar i ett ghetto där de tvingats leva som råttor med strypta tillgångar till vatten, mat och hygien, nästan alla

evakuerades och flyttades till tvångsarbetsläger där de fortare skulle få förgås, men något femtiotal tusen undvek att borttransporteras och organiserade så småningom ett uppror, det första riktiga upproret mot nazisterna i detta krig. Dee hade väl hört talas om Stalingrad och besjälats. Men hur kväver tyskarna detta uppror? De angriper ghyttot med alla dess kvarvarande levande människor med eldkastare och förintar hus efter hus, kvarter efter kvarter och låter alla kvarvarande brinna inne eller skjuter ner dem och de försöker fly. Är det ett sätt att föra krig? Nej, det är inte längre krig, det är beräknad systematiserad överlagd masslakt på civila och rena folkmordet, bara för att de är judar.

Den dåren Hitler hade sina goda sidor, han var den ende som ville och kunde åtgärda den omänskliga bolsjevikismen och dess etablerade terror mot mänskligheten, som den omänskliga och destruktiva fanatism den är, och han hade lyckats, om han inte hade skaffat sig världsjudendomen som fiende. Vad tusan skulle han börja trakassera judar för? Vad ont hade de gjort honom? Genom den fixa idén, som han är ohjälpligt besatt av som en bestående obotlig psykos, kommer han att dra ner hela Tyskland och hela Europa, kanske även Sovjetunionen i en katastrofal förintelse vars make världen aldrig sett. Endast Stalin är ännu värre, och så råkar vi befinna oss mellan dessa monsterfantomer till skräckdiktaturer för att malas till sågspån genom deras friktioner och hänsynslösa raseri."

"Men tillbaka till Churchill. Jag är säker på att hans krigsförklaring inte var allvarligt menad."

"Skämtar du? Den nådde oss ju till och med på själva vår självständighetsdag! Den var dödligt allvarligt menad, som om han oåterkalleligen bestämt sig för att maximalt bestraffa oss för att Hitler lagt oss under sin häl! Det var så dumt och onödigt, och allt luktade bara Stalin på långt håll. Han anmodade oss att genast avbryta våra krigshandlingar, men det hade vi redan gjort! Vi ämnade aldrig gå över Svir eller angripa Murmanskbanan. Vi ville bara ännu ta tillbaka Hangö. Och så anklagar han oss för att göra oss till medbrottslingar med Hitler, den fähunden, den sprättiga korpralen, den strunten, den inbilske narren och hysteriska agitatorn, som aldrig kommer att fatta att han förlorade kriget i det ögonblick han startade det. Han hade aldrig kunnat vinna det. I det ögonblick japanerna angrep Pearl Harbour och Amerika gick med i kriget, som då först blev ett världskrig, stod det klart för alla vettiga människor att Hitler och Tyskland var förlorade. Till och med Mussolini fattade det. Alla fattade det utom Hitler och alla de offer han hade förtrollat. Stackars Tyskland. Nej, låt mig bara få slippa ens mera höra talas om det brinnande världseländet och få försvinna obemärkt och gå hädan i frid. Min smala lycka var att jag blev sjuk på allvar. Annars hade jag kunnat bli vald till president."

Det var inget fel på karlen. Han behövde bara rycka upp sig, och det gick inte att bortse från att han behövdes.

"Men bara ni kan rädda ert land."

"Menar ni att det kan räddas?"

"Ni har gjort det förut, ni kan göra det igen, och bara ni kan göra det."

"Tror ni inte att jag har försökt? Jag har sökt fred med Ryssland ända sedan vi nådde fram till 1939 års gränser och försäkrade dem. Vi ville inte ha någonting mer. Men Stalin lider av den fixa idén att han vill ha hela Finland till varje pris, och det att vi allt utom besegrade honom i Vinterkriget har bara gjort honom mera aggressiv och lysten på vårt kalla obetydliga land, lika kallt och förfruset som Sibirien, Grönland och Alaska. Varför måste han bråka med oss? Inte en dag efter marsfreden för tre år sedan lät han bli att trakassera oss och komma med nya orimliga krav. Vi hade aldrig givit oss in i fortsättningskriget om han inte bombat oss och till och med fällt oprovocerade bomber över Åbo. Det var tyskarna som angrep honom, inte vi."

"Er vilja till fred är tillräcklig för att rädda ert land och dess framtid."

"Till vilka kostnader? Nya landavträdelser? Stalin har redan kapat en arm och rumphuggit oss. Det är därför vi slåss. Vi har inte råd att förlora mera."

"Stalin kommer att förlora mera. Det kommer Hitler att se till."

"Det avskummet. Det är mera sans och förnuft i Charlie Chaplin än i Hitler."

"Hitler kommer att falla, men Finland kommer att bestå, om ni räddar det."

"Ni insisterar? Ni vill tvinga mig tillbaka till slakteriet? Ni vill få mig att fortsätta kriget till dess bittra slut med bara oräkneliga offer som skörd?"

"Ja," sade jag bestämt.

"Ni är en hård general."

"Det vet ni som soldat, att ingen order är så obeveklig som plikten."

Han tystnade och betraktade betänksamt sitt glas och det vackra sjö- och berglandskapet framför oss. Han tog ännu en liten klunk och sade sedan:

"Vet ni, jag föredrar det italienska Schweiz framför både det franska och det tyska. Endast italienarna i Europa har alltid varit omedvetet förståndiga nog att aldrig duga till politik." Så log han något, såg ner i sitt glas, tog ännu en liten välgörande konjakssmutt och sög på den som en finsmakare, och sade:

"Ni ger mig inget val. Jag får väl fara tillbaka då."

Han var återställd.

Mannerheims dagorder den 13 mars 1940 efter Vinterkriget.

"Soldater av Finlands ärorika armé!

Fred har slutits mellan vårt land och Sovjet-Ryssland, en hård fred, som till Sovjet utlämnat så gott som varje slagfält, på vilket Ni ljutit ert blod för allt vad vi skatta dyrt och heligt.

Ni ville ej kriget, Ni älskade freden, arbetet och framåtskridandet, men kampen blev Er påtvingad och i den har Ni uträttat storverk, som för sekler framåt skola stråla på hävdens blad.

Mer än 15,000 av Er, som drog ut, komma ej att återse hemmet, och hur många äro ej de, som för alltid förlorat sin arbetsförmåga. Men Ni har även utdelat hårda slag och om ett par hundratusental av Era fiender nu ligga under den frusna drivan eller med brusten blick stirra mot vår stjärnhimmel, så är felet därtill icke ert. Ni hatade dem ej, Ni ville dem intet ont, Ni följde endast krigets hårda lag att döda eller dö.

Soldater!

Jag har kämpat på många slagfält, men jag har ännu ej sett Er like som krigsmän. Jag är stolt över Er som om Ni vore mina egna barn, lika stolt över mannen från tundrorna i norr som över sönerna från Österbottens vida slätter, Karels skogar, Savolax leende bygder, Tavastlands och Satakundas rika gårdar, Nylands och Egentliga Finlands björkomsusade hagar. Jag är lika stolt över fabriksarbetaren och den fattiga stugans son som över rikemannens insats av liv och lem.

Jag tackar Er alla, officerare, underbefäl och manskap, men jag vill särskilt framhålla reservofficerarnas uppoffrande mod, deras pliktuppfyllelse och den skicklighet, med vilken de skött ett yrke, som egentligen ej var deras. Också har deras offer procentuellt utgjort krigets största. Men det har givits med glädje och aldrig svikande plikt känsla.

Jag tackar officerarna i staberna för skicklighet och outtröttligt arbete och sist tackar jag mina närmaste medarbetare, generalstabschefen och generalkvartermästaren, armébefälhavare samt kår- och divisionschefer, som i många fall gjort det omöjliga möjligt.

Jag tackar Finlands armé med alla dess vapenslag som i ädel tävlan utfört så vackra bragder från krigets första dag, för den djärvhet med vilken de gått till anfall mot en mångfalt överlägsen, med delvis okända vapen väpnad fiende och för den seghet med vilken de hakat sig fast vid varje bit av fosterjorden. Förstörandet av mer än 1.500 ryska tanks och över 700 flygmaskiner talar om hjältedåd som ofta utförts av ensamma män.

Med glädje och stolthet tänker jag på Finlands lottor och deras insats i kriget – deras offervilja och oförtrutna arbete på olika områden, vilket frigjort tusentals män till stridslinjerna. De ha med sin upphöjda anda sporrat och stött armén, vars tacksamhet och uppskattning de till fullo förvärvat.

En hederspost ha de tusentals arbetare beklätt vilka under krigets bittra tid troget och ofta som frivilliga under flyganfall stått vid sina maskiner, förfärdigande materiel för arméns behov, samt de vilka oförtrutet under fiendens eld arbetat vid befästningsarbeten. Jag tackar Eder alla å fosterlandets vägnar.

Trots allt mod och all offervillighet har regeringen nödgats göra fred på hårda villkor, vilket dock har sin förklaring: Vår armé var liten, reserver och kadrer otillräckliga. Vi voro ej rustade för ett krig med en stormakt. Medan våra tappra soldater försvarade våra gränser gällde det att med övermänskliga ansträngningar anskaffa det som brast, att bygga upp de försvarslinjer som ej funnos, att söka den hjälp som ej kom. Det gällde att skaffa vapen och utrustning och det i en tid då vårt land med febril iver rustade sig mot den storm som nu sveper över världen. Edra bragder ha väckt beundran ut över världen. Men efter tre och en halv månads krig stå vi fortfarande så gott som ensamma. Vi ha ej lyckats få annan utländsk hjälp än två med artilleri och flyg förstärkta bataljoner till vår front, medan våra egna, i kamp dag och natt, utan möjlighet till avlösning fått taga emot ständigt nya fiendeformationers angrepp till långt över den fysiska och psykiska bristningsgränsen.

När en gång detta krigs historia skrives skall världen se vilka bragder Ni utfört!

Utan den generösa hjälpen i vapen och utrustning Sverige och västmakterna givit oss hade så långt motstånd som vårt varit omöjligt gentemot de oräkneliga kanoner, tanks och flygmaskiner som satts in emot oss.

Tyvärr har det storartade löfte om hjälp som västmakterna givit oss ej kunnat fullföljas genom att våra grannar av omsorg om eget hus förvägrat deras trupper rätt till genomfart.

Efter sexton veckors blodiga strider, utan vila dag eller natt, står i denna stund vår armé obesegrad mot en fiende som, de enorma förlusterna till trots, endast vuxit i antal. Vår hemmafront, där otaliga flygangrepp spritt död och fasa bland kvinnor och barn, har ej heller sviktat. Våra brända städer och i ruiner

lagda byar långt bakom fronten, ja, ända till våra gränser i väster, äro ett talande bevis på vad detta folk fått utstå under de månader som gått.

Vårt öde är hårt, då vi nödgats utlämna åt en främmande ras med annan livsåskådning och andra moraliska värden land där vi under sekler med svett och möda brutit teg. Men vi skola taga hårda tag för att inom det som återstår skänka ett hem åt dem som blivit hemlösa och bättre existensvillkor åt alla. Och vi skola som förut vara färdiga att försvara det mindre fäderneslandet med samma beslutsamhet och kraft med vilka vi försvarat vårt odelade fosterland.

Vi ha det stolta medvetandet att ha en historisk mission som vi fortfarande fylla: att skydda den västerländska civilisationen, som sedan sekler varit vår arvedel. Vi veta också att vi till sista penningen ha betalat den skuld vilken vi stått till västerlandet."

157. Ivan den Förskräcklige

Det märkligaste med Ivan IV var, att trots sin oöverträffade grymhet, som han praktiserade vilt till sin död, förblev han hela livet igenom ändå lika avhållen av sitt folk. Han var den första tsaren, den värsta tsaren men också den mest älskade tsaren. Varför? Den frågan har förbryllat alla historiker efter hans bortgång.

Hans rykte var känt i Europa medan han ännu levde. Mest berättad var historien om hur Ivan byggde Basiliuskatedralen. Han sades ha engagerat en italiensk arkitekt som verkligen kunde sina saker och som fått i uppgift att bygga en katedral som skulle överträffa alla andra katedraler i exotisk skönhet. Italienaren gick i land med uppgiften, och när allting var färdigt kallade tsaren italienaren till sig.

"Min vän, är det nu säkert att denna katedral är vackrast i världen och aldrig kommer att kunna överträffas?"

Italienaren försäkrade att alla utlänningar på besök skulle komma att verifiera den saken. Inte ens Peterskyrkan i Rom kunde bli lika vacker utvändigt.

"Jag tror dig," sade tsaren. "Du har verkligen ansträngt dig. Men jag måste vara säker på min sak. Även om du nu har byggt världens vackraste kyrka så kan du överträffa dig själv. Det får du inte göra. Därför måste jag halshugga dig."

Och Ivan lät halshugga arkitekten.

Sådan var Ivan.

Det har förbryllat astrologerna att Ivan kunde vara sådan fastän han tillhörde Jungfruns tecken, de stora rena upphöjda fridssökande andarnas tecken. Andra jungfrur var Goethe och Tolstoj, Augustus och drottning Elisabet av England. Men Jungfruns tecken är också överdrifternas tecken. En skändad Jungfru är farligare än någon Skorpion, och Ivan var om något just en skändad Jungfru.

För att få hinna uppleva denna tidernas makalösaste tyrann reste jag till Ryssland 1583. Jag var med bland alla de siare och profeter han kallade till sig

när han kände sig extra trött och gammal. Jag hade då noggrant satt mig in i hans horoskop och kunde stiga fram och säga att han skulle dö den 18 mars 1584. Jag visade för de andra övertrosidkarna de beräkningar på vilka jag stödde denna utsaga, och de medgav att de stämde och att jag kunde ha rätt. En dominerande konjunktion mellan Mars och Saturnus i dödens åttonde hus skulle aktiveras i hans 54:e levnadsår, och jag hade preciserat krisens datum. Ivan tittade nyfiket på mig där han stod böjd över sin gräsliga järnstav, som han misshandlat så många alltför närstående med. Det var vansinne i den blicken. Så blängde han på de andra och sade: "Ingen är av avvikande mening? Nåväl, dör jag inte den dagen så skall ni alla dö den dagen," och han såg åter på mig: "Och särskilt du." Hans vitt uppskärade ögon såg en stund hysteriskt på mig. Sedan svängde han på sin groteska men imponerande pälsklädda kroppshyddda och hasade ut därifrån med järnstaven tungt och dovt ekande mot golvet, som en död mans slag inifrån mot sin egen likkista.

Det dröjde fem veckor innan jag fick se honom igen. Jag såg genast att det var en döende gubbe jag hade framför mig. Jag blev hämtad och fördd inför honom, och han satt i flera minuter tyst och såg på mig med till hälften vansinnig och till hälften frånvarande blick. Han försökte genomskåda mig men tycktes medveten om att jag bara genomskådade honom.

"Jag vill spela schack med dig," sade han slutligen.

Genast blev det liv och rörelse i salen. Schackbordet hämtades, pjäserna ställdes upp, tunga stolar anordnades, och den ohygglige tsaren hjälptes ned i den största av dem. Jag fick sitta mera obekvämt mitt emot.

"Jag vill börja," sade han med sin något gnälliga och gälla gubbröst. Jag var tyst och undvek att se på honom. Så skrek han: "Ut med er allihop! Jag vill vara ensam med profeten här!" Och alla kammarherrar och knasar försvann som insekter för ett vinddrag.

"Ert drag," sade han när han hade börjat. Jag svarade omedelbart. Våra första drag gick smidigt, och jag insåg snabbt att jag hade en värdig motståndare.

"Äntligen en som bjuder litet motstånd och tänker själv," sade tsaren och slog ut min första pjäs. "Om ni vinner över mig skall vi spela fler gånger."

Det blev ett mycket jämnt parti. Ibland hade jag övertaget och initiativet, men plötsligt kunde det skifta över till honom, och så höll det på. Till slut var han såld: inom några drag kunde jag få honom matt, och han såg det säkert själv också. Men jag tycker inte om att vinna. Bara för att bibehålla spänningen och jämvikten lät jag hans sista bonde komma i mål och metamorferas till drottning, och han jublade pojkaktigt när detta lyckades honom. "Såg du inte det?" utropade han glatt och var som ung på nytt, och jag lät honom hållas. Spelet slutade i hopplös remi.

"Det var ett mycket intressant spel," sade han. "Det måste vi göra fler gånger."

Och sålunda blev jag hans schackkamrat. Var eller varannan dag blev jag kallad till honom för ett parti schack, och i alla spel med honom började han med

lika sura miner och slutade han på lika gott humör. "Det finns bara en som spelar lika bra som du," sade han, "och det är Boris Godunov." Och så fick jag lära mig spela schack även med Boris Godunov, som inte var sämre.

Boris Godunov var en grann och allvarlig ädling och den enda vid hovet som tycktes åtnjuta någon respekt från tsaren. Det var något hederligt och rakryggat med Boris som skilde honom från alla andra ryssar. Även om jag inte direkt kunde tycka om honom var han den ende i Ryssland som jag inte direkt kunde tycka illa om. Men han var hopplöst otillgänglig och kylig som en förrädare.

Vanligen slutade tsarens schackpartier med mig med naturlig remi, men ibland vågade jag vinna över honom, och en gång lät jag honom vinna över mig. Sammanbitet och kokande av vrede invärtes genomförde han partiet, och när hans seger var ett faktum exploderade han.

"Förbannade bedragare! Du låter mig vinna med flit! Vad vill du vinna med det? Vill du bli ett huvud kortare som alla mina andra förbannade smickrare och krypande reptiler som gör sig till? Vill du bli lika förbannat låg och vedervärdig och äckligt och lastbart artig som alla de andra? Det trodde jag inte om dig, du kosmopolitiska profet som har sett världen, den ende som vågade förutspå min död. Varför gör du dig till, din förbannade sopprot?" Och han vräkte spelet och bordet över ända så att pjäserna spreds över hela salen och många gick sönder i fallet mot golvet. "Vill du krypa för mig? I så fall förtjänar du att bli halshuggen före den 18 mars. Här har jag nu i en vecka spelat med dig och behandlat och betraktat dig som min jämlike, och så gör du mig detta, din fähund! Ända sedan du först kom in här har jag nyfiket försökt utforska dig och genomskåda dig, men det är bara du som hela tiden har genomskådat mig. Jag har nog känt det, må du tro. Just för att du har varit överlägsen mig har jag tagit dig till nåder och umgåtts med dig. Jag ville komma dig inpå livet. Och så ställer du till med detta, en lika föraktligt smickrande gest mot mig som alla de andra fördömda darrande ryssarna dagligen gör mot mig i fåfängt försök att behålla livet och i brist på vett och mod att våga annat. Usle förrädare! Vinner jag en gång till över dig skär jag själv personligen av huvudet på dig, och det så att du får känna att du lever!"

Han satt framför mig och gnisslade tänder medan fradgan skummade oroväckande i hans mungipor. Jag var mållös av häpnad. Jag kunde bara ömkligt stamma:

"Jag ber så mycket om ursäkt. Jag skall inte göra mig till igen."

"Ingen artighet, om jag får be. Du är tillräckligt vedervärdigt ödmjuk ändå. Säg mig nu, när vi ändå sitter här ensamma mitt i natten, vad tänker Europa om mig? Håller de mig för en människa?"

"En förskräcklig människa i så fall."

Han slog näven i bordet så att den sista schackpjäsen tumlade ner därifrån.

"Men jag är en människa!" skrek han med en gällhet som skar i mitt öra som en rakkniv. "Och jag vill att du skall veta det. Ingen annan vet det. Inte ens Boris Godunov vet det, den hycklaren. Men du måste förstå det. Jag tror mig kunna

lita på dig, ty du står över denna världen. Jag upplever dig som min domare. Du har dömt mig till döden, men du vet inte för vad du har dömt mig till döden."

"Vi måste alla dö."

"Men vi måste inte få veta det!" skrek han. Och för varje nytt emotionellt utbrott som skakade hans person, hans palats, Kreml och Ryssland, dundrade han med sin fruktansvärda järnstav mot golvet så att man trodde palatset och jorden skulle rämna.

"Ingen bad dig tala om för mig när jag skulle dö. Men du vågade göra det, och som en annan brottsling dömd till döden av tsaren ser jag min fastställda dödsdag nalkas. Och ve Ryssland om jag inte dör då! Då skall varenda en spåman, varenda en präst, varenda en jude, varenda en religiös tok få sätta livet till, ty om ödet har spått fel finns det inget öde, och då finns det ingen Gud.

Men vad tänker Europa om mig? Berätta nu!"

"Ni är betraktad med samma vördnad och fruktan som Henrik VIII av England och som Gustav Wasa av Sverige var."

"De bondpojarna! Vad var deras reformationer och revolutioner mot mina? Vad var Henrik VIII? En toffelhjälte! Vad är England? En ö i Europas skärgård! Vad var Gustav Wasa? En bondfångare! Vad är Sverige? En vildmark! Vad är jag? Jordens mäktigaste kejsare! Och vad är Ryssland? Jordens mäktigaste stat! Och det är jag och ingen annan som har gjort mig till världens mäktigaste man och Ryssland till dess mäktigaste stat!

Europa känner mig inte. Historien kommer aldrig att lära känna mig. Men ryssarna känner mig och darrar för mig av kärlek, liksom jag piskar dem av kärlek. De njuter av att piskas, och jag njuter av att piska dem. Sådant är kärleksförhållandet mellan ryssarna och tsaren: en masochism utan gränser och utan slut. Och det masochistiska förhållandet är Rysslands ryggrad, som jag har skapat."

"Jag skall tala om hur Europa ser på er. I motsats till Ryssland är Europa nyktert och ser kallt på er, medan ni ser allt i rött. Europa hyser deltagande med ert öde men avskyr er. Det vet att ni upplevde hur er moder togs ifrån er och mördades då ni var sju år gammal, hur ni under de följande sex åren blott genomlevde kränkning efter kränkning och förödmjukelse efter förödmjukelse, och hur ni sedan inledde ert omfattande hämningsverk, ert livsverk, hur ni kastade furst Andrej Sjujskij, er främsta fiende, till att sönderslitas av hundar, hur ni med våld skaffade ett omfattande harem mest bestående av änkor och döttrar till medborgare ni mördat, och hur ni krönte er till Rysslands förste kejsare, dess första tsar, vid sjutton års ålder. Sedan, vet Europa, följde de tio uppbyggliga åren av er levnad, då ni var gift med främst Anastasia Romanova, då ni genomförde betydande reformer i ert rike, då ni tuktade mongolerna och tatarerna och erövrade Kazan och Astrakhan, och hur dessa era tio enda goda år slutade med er kejsarinna Anastasias död. Sedan vet Europa att ni blev vansinnig, kanske av sorg, kanske av syfilis."

"Syfilis? Vad är det?"

"Det vet ni nog. Det enda goda ni har gjort sedan dess, vet Europa, var när ni drog er tillbaka till klostret i Alexandrov och försökte abdikera. Tyvärr lät ni er av folket övertalas till att återta regerandet. Man vet, att ni sedan införde det absoluta enväldet och upprättade en rysk inkquisition i form av en hemlig polis som blev Rysslands terrororganisation nummer ett och ert effektivaste instrument och lydigaste verktyg: genom dem kunde ni oavbrutet tortera, mörda och bränna hela Ryssland.

Sedan känner Europa till hur ni brände Novgorod och därmed systematiskt tog livet av 60,000 oskyldiga människor och hur endast ett mirakel kunde avhålla er från att göra samma sak med Pskov. Europa är väl initierat i alla detaljer beträffande mordet på er son Ivan, er äldste son och arvinge, som ni själv ensam slog ihjäl. Detta är i stort vad Europa känner till om er. Hungersnöden, pesten och Moskvas brand lägger inte Europa er till last, även om ni mycket väl kunde vara skyldig till alla tre. Lika litet som man vet att Nero anlade Roms brand vet man att ni anlade Moskvas brand.

Nå, döm nu er själv. Jag dömer er inte, och Europa dömer er inte. Endast ni kan själv döma er. Europas kunskaper om er är endast ytliga och går inte på djupet; därför är Europa likgiltigt för ert öde. Men jag vill gärna lära känna er på djupet, och tycker mig redan spåra ett uns av mänsklighet i ert yttersta själsmörkers djup, och därför vill inte heller jag döma er förrän jag lärt känna er mera. Nå, hur lyder er dom över er själv? Ty jag förmodar att ni varken kan försvara eller anklaga er själv."

"Du har rätt." Han var plötsligt mera seriös, och hans huvud var böjt. Han stirrade inte längre vilt på mig. "Jag kan inte försvara någon av mina handlingar, och lika litet har jag något att anklaga mig för. Min son Ivan var en pervers, lastbar, grym, sadistisk demon som bara var mindre än jag i det att han i stället för att mörda mig lät sig mördas av mig. Han förtjänade döden och fick den, även om jag alltid har sört däröver. Även jag har alltid förtjänat döden men aldrig fått den, ty jag är bättre och starkare än alla andra. Det är min olycka.

Värre var då min slakt av staden Novgorod. Men de bad om det, de dårarna, de förmättna goddagspiltarna. Sedan århundraden har det rått spänning mellan Novgorod och Moskva, genom att Novgorod av tradition var Rysslands äldsta huvudstad medan uppkomlingen Moskva blev större och mäktigare, vilket Novgorod aldrig kunde acceptera. De höll på sin förnämare och äldre rätt, på sin helighet och tradition, de fisförnäma normanderna, och provocerade genom sitt övermod vår mer barbariska men mäktiga vrede. De fick vad de bad om och har bara sig själva att skylla. Det var synd att jag inte också lade Pskov under bilan. Det hade stärkt min ställning, Moskvas makt och Rysslands makt.

Prästrockarna viskar att den mångåriga hungersnöden och pesten och Moskvas brand var Guds vedergällning för min ondska, men det är inte jag som tuktats därmed. Det är bara Ryssland och det lidande ryska folket. Ryssland är stort och mäktigt, och därför gisslar Gud Ryssland och ryssarna genom sådana plågor som dessa och sådana tyranner som jag. Aldrig har Gud så hårt drabbat

Ryssland som under min tid, och aldrig har Gud gjort Ryssland större, starkare, mäktigare och rikare.

Jag vet vad jag talar om. En enda idé, som jag har följt i hela mitt liv, berättigar och försonar alla mina brott. Den idén är omständigheterna kring Konstantinopels fall 1453 för två mansåldrar sedan. Du vet säkert, att den ryska riksidén är en direkt fortsättning på och arvtagare till Bysans och det tusenåriga bysantinska riket med dess traditioner från Rom. Konstantinopel dukade under för islam emedan det var för vekt. De sista bysantinerna levde i kloster på människokärlek och ljusa illusioner om människans godhet. Därför trodde de på sultanens falska löften och förlorade staden åt sultanen genom förräderi inifrån. När de blåögda grekerna sedan väntade på sultanens sedan länge utlovade ärebetygelser och höga ämbeten i den nya universalstaten upphöjde sultanen dem blott genom att placera deras avhuggna huvuden högst upp på muren. Bysantinerna trodde på sultanens löften om fred och frihet och tolerans och sparkade därför latinerna i ändan och gav sin stad åt islam, varpå bysantinerna utrotades till sista man. Detta får aldrig hända igen.

För att undvika nationell blåögdhet, för att undvika falska illusioner och fördärvbringande utopiska drömmar som alltid måste jävas av verkligheten har jag etablerat detta kärva realismbetonade illusionslösa grymma och hårda men i kärnan fasta och stabila ryska rike, i vilket den hårde kompromisslöse ensam tsaren utgör hjärtat. Jag har i egenskap av tsar gjort mig till fiende till allt verklighetsfrämmande, allt flams, alla illusioner om frälsning och paradiset, kyrkan och Kristus och islam och alla västerlandets filosofier. Bysans bytte ut Kristus mot Muhammed. Muhammed vann genom att islam koncentrerar sig mera på den ende Guden än vad kristendomen gör, som ju har tre gudar, eller två jämte den ende. I princip är Muhammed lika illa som Kristus, då ju endast Gud är fullkomlig. Den ryska makten har jag baserat på verkligheten, den smutsiga jorden, det röda blodet, vardagens kärvhet, livets skoningslösa gråa realism. Det är Gud för mig i hans enda påtagliga och yttersta sannings gestalt: det eviga lidandet, vilket luttrar människan och bara för henne närmare Gud ju mera hon lider. Lidandet är den yttersta sanningen, och det blir bara sannare ju värre det blir. Jag har skapat den lidande nationen Ryssland, som genom sitt alla andra nationer överträffande lidande har blivit världens första och främsta, största och mäktigaste nation. Illusionerna bragte Bysans på fall. Ryssland skall aldrig få ha några illusioner. Och den dag illusioner vinner insteg i Rysslands hjärta, såsom den illusionen om att alla skall vara lika inför Gud eller som att ingen skall ha rätt att äga mer än den andra, som Thomas More i England dillade om, skall det vara inseglet på Rysslands stundande undergång. Jag har gjort enväldet i Ryssland starkare än någon annanstans i världen, och så länge det enväldet förblir envælde och sköts av hårda bestämda och verklighetsnyktra nävar skall Ryssland aldrig falla som Bysans och Konstantinopel för en barbarisk asiatisk övermakt.

Det är idén som berättigar och försonar hela min regering.

Lika litet som du eller någon annan kan döma mig kan jag själv döma mig. Endast Gud kan döma mig, och han må göra det efter min död. Själv gör jag det inte."

Jag var svarslös. Jag mindes alltför väl de fruktansvärda dagarna i maj 1453 då Europas likgiltighet offrade Konstantinopel åt Europas mest barbariska och blodtörstiga folk turkarna ledda av en endast 21-årig överambitiös sultan utan några som helst skrupler och som kunde använda sig av vilka medel som helst för att erövra Konstantinopel och som även gjorde det: mannen som med avsikt lämnade Kerkaporta öppen, genom vilken turkarna i hemlighet kunde komma in i staden så att säga bakvägen och allenast därigenom komma den på fall, var den grekiske härhövitsmannen Notaras, vars dotter sultanen var intresserad av, och som utlovats höga titlar och befattningar om han hjälpte turken, vilken fälla han föll i till hela Konstantinopels och kristenhetens fördärv. Alltför väl mindes jag de fruktansvärda dagarna, då den heligaste av alla levande städer plundrades på allt, då dess varje kvinna våldtogs, då dess varje son mördades eller såldes som slav, då allt kristet i staden brändes och mördades och utplånades för alltid, utom de praktfulla byggnaderna, som kristenhetens största och vackraste kyrka Hagia Sofia, som skändades genom att göras om till moské. Endast Jerusalem och Rom har under seklerna skändats värre än Konstantinopel. Och ingen i Europa lyfte ett finger för att motstå turkarna. Ungrare och serber, bulgarer och rumäner bistod turkarna i universalskändningen. Turkarnas kanoner göts av en kristen ungrare. För att få hjälp från väst försonade den siste bysantinske kejsaren Konstantin VIII den ortodoxa kyrkan med den katolska och erkände påven, men påven endast ryckte på axlarna. Utom en handfull idealistiska och vackra greker var de enda som hjälpte till med att försvara staden en handfull gennesare och en handfull venetianare, som ideligen trätte med varandra och bara tänkte på sina egna intressen i staden och slutligen rymde därifrån efter att ha plundrat den för egen del. Konstantinopels fall var en universalskändning som drabbade mänskligheten och civilisationen innerst i dess frommaste hjärta. Och mot bakgrunden av den katastrofen insåg jag plötsligt att Ivan den förskräckliges statsorganisation var det någon mening med. Han hade byggt ett oförlikneligt bålverk mot Asien till skydd för Europa, och jag insåg att Europa kunde ha behov av ett sådant bålverk mot islam och mot mongoler och kineser och tatarer och turkar. Men jag kunde inte låta bli att fråga:

"Nå, den svenske kung Eriks son Gustav då?"

"Den stackaren. Ja, han var en riktig oskuld. Ett litet glas vodka slog upp honom som en öppen bok: sedan var alla hans politiska hemligheter värdelösa, ty han höll inte inne med något. En sådan kunde inte klara sig i Ryssland, var alla bara tar, var alla bara våldtar, var alla bara utnyttjar, var ingenting behandlas mera skändligt än godheten. Han var en god pojke i motsats till alla ryssar, och därför förgicks han i Ryssland, och det gjorde mig ont om honom. Lever kung Erik ännu?"

"Han lär försmäktas i fängelse inspärrad av sina bröder för sin lärdoms och begåvnings skull."

"Ja, sådan är politiken. Just för att ryssarna är så onda, så ruttna, så bestialiska, så perversa och så liderliga måste jag vara värst av dem allesammans om jag i egenskap av den ryska makten skall kunna regera dem."

"Jag förstår," sade jag.

"Jag tror att du förstår," sade han. Och nu såg han på mig igen, men hans blick var nu mänsklig och blyg, som om han skämdes över sin bikt. Och så frågade han:

"Dömer du mig fortfarande till döden?"

"Min vän," sade jag, "jag dömer dig inte. Ingen kan döma dig och Ryssland utom Gud."

Och jag reste mig och gick därifrån. Han lät mig lämna palatset utan att skicka någon att följa och bevaka mig. Jag gick ut från Kreml och förberedde min avresa från Ryssland.

Jag var i Smolensk när jag hörde att tsaren hade dött. En upphetsad munk berättade historien för mig.

"Den adertonde mars sade han till sina spåmän att de skulle alla dö följande morgon om han då alltjämt levde. Så satte han sig och spelade schack med ädlingen Boris Godunov, men när de spelade så föll alltid tsarens kung omkull på brädet. Ständigt föll den genom någon ny armrörelse eller olycklig bordsskakning, och detta upprörde tsaren våldeligen. Så plötsligt fick tsaren ett anfall och kastade sig bakåt i stolen. Fåtöljen for bakåt och tumlade över ända, och när hovmännen skulle resa upp stolen och tsaren, var tsaren inte längre vid liv. Han hade brutit nacken, och det var strax före solnedgången den 18 mars, den dag för vilken hans död hade förutspåtts."

Jag visste inte hur mycket jag skulle ta den historien på allvar, men det var ett faktum att Ivan den förskräcklige var död. Och jag anade alla de hemska plågor som nu på allvar skulle ansätta det väldiga riket och skyndade med ännu större iver att bege mig ut ur det olycksdrabbade landet.

Sådan var nu mitt möte med Ivan den förskräcklige.

Det slår mig nu hur lika omständigheterna kring den 29 maj 1453 och den 8 november 1917 i Ryssland var varandra. I Konstantinopel under dess sista år var stämningen exakt den samma som i Ryssland under tsardömet sista år. Bysantinerna trodde att de var dömda och såg ingen framtid och ansåg slutet oundvikligt. Precis samma fatalism präglade tsardömet sista upprätthållare. Det var en kulturtrötthet utan like. Och liksom bysantinerna var så blåögda att de kunde tro gott om den turkiske sultanen och tro på hans falska propaganda var det fallande tsardömet ryssar så blinda i sin godtrogenhet att de trodde att revolutionen skulle medföra bättre tider, mildare regeringar och större tolerans. Och liksom den turkiske sultanen kom alla bysantinernas ljuva illusioner på skam och bara upphöjde de bästa grekerna med att upphöja deras avskilda huvuden, så kom bolsjevikerna alla godtrogna ryssars alla förhoppningar och

illusioner på skam med att mångdubbla de ständiga massavrättningarna, göra enväldet mäktigare än någonsin, befästa intoleransens princip i Rysslands hjärta för evärdlig tid och till och med försöka utplåna det enda ljus som Ryssland någonsin har haft: religionen, kyrkan och tron på Gud. Precis som turkarna när de erövrade det erbjudna Konstantinopel och plundrade och utplånade allt gott där till sista grekiska spädbarn, så massakrerade bolsjevikerna allt gott som fanns i det Ryssland som tsardömetns representanter frivilligt överräckte åt dem. Tsarens tjänare överlämnade åt bolsjevikerna det heliga Ryssland som gåva med hopp om gott samarbete, liksom bysantinerna åt turkarna generöst överräckte gåvan Konstantinopel i hopp om att turkarna skulle vårda den, men bolsjevikerna liksom turkarna tackade för denna kostbara gåva endast med att omedelbart för alltid slå sönder den och därvid skratta rått av hjärtans lust av enbart hån och skadeglädje.

Ivan den förskräcklige var en som visste att en sådan kostbar politisk och kulturell gåva aldrig kunde skänkas bort eller avstås ifrån med bättre resultat än det bittraste av allt: total otacksamhet. Han föredrog därför att hålla skatten för sig själv för enbart tsarens vidkommande, aldrig dela med sig av den och ständigt bära den som det tyngsta av alla kors på sin rygg. Han var trots allt en ansvarsfull människa. Och hans tids Ryssland fattade det och var honom tacksam där för. Därför var han, den grymmaste av alla kejsare, den mest avhållne av alla kejsare.

158. Förloraren

Det var hos Felix Kersten jag träffade honom, "mannen med de undergörande händerna", en av dessa talrika osynliga hjältar under det andra världskriget som kunde rädda desto fler liv och åstadkomma desto fler mirakler ju mera osynlig och okänd han förhöll sig. Det fanns många sådana, Oskar Schindler var en annan, liksom den svenske industrimagnaten Eric Ericksson, men Felix Kersten hade en alldeles särskilt immun ställning bara genom sitt hantverk som massör, där han hade en högst egenartad begåvning med en unik förmåga till vad som idag kallas *healing*.

Det var hos honom jag träffade hans mycket obskyre gäst, en slagen man som gjorde det mest patetiska intryck man kan tänka sig. Jag hade aldrig sett någon så patetisk, en grundligt fallen man som förlorat allt och verkade fullständigt förlorad i tillvaron, som en skolmästare som blivit pryglad av sina elever och kastats ut ur skolan. Han hade en lapp för ögat och en missanpassad mustasch, och båda attiraljerna verkade så övertydligt enkom påklustrade för att krampaktigt åstadkomma någon sorts förklädnad. Han var inte bara på flykt. Han hade ingenting att fly till. I sin hjälplöshet hade han sökt sig till sin undergörare och mångårige vän Felix, som inte ens han kunde göra något för honom.

Trots hans bedrövliga misslyckade förklädnad och sitt tillstånd av djupt förfall på hopplöst dekis kände jag ändå omedelbart igen honom. Han hade ju ändå varit en av världens mäktigaste män och bara för två veckor sedan störtat ner i avgrunden.

"Kan du göra något för denne stackars fallne man?" frågade mig Felix.

"Nej, det kan jag inte, och jag fruktar att ingen kan det. Han är ju den han är och kan aldrig komma undan med det. Han är förlorad. Allt jag kan göra för honom är att prata med honom."

"Prata med honom då. Försök åtminstone få honom att inte begå självmord."

"Tror du att det går?" hade jag på tungan, men jag sade det inte. Jag pratade med den stackars fallne mannen, som inte ens längre såg någon utsikt till att kunna leva vidare för sin egen familj och sin älskade dotter.

Felix introducerade mig för honom. "Det här är en gammal god vän till mig. Han kan knappast hjälpa er, men ni kan prata med honom."

"Vet han vem jag är?"

"Naturligtvis vet jag vem ni är. Er förklädnad bara förhöjer er övertydligt pinsamt belägna personlighet."

"Så ni är bildad. Det är inte många kvar i vår värld som är det."

"Nej, ni har ju lyckats utrota de flesta."

Det startade honom. "Kommer då världen att fördöma oss för vad den tvingade oss till? Var Versaillesfreden vårt fel? Hade vi inte rätt att försvara oss när världsjudendomen förklarade oss krig så fort vi kom till makten 1933 och med polackerna när de förföljde alla tyskar som blivit kvar inom det nya Polen i de landskap som i 600 år varit tyska? Min vän, anklagar ni oss för det andra världskriget när det enda vi ville var att göra motstånd mot kommunismen som med sin omänsklighet, våld och brutalitet försökte ta över världen och nu verkar att ha lyckats?"

"Var det då nödvändigt att starta det andra världskriget? Ni kommer aldrig att kunna slingra er ifrån att det var ni som startade det."

"Mot vår vilja. Vi beklagade det. Ingen beklagade det mer än Führern, som aldrig hade fel, lika litet som Napoleon och Karl XII hade det. De gjorde sig högst skyldiga till felberäkningar genom vad de omöjligt kunde förutse vilket vållade deras fall, och stackars Rudolf Hess, som stod Hitler allra närmast, försökte faktiskt vrida klockan tillbaka. Men Churchill hade som imperialist fallit för Stalins imperialism, och de kom överens, vilket blev Tysklands fall. Vi trodde aldrig engelsmännen skulle svika oss när det gällde det stora internationella universella korståget mot kommunismen. När de förklarade oss krig samman med Frankrike två dagar efter att vi tvingats lösa det polska problemet med deras förföljda tyskar med våld var det Hitlers livs största överraskning. Han kunde aldrig förstå engelsmännens blindhet inför den växande bolsjevikiska faran. Jag tror Chamberlain insåg sitt misstag efter att han låtit sig tvingas till att förklara oss krig och att det var därför han avgick och lämnade platsen ledig åt bulldoggen Churchill att ta över, som var helt oresonlig."

"Judarna då? Var det då så nödvändigt att göra världsjudendomen till er fiende och så hårt förfölja alla judar? Vad ont hade de gjort Tyskland genom sina enorma uppbyggliga insatser inom den tyska kulturen och filosofin, enkannerligen inom musiken? Var inte detta om något Hitlers stora misstag?"

"När världsjudendomen förklarade oss krig 1933 kunde vi inte ha alla de judar som hotat ta över landet ända sedan 1918 kvar i landet inom ledande positioner. Vi kom överens med sionisterna i Palestina att göra oss av med dem i godo så att de fick utvandra dit och där få ersättning för allt vad de lämnat kvar i Tyskland. Det var vad amerikanerna kallar en *fair deal*, som båda parter vann på. Alla som ville fick frivilligt utvandra till Palestina, och alla som var vettiga nog gjorde det. De som var kvar efter 1939 blev krigets fångar, och först efter 1940 måste vi börja ta i tu med att lösa judefrågan på allvar. Så vad gjorde vi egentligen för fel?"

"Kuppen 1933, som gjorde er till diktatur. Ni anlade riksdagshusbranden och hittade en debil idiot att kunna göra till syndabock för er kupp, så att ni kunde införa ett kroniskt undantagstillstånd, som gjorde er till en bestående terrordiktatur."

"Det är hårda ord. Allt vi ville var egentligen att bringa ordning. Vi hade ju haft total oordning i femton hemska år av kaos, sönderfall, slitningar, uppror och ekonomisk undergång. Ni kan inte förneka att Hitler satte landet på fötter."

"Och Rothschilds och amerikanska bankirer hjälpte er med den saken. Ni hade aldrig kunnat göra det ensamma. De hjälpte även bolsjevikerna att störta tsaren. Man frågar sig varför demokratiska krafter hjälper formidabla diktaturer till makten."

"Ja. Det är väl deras sätt att kompensera sig för att de inte kan göra sig till diktatorer i sitt eget land."

"Ja, kanske det."

"Nåväl, min vän, jag vet inte vem ni är, men jag står för vad jag gjort, och jag har själv ingenting att ångra. Jag ser ditt besök som kanske min sista chans att förklara och försvara både mig själv och vad vi i konstruktiv mening faktiskt försökte åstadkomma. Jag erkänner vårt nederlag. Vår Führer har inte gjort det ännu och kommer väl aldrig att göra det, men vi borde ha inlett fredsförhandlingar redan efter Stalingrad, allra senast efter Kursk. Vi var egentligen redan förlorade efter El Alamein i Egypten redan '42. Ju längre vi dröjde med att erkänna att vi förlorat kriget, desto värre blev förlusterna, desto fler och mer tragiska blev offren, desto större värden gick förlorade, och desto mera skönhet, kultur och unika uråldriga stadsmiljöer gick förlorade. Var det verkligen Hitlers fel alltsammans? Var det så nödvändigt att utsätta Hamburg och Dresden för eldstormar, som nästan bara drabbade oskyldiga civila i många tiotusental?"

Det kunde jag inte svara på. "Vad mer kan ni försvara?"

"Vår största ansträngning, eller min största ansträngning, var våra banbrytanden inom det ockulta, inom filosofi och vetenskap, forskning och

utforskning i ämnen som egentligen i alla tider genom kristendomens hämsko varit förbjudna. Det var Wagner och Nietzsche som öppnade den porten, och bara vi vågade inträda och vara konsekventa i att utforska den nya vägen.

Och hade då de gamla vikingarna, antikens mytologiska kulter, hinduismen med dess oändliga andliga värld oändligt tillbaka i tiden och andra banbrytande ockultister som teosoferna fel? Vad finns det för bevis att en allsmäktig gud någonsin existerat? Var han inte ursprungligen en beduinsk stamgud, Abraham var ju beduin, som sedan araberna åter reducerade till en primitiv och brutal stamegoistisk stamgud som bara var till för att främja den egna stammen? Och har inte alla evangeliska skrifter från början tillrättalagts och stympats med de intressantaste delarna från början stulna och bannlysta för att passa en folkförslavande världskyrka? Har inte kristendomen från början använts fel, misstolkats, missbrukats och använts till makt i stället för till fred och kärlek? Vi försökte åstadkomma ett alternativ till den misslyckade monoteismen som genom historiens verklighet förlorat all trovärdighet. Vi återvände till grunderna, till hedendomen som fanns före Kristus, till de inspirerande mytologierna, till Asiens fantastiska uråldriga andliga traditioner och framför allt till ett sunt förhållande till naturen genom jorden på ett så närgående och hälsosamt sätt som möjligt. Var det fel att uppfinna ett alternativ till den monoteism som aldrig gjort annat än missbrukats och gått fel från början?"

Han hade mig där. Detta var hans trumfkort. Det är aldrig fel på filosofi, men religionerna har alltid tenderat att urarta och gå fel. Han hade verkligen velat råda bot på detta och funnit nationalsocialismen och Hitler som ett medel att förverkliga sin ockulta idealism.

"Vad tänker ni göra?" frågade jag slutligen.

"Vad kan jag göra? Hitler har förklarat mig som förrädare för att jag försökte fredsunderhandla med engelsmännen innan allting var förstört. Nu är allting förstört, och till och med Dönitz har förklarat mig icke önskvärd. Inte ens vår ädle vän Felix Kersten kan hjälpa mig. Det enda jag har att göra är att ge mig åt engelsmännen."

Och det tänkte han faktiskt göra, och han gjorde det i ett sista hopp om att möta någon sorts försoning och förmildring av hans öde genom att självmant överlämna sig i deras händer. Napoleon hade väl haft någon sorts liknande förhoppningar när han gav sig åt dem utan att ha en aning om att de skulle kidnappa honom till Sankt Helena. Men han var inte dum. När han hörde hur det gått för andra ledande tyskar som överlämnat sig, hur somliga torterades och misshandlades, hur andra skulle ställas inför rätta i långtgående rättegångar som bara kunde sluta med avrättning, tog Heinrich Himmler slutligen sitt öde i sina egna händer och svalde cyankalium dagen innan han skulle utsättas för sitt första förhör. Han blev 45 år gammal.

Somliga menar att han därmed kom billigt undan. Man vet ännu inte idag om Hitler och Bormann kom undan eller inte, men mycket tyder på att de gjorde det. Många andra kom inte undan. De flesta som gav sig hamnade i

Nürnberggrättegångarna, och Dönitz var nästan den enda som kom därifrån med någon ära i behåll. Man kan inte blunda för det faktum att Hitler när han gav upp överlämnade vad som var kvar av Tredje Riket i hans händer vittnar om någon sorts ändå hederligt ansvar. Dönitz var ju i princip amiral Canaris efterträdare, ledaren för Tredje Rikets underrättelsetjänst, som Hitler själv alltid respekterat och sett upp till, och som till och med Churchill kallat den mest hederliga mannen i Tyskland.

Felix Kersten (1898-1960) blev Heinrich Himmlers personliga massör redan 1939 och förblev det till slutet av kriget, varunder han vann Himmlers synnerliga förtroende för sitt framgångsrika botande av dennes magbesvär vilket han

utnyttjade till att genom övertalning kunna rädda 60,000 judar undan koncentrationslägren. Mot slutet av kriget fick han till och med Himmler att ta emot en företrädare för den Judiska Världskongressen (Norbert Masur) för frigivandet av 7000 kvinnliga fångar från Ravensbruck. Efter kriget bosatte sig Kersten i Sverige och fick svenskt medborgarskap 1953. Hans hustru Irmgard (född Neuschäfer) levde ända till 2004.

159. Fegisen

Efter sekelskiftet var Prag nästan lika betydande som Wien i sin dominans över Centraleuropa, men i motsats till Wien hade Prag på den tiden kanske Europas mest lysande och framstegsvänliga hov, som direkt kunde konkurrera med Paris i avantgardistisk överlägsenhet. Giordano Bruno till exempel var ju alltid lika välkommen vid den lysande och praktfulle kejsar Rudolf II:s hov i Prag som hos Caterina de' Medicis kungliga familj i Paris, med den skillnaden att Rudolf dock var kejsare.

Det var helt avsiktligt som jag begav mig dit enkom för att utmana och utröna sin tids kanske mest extravagante man innan det var för sent, för hans landsflykt tydde på att hans liv höll på att gå åt pipan. Det var få som egentligen förstod sig på vad han sysslade med, medan hans internationella ryktbarhet mest kom sig av hans märkvärdiga näsa, som inte liknade någon annans, då han hela tiden bytte ut den för att anpassa den till olika tillfällen. Den enda som kunde mäta sig med hans ryktbarhet genom sin näsa var Cyrano de Bergerac långt senare, men Cyranos näsa var åtminstone fullkomligt naturlig hur mycket den än stack ut. Den astronomiska näsan i Prag var helt konstgjord, då den riktiga gått förlorad på ett tidigt stadium i en meningslös duell om en matematisk formel. För att ha någon näsa alls hade han då skaffat sig en porslinsnäsa, sedan en silvernäsa och även en guldnäsa för högtidliga tillfällen. Det var detta han var berömd för och inte alls för sina matematiska formler som han nästan förlorat sitt liv på och åtminstone näsan. Somliga drog den slutsatsen av hans öde att han helt saknade näsa för sin egen självbevarelsedrift.

Det var nämligen inte bara för sin matematiska fåfänga han riskerat livet. Som Europas extravagantaste man och därtill oförsämr rik hade han kunnat kosta på sig vilka älskarinnor som helst och även tagit hand om diverse kvinnliga kungligheter, vilket inte varit väl sett vid Köpenhamns hov, varför han trots sin ordentligt etablerade och firade ställning sett sig nödsakad att gå i landsflykt och hamnat i Prag, där Rudolf II visade ett synnerligt intresse för hans astrologiska insikter och därför gav honom det uppdraget att kartlägga för kejsaren vilka dagar på året som det var olämpligt att satsa på viktiga företag. Astrologen undersökte saken noga och kom fram till att det var särskilt under vissa 32 dagar under året som det kunde vara vanskligt att till exempel starta krig, gifta sig eller ge sig ut på resor. Kejsaren antecknade noga dessa 32 riskabla dagar och lär ha

följt den astrologiska instruktionen utan att råka illa ut, varför han drog slutsatsen att denna matematiska beräkning måste vara tillförlitlig och ofelbar.

Det var alltså denna äventyrare jag sökte upp i Prag där han satt och festade och levde högt på Rudolf II:s gästfrihet vid hans hov anno 1601, och vi hade en del intressanta samtal tillsammans, som dock gled in på helt andra ämnen än vad som varit min avsikt. Han försvarade ingalunda sitt charlataneri, som han oförskämt skröt med, medan han däremot tvingades på defensiven inom det ämne som var hans styrka och som han behärskade bättre än någon annan på sin tid, nämligen astronomin.

Han var ju sin tids ledande astronom och fortsatte traditionerna från Nostradamus och John Dee i sina idoga forskningar i både det vetenskapliga och det ockulta, och han upptäckte faktiskt en massa stjärnor som ingen hade haft en aning om. Han förde noggranna anteckningar om sina uppteckningar och planerade den ena boken efter den andra, men väldigt litet kom utanför hans skrivbord. Kungen av Danmark gav honom en egen ö att husera i och bygga sitt eget astronomiska laboratorium på, det så kallade Uranienborg, som var som en astronomisk fästning. Även i sina fantastiska spekulationer och virtuella resor ut i rymden var han en förelöpare till Cyrano de Bergerac, som ju var den första som reste till månen, även om han bara gjorde det virtuellt.

Jag gav upp när jag inte kunde få honom till att skämmas det minsta lilla över sina charlatanmässiga taskspelerier, och de 32 Tycho Brahe-dagarna ryckte han på axlarna åt som en bagatell: "Kejsaren gav mig i uppdrag att utforska saken, och han fick vad han gav mig betalt för. Det är ingenting att tala om." Men om något av Tycho Brahes livsverk blev bestående var det just hans fastslagna 32 Tycho Brahe-dagar som något av en folktradition som ännu var helt levande på 1800-talet.

Men vi kom oundvikligt in på det här med astronomi, som ju var en helt ny vetenskap, som egentligen Tycho Brahe grundat eller åtminstone varit en av grundarna av. Det hade ju börjat med polacken Copernicus, men han hade dött innan hans epokgörande arbete publicerats, så han hade aldrig kunnat försvara sina teser, som naturligtvis brännmärktes och hamnade under Vatikanens index över förbjudna böcker, John Dee hade mera fastnat i astrologins metafysiska möjligheter till obegränsade spekulationer samt vanlig magi och slutligen älvornas okända värld, medan Giordano Bruno genom sin öppenhet och frispråkighet alltför tidigt råkat alltför illa ut. Tycho Brahe hade givits fria händer av danske kungen och aldrig störts av någon intolerans men i stället genom sin frihets obegränsningar fallit för frestelsen att hänge sig åt amorösa äventyrligheter och risktaganden utan att tänka sig för, vilket skaffat honom farligare fiender än både Copernicus, Nostradamus, John Dee och Giordano Bruno, då ingen man tål att bli bedragen på kärlekens område, vilket kan utlösa de mest formidabla vedergällningar.

Naturligtvis intresserade jag mig för hur långt han egentligen hade kommit i sin astronomi, då han tagit med sig ansenliga luntor och astronomiska

instrument till Prag. Men när vi kom in på ämnet Copernicus slog han mig med häpnad.

"Jag beklagar, min vän, men Copernicus hade fel."

Jag måste hämta mig innan jag kunde genmäla: "Men hur kan ni påstå det? Har ni läst hans verk?"

"Naturligtvis har jag läst det, men han slog bara ett slag i luften och vågade komma med en djärv satsning i form av en utmanande teori därför att han visste att han skulle hinna dö innan det kom ut."

"Så ni förkastar den heliocentriska världsåskådningen?"

"Naturligtvis. Jag kan inte göra annat."

"Men hur kan ni då kalla er astronom och vetenskapsman? Föredrar ni då att hålla er till John Dees fantastier och spekulationer i ren magi och vidskepelse?"

"John Dee var en svärmare och fantast som bara dillade. Varenda astronomisk tes jag har kommit fram till kan matematiskt bevisas. Jag begår inga misstag."

"Så ni håller fast vid Vatikanens dogm att solen, planeterna och stjärnorna cirkulerar runt jorden?"

"Det måste man göra. Man kan inte påstå något annat."

"Men om ni läst Copernicus vetenskapliga slutsatser måste ni ju veta att det är fel."

"Han kunde djärvas påstå vad han påstod emedan han visste att han snart skulle dö. Jag vill leva och måste därför kompromissa med verkligheten och hålla mig till vad som gäller i världen."

Jag kom med ett djärvt inlägg. "Så ni har blivit skrämde av vad som hände med Giordano Bruno."

"Nämn inte hans namn."

"Men han hade rätt. Det måste ni väl veta?"

"Religionen angår inte mig. Han förnekade att Jesus Kristus var Guds son och blev bränd för sin dårskap att påstå något sådant i trots mot hela världen. Han var inte klok."

"Det är inte det jag tänker på. Han hävdade att stjärnorna är andra solar och solsystem som vår egen sol med dess planeter. Förnekar ni även detta?"

"Han hade rätt i hävdandet att stjärnorna ligger mycket längre bort än planeterna, så långt bort att de egentligen inte borde synas alls, om de inte hade en egen lyskraft. Ja, han kan ha haft rätt att de allesammans är andra solar som vår egen sol. Men vi kan inte frångå det faktum att jorden är vårt solsystems och hela universums centrum."

Columbus framhärskade ju i det längsta i att påstå att han upptäckt sjövägen till Indien och att det var öar utanför Cathay han upptäckt och inte någon ny kontinent, fastän han måste ha vetat att Amerika var något helt annat än Asien, men han liksom fastnade i sina egna förutfattade meningar, och jag upplevde att Tycho Brahe gjort samma sak. Han var förlorad i sig själv och hade fastnat i sina

villfarelser, fastän han måste ha vetat eller åtminstone anat att verkligheten var en helt annan.

Bara några dagar senare insjuknade han och dog där i Prag hos kejsar Rudolf. Man befarade att han hade förgiftats, men han hade haft svårt för att kissa och till slut bara kunnat kissa under mycket svåra plågor och det minimalt. Denna åkomma hade jag sett drabba åtskilliga utsvävare som sett något av en ära i att

genomföra så många förhållanden som möjligt och som aldrig nekat sig ett samlag så fort det gavs en möjlighet. Han hade försökt kurera sina urinkanalsproblem med kvicksilver, och det var troligen kvicksilver han dog av. Andra menade att han förgiftats av någon utsänd från det kungliga hovet i Danmark, vars kung aldrig kunnat förlåta honom vissa amorösa vidlyftigheter inom själva den kungliga familjen, varför en agent sänts ut på ett specifikt uppdrag, liksom Putin i modern tid skickat hemliga agenter till England för att åtgärda den oacceptabelt fortlevande existensen av en av hans kritiker genom att hemligen förgifta Alexander Litvinenko med ett hemligt ämne, som dock desto tydligare kunde spåras då det spritt sig över ett helt hotell. Tycho Brahe blev bara 55 år gammal och lämnade alla sina arbeten ofullbordade, han hade bara börjat, men hans anteckningar togs om hand av hans assistent Johannes Kepler, som omgående gick in för att stadfästa den heliocentriska världsbilden, som Tycho Brahe, trots att han var sin tids mest överlägsna astronomiska geni, och trots Copernicus föredöme, fegt nog hade förnekat.

När Tycho Brahe förlorat sin gynnade ställning vid hovet efter Fredrik II:s frånfälle och Christian IV inte var lika villig att sponsra honom, så att han nödgades söka sig utomlands, förföll hans anläggningar vid Uranienborg ganska snabbt och blev till endast rester av ruiner. Nästan ingenting finns kvar idag utom ett nyinrättat museum. Han var ändå sin tids ledande astronom.

160. Fången

Giordano Bruno fick jag tyvärr aldrig möjlighet att hälsa på, då han hölls i isolerad fångenskap i sju år innan de brände honom på bål. De enda han fick träffa under den tiden var sina inkvisitorer.

Men en fånge lyckades jag faktiskt komma in till utan att han blev avrättad, men det var långt tidigare, och han var betydligt oskyldigare, hur mycket fritänkare han och hela hans familj än var.

Jag Ursäkta att jag stör dig, Enzo.

Enzo (ser upp) Ni stör mig inte alls. Vilket sällskap som helst är välkommet, i synnerhet om det kommer från andra sidan graven, ty alla mina käraste finns där.

Jag Jag är faktiskt levande.

Enzo Ja, jag ser det, och du ser inte ens ut som någon hemlighetsfull biktfar med eventuella mordarplaner, även om vem som helst annars skulle uppfatta dig som misstänkt, men vilket besök som helst är välkommet och, som sagt, i synnerhet om det är från andra sidan graven. Ursäkta min misstänksamhet, men du verkar faktiskt tidlös på något sätt, och i vilket fall är det som en hälsning från en annan och bättre värld. Vilken värld kommer du ifrån?

Jag Jag misstänker att vi båda hör hemma i tidlöshetens zon.

Enzo Ni förbryllar mig. Själv är jag hopplöst fast i dödlighetens fälla, men jag förmodar att jag inte har långt kvar nu. Tiden har gått för långt, och åren har blivit för många.

Jag Hur länge har du suttit inspärrad här nu?

Enzo Tjugotvå år.

Jag Vad var ditt brott? Får man fråga? Vad gjorde du för att hamna här för en så lång tid?

Enzo Jag tillhörde fel familj. Det var mitt enda brott, och jag kämpade för den. Jag var krigare liksom min far och alla mina bröder, och vi slogs alla så länge vi kunde men tyvärr mot en hopplös övermakt i form av dumheten, avunden och ondskan.

Jag Jag visste det nog, men jag ville ändå försäkra mig om din tillit. Du behöver inte tro mig om du inte vill, men jag är faktiskt den så kallade Ahasverus, skomakaren från Jerusalem

Enzo Är det möjligt? I egen hög person! Jo, när jag betraktar dig tror jag dig. Du kan inte vara någon annan. Ditt öde står skrivet i din panna. Du blev offer för den kristna världslögnens statskyrka, precis som hela min familj blev.

Jag Berätta något om din familj. Jag behöver uppdateras.

Enzo Så mycket måste du ändå veta, att det smärtar mig att behöva berätta om dem. Det är en ödestragedi lika svår som din, som dock bara var personlig, men hela min familj blev drabbad och gjorde ännu mindre för att förtjäna den.

Jag Vad gjorde ni då för att förtjäna den alls?

Enzo En bra fråga. Vi var framgångsrika. Min far var ju den mäktigaste kejsaren genom tiderna. Han behärskade i princip hela Italien utom påvestaterna och hela det tysk-romerska riket, från Sicilien till de baltiska länderna under den Tyska Orden. Dessutom erövrade han Jerusalem.

Jag Vad skulle det vara bra för? Visste han inte redan att det är världens mest politiskt belastade stad?

Enzo Kanske just därför. Han såg det som en utmaning. Han blev ju bannlyst av den förbannade påven för sin liberalism och frispråkighets skull, han umgicks ju över gränserna för sin religion med både judar och muslimer, tog dem i sin tjänst och omhuldade dem vid sitt hov. Det tyckte påven var farligt och okristet, så han bannlyste honom, och enda sättet för min far att bli av med bannlysningen var att genomföra ett korståg mot det heliga landet. Det gjorde han med den äran utan att en pil avfyrades genom bara diplomatiska manövrer. Både judar och araber välkomnade honom till Jerusalem, han är väl den enda någonsin som lyckades ta staden utan våld, och han blev av med bannet, men när han kom hem igen blev han bannlyst på nytt.

Jag Och så började de eviga krigen mellan guelfer och ghibelliner, som till slut ledde till din fångenskap på livstid.

Enzo Ja, jag togs fången vid Fossalta. Min far levde då ännu och försökte få mig utväxlad, men han dog året därpå utan att ha lyckats just när han äntligen

såg ut att få hem segern på alla fronter mot den fördömda kyrkan och dess slavar. Jag var en alltför dyrbar fånge för att de någonsin sedan skulle gå med på att ge mig fri. Jag betraktades väl som alltför farlig.

Jag Du var din faders älsklingsson och den av hans söner som var mest lik honom, med ditt blonda långa hår, ditt sinne för kultur och poesi, din entusiasm för falkeneringskonsten, din ridderlighet och din okuvlighet.

Enzo Smickra lagom, Ahasverus. Mina bröder och deras söner var minst lika goda soldater som jag.

Jag Var det kört för er i och med att er fader dog?

Enzo Påven var för hård och för hänsynslös. Han gav sig den på att till vilket pris som helst utrota hela vår familj när pappa var borta. Han mobiliserade dominikanerna och franciskanerna emot oss för att angripa oss underifrån och i ryggen, och han fick hela världskyrkan att predika hat emot oss.

Jag Var det tacken för att din far gav påven Jerusalem utan strid?

Enzo Ja, det var det. Vi var för duktiga. Vi var för sköna. Vi var för ledande. Vi var för dominerande och bra. Vi hotade kunna förena hela världen mot kyrkans mörka tyranni av förslavande vidskepelse genom skrämselfterror. Vi var för kloka och överlägsna. Vi utrotades till sista man. Det är bara jag kvar, och jag har inte långt kvar.

Jag Det var därför jag ville besöka dig innan det var för sent, för att få träffa denna idealiska furste av upplysning och kultur, den sista kvarvarande medlemmen av en kejserlig familj som var för duktig och god för denna världen och som därför måste utrotas till sista man, bara för att den genomskådade den politiska kristendomens lögner. Vi kommer aldrig att få se en vackrare och ädlare man. Tror du jag kan göra något för dig, Enzo?

Enzo Inte mycket, men det minsta är mycket nog. Du kan komma ihåg mig och kanske vittna om mig inför framtiden, om du kommer dit. Vårt enda brott var att vi levde i fel tid. Vi levde fem hundra år för tidigt.

Jag Jag ska framföra det till dem som lever om fem hundra år.

Enzo Min gode man, ert besök är i högsta grad gåtfullt och oförklarligt, och jag kan inte ta det som något annat än som ett varslande om min snara äntliga död, vem du än är, men jag skulle kunna acceptera att du verkligen är den legendariske Ahasverus – någon måste ju alltid kunna leva vidare och föra mänskligheten vidare trots dess dödlighet, ofullkomlighet och fördömdhet. Du anar inte hur högt jag värdesätter det, men det har samtidigt varit omtumlande och ansträngande för min högt drivna känslighet, som drivits till sin spets genom min familjs lidanden. Må ditt besök få en arkivplats i evigheten. Om jag får ingå i evigheten med bibehållet självmedvetande skall jag alltid bevara ditt besök som det sista ljusa minnet i det djupaste mörkret av mitt liv.

Jag Väl bekomme, kollega. Du är en filosof som jag, och vi har det gemensamt, att vi aldrig kan ge upp och allra minst inför evigheten.

Enzo Tack, kamrat. Välkommen åter. Vi kanske ses igen i en annan evighet.

Jag Jag var bara en oansenlig skomakare, men du var inte bara riddare utan en kejserlig konung.

Enzo Bara en titel. Jag var bara på Sardinien i tre år. Min far var ursprungligen egentligen bara konung av Sicilien, men när han blev kejsare och kallades ut i krigen mot påvarna fick han aldrig mera se sitt Palermo eller Sicilien. Ack, det är hårt att födas till ansvar för världsordningen och därför nödgas till ett liv av bara krig och landsflykt.

Jag Ju bättre vi är, desto hårdare och mera orättvist straffas vi.

Enzo Ja, min gode resenär genom tidlösheten. Det adelskapet får vi ståta med för evigt.

Jag På återseende.

Enzo Nej, evigheten är redan vår, och i den kommer vi aldrig mer att kunna skiljas. Men ni måste resa vidare. Lycklig resa. (*vänder sig tillbaka till sina studier*)

Han orkade inte med mig längre, mitt besök hade varit för upprörande, men sådana samtal hörde till vardagen vid det kejserliga hopvet i Palermo på den tiden, så länge det fick leva vidare, det var där sonetten uppfanns som versmått som uppbar hela renässansen, men efter utrotningen av familjen Hohenstaufen, av vilka Fredrik II väl var den största och mäktigaste, kallad idag Italiens farfar och i viss mån en föregångare till det moderna enade Europa, har det kanske mest lysande av alla kejserliga hov aldrig fått någon upprättelse; medan hans favoritson Enzo var sin far helt upp i dagen och straffades därför med livstids fängelse för sin tapperhet i fält bara för att påvedömet var livrädda för honom genom både hans börd och intellektuella kapacitet.

161. Fallet Nolan

På tal om fångar som aldrig kom levande ut ur sin fångenskap, träffade jag faktiskt en gång en fånge på livstid, som ändå var kanske den friaste människa jag någonsin träffat. Man har betvivlat hans existens, många har avfärdat hans fall som rena skrönan, men jag träffade honom faktiskt, jag fick tillbringa en hel resa över Atlanten med honom, varunder jag livligt intresserade mig för hans fall och försökte ta vara på så många detaljer som möjligt. Många pusselbitar förblir för evigt förlorade, men jag kunde inte låta bli att berätta hans historia för en journalist jag senare kände, som gjorde saken till sin bästa novell och det kanske enda litterära verk som överlevt honom. Ändå var han en professionell författare och boren som sådan och skrev under hela sitt långa liv, men den lilla novellen blev hans signatur och bokmärke i evigheten. Han trodde inte själv på historien och tog för givet att jag bara meddelade honom en av mina vanliga skrönor, och han lär aldrig ha blivit mera förvånad själv än när han träffade andra människor som också hade träffat och lärt känna Philip Nolan.

Han var en lovande ung kadett med en självklar karriär framför sig inom antingen armén eller flottan när han råkade ut för den kontroversielle Aaron

Burr, som förlorade presidentvalet mot Thomas Jefferson med bara en röst. Liksom Jefferson hade han deltagit med den äran i frihetskriget och deltagit i unionens skapande och därefter fortsatt bland annat som vicepresident, men Jefferson såg honom som en alltför påflugen medtävlare och fick honom utmanövrerad ur politiken med den ökända duellen med Hamilton som förevändning. Amerika var ungt och omoget och kunde företa sig vilka äventyrligheter som helst och gjorde det med besked, och det stora Louisianaköpet från Frankrike var väl Jeffersons största insats. När Burr avlägsnades från politiken stack han västerut och spekulerade i en alternativ karriär vari bland annat Texas ingick i planerna – hans vision var att frånrycka Mexico det vidsträckta Texas, han såg det som en oundviklighet ändå med tiden, vilket han fick rätt i, men i sina äventyrliga politiska planer mot den vilda västern lyckades han värva nästan en hel generation unga rekryter inom militären, de flesta färdiga officerare och kadetter, som var lätt förförda för en entusiasm och storvulnhet i planeringen som Aaron Burrs, och en av dessa var Philip Nolan, en adertonårig lovande löjtnant.

Burrs planer spräcktes av regeringen i Washington, de trodde han ville förvärva hela Louisianaterritoriet för sin egen räkning och kontroll, och han ställdes inför krigsrätt med alla sina anhängare. Rättegångarna ägde rum i New Orleans, Burr frikändes i brist på bevis för att han haft några politiska planer alls, och man väntade sig att även alla hans unga lärjungar inom officerskåren skulle frikännas. Men förhandlingarna mot Philip Nolan tog en olycklig vändning.

Nolan var ung och empatisk och kände kanske mer än de flesta av sina kamrater Burrs bittra besvikelse på Washington, och när han ställdes inför rätta av krigsrätten i New Orleans lyckades denna oavsiktligt provocera unge Nolan till att fördöma Förenta Staterna och uttryckligen önska att aldrig mera höra talas om unionen. Domaren, en viss överste Morgan, var en gammal man, och dömde Nolan till att få sin önskan uppfylld.

Följaktligen fördes han ut till ett fartyg för att aldrig mera få gå i land. Han blev väl behandlad, han fick behålla sin löjtnantsgrad och betraktades alltid med respekt i synnerhet av sina medofficerare, men amiralitetets dom över honom iaktogs med rigorös noggrannhet. Ingen fick prata om Amerika med honom, och när det ibland blev socialt liv ombord bevakades han noga, så att han inte skulle få möjlighet att få veta något om sitt hemland av någon okunnig om hans fall.

Till en början tog han sin dom lätt med föga mer än en axelryckning, han såg den mest som ett skämt och lär faktiskt ha skrattat ut sin överste domare när han meddelades domen, men han mognade och började med åren alltmer inse den fulla vidden av den avgrund som ödet dömt honom till att sjunka ner i ett ständigt djupare hopplöshetens mörker.

När jag träffade honom hade han redan passerat medelåldern och var på god väg att åldras, men han hade kommit över sin egen tragedi. Hur han kunde

visa en sådan godmodighet och sinnesjämvikt med ett sådant öde intresserade mig, varför jag umgicks så mycket som möjligt med honom.

"I början tog jag det lätt. Jag såg det mest som att vara dömd till frihet, jag slapp ju armén och alla plikter och skulle ändå bli behandlad som en officer ombord, det var i princip en semester på livstid, men redan på min första kryssning slog det mig vad ödet egentligen hade ställt med för min räkning."

"Vad hände?"

"Jag sällade mig till en grupp jämnåriga kadetter ombord som ägnade sig åt högläsning. Vi läste turvis upp för varandra aktuell poesi, och i det här fallet var det Walter Scott. När det blev min tur hamnade jag i den sjätte sången av "Den siste bardens sånger", som inleds med raderna:"

Och han citerade utantill:

"Andas det en man med själ så död
att aldrig han till sig har sagt:
"Det här är mitt, mitt eget fosterland!"
vars hjärta aldrig inom honom lågat
när han sina fotsteg har styrt hemåt
från att ha bevandrat främlingsstrand!
Om sådan finns, märk honom väl;
för honom lågar ingen bards hänförelse;
om än hans titlar höga är och stolt hans namn,
omätliga hans rikedomar, lätt uppfylld hans varje önskan,
trots hans titlar, makt och snöda vinning,
den saten, helt begravnen i sig själv,
i livet skall gå miste om sitt goda rykte,
dö i dubbel måtto och gå under,
i den döda jord som var hans ursprung
obegråten, obekransad och förglömd."

"Som du ser, jag har aldrig glömt de verserna. Det var en dom som drabbade mig hårdare och mera rättvist än domen i New Orleans. Jag förbannade Amerika, men den förbannelsen var ingenting mot Walter Scotts förbannelse av mig, som nådde mig helt opartiskt och uteslutande längs ödets egna vägar genom en ren slump. Det var en metafysisk förbannelse, och min själ fullkomligt förintades av slaget. Det tog månader innan jag kunde se en människa i ögonen igen."

"Ändå tycks ni ha hämtat er."

"Det tog många år. Jag lärde mig att göra det bästa av saken. När vi kom i krig, vilket hände en del år senare, tjänstgjorde jag med heroiskt initiativ och riktade själv kanonerna mot fienden – jag var aldrig rädd och allra minst i krig, och för mina insatser i det sjöslaget belönades jag faktiskt med en sabel av min befälhavare. Från den dagen hade jag åtminstone återerövrat min självrespekt som officer. Och småningom lärde jag mig kringgå min beskurenhet. De tidningar jag fick läsa blev ju alltid först noggrant censurerade, så att allt som

handlade om Amerika klipptes ut, och man klippte även i kartorna. När mer och mer klipptes ut av Nordamerikas kontinent förstod jag att alla de utklippta delarna måste vara nya stater i unionen.”

”Försökte ni aldrig få amnesti?”

”Om jag försökte! Och många av mina forna kamrater försökte också böna hos amiralitetet för min sak, men mitt fall var avslutat. Det var så extraordinärt att det betraktades som en absurditet och omöjlighet. Jag fick den uppfattningen av den senaste rapporten från krigsministern att jag fallit så djupt mellan stolarna i byråkratin att jag inte längre existerade, om jag ens någonsin hade gjort det. Överste Morgans dom var ju så exceptionell och saknade både prejudikat och efterföljd, en sådan dom har aldrig delgivits förr eller senare, varför tydligen justitiedepartementet dömde den som så ogiltig att den var ovidkommande. Och det har hänt många gånger, att många dömts av misstag så till den grad att misstaget aldrig kunnat rättas till.

Jag har väl inte många år kvar nu, men jag dör en fri man. Mitt första intryck av min dom, att jag dömts till kronisk frihet och helst på livstid, har ändå återkommit med större tydlighet mot min ålderdom, så att jag anser mig vara en friare man än någon amerikan, som lider under byråkratin och myndigheterna och måste delta i ett korrumperat politiskt system och kanske även dras in i krig för att inte tala om ekonomiska vedervärdigheter, medan jag alltid har sluppit allt sådant. Jag är fri som havet, och jag är fullt nöjd med att få försvinna obemärkt när min tid är ute, som en annan våg på havet.”

Han hade försonat sig med sitt öde så till den grad att han omfattade och omfamnade det med välbehag. 47 år varade hans landsflykt, han dog som 65-åring och fick sin sista önskan uppfylld, att få begravas i havet, men man lär ändå ha rest en sten till hans minne någonstans vid hans gamla krigshögskola vid West Point. Han dömdes till livstids fängenskap för ett oövertänt uttalande som adertonåring inför rätta, medan, liksom så många andra otaliga onödiga rättsfall, han aldrig borde ha dragits inför rätta över huvud taget.

162. Några pinsamma minnen

En av Stefan Zweigs mest berömda, älskade och framgångsrika böcker var ju hans essaysamling *Sternstunden der Menschheit* ("Odödliga ögonblick i mänsklighetens historia") där han berättar om hur bland annat Händels *Messias* kom till, hur Rouget de Lisle kom att komponera Marseillaisen på en natt och Wilsons kamp för de Förenta Nationerna, bland mycket annat; men det har minsann även förekommit pinsamma ögonblick i människans historia, som upprepade gånger fått en att skämmas över mänskligheten och över att alls behöva vara människa.

Den 17 april 1953 förekom denna artikel i *Rome News Tribune*:

"En ung israelisk fanatiker attackerade och skadade Jascha Heifetz senaste afton, då han drämde till honom med ett järnrör som träffade hans högra arm, för att den världsberömda violinisten spelat ett stycke av Richard Strauss i Israel. Det var nära hotell King David i Jerusalem som incidenten inträffade, och trots blodvite konstaterades det att skadan var mindre än man befart, så att han kunde genomföra sitt konsertprogram för Israel under de två följande dagarna."

Hur i all världen kunde någon israelit ha någonting emot musik av Richard Strauss? Hans enda brott hade varit att han anförtrotts ansvaret som chef för *Reichsmusikkammer* från november 1933 till juni 1935, alltså bara ett och ett halvt år, tills han avskedats av nazisterna på grund av ett brev som beslagtogs av Gestapo, där Strauss uttryckt sitt missnöje med nazisterna för att de blandat sig i hans personliga angelägenheter – han hade samarbetat med Stefan Zweig, som skrivit librettet till hans opera *Die Schweigsame Frau*. Operan totalförbjöds och spelades aldrig mer i Tyskland förrän långt efter kriget.

Hans ställning som nazisternas musikaliska ledare var alltså bara tillfällig och kortvarig, och ändå fördömdes han till och med av en sådan som Toscanini, som dock hyllade honom som musiker – "för kompositören Richard Strauss lyfter jag hatten, men inför människan tar jag den på mig igen".

Ändå avskydde Richard Strauss nazismen lika mycket som Furtwängler. Båda stannade kvar i Tyskland bara för musikens skull och fortsatte envist och troget att tjäna denna trots den politiska outhärdligheten. Strauss rent ut sagt struntade i den och fortsatte bara att komponera, som om den inte existerade. Han hade en judisk svärdotter Alice, som senare arresterades av nazisterna, varpå han tog kontakt med högsta instans, Adolf Hitler själv, för att få henne fri, vilket brev aldrig besvarades, men hon blev frigiven. Han försökte också få ut hennes släktingar ur Theresienstadt men helt utan framgång – alla dessa omkom i koncentrationsläger.

Trots hans uppenbara distansiering från nazismen ansattes han efter kriget och utsattes, liksom Furtwängler, för undersökningar av hans mellanhavande med berörda brottsliga myndigheter. Jag var på besök hos honom en eftermiddag när han var som djupast engagerad i sin sista stora komposition *Metamorphosen* som ett Requiem och monument över förstörelsen genom bombning av den anrika och unika Münchenoperan, när vi stördes av att någon ringde på porten. Han fick ett drag av skräckslagenhet över sig, bad mig säga till besökarna att han inte var hemma, och försvann.

De hade kommit för att fortsätta sin prövning av Richard Strauss nazistiska engagemang. Jag försökte gå i borgen för honom och förklara att han aldrig varit politiskt engagerad, påpekade hans judiska engagemang genom sin egen familj och försökte bli av med dem. De förstod att han inte var tillgänglig och lovade återkomma senare med klagande av att hotet mot hans ställning som musiker kvarstod.

När de gått fann jag honom ute på balkongen. Han hade krupit ihop i ett hörn som ett skräckslaget djur och satt där och tryckte, skälvande som ett djur jagad av blodhundar. Det var utomordentligt ömkligt. Han var ändå nästan 85 år gammal, en av världens erkänt främsta musiker, den kanske skickligaste kompositören någonsin och den sista i Johann Sebastian Bachs stora kontrapunktiska tradition, som envisats med att i trots mot tiden och den moderna musikens urartning fortsätta komponera absolut tonalt och med kontrapunktiskt mästernskap. Alla de andra var borta ur leken, Sibelius hade slutat komponera liksom Nielsen, Stenhammar, Puccini och Busoni var döda, och de kvarvarande betydande kompositörerna, som Ralph Vaughan Williams och de sovjetiska tonsättarna, hade förfallit till modernism. Han var fullständigt ensam kvar i den stora tonala traditionen, medan häxjaksbesatta ihjälbombare av Tyskland sökte syndabockar bland de musiker som för musikens skull stannat kvar i Tyskland under de svåraste tänkbara förhållanden.

Det har blivit modernt att försöka omvärdera nazismen och poängtera dess ljusare sidor, men man kommer inte ifrån att det ohjälpligt var en hopplös diktatur, och ingenting kan försvara en diktatur. Man har gått så långt som till att försöka bevisa att Förintelsen aldrig ägde rum genom frånvaron av bevis, men även om det bara var knappt 300,000 judar som verkligen avlivades i koncentrationslägren genom gasning, enligt undersökningar av Röda Korset, så var detta ett folkmord och 300,000 för många – det borde inte ha varit en enda. Antalet spelar ingen roll. Vi kommer troligen aldrig att få veta det exakta antalet, men även om siffran 6 miljoner var betydligt överdriven kan denna aldrig reduceras till noll. Brottet mot mänskligheten kvarstår som ovedersägligt faktum för alla tider, och ingen var skyldig utom det nationalsocialistiska partiets diktatur.

Alla de som inte hade en aning om vad som pågick och som entusiastiskt deltog i de stora paraderna och massmötena i Nürnberg och Berlin, vanligt folk som förförts av Hitlers nationalistiska pathos, kan inte pådyvlas någon skuld, men man får samtidigt aldrig försumma att uppmärksamma alla de som kände på sig att allt var fel, som inte deltog, aldrig gick in i partiet och valde att stillatigande hålla sig tillbaka utan att försöka ingripa, då de förstod och accepterade att de var maktlösa. Dessa var de verkligt oskyldiga till tragedin, och de var troligen merparten av det tyska folket.

Masspsykos är väl det värsta monster som någonsin hemsökt mänskligheten och då och då drabbat den som en dödligt psykotisk massepidemi. Så var fallet med alla socialistiska rörelser under 1900-talet, både nationalsocialismen, fascismen och kommunismen, och jag upplever samma överväldigande livsfara vid en vanlig fotbollsmatch när huliganerna sätter i gång och driver publiken till masshysteri. Detta om något är idrottens bane, som för övrigt även är dödligt infekterad av korruption och doping, som dominerar hela den globala idrottsrörelsen. Det var samma sak vid

gladiatorspelen och hästvagnskapplöpningarna i Rom och Konstantinopel, vilket bidrog till deras fall.

Första gången jag upplevde denna skräckinjagande masspsykos i modern tid var vid Versailles i början av den franska revolutionen. Versailles är värt ett kapitel för sig, detta sin tids värsta skrytbygge enbart genomfört för att tillfredsställa monsterkonungen Ludvig XIV:s fåfänga, som det franska folket fick betala för och vilket inledde Frankrikes utförsbacke mot den förskräckliga revolutionen, som spårade ur i och med stormningen av Bastiljen, som då bara hade några gamla senila fångar kvar att befria – i princip hade Bastiljen tagits ur bruk för länge sedan som statsfängelse.

Det fanns ännu hopp för att revolutionen kunde räddas åt ett demokratiskt håll, när pöbeln i Paris fick för sig att de skulle hämta kungen och drottningen Marie Antoinette till Paris för att där ha dem under bättre uppsikt. Den vidskepliga föreställningen förekom, att parisarna därigenom skulle försäkras om sitt dagliga bröd – pöbeln kallade kungen och drottningen vanvördigt för 'bagaren och bagerskan'. En enorm människomassa samlade sig för att tåga mot Versailles och kräva kungafamiljens enlevering därifrån, men det sällsamma var att alla dessa var enbart kvinnor. Det var hela det monstruösa stickningsgardet från schavotterna, som satt och stickade när huvudena föll, rälga madamer, tandlösa skräcködlor, bedagade prostituerade, gamar och kopplerskor, alla Paris värsta ragator samlade sig för att med våld tvinga drottningen och kungafamiljen som fångar till Paris.

När de kom fram till Versailles skrånade de i kör och krävde att drottningen skulle visa sig på balkongen. De flesta hade stenar i beredskap att stena henne med – hon, den minst avskyvärda kvinnan i Frankrike, var den mest avskydda.

Jag var då gäst i Versailles och där tillsammans med general Lafayette, som deltagit i det amerikanska frihetskriget och hörde till revolutionens moderata ledare – det var han som skrev den första deklarationen av mänskliga rättigheter, och det var före Bastiljens fall.

Hon insåg att hon inte hade något val än att tillfredsställa massan av harpyor där utanför och kunde inte avhållas från att träda ut på balkongen, men hon tog med sig sina barn.

När hon visade sig med sina barn på balkongen skrånade pöbelmassan: "Inga barn! Bort med barnen!" De ville uppenbarligen åtminstone inte stena barnen tillsammans med henne. Hon gick deras krav till mötes och skickade in barnen och stod så alldeles ensam där på balkongen öga mot öga mot den förskräckligaste hop vilda rasande kvinnor Frankrike någonsin sett.

Det var ett spönt sanningens ögonblick Alla väntade sig det oundvikliga, att hon verkligen skulle stenas där på balkongen, men kvinnorna tvekade. Ingen kunde bringa sig till att kasta den första stenen.

Detta observerades av Lafayette, som var en påpasslig strateg, och han tog tveklöst initiativet. Han steg ut till Marie Antoinette på balkongen,

komplimenterade och kysste ridderligt hennes hand, förklarande sig redo att eskortera henne och hennes familj till Paris.

Detta hörde naturligtvis inte populasen, men de såg gesten, och med ens var den olidliga situationen förvänd till motsatsen. Någon ropade: "Leve drottningen!" och genast stämde alla in. Pöbeln hyllade och hurrade för henne! De var ändå bara kvinnor.

Men första gången jag upplevde masspsykosen i dess mest monstruösa och besinningslösa form var långt tidigare.

Alla känner till historien och kan den utantill in i minsta detalj. Den stora frågan och olösta mysteriet är hur folk egentligen tänkte när de gjorde som de gjorde vilket utlöste den stora katastrofen som fortfarande är aktuell idag.

Ändå försökte den stackars ståthållaren göra sitt bästa för att rädda situationen. Han ville definitivt inte vara med om den själv, men han ansåg sig inte ha något val när han ställdes inför en ursinnig och okontrollerbar, för att inte säga obegriplig pöbel och dess totala irrationalism.

Först försökte han genom den årliga plägseden att frige en fånge till påsken. Han fiskade då fram en ökänd missdådare och lönnmördare, en omöjlig yrkesbrottsling som inte kunde annat än begå våld och mörda. Denne erbjöd han som valmöjlighet till den fullständigt oskyldige och fläckfrie unge nasarén, som aldrig gjort en fluga för när. Enligt hans bedömande måste valet vara självklart. Inte kunde de ju föredra en yrkesmördare, som gjorde tillvaron osäker på gatorna i Jerusalem både natt och dag, mot en harmlös helbrädagörare och lärare? Men när pöbeln skrek att de ville ha Barabbas fri slogs han av fasa inför vad han inte kunde förstå och bara definiera som det yttersta folkliga vansinnet. Ändå gav han inte upp.

Han lät den livdömde föras bort och misshandlas, och knektarna som gisslade honom hånade honom till och med, som de brukade göra med brottslingar som skulle korsfästas, och gav honom en krona av törnen, bara för att de hört att han kallats konungen av Israel. De hyllade honom gäckande som sådan och tyckte det var roligt medan han bara satt och blödde i sitt nästan redan ihjälmisshandlade tillstånd.

I den formen fördes han tillbaka till Pilatus, varvid håren reste sig på hans huvud. "Min gud, vad har de gjort med honom!" tänkte han och beslöt att med varje medel försöka få honom fri.

En sådan gestalt kunde ju ingen mänsklig människa ha annat än förkrossande medkänsla med bara inför anblicken, varför Pilatus beslöt att just vädja till människors normala naturliga mänskliga känslor. Han förevisade den misshandlade för folket och vädjade till dem: "Se människan!"

Och vad hände då? Ingen visade något medlidande. Tvärtom. Folket vrålade rasande: "Bort med honom! Korsfäst honom!" och underströk sin illvilja med att idka utpressning: "Om du låter honom löpa är du inte kejsarens vän!"

Hur var det möjligt? En larmande besinningslös aggressiv hop körde fullständigt över allt mänskligt förnuft och vräkte det över ända samtidigt som de fullständigt förkvävde alla sina egna naturliga mänskliga känslor.

Det har uttryckts mängder av teorier hur detta kunde hända. Man har försökt förklara det med att översteprästerna krävt hans död, övertalat folket till att det var det bästa för landet och att de till och med mutat agitatorer till att leda huliganklickar i krävandet av hans korsfästelse. Det finns ingenting som bestyrker detta.

Till detta kommer den dömdes egen märkvärdiga passivitet. Han försökte aldrig försvara sig och hade ingenting att säga till Pilatus inför dennes försök att komma till rätta med problemet. Det ligger nära till hands att förmoda att han underkastat sig hela avrättningsprogrammet med Golgatavandring och korsfästelse och allt och tydligen bara för att verkligen se till att profeternas profetior skulle gå i uppfyllelse.

Faktum är, att om Judas inte förrått honom och om Pilatus lyckats få honom fri hade det aldrig blivit någon kristendom, några evangelier hade aldrig skrivits eller förkunnats, det hade aldrig blivit någon fanatisk apostel Paulus, och livet hade bara fortsatt som vanligt – Jesus hade aldrig blivit någon Messias utan bara förblivit en av många profeter. Det är rentav möjligt att templet i så fall hade fått kunna fortsätta sin verksamhet och stå kvar utan någon Jerusalems förstörelse 35 år efter Golgataincidenten.

Det är ju omöjligt att ta reda på hur allt egentligen gick till, då Paulus, den förste kristne författaren, aldrig träffade Jesus och de första evangelierna skrevs ner minst 30 år postumt. Desto angelägnare blir det att åtminstone försöka förstå det.

Kan det ha varit så, att pöbeln i Jerusalem greps av någon sorts masshypnotism av ödet så att de bringades till att offra den som de bara fem dagar tidigare hyllat som konung, Messias och frälsare? Det är långsökt och bara ett av många försök till förklaring. Men mycket av denna offentliga lynchning, för det var det det var, måste man söka upprinnelsen till i den avrättades egen personlighet.

Han var överlägsen och hade gjort sig uppmärksam och berömd över hela landet genom sin verksamhet som helbrägdagörande läkare och filosof i profeternas tradition. Det ryktades om honom att han var ättling i direkt nedstigande led till kung David, och Israel längtade efter en ledare som kunde frälsa judarna från det romerska förtrycket med dess främmande gudar, som de upplevde som en kränkning av deras egen. Tiderna var farliga, ett antal profeter hade mördats före honom, och hans egen kusin Johannes Döparen fick huvudet avskuret av den regerande herodianska familjen. Jesus var alltså varnad och dröjde därför i det längsta med sitt intåg i Jerusalem. När han slutligen satsade på det måste han ha varit införstådd med att det troligen måste betyda slutet för honom och hans verksamhet, men det mesta av denna

var redan genomförd. Det återstod egentligen bara att låta de värsta profetiorna gå i uppfyllelse.

Judas måste ha varit införstådd med detta och varit fullt på det klara med vad han gjorde när han gav översteprästerna möjlighet att få grepp om Jesus. Denne kan mycket väl direkt ha anmodat Judas att göra denna insats. När sedan Judas såg konsekvenserna och upplevde Jesu lidandes realitet blev det för mycket för honom.

Detta är den troligaste teorin om bakgrunden till vad som hände. Kan folket belastas för att de krävde hans korsfästelse när Pilatus ville befria honom? Ingen var skyldig och alla var skyldiga. Översteprästerna tog på sig skulden: "Må hans blod komma över våra huvuden," och även om Jesus troligen kan ha velat det hela själv kan han inte heller tilldelas något ansvar.

Men faktum är att det var den larmande hopen som inte gav Pilatus något annat val än att låta korsfästa honom.

Masspsykos är människans vidrigaste ansikte, när många kommer tillsammans och låter sig hetsas upp till vad ingen kan hållas ansvarig för har det alltid lett till oöverskådliga världskatastrofskeenden, och om massorna som vrålade "Korsfäst honom!" helt enkelt inte kunde med Jesus personlighet för att den var obekvämlig, så har avrättningen av honom bara gjort den obekvämligheten desto obekvämligare och det permanent för alla tider.

163. Advokaterna i Weimar

Jag tyckte han var ganska stökig, och han gjorde ett ganska aggressivt intryck. Jag såg honom mest som en störande representant av ganska kontroversiellt slag från den nya nationen på andra sidan havet, som han inte verkade representera särskilt väl, då han var alltför frispråkig och minsann inte skrädde orden utan kunde utan den minsta tvekan och fruktan faktiskt sabla ner vem som helst.

Det var av en ren slump som jag råkade samman med honom, och jag var inte ensam om att få det alltför starka intrycket av honom att han minsann inte hörde hemma i Europa. Vad tusan gjorde han här då? Det visade sig att han befann sig i frivillig exil – officiellt, ty egentligen var han utkastad från Amerika. Han var ännu mera *persona non grata* där än i Tyskland.

Det var nämligen där jag råkade samman med honom. Han hade rest runt i Europa och försökt bekanta sig med förhållandena där, främst i Frankrike, som ju stod Amerika närmast, Amerikas frihetsdeklaration av de mänskliga rättigheterna kom ju ursprungligen från markis de Lafayette, en av de få franska revolutionärerna som överlevde hela revolutionen och till och med fick dö i fred i mycket hög ålder, och alla amerikanen Thomas Paines idéer och filosofier hade han fått från andra franska upplysningsfilosofer.

Men när jag blev informerad om att han kastats ut från Amerika och befann sig i exil började jag intressera mig för honom. Han var ett underligt djur som det var värt att klämma på pulsen, inte minst för att kanske genom honom lära känna den där nya nationen på andra sidan haven lite närmare och vad den egentligen gick för. Till och med Goethe hade ju uttryckt sin beundran för Amerika och menat, att man hade det bättre där än någonstans i Europa.

Det var för Goethes skull jag befann mig i Weimar. Jag hade något ärende till honom, och ärligt talat har jag faktiskt idag glömt vad det var. Mitt ärende dit kom liksom av sig när jag träffade så många andra intressanta människor som fångade mitt intresse, främst denne amerikanske vilde, som dock var politiker och hade varit presidentkandidat. Han hade varit Jeffersons vicepresident, och inför dennes andra valomgång hade han ställt upp som motkandidat. De hade fått precis lika många elektorsröster, och hade min exilamerikan visat lite mera intresse för ämbetet hade han vunnit det. Jefferson visste detta mycket väl och fruktade sin medtävlare och hans inflytande så till den grad att han försökte få honom avlägsnad så långt bort ifrån Washington som möjligt, vilket han med sitt professionella rävspel lyckades med.

Det var sällsamma förhållanden denne amerikanske exilpolitiker satte mig in i. Han berättade gärna och öppenhjärtligt om sitt Amerika och hur korrumpert och förstört det redan var. Det var därför han inte satsat hårdare på att bli president när han ändå hade chansen och oddsen med sig. Han hade sett de tidigare presidenterna och kommit alltför nära Washington för inte genomskåda det amerikanska presidentämbetets alla brister, fallgropar och lögner. "Den som är president för Amerika tror att han är sin nations ledare, och därmed tror han också att han är världens ledare, men han bara inbillar sig saker, och ämbetets värsta nackdel är att det förlämnar en så mycket makt att man måste bli berusad av den och tappa både perspektivet på tillvaron och huvudet och förståndet. En president av Amerika är en skådespelare som tror att rollen han spelar är han själv och en verklig person, medan han bara är en utstyrd narr som ohjälpligt är styrd av helt andra krafter än han själv. Han har ingen chans. Den första erfarenhet en amerikansk president gör är att han är fullständigt maktlös, och hela hans ämbetsenergi går sedan bara åt till att krampaktigt försöka upprätthålla skenet av sin falska presidentstatus. Han blir ett hopplöst offer för sina egna illusioner."

"Var då Washington ingen bra president för Amerika?"

"Han var bra som symbol och enande kraft för rebellerna. Jag deltog ju i hans krig och lyckades genomföra fler och större segrar än han, medan han ohjälpligt bara klantade till det. Han var ingen strateg, han begick ideliga misstag, det långa frihetskriget hade kunnat genomföras på nolltid om han inte blockerat och klantat till varje chans till genombrott, och det enda han egentligen var intresserad av var sin egen image. Han spelade teater. Han ville framstå som Amerikas frälsare och borne auktoritet som oantastlig ledare, och han lyckades upprätthålla det ansiktet så länge hans inbördeskrig pågick, men i

fredstid var han fullständigt oduglig. Han var inte mänsklig. Han var bara fåfång. Han hade ingen Gud, ingen religion och ingen moral, för hans enda dyrkan gällde honom själv. Han älskade sig själv som ingen annan, och bara på den punkten var han bäst i Amerika. Tyvärr satte han därmed ett exempel för andra amerikaner.”

”Jefferson då? Var inte han en duglig och skicklig president?”

”Du glömmer den som var emellan, Washingtons oduglige vicepresident John Adams, som blev ännu värre än Washington. Han var puritan och försökte omvandla Amerika till ett puritanskt koncentrationsläger. Washington var egentligen också puritan, Amerika hade ju grundats av puritaner, och den där puritanska stämpeln har tyvärr brännmärkt Amerika för alltid – den kan aldrig opereras bort. Den är ett Kainsmärke. Amerikanerna galler med sin puritanism för att vara ett heligt folk av kyska och moraliska kristna som står höjda över all kritik, som om de var skapade av Gud till att leda världen, medan de bara är narrar och hycklare och självbedragare hela hopen. De enda förnuftiga amerikaner jag någonsin träffat var ateister.”

”Var det därför ni gjorde er själv till er nations förrädare?”

”Vem fan har inbillat er sådant? Jefferson ville få mig till förrädare, men inte ens den amerikanska lagen kunde döma mig skyldig. Jag invecklades i ett politiskt äventyr, som jag ville berika Amerika med, mina avsikter var ensidigt konstruktiva, jag trodde mig kunna skänka Amerika Texas och Mexico, liksom Jefferson trodde sig kunna skänka Amerika hela Sydamerika, men bland mina medäventyrare hade jag tyvärr en gammal general som gick för långt. Det kom pengar och oegentligheter med i företaget, och jag måste släppa det när det gick över styr. Men Texas kommer att bli amerikanskt en dag, sanna mina ord, och general Jackson, som blir president en dag, har alltid gett mig rätt.”

”Men vad var det för fel på Jefferson?”

”Han var en fantast. Han hade en högt flygande fantasi som han förväxlade med verkligheten. Han trodde att han med sin fantasi kunde skapa den amerikanska framtiden. Han kom en god bit på väg, han skaffade ju Amerika hela Louisianaterritoriet, som mer än fördubblade Amerikas yta, och därmed öppnade han hela kontinenten västerut för amerikansk kolonisation, han var en bättre imperiebyggare än Napoleon, som ju tyvärr förlorade allting till slut, men Jefferson var slugare och mera intelligent i sin beräknande list. Han var lika hänsynslös som Napoleon men hade den fördelen på sin sida att han inte var krigare utan diplomat. Napoleon var krigare, och sådana måste förlora till slut, men Jefferson var diplomat, och sådana vinner alltid till slut.

Nej, min vän, den enda goda president Amerika har haft hittills var den ödmjuke Madison, en oansenlig men fullständigt hederlig man, och därmed skilde han sig från alla andra amerikanare.”

”Monroe då? Var inte han också en skicklig politiker?”

”James Monroe hatade den amerikanska ohederligheten som den främst förkroppsligades av den store Washington, så han började bra, och jag hade

stort förtroende för honom, tills han blev president. Då blev han genast storhetsvansinnig som alla de andra. Efter honom blev det ett nytt bottennapp genom ännu en Adams, och åtminstone det hoppet vågar jag nära för mitt stackars land, att det åtminstone aldrig mera behöver få så dåliga presidenter. Som realist måste jag dock inse, att det tyvärr bara kan bli ännu sämre. Den sämsta presidenten är inte född än."

"Är vi då bättre här i Europa?"

"Här har ni åtminstone en historia som ni åtminstone försökt lära er någonting av och som ni ändå bevarar. Amerika har ingen historia och ingen kultur. Det är världens rikaste land men dess fattigaste när det gäller andlig odling. Vi har ingen sådan. All sådan finns i Europa, och ännu mer i Asien, förmodar jag. Där finns ju världens äldsta kulturländer, som Amerika knappt har en aning om. De tror att Amerika grundades av Columbus, medan både vikingar och kanske rentav kineser var där långt före Columbus, som bara reste fel. Han ville ju till Indien."

"Men vad har fört er hit till Weimar?"

"Det är här som hjärtat av den europeiska civilisationen klappar idag. Jag tänker på de ledande diktarna Schiller och Goethe. Schiller har ju skrivit världens mest idealistiska poesi, och hans drama "Don Carlos" är en milsten för alla tider när det gäller utstakandet av mänsklighetens väg till förnuft och rättvisa. Det är det som alltid har saknats i världen, och därför har alltid historien gått åt helvete. Hans äldre kollega Goethe är ju advokat liksom jag, och jag trodde jag skulle kunna få något ut av honom. Men han är bara intresserad av sin tjocka hustru och sin nästan lika tjocka gamla älskarinna och deras intriger, medan hans allra största intresse är hans sökande efter ett yngre och mindre tjockt alternativ. Nej, jag blev tyvärr lika besviken på honom som på alla amerikanska politiker. Tyvärr lever inte Schiller längre, honom hade jag helst av alla velat träffa, men han dog ung, och jag tror inte att Goethe som poetisk ledare för världen kan ha det inflytande som skulle behövas. Då tror jag mera på Beethoven och musiken. Där är något som verkligen kan utvecklas som ideal och idealistisk ledstjärna för kultur och andlig odling för hela mänskligheten."

Så resonerade han, denne sällsamme vilding till amerikanare, som snart återvände till Amerika för att fortsätta där som advokat intill döddagar vid 80 års ålder. Utan tvekan hade han blivit bättre som president än någon av de andra som under hans livstid blev det.

Hans märkligaste uttalande gällde dock den duell som han utkämpade mot sin politiske rival general Hamilton, som också medverkat i det amerikanska frihetskriget och därefter varit den amerikanska politikens huvudsakliga intrigmakare. Aaron Burr sköt Hamilton till döds, och jag frågade honom om det var detta som hade nödvändiggjort hans avlägsnande från politiken. "Inte alls," sade han. "Tror du att någon brydde sig om det? Jefferson avfärdade incidenten som om jag bara mördat en mygga. Det skjuts folk i Amerika varje

dag och inte bara indianer. Det är en del av den amerikanska vardagen. Man gör så i Amerika. Duellering är förbjudet, men alla duellerar ändå. Min duell med Hamilton var bara som en vanlig uppgörelse på en krog. Man har gjort stort väsen av saken, men i det stora hela var det knappast mer än bara det minst betydelsefulla jag utträttat i livet. Dessutom ville han dö. Annars hade han aldrig gått med på duellen.”

Det var Aaron Burr, som borde ha varit den förste av amerikaner, men som från början utmanövrades av Washington och sattes på undantag som icke lämplig för den amerikanska politiken.

164: Brahms avsked

Detta är ett smärtsamt kapitel, och jag kan ännu idag inte tänka på det utan rörelse. Jag hade inte behövt göra det, men trots pinsamheten kändes det alltför angeläget för att jag skulle kunna låta bli. Någon måste visa den erforderliga medkänsla som tillfället krävde.

Det var nämligen så att Clara Schumann hade gått bort. Denna kanske 1800-talets mest hjältemodiga kvinna (ehuru det fanns många sådana) hade jag alltid fängslats av genom hennes exempel, hon hade ju gift sig med ett tio år äldre dynamiskt geni som led av syfilis och gett honom sju barn, som hon blev ensam med när maken först försökte begå självmord och sedan blev kroniker på ett primitivt sinnessjukhus, och som hon ensam måste försörja och uppfostra, medan livets krav på henne som pianist var övermänskligt – det var det enda sättet för henne att försörja sig och sin stora familj. Utan Brahms hjälp hade det aldrig gått.

Jag visste vad hon betydde för honom. Hon var hans enda kärlek. Det hävdade han själv. Hon var hans allt.

Samtidigt var det en förbjuden kärlek. Robert Schumann stod emellan dem. Han var hennes enda man och den som faktiskt gav Brahms hans karriär som generös mentor, och efter Roberts apokalyptiska och själsförintande slut förblev han ändå hennes enda man, som hon fortsatte leva för genom hans musik, och det var bara den tjänsten Brahms kunde dela med henne.

Jag bara måste söka upp honom och försöka kommunicera mitt innerliga deltagande i sorgen efter 1800-talets största kvinnliga musiker – mot henne framstod till och med Franz Liszt som nästan en fåfäng tölp.

Han tog emot mig i sin enkla hyreslägenhet i Wien med saktmodig vänlighet, men när jag såg honom fick jag en chock. Det var inte samme Brahms mera.

Han hade alltid varit kärnfrisk, en robust hamburgare med en pålitlig järnhälsa som nästan ingen av hans samtida kolleger kunde uppvisa maken till, kanske med undantag av Verdi. Nu såg jag honom plötsligt gammal vorden och inte nog med det, utan jag såg en missfärgning i hans ögon.

Trots sitt vita hår och stora gråa skägg hade han aldrig sett gammal ut förut. Han var ju ändå bara 63 och stod fortfarande på topp, men det mest chockerande med hans uppenbarelse var att det var övertydligt åtminstone inför mina ögon att han hade gett upp. Han ville inte vara med längre och stannade bara kvar av tvång för att snarast möjligt vilja kapa förtöjningarna och följa efter.

Han bjöd mig vänligt på te och frågade därefter om mitt ärende. Jag nalkades ämnet med den största försiktighet.

"Jag kom egentligen hit bara för att uttrycka mitt stora deltagande i sorgen efter Clara Schumann. Jag visste vem hon var."

"Kände ni Robert också?" frågade han genast.

"Ja, jag kände Robert också. Han var den största musiker jag har känt, och ändå har jag känt många. Ingen musiker har jag älskat som honom."

"Då har vi något gemensamt," sade han stilla. "Men kände ni Clara?"

Det kunde jag inte säga att jag hade gjort, så nära henne hade jag aldrig kommit.

"Men om ni kommer hit från Gud vet var bara för att uttrycka er medkänsla med min förlust av henne måste ni ha känt henne tillräckligt för att förstå henne som människa."

Detta kunde jag inte förneka.

"Ni förstår," nu öppnade han sitt hjärta, han hade tydligen fått förtroende för mig, "det är inte bara henne jag har förlorat genom henne. Hon var även mitt sista band med Robert. Ingen av de andra kände henne eller Robert. Wagner föraktade honom, Liszt och Clara kunde aldrig samsas, medan alla de som verkligen kände och kunde uppskatta honom är för länge sedan döda. Hon var den sista. Jag ser henne som min sista länk med livet. Nu har jag ingenting kvar att leva för."

"Men er musik...?" försökte jag.

"Min musik är min sorg. Min största musik är mina tårar. Jag har gråtit blod över Robert och Clara, inte konkret, men i andlig mening, och jag upphör aldrig att gråta över dem. Hur kunde livet vara så orättvist? Jag förstår det inte. Jag är en god kristen, men livets orättvisa kan jag aldrig försona mig med. Varför måste de alla dö? Det har aldrig funnits ett större musikaliskt geni än Mendelssohn. Vad gjorde han för att behöva dö vid bara 38 års ålder? Även han liksom Schumann hade en älskad hustru med ett antal barn, som utan honom lämnades faderlösa av ödet, som om Gud övergivit dem. Chopin fick ett ännu grymmare öde, den mest gudabenådade pianomusiker som någonsin funnits och som aldrig kan få någon like, måste leva ett liv som kronisk patient hotad av döden från barndomen ända tills han måste ryckas bort vid bara 39 år. Och Schubert, det största musikaliska geniet av alla? En sprängfylld kassakista av melodik av renaste guld, en musikalisk skattkammare med resurser för en evighet, och så måste han avbrytas vid bara 31 års ålder. Och Beethovens

dövhet. Vad är det för ett groteskt öde av ensidig orättvisa som så hänsynslöst härjat bland de främsta och högsta av musikens andar?

Men det är inte det värsta. Resultatet av denna gudlösa räfst bland de yppersta innebär att det inte finns någon återväxt. Vi seriösa musiker är nu ett utdöende släkte, och det finns ingen som kan ta över när jag är borta. Man kommer att glömma den riktiga musiken och ersätta den med sådant som jag tvingades spela på hamburgerbarerna för löst folk och horor. Nu är också både Wagner och Bruckner döda, även Tjajkovskij dog för tidigt och helt i onödan, vi var som bröder han och jag, med samma födelsedag dessutom, Verdi är gammal, tjugo år äldre än jag, Liszt blev inte mer än en återvändsgränd in i den obegripliga abstrakthetens självbedrägeri, och Hugo Wolf är dödsdömd genom sitt eget leverne. Jag erkänner det. Han har rätt. Han är min främsta kritiker, men han är knivskarp i sin skicklighet. Jag har inte kommit med något nytt. Jag har egentligen bara förvaltat det klassiska arvet och, som han säger, akademiserat det, så att det blivit nästan musealt. Men han har ännu mindre kommit med något nytt än jag.

Jag tror att musikens enda möjlighet att överleva, och då menar jag den stora äkta klassiska rena musiken i dess högsta utvecklade form som konst och hantverk, är att man aldrig tappar greppet om grunderna, och den yttersta och säkraste grunden är melodin. Om man tappar bort melodin och konsten att kunna uppfatta den som uppenbarelse, främst genom naturen, har man tappat bort musiken."

"Men Richard Strauss då? Ser ni inte honom som en fortsättning?"

"Han är en fortsättning på Wagner. Vad gjorde Wagner? Han bara överdrev. Det kan Richard Strauss också göra. Hur skicklig han än är, och det är jag den siste att förneka, tappar han bort sig i djunglerna av sina egna wagnerianska överdrifter i frestelsen att härja fritt i tekniska utsvävningar. Den riktiga musiken drunknar i hans kontrapunktiska oceaner. Inget ont om kontrapunkt, det är den strängaste och mest avancerade formen för skapandet av musik, men den tenderar att övergå i matematik. Jag ser detta som den största faran för musiken: den övergår till att bli bara teknik och matematik. Musik som inte sjunger är inte musik. Redan Bach fastnade i den fällan. Romantikerna hittade en bättre väg genom främst Schuberts melodiska utsvävningar, han visade vägen bättre än någon annan, och Schumann fortsatte där Schubert slutade. Han hade kunnat föra musiken vidare till den stora romantiska blomning av klassisk skönhet och befrielse som låg för dörren och i dess väg, vilken möjlighet Wagner stängde genom sin kupp som dominerande översittare och ångvält som körde över alla andra och trängde ner dem i diket. Inget ont om Wagner, men den som förstått honom bäst är Nietzsche, som dömt ut honom som människa och monster.

Ursäkta mig. Det var inte meningen att jag skulle belasta er med mina musikaliska besvikelser, men jag har tyvärr ingenting längre att komma med. Min musa och bästa vän, min enda och sista vän, är död, och allt jag vill är att

följa henne. Jag har ingenting mera i livet att göra. Ni får ursäkta mig, men jag är mycket trött.”

Det var alltför tydligt dags för mig att gå. Jag reste mig. ”Ni ser inte frisk ut. Jag tror ni behöver undersöka er hälsa.”

”Jag vet att jag är sjuk. Jag vet att jag är dödssjuk. Det är lika bra det. Jag behövs inte längre. Musiken behöver mig inte längre. Clara behöver mig inte längre. Jag är fri och kan gå. Tack för besöket.” Han tog mig i handen, och han såg mig forskande i ögonen. Plötsligt kände jag igen den riktige Brahms igen.

”Tack för er bestående tillgivenhet för Robert och Clara. Det värmde mitt hjärta mer än någon tröst kan göra.”

Och han tryckte varmt min hand, och jag avlägsnade mig. Jag skulle aldrig mer få se honom, och knappast någon annan heller.

Han gick bort ganska snart efter det. Det var cancer i levern. Han hade aldrig varit sjuk förut. Det var hela hans natur som reagerade mot Claras avsked och mot det orättvisa öde som förföljde de bästa musikerna grymmast av alla.

165. Napoleons fall

Då jag hörde att han levde gammal och grå, praktiskt taget utarmad och allt utom vanärad, tog jag mig före att göra den långa resan till hans huvudstad för att besöka honom i hans torftiga hem för att äntligen få höra sanningen om hur det gick till när Napoleon bragtes på fall och hans eventuella delaktighet däri.

Han tog vänligt emot mig men hade ont i huvudet och suckade. Det hade han haft nästan hela livet och det av helt naturliga skäl – han var ju krigare, och hade skadats för livet från början av detta det mest vansinniga av alla yrken och därför av den mänskliga fallenheten för självbedrägeri och illusioner upphöjts till det mest heroiska av alla yrken. Vilken militär ledare har inte avgudats för att han lett så många män som möjligt in i döden? Till och med i 1900-talets upplysta tid, som ändå behärskades av vetenskapen och etablerad sekulär rationalism har den stora majoriteten av de underlydande massorna avgudat ledare som Hitler (som ledde 20-tals miljoner i döden), Stalin (som blev skyldig till 63 miljoner oskyldigas död) och Mao (ansvarig för 100-tals miljoners död) för att inte tala om mera uttalade skurkar och våldsmän som Pol Pot, Che Guevara och alla andra diktatorer, mot vilka en sådan som Napoleon ändå framstår som lindrig i jämförelse – hans offerlista når knappast upp till miljonen.

Vem var då skyldig till hans fall? När han lämnade Ryssland efter katastrofen 1812, varvid endast några hundratusental av hans soldater omkom och frös ihjäl, satt han ännu orubbad i suverän maktställning, som ingenting direkt kunde påverka, om man inte sköt honom. Det var därför han övergav sin armé i Ryssland, när han hörde om kupprykten i Paris, varför han ansåg sig behöva säkra sin ställning därstädes hellre än att dela sina fallna soldaters umbäranden.

Väl i Paris kunde han omorganisera sig och förbereda sig på att möta det samlade angrepp av alla Europas kvarvarande självständiga makter som nu efter Rysslandskatastrofen ansåg att tiden var mogen för att befria honom från Europa.

Det blev ett antal fältslag i Tyskland, men inget blev direkt avgörande, förrän han blev tagen med överraskning av ett bakslag i Hamburg. Det var omständigheterna kring detta jag äntligen ville få klarhet i.

Jag kände ju Napoleon och stod alltid på god fot med honom, han konsulterade mig vid särskilt kritiska tillfällen under hela sin karriär, så jag visste hur djupt detta ytligt sett lindriga bakslag tog honom. Han hade ju räknat med sina kvarvarande bundsförvanter i Europa, och så drabbade detta knivhugg honom i ryggen från en av hans tidigare bästa vänner och närmaste generaler, som nästan var besläktad med honom, genom att han gjorde hans tidigare fästmö till sin drottning. Hade Napoleon inte svikit henne för karriären hade hon kunnat sluta som hans kejsarinna. Nu blev hon i stället drottning för ett främmande land som hon bara kunde frysa i.

”Vad kan jag göra för er?” frågade den slitne väderbitne och sargade mannen med huvudet trött och tungt stött av handen och armbågen mot det flisiga

träbordet. "Jag trodde alla hade glömt mig. Ni tycks inte ha gjort det, men det kan inte vara av någon betydelsefull anledning ni sökt upp mig. Är jag skyldig er något?"

"Inte alls. Jag ville bara få klarhet i ett mysterium."

"Vad då för mysterium?"

"Vad fick er att angripa Napoleon i Hamburg i trots mot er befälhavares order? Var det av eget initiativ, eller blev ni därtill manad av andra?"

"Varför vill ni veta det?"

"Det är inte det enda jag vill veta. Jag vill få klarhet i hela mysteriet, om det är möjligt."

"Vilket hela mysterium?"

"Hur Napoleon kunde bringas på fall fastän han var oomkullrunkelig som maktfullkomlig härskare över hela kontinenten."

"Håller ni mig ansvarig för detta?"

"Det är det jag vill få klarhet i."

"Jag har då aldrig fått en besynnerligare förfrågan. Vad får er att tro att jag hade någon del i detta?"

"Herr general, er befälhavare var en av Napoleons närmaste män och betrodd som sådan – han var ju faktiskt släkt med honom genom sin bror som gifte sig med systemen till hans tidigare fästmö, som blev er befälhavares hustru. Han väntade sig inte detta bakslag. Ni måste ha vetat att er befälhavare ville hålla sig väl med Napoleon så länge det gick, i fall Napoleon skulle kunna hjälpa honom återtaga Finland. Han vacklade mellan Napoleon och kejsarens fiender och var därför mån om att hålla alla diplomatiska dörrar öppna till alla möjligheter. Ert trotsande av hans order tvingade honom till ställning mot Napoleon. Var ni medveten om detta?"

"Det var general Wallmoden som övertalade mig att undsätta Hamburg."

"Skyll på generalen. Var ni medveten om detta eller inte?"

"Hamburg var belägrat och i nöd. Det var mycket av humanitära skäl jag lät mig övertalas av Wallmoden till att ta ställning i frågan."

"Fastän ni måste ha vetat att ni därmed trotsade er befälhavare och i praktiken tvingade honom till ställningstagande mot Napoleon?"

"Var det då fel? Napoleon föll ju. Han var redan förlorad. Efter Ryssland var det ingenting kvar av honom. Han hade tappat ansiktet inför hela världen och framför allt som befälhavare för sina arméer. Han hade slarvat bort världens största armé genom tiderna. Han var misslyckad. Det var bara att blåsa omkull honom. Det var det general Wallmoden och jag gjorde gemensamt vid Hamburg."

"Ni var alltså medveten om det?"

"General Bernadotte hade ingenting kvar att hämta hos Napoleon. Det gällde samtidigt att rädda hans karriär som ny bättre tronföljare för ett land vars ledare lett det till stupstocken. Sverige och världen behövde ledare som Bernadotte. Napoleon var överspelad och världens största förlorare."

"Inte före Hamburg."

"Ni envisas."

"Nej, jag påtalar fakta, och ni kan inte förneka det. Samtidigt måste ni ha varit medveten om att ni riskerade er egen nacke med att trotsa er befälhavare. Ni dömdes ju också till arkebusering för initiativet."

"Domen mildrades till livstids fängelse, och Karl XIII benådade mig efter ett år."

"Men Bernadotte kunde aldrig förlåta er."

"Det vet jag inte. Det är hans sak."

"Ni säger att ni främjade hans sak. Men ert initiativ vid Hamburg omintetgjorde hans planer och möjligheter att med Napoleons hjälp återvinna Finland."

Nu fick han ett bekymrat och plötsligt mycket sorgesamt drag över sitt fårade ansikte. En gränslös melankoli lyste plötsligt igenom, och hans tidigare kärva och hårda röst förändrades totalt till en djup och mycket mjuk mildhet.

"Min vän, tala inte med mig om Finland. Där gick världen för mig förlorad, och efter det har ingenting längre spelat någon roll för mig, allra minst mitt eget liv. Jag fortsatte göra min plikt och anstränga mig för att alltid försöka göra det rätta, och det var den strävan som styrde mitt omdöme vid Hamburg. Det var rätt att trotsa Napoleon och Bernadotte vid Hamburg. Det hade varit fel att se Hamburg lida för Napoleons befestande av sin återstående makt över Europa, som ändå bara varit tillfällig. Så enkelt var det."

Nu hade min nyfikenhet väckts. "Vad var det med Finland?"

"Det var allt med Finland. Det var halva riket. Finland var en del av oss. Det hade aldrig tillhört någon annan. Ryssarna under Alexander I försäkrade konung Gustav IV Adolf om bara fred och välvilja, medan han samtidigt kommit överens med Napoleon om att krossa Sverige med att angripa Finland. Sverige var ju Napoleons enda fiende utom England. Min dolk i ryggen på Napoleon genom att vända Bernadottes hand emot honom vid Hamburg var bara en örfil mot Rysslands våldtäkt av Sverige och Finland. I krig mot Napoleon hade vi ingen chans mot Ryssland. Dessutom var krigsledningen oduglig. Konungen var inkompetent och befälhavarna var fega och lata. Ändå försvarade vi oss till det yttersta. Om krigsledningen tagit vara på de framgångar som ändå gjordes genom framför allt general Sandels hade vi kunnat bevara Finland trots katastrofen vid Sveaborg. Det var inte Sveaborg som avgjorde kriget. Det var den inkompetenta krigsledningen, vilket vissa ansvariga med Adlercreutz i spetsen fattade för sent och därför avsatte kungen, som om det kunde reparera någonting. Välkommen till det nya Finlandslösa Sverige där initiativ bestraffas, kompetens brännmärks, duglighet är anathema och överkvalificering ett tabubelagt brott mot konvensen. Kungen tvivlade aldrig på att det var rätt att stödja England mot Napoleon. I all sin erbarmlighet visste han ändå vad som var rätt och försökte göra det, men inkompetensen vann över honom. Adlercreutz et consortes störtade honom i avsikt att vända Sverige till Napoleons

bundsförvanter och valde därför Bernadotte till tronföljare, och denne var med på noterna. Jag bytte ut hans noter. Var det fel?"

Han hade höjt sitt ansikte och sin karakteristiska panna med det svarta bandet och betraktade mig rakt i ögonen med obruten blick och hela sin rakryggade och fullständigt intakta stolthet och integritet. Jag måste sänka blicken inför denna örnblick av moralisk överlägsenhet och kunde bara stilla och saktmodigt konstatera:

"Ingen kommer någonsin att kunna hävda att ni gjorde fel, inte ens Bernadotte."

"Något mer ni ville veta?"

Jag fortsatte med samma saktmodighet: "Inte för ögonblicket, men jag ber att få återkomma."

Då log han. "Tack, min vän. Ni skall alltid vara välkommen åter."

Det blev tyvärr vårt sista och enda möte. Han avled inte långt därefter 61 år gammal ensam och bortglömd i sin dragiga lägenhet på Lilla Trädgårdsgatan i Stockholm, men hans ära överlevde honom. De som känt honom glömde honom aldrig, och Runeberg gjorde honom sedermera en högre rättvisa än vad världen någonsin kunnat visa honom. Hans ära lyser med sitt föredöme över alla som känner Georg Carl von Döbelns namn med en kraft och strålgans ännu idag som är mera oförgänglig än någonsin.

166. Brodern

När jag hörde att han börjat bli på upphållningen ville jag inte missa möjligheten att höra hans version av sin äldre brors öde och sökte därför upp honom.

Han var mycket lik sin bror och ändå samtidigt nästan hans motsats men tycktes ändå fortfarande mer än 20 år efter sin brors bortgång nästan bara leva helt för honom.

Jag fann honom som jag väntat mig mycket melankolisk men inte det minsta bitter.

"Jag förmodar att ni kommit, som alla andra, för att intervjua mig om min broder. Var inte orolig för att ni stör eller besvärar mig därmed. Tvärtom. Jag kan lugna er med, att intet behagar mig mera än att berätta om min bror och upplysa folk om sanningen om honom."

"Vad är då sanningen om honom?"

"Vilken del av sanningen är ni ute efter? Vill ni som alla andra veta hur det egentligen förhöll sig med hans homosexualitet?"

"Vi kan ju börja där, om ni inte har någonting emot det, så får vi den knivigaste frågan undanstökad."

Han log.

"Då är vi på samma våglängd. Vad vet ni, vad vet ni inte, och vad vill ni veta?"

"För det första: Var han homosexuell eller inte?"

"Det beror helt på hur man ser det. Jag kan inte förneka det, lika litet som jag kan förneka att jag varit det själv, men det är inte så enkelt som att bara ha sex med personer av samma kön. Att se det så sakligt och krasst är att bortse från allt det väsentliga.

För det första handlar det inte om någonting annat än kärlek människor emellan. Varje individ har rätt att älska en annan människa. Det är fullkomligt naturligt, medan det är helt onaturligt att bekämpa eller inskränka den rätten. Könet spelar därmed ingen roll. De flesta banbrytare inom mänsklighetens tankeutveckling har åtminstone varit bisexuella och betraktat detta som helt naturligt, även om de för konvensans och den sociala acceptansens skull nödgats dölja sin fallenhet för att även bli kära i personer av samma kön. Både för mig och för min bror var detta en naturlig självklarhet, liksom det var för nästan alla andra stora romantiker, som de brittiska poeterna Byron och Shelley, Schubert och Schumann, Leonardo da Vinci och Michelangelo och hur många andra framstående fritänkare och banbrytare som helst, med början redan i Antiken med Sokrates och Platon om inte Pythagoras. Vi skämdes inte för det, om vi dock iakttog nödvändigheten att vara diskreta. Och därmed kommer jag fram till det viktigaste. Även om vi tog oss friheter och idkade intimt samröre med kamrater av samma kön har inte ett enda exempel kunnat framföras på att min bror eller jag hade sex med någon speciell person. Om man anklagar en människa, som till exempel Oscar Wilde, för att ha sexuellt umgänge med en person av samma kön måste man kunna bevisa vem denna personen var. Någon sådan bevisning har aldrig kunnat framföras när det gäller mig och min bror. Vi var nog med den saken. Vi var lika diskreta som varje fransk äktenskapsbrytare,

och som alla vet äro de det alla, och ingen anklagar dem för den saken utan accepterar det så länge de iakttar diskretion.

Och även om man skulle komma på mig eller med min bror med att ha sex med en älskare av icke motsatt kön, vari skulle brottsligheten i detta bestå? Varför skulle det betraktas som en chockerande skändlighet, när det finns så extremt överväldigande försonande omständigheter? Både han och jag föddes som profeter för skönheten och kreativitetens obegränsade rätt till frihet, han inom musiken, den allra högsta skönheten, och jag i hans skugga för litteraturen och dramatiken. Skönheten och kreativiteten kräver obegränsad frihet och kan inte leva den förutan. Det var vårt privilegium som skapande konstnärer, och den fria kärleken är en självklar del därav, som kräver samma absoluta obegränsade frihet både moraliskt och sexuellt. Ingenting kunde eller hade någon rätt att stoppa oss vad vi än gjorde, och vi gjorde inga skändligheter, vi bara älskade."

"Likväl upplevde din bror det som ett kors."

"Kärleken är ett lidande i alla dess former, det kommer man inte ifrån, men om man då är extremt besatt av kärlek, som min bror var, så måste naturligtvis också dess lidande bli extremt. Ja, min bror led av sin lidelse, den konsumerade och förbrände honom i förtid, samtidigt som han frossade i den och hängav sig åt dess förkrossande skönhet med en nästan övermänsklig passion som nästan aldrig tog slut, varför den så plötsligt avbröts genom ödets ironiska nyckfullhet, som ingen kan hållas ansvarig för..."

"Ni menar att han dog så tidigt av en olyckshändelse?"

"Inte helt. Han var slarvig. Han var helt världsfrämmande. Han levde bara för konsten, och ingenting annat spelade någon roll. Han hade kunnat bli lika rik som Verdi och Wagner, men hans pengar bara rullade ifrån honom då han inte hade något begrepp om sitt eget kroniska slöseri. Ja, han levde oförbätterligen över sina egna tillgångar, då det för honom var en självklarhet att de skulle vara lika obegränsade som hans skapande förmåga. Lika vårdslös var han med sin hälsa. Han kunde ju inte ha en aning om att det där glaset vatten han drack skulle innehålla kolerabakterier, och även om han kan ha haft något nys om att koleran florerade menade han att det inte angick honom. Ja, jag betraktar det som en olyckshändelse. Han drack vatten för att han var törstig och struntade fullständigt i om det var okokt eller inte och om det pågick en koleraepidemi eller inte."

Då han var så ärligt och generöst öppenhjärtlig vågade jag gå in på den känsligaste frågan.

"Ändå var han ju gift, och ingen har så belackat hans hustru som ni. Ligger det verkligen någon sanning i att hon var ett monster, som tvingade honom till självmord?"

Han log igen.

"Så här långt efteråt kan jag medge att jag var svartsjuk på henne. Nej, hon var inget monster, åtminstone inte innan hon lärde känna honom, men hon blev

på något sätt berusad och påverkad till någon obalans genom sitt äktenskap med honom. Ja, det var inget kärleksäktenskap, utan Peter satsade på det bara för att skaffa sig en välbehövlig anständighetsfasad utåt – det florerade ju rykten om hans vidlyftiga kärleksliv, och hela Petersburg kände till att han i vissa kretsar lättsinnigt kallade sig en sultan över att harem – av manliga kavaljerer, och han var känslig för den allmänna opinionen. Och hon var helt med på noterna. Hon rentav garanterade att hans fria kärleksliv skulle bevaras skyddat och intakt genom hennes legitimerade fasad och att han rentav kunde fortsätta som vanligt med henne som hustru, men hon var ändå kvinna. Någon sorts intimitet hade hon rätt att kräva av honom, men han var känslig och tålde inte en alltför nära relation. Han kunde tåla den med mig men knappast med någon annan, och allra minst med en kvinna. Han var extremt överkänslig, och det hörs ju överallt i hans musik, har någon någonsin komponerat vackrare musik? – medan en kvinnas propsande på ett personligt oreserverat och privat känsloliv av intimaste närkontakt blev för mycket för honom. Kärlek är inte bara stjärtlek, och det senare elementet kan man till och med avstå från, men det kunde inte hon helt och hållet, hon krävde sin rätt som hustru till stjärtleken, medan han ville vara utan den men kunde samtidigt inte säga nej – det var han för god för. Han såg både sin musik, sin personlighet och sig själv gå förlorad och drunkna i hennes pretentioner och kunde inte klara den existentiella konflikten med sig själv och sin situation och drevs av förtvivlan till ett självmordsförsök, som ju också Schumann gjorde av närbesläktade anledningar. Peter var som en fortsättning på Schumann, lika passionerad, lika generös, och lika underbar i sin livsgärnings manifestation av den musikaliska skönheten. Båda brottades ju även med Manfredsyndromet. Har det för resten någonsin komponerats en vackrare symfonisk sats än den tredje i hans Manfredsymfoni?

Jag återkommer därmed till frågan – kan det finnas vackrare musik än min brors? Har någon skapat vackrare melodier? Kan det förekomma någonting vackrare på scen än Svansjön?”

”Då måste jag komplimentera er, att ni faktiskt bidrog till hans skönhetsskapande.”

”Tack för det. Ja, vårt största gemensamma verk var något av en manifestation av vår egen tragedi. Jag tänker på ’Spader dam’. Jag skrev ju librettot, men Pusjkins historia och karaktärer är en avskräddhet. Hermann är en niding som får vad han förtjänar, men jag och Peter såg något annat i honom och försökte göra om honom till något av en Byronsk hjälte men oändligt tragisk som sådan. Han är ett ödets offer för sin egen otillräcklighet, som vi alla är.

Naturligtvis älskar han Lisa, men han kan inte nå fram till henne, då han är fattig, medan hon är en rik arvtagerska. Det hjälper inte att hon älskar honom, för med sin stolthets integritet kan han inte acceptera välgörenhet utan vill vara initiativtagaren och sitt eget ödes herre, för sin manliga stolthets skull.

De tre korten ger honom möjligheten att sätta sig i besittning av medel som gör honom oberoende, och om han bara når fram till denna befrielse kan han

sedan med gott samvete satsa på Lisa. Därför offrar han henne för de tre korten i tron att det bara är för tillfället för att sedan kunna vinna henne.

Verkligheten lurar honom på grymmaste tänkbara sätt genom den förskräckliga grevinnans infernaliska cynism, hon ger honom de tre korten bara för att sedan lura honom på själva spelbordet, och därmed blir både han och Lisa offer för penningverklighetens infernaliska cynism.

Något sådant försökte jag och Peter göra vår opera till, som helt avsiktligt och fullkomligt körde över Pusjkins groteska grymhet, men Hermann förblir likväl kontroversiell genom att han ändå framstår som en osympatisk skitstövel, bara för att han förlorade – men sådan är världen. Den dömer förlorarna för att de förlorar, inte för att de ändå menade väl, vilket den glömmer så fort de är förlorade.

Så är det väl också med Peters och mitt öde. Den vill döma oss för våra homosexuella tendenser utan att vilja fästa något avseende vid den överväldigande kärleks innerlighet, ärlighet och sanning som låg bakom.”

”Han förblir ändå oantastlig som kompositör, och han kommer alltid att förbli älskad av den stora publiken. Det är jag säker på.”

”Han var på något sätt den ljuvaste frukten av en underbar epok. Hans tid inföll ju under Alexander II:s och III:s tid, som ju var Rysslands högsta blomstring med även diktare och konstnärer som Dostojevskij, Tolstoj, Repin, Tjechov och andra. Han dog medan ännu Alexander III levde och Ryssland stod på toppen, sedan kom Nikolaj II med sina katastrofer och byråkratins glid mot haveri och undergång, och så satte denna olycksförföljda tsar i gång det stora världskriget, därtill tvingad av omständigheterna och inte minst sin tyske kejserlige kusin, vilket kommer att bli Rysslands ruin, som vi nog aldrig kommer att hämta oss ifrån. Jag vill inte överleva det skeppsbrottet. Peter hade turen och lyckan att få dö när Ryssland var som bäst, och jag är glad om jag får följa honom innan det blir som sämst.”

Så talade Modest Tjajkovskij helt öppen hjärtligt om sin bror, han hade inga hemligheter, och kort efteråt dog han. Senare samma år mördades Rasputin, och två månader senare bröt den ryska revolutionen ut, som ändå var demokratisk, tills bolsjevikerna nio månader senare tog över med katastrof för Ryssland och hela mänskligheten som resultat.

Det var andar som Tolstoj, Dostojevskij och Tjajkovskij som ledde Ryssland och världen under 1800-talets lyckligaste decennier, och när de tog slut tycktes allting braka samman, och den skönhetsvärlden har aldrig kunnat återhämta sig.

Fotnot. Modest Iljitj Tjajkovskij överlevde sin tio år äldre bror med 23 år och avled 66 år gammal år 1916.

167. Regissören

Det var en sensationell premiär då Europa väntat på den i tio år. Regissören hade varit arbetsförhindrad i princip under hela kriget till följd av katastrofen Hitler, vars framfart inneburit den totala förklamningen av nästan hela Europas kulturliv under mer än tio år, och vars efterverkningar tycktes fortsätta förfölja alla skapande talanger som över huvud taget blivit kvar under hans välde, främst inom filmen och musiken, såsom världsdirigenter och kompositörer som Furtwängler och Richard Strauss, för att inte tala om alla författare som drivits i landsflykt eller till självmord eller bådadera, det senare som följd av det första. Det var bland annat det jag gärna ville tala med den legendariska regissören om, som haft med flera av de tragedidrabade genierna att göra.

Det var dock inte lätt att komma inpå människan, hela världen trängdes ju nu för att komma fram till och intervjua det så skandaliserade, förtalade, beundrade och älskade fenomenet, faktiskt ett parallellfall till Herbert von Karajan, fantomdirigenten som i efterhand kallats århundradets största dirigent av andra dirigenter nästan lika stora som han, men som faktiskt redan innan nazisterna kommit till makten entusiastiskt gått med i partiet och aldrig någon veterligen ifrågasatt det. Liksom Furtwängler och Strauss kom även han naturligtvis i kläm med efterkrigsrannsakingarna, som till varje pris skulle djävlats med alla som över huvud taget haft med nazismen att göra, liksom också min regissör, som före kriget hyllats världen över som en av världens främsta tillsammans med Orson Welles och Alfred Hitchcock men som sedan, för att även Hitler hört till beundrarna, i princip trampats ner i smutsen av även de kunnigaste cineasterna för den politiska belastningens skull.

Hur var det då egentligen med sådana personers lojalitet med partiet? Det var vad jag mest var nyfiken på att få klarhet i när det gällde denna kanske världens mest enastående regissör, som kanske gjort mera betydande pionjärinsatser inom filmkonstens utveckling än någon annan individuell regissör.

Men jag hade tur. Jag lyckades komma åt denna legend genom en tillfällighet. Det var nämligen så att journalisterna och skvallerskribenterna i princip tvingade sitt objekt att försvinna bara för att bli kvitt dem, och då råkade den lilla människan nästan springa rakt i armarna på mig. Jag måste ha sett förtroendeingivande ut, jag såg ju genast vem det var, och en varm blick kanske ingav det skrämde hjärtat någon trygghet, och jag fick genast ett förtroendeuppdrag: "Kan ni ta mig härifrån?" Det gjorde jag gärna.

Vi lyckades hamna helt inkognito på ett obskyrt kafé vid sidan om, där tydligen bara skumraskklienter brukade hålla till, det regnade, vi var blöta, så med våra slafsiga kappor passade vi bra in i den solkiga miljön med dess andrahandstyper. Där fick vi sitta i fred.

"Jag vet vem ni är," sade jag, "och förstår vad ni flyr från."

"Det såg jag genast på er. Därför fick jag förtroende för er. Jag kände att jag kunde lita på er. Har ni också ett nazistiskt förflutet?"

"Inte alls. Tvärtom. Men jag kände Stefan Zweig."

Det fortfarande regnvåta ansiktet lyste upp med en ny lyster. "Honom fick jag tyvärr aldrig träffa, men jag ville alltid träffa honom. Han var en av dem som råkade mest illa ut. Nazisterna älskade ju honom i början, alla nazister läste och lärde sig av hans roman om Fouché, det var ju en politiskt mycket instruktiv roman om handslandet med makten genom dubiösa medel, men nazisterna skrämde bort honom från Österrike långt före Anschluss, och sedan blev han lika förföljd och förtalad som Einstein, om de dock inte gick lika långt som med Einstein, som de lovade att hänga, om han någonsin kom tillbaka till Tyskland."

"Men hur var ert förhållande med nazisterna egentligen?"

"Hitler förstörde mitt liv liksom alla andras som sögs med i hans rörelse, vilket vi inte märkte förrän det var för sent."

"Men ni var beryktad som en av hans allra närmaste förtrogna. Han älskade er, och få behandlades med en sådan respekt av honom som ni."

"Jag vet, och det blev min förbannelse."

"Men hur förhöll ni er själv till honom?"

"Jag fascinerades av honom. Jag trollbands av honom, som nästan alla andra. Han var oemotståndlig. Han räddade Tyskland. Så betraktade de flesta honom, och det gjorde han faktiskt. Eftersom han gjorde det var ingen intresserad av den andra sidan av saken, som nazisterna var noga med att dölja. De var ju skickliga. De behärskade tekniken både inom politiken och propagandan intill fulländning."

"Och få bidrog så till deras propaganda som ni."

"Jag vet, men jag var aldrig politiskt intresserad. Jag hade inget sinne för politik. Jag var bara intresserad av konst och då framför allt bildkonst och scenkonst. Jag var skådespelare, och det var Hitler också. Vi beundrade varandra som skådespelare. Vi var på något sätt båda bäst i världen på den saken. Inga filmer hade sådan slagkraft som mina, och som talare hade han ingen jämlike på jorden, då han införde en helt ny konst i demagogiken, som gick ut på att förföra massorna genom emotionell manipulation. Jung förstod hur han bar sig åt. Hitler hade en unik förmåga att känna vad folk ville höra och kunna ge dem just vad de ville höra. Han kände vilka strängar han skulle spela på. Därför var han genom hela 30-talet en segrare som inte kunde förlora men som måste få alla med sig, så att till och med Amerika hyllade honom och han föreslogs som fredspriskandidat till nobelpriset. Det var först när han inledde kriget som han blev världens största förlorare i stället. Först då insåg jag att även han kunde misslyckas, och då han blivit så stor som han redan blivit kunde hans misslyckande bara bli desto större."

"Men alla som råkade ut för honom och lät sig förföras av honom har försvarat sig med att de inte hade en aning om vad som försiggick bakom kulisserna och att de aldrig hörde ett knyst om judeförföljelserna."

"Ja, de flesta var helt aningslösa."

"Var ni aningslös? Ni filmade ju själv under erövringen av Polen med judar och koncentrationslägersfångar som statister."

"Som filmare var jag bara intresserad av statister. Det spelade ingen roll varifrån de kom. Jag frågade inte vad de var för statister. Jag behövde statister, och jag fick statister, därmed var jag nöjd och kunde skjuta min film, och något annat behövde jag inte veta. Vad spelade det för roll om de var judar eller fångar, arbetare eller gatsopare? Det enda viktiga var att de var människor."

"Och hur ställde ni er då till avslöjandena efter kriget?"

"Nu ställer ni precis sådana frågor som jag försökte fly från när jag rymde från premiären. Jag hoppades ni inte skulle vara en sådan journalist."

"Ursäkta mig. Jag är bara mänskligt nyfiken."

Hon log. "Naturligtvis. Ni är ursäktad. Ni har ju varit med själv. Ni vet vad vi alla har gått igenom. Naturligtvis vill ni som alla andra ha klarhet i saken. Jag vet inte hur ni reagerade när ni upplystes om koncentrationslägersfasorna, men själv genomsågade jag den allierade propagandan. De förstörde upp fasorna för att göra det till propaganda, det var främst Billy Wilder i Amerika, min kollega Samuel Wilder från Wien, och Ben Hecht i Hollywood – de såg vilket dramatiskt material dessa koncentrationslägers-inblickar utgjorde och slog mynt av saken och imponerade på hela världen med sina tendentiösa dokumentärer, men det var egentligen ryssarna som började med den saken, det var ju de som först kom fram till koncentrationslägren i östra Polen, och Ilja Ehrenburg var en mästare på hatisk propaganda och satte i gång den nya förkunnelsen om förintelsen, som amerikanerna genast nappade på – detta var ju något helt nytt, som Hollywoodpubliken skulle svälja med hull och hår och vimla in till biograferna för. Jag kan inte försvara Hitler och hans judehat på något sätt, för mig är det ingen skillnad på människor och människor, judar är inte mindre eller mera mänskliga än alla andra människor, och alla arier är precis lika mycket människor som alla judar. Jag ser ingen skillnad. De som gör skillnad lider av fördomar och förutfattade meningar, om de inte blivit utsatta för hjärntvätt och propaganda, som hela världen blir idag, inte minst kommunistisk sådan. Det var kommunismen som Hitler såg som världens främsta fiende, och det är ett faktum att det var mest judar som låg bakom kommunismen i Ryssland, men också det kan jag förstå – tsaren hade ju med sina pogromer tryckt ner och förföljt judarna i Ryssland i decennier. De hade anledning att hämnas.

Men hur kom vi in på allt detta politiska? Det var ju just det som jag ville undvika. Jag ville aldrig ha något med politik att göra. Men Hitler uppskattade min skicklighet och engagerade mig för de filmer han ville göra och framför allt

för Berlinolympiaden, som jag frossade i att få göra – det var ju bara en njutning av kroppsspråk hela vägen. Jag är ju ändå inte mer än bara en kvinna.”

”Men ni är helt enastående som sådan. Jag såg alla era filmer från före Hitlertiden, och de står i en klass för sig, främst er första film ”Das blaue Licht”, som inte bara är alpinistiskt hisnande i sin djärvhet utan samtidigt djupt tragisk, poetisk och konstnärlig. Jag vet ingen vackrare bergsfilm. Och era andra filmer från den tiden, den om stormen på Mont Blanc, den om isbergen på Grönland, den om skidstörtarna i Bayern – de är alla fullkomligt virtuosa och oslagbara, ja, oöverträffbara.”

Hon skrattade. ”Tack ska ni ha. Nå, vad tyckte ni om min nya film? Ni var väl och såg den?”

Jag nästan blygdes men måste bekänna min svaghet för henne. ”Det märkvärdiga är, att jag fann er precis lika vacker i denna film som i era första för tjugo år sedan. Ni har knappast förändrats alls och ännu mindre åldrats. Vid 50 år är ni lika ung som en trettioåring, om inte yngre. Jag hoppas ni får fortsätta göra film i många år ännu.”

”Det är där problemet ligger. Det tog tio år för mig att kunna fullborda den här filmen. Politiken förstörde mitt liv som alla andras, men jag råkade desto värre ut just för att jag engagerades av Hitler. Jag blev liksom stämplad med pesten av honom, bara för att jag hade med honom att göra. Samma blir det väl med Herbert von Karajan och Furtwängler, bland många andra. Jag är brännmärkt. Om jag blev världsberömd före Hitlertiden är jag nu mest känd som Hitlerhora och fördömd av världskulturen, som bara ser mig som för evigt befläckt och förtappad för att jag blev fångad av den politik som jag varken förstod eller egentligen ville ha något att göra med. Jag tror inte att jag kommer att få göra mera film. Ingen vill satsa på mig. Det var med största nöd jag kunde fullborda ”Tiefeland” efter att ha fått kämpa i åratal bara med att få ut de färdiga rullarna från Frankrike. Om jag börjar göra en ny film kommer genast värre komplikationer att torna upp sig än alla de jag lyckats överleva efter många om och men. Jag får nog nöja mig med att bara fortsätta fotografera.”

Plötsligt stormades dörren, och en vild hop unga lystna journalister stormade in. ”Där är hon!” skrek de och höjde sina kameror och började blixtra. Ungefär så måste prinsessan Diana ha känt sig när hon förföljdes av paparazzi i den där Paristunneln.

Vi flydde genast. Vi kom ut på bakgatan, och där sade hon kort: ”Det är bäst jag fortsätter ensam. Men det var roligt att få prata med er. Vi får fortsätta en annan gång.”

”Oroa er inte. Jag ska ta hand om packet. Jag lurar dem efter mig, så kan ni rymma i fred.”

Då log hon igen och kysste mig hastigt på kinden, innan hon rände iväg i regnet. Det var minsann inget fel på hennes ungdom. Hon var verkligen fortfarande som en trettioåring, trots kriget och trots allt vad hon hade fått gå igenom.

Hon levde i nästan ytterligare femtio år och var oavbrutet verksam med nya projekt och arbeten. Hennes fotografering av Nubien och dess folk är ett annat unikt kapitel i hennes skapande liv, hon är den enda västerlänning som av Sudan förlänats sudanesiskt hedersmedborgarskap, och ändå var hon bara, som hon sade själv, en liten kvinna, denna märkvärdiga lilla Leni Riefenstahl, som världen dyrkade och hatade men som ingen kan förneka en plats bredvid Orson Welles och Alfred Hitchcock. Det skulle både en flygolycka och cancer till för att ända hennes liv vid 101 års ålder, vilket ställer henne vid sidan av 1900-talets andra oslagbara krutgumma – Tibetforskaren och –resenären Alexandra David-Néel.

Hennes sista film *Tiefland* tilldrar sig i Spanien i historisk tid ute på landet i en bergsvildmark, där huvudrollerna är en fåraherde, en zigenerska (spelad av henne själv) och en adlig godsherre med ekonomiska problem, varför han vill

gifta sig med en rik markisinna och jordägarinna, som dock är svår att älska, medan han blir kär i zigenerskan och rövar bort henne. Men även den enkla men hederliga fåraherden älskar henne. Då kommer vår adelsman på att han kan gifta sig med markisinnan men behålla zigenerskan som älskarinna, om han för syns skull gifter bort henne med fåraherden. Det går emellertid inte som han har tänkt sig.

Som i alla Leni Riefenstahls hisnande naturfilmer utgörs det dominerande elementet av ett överväldigande rövarromantiskt landskap där bergen spelar huvudrollen. Alla hennes filmer utmärks också av heroisk-atletisk virtuositet, som i denna film tar sig uttryck bland annat i fåraherdens närkamp med en varg och även den stora slutstriden på liv och död mellan de båda rivalerna. Hon synes ha haft en särskild förkärlek för bergsmiljöer, då dessa dominerar alla hennes bästa filmer, i synnerhet hennes första "Det blå ljuset", som tilldrar sig helt och hållet högt uppe i Alperna och bjuder på nervpirrande bergsbestigningar – den påminner mycket om Daphne du Mauriers bergslegend "Monte Verità" som aldrig filmats. Till och med i "SOS isberg" från Grönlands fjorder dominerar filmen av upptornande och sammanstörtande isberg. "Det vita ruset" handlar helt och hållet om skidsporten och är en orgie i utförsåkning *en masse* där hon själv deltar i de ideliga störtningarna och vurporna.

Men *Tiefland* är ett regelrätt drama med starka karaktärer och en mycket spansk handling, fastän alla talar tyska. Alla hennes filmer är i svartvitt, vilket bara framhäver den mörkt suggestiva och intensiva dramatiken i samtliga hennes filmer.

168. 75 år sedan.

Det var med stor smärta jag beslöt mig för att uppsöka honom för att meddela honom om vad jag fått veta om Wannseekonferensen, som bådade ett oöverskådligt ont för hela Europa, men när jag träffade honom insåg jag att jag aldrig skulle kunna berätta det för honom. Han var alldeles tillräckligt deprimerad redan, och det syntes på honom. Singapore hade just fallit, och han såg hela den civiliserade världen som förlorad.

Han tog emellertid emot mig som om vi inte hade skiljts senare än igår och verkade nästan ta det för givet att just jag kom på besök i dessa hans svåraste dagar, men han chockerade mig med att nästan genast inviga mig i sina självmordsplaner.

Jag var nog den enda han pratade med om saken. Självmördare brukar ju aldrig genomföra sina självmordsplaner om de avslöjar dem, och jag lättades dock av att han gav mig ett sådant förtroende. Jag trodde det betydde att han inte skulle genomföra det. Men han var otålig. Han kunde inte vänta.

Ändå försökte jag övertala honom om att låta bli. Jag sade rent ut till honom:

"Även om läget är hopplöst så är det ju aldrig allvarligt. Kriget måste vända. Det kan ju inte bara fortsätta så här. Tyskarna har ingen chans i längden."

"Men de har redan förstört mitt liv och många andras och förgiftat hela världen. Den blir sig aldrig lik mer."

"Men ni får inte ge upp. Det är det sista man får göra."

"Jag har inte gett upp, men jag kan inte vänta längre. Friederike klagade alltid på att jag var så otålig. Här är jag bunden vid det världsliga och materiella, min hyresvärd plågar mig med hot om uppsägning, judar kan inte ens få visum längre här i Brasilien, gränserna dras hela tiden hårdare åt om oss som ett nät, som en tvångströja, så att en desperat utväg nästan är det enda kvar för oss att göra."

"Friederike har avslöjat för mig att ni en gång ville begå självmord med henne, vilket hon vägrade för sina döttrars skull. Sedan dess har hon alltid varit orolig för er suicidala läggning."

"Jag vet. Den var medfödd. Jag har umgåtts med döden hela livet och har aldrig varit rädd för den. Om jag nu tar steget fullt ut är jag inte mer än konsekvent och gör det bara för att jag inte har något annat val. Jag kan inte göra något mera härifrån. Jag har skrivit vad jag kan skriva för civilisationen och mot vad som hotar den, och mera kan jag inte göra. Men om jag går över till den andra sidan är jag fri från det materiella och dödliga och kan ägna mig åt större mera obegränsade krafter."

"Det låter mystiskt."

"Det är inte det ringaste mystiskt. Det är bara realistiskt. Kroppen binder mig till det dödligt materiella och hindrar min frihet. Jag behöver fullständig andlig frihet för att kunna agera. Jag kan inte tillgodogöra mig denna utom genom döden, och om jag inte ens kan det genom döden är det lika bra jag stiger av tåget i alla fall."

"Jag hoppas ni inte menar allvar. Det att ni så sakligt kan prata om saken ger mig hopp om att ni inte kommer att genomföra den. Uttalade självmördare begår sällan självmord. Endast de som inte inviger någon i sina planer lyckas vanligen genomföra dem och tar då alla med chockerande överraskning."

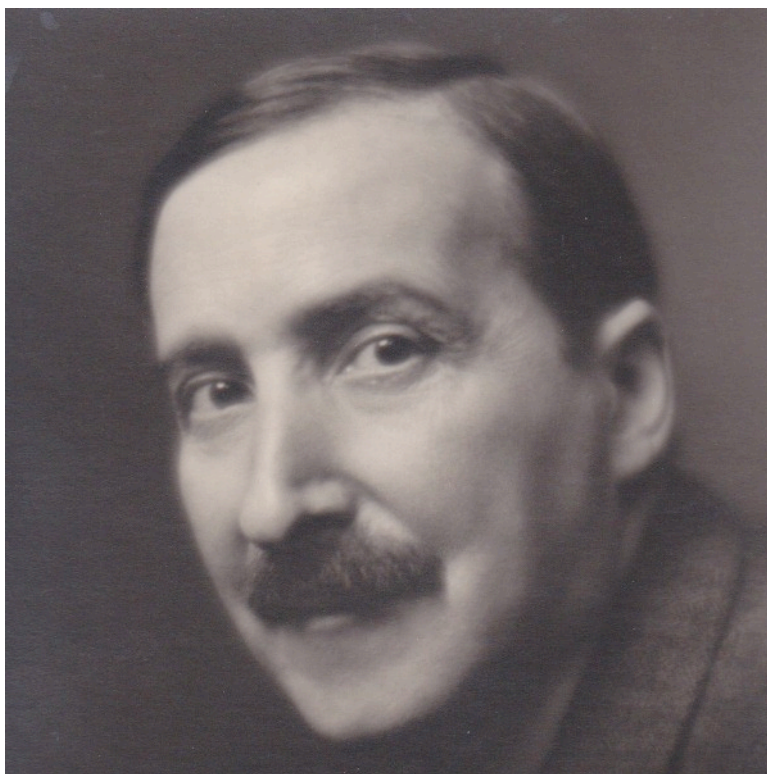
"Jag är glad att jag kunnat tala ut om saken med er. Ingenting är ännu bestämt. Det är inte säkert att Lotte vill följa med mig. Men nu vet ni hur jag tänker."

"Tack för ert förtroende."

"Tack för att ni kan lyssna. Det är mera värt än att kunna prata. Det kan ingen politiker. De bara pratar och dränker världen i sina falska illusioner om makt och storhet medan endast de som verkligen kan lyssna kan förstå dem och genomskåda dem och förintä dem som de fåfänga bedrägerier de alla är. Endast sanningen överlever och består genom sin eviga och fundamentala mänsklighet, medan allt som har med makt att göra är omänskligt."

Det var hans sista ord till mig. Jag lämnade Petropolis samma dag, och bara några dagar senare fick jag till min bestörtning och till allas utomordentliga häpnad och chock veta om hans självmord med sin hustru. Jag hade verkligen inte väntat mig att han skulle göra det och ingen annan heller. Det var den totala överraskningen för hela världen.

Det gav mig anledning till en oändlighet av eftertanke. Jag tänkte tillbaka på alla de möten vi haft, då vi alltid kunnat diskutera hemligheter som vi knappast kunnat inviga någon annan i. Det fanns ingen under hans tid som jag kunde vara mera förtrolig med. Han hade insikter som ingen annan, och han tog det alltid som en självklarhet att han kunde diskutera vad som helst med mig.

Efter hans död skrev Erich Maria Remarque långt senare i sin sista roman, att allt vad Stefan Zweig hade behövt var någon att tala med under sina sista dagar, så hade han aldrig sökt sig en så desperat utväg. Jag är inte så säker på den saken. Han hade mig att tala med, och han var fullkomligt nykter och saklig och hade kommit fram till sina slutsatser och sin föresats kliniskt intellektuellt. Han fann sig sönderkvävd som intellektualist av den tid som tvingat världen till ett världskrig för mycket, och självmordet såg han som sin sista och enda möjlighet till en personlig protest. Han ville helt enkelt inte vara med längre och måste uppresas sig med hela sitt väsen mot en tid som drunknade i en universell apokalyps av politisk urspårning.

Vi får aldrig veta om hans självmord verkligen gav honom möjlighet till metafysiska resurser att göra upp med det nazistiska problemet på allvar, men

faktum är att kriget vände det året, först vid El Alamein i Egypten och sedan i Stalingrad.

Utan tvivel hade krigslyckan inte vänt desto mindre även om han stannat i livet, men som han skrev i sitt avskedsbrev till sina vänner, han kunde inte vänta.

Stefan Zweig: Farväl till Europa

Detta är en mycket melankolisk film, men om ambitionen var att ge en så korrekt och sanningsenlig bild som möjligt av Stefan Zweigs landsflyktsproblem, så har den lyckats mer än väl. Filmens karaktär är så nära det dokumentära som en spelfilm kan komma, den är nästan alltför realistisk i sitt återgivande av författarens vardagssituationer med sina vänner och sin familj, och de inledande scenerna i Sydamerika, främst från Pen-konferensen i Buenos Aires 1936, ger en klar bild av Stefan Zweigs svåra situation och hans vägran att över huvud taget ta någon politisk ställning. Det var kanske hans livs tragedi, han ville hålla det fritt från världslighet och ideologier, men mot slutet fann han sig nödsakad att försaka sin idealism för att slutligen ta ställning mot nazismen i sin självbiografiska "Världen av igår" och hans sista arbete, novellen "Schack". Det kan betraktas som en personlig moralisk bankrutt i uppgivandet av en humanistiskt idealistisk syn på mänskligheten, och han begick sitt självmord omedelbart efter att ha avslutat novellen. Den återfanns efter hans död.

Naturligtvis kan en film som denna inte återge hela sanningen utan endast nödtorftiga glimtar därav, men glimtarna är utförliga och tillräckligt uttrycksfulla för att ge en god inblick i hela situationen. I själva verket övervägde han självmord långt tidigare i karriären, han till och med frågade sin första fru Friederike om hon ville göra honom sällskap, men hon hade sina två döttrar från ett tidigare äktenskap att leva för, medan hans andra fru, som var kroniskt sjuk i svår astma, inte hade några sådana band.

Det är en utesägligt vacker film för sin osminkade återgivning av en melankoli som är svår att föreställa sig och som inte mer än antyds men ändå lyckas ge en mycket övertygande tolkning av Stefan Zweigs och andra exiltyskars och -österrikares mycket komplexa och tragiska fall – de räknas alla upp vid konferensen i Buenos Aires, och listan är lång. Inte ens Goethe var tillåten under nazisttiden, enligt filmen. Stefan Zweigs kanske närmaste vän var nobelpristagaren Romain Rolland, som fick nobelpriset för sin pacifism under första världskriget, under vilken kampanj Stefan Zweig var hans högra hand, och som såg Stefan Zweig som den som av alla tyska författare kom närmast Goethe. Filmen får premiär nu i augusti 2017.

169. *Författaren utan illusioner.*

Jag var alltid välkommen hos honom, och han tog alltid väl emot mig. Vi hade alltid mycket spirituella samtal tillsammans och njöt ömsesidigt av att få avrätta världen. Han hade ju en gång för alla tagit avsked av den och det demonstrativt med den uttryckliga titeln "Farväl till alltihop" och mer än någon annan sagt ifrån att han inte ville ha något med den aktuella världen att göra. För hans del hade den själv helt på egen hand förstört sig själv på eget politiskt initiativ genom det första världskriget, och det fanns ingen väg tillbaka – det var kört för världen, och det var med nöd och näppe som han själv undkom den universella förstörelsen.

Just genom att han så resolut distansierat sig från all dess världslighet hade han ändå klarat sig så bra och en av de få i den så kallade "förlorade generationen" som kommit undan fullfjädrad. Det kunde man minsann inte säga om många, då de flesta för livet blivit invalidiserade om inte fysiskt så dock märkta för livet genom det första världskrigets universella självförvållade självmordstrauma.

Vi älskade också att prata om gemensamma bekanta, till exempel hans själsbroder T.E. Lawrence som han var en av de få att kunna förstå och vars berömmelse och legendbildning han faktiskt bidrog till genom sitt försök att få världen att förstå honom genom sin bok om honom, en bok skriven av en vän om en vän. Men han var en av de få som han kunde tala uteslutande uppskattande om. Nästan alla andra av hans samtida kunde han raljera hejdlöst om och i deras frånvaro ha roligt på deras bekostnad.

En av den var Churchill. Han upphörde aldrig att ha roligt åt Gallipolifiaskot. "Det var en lysande plan, till det yttre verkade den närmast idiotsäker, ingenting kunde gå fel, det måste bli ett av världskrigets mest avgörande slag och definitivt slå ut Turkiet och kanske rentav ställa henne till Greklands förfogande, men precis allt gick fel. Ingenting blev som han hade tänkt sig. Det sket sig på några små detaljer, vissa generaler slarvade med synkroniseringen av sina ur, och så var de massivt mobiliserade nyrekryterade soldaterna från Australien och Nya Zeeland fullständigt gröna och visste ingenting om krig. Churchill själv hade egentligen aldrig varit med om ett riktigt slag eller någon större krigsmanöver själv utan egentligen bara skärmytslingar ute i bushen i Sydafrika, i motsats till Kitchener, som var den som visste något om krig. Jag vet inte vem som råkade värre ut, Churchill eller Kitchener. Kanske det var Churchill, för han nödgades överleva sitt livs värsta offentliga superdiarré, medan Kitchener ju faktiskt dukade under genom en olyckshändelse."

"Menar du att Churchill var misslyckad från början?"

"Egentligen var han faktiskt det i viss mån. Han hade sina utmärkta förtjänster och unika politiska egenskaper, politiskt var han alla sina kollegers överman och kunde rätt sköta dem alla utom Stalin, som han aldrig begrep,

som aldrig släppte honom in på sig och som därför kunde lura honom, men inte i längden."

"Gandhi då?"

"Gandhi var ett kapitel för sig. Inte heller Gandhi kunde han begripa sig på, och det var tragiskt, ty Gandhi hade egentligen ingenting emot Churchill, men han var ett strå vassare än Churchill när det gällde andliga insikter, och det var något som Churchill aldrig kunde tolerera politiskt. Man kan faktiskt säga att Gandhi var den enda som någonsin besegrade Churchill, och han gjorde det enbart med andliga medel. Och det kunde Churchill aldrig acceptera eller förlåta Gandhi. Han menade att det var Gandhi och Gandhi enbart som förstörde det brittiska imperiet."

"Gjorde han det?"

"Inte avsiktligt. Märk väl, att Gandhi i det längsta inte ville att Indien skulle bryta sig ut ur imperiet. Från början var hans enda åstundan att Indien bara skulle få full autonomi men inom imperiet. Det var den där rackaren Subhas Chandra Bose, den radikala självständighetsivraren som gjorde gemensam sak med Hitler och Japan, som tvingade Gandhi in på kursen mot full självständighet – mot sin vilja, han hade onda aningar om vart det kunde leda till, och så ledde det ju också åt helvete genom den där Djinna, som krävde ännu en helt ny stats självständighet, det absurda Pakistan, som genom islam aldrig kan bli en fullt demokratisk stat, vilket dock Gandhi lyckades göra åtminstone Indien till. Men det gick ju ändå åt helvete genom delningen och Punjabkrisen med bara massakrer i årtal utan ände..."

"Hur upplevde du Churchills valnederlag 1945?"

Han skrattade. "Rena skrattfesten. Rätt åt honom. Han var färdig och hade gjort sitt och vägrade inse det själv. Då sade väljarna till honom: 'Hör du gubbe, ta semester, vad?' Men den semestern hade han åtminstone vettat att utnyttja på rätt sätt – han skrev alla de där böckerna, som han fick nobelpris för. Själv har jag aldrig orkat läsa dem. Det är för vidlyftiga tegelstenar."

"Dina egna tegelstenar då?"

"Tala inte om dem. Men är de verkligen tegelstenar? Jag tror inte det. De är skrivna utan pretentioner och egentligen bara i följd av mina egna ideal och historiska intressen. Vanligen är de mera underhållande än seriösa. Ändå förföll jag aldrig till sådant rent pajaseri som George Bernard Shaw. Med all sin briljanta intelligens och skarpa samhällsiakttagelse blev han egentligen aldrig mer än en ytlig narr. Han skojar bort allting och vänder de mest väsentliga samhällsdiskussioner genom en handvändning till betydelselösa trivialiteter, som om hela han bara var ett skämt och ingenting mer, men så var han ju också socialist som ung. Förfaller man till socialism har man gjort bankrutt som seriös tänkare från början."

"H.G.Wells då?"

"En småborgare och viktigpetter, som till och med inför George Bernard Shaw bara lyckas understryka sin egen litenhet. Han hade fel i allt. Hans

science fiction-historier är fullständigt artificiella intellektuella laboratoriekonstruktioner, som misslyckade experiment, hans framtidsvisioner är lika befängda och missvisande, medan bara hans mera realistiska romaner kommer att hålla, som till exempel den underbara 'Herr Pollys historia', som nog är en förtäckt självbiografi."

"Finns det inte någon av dina samtida engelska författare som du kan beundra, utom T.E.Lawrence?"

"Thomas Lawrence var ingen författare och ännu mindre någon stilist än jag, vilket märks när man vet, att jag hjälpte honom skriva alla hans böcker, som ju inte är många. Jo, det finns faktiskt en, den enda jag vet som betraktade det första världskriget på ett liknande sätt som jag, han som skrev 'Slumpens skördar', 'Riddare utan rustning' och 'Att alltid minnas'."

"James Hilton?"

"Ja, men till skillnad från mig var han en gentleman. I motsats till mig, som fördömde hela världen och kasserade det brittiska imperiet och allt vad det gick för genom det första världskrigets universella självdestruktivitet, så tog han vara på erfarenheterna och gjorde något av dem. 'Slumpens skördar' är en underbar roman om ett obotligt krigstrauma som vänds till godo mot alla odds, och 'Riddare utan rustning' är den bästa analys av den ryska revolutionen som har skrivits, som långt före någon annan avslöjar den bolsjevikiska kommunismens bestialiska verklighet – han lät sig aldrig luras av socialismen som fjanten Bernard Shaw, den egotrippade Sartre, den fåfänge Brecht, den narraktige Bertrand Russell, Leo Tolstoj i sin senilitets ålderdom, och många andra."

"Hur ser du på Hitler, som försökte besegra den bolsjevikiska socialismen med sin nationalsocialism?"

"Det säger ju sig självt. Socialism som socialism. Den var dödfödd från början. Jag ser hela nittonhundratalet som ett parallellfall till situationen i det romerska imperiet under dess sönderfall i det tredje århundradet, när imperiet omvandlades från en universell upplyst despotism till en ständigt mer urartande militärdiktatur. Efter Marcus Aurelius blev det bara misslyckade diktatorer och korrupta förtryckare, som överträffade varandra i lömska intriger och grymhet. Det samma inträffade i Europa efter drottning Viktoria, tsar Nikolaj II och kejsar Franz Josef av Österrike – Mussolini, Hitler, Franco, Lenin, Stalin, Mao – bara extremkorrumperade extremhänsynslösa massmördare allesammans, som bara klamrade sig fast vid makten med hjälp av att ständigt överträffa sig själva och alla andra i grymhet – tills de själva åkte dit för sina egna gärningars lön med sitt rykte för alltid fördärvat av sanningen om dem själva. Efter det andra världskriget tycktes det värsta vara över, men diktatorerna har aldrig upphört att sticka upp ändå. Vi blir aldrig av med dem med mindre än att vi mördar dem lika tveklöst som de mördar alla andra."

"Så du menar att historien och den vändning den har tagit under 1900-talet är hopplös?"

"Ja, den är hopplös, men det har den alltid varit, och för det är läget egentligen inte så allvarligt. Vad säger hinduerna om alla invasioner och hemsökelse som drabbat dem, den muslimska förintelsen under mogulerna som mördade hundratal miljoner och utrotade buddhismen från Indien, briterernas herravälde under 300 år, och så vidare? De rycker på axlarna och säger: 'Ännu en bok i bokhyllan.'

Alla dessa världsterrorister, nationsförintare, extrema massmördare, som Napoleon, Hitler, Mao, Djingis Khan, Attila, Stalin och Muhammed lämnar ingenting bestående efter sig utom det som är negativt. De kommer med sin förödelse och försvinner. Men det som består är böckerna som skrivs om dem och som avrättar dem för evigt. Det är det som indierna menar, när han avfärdar en världserövrare som 'en ny bok i bokhyllan'. Det bara denna bok som består av dem. Tänk om de i stället varit konstruktiva och faktiskt bemödat sig om att berika bokhyllan med en god bok i stället för uppgörelser? Se vad Homeros åstadkom med sina två dikter! En hel civilisation, och den mest lysande som någonsin funnits och som ännu idag utgör grunden för hela den västerländska civilisationen! Se vad Veda-böckernas författare åstadkom! En civilisation som består intakt ännu idag med hela Vedalitteraturen precisionsmässigt bevarad och den oöverskådliga rika hinduistiska och buddhistiska kulturen över hela Asien! Där har du de verkliga skaparna av historien, som bara är anspråkslösa diktare, samlare av legender, poeter och deras efterföljare genom bibliotekarier och kulturvårdare. All politik är värdelös mot sådant."

"Vilken anser du själv att är din bästa bok?"

"Det tror jag inte du kan gissa."

Robert Graves, 1895-1985.

"De är alla bra, men några av de tyngre är ju 'Greve Belisarius', 'Kung Jesus' och Claudiusromanerna."

"Ingen av dem. Min bästa och viktigaste bok är ingen litterär bok. Det är min samling av de grekiska myterna. Det är den bästa sammanfattning av dem som någonsin gjorts. Den är som Edward Gibbons sammanfattning av romarriket i 'Romarrikets nedgång och fall' men i stället i kartläggning av de grekiska myterna i encyklopedisk omfattning men samtidigt i precisionsmässig koncentration. Vem som helst som forskar i den grekiska mytologin kan finna vad som helst som han söker efter i min bok. Den grekiska mytologin är som ett universum för sig, en kreativ värld som fick blomstra och skapa hela den klassiska Antiken under några århundraden för att sopas under mattan och stampas ihjäl av de etablerade monoteisterna – ingen har gjort större skada än de i världshistorien. Höghellenismen med alla dess diktare, vetenskapsmän, astronomer, matematiker och filosofer fick bara andas fritt under två hundra år, från Marathon till Alexander den Stores död – sedan kom militärdiktatorerna och Rom och förkvävde all andlig frihet."

"Är då mytologisk och polyteistisk frihet att föredra framför monoteistisk världsordning?"

"Din fråga besvarar sig själv. Tänk på vad vi talat om. Se på resultatet. Vad åstadkom Vedadiktarna och Homeros? Vad åstadkom Muhammed och inkquisitionen, Martin Luther och 30-åriga kriget? Jämför resultaten, och svaret på frågan är självklart. Vad är bättre – skapelse eller destruktion? Frihet eller förtryck? Främjande uppmuntran eller kontroll?"

Jag återger bara en del av ett av våra många samtal. Jag får återkomma senare till andra diskussioner.

170. Katoliken

På tal om Robert Graves på Mallorca brukade jag även besöka Graham Greene i Antibes. Han var en betydligt mera knepig och sammansatt personlighet än den mycket öppne Robert Graves, som inte hade några hemligheter. Hos Graham Greene var det störande elementet hans mycket komplicerade katolicism, och det var detta vi brukade komma ihop oss om, då jag aldrig kunde låta bli att provocera och utmana honom för detta.

Visserligen var ju hans tre mest framstående romaner under 40-talet uttalat katolska, "Makten och härligheten", "Slutet på historien" och "Hjärtpunkten", och ingen kan förneka deras bestående kvalitet som nästan obligatoriska klassiker, i synnerhet "Hjärtpunkten", den kanske mest inträngande och ärliga självmordsstudie som skrivits, men de är alla tre ohjälpligt katolskt tendentiösa, vilket jag hade svårt att förlåta honom, då han för övrigt klart kunde betecknas som en av Englands och hela sin samtids mest mänskliga författare.

Att han hade problem med spriten ibland var dock ett försonande drag, och vi brukade alltid kompensera vår stridbara samvaro med groggar som aldrig tog slut, vilket underlättade debatten. Han skämdes inte för att ha varit

periodare, i synnerhet under de outhärdliga åren i Afrika, som var hans livs hårdaste och bästa skola – därav "Hjärtpunkten". Samtidigt var han jämte Stefan Zweig en av sin tids mest beresta författare, han var ju under långa tider utrikeskorrespondent och tröttnade aldrig på att kritiskt utforska nya länder och förhållanden i synnerhet i groteska diktaturer. Därav kom ju hans i mitt tycke allra bästa roman, "Komedianterna" från Haiti, som han skrev när han själv äntligen kunde beteckna sig själv som något mogen.

Våra kritiska samtal om hans katolicism, som jag betecknade som en verklighetsflykt, kunde dock ta allvarliga vändningar ibland men utan att han någonsin förlorade behärsksningen eller kände sig sårad. Därför vågade jag alltid fortsätta.

"Men även du kan ju inte låta bli att vara kritisk mot din egen religion ibland. I hur många romaner uttrycker du inte ditt nästan sarkastiska förakt för alla dessa *fromma* katoliker som ägnar sig åt sin altartjänst av ren slentrian, som en hjärntvätt de accepterat och genom vanans makt inte längre kan avstå från."

"Men vad vill du göra? Vill du avskaffa katolicismen? Vad skall vi ha i stället? Hur många framstående tänkare och även ateister har inte kommit fram till att Gud ändå är nödvändig? Både Voltaire och Dostojevskij kom ju fram till, att om Gud inte fanns så skulle han ändå behöva uppfinnas."

"Så du kan gå med på att han faktiskt skulle kunna vara en uppfinning?"

"Det har jag inte sagt, men han är nödvändig. Världens gång måste ha ett nav för att kunna hålla i gång, och det yttersta navet är Guds existens. Världsordningen och det mänskliga livet kan inte klara sig utan dess existens. Och den katolska kyrkan med Jesus som exempel är ändå det bästa och mest mänskliga försöket till vidmakthållandet av Gud."

"Så du underkänner både protestantismen, judendomen och islam?"

"Det har jag inte sagt, men de kommer inte lika långt i odlandet av det mänskliga. Judendomen stannade i växten och kom av sig från början genom den politiska krisen under Jeremias tid, islam tog till våld från början och har aldrig upphört därmed och behandlar kvinnorna som boskap, och protestantismen i all sin heroiska revolution mot den katolska kyrkans missbruk befläckade även den sig från början genom att ge anledning till mer än hundra år av religionskrig, som var Europas blodigaste någonsin, för att inte tala om alla de inbördeskrig som ingick. Protestantismen hade rätt men spårade ur från början, precis som själva kristendomen."

"Så du medger att den var urspårad från början?"

"I högsta grad. Den slog över i intolerans. Den skulle aldrig ha exkommunicerat Origenes som kättare. Den skulle aldrig ha blivit statsreligion. Den skulle aldrig ha blivit politisk och gjort anspråk på ofelbarhet. Dante har rätt som placerar nästan alla sina påvar i helvetet."

"Men om katolicismen är så anfräkt av missbruk från början, den är ju som gjord för främjandet av pedofili, borde man då inte förkasta den och åtminstone ta avstånd från den?"

”Vill du då offra den? Vill du då försaka all dess litteratur och alla dess tempel och katedraler med deras oöverträffbara konstskatter åt förgängelsen och utan att ersätta dess traditioner med någonting? Vad vill du ha i stället? Finns det någonting bättre? Vill du som somliga moderna tänkare, som till exempel äventyraren Aleister Crowley, ersätta Gud med Satan? Kan ett sådant alternativ vara bättre?”

Han hade mig där. Naturligtvis kunde jag inte gå så långt.

Han fortsatte:

”Det enda goda och attraktiva med sådana moderna radikala läror, som teosofin, satanismen, alla frikyrkorna och den nyuppvaknande gamla hedendomen är att de medför nyhetens behag, de är spännande, de lockar ungdomen, de inbjuder till intressanta experiment, som Aldous Huxley med sitt experimenterande med droger och LSD, de lockar till nya upptäckter, men så blir de nya lärorerna etablerade och lika korrupta i sina förstelnade organisationer som alla andra gamla kyrkor, och då kommer man ändå fram till att de gamla och helst de äldsta och mest ursprungliga lärorerna var bäst. Jag håller med om allt vad du säger om katolicismen och dess avarter och svagheter, men jag håller den ändå som det mest mänskliga alternativet bland andliga möjligheter.”

Och med var sin grogg var vi fullkomligt överens om att vi aldrig kunde enas.

171. Emigranten

Han gjorde ett ganska anspråkslöst intryck, då han inte alls hade något imponerande yttre: han var varken snygg och trevlig som Anton Tjechov, respektingivande intelligent som Dostojevskij, dominerande överlägsen som Leo Tolstoj eller förnämt fin som Ivan Turgenjev utan egentligen ganska alldaglig i sitt städade enkla yttre med ett alltid välansat skägg, medan endast ögonens alltid då och då uppflammande intensitet påvisade något av hans oerhörda intellekt.

Jag träffade honom aldrig i Ryssland så länge han var kvar där, då han faktiskt aldrig väckte min uppmärksamhet, förrän hans rykte började spridas över Europa genom att hans romansviter blev mer och mer översatta. Sedan hörde han till den ledande eliten av de högt utbildade och framstående ryska emigranter som mer eller mindre tvingades lämna Ryssland efter revolutionen med hot om att annars, som så många andra, bli avrättade, eller råka ännu värre ut, som till exempel Osip Mandelstam.

Det är möjligt att han själv faktiskt hade kunnat råka ut för livsfara om han stannat kvar, då han ändå hade extremt mycket politiska kontakter, var verksam politiskt och framför allt var så mystiskt djupt rotad i hela det ryska väsendet, något som bolsjevikerna var livrädda för och absolut inte kunde

tolerera. De införde ju ateismen som obligatorisk dogm för hela Ryssland och förbjöd varje tendens till mystisk eller andlig strävan som något samhällsfarligt och mentalsjukt, som måste utrotas.

De som stannade kvar gick och gömde sig och begränsade sig till sina specialområden, som Alexander Gretjaninov med sin specialinriktade musik och Alexander Glazunov, som flydde undan de sociala hoten ner i vodkaflaskan och gömde sig bakom sin orkester, som han ändå hade etablerat sig med. Rachmaninov hade också kunnat stanna kvar, och han försökte verkligen, men han fann det omöjligt att samarbeta med bolsjevikerna och flydde med de andra emigranterna till Paris och Amerika över Finland och Göteborg, där min gamle vän Svante Grauers med sitt centrala antikvariat utgjorde ett nyckelhål till frihet och fristad för bland annat sin egen hustru, en rysk prinsessa, Rachmaninov och andra ryska emigranter.

De flesta stannade dock i Paris, där de utgjorde en betydande koloni med medlemmar ur tsarfamiljen som ledande profiler. Det var där jag träffade honom, men i motsats till de flesta andra melankoliska emigranterna där var han inte alls nedgången och försjunken i flaskan utan fortsatte arbeta envist och outtröttligt med sina alltid omfattande och ytterst ambitiösa litterära projekt. En gång hade jag turen att få träffa honom tillsammans med Stefan Zweig, varvid de livligt diskuterade Dostojevskij och Tolstoj. Dimitrij hade ju träffat dem båda, han kände dem och förstod dem, och kunde därför skriva den bästa biografi som skrivits om dem tillsammans. Det var en dubbelbiografi där han genomgående jämförde dem med varandra helt sakligt med den tendensen att Dostojevskij hade ganska klara företräden när det gällde kvaliteter. Dimitrij var en nästan lika god genomskådande psykolog som hans båda föregångare och omfattade därtill även Dostojevskijs speciella sinne för mystik, vilket Tolstoj saknade, varför han kunde förstå Dostojevskij bättre än vad Tolstoj kunde göra.

Fastän han arbetade så hårt och därmed förträngde sin bottenlösa saknad av sitt hemland i outhärlig sorg över dess öde var han dock, som alla ryska emigranter från den tiden, märkt och brännmärkt av den oersättliga förlusten. När de förlorade sitt Ryssland berövades många av dem sin själ genom bolsjevikernas politiska våldtäkt, och många av dem gick under och kunde inte överleva detta.

Detta märktes tydligast hos honom när vi talade om Dimitrij Majakovskij. Han var ju en galjonsfigur för det nya Ryssland, och den landsflyktige Dimitrij kunde inte förstå hans omåttliga popularitet. "Mannen är ju helt absurd och omöjlig att ta på allvar, en skrävande buse som skryter med den fulaste poesi som någonsin skrivits i Ryssland, han lovprisar brutaliteten och vulgariteten och höjer alla bolsjevismens vidrigaste karaktärsdrag till skyarna, dess råhet, dess grymhet, dess omänsklighet, dess hänsynslösa och vettlösa övermod och dess kulturmarxistiska civilisationsfientliga anarkism och destruktivitet. Jag ser ingenting gott eller konstruktivt alls i denna barbar till poet. Och honom höjer denna nya Sovjetunion till skyarna, medan de driver oss uppbyggliga andar ut

ur landet och låtsas som om vi aldrig hade existerat. De våldtar och mördar själva grundstenen i den mänskliga civilisationen, nämligen individualismen, som om denna till varje pris måste utrotas ur människornas medvetanden. När Leon Trotskij kom i onåd och småningom uteslöts från det sovjetiska samhället utplånades hans bild från alla fotografier. Han begravdes levande av den etablerade historieförfalskningen. Ändå var det han som hade gjort den ryska revolutionen över huvud taget möjlig, genom att ta rätt initiativ i rätt ögonblick.

Visserligen är detta en trend över hela världen, men Ryssland har tagit ledningen i denna barbarisering och förråelse av all kultur och intellektualism och vill med våld genomföra denna kulturvåldtäkt i hela världen. De vet inte vad de gör. Det verkar närmast som om det inte fanns något hopp mer för världen. Bildkonsten är helt förstörd av modernism som ersätter konstens figurativa mening med förvriden modernism i abstrakt sjuklighet, och riktiga kompositörer som Rachmaninov och Sibelius har slutat komponera då den klassiska musiken inte längre har någon talan i en värld av oväsen som dränks av skval och vulgär schlagermusik och atonal musik som påyrkad forcerad ersättning för den tonala musiken, som om atonal musik någonsin kunde bli musik, medan en sådan envis klassiker som Richard Strauss blir förvisad och isolerad för gott i kulturkarantän för att han samarbetar med Stefan Zweig. Allt detta är följden av världshistoriens största misstag det stora världskriget, som gav bolsjevikerna i Ryssland möjlighet att lägga beslag på och våldta världens största och bästa rike i akt och mening att göra samma sak med hela världen.

Men döm mig rätt. Jag hatar inte Ryssland. Tvärtom. Ingen kan älska Ryssland mer än jag och mina bröder och systrar i förskingringen. Men jag anser att Ryssland har blivit våldtaget och beslagtaget av främlingar och omänskliga förtryckare. Jag var den första som avslöjade och kritiserade tsardömet, de var inte Guds bästa barn de heller och så långt ifrån en idealisk regim man kan komma, men jämfört med dagens terrorregim i Sovjetunionen framstår tsarerna, och särskilt de fem sista inklusive Katarina den Stora, som rena änglar och den kommunistiska diktaturen som uteslutande omänskligt vidriga banditer och folkmördare. Naturligtvis gråter vi alla blod över Rysslands öde.”

”Är det därför ni har tagit parti för Hitler?”

Det var detta som var kruxet med Dimitrij och därför som han förlorat något av sin nimbus och fallit i onåd inför världens intelligentsia. Han såg nazismen och Hitler som den enda möjligheten för mänskligheten att få bukt med den sovjetiska kommunismens banditvälde och terrordiktatur.

”Jag har inte tagit parti för Hitler. Jag har alltid varit politiskt aktiv men bara religiöst och mystiskt.”

”Förklara vad ni menar. Många menar att just detta är kruxet med ert författarskap, att ni ständigt svävar ut i det mystiska och flummiga och därför blir svårbegriplig och omöjlig att få något grepp om, då det inte blir något

konkret kvar när era böckers realistiska innehåll fullständigt körs över och dränks i syndafloder av spekulerande mysticism.”

”Men det är just genom mysticismen jag liksom Dostojevskij alltid kunnat vara på det klara med vad som verkligen händer i världsordningen och fått rätt i våra slutsatser. Jag tror inte på någon diktator eller diktatur, jag anser att de alla är dömda att misslyckas, men de flesta av dem hade ändå ursprungligen ett gott initiativ att komma med och lyckades därför erövra makten. Men makten korrumpierar alltid, den är till sitt innersta väsen självdestruktiv, när den får tillgång till pengar och etablerad möjlighet till obegränsat godtycke förgås den genom cancern av dess naturligt inneboende och ofrånkomliga övermod. Makt måste leda till övermod, och övermod blir alltid sin egen dödgrävare. Det är som en naturlag. Jag trodde på Mussolini och hyllade hans initiativ, så länge han ännu inte nådde den absoluta makten i sitt land, han gjorde faktiskt mycket gott för Italien och hyllades av de flesta över hela Europa, men när han fick absolut makt blev han besutten i sin självgodhet och etablerade materialistiska säkerhet och gick förlorad. Jag hoppades då på Hitler i stället, han kom senare och hade mycket värre problem än Italien att brottas med efter världskrigets katastrof och den ekonomiska undergången och gränslösa misären, och han lyckades faktiskt avhjälpa alla dessa problem, och han var till och med villig att ta på sig den största uppgiften och problemet av alla, nämligen att åtgärda det ryska missförhållandet och hotet mot världen genom den kommunistiska diktaturen. Han ville aldrig krig, medan han samtidigt hela tiden visste att det var oundvikligt, om han skulle klara av bolsjevismen. Han tog på sig plikten till detta korståg och måste misslyckas och gå under med hela Tyskland i det tappra försöket. Det stod skrivet i självklar eldskrift i ödet och stjärnorna. Jag övergav honom när han startade det nya världskriget, fram till dess hade jag stött den nationalsocialistiska ideologin och dess faktiska heroiska reformer och framsteg, men ingen vettig människa kan någonsin understödja våld i någon form. Där gick också gränsen för Dostojevskij. Han ansåg benägenheten till våld vara inseglet på människans bestående och obotliga dumhet och hopplöshet som självdestruktivt monster.”

Så ungefär talade han till mig när vi träffades i Paris efter Tysklands angrepp på Sovjetunionen sommaren 1941, då han blivit ombedd av nazisterna att göra ett radioframträdande om sin syn på saken. Det gjorde han aldrig, varpå nazisterna med sin högt utvecklade propagandaapparat fuskade ihop ett radioprogram i hans namn, men de flesta förstod genast att det inte var Dimitrij Meresjkovskij som talade.

Hans stora insats i litteraturen var hans första trilogi ”Krist och Antikrist”, där den första delen handlade om Julianus Avfällingen, den andra delen om Leonardo da Vinci och den tredje delen, ”Antikrist”, om tsarväldet och Peter den Store. Den anser jag fortfarande vara det bästa och mest realistiska han har skrivit, en svidande uppgörelse med tsardömet och ett förintande avslöjande av tsar Peters monstruöst grymma personlighet. Sedan skrev han det verk som

hyllats mest internationellt, hans stora jämförande dubbelbiografi över Dostojevskij och Tolstoj, som varmt beundrades av Stefan Zweig.

Den andra trilogin "Vilddjurets rike" var en fortsatt uppgörelse med den ryska regimen och behandlade mordet på tsar Pavel I, Alexander I and dekabristerna. Den tredje trilogin var mera specialinriktat mystisk och handlade om antiken, Tutankhamon, Ekhnaton, "Gudarnas födelse" och Messias och sådant och nådde väl aldrig någon riktig förståelse. Han nominerades nio gånger till nobelpriset i litteratur, men det var hans mera lättillgängliga och jordnära bästa vän och kollega Ivan Bunin som fick det 1933.

Men under sin glans dagar betraktades han som Dostojevskijs och Tolstojs direkta efterföljare och arvtagare, och det fanns väl ingen annan som kunde tänkas komma i fråga om en sådan kvalitet, förrän Pasternak kom ut med "Doktor Zjivago" långt senare – även Pasternak hade som barn lärt känna Tolstoj.

Därtill var Meresjkovskij gift med Rysslands kanske mest litterärt berömda dam, Zinaida Gippius, som visserligen bedrog honom, liksom även Victor Hugos fru gjorde med sin berömde make – det sägs att de bästa äkta männen är de som blir bedragna av sina fruar – men deras äktenskap höll hela vägen, de

förblev gifta i 50 år, och han dog 75 år gammal i december 1941 i Paris på sin post skrivande vid sitt skrivbord. De sista ord han skrev är det på sin plats att citera i detta sammanhang:

"Jag är en mask, inte en människa, förtalad och föraktad av människor (Ps. 21:7). Men larven begraver och spinner in sig i en puppa bara för att sedan bryta sig ut som en skinande vit och solskenslysande, återuppståndna fjäril." (fri översättning)

172. Övervintraren

"Varför har ni sökt upp mig?"

"Det kanske kan intressera er att veta att jag kände både Himmler och hans massör och amiral Canaris."

"Det är inget svar på min fråga."

"Jag vill försöka förstå er och liknande ledande mäns ställning, varför ni aldrig övergav det Tredje Riket och dess ideologi. Ni var ju långt ifrån ensam – i Norge höll den gamle nobelpristagaren i litteratur Knut Hamsun envist fast den nationalsocialistiska ideologin, liksom även den ledande geografen i Sverige Sven Hedin, som var ledamot av den Svenska Akademin."

"Det är inte mig ni då vill försöka förstå utan historien."

"Så kan man kanske uttrycka det."

"Min vän, jag förstår den inte själv. Den är i själva verket mitt största problem. Jag grubblar över det dagligen och kan inte förlika mig med dess irrationella absurditet och orättvisa. Det gläder mig att ni i alla fall vill försöka se problemet sakligt och döma mig opartiskt ur mera historiskt perspektiv än personligt. Alla andra fördömer mig i princip i hela den kulturella västvärlden. Jag är för alltid stämplad som en gammal oförbätterlig nazist."

"Är det en orättvis stämpel?"

"Nej, rent sakligt är den korrekt. Jag gick självmant med i partiet precis som Herbert von Karajan och det på ett tidigt stadium med ungefär samma motiv som hans – det var nödvändigt för karriären, och vi såg bara det positiva med nationalsocialismen, det faktum att Hitler ville och lyckades rädda Tyskland. Det gick bra så länge det gick bra, och när han tillgrep fel metoder i och med inledandet av det andra världskriget var det för sent för oss att träda tillbaka."

Andra som stannade kvar var aldrig ens nazister, som Richard Strauss och Wilhelm Furtwängler, och fick ändå sina liv delvis förstörda efter kriget för sin trohets skull. Och var då alla de som flydde och övergav Tyskland och dess öde verkligen så mycket bättre? Jag har full förståelse för alla dem som tvingades till det, Einstein till exempel, han var ju faktiskt jude och det uttalat fastän han varit helt sekulariserad från början, men Thomas Mann och hans familj var inte judar, han hade till och med gjort sig skyldig till nationalistiskt skriftställerier efter det första världskriget, och många andra som lämnade Tyskland under de

tolv Ragnaröksåren gjorde det för karriärens skull för att i Amerika tjäna mera pengar än vad de någonsin kunde göra i Tyskland.”

”Håller ni då Stefan Zweig för en fanflykting?”

”Intressant att ni tar upp det fallet. Han var ett särfall, men medge att han var feg som gav upp. Det hade han inte behövt göra. Hade han uthärdat 1942, som var krigets höjdpunkt och vändpunkt och det svåraste krisåret, hade han innan årets slut kunnat förstå att de allierade måste segra, och han hade efter kriget som en av motståndsmännen kunnat skörda dubbelt större framgångar och ära än vad han redan gjort internationellt. Min uppfattning är att han begick självmord för att han upplevde sig själv vara slut som författare. Många författare har inte kunnat acceptera att deras musa tystnat och att de tappat lusten och inspirationen till att skriva mera. Se på Hemingway, som det kanske mest typiska exemplet, men det finns talrika andra.

Naturligtvis redovisade Stefan Zweig berättigade och rationella skäl för att lämna in, men ett självmord kan aldrig ursäktas eller försvaras. Ett självmord är lika mycket ett mord som ett vanligt mord, det är ett brott mot livet, det är en ansvarsflykt, alla som lever delar samma ansvar för allt levande som finns, och att överge det är ett brott mot naturen. Jag medger att min ståndpunkt är kontroversiell, och man kommer att diskutera frågan så länge mänskligheten finns då det alltid kommer att finnas självmördare med lika olika motiv som individerna är olika, men jag kan i princip aldrig försvara det under några som helst omständigheter.”

”Var det av samma principfasthet ni höll fast vid ert medlemskap i det nationalsocialistiska partiet och aldrig gav avkall på er trohet därtill?”

”Mitt stora misstag var att acceptera den där professuren. Det skulle jag aldrig ha gjort. Att jag anslöt mig till partiet hade med den karriären att göra. Hade jag aldrig gjort det hade jag aldrig fått den professuren. Tiderna var sådana. Herbert von Karajan hade heller aldrig blivit den världsdirigenten han blev om han inte hoppat på partitåget från början. Det etablerade honom, och då alla musiker är omistliga kunde ingenting hindra hans karriär därefter. Min professur blev ju inte så långvarig, och ni ställer er väl lika frågande som alla andra till att jag ändå förblev partiet trogen. Det var inte så mycket trohet som konsekvens. Jag beslöt att ta konsekvenserna av mitt handlingssätt. Jag hade tagit parti för Tysklands sak mot världen, och jag ansåg inte att jag kunde svika mig själv med att gå tillbaka på det ställningstagandet. Ja, jag förblev partiet trogen, därför att det var det partiet som ledde Tyskland, och jag ville inte svika Tyskland. Världen hade svikit Tyskland genom den förnedrande Versaillesfreden, som förödmjukade Tyskland till att gå på knäna i fjorton år; om det första världskriget var det sista hederliga gentlemannakriget, som många fransmän och engelsmän menar, så var det Versaillesfreden som för alltid berövade allt vad krig heter all heder. Före det kriget var det brukligt att en segrare räckte en besegrad broder en hand och hjälpte upp honom, men efter det kriget gjorde Frankrike och England under Lloyd George allt för att till varje

pris sparka ner den svårt invalidiserade och knäckta förloraren i diket och tvinga honom att stanna där. Naturligtvis måste detta resultera i någon sorts invändning och reaktion från den besegrades sida.”

”Men var det verkligen nödvändigt för Hitler att mera ösa sin vrede över judarna än över fransmännen och engelsmännen?”

”Naturligtvis inte. Det var hans svaga punkt. Han var ingen diplomat. Hade han haft det ringaste diplomatiskt-politiska vett hade han aldrig angripit Polen men försökt åstadkomma kompromisser. Visst var det riktigt att polackerna förföljde de tyskar som levde inom deras gränser, men det fanns ju ändå ett Nationernas Förbund, missförhållanden hade kunnat behandlas internationellt, det fanns trots allt kloka och konstruktiva diplomater att tillgå i världen, men Hitler var för passionerad och otålig och trodde att han kunde gå bröstgänges tillväga hur långt som helst bara för att han till en början inte mötte något motstånd. Men när han angrep Polen hade han inte längre det tyska folket med sig, för de mindes det förra världskriget och de prövningar de redan en gång tvingats gå igenom mot sin vilja.”

”Men hur kunde ni hålla fast vid nationalsocialismen efter att den besegrats och avslöjats med hela sin bestialiska grymhet?”

”Hitler begick många misstag, under hela kriget begick han nästan bara taktiska misstag, hela kriget var ett enda stort taktiskt misstag, men han såg alltid Sovjetbolsjevismen som sin huvudfiende, han såg det som sitt öde att det var den han måste ta upp kampen med, han såg vad de gjorde med Ryssland efter revolutionen 1917 när alla bättre människor rensades ut så bestialiskt som möjligt, där hade minsann alla intellektuella skäl att överge Ryssland som våldtagits av monstruösa barbarer, och vi vet inte hur det hade gått om han inte angripit Polen. Det är mycket möjligt att Stalin ändå vället in över Europa med sin terrordiktatur och att Tyskland då haft ett sämre försvarsutgångsläge. Det får vi aldrig veta.

Och hade då Stalin rätt att beslagta halva Europa och halva Tyskland? Hade de rätt att upprätta en järnridå genom hela kontinenten som avskärmade alla östeuropeiska folk från den värld som ändå förblev demokratisk och fri? Hade ryssarna rätt att bygga en mur genom hela Berlin och hindra berlinare från att träffa och umgås med varandra? Hade de rätt att mura in halva Europa och Tyskland?”

”Man måste se det mot den tiden. Det var terrorbalansens tid. Amerika hade använt kärnvapen i krig och utmanade kommunismen lika hårt som nazismen gjort. Hade inte Östblocket rätt att vidta åtgärder till självförsvar?”

”Ja, där låg det ondaste onda. När Amerika använt kärnvapen mot Japan helt i onödan konstaterade Einstein att Amerika gjort sig till en fortsättning till Nazi-Tyskland. Oppenheimer och många andra vetenskapsmän behäftade med sunt förnuft motsatte sig att kärnvapen användes i krig, det var aldrig meningen, i synnerhet inte efter att Tyskland redan besegrats i maj, och då Japan i princip redan var besegrad och lika sönderbombat som Tyskland, men

ändå genomdrev militärledningen och president Truman bombningen av Hiroshima OCH Nagasaki, vilket fick Amerika att spåra ur precis när det ändå hade möjlighet att vända sin seger till en seger för hela världen genom humanitet och fredsverksamhet. I stället gjorde de tvärtom.

Man kan skylla det på att kommunismen faktiskt utgjorde ett världshot, Stalin hade på sitt program att genomföra en bolsjevikisk världsrevolution som skulle etablera proletariats diktatur överallt, men alla dessa politiker som led av relevant kommunistkräck såg inte hur absurd och sårbar kommunismen var. De såg inte att det var, för att tala med moderna termer, en papperstiger som inte kunde hålla i längden. Politiker begår alltid det misstaget. De har ingen distans till sig själva, de tar politiken på allvar, de låter sig skenas iväg med den, de ser inte att allt bara är vansinne och i bästa fall bara fåfänga, de har inte vettet att hoppa av i tid och ta sitt förnuft till fånga. De flesta politiker som alltid förblir politiker och avgår orubbade i etablerad ställning går vanligen under i andlig utarmning, de har inte sina själar kvar, de har offrat sitt förnuft på fåfängans altare, och allt som återstår för dem är senilitet och andligt mörker.

I jämförelse då med sådana som slutade som patetiska mänskliga vrak av andlig bankrutt och själsmörker, som både Stalin och Eisenhower och många andra, framstår ändå Hitler och hans anhang som något av martyrer. Han hade inte helt fel. Han fick tyvärr rätt i att bolsjevismen inte var något annat än en omänsklig monsterterror. Hans stora fel var att skära alla judar över en kam och att starta det andra världskriget, det kan ingen någonsin försvara honom för, då det kostade halva Europas ödeläggelse med fyra gånger fler offer än under det första världskriget, men vi som stödde honom och förblev honom trogna, som Herbert von Karajan, den norska nobelpristagare du nämnde, Knut Hamsun, och Sveriges store Asienresenär Sven Hedin, kanske också den store svenske regissören Ingmar Bergman bland många andra, kan aldrig hållas medansvariga för hans brott och misstag. Ingen av oss deltog ändå i kriget, och vem som helst kan satsa på fel häst. Det är inte mer än mänskligt. Den felaktiga häst som jag satsade på och som drog ner mig i den universella nationalsocialistiska tragedin var karriären. Jag skulle aldrig ha åtrått den där professuren, men det misstaget lärde mig åtminstone den läxan som filosof att över huvud taget allt karriärtänkande bara är förkastlig dårskap."

Han levde ett ganska undanskymt liv under det ständiga trycket av att vara allmänt stämplad och betraktad som en gammal oförbätterlig nazist. När han dog 86 år gammal 1976 lämnade han hundra volymer opublicerade skrifter efter sig – han slutade i alla fall aldrig att arbeta.

173. Martyrernas röst

"Var det värt det?"

"Jag förstår din fråga. Ja, det var värt det."

"De fjorton åren i fängelse, de tre åren i underjordisk isoleringscell, all tortyren, alla plågorna, alla dina bestående men?"

"Ja, det var värt det."

"Och allt för Jesus?"

"Nej, för tron. För andligheten. För motståndet mot diktaturen och materialismen. För en själs rätt att överleva, fastän omvärlden gör allt för att beröva dig din själ."

"Ändå var du själv kommunist en gång."

"Vem gör inte misstag som ung? Ja, när jag var ung var det motståndet mot den egna regimen som motiverade mig att bli kommunistisk femtekolonnare i mitt hemland, men när kommunismen tog makten och blev diktatur i mitt eget land sade jag adjö till kommunismen."

"Och det fick du fan för."

"I högsta grad."

"Så du såg Jesus bara som ett instrument och medel för dig i ditt personliga motstånd mot diktaturen och den kommunistiska materialismen?"

"Nej, han var min broder. Han delade mitt öde. Han gick i förväg och visade vägen. Hans martyrium kan ges många tolkningar och inte enbart en teologisk, och en av dem är som motstånd mot den romerska diktaturen. Han var ju bara en i en lång rad av profeter som alltid stred mot varje form av övermakt, från Jeremias till Simon Bar Kochba. Även om han var en av de mer betydande och enbart använde sig av fredliga medel kan man inte frånta honom rollen som rebell och revolutionär."

"Vill du beteckna dig själv som revolutionär?"

"Nej, motsatsen. Jag vill beteckna mig som en motståndsmän mot allt vad mänskliga överdrifter och övergrepp innebär, som kan riskera att förstöra människors liv. Jag är pacifist och som sådan en oförsonlig motståndsmän mot de båda världskrigen och vad som startade dem, nämligen imperialismen och de båda formerna av socialism, nationalsocialismen och sovjetkommunismen. Jag är de eviga värdenas försvarare, som filosofi och kultur, litteratur, konst och poesi. Min bästa vän är ju en poet, och jag vill helst alltid anses som stående poesin nära. Det är människans främsta uttryck för sin rätt till frihet och oberoende. Men framför allt är jag motståndsmän mot allt vad materialism heter och innebär, som bara är till för att trälbinda och begränsa människans andliga möjligheter."

"Du prövade i princip alla religioner. Du var född jude men övergick till kommunismen, som du avsåg dig när du blev kristen, först anglikan och sedan protestant. Hur ställer du dig då till islam?"

"Islam är den enda religion som direkt förföljer andra religioner. Såsom kommunismen har förföljt kristendomen kommer nu islam att överta rollen som kristendomens värsta förföljare i världen."

"Förkastar du då din egen ursprungliga religion judendomen?"

"Jag anser att människan växte ifrån den redan genom Jeremias och Jerusalems undergång. Fram till dess var judendomen en expansiv stam- och nationalreligion, men efter Jerusalems fall övergick den till att bli rent teoretisk, och Moselagen förlorade sin vikt. Det säger Jeremias själv, när han menar att lagen skall vara skriven i våra hjärtan och inte i bokstaven. Kristendomen och dess revolt mot den romerska kejsardiktaturen innebär en ny utveckling för monoteismen, som tyvärr urartar när den katolska kyrkan blir maktfullkomlig och politisk. Sedan blir islam ännu värre genom sitt kalifat och sin lagstadgade intolerans mot andra religioner. Men vi kristnas största styrka har alltid legat i det riktiga martyriet. Muslimer som offrar sig i jihad genom självmordsbombning är inga martyrer. De är massmördare och ingenting annat. Den är martyr som förföljs för vad han står för och därför utsätts för våld och övergrepp av andra utan att ha begått något för att förtjäna det, och om de dödar honom eller henne för det måste han eller hon som martyr erkännas som helgon. Man kan inte göra ett större offer i livet än att låta sig dödas för att man står för vad man går för."

"Kommunismen gick ju under till slut, men det finns fortfarande socialister över hela världen, och även om de vanligen inte har politisk makt, utom i Kina och Nordkorea, har de dock stort inflytande, och de menar sig också stå för vad de går för."

"Det var inget fel på kommunismen och marxismen så länge den bara var teoretisk och ideell. Det var när den fick politisk makt som den spårade ur och gick i samma fälla som varje diktatur gjort genom hela världshistorien – man glömde Gud för egoismen och offrade det allmänna bästa för egenintresset. Därför kan ingen annan politisk ordning någonsin accepteras utom den demokratiska. En rättsstat kan bara byggas på demokratisk grund. Ingen diktatur kunde någonsin vara en rättsstat."

"Anser du att Europa och världen har klarat 1900-talets kriser och att det värsta är över nu?"

"Det värsta är aldrig över. Det kommer alltid nya prövningar som är värre, men jag tror vi åtminstone har vuxit ifrån de socialistiska-kommunistiska diktaturerna. Inte ens i Kina lever kommunismen kvar, då det har blivit kapitalistiskt, men genom att det fortfarande är en diktatur är det ingen mänsklig kapitalism den företräder, utan tvärtom använder den sin kapitalism bara som medel till att befästa och framhäva sin diktatur."

"Vad tror du om framtiden?"

"Jag är ingen optimist, men fastän jag är realist tror jag att den kan bli bättre än 1900-talet. Detta århundrade har sett världshistoriens värsta och mest destruktiva diktaturer, men nästa århundrade möter helt andra utmaningar, som världens nationer måste ena sig för att kunna möta. Det är framför allt miljö- och klimatkrisen. Om inte mänskligheten tar sitt förnuft till fånga kan hela mänskligheten, eller större delen därav, bli offer och martyrer för sin egen

dumhet och inkompetens. Som väl är kommer jag inte att få leva för att få se läget försämrats."

"Ändå tror du att vi kan klara det?"

"Absolut. Om bara viljan finns kan människan klara vilka utmaningar som helst och överleva vad som helst. Det har hon trots allt alltid gjort hittills."

"Tack, Nicolai Ionescu. Jag är glad att vi äntligen fick talas vid."

"Jag hoppas det kommer fler tillfällen."

Richard Wurmbrand var 91 år när han avled 2001. Han hade då kämpat i 53 år för världens kristna martyrer och 14 år av dem som omänskligt behandlad och isolerad i fängelser, men han gav aldrig upp, reste sig alltid upp från varje fall, arrestering och fångenskap och kämpade vidare. Martyrernas röst kommer aldrig att upphöra att genljuda kanske högre än alla andra röster över hela världen, så länge deras martyrier fortsätter. Och fastän kristendomen är

världens största religion är den samtidigt än idag den mest förföljda i världen, även om kommunister och socialister inte längre förföljer den utan den nästan enbart förföljs av muslimer.

Ur Richard Wurmbrands (Nicolai Ionescus) fångenskaps historia (från Wikipedia):

”Han tillbringade tre år i isoleringscell tolv fot under jorden utan ljus eller fönster och utan ljud, då vakterna gick med filtskor. Han berättade senare att han bevarade sin mentala hälsa med att sova på dagarna och tillbringa nätterna med att träna sinnet och själen med att varje natt komponera och framföra en predikan. Genom sitt fenomenala minne kunde han senare erinra sig 350 av dessa, av vilka han medtog ett urval i sin bok ”Med Gud i isoleringscell”, som publicerades 1969. Under en del av denna tid lyckades han kommunicera med andra fångar genom Morse-knackningar i väggen. På detta sätt kunde han fortsätta utgöra ”solsken” för medfångar hellre än att försmäkta i bristen på ljus.

Efter åtta och ett halvt år befriades han ur sitt första fängelse med en varning att inte predika, medan han ändå återupptog sin underjordiska kyrkliga verksamhet. Han arresterades därför på nytt 1959 och dömdes till 25 års fängelse. Under denna fängelsetid blev han misshandlad och torterad. Fysisk tortyr inbegrep lemlästning, brännskador och inlåsning i frysbox. Hans kropp bar vittne om den fysiska tortyren för resten av hans liv. Han kunde senare berätta att han bland annat piskades under fotsulorna så att skinnet flagades av för att sedan följande dag piskas på nytt under fotsulorna intill bara benet. Han sade att det inte fanns ord som kunde beskriva den smärtan.

Under sin första fängelsetid kunde hans anhängare inte få några upplysningar om honom. Senare fick de veta att man hade använt ett falskt namn för honom i fångrullorna just för att ingen skulle kunna spåra honom. Hemliga poliser besökte hans hustru och utgav sig för att vara befriade fångar. De hävdade att de varit med om Richards begravning i fängelset. Under hans andra fångenskap meddelades hon en officiell kommuniké om hans död, vilken hon vägrade fatta tro till. Hon hade själv blivit arresterad 1950 två år efter maken och uttjänat tre års straffarbete. Deras enda son Mihai relegerades från tre fakulteter vid universitetet för att hans far var en politisk fånge...”

174. Jesuiten

Det var på den tiden när jag var ordförande för Academicum Catholicum 1975, en katolsk akademisk förening som alltid fick kämpa i motvind för att överleva. Vi brukade träffas hos jesuiterna på Örgryte Storgata, och jesuiterna där då var Rainer Carls, som doktorerade på Aristoteles 1974, och napolitanaren Amadeo Paolino, som i det längsta höll ihop den italienska föreningen i Göteborg, där den senare brukade träffas hos före detta

Skandinaviska Banken vid Gamlestadens Fabriker – han betonade det före detta kontoret Skandinaviska Banken. Owe Svahn, vår medarbetare i början på 90-talet, var mycket aktiv där.

Under 60-talet hade Academicum Catholicum haft sin storhetstid, när Pater Wilhelm Köster var församlingens jesuit och alltid drog fullsatta hus till högmässan när det var han som predikade. Han predikade nämligen med stor inlevelse och övertygelse och brukade förbereda sina predikningar ytterst väl.

Så kom det ytterst glädjande beskedet att Pater Köster skulle återkomma till Göteborg som jesuit medan Rainer Carls skulle få annat att göra. Det råkade sammanfalla med min tid som ordförande, och vårt samarbete blev idealiskt från början. Dock inföll vårt främsta samarbete helt utanför Academicum Catholicums gränser, då jag älskade att uppsöka honom privat, lära mig av honom och lyssna till hans erfarenheter. En annan som gjorde detta var Hans Kettelhoit, som plötsligt kunde dyka upp mitt under våra samtal och försöka bryta sig in genom terrassdörren, som var låst, men han var alltid lika välkommen som jag.

Det är omöjligt att återge kontentan av våra ingående och djupgående diskussioner och samtal i ett referat, men då han inte lämnade någonting efter sig vid sitt frånfälle måste jag ändå på något sätt försöka hedra hans minne med att återge något av vad vi talade om.

Han hade känt min mor mycket väl, som också förstod att uppskatta honom efter förtjänst, och liksom de flesta andra i församlingen blivit bestört över hennes övergående till en amerikansk affärs- och science fiction-religion, och det var detta ämne han främst var intresserad av mig för att närmare få utröna.

”Hon var ju en alldeles ovanligt vacker och charmerande och mångkunnig kvinna, jag skulle nästan vilja kalla henne för upplyst, och just för att hon var så framsynt och högt medveten blev jag mycket förvånad över att hon lämnade kyrkan för en sådan vulgär amerikansk väckelserörelse som dessutom kostade pengar.

Jag är den förste att medge att den katolska kyrkan i de flesta avseenden är bristfällig och otillräcklig. Många menar att den är en fortsättning på det romerska imperiet, med dessa galna kejsare ersatta av teokratiska påvar, och under dess djupaste förfall under medeltiden hette det att den var så korrumpad att den ändå måste vara Guds kyrka då den över huvud taget lyckades överleva alls. Jag har alltid hyllat Dante som var den förste som påtalade nödvändigheten av att skilja kyrkan från staten, men det har aldrig skett i praktiken. Vatikanen har alltid förblivit djupt engagerad i världsliga angelägenheter som deras kanske främsta manipulator. Inte minst maffian, Europas osynliga stormakt och i många avseenden dess egentliga härskare, har alltid haft sina rötter i Vatikanen.

Genom sin intima och starka bindning till Vatikanen fick också jesuiterna från början dåligt rykte, och jag vet inte hur många böcker det har skrivits om

jesuiternas etablerade kriminalitet, som en brottslig stormakt som alltid manipulerat politiken så skickligt att ingen någonsin lyckats komma åt dem. Det bästa exemplet är väl Eugene Sues roman "Den vandrande juden", som handlar mera om jesuiterna än om Ahasverus. Det har skrivits många romaner om Ahasverus, som ursprungligen är en katolsk legend från medeltiden, men Eugene Sues roman är den största, och dess enda motivation var ett angrepp på jesuiterna.

Dock har det även förekommit goda jesuiter, främst som missionärer, och då kan jag med stolthet påvisa exempel som den jesuitiska missionen i Paraguay och de första missionärerna till Kina och Tibet under 15- och 1600-talet. Men under 1900-talet har liksom hela kyrkan och all teologi och andlighet över huvud taget hotats till livet och utsatts för direkta utrotningsförsök inte bara av nazismen i mitt eget land utan ännu mer av kommunismen i Ryssland.

Hela 1900-talets förra del är som ett enda stort trauma, där i stort sett allt gott som mänskligheten åstadkommit, i synnerhet i form av landvinningar inom filosofi, rationalism, andlighet och upplysning fullständigt kördes över av det nakna våldets hänsynslösa brutalitet. Det första världskrigets utbrott satte punkt för 500 års storartad utveckling för hela mänskligheten, och i stället tog kriget, brutaliteten, fördärvet och förstörelsen över.

Egentligen började det redan före 1914. Den första spiken i kistan var mordet på Stolypin i Petersburg 1911 mitt under pågående teaterföreställning i salongen. Han var den sista som lyckades och bemödade sig om att vidmakthålla ordningen i Tsarryssland. Efter honom kunde ingen stå emot de destruktiva krafterna längre. Det var som om Gud plötsligt tagit sin hand från världen och övergivit den, efter att den under större delen av 1800-talet åtnjutit den bästa tänkbara gudomliga och kristliga ordning. 1911 mördas Stolypin, den siste som kunde tygla Ryssland, 1912 har vi Titanic-katastrofen med världens största och mest osänkbara fartyg som plötsligt förliser på sin jungfruresa, och 1914 startas det första världskriget med ett politiskt mord som ursäkt som ingen lyckas kurera inflammationen av på diplomatisk väg, varför man måste fråga sig om politikerna inte ville detta utan faktiskt ville ha krig. Kaiser Wilhelm skyllde på sina generaler, den brittiska hatpropagandan mot Tyskland var omfattande, Österrike var oförsonligt mot Serbien fastän Serbien försökte allt för att plåstra om det politiska såret, medan ingen kunde kontrollera Ryssland, allra minst tsaren, fastän Kaiser Wilhelm var hans kusin. Tsaren försökte faktiskt hejda den ryska mobiliseringen på sin kusin enträgna anmodan, men då var det för sent.

Och det första världskriget ledde till det andra. Den grymt orättvisa och kränkande freden ledde till oöverskådligt kaos och lidande för Tyskland och Österrike, så att en ridderlig eldsjäl som Hitler faktiskt måste framstå som en frälsare. Jag tog aldrig del av den nazistiska kulten själv, men jag kunde förstå den, liksom även Freud, C.G.Jung och Stefan Zweig kunde förstå den. Den var helt enkelt naturlig. Efter de förnedrande inflationsåren med dess svält och

anarki och gangstervälde var det bara nazisterna som kunde rädda Tyskland och gjorde det. Ingen hade något emot det så länge det gick bra.

Ingen ville ha kriget, och att alls starta ett sådant företag med det första världskriget bara 20 år tillbaka i tiden med alla dess oläkta sår, utan att beakta alternativ och diplomatiska möjligheter, var ett nationellt självmord som Hitler och hans medhjälpare måste bära allt ansvar för. Han körde över diplomaterna, han struntade i alla synpunkter utom sina egna, han var besatt av hundraprocentig hänsynslöshet, som om han ansåg sin vilja liktydig med Guds, och naturligtvis kunde det bara leda till en ännu värre katastrof än det första världskriget. Det har spekulerats i att allt vad han egentligen ville var att göra om första världskriget fast värre.

I samband med denna suicidala världsutveckling gick kristendomen förlorad, som om Gud hade dött. Ingen kunde tro på någon Gud mera i det första och andra världskriget, då de var höjden av gudlöshet. Tidigare hade det ändå utkämpats någorlunda hederliga krig, som man kunde få ära av och där nästan bara soldater strök med, men de båda världskrigen offrade civila i blindo i hundratusental. Något sådant hade aldrig förekommit i historien tidigare. Kan det över huvud taget finnas något fegare sätt att föra krig på än att i flygmaskiner på säkert avstånd urskilningslöst fälla bomber över städer där det bara bor civila? I de båda världskrigen var de enda segrarna fegheten, skurkaktigheten och massmördarraseriet, och vi har sett den fega skurkaktigheten fortsätta i samma stil i Vietnamkriget.

Väl medveten om att kristendomen gått förlorad som human ideologi försökte man uppfinna ersättningar. Så kom den nazistiska raskulten fram med ett svärmande för hjältedater, Wagner, dumdristig heroism och hysterisk hedonism. I Ryssland var det kommunismen med dess kollektiva diktatur där allt individuellt initiativ och människovärde försvann och kördes över och utrotades. Egentligen var Sovjetkommunismen och nazismen samma sak – de vettlösa massrörelsernas lämmeltåg mot undergången, där individuella förolyckade inte betydde något utan bara sopades ner i diket, som nazisterna lät hundratusentals judar försmäktas och avsiktligt gå under i koncentrationslägren.

Kom Gud tillbaka efter det andra världskriget? Det är den stora frågan. Jag vet inte. Atombomben är inget svar på frågan utan snarare ett uppskjutande av den. Om alla atomvapen desarmerades och skrotades och samtidigt världsfreden ändå kunde säkerställas och garanteras skulle jag kunna tro att Han var tillbaka men knappast före dess.”

Första gången jag upplevde honom i predikstolen kunde jag inte riktigt ta honom på allvar, ty han gjorde närmast ett komiskt intryck genom sin person och sitt sätt. Han verkade vara hundra år gammal, en skinntorr och spinkig flintskalle, som när han predikade gestikulerade så vilt med händerna att de vida flaxande ärmarna gjorde honom ännu mindre, ännu äldre och hans röst ännu tunnare och gällare.

Men han hade en dramatisk förmåga när han predikade. Han arbetade sig upp till en klimax för att plötsligt tystna helt och bli alldeles stilla, varvid det var dödstyst i kyrkan. Så började han igen från det lägsta tonläget i långsamt tempo och började småningom arbeta sig upp igen. Han predikade mera teatraliskt än en Wagneropera.

Jag var bara tio år då och frågade troskyldigt: "Vad är det för en sprattelgubbe?" Och till min förvåning fick jag erfara att alla menade honom vara kyrkans främsta predikant: han var den enda som hade något att säga.

Så fick jag se honom på nära håll. Han var inte alls liten till växten och inte ens mager. Privat var han en blid och seren gammal man vars blå himmelsklara ögon gjorde ett outplånligt intryck som ingav större respekt än vad jag någonsin känt för någon annan människa.

Vid tjugofem års ålder fick jag tillfälle att bättre lära känna honom. Han blev då den etablerade jesuiten i Göteborg var han bodde i den lilla mysiga villan ute i Örgryte alldeles ensam. Hans tillbakadragenhet och följaktliga tillgänglighet för andra särlingar innebar att jag ofta kunde besöka honom privat. Och ju mer jag lärde känna honom, desto flitigare blev mina besök. Till slut var jag där på alla mina lediga kvällar. Jag var en fri student i mina allra mest nitiska och läraktiga studieår, och jag märkte att han njöt av hur mottaglig jag var för hans erfarenheter.

Han hade inte alltid varit jesuit. Han började som klassisk humanist, de nazistiska omvälvningarna i Tyskland ledde till att han först blev vanlig präst och sedan fängelsepräst, och andra världskriget gjorde honom till fältpräst och jesuit. Han var vid fronten från Ukraina till Berlin och fick därmed uppleva hela det andra världskrigets mest fasansfulla baksidor inte minst ur tysk synpunkt. Efter att ha fått se Auschwitz grät han aldrig mera.

Efter kriget var hans högsta önskan att komma bort från Tyskland för gott. Han kom till Sverige 1951, och det blev hans nya hemland.

Men efter att han initierat mig i sitt liv gick det ännu längre med vår vänskap. Vi glömde 1900-talet och talade i veckor bara om Goethe och Schiller och 1800-talets humanistiska storhetstid i Tyskland. Vi hade även ett klassiskt musikintresse gemensamt, och han hade i sin ungdom också varit en lysande pianist och framför allt Bachtolkare. Till slut kom han med sitt livs hemligaste bekännelse: han hade skrivit en roman.

Han hade påbörjat den i sin ungdom, tagit avstånd från den vid prästvigseln men sedan med jämna mellanrum alltid återvänt till den. Den hade fullbordats 1948, men han hade sedan ändå fortsatt med att ständigt överarbeta den.

"Det är min erfarenhet av Tyskland," sade han. "Den är ofta torr och naken och pedantisk som jag själv, men jag är rädd att den återspeglar de flesta tyskars besvikelse under detta århundrade."

Och han lånade den åt mig. Jag läste den med möda, tyska var inte mitt bästa språk, men när jag efter ett knappt år äntligen kom till slutet bad jag honom om att få översätta den till svenska.

Dess innehåll var sådant att det inte kunde publiceras medan dess författare levde. Några år senare avreste han till Berlin. Jag var då klar med översättningen och ville ge honom originalet tillbaka, men då överraskade han mig med att säga:

"Min son, jag har skelett cancer och reser till Berlin för att dö där. Var vänlig och behåll 'Götterdämmerung' och förstör romanen så fort jag är död. Ingen får läsa den efter dig."

Hans vilja var obeveklig, och jag lydde honom. Originalmanuskriptet finns inte mer, men han förbjöd mig inte att behålla min översättning och bearbetning, som jag när han var borta kunde presentera med gott samvete, till minnet av den katolska präst som var den jag älskade mest av alla präster.

Han beklagade mycket mitt avsked från katolska kyrkan, där jag ändå tjänat dess kyrkomusik under fem år, de senaste femton månaderna som organist, och jag hade inte misskött mitt arbete. Jag hade kommit med många initiativ, tryckt upp en ny psalmbok för att bevara alla gamla katolska psalmer och föra dem vidare, försökt återinföra latinet i synnerhet inom musiken, då latinet i den katolska kyrkomusiken är oundgängligt, och för allt det hade jag fått sparken.

Pater Köster menade att den prästen inte visste vad han gjorde. Faktum är att han var socialist och jag var det inte, vilket också lett till motsättningar mellan honom och min aristokratiske företrädare Eric Wreding, som slutade självmant. Så upphörde min kyrkoherde också vara präst sex månader senare och blev helt sekulär. Andra menade också att han fått en knäpp. Jag spelade ju billigt och även för de nationella minoriteterna, ungrarna, tjeckerna, italienarna, slovenerna, kroaterna och polackerna, och de kunde aldrig få en så mångtjänstvillig organist mera.

"Du är helt enkelt som så många andra ett offer för tiden. Hans Fallada och Pinnebergs, Stefan Zweig och hela den tyska judendomen, alla de lovande poeterna och diktarna som dog i första världskrigets leriga skyttegravar, alla vår tids självmördare inom litteraturen och konsten, 1900-talet är sådant. Kulturen är satt på undantag som något som mera är i vägen än något som borde beskyddas och bevaras, som när Göring sade, att "när jag hör ordet kultur osäkrar jag min revolver". Det är gudlöshetens tidevarv, och varken nazismens rasistiska kult eller kommunismens dogmatiska materialism kunde komma med något bättre, bara drastisk förödande försämring.

Kommer du alls att kunna fortsätta vara katolik efter det inträffade?"

"Inte praktiserande, men det finns ingen anledning att överge kyrkan."

"Nej, det gör det inte, fast egentligen finns det all anledning i världen att lämna kyrkan åt dess öde, men ingen gör det. Jag brukade ha som föredrag ett tankeexperiment. Antag att alla böcker om Gud eliminerades, så som

kommunismen ville det, alla biblar och all teologisk litteratur över huvud taget. Skulle Gud och religionen ändå överleva? Ja, det skulle den. Det skulle bara snabbt börja skrivas nya böcker. Antag så att alla böcker om den katolska kyrkan förintades, så att ingen kyrklig litteratur fanns kvar. Skulle då den katolska kyrkan överleva? Nej, det skulle den inte, ty kyrkan är en konstruktion, men Gud är en abstraktion, en opåtaglig andlighet, som alltid kommer att finnas, men om kyrkan berövades sin dogmatiska grund i litteraturen skulle den inte kunna överleva.

Du gjorde ju väldigt mycket musik för kyrkan under din tjänstetid, orgelmusik och andra kompositioner. Kan du fortsätta bygga vidare på dem utan din kyrka?"

"Nej, det kan jag inte. Den musiken är i princip förlorad genom en orättvis bestraffning för att jag bara gjorde det bästa möjliga av mitt arbete. Men så är det i Sverige. Det är något med mentaliteten här som är kulturfientlig. Sverige har alltid skrotat mig. Ändå har jag aldrig gjort något fel. Eller var det fel att konsekvent ta avstånd från all modern musik, atonal musik, rockmusikens hårda oväsen, förstärkarhysteri och all musik som inte bestod av melodi, harmoni och rytmik? Jag förkastade all tolvtonsmusik som bluff, Stockhausen, Boulez, Messiaen och Schönberg efter hans urspårning, hur skickliga de än var, hur absolut gehör de än hade, därför att de slutade göra musik för att i stället göra motsatsen. Var det så fel, att jag måste bestraffas där för?"

"Jag kommer ihåg vår angenäma musikafton hos Sverre och Barbro Sörenson den där stormiga vinterkvällen, där du spelade en av dina ballader (Ballade n. 6). Till min stora glädje fann jag att jag hade upptäckt en ny stor kompositör, men Margareta Hedström bröt upp medan du spelade. Dina föräldrar var också där och framförde sina argentinska duetter med din far ackompanjerande på gitarr. Det var inget fel på din musik. Den påminde närmast om Brahms. Men hur är det med din litteratur? Du skriver ju också. Du kan ju falla tillbaka på den om du inte längre får någon musikalisk anställning."

"Det var min första och största ambition. Ja, jag skriver ständigt och blir ständigt refuserad. Ingen förläggare vill ta i mig med tång ens, som om jag luktade illa, kanske också på den punkten för att jag är antimodernist, traditionell och håller mig till rent språk och gamla former."

"Du är alltså hänvisad till kronisk fattigdom. Du får väl åtminstone arbetslöshetsbidrag?"

"En bråkdel av min lön."

"Hur mycket hade du i lön som nästan heltidsanställd i kyrkan?"

"800 kronor i månaden före skatt."

Då log Pater Köster, och han sade:

"Min vän, du är ett hopplöst fall, då du så som jag känner dig är så hopplöst envis att du aldrig kommer att ge upp varken musiken eller litteraturen. Du har bara en enda sak att göra. Fortsätt arbeta. Strunta i världen som svikit dig, men svik inte världen eller dig själv. Det är ditt enda hopp. Så

länge du fortsätter arbeta är du på säkra sidan om all världens ruttenhet och korruption och allt moraliskt fördärv. Sluta aldrig arbeta, och du kommer att överleva världen och tiden.”

Det var hans sista ord till mig. Hans klarblå ögon glänste av vad som bara kan ha varit fröjd, så som bara hans ögon kunde glänsa, och de ögonens uttryck kommer jag att bära med mig för alltid.

175. Den kasserade prokuratorn

Det var en man som redan givit upp, eller rättare sagt, han brydde sig inte om sin karriär längre. Ingenting spelade längre någon roll för honom. Därför var han ändå ganska godmodig och nästan försonligt stämd mot sitt öde och sin ovissa framtid, som bara kunde innebära en ständigt mer bekymmersam utförsbacke, men liksom Gustaf Fröding på gamla dagar verkade hans dominerande inställning vara ”det kvittar”.

Ändå hade han varit en betydande person som kunnat gå hur långt som helst, men han var inte lika hänsynslös som sina samtida dominerande härskarpersonligheter, och det både räddade honom och förgjorde honom.

När jag hörde att han avskedats och kallats hem sökte jag upp honom, då jag var nyfiken på vad hans roll i det hela egentligen hade varit. Jag fann honom fullkomligt öppen. Det att han inte hade någonting att dölja frikände honom i mina ögon fullständigt från allt från början.

”Tror du att det hade betydelse för att jag förlorade min ställning?” frågade han mig. ”Kanske i så fall för att jag var för mild. Det var ett omöjligt land med ett omöjligt folk, och man skickades dit som prokurator egentligen bara för att man var någon som man ville bli av med då det var en omöjlig uppgift. Alla hade strandat på posten. Det krävdes hårda tag och obegränsad grymhet för att alls kunna vidmakthålla ordningen, det uppstod ju nya uppror och falska profeter och attentat varje vecka, och det fanns ingen provins där det måste korsfästas så många säkerhetsrisker som där. Naturligtvis måste en och annan oskyldig råka komma med. Det urartade till ett blodigt rutinarbete, jag tröttnade ganska snart på ruljansen, och till slut var mitt enda intresse av saken att åtminstone försöka rädda en och annan oskyldig, och det intressanta var då att kunna fastställa hans oskuld.

En av dem var den där nasarén du frågade om. Det stod helt klart från början att han var fullkomligt oskyldig. Det var inget snack om saken. Men varför i alla gudars namn ville man då offra honom? Det kunde jag inte begripa. Jag blev tvungen att utreda saken mest för mitt eget personliga intresses skull, och det gällde då att under tiden uppskjuta avgörandet så länge som möjligt.

Jag minns den där dagen då han gjorde sitt intåg i Jerusalem. Han hälsades som närmast en frälsare, en Messias, ja, rentav som en konung, och han verkade nästan vara legitim. Man har i efterhand kunnat konstatera att han faktiskt

härstammade från Davids hus, men vem gör inte det i det där alltför släktmedvetna landet? Han firades med palmer, och det breddes ut mantlar på gatorna framför hans åsna, och naturligtvis blev översteprästerna och mina kolleger i förvaltningen oroliga. De frågade mig om jag inte borde sätta stopp för sådana fasoner, fängsla den farlige och åtminstone förhöra honom, men jag ville ta reda på mera fakta först.

Det visade sig att han hade varit verksam sedan länge, han hörde till kretsen runt Johannes Döparen, den där vilde predikanten som gjorde sig till ovän med alla i maktställning och främst med Herodes Antipas och hans hov, särskilt hans blodtörstiga hustru, som inte tålde att man påpekade hennes lastbarhet. Det var en räligh kvinna, och fick man henne till fiende kunde man inte få någon farligare. Han gjorde sig till hennes dödsfiende från början.

Men hans kusin var försiktigare och föredrog att inte framträda offentligt i alltför uppmärksamhetsväckande sammanhang. Därför idkade han huvudsakligen sin verksamhet i Galiléen bland byarna där, han vandrade omkring på landet, och så länge han gjorde det hade han ingenting att frukta. Det var bara i undantagsfall han stack sin fot i Jerusalem för att genast dra sig undan igen.

Men efter Johannes Döparens halshuggning måste han förr eller senare träda fram ordentligt, då både hans egna och Döparens lärjungar krävde det för kontinuitetens skull. Och det var då han gjorde sitt nästan triumfatoriska intåg i Jerusalem hälsad som en frälsare, och för många var han faktiskt det rent praktiskt och politiskt – för ögonblicket.

Problemet var hans många anhängare. De var ju tusentals, och naturligtvis måste det ju med dem beblandas både farliga och kriminella element. Laglösa extremister har ju en tendens att dra sig till karismatiska begåvningar. Där förekom både zeloter and angivare, publikaner och fariséer, horor och slavar, allt tänkbart löst folk och några verkligt farliga att ha till och med till vän. Judas Iskariot var inte en sådan från början, men han hade farligt många trådar i sin hand som rörelsens kassaförvaltare, och han hade politiska kontakter, inte minst bland översteprästerna och Herodes Antipas hov. Det var egentligen bara esséerna som höll sig ifrån nasarén, förmodligen av försiktighet och hänsyn till honom, då ju Döparen varit en av de främsta esséerna, men de kom ändå sedan att spela en nyckelroll i händelsernas utveckling, som ingen kunnat ana innan, allra minst hans egna lärjungar och översteprästerna.

De var ett räligh släkte, de där gubbarna i templet som egentligen bara tänkte på pengar och på att bevara sina positioner till varje pris. Naturligtvis hade de en känslig balansgång att träda på så försiktigt som möjligt som på en knivsegg, då de måste följa romarnas direktiv för att alls kunna vidmakthålla templet och samtidigt inte stöta sig med judarna, som egentligen hatade dem alla. Själv hade jag så litet som möjligt med dem att göra och egentligen bara när jag var tvungen.

Vad jag inte kände till då när nasarén gjorde sitt intåg i Jerusalem var omständigheterna kring Sejanus sammansvärjning i Rom. Tiberius hade ju flyttat till Capri och lät Sejanus regera i hans ställe, och Sejanus var den grymmaste av romare. Han lät fängsla, tortera och avrätta vem som helst utan några skrupler alls, medan Tiberius på Capri inte hade en aning om vad han höll på med. Han var ju å sin sida upptagen med sina perversa nöjen, sina snuskiga lekar med pojkar, sina sadistiska sporter, sina groteska utsvävningar och sina dödliga orgier, där offren efteråt helt enkelt bara slängdes över bord, alltså utför de branta klipporna ner i havet, där de krossades till oigenkännlighet och försvann uppätta av fiskar och kräftor. Sejanus fick härja hur fritt som helst och terroriserade hela Rom, vilket inte ens jag hade någon aning om i Jerusalem, men Herodes Antipas var en boren konspiratör. Han ville ha hela makten över Palestina och inte dela den med släktingar, så han företog också utrensningar och kom överens om med Sejanus att få överta hela Palestina när Sejanus tog över hela Rom. Men småningom kom det klagomål fram till Tiberius, han måste undersöka saken, och Sejanuskonspirationen avslöjades, han fängslades och fick försvinna mera effektivt än något av sina många offer, man utplånade alla minnen av honom, alla inskriptioner, alla dokument, och att bara nämna hans namn blev synonymt med landsförräderi. Då fick Herodes Antipas i Jerusalem kalla fötter.

Nasaréns tragedi var att han blivit inblandad i komplotten. Flera av hans lärjungar stod nära Herodes Antipas och hade inblickar i den stora romerska konspirationen, självfallet hoppades de själva på ökade befogenheter, pengar och makt, och de såg nasarén som ett välkommet tillskott till den politiska rörelsen – en kandidat till konungatronen som var populär och älskad över hela Palestina med tusentals anhängare överallt var som en gudasänd gåva som inte kunnat vara mera kunglig. Därför fick han fritt härja i templet och gå bärsärkargång bland månglarna och driva ut dem och förstöra hela det börshus som templet var utan att någon ingrep. Han fick fritt predika i Jerusalem, och han njöt själv av sin verksamhet som rabbi med rikt umgänge av fariséer och rabbiner och älskade att diskutera med framstående högt uppsatta personer som Nikodemus och Josef av Arimatea. Han njöt av uppmärksamhetsglansen, och jag har alltid undrat själv om han över taget visste något om de större politiska planerna och Sejanuskonspirationen. Det är nästan troligt att han inte visste någonting och utnyttjades av de politiska konspiratörerna. Samtidigt måste han nästan ha vetat tillräckligt för att inte vara så dum att tacka nej och avstå från medvinden.

Efter Sejanus fall vändes situationen genast till motsatsen, Herodes Antipas drog sig tillbaka och lyckades klara sig undan räfsterna, medan nasarén och hans vänner lämnades utan skydd åt deras öde. Likväl vågade ingen röra honom, han var fortfarande en ansedd rabbi och profet, men hans sak var förlorad och tycks inte ha insett det själv. Det är troligt att Judas Iskariot förrådde honom åt myndigheterna bara därför att fallet var hopplöst och

nasarén vägrade inse det själv. Kanske han rentav trodde att det var för sin mästares eget bästa. Mycket tyder på det, hans desperata förtvivlan efteråt och hans självmord. Ändå lyckades denne menlöse harmlöse men snillrike nasaré triumfera.

Han hade nämligen sin alldeles egna agenda, som ingen kunde genomskåda eller förstå sig på. Om jag har förstått saken rätt, så använde han sig av sitt folks nationalskrifter för att vidimera sin egen mission och utgav sig för att vara Messias med stöd av dem, och det var en idé som han inte kunde släppa, även om det hade varit klokare av honom att lämna Jerusalem och fortsätta sin läkarverksamhet ute på landsbygden. Men han skulle till varje pris genomföra sin fixa idé, och därför kunde ingenting hindra honom från att låta sig plågas och gisslas och korsfästas, inte ens jag.

I ett sista försök att rädda hans liv skickade jag honom över till Herodes Antipas, jag hade förstått att han på något sätt hade hört till Herodes parti för Sejanus och trodde därför att Herodes skulle ta honom i sitt hägn och skicka bort honom. Men även han hade släppt allt sitt beskydd för nasarén och all kontakt med Sejanuspartiet. Han bara hånade den stackars beskedlige mannen, gav honom en purpurmantel som hån av hans absurda värdighet som judarnas konung och skickade honom tillbaka till mig. En sista gång vädjade jag till folket med att förevisa hans sorgliga skepnad för den larmande massan, men de hade skrotat honom och kunde inte längre tåla att han existerade. För dem var han en fallen kandidat. Jag hade inget val. Överstepräster påpekade mycket riktigt, att om jag släppte honom fri kunde jag betraktas som tillhörig Sejanuspartiet själv, vilket skulle innebära omedelbar undergång, och ingen vill ju gå in på sådant frivilligt. Så jag lät honom bli korsfäst, men helt utan åtgärder lät jag inte pöbeln få honom. Herodes Antipas hade krönt honom till judarnas konung, även om det bara var på hån, så judarnas konung skulle han minsann få bli, även om det bara var på korset. Därför satte jag upp skylten som vållade sådant rabalder, men där satt den, och som sådan gick han till historien.

Vad som sedan följde hade jag ingenting med att göra. Överstepräster fick mig att sätta ut vakter till hans grav, men naturligtvis hjälpte inte det. Esséerna skrämde bort vakterna och norpade nasarén ur graven, och där började det verkliga problemet för överstepräster, judarna och Rom. Jag lät dem skylla sig själva.

Hela den där erbarmliga historien fick mig att må illa för hela Rom. Om hans eget folk behandlade honom så illa, och om Roms politik med dess maktgirighet nödvändiggjorde att en sådan man offrades, då var det kört för Rom. Det hade ingen rättsgrund längre. Det hade spårat ur, och den perverse Tiberius och hans grymme hantlangare Sejanus var bara början. En sådan början lovade självklart att det skulle bli mycket, mycket värre. Jag tvådde mina händer från Roms galna kejsarmakt, som måste göra var och en galen som handskades med den. Jag skiter i Rom."

Så bekände den desillusionerade Pontius Pilatus fallet för mig, som gjorde honom världsberömd som den ende med makt som tvekade inför att offra nasarén, som han kallade honom. Han visste inte vad esséerna gjorde med honom sedan och ville inte veta det, när det började gå rykten om att han fortfarande var verksam avfärdade han dem som legendbyggen för hans begynnande postuma personkult, och när Paulus började sprida kristendomen över hela Medelhavet var Pontius Pilatus redan helt avlägsnad från både den kristna och den romerska spelplanen. Kanske han skickades i landsflykt till provinserna uppe i bergen i norr, ett berg där lär ha uppkallats efter honom, men det får någon annan utreda. Jag fick hans version av hans hantering av fallet Jesus, och det var det enda som intresserade mig.

176. Den ofelbare greve von Galen

Han var inte galen fastän han kallades så, men det var faktiskt hans riktiga namn och hade varit det sedan renässansen. Han var född greve, och redan under sin uppväxttid gjorde han sig notoriskt bemärkt som mannen som bara kunde ha rätt och aldrig kunde ha fel. Om hans lärare och förmyndare påstod att han hade fel påstod han själv alltid att det var de som hade fel. Sådan var han hela livet igenom, men han kom långt på den bogen.

Jag träffade honom när hans stjärna var som starkast stigande när han blivit utnämnd till katolsk biskop i Münster och allt gick honom väl i händer på samma sätt, som allt tycktes gå Tyskland och nazisterna väl i händer. Ingenting verkade kunna stoppa dem, och även han själv och hans katolska kyrka i hela Tyskland backade upp nazisterna entusiastiskt:

”Ingen kunde ha räddat Tyskland utom Hitler och hans parti. De har tagit initiativet för att försvara Europa mot anarki och kommunism och framför allt mot den ryska bolsjevikismen, som är det största hotet mot hela världsordningen. Vi var hjälplöst på fallrepet innan Hitler grep rodret, vi hade gått på knäna sedan Versaillesfreden, som orättfärdigt dömt oss till en förnedrande fred med så hårda villkor att de i princip dömde oss till ekonomisk trældom för gott, medan han nu har räddat Tyskland upp ur graven och satt det på fötter. Hela det tyska folket kan inte annat än vara honom tacksamt.”

Så lät det då. Ganska snart blev han betänksam, och det dröjde inte länge innan han började predika mot nazisternas övergrepp. Han hade alltid nära kontakt med gräsrötterna och visste alltid vad som pågick, även om nazisterna försökte dölja det och komma undan med det under jorden. Vad som definitivt bragte honom till andra sidan var deras eutanasiprogram, som gick ut på att rensa hela det tyska folket från mentalsjuka, efterblivna, mongoloida och kroniskt handikappade. Plötsligt insåg han att Tyskland höll på att förstöras inifrån genom sin egen centralregering.

Majoriteten av det tyska folket lät sig luras och väntade för länge med att reagera, de trodde inte att den metodiska nazistiska ondskan var möjlig, och

vem kunde väl tro det, så otroligt och skickligt lömsk som den var. Även Stefan Zweig imponerades och skrämdes av nazisternas enastående effektivitet och skicklighet i genomförandet och pådyvlandet av det statliga noggrant utarbetade mördarmaskineriet på det stackars tyska folket. Primo Levi fick uppleva det på alltför nära håll, och ingen har väl förstätt och dokumenterat detta fenomen bättre.

Det intressanta var att nazisterna lämnade honom i fred. De lät honom predika vad han ville, vilket ändå ingen hade kunnat hindra honom från. Kanske förlät de honom hans kritik och hårda utfall mot den nazistiska omänskligheten genom att han ändå välsignat "korståget" mot den stalinistiska diktaturen, som han ändå menade att var världens största onda.

Samtidigt var hans inflytande så utbrett i hela västra Tyskland, att ingen vågade röra honom. Alla katoliker stod på hans sida, och ingen kunde förneka att han som katolsk biskop hade rätt att motsätta sig att katoliker bortfördes och straffades utan rättegång, att deras egendom konfiskerades och att kloster skändades och plundrades. Det var helt enkelt självklart att detta var fel, så fel, att inte ens nazisterna kunde förneka det.

Ändå ville Hitler att han skulle avlägsnas och likvideras, men Goebbels övertalade honom till att vänta med det till efter kriget. Dock lovade Hitler dyrt och heligt, att efter kriget "skulle alla katolikernas oförrätter mot nazisternas straffas och det eftertryckligt!"

Nu gick det inte riktigt som Hitler hade tänkt sig, den ena efter den andra av hans närmaste vände sig emot honom, det började redan när Rudolf Hess flydde till Skottland i avsikt att utverka separatfred och få Churchill att fatta att det bara var ett krig mot kommunismen som det stora världsbråket handlade om, hans egen underrättelsetjänst med Canaris som chef underminerade och arbetade emot honom, vilket Churchill beundrade Canaris för, de många attentaten mot honom blev ständigt mer farliga och allvarliga, och till slut fördömde Hitler till och med Göring och Himmler som landsförrädare, när den enda i hela Tyskland som inte fattade att kriget redan för länge sedan var förlorat var han själv.

Det är detta som är det mest anmärkningsvärda i fallet von Galen, att nazisterna faktiskt aldrig vågade röra honom. Hans integritet var för lysande. Andra katolska präster som vågade öppet predika mot den centralstyrda tyska självdestruktiviteten genom en antikristen självsvåldig diktatur kunde de arresteras och misshandla under pågående gudstjänst mitt i katedralen, som den arme Rupert Mayer i München, men Klemens von Galen fick härja fritt. Han blev den självskrivna ledaren för den Vita Rosen, det organiserade motståndet mot nazismen i Tyskland, som mest utgjordes av katoliker men också hade viktiga stödpatruller i helt protestantiska delar av landet, som i Leipzig, där borgmästaren Karl Goerdeler visade samma civilkurage, tills han hämtades och avrättades, men det fanns många sådana, – och än en gång visade det sig, när

väl kriget äntligen nått ett förintelsens slut, att den galne biskopen von Galen hade haft rätt hela vägen. Därmed var hans kamp dock inte slut.

Vad som följde var de svåra allierade förföljelserna av det besegrade tyska folket, där hundratusentals internerades och våldtogs och tvingades i döden bara för att de var tyskar. Särskilt illa behandlades alla de tyskar som fördrevs av ryssar och polacker från de delar av Tyskland som nu gjordes till en del av Polen. Antalet av offrade tyskar efter kriget i allierade fångläger från Frankrike till Polen beräknas till miljoner. Den första som uppmärksammade detta besinningslösa övervåld var biskop von Galen, men de allierade vägrade lyssna på honom. Liksom nazisterna lämnade de honom dock i fred, de nöjde sig med att begränsa hans rörelsefrihet och sätta byråkratiska hinder för hans verksamhet, men de kunde inte hindra honom från att resa till Rom och där mottaga kardinalshatten av påven Pius XII. Han tillbringade två timmar i privat samtal med påven, och det blev, enligt hans egen mening, höjdpunkten i hans liv. Han avled 68 år gammal kort efter sin återkomst till Münster i Tyskland,

som då ännu var en helt sönderbombad stad, där tre hundra år tidigare den westfaliska freden utlysts efter det trettioåriga krigets härjningar, som redan då skördat en tredjedel av Tysklands befolkning.

177. En hippies död
(*'Ragnar' är ett fingerat namn.*)

- A Är det sant att han är död?
- B Allt tyder på det.
- A Men blev han identifierad?
- B Ja, han blev identifierad.
- A Av vem?
- B Genom identitetshandlingarna han hade på sig.
- A Jag tror inte på det.
- B Jag beklagar, A, men hans saga verkar nog vara all nu.
- A Blev han inte kroppsidentifierad?
- B Inte så vitt jag vet. Kroppen kremerades innan någon av hans vänner kom till platsen.
- A Hur gick det till?
- B Vad menar du?
- A Var det mord?
- B Ja, det var troligen mord. Han hade ju hela världen emot sig.
- A Nu överdriver du.
- B Han hade lika många farliga fiender som president Kennedy.
- A Men han förstod alltid att skydda sig. Han tog aldrig några risker.
- B Riktigt, med de hann nog upp honom till slut.
- A Hur väl kände du honom?
- B Tillräckligt väl för att förstå att det inte fanns någon som kände honom eller kunde känna honom.
- A Då kände du honom så väl som man kunde känna honom.
- B Jag var medveten om det. Hur väl kände du honom?
- A Sedan många år. Man kan säga att vi inledde våra anti-karriärer tillsammans. Han var då en prydlig akademiker medan jag var på väg att hamna i rännstenen.
- B Akademiker?
- A Ja. Han studerade i Uppsala. Han tänkte fortsätta i Göteborg men fick annat att göra.
- B Jag kände honom nästan bara som hippie.
- A Alla kände honom, och han kände alla, men ändå förblev han på något sätt alltid anonym.
- B Det var samtidigt alltid något mycket romantiskt över honom.
- A Ja. Han var något Byronsk.

B När lärde du känna honom?
A Efter hans studietid i Uppsala. Det måste ha varit 1979.
B Vet du något om hans liv före det?
A En del. Han reste ju mycket. Han var hemma i hela Orienten.
B Det har jag förstått. Han talade väl både arabiska och hebreiska
A Och arameiska.
B Förföljdes han redan där?
A Inte direkt, men han blev mindre och mindre väl sedd.
B Av de lokala myndigheterna?
A Av mullorna och det islamska etablissemang. Han umgicks ju bara med kristna och byggde upp ett omfattande underjordiskt nätverk.
B Subversiv verksamhet?
A Det var det han alltid var expert på.
B Redan i Orienten?
A Det var där han började. Han spekulerade i en total upplösning av hela islam.
B Var det han som startade alla de inre muslimska konflikterna?
A Inte direkt, men han såg vart det barkade hän. Han såg motsättningarna mellan sunni och shia, och även om han inte uppmuntrade dem så uppmuntrade han varmt alla oppositionella, speciellt Bahai, Yezidierna och Ahmadiya.
B Men Ahmadiya var väl i Pakistan?
A Ja, han kom dit sedan.
B Du vet mer än jag. Var han någonsin utsatt för något mordförsök?
A Inte direkt, inte som jag vet. Tvärtom. Alla han kom i kontakt med tyckte om honom.
B Så det var bara dolda politiska fiender som ville ha bort honom.
A Det kan man säga. Muslimska etablissemang tenderade mer och mer att se honom som ett hot. Därför försökte han inte märkas alls. Därför specialiserade han sig på underjordiska kontakter.
B Varför lämnade han Orienten?
A Han såg väl att läget var hopplöst. Även Hillary Clinton och Madeleine Albright betecknade hela Orienten, inklusive Israel, som världens galnaste område.
B Han såg ju bra ut. Tänkte han aldrig på att gifta sig eller skaffa sig familj?
A Det låg inte för honom.
B Varför inte det?
A Han undvek nära relationer. Han var vänsäll och hade hur många vänner som helst, men han ville inte ha någon för nära inpå sig.
B Varför inte det?
A Jag tror att han resonerade som så, att han inte ville riskera någon annans liv med att göra det alltför delaktigt i hans eget.

B Så han var medveten om att han levde farligt?
 A Han levde lika farligt som en James Bond.
 B Nu tror jag du överdriver.
 A Ja. Han umgicks aldrig med skjutvapen.
 B Nej, han var ju teolog.
 A I första hand.
 B Och spion i andra hand?
 A Jag skulle inte vilja kalla hans subversiva verksamhet för spioneri. Han arbetade aldrig för någon, bara för sig själv.
 B Därför älskade alla rebeller honom.
 A Även jihadisterna?
 B Jag vet inte. Det var kanske sådana som mördade honom.
 A Du tror att han blev mördad?
 B Han måste ha blivit mördad. Han kunde inte dö på något annat sätt. Det var det intryck han gav.
 A Ja, det stämmer. Han åldrades aldrig och ändrades aldrig. Om hans hår grånade märktes det inte.
 B Han var oerhört väl tränad, ungefär som Lawrence av Arabien.
 A Ja, men han överansträngde sig aldrig. Han var måttfullheten själv.
 B Men vad ville han egentligen?
 A Det är det som är den stora frågan. Han sökte ständigt men stannade aldrig utan sökte alltid vidare.
 B Efter vad?
 A Sin egen väg.
 B Men han var ju fullständigt oegennyttig.
 A Det är det jag menar. Han sökte ständigt sin väg bland människorna liksom för att staka ut vägen för dem.
 B Nu förstår jag inte alls vad du menar.
 A Om jag har förstått honom rätt, så såg han sig själv som en ödets man, som var här i världen för att visa vägen för mänskligheten.
 B Men han ville aldrig träda i förgrunden. Han ville aldrig bli någon ledare.
 A Nej, och därför blev hans verksamhetsområde underjorden. Där kunde han agera ostört.
 B Och tror du han fann vad han sökte? Tror du han fann formeln för islams upplösning?
 A Han kan ha gjort det. Jag vet inte säkert, men han kan ha satt i gång det.
 B Så att han skulle ha lämnat Orienten i ett slags medvetenhet om att han fullbordat sin mission?
 A Ja, det kan ha varit så.
 B Det tror jag också.
 A Men till hans kvinnor. Vet du någonting om dem?

B Du vet säkert mera. Du om någon borde känna till hans förhållanden, om han hade några.

A Ja, han tog gärna hand om kvinnor, men inte för att ha förhållanden med dem, utan bara för att hjälpa dem. Men för all den hjälp han gav dem kunde de ibland stjäla honom.

B Något exempel?

A Själv skulle han ha sagt, ju mindre sagt om saken, desto bättre. Allt han kunde göra för sitt försvar när de lönade honom för att han offrat allt för dem med att bedra honom var att överge dem för gott.

B Kan du dra något exempel?

A Helst inte. Det var den där unga skönheten i England. Hon var ansatt av många beundrare, men hon sökte sig till vår vän just för att hon trodde att han om någon kunde skydda henne om något skulle hända. Men hon råkade ut för en särskilt enträgen kavaljer, som nödvändigt insisterade på att hon skulle komma ut och besöka hans familj. Det var en artig ung man, såg bra ut och hade stor charm, men det var alldeles tydligt att det var något särskilt med hans insisterande närmanden. Hon följde med honom ut till deras hem och kom aldrig tillbaka.

B Blev hon mördad?

A När hon inte hörde av sig mera blev han misstänksam, och då han kände ansvar för henne sökte han själv upp familjen och fann henne välbehållen hos dem, den unge mannen hade tydligen förlovat sig med henne och ville därför hålla henne kvar, men vår vän misstänkte något värre och fick rätt. Han fick stanna kvar och tillbringade några intressanta dagar hos familjen, som visade sig vara mycket ockult intresserad. Då han själv var insatt i sådana saker ställde han frågor och fick veta ett och annat. Familjen hade en dunkel historia. Fadern hade förlorat sin hustru i hennes andra barnsäng endast tjugo år gammal och var i stånd att göra vad som helst för att i någon form få henne tillbaka. Ja, de sysslade med spiritism och andebesvärjelser och annat sådant, det var rena Edgar Allan Poe-hemmet, och det visade sig att den unga fästmön hade en påfallande likhet med den unga avlidna frun. De ville göra vad som helst för att med fästmöns hjälp försöka få den avlidna tillbaka och till och med försöka få henne att överta den unga fästmöns kropp, men då måste ju Jenny, som hon hette, uppge sig själv. Detta ville de övertala henne till att göra. När han fått veta så mycket satte vår vän stopp och tog med sig Jenny därifrån – mot hennes vilja. Hon förbannade och hatade honom för att han rövade bort henne, som hon sade, medan han i själva verket räddade hennes liv. De hade varit beredda att offra hennes liv i en spiritistisk seans för att få den avlidna att återinträda i jungfruns kropp.

B Så besynnerligt.

A Minst sagt. Folk får så besynnerliga idéer ibland.

B Och när hon då bara hatade honom och inte fattade att han räddat hennes liv, släppte han henne då?

A Som en het potatis.

B Hur gick det för henne sedan?

A Ingen vet. Hon kanske återvände till den galna familjen och lät sig offras på ett altare i en svart satanisk mässa för att försöka få en avliden tillbaka i stället, men om hon då offrades menade Ragnar att det ingalunda kunde garantera den avlidnas återkomst. I stället skulle familjen få ett mord på sitt samvete, som antagligen skulle leda till flera mord i samma stil i nya försök att fåfängt försöka återuppväcka en död.

B Det kallas fixering eller besatthet av en idé.

A Det är det alla religioner handlar om.

B Ändå var Ragnar djupt religiös.

A Men bara på det seriösa sättet. Han såg all religion som filosofi och såg därför mest upp till buddhismen, som verkligen står mera för filosofi och sunt förnuft än för övertro och vidskepelse.

B Var det bara sådana damer han råkade ut för?

A Mestadels.

B Ändå har jag det intrycket att han aldrig avstod från att hjälpa en dam när hon behövde det.

A Nej, han sade aldrig nej till en dam.

B Ändå var han strikt celibatist, och jag tror han föraktade kvinnor. Vad tror du? Hurdan var hans kvinnosyn egentligen?

A Det har jag alltid undrat själv. Han drogs på något sätt till kvinnor med ett mörkt förflutet eller med någon fläck på sitt förflutna som aldrig kunde åtgärdas.

B Menar du att han hade en förkärlek för fallna kvinnor?

A Missförstå mig inte. En kvinna kan råka i olycka utan att för den skull vara en fallen kvinna. Det var sådana kvinnor han drogs till: kvinnor med erfarenhet som lärt sig hantera erfarenheten och vänt den till sin fördel.

B Ja, det stämmer med min uppfattning också.

A Han förstod kvinnor men höll dem på avstånd.

B Ändå var han allt annat än feminin själv.

A Ändå kunde han odla längre hår än någon annan man.

B Då kommer vi in på hans många förklädnader och identiteter. Hur många olika pass hade han egentligen?

A Har ingen aning. Han hade de pass han behövde, och de var ett antal.

B Var det bara den kinesiska kommunistregeringen han försökte motarbeta?

A Nej, hans subversiva verksamhet var konsekvent riktad mot alla diktaturer. Han var också mot Trump och Putin, och det är möjligt att det är någon av Putins lejda mördare som varit framme.

B Tror du det?

A Men mest av alla diktatorer avskydde han Erdogan, och där hade nog det främsta motivet funnits till att få honom ur vägen.

B Erdogan menar sig representera islam mera än Turkiet.

A Just det, och det var islam Ragnar ville komma åt, och ingen var en mera framgångsrik förkämpe för islam än Erdogan.

B Vilka andra skulle kunna ligga bakom ett eventuellt mord?

A Kina naturligtvis men även Putin.

B Varför det?

A Putin har ju gjort det till sitt speciella kännemärke att få politiska motståndare till honom i utlandet mördade.

B Men varför skulle politiska makter med oändliga resurser vara rädda för en enda man och mena sig ha motiv tillräckligt för att behöva likvidera honom?

A Vad är världslig makt mot andlig styrka? Det har ju bland andra Dalai Lama alltid framhållit, att tanken är mäktigare än någon politisk makt eller praktisk handling. Ragnar ägnade ju hela sitt liv åt att bekämpa diktaturer, först östblocket och Warszawapakten med Sovjetunionen och världskommunismen, som ju faktiskt föll ihop till slut som ett korthus, varefter han genast satte i gång med subversiv verksamhet i Orienten mot islam genom helt oskyldiga konferenser till att börja med, vilka dock utlöste de första muslimska terrordåden 1992 i Egypten, som sedan dess ständigt har eskalerat, vilket bara har varit till men för islams trovärdighet. Den religionen är på väg mot sin upplösning, och om en monoteistisk religion faller kommer de andra två också att falla, åtminstone i trovärdighet, då ju faktiskt alla tre har praktiserat ohämmade folkförföljelser och folkmord genom dogmatisk intolerans.

B Men Kina och Putin? Båda är ju emot islam.

A Båda är diktaturer, och vi vet ju hur Putin metodiskt har ägnat sig åt politiska mord under hela sin senare karriär. Kina har ägnat sig åt folkmord på tibetaner och uighurer ända sedan kommunisterna usurperade makten 1949. Problemet där är att dess regerande parti inte längre är kommunister utan i stället desto mer hänsynslösa kapitalister, som faktiskt har som ambition att överta världen, varför den idioten Trump spelar dem väl i händer med sina kontinuerliga missgrepp. Ragnar hatade Trump som han hatade Kinas regerande parti, Putin och Erdogan.

B Och kände de av detta hat, om de såg sig nödsakade att eliminera denna enda person för hans känslors skull?

A Inte direkt, men diktaturer fungerar på det sättet. De är aldrig rationella utan styrs helt av sin blinda paranoia. De lever på fixa idéer, och om de då får för sig att till exempel judarna står för alla brott i hela världen och att Ragnar uppviglat hela Asien mot Erdogan och Kinas kommunistiska parti, så kan de mycket väl genom hur lömska metoder som helst spåra upp en enskild person som är misstänkt och få honom lönnmördad.

B Tror du verkligen att han blev mördad?

A Jag tror ingenting, för vi vet ingenting. Vi vet inte ens säkert att liket var hans.

B Vems skulle det annars ha varit?

A Så länge ett lik inte har säkert identifierats kan ingen vara säker på vem det var. Vi vet att Hitler och Bormann säkert var döda då deras benrester genom DNA säkert har kunnat identifieras, men vi vet till exempel inte att Christopher Marlowe säkert mördades då liket av vem det nu var som hade gått åt smusslades undan och begravdes i en okänd grav som aldrig kunnat lokaliseras. Och det finns många sådana fall.

B Det finns ju den teorin att Marlowe fingerade sin död för att komma undan den engelska inkquisitionen.

A På samma sätt kan Ragnar ha fingerat sin död för att komma undan sina eventuella blodhundar. Det är faktiskt troligt att så var fallet. Desto viktigare är det att han officiellt förblir död, så att han kan verka vidare anonymt och utan att störas av blodhundar.

B Tror du han kommer tillbaka?

A Han kommer alltid tillbaka. Diktatorerna slipper aldrig dem som kommer dem på skam och överlever dem.

178. *Djurälskaren*

A. Säg nu som det är. Ni har ju ert på det torra. Hur var det egentligen med ert samarbete med nazismen?

K. Hur många gånger har jag inte fått den frågan av näsvisa journalister, som bara varit ute för att sensationalisera och brännmärka min karriär?

A. Jag är bara intresserad av sanningen.

K. Så säga de alla. Vad är sanning? Inte ens Jesus kunde besvara den frågan när Pilatus ställde den till honom. Den är alltid relativ. Nazismen var något som drabbade Tyskland och Österrike. Därför drabbade den även mig. Ingen som hade ett arbete i dessa länder kom undan problematiken. Det gällde att fly eller fortsätta arbeta. De som kände ansvar fortsatte arbeta och stannade kvar.

A. Men ni försökte upprepade gånger bortförklara och till och med förneka att ni faktiskt arbetade för nazismen.

K. Min käre vän, gör er inte dummare eller enfaldigare än vad ni redan är. Ni måste ju vara något så när medveten om situationen på 30-talet och vad nazismen innebar för oss alla till en början. När de genomförde *Anschluss* och inkorporerade Österrike med Tyskland var det ingen vanlig österrikare som kunde tänka sig att nazismen hade fula baksidor. Tyskarna välkomnade Hitler som en frälsare 1933, som räddade dem från 20-talets totala ekonomiska misär och förnedring och innebar ett hejdundrande lyft för hela Tyskland och upp till högsta rangordning bland nationer igen, och genom de under som Hitler

genomfört i Tyskland var det ingen i Österrike som kunde tro något annat än gott om honom och hans parti, utom de som redan hade flytt och som i god tid genomskådat nationalsocialismen. Jag kunde fortsätta mitt arbete ostört, det märktes ingen förändring, varför jag inte hade någon anledning i världen att åstadkomma någon förändring själv. Det var först långt senare när jag stationerad i Posen blev åsyna vittne till fångtransporterna av oskyldiga människor bara för att de var judar som jag började få kvälningar och anledning att bittert ångra att jag accepterat att arbeta för dem. Jag hade ingen aning om den sanningen tidigare. Men när jag väl blivit medveten därom märkte tyskarna genast att jag blivit opålitlig, och då skickade de mig som läkare till den ryska fronten.

A. Men ni var fortfarande i deras tjänst, och det var de två följande åren ni försökt skyla över och förneka.

K. Jag var i princip i exil redan då. När jag hävdade att min fångenskap inletts 1942 menade jag det symboliskt, jag var ofrivillig fånge i nazismens tjänst, även om jag blev ryssarnas fånge först 1944. Formellt var jag inte fånge förrän 1944, men virtuellt var jag fånge redan hos nazisterna.

A. Ändå har ni även försvarat nazisterna.

K. Har inte själva djävulen rätt till en försvarsadvokat? Faktum är, att nazisternas idéer var inte enbart dumma och omänskliga. Det låg en hel del sundhet i att återuppväcka gamla hedniska religioner som legat slumrande ända sedan de förföljdes till döds genom kristendomens tvångsinförande, det var inte oberättigat att påtala kristendomens övergrepp mot mänskligheten genom årtusenden och med det som argument ifrågasätta kristendomens existensberättigande eller åtminstone dess trovärdighet, nazisternas bekostade expeditioner till Tibet och mot Antarktis var ingenting annat än sponsrade forskningsresor i vetenskapligt syfte...

A. Men rasbiologin? Rasismen? Nationalismens hybris?

K. Hybris är alltid hybris, och så fort den går för långt måste den straffa sig, vilket den gjorde med besked i Tysklands fall, då dess ousäktliga hybris var ett faktum redan i och med inledandet av andra världskriget i anfallet mot Polen – vi i Österrike hade aldrig accepterat *Anschluss* om vi vetat eller anat att Hitler ämnade starta krig. Det var det sista någon österrikare ville ha, och säkert även det sista någon hederlig tysk ville ha. Stackars Hitler. Jag har aldrig förstått varför konstakademin i Wien ratade honom. Han var ingen dålig konstnär fastän han var antimodernist. Hade de accepterat honom som konstnär hade världen sluppit många olyckor. Jag medger att rasismen var ful, men faktum är att Europa hade levat enligt dess accepterande sedan renässansen, när kolonialismen inleddes. Ingen engelsman, fransman, portugis, spanjor eller holländare som kom till Amerika eller Indien eller Afrika eller Fjärran Östern kunde betrakta indianerna, afrikanerna, asiaterna eller något färgat folk som annat än underlägsna i utveckling och utbildning. Medan européerna navigerade och korsade världshaven hade aldrig någon afrikan någonsin

kommit på tanken att konstruera någon mer avancerad farkost än en kanot eller flotte. Det var en naturlig slutsats att de vita var hopplöst överlägsna. Vad nazismen gjorde var att omsätta denna naturliga uppfattning och omvandla den till vetenskaplig dogmatik, och därmed blev det fult och omänskligt.

A. Ändå har ni själv alltid accepterat och förespråkat eugenik och rasförädling.

K. Strikt ur naturlig synpunkt. Mitt intresse har alltid varit att främja mänskligheten och allt naturligt liv. Därför har jag alltid vänt mig emot vad som varit osunt för den naturliga utvecklingen. Ingenting har varit mera osunt för människan än hennes fjärande från naturen genom industrialisering och urbanisering, redan Leo Tolstoj påtalade det självklara i, att ju mer människan avlägsnade sig från naturen, desto sjukare måste hon bli, och i och med befolkningsexplosionen har mänskligheten lagt grunden för sin egen urspårning och kanske undergång. Det är helt enkelt mänsklighetens värsta brott genom tiderna och helt självdestruktivt. Kortsiktigheten har alltid varit människans fördärv. När människan blev egoist, stakade ut gränser, byggde murar, tog till våld mot medmänniskor, startade krig och började agera enligt principen ändamålet helgar medlen, när kapitalismens egoism gavs företräde för rättvisa och hänsyn, då blev människan värre än något djur.

A. Den röda tråden i ert liv har alltid varit er kärlek för djuren. Vad väckte denna kärlek från början?

K. Den fanns alltid där. Den var obotlig från början. Det insåg mina föräldrar genast och lät mig hållas med hur vidlyftiga menagerier som helst. Men vad som verkligen väckte min insikt i vad naturen och dess varelser kunde lära oss var en roman. Det var en svensk sagoberätterska som skildrade en elak pojkes förvandling till en liten pyssling och hur han togs om hand av en flock vildgäss. Han följde med dessa vildgäss på en oändlig resa under ständiga möten med andra väsen i naturen, björnar, älgar, sälar och andra, som han ständigt lärde sig av och småningom blev en hederlig människa genom denna naturliga utbildning. Jag tror hon hette Selma Lagerlöf. Det öppnade mina ögon för naturens visdom och möjligheter till utveckling och utbildning. Jag började lära mig av djuren, och det har jag hållit på med sedan dess.

A. Missförstå mig rätt, käre doktor, jag ville inte alls sätta dit er, men jag ville bara känna er på pulsen och förstå er bättre. Ingen har anklagat er för ert samröre med nazismen under krigsåren, som ni ju faktiskt tvingades till av omständigheterna, liksom Furtwängler och andra som anklagats för medbrottslighet med politiken...

K. Där har vi skurken. Det är politiken som fördärvar världen och mänskligheten. Om man har ett kall och något att arbeta för som man vet att är konstruktivt måste man till varje pris sky politiken med alla medel. Politik är makt, och makten korrumperar alltid. Om man bara håller sig fri politiskt kan man samarbeta med vem som helst och klara vilka konflikter som helst med bara vanlig tålmodig diplomati och bevare sina händer rena. Men ansluter man sig till något politiskt eller någon rörelse är man förlorad, för då har man sålt

sin själ till någon annan än sig själv. Det får man inte göra, om man själv har något värdefullt att leva för. 1900-talet har varit massrörelsernas tid, massorna har anslutit sig till rörelser som socialismen, kommunismen, nationalsocialismen, fascismen och andra sekter och besinningslöst följt med strömmen ner i undergången som i lämmeltåg. Ren självbevarelseinstinkt bör naturligt hålla en ifrån sådana dödsfällor, men dess värre har större delen av mänskligheten fastnat i sådana fällor. Då är djuren klokare, ty där är det den naturliga självbevarelseinstinkten och endast den som leder till överlevnad.

Konrad S. Lorenz (1903-89) var utbildad läkare men världsledande som zoolog och den egentliga grundaren av ethologi, läran om djurens beteenden. Hans mest kända bok är "Kung Salomos ring" 1949. Han var god vän med Sir Julian Huxley och tilldelades nobelpriset 1973 och gav det året ut sin kanske intressantaste bok, "Den civiliserade människans åtta dödssynder", där den största av dödssynderna skulle vara befolkningsexplosionen. "Alla vinster och fördelar som människan vunnit genom sin ständigt fördjupade förståelse och kunskap om naturvärlden, alla hans teknologiska, kemiska och medicinska framsteg, tenderar i stället (för att främja människan) att främja människans undergång." Hans sista insats var att främja De Gröna i Österrike 1984 och försöka medverka till att ett kraftverksbygge vid Donau stoppades som skulle ha inneburit omfattande miljöförstöring.

179. *Den gamle pianisten.*

Det fruktansvärda stora världskriget hade hållit på i fyra år och tycktes aldrig få något slut, när det till råga på allt kröntes av den mest ödesdigra världsepidemi som kanske någonsin drabbat mänskligheten. Den dök upp redan under våren 1918 men verkade inte vara värre än en vanlig influensa, men så slog den till på allvar från augusti och drog härjande fram överallt: Fler dog i Spanska Sjukan än i hela det första världskriget, kanske så många som 50 miljoner, alltså mer än dubbelt så många som i kriget. Man har förgäves försökt spåra dess mystiska ursprung och därvid bara kommit fram till ett otal teorier av vilka ingen kunnat bekräftas. Klart är emellertid att den först uppenbarade sig samtidigt som Amerika gick med i kriget och de första amerikanska soldaterna landade i Europa, som troligen bar med sig någon smygande lömsk smitta från Kina. Helt felaktigt har den alltså kallats Spanska sjukan när den kan ha haft vilket annat ursprung som helst, troligen asiatiskt, än spanskt. Den kallades spansk troligen emedan några av de första kända offren var latinamerikaner.

Den gick härjande fram överallt under två år, och hårdast drabbade blev de krigförande länderna, alltså England, Frankrike, Tyskland och Ryssland. I brist på vetenskaplig säkerställning av dess ursprung har det till och med förekommit teologiska teorier, som till exempel menat, att Gud skickade pandemin på mänskligheten för att få dem att sluta kriga. Om Spanska Sjukan blev en bidragande anledning till att det första världskriget äntligen tog slut har det dock aldrig klart kunnat beläggas, även om det inte alls är omöjligt.

Efter kriget måste man konfrontera skadorna och ruinerna. Inget krig hade någonsin varit så förödande. Tydligast av allt var de gapande hålen i den generation som skulle ha byggt upp världen igen efter kriget. Många hade stupat, däribland många musiker, poeter och författare, många låg hospitaliserade för gott i bestående men, handikapp och granatchocker, och de flesta var totalt knäckta och desillusionerade.

Jag var i Paris 1920 och fick där nys om en konsert, som väckte min nyfikenhet. Pianisten var en gammal berömd kompositör av den gamla skolan, och han var inte mindre än 85 år gammal och skulle vid den åldern just på sin 85-årsdag ge en offentlig konsert. Naturligtvis var jag intresserad.

Hans ålder märktes inte alls på hans spel, han kunde vara högst 60 enligt virtuositeten, det var tekniskt nästan absolut perfekt, medan man dock märkte att där fattades något av *espri*. Jag såg till att få träffa och tala med honom efteråt, då jag var nyfiken på hur han såg på de kulturella utvecklingsmöjligheterna i Europa efter kriget. Så gammal som han var borde han ha ett intressant perspektiv.

Han hade ju upplevat dem alla, framför allt Franz Liszt, som tydligen var den han beundrade och högaktade mest av alla, men även varit samtida med

alla de stora senromantikerna: Brahms, Wagner, Bruckner, César Franck, Massenet, Bizet, Berlioz, Gabriel Fauré och Debussy, som han föraktade.

"Han var en katastrof för musiken! Han ville ju upphäva taktstrecket! Han ville förvandla musiken till vatten! I stället för form och melodi skulle det bara vara flytande klanger helst utan substans. Så var han ju också tämligen karaktärlös. Han kunde ju aldrig ha en kvinna utan att bedra henne, så att hans kvinnor i regel låg i ständigt inbördeskrig med varandra och anklagade varandra för att ha förstört honom, men han förstörde bara sig själv. Han var ju egentligen mest bara intresserad av älskog och mat."

"Då var väl César Franck egentligen motsatsen."

"Inget ont om César Franck, men jag kunde aldrig med honom. Han var älskad av alla som kände honom utom av mig. Därför gick jag inte på hans begravning. Jag kunde inte hyckla hans fromhet."

"Då var han väl något av en motsats även till er själv?"

"Ja, det var väl det han var. Han var ödmjuk och god och egentligen den borne kyrkomusikern, men han hade en mycket originell romantisk ådra, som blommade ut mer och mer ju äldre han blev. Jag kunde aldrig åstadkomma något så vackert som hans passionerade violinsonat i A-dur, som bara står Beethovens efter."

"Men han var ganska sparsam i sin produktion medan ni komponerade hur mycket som helst."

"Ja, jag kunde inte låta bli. Jag hade ju allting väl förspänt från början, fick egentligen allt gratis, fick ge min första konsert vid tio års ålder, hade aldrig fysiska problem med händerna eller hörseln eller nerverna, som vissa andra hade, men jag tror jag fick det för bekvämt för mig. Genom att jag aldrig utsattes för några allvarligare utmaningar eller prövningar var det bara för mig att hålla på och aldrig ta slut, vilket jag är rädd att publiken med tiden fann ganska tjatigt och enformigt, liksom Telemann, som också producerade massivt hela livet men aldrig åstadkom något verkligt stort, som Händel och Bach."

"Men ändå tvingades ni i landsflykt under det tyska kriget."

"Nej, jag flydde själv, medan César Franck stannade kvar och fortsatte spela i sin kyrka som om ingenting hänt, medan jag fick det bra i England och kunde tillgodogöra mig alla den fantastiska engelska musikens fördelar, framför allt Mendelsohn. Jag tror att min tid i England var mitt livs lyckligaste och mest berikande. Där lärde jag mig faktiskt mest."

"Men om ni var så skicklig och hade det så lätt för er, varför kunde ni aldrig bli en ny Franz Liszt?"

"Jag var för kall. Det har ni väl hört från åtskilliga. Jag hade alltid en förmåga att distansiera publiken genom att jag var så känslökall i mitt spel och helt saknade en Franz Liszts varma och oändliga generositet. Jag tror inte att någon kompositör betytt så mycket för sin samtida musik som han. Utan honom hade det aldrig blivit något av Smetana och Grieg, och Wagner parasiterade ihjäl honom och stal hans dotter. Men hans godtrogna välvilja och

generositet hämnade sig. Han drunknade i kvinnor och fastnade i ett kärleksträsk som han aldrig kunde ta sig ur, inte ens som abbé, fastän han faktiskt försökte ta sig ut ur det just genom att bli abbé. Men man kom ju på honom med att tafs på sina vackra biktbarn till och med i biktstolen.

Men vi kommer aldrig att få se hans like som pianist. Jag försökte aldrig ens nå hans höjder. Han slog ihjäl sina pianon, men därigenom utvecklades de och utmynnade i den stora konsertflygeln, som ingen kan hamra ihjäl på tangenterna. Jag nöjde mig med att bara vara tekniskt perfekt och lämnade känslorjunket därhän."

"Därför kommer ni aldrig att få en liknande position som Chopin, Berlioz, Gounod, César Franck eller Bizet."

"Jag är medveten om det och bryr mig inte. De var alla i en klass för sig, medan jag nöjde mig med att bara hålla på. Och medge att jag åstadkom ganska granna saker ibland, till exempel min orgelsymfoni. Den kommer åtminstone att förbli populär."

"Ja, den är slagkraftig, men även er *Danse Macabre* och "Djurens karneval" med "Svanen" och er opera är åtminstone bitvis mycket originella."

"Tack för det, men det största felet till att jag aldrig blev som de du nämnde är själva musikens internationella stagnation. Allt det bästa är komponerat, Beethoven var den störste banbrytaren och nyskaparen, och han åstadkom sådana verk att alla hans efterföljare erkänt att de aldrig kan nå samma nivå, medan senromantikerna, som Wagner, Richard Strauss och den erbarmlige Mahler bara kunde breda ut sig i svulstighet. Jag betraktar deras musik nästan som urartad. De har fört den på avvägar genom att satsa allt på det tekniska och ignorera det musikaliska. Melodin drunknar i deras oceaner av övertoner, utvecklingar och broderier. Risken är att melodin försvinner helt och hållet."

"Ursäkta att jag säger det, men har ni inte själv varit medskyldig till denna trend?"

"Jo, och jag är pinsamt medveten om detta som faktiskt min största svaghet, jag ville hellre skina som virtuos än vara melodiskt insmickrande, och nu är det för sent att åtgärda problemet och vända musiken rätt igen."

"Menar ni att det inte finns några fullgoda musikaliska representanter idag för kompositoriskt nyskapande?"

"Jo, det finns två: Puccini och Sibelius. Men modernisterna kommer att spåra ur om de inte redan har gjort det, Vaughan Williams Sjösymfoni var ett lovande löfte som aldrig fick någon efterföljd, alla de som följt Mahlers väg utför i självutgjutelser utan substans kommer att fastna i egokomplex, Schönberg, Hindemith, Stravinskij och Bartok ska vi inte tala om, de bara gör sig märkvärdiga med ständigt större krampaktighet. Nej, min vän, jag är rädd att musikens guldålder för den klassiska musiken är förbi, och 1900-talet kommer i stället att tillhöra dirigenterna och pianisterna. Sådana som Rubinstein och Horowitz överträffar ju nästan till och med Franz Liszt, och Mahlers dirigentskola kommer att leda alla världens orkestrar för 50 år framåt.

Men de verkliga melodiska innerliga tvättäkta kompositörerna av bara musikalisk sanning och äkthet kommer vi knappast att få se något mer av. Egentligen har aldrig någon ens lyckats överträffa Franz Schubert.”

”Musiken är egentligen världens mest absurda och omöjliga yrke. Den gör anspråk på och eftersträvar perfektion men når den aldrig utan fuskar alltid. Det finns aldrig någon som kan spela fullkomligt perfekt. Man repeterar med orkestrar och körer i det oändliga, kämpar för att få bukt med alla tekniska svårigheter, försöker oförtrutligt att eliminera alla fel, brister och misstag, och sedan när konserten kommer så blir det ändå en massa fel som det bara är att ignorera och hoppas att åtminstone inte publiken märker. Lyckligtvis gör den det nästan aldrig, medan solisten är mera utsatt. När en sådan skall framträda finns det alltid någon som nästan fanatiskt koncentrerar sig på att uppsnappa varje liten skavank i framförandet för att i efterhand kunna avrätta den stackars musikern, eller åtminstone rycka undan marken under fötterna på honom, fastän han alltid gjort så gott han kunnat. Sådana är bara parasiter på musiken och har aldrig fattat något. En musikälskare älskar ett framförande även om det är fullt av fel om det bara är ärligt och levande framfört. Det finns ingen tråkigare eller dödare musik än den som bara är kliniskt perfekt. Den lever inte. Grundregeln är: om du spelar fel, så försök göra det så vackert som möjligt. Man kan alltid maskera det och släta över det, och framför allt måste man gå förbi det och fortsätta. Man får aldrig haka upp sig eller fastna i ett fel. I efterhand kan man bearbeta det, men under konserten är det absolut förbjudet.

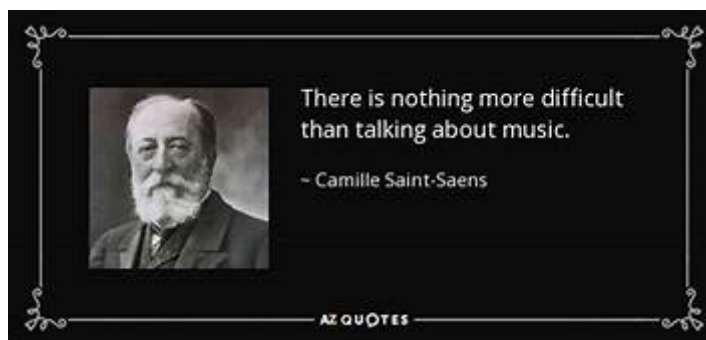
Det viktigaste för varje musiker som helst är att alltid förbli avslappnad, aldrig spänna sig eller koncentrera sig för hårt. Ha alltid tankarna även någon annanstans, till exempel Gud eller någon vacker flicka – Rubinstein har som knep, när han ger en konsert, att alltid spana in en vacker dam i publiken och sedan spela för henne. Därför är han en sådan oöverträffad konsertpianist – han klarar sig alltid, för han är alltid försäkrad genom den i förväg förberedda andliga inspirationen.

Men den svåra utmaningen, som gör att de flesta musiker ger tappt från början och sedan lever desillusionerade för resten av sitt liv, är den höga tekniska tröskeln, som bara vuxit genom århundradena. Haydns musik är fortfarande relativt lätt så att vem som helst kan framföra den, medan hans lärjunge Beethoven är den som börjar göra det så svårt för sig som möjligt, vilket sedan tilltar med den romantiska musikens ständigt tilltagande elephantiasis, som slutar med Mahlers oändliga mastodontsymfonier med övervägande disharmonier hela vägen, som inte bara hinder i vägen utan som sabotage av det musikaliska. Den moderna musiken lever ensidigt på det tekniska och har uteslutit möjligheten till andlig skönhet och uttrycksfullhet. Därför är den dödsdömd. Den är inte musik. Frågan är hur det kunde gå så illa. Egentligen inleddes den utvecklingen redan av Bach, som redan han koncentrerade sig på det tekniska genom att utarbeta fugan till den högsta

musikaliska formen, medan den egentligen är mest bara matematik – det är omöjligt för en vanlig människas och lyssnares öra att följa med alla stämmorna i en fullt utvecklad fuga. Men den moderna musiken har till och med frångått tonaliteten, som ändå är grunden för all musik och även för varje fuga.

Om Beethoven försvårade musiken intill ospelbarhet ibland, så var Mendelssohn den som etablerade det omöjliga proffsmusikeryrket, med ständigt ombyte av konsertprogram, med ett ständigt hetsigt kringresande och turnerande för solomusikern, som ofta måste finna sin enda säkra tillflykt och hem i sin kappsäck och bo i den, med det ständigt överhängande omöjliga kravet på perfektion, som aldrig helt kan ernås, så att man måste lära sig fuska, vilket bara ökar frustrationen, och ändå så gör man allt detta frivilligt – av kärlek till musiken. Där ligger musikens hemlighet. Om den bara låter bra så måste man älska den och dyrka den och fortsätta ägna sitt liv åt den, ty den utgör en högre och bättre verklighet än den dödliga och timliga, och, som Beethoven sade, "musiken är en högre uppenbarelse än både all religion och filosofi". Om den då inte låter bra, som den moderna musiken sällan gör, så är syftet förlorat, kärleken fungerar inte, det blir bara tom ytlig teknik, och yrket är bortkastat och missbrukat.

Men för varje musiker, hur mycket umbäranden och omöjliga uppgifter och utmaningar musiken än innebär med omänskliga krav och en kadaverdisciplin värre än någon militär sådan, som ofta förvägrar musikern ett naturligt liv och familjeliv, – om han bara kan älska den för dess skönhet och som ideal, så kan han aldrig svika den."

180. Sista konserten

Det var en grå och kulen och dyster novemberafton i London. Staden kunde inte bli dimmigare. Man ville bara gå hem och dra något gammalt över sig med en varmvattenflaska under filten för att slippa frysa, vilket man ständigt gjorde annars, inte för att det var kallt utan för att det var så djävulskt fuktigt. Man ville inte göra någonting.

En bekant som jag då stod i kontakt med gav mig då ett tips och menade att det var något som borde tilltala mig och som jag inte borde missa. Det var en välgörenhetskonsert i Guildhall, och han menade att det var ett enastående tillfälle. Vad det var han menade med det kunde jag inte begripa. Bara för att blidka honom och undvika att göra honom stött gick jag till den där konserten, och det var ett antal uppträdande, men publiken verkade helt ointresserad. De gick omkring i foyern och drack te och pratade strunt medan de stackars solisterna verkade få spela för döva öron. Det var en social tillställning och inte något musikaliskt evenemang.

Men så hörde jag något annat. En ny pianist hade inlett sitt program, och plötsligt var det levande musik som hördes. Av någon anledning fylldes mina ögon genast av tårar, och som detta var så extremt ovanligt måste jag stanna upp och tänka: Vad kunde det bero på? Vad var det med denna musik, melodisk och enkel men tekniskt avancerad och fullkomligt kristallklar men så oändligt känslig, och det var det jag kom fram till att hade framkallat mina tårar. En känslig sträng hade berörts av en musiker som var bara känslighet.

Nyfiken gick jag förbi den tedrickande mängden för att skärsåda solisten. Det var en spenslig och anspråkslös man som egentligen inte gjorde något väsen av sig, inga åbakande rörelser, ingen demonstrativ akrobatik, inga åthävor alls utan hela hans väsen koncentrerande sig till fingrarna, som åstadkom den känsligaste och sprödaste musik jag någonsin hört, som om han sjöng med och genom sina fingrar. Intresserad gick jag längre fram för att komma honom närmare.

Det var svårt att få ett grepp om hela bilden av honom, då hans musik framställde ett väsen som var ytterst mångfacetterat och komplicerat. Det var lika mycket lidande som känslighet, lika mycket melankoli som outhärdlig smärta, lika mycket poesi och skönhet som en sorts andligt martyrskap, det var ren andlighet alltsammans – men så plötsligt avbröt han sig. Han fick en hostattack som visade sig vara svårartad. Då förstod jag plötsligt till min utomordentliga häpnad vem han var. Jag hade aldrig sett honom tidigare, bara hört talas om honom, hans rykte var ju sedan gammalt världsbekant framför allt i Paris, där han hörde hemma, men jag förstod att han nu uppträdde i London med allt vad som pågick där i Paris med nya revolutioner och politiska omvälvningar som ingen visste vad de skulle leda till annat än ett nytt kulturellt missfall för hela staden med kanske årtal av otrygghet och kaos. Jag visste inte hur rätt jag hade.

Jag stannade kvar över hela konserten och väntade tålmodigt på ett tillfälle att få träffa honom privat. Det visade sig, när han bett alla att lämna rummet han tog igen sig i efter konserten utom sin läkare, som undersökte honom som jag tyckte med en faderlig ömhet – tydligen kände han sin patient. Jag lyckades få assistera honom, även jag hade fått tjänstgöra som inryckande vårdare och läkare vid ett antal tillfällen i nödfall, och tydligen hjälpte min assistans både läkaren och patienten, så att jag fick stanna kvar. När läkaren var klar bad han

mig enkom att stanna kvar hos patienten medan han själv måste ta hand om ett annat fall – en dam hade svimmat under konserten och dessutom fått ett hysteriskt anfall, som visade sig vara svårläkt och behövde mer än bara en undersökning. Så jag stannade hos den alltjämt unge mörke och ytterst plågade mannen.

"Jag visste inte att det var så illa," försökte jag öppna konversationen.

"Det går över. Det går alltid över. Det låter alltid värre än vad det är. Jag har vant mig med åren. Det är faktiskt ingenting mot allt det andra jag lider av."

Det var en öppning, som jag tog fasta på. "Vad kan det vara? Kan jag hjälpa er med saken?"

Han granskade mig forskande. "Ni är inte fransman och inte engelsman heller. Jag kan inte gissa er nationalitet."

"Glöm min nationalitet. Jag har ingen."

"Jag önskar att jag inte heller hade någon, men tyvärr är jag född med två, och jag vet inte vilken som är värre. Båda är överväldigande förpliktande, men mitt hjärta tillhör bara den ena, som det aldrig mera kan nå. Om ni kunde befria mitt hemland kunde ni kanske hjälpa mig, men jag är rädd att det ligger långt bortom möjligheternas gränser, om det gör det alls."

"Ingenting är omöjligt, inte minst politiskt, även om det kan synas som det mest omöjliga området att bearbeta. Lyckades inte franska revolutionen? Lyckades man inte störta Europas starkaste konungamakt?"

"Men vad kom i stället? Skräckvälde och Napoleon. Löste det problemet? I stället för Europas starkaste konungamakt blev det ett imperium och krig i all oändlighet. Och ironiskt nog så blev Napoleons enda positiva krigiska initiativ hans fall och undergång."

"Ni menar fälttåget mot Ryssland?"

"Han ville verkligen störta den ryska kejsarmakten. Han ville befria Polen. Det var Marie Walewska och hans kärlek till henne och hennes övertalning att försöka få honom att frälsa Polen som fick honom att försöka störta världens största och värsta politiska jätte över ända. Och det blev hans tragedi och fall. Det var hans enda riktigt lyckliga kärlek och därför också hans mest tragiska. De fick en son, som väl kommer att göra karriär i Frankrike när han inte kan göra det i Polen, men som alltid kommer att vittna om deras lyckliga men tragiska kärlek. De fick inte varandra, Polen blev inte befriat, och Napoleon gick under med hela sitt imperium. Och nu börjar de om igen. Nu vill en ny Napoleon starta ett nytt napoleoniskt kejsarvälde i Frankrike. Men det blir efter min tid."

"Är det så illa?" Det var en dum fråga.

"Ni var väl med på konserten. Jag borde aldrig ha ställt upp, men engelsmännen är så hyggliga, och det är svårt att säga nej till dem. Det brukar aldrig hända att jag får avbryta mig mitt i bara för att klara av ett anfall, men nu hörde hela London hur illa det var ställt. Det blir väl inte så länge till. Det blir

värre för varje gång, tills jag som Molière slutar i en enda stor blodstörtning." Han log. "Förlåt mig. Jag försöker skämta."

Jag ställde en ny dum fråga. "Kunde inte George Sand hjälpa er?"

Han log igen. "Försöker ni vara rolig? Hon dyrkade mig verkligen till att börja med och gjorde verkligen allt för att underlätta mitt liv och hjälpa mig, men hon ville bara ha mig för sig själv. Hon ville vårda ihjäl mig. Med tiden kunde det bara leda till motsatsen till vad som var avsikten. Jag behövde inte inlindas i bomull. Allt jag ville var att få arbeta med min musik och vidareutveckla den, och till slut blev hon rena bromsen. Känner ni till min musik?"

"Jag har faktiskt studerat den ingående."

"Då märker ni kanske en viss skillnad mellan min produktion innan hon tog hand om mig och efter. När vi träffades hade jag fullbordat mina 24 etyder opus 10 och 25 med revolutionsetyden och den 23-e som några höjdpunkter av vad jag kunde åstadkomma med pianot, och sedan tog hon mig till Mallorca. Där blev det preludier, små nätta bagateller allesammans, anpassade efter kvinnohänder och kvinnotycke – de komponerades för henne, och inte ett enda av de styckena går utanför ramen för kvinnlig lättsmälthet. I det sista försökte jag återgå till min egen maskulinitet, men det blev det sämsta av dem. När man sammanlever med en kvinna måste man alltid anpassa sig efter henne, ta hänsyn till henne, böja sig för henne och visa idel mjukhet och eftergivenhet intill självförnekelse eller åtminstone förnekelse och undertryckande av ens maskulinitet – Beethoven sammanlevde aldrig med en kvinna, hans musik är därför bara maskulint självsvåld som kan bli hur hänsynslöst och hårt som helst, och det är hans enda begränsning utom hans dövhet. Men han åstadkom musikens största storverk, och ingen har brutit större och bättre vägar ut i musikens möjligheter än han. Svårigheten är att finna balansen mellan det maskulina och det kvinnliga, och det tror jag bara går om man visserligen håller ständig kontakt med den kvinna som man älskar men inte låter henne ta över dig. Om en kvinna tar över dig, i synnerhet om du är en skapande konstnär, är du förlorad och kan du bara dö i både kroppen och själen."

"Vad säger doktorn? Ni är väl ändå inte döende ännu?"

"Han ger mig ett år kvar att leva. Det är lika bra det. Mendelssohn har gått före mig, samtidens störste, mest lysande, mest begåvade och mest skickliga och banbrytande tonsättare, som bara blev 38 år med fyra barn och världens största konstnärliga framgångar inom musiken någonsin, hur orättvist som helst i beaktande av vad han åstadkom, och jag blir nog inte mycket äldre."

"Ni får inte ge upp."

"Det handlar inte om att ge upp. Det handlar om att lyda sitt öde. Se på Schubert. Han kallades bort innan han var fullt 32 efter att ändå ha frambringat tidernas rikaste musikskatt av sköna melodier. Vincenzo Bellini blev bara 31 och Pergolesi 25. Den gudarna älskar dör ung, sade Schiller och fick själv nöjet att få dö ung. Hans strålgans kan aldrig avmattas, inte heller Mendelssohns

och Schuberts, för att inte tala om Mozarts. Om jag hamnar i samma kategori slutar jag ändå i världens bästa sällskap. Men tillåt mig att byta ämne. Om ni studerat min musik måste ni vara något av en pianist själv?"

Jag svalde. "Ärligt talat, jag var aldrig intresserad innan jag hörde er musik. När jag först hörde några valser av er väcktes mitt intresse, och jag tog reda på allt man kunde om er. Då tänkte jag: Den om någon skulle kunna undervisa mig i musik. Men vad är er hemlighet? Ni måste ha någon personlig kunskap om musikens innersta väsen för att kunna gestalta den så som ni gör."

"Vad menar ni?"

"Fastän ni inte verkar ens snudda vid tangenterna får ni varje ton att gå kristallklart fram ända in i foyern. Er teknik är fulländad, men den blir betydelselös mot er uttrycksfullhet."

"Där har ni tricket. Rör vid tangenterna så lätt som möjligt men utan att tonen går förlorad. Tricket är att man aldrig kan gå ner tillräckligt mycket i både tempo och styrka. Man kan alltid gå ytterligare ner i pianissimo, och det har med musikens innersta väsen att göra. När man musicerar, och det spelar ingen roll med vilket instrument, måste man engagera sig och låta sig bli besatt av musiken, annars är det ingen musik, men då måste följden bli att man ohjälpligt måste öka i både styrka och tempo. Sådan är musikens innersta natur. Därför finns det alltid marginaler kvar för att minska både tempo och styrka. Däri ligger kontrollen. Visserligen kan man binda sig vid ett fast metronomiskt tempo, som Beethoven alltid gjorde, men då förlorar musiken sin andlighet. Det är rubatot som ger känsligheten och andligheten. Spela så rätt och perfekt du vill, men var aldrig rädd för att tveka, att pausera, att minska i tempo och volym och att gå tillbaka i trycket. Det finns alltid marginaler kvar. Jag tror det är den hemligheten ni är ute efter, men det är ingen hemlighet. Det är bara naturligt." Han blundade och verkade trött, och det var inte så konstigt.

"Tack, min vän. Det var välgörande att få tala med er. Nu måste jag få vila, och jag tror att min läkare är på väg tillbaka efter att ha återkallat den där hysteriska svimmande damen till livet. Jag tror inte att det var min musik som bragte henne på fall. Snarare tror jag att hon åt för många bakelser – det brukar de göra på mina konserter."

Han log igen och slöt ögonen på nytt. Just då kom läkaren in igen. Han kastade ett oroligt öga på mig och frågade: "Hur är det med honom?"

"Det är lugnt," sade jag. "Han vilar."

"Han borde aldrig ha ställt upp för denna konsert. Han var alldeles för sjuk, och ingenting har överansträngt honom mera under hans korta liv än allt detta psykiskt övermänskliga konserterande. Franz Liszt tål det med sin robusta överlägsenhet som hänsynslöst reducerar all känslighet till obetydlighet, men Chopin är alldeles för känslig, alldeles för spröd och alldeles för sentimental."

Och han tittade medlidsamt på sin patient, som fortfarande vilade med slutna ögon men tycktes tillfälligt ha fått frid. Jag lämnade dem tillsammans.

Det var den 16 november 1848. Han dog elva månader senare men spelade aldrig mera offentligt – doktors order.

181. *Internationalisten*

I filmen "Casablanca" förekommer det en viss biroll i form av en viss Victor Laszlo, en ädel man på flykt undan nazismen som en av dess främsta motståndare. Han har inte gett upp fastän nazisterna har bränt alla hans böcker, och han är gift med Ingrid Bergman, som råkar ut för Humphrey Bogart i Casablanca, en före detta älskare, som dock offerar sig för Ingrid Bergman och hennes man, som kommer undan Gestapo.

Han fanns i verkligheten och spelas i filmen av Paul Henreid, som själv var en österrikisk aristokrat liksom sin roll, en greve som gift sig morganatiskt och förskjutits av sin egen familj men som ändå envist förblev den med tiden kanske mest avgörande motståndaren och bekämparen av nazismen, ty det var hans idealism och ideologi som slutligen segrade och inte nazismen.

Han förde en ganska obskyr tillvaro då han levde nästan bara för sina ideal. Jag diskuterade honom en gång med Stefan Zweig, som yttrade om honom, att om det fanns någon som motsvarade alla Zweigs ideal, så var det den mannen. Ändå var han bara till hälften europé, men han var den som introducerade och genomförde idén om ett enat Europa.

Han såg inte ens europeisk ut utan hade ett nästan utomjordiskt utseende, då hans mor var japanska. Han tvingades lämna Österrike inför Anschluss 1938, flydde till Tjeckoslovakien, blev Tjeckoslovakisk medborgare och försökte finna gehör för sin paneuropeiska politiska idealism hos Tamas Masaryk och Eduard Benes, men då tyskarna ryckte närmare inpå Tjeckoslovakien måste han fly igen till Frankrike, blev fransk medborgare, och måste sedan fly vidare undan kriget till Amerika, men han blev aldrig amerikansk medborgare, i motsats till många andra tyskar och österrikare i exil.

Jag fick träffa honom efter kriget, jag kom ihåg Stefan Zweigs höga beundrande ord om honom, han räknade ju även både Thomas och Heinrich Mann, Sigmund Freud, Lion Feuchtwanger och Albert Einstein till sina efterföljare och samarbetade med Aristide Briand, Charles de Gaulle, Churchill, Dollfuss och Schuschnigg, så jag vinnlade mig verkligen om att komma honom in på livet. Dock hade han inte rätt i alla sina fantastier.

Redan på 20-talet, när han först kom ut med sin "Pan-Europa" och startade sin tidskrift, som höll på ända till 1933, avfärdades han i de flesta politiska läger som en fantast om inte en galning. Dock fick han sitt högsta vitsord av ingen mindre än Adolf Hitler. Det fanns ingen man som Hitler hatade så gränslöst som den pan-europeiske idealisten, det fanns ingen som Hitler förolämpade så grovt, hans hånfulla invektiv mot honom slog alla rekord i hans utfall mot politiska motståndare, han betraktade den österrikiske greven som "en tiggarbastard från rännstenen" och upphörde aldrig att med alla medel släpa hans namn i smutsen, och ingenting lände greven, som själv avstått från sina titlar, mera till hans heder. Så som Hitler bar sig åt och som det gick för honom

måste det att vara hatad av Hitler betraktas som det högsta tänkbara politiska vitsord.

Vad denne man hade som Hitler saknade var tålamod. Hitler ville ha allt genast och genomföra allt på en gång och skenade iväg med sig själv, men den morganatiska greven skyndade så långsamt som möjligt, var utomordentligt noggrann med att hålla sig till demokratiska spelregler och deras etikett och tog mycket försiktigt endast ett steg i sänder men behöll i stället alltid sina positioner, medan Hitler förlorade alla sina med dunder och brak och brydde sig inte om att rädda det minsta som räddas kunde. I slaget vid Stalingrad stod det klart att slaget var förlorat redan i oktober, gång på gång bad fältmarskalk Paulus Hitler om lov att få strategiskt dra sig tillbaka och uppge staden, Hitler vägrade konsekvent, med förlusten av 600,000 tyska människoliv som slutresultat, när staden ändå till slut måste uppges, och det var bara början till förlorandet av kriget, som redan då i praktiken var förlorat, vilket Hitler vägrade acceptera intill slutet, så att han drog med sig en hel värld och särskilt Tyskland i sin egen vansinniga undergång.

Men vår man överlevde, och 1950 såg han början till sitt livsverks framgång, i och med att grunden lades till vad som senare blev EEC, vilket ledde till EU. Grundplåten var förbundet mellan Västtyskland och Frankrike, och det var bara det första steget. Churchill och Jean Monnet hjälpte honom, och det var egentligen dessa tre som skapade det nya Europa understödda av banker som Rothschild och Warburg.

Vad som slog mig som bisartt med denne man var att han hyllade judarna och Israel fastän han inte hade ett uns judiskt påbrå själv. Därför var jag nyfiken på att känna honom närmare på pulsen i etniska frågor. Hur såg han på världens befolknings framtida gestaltning, när klassamhället var utplånat med våld, och kapitalism stod mot kommunism? Han menade att allt måste jämnas ut sig och var mycket lugn.

”Det finns ingenting att oroa sig för. Allt jämnar ut sig och ordnar sig med tiden. Alla provningar är till godo. Den fruktansvärda provning som judarna utsatts för genom det tredje rikets förödande världsfiasco kan bara tjäna till deras egen förädling. Har de inte äntligen efter 2000 år fått en ny egen stat? Och så som dess skapare härdats genom Warszawaghattot och förföljelserna måste det bli något av en mönsterstat för hela världen att se upp till och följa som ett föregångsexempel. Inget folk har ju en större rasblandning att uppvisa. Judarna är inget eget folk, de är ett blandfolk och egentligen alla européer, där alla Europas folk ingår från Spanien till Ryssland. Staten Israel har alla utsikter till att kunna bli ett kosmopolitiskt centrum för hela världen.

Och aristokratin är inte utdöd. Tvärtom. Även den har enbart prövats genom härdning, alla de gamla familjerna lever kvar och desto mera effektivt och intensivt genom sitt tvång att gå under jorden. Ett en gång ädelt mänskligt blod kan aldrig urvattnas eller degenerera, utan så länge det bara lever vidare måste det alltid återkomma och återuppstå.”

"Men ni pläderar för en global rasblandning och för den kaukasiska rasens uppgående i ett negro-asiatiskt världsblandfolk. Hur realistiskt är det? Tror ni verkligen att Europas folk kan acceptera det, att de kan avstå från sina länders historia och skrota allt vad nationalistisk stolthet heter i form av lokala minnen och traditioner?"

Han blev betänksam. Jag hade honom. "Jag kan inte blicka hur långt in i framtiden som helst. Jag förespråkade ett enat Europa samtidigt som Hitler gjorde sitt första kuppförsök, historien har visat att han misslyckades medan jag fick rätt, men det behöver inte betyda att jag alltid måste få rätt. Låt oss koncentrera oss på Europa och först få i gång en pan-europeisk federation med utplånandet av åtminstone alla politiska gränser. Naturligtvis är ingenting värdefullare för historien och för varje enskilt lands historia än dess egna minnen, som naturligtvis måste värnas och bevaras och föras vidare åt framtida generationer. Jag är ingen etnolog eller ideolog. Jag ägnar mig åt politisk filosofi, så låt mig få förbli begränsad av politiska verkligheter. Inom dem har jag kommit så här långt, vi är nu definitivt på väg mot ett enat Europa där alla dess nationer samarbetar med varandra utan risk för nya krig, och jag är medveten om att det måste komma andra utmaningar i framtiden som vi idag inte kan ha den blekaste aning om. Jag har inte många år kvar att leva, jag är nöjd med mitt livsverk så långt som jag med tillfredsställelse kan konstatera att jag har haft rätt hela vägen och därför huvudsakligen varit enbart framgångsrik i längden, men jag har varit försiktig. Det vill jag fortsätta med. Låt också Europa förbli försiktigt och aldrig glömma det andra världskrigets fruktansvärda men luttrande och lärorika prövningar. Inga lektioner är större och viktigare än vad historien lär oss, och därför är kanske historien det viktigaste av allt att hämta lärdom av, då allting ständigt går igen och de hårdaste läxorna ständigt måste upprepa sig, i synnerhet om vi inte lärt oss eller glömt de gamla. Det sade ju också min gode vän och kollega Stefan Zweig, att det enda man egentligen lär sig något av i livet är sitt eget öde, och det gäller för hela världen. Genom de båda världskrigen har Europa fått ett gemensamt öde, som mer än någonting annat har förenat Europa, mot vilket skeende alla mina egna ansträngningar framstår som ett narrspel."

Han dog 77 år gammal 1972 och avlöstes från sin post som Pan-Europas ordförande, som han hållit sedan 20-talet, av Otto von Habsburg, den siste österrikiske kejsarens son, som skötte den ledningen till slutet av seklet, och då var EU redan en fullkomnad realitet som fungerade.

Sedan dess fortsätter ständigt mycket att hända, men det kan vara viktigt att framhålla vad som kanske var den viktigaste faktorn i Richard von Coudenhove-Kalergis livsgärning, nämligen att han var en boren internationalist. Hans far, en österrikisk diplomat, behärskade 16 språk och var genom hela livet på resande fot, och sonen var inte mycket sämre. Det sägs, att ingen utbildning är bättre än resor, ingenting lär man sig mer av när det gäller insikter i den mänskliga naturen och förståelse för världens oändliga spektrum

av öden och kunskaper, där varje kunskap i oändlig variationsrikedom i alla dess former är mänskligt ovärderlig.

182. Hedningen

Det gick alla möjliga underliga rykten om honom. Han hade hospitaliserats, men ingen visste varför. Han hade visst haft ett sammanbrott, men hur kunde Europas briljantaste begåvning, dess mest lysande tänkare efter Goethe och Schopenhauer, få ett sammanbrott och ta slut i bara fyrtioårsåldern? Det var ingenting som stämde. Hans tidigare bästa vän hävdade att han masturberat ihjäl sig och därför blivit galen, men andra hävdade att han ådragit sig syfilis genom alltför täta besök på bögbordeller i Genua. Inte heller detta föreföll mig sannolikt. Alltså sökte jag upp honom.

Robert Schumann hade fått ett sammanbrott vid samma ålder, en kompositör som hört till hans absoluta favoriter vid sidan av Händel och Beethoven, och han var ju själv en ypperlig musiker som dock tvingats överge musiken på grund av sina dåliga ögon. Kunde det ha med hans ögonhandikapp att göra?

Han hade varit besatt av Wagner redan sedan sin ungdom och var det fortfarande, visade det sig, men i negativ bemärkelse. När jag träffade honom kunde han bara tala om Wagner men med hatiska ordalag som förvånade mig. Visserligen var det ju allom bekant att man antingen dyrkade Wagner eller hatade honom, men min hospitaliserade vän, som fördömdes mest av alla av sin tidigare avgudade lärare, visade sig egentligen bara ha genomskådat honom, varvid han blivit till hans livs största och bittersta besvikelse.

"Han har lurat oss! Han har bedragit oss! Men framför allt har han lurat och bedragit sig själv och hela sin samtid! Han är en förrädare mot kulturen och mot sitt eget ansvar!"

"Men det är väl ändå inget fel på hans musik?"

"Det är det som är det värsta. Han är den största mästaren av alla. Hans musik är för bra, för skicklig, för enastående, för underbar och för gudomlig, och därför är hans förräderi desto förfärligare."

"Men vari består då hans förräderi?"

"I stället för att förbli den ledstjärna för musiken och kulturen som han började som, har han förfallit till en folkförförare, en demagog, en populist, en nationalist, en vulgär självavgudare, en andlig masturbant och självbefläckare, en vidrig diktator för musiken och nationalkulturen, vilket befläckar den och fördärvar den från början, ty därigenom har han slagit in på en kurs för hela landet och vår kultur som bara kan leda till självförintelse. Man kan inte förhäva sig och prostituera sig för pengar och folkets gunst och därvid offra sin integritet, befläcka sitt kall, missbruka sin kallelse och sälja sin själ till djävulen väl medveten om att hela folket kommer att följa med ner i helvetet, utan att det måste straffa sig karmatiskt och universellt."

”Men har ni inte själv ganska demonstrativt hängivit er åt ett ganska gediget hybris?”

”Men jag hade rätt hela vägen! Ingen kan beslå mig med bedrägeri och oärlighet, och egentligen har jag bara varit konsekvent och burit fram det sunda förnuftet till dess yttersta gränser!”

”Men ni påstår att Gud är död, att kristendomen är förkastlig och lanserar i stället övermänniskan, och slår därmed över i omänsklighet.”

”Men jag har rätt. Kristendomen spårade ur från början. Jesus må ha varit en banbrytande profet med för mänskligheten välgörande läror, men han var aldrig någon guds son. Det är en inbillning, en förfalskning, en dogmatisering och ett led i den politiska massförförelsen av världen att göra kyrkan till ett instrument för världskontroll. Det är samma sak med islam. Profeten Muhammed må ha haft sina ljusa idéer, men de slog över i storhetsvansinne varmed han skulle förföra och erövra och behärska hela världen. Följden blev en politisk totalitär diktatur i religiös förklädnad, med religionen som dogmatisk maskering för den omänskliga diktaturen.”

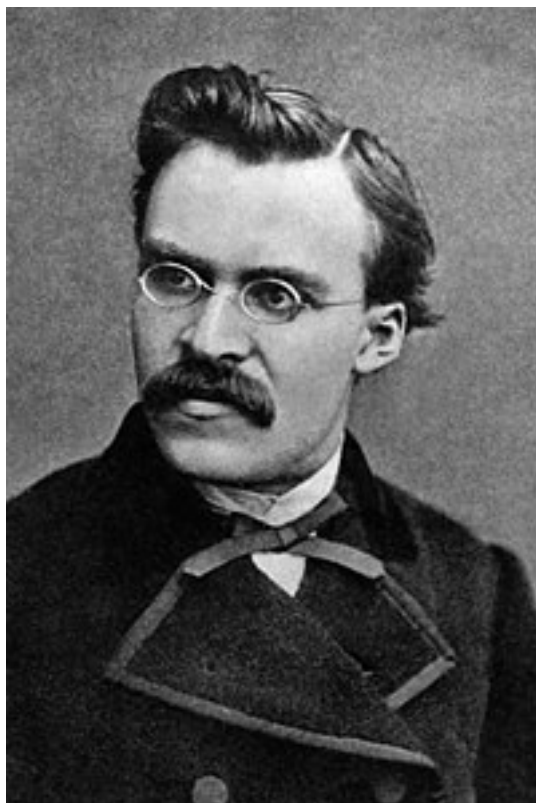
”Men det var judendomen som lanserade Gud.”

”Ja, men det började i Egypten, och det var för tre-fyra tusen år sedan. Man får se det mot den tidens förhållanden. På den tiden var det skäligt att införa tio budord med förbud mot att dräpa, sanitära regler med sunt hygieniskt förnuft och omskärelsen som en ren hälsoåtgärd för att i så varma klimat bekämpa veneriska infektioner. Gud gjorde ingen skada så länge han inte missbrukades till politisk maktutövning utan var som opolitisk alltid moraliskt och andligt konstruktiv.

Men genom att Gud sedan gjordes till medel för politiskt missbruk inom främst kristendomen och islam var det dags att gå till rätta med den idén och skrota den, och den har inget existensberättigande idag. Inget ont om all den kultur som uppstått i religionens namn, det finns ingenting underbarare i vår mänskliga värld än alla katedraler och konstverk i skulptur och målning, musik och arkitektur som inspirerats av religionen, men egentligen är de polyteistiska lärorna mera teistiska än den monoteistiska. Den indiska gudavärlden med dess myller av symbolism och världens rikaste konst, den grekiska mytologin med dess explosion av kultur över hela Medelhavet mest tack vare Homeros praktfulla hedniska utsvävningar, samt den nordiska mytologin med dess fantastiska dynamik genom en alltjämt underskattad vidunderlig litteratur i både poesi och epik...”

”Men det är väl den som Wagner tagit fasta på i sin stora Ringen-trilogi med ett etablerat kultcentrum i Bayreuth...”

”Det är just det som han har prostituerat och fördärvat och korrumpert intill oigenkännlighet med sina anspråk på att leda och förföra hela den tyskspråkiga världen! Han har sparat ur! Han har förrått sig själv och sålt sin själ till förgängelsen! Han är förtappad i evighet, och evigheten kommer aldrig att kunna förlåta honom! Han har fördärvat sitt eget karma!”

"Ni menar hans öde?"

"Ja. Han har övergått från en vit magiker till en svart som världsförförare och universell fördärvare!"

"Jag antar att det är väl tidigt ännu att dra sådana slutsatser."

"Ni kommer att få se, om ni lever så länge! Och det tror jag att ni kommer att göra. Kom ihåg mig då, och döm mig om jag hade rätt eller fel i att fördöma Wagner!"

En sköterska hade lagt märke till våra upprörda diskussioner och kom och avbröt oss. "Jag beklagar," sade hon, "men det är inte bra för professorn att bli upphetsad till upprördhet. Det är bäst att ni går nu."

Jag fick finna mig i det, men på vägen ut förhörde jag mig om hans tillstånd. Hon var mycket tillmötesgående och klar i sina uttalanden. "Hans sjukdomstillstånd är alltför komplicerat för att man klart skall kunna definiera det, men så mycket är klart, att han aldrig kommer att bli frisk igen. Hans tillstånd försämrar dagligen, hans syn blir sämre, hans koordinationsförmåga blir alltmer störd, hans huvudvärk är ständigt plågsamt återkommande, så hans lidande skulle bara kunna lindras genom hans död."

Det var ingen dom. Det var en diagnos, och tyvärr stämde den. 1800-talets mest lysande och klartänkte filosof gick tyvärr under genom att hans ideal svek honom, vilket han aldrig kunde komma över. Han kunde aldrig förlåta Richard Wagner, och hans besvikelse på den store tonsättaren gick honom så djupt till sinnes att det ödelade hans liv.

183. *Pianistens psykologi*

Jag blev förvånad när jag hörde att han hade slutat ge konserter, och så blev väl hela världen. Samtidigt väckte det min nyfikenhet, och jag förhörde mig hos sakkunnigt folk om det fanns någon anledning – hade han råkat illa ut, hade han hamnat i någon personlig kris med något fruntimmer, hade han skadat handen, eller hade han blivit sjuk? Ingen sådan anledning tycktes föreligga.

Jag fick chansen att närmare utröna mysteriet när jag kom till Paris och fick en möjlighet att komma honom närmare. Jag tog mig helt enkelt den fräcka friheten att söka upp honom. Jag fann honom fullt normal, till det yttre kärnfrisk, grann och ståtlig som hela världen lärt känna honom, men kanske något litet ur gängorna. Han var dock känd för sin vänlighet och generositet och hade ingenting emot att ta emot mig, men han frågade litet förstulet:

"Varför är ni här egentligen?"

Frågan var ju naturligtvis absolut berättigad, och det minsta jag kunde ge honom till svar var fullkomlig ärlighet.

"Ni får ursäkt min påflugenhet, men jag kunde inte låta bli, när jag fann att ni var tillgänglig, och ni måste ju vara medveten om att hela världen undrar varför ni inte längre ger konserter."

"Är ni någons sorts psykolog eller journalist?"

"Varken eller. Jag är bara intresserad av den mänskliga naturen."

"Då kanske ni skulle kunna förstå mitt fall. Jag vet inte hur mycket världen verkligen är intresserad av det, jag skulle tro att de flesta är tämligen likgiltiga inför en konstnärs obligatoriska nyck, egentligen väntar sig ingen något annat av en konstnär än nyckfullhet och oberäknelighet, men man skulle kanske kunna sammanfatta det hela så, att jag blev helt enkelt trött på publiken. De var ju bara där för att det var fint, de gjorde ingenting annat än att bara sitta stilla och lyssna, som en god publik skall göra, men ju skickligare och mera överlägsen en estradör blir, desto ensammare blir han. Förr eller senare vaknar den vissheten upp hos honom, att publiken egentligen aldrig förstår vad han vill ha sagt, den är bara där för att göra sig till för att han gör sig till, alla hans bemödanden om att nå fram till den får bara till resultat att han finner sig mer och mer fjärrad från den, till slut måste han till sin fasa förstå att han ingenting har gemensamt med alla dessa panelhonor, dandys, tillgjorda förståsigpåare, kritiker som är där bara för att observera varje misstag och felslag på klaviaturen, som bara lyssnar efter fel för att triumferande kunna säga "Aha!", alla dessa konstens parasiter som tror att de är märkvärdiga bara för att den exekverande konstnären gör sig märkvärdig. Jag fick nog av all denna fåfänga. Det är den gamla problematiken med 'pärlor för svin' som redan Jesus satte fingret på. Hellre än att behöva uppleva att de flesta av publiken är svin som bara bökar utan att förstå vad de bökar ner avstår jag från publiken."

"Men är ni då lyckligare med att bara spela ensam för er själv?"

"Då slipper jag i alla fall den pinsamheten att vara medveten om att andra hör när du spelar fel. Då slipper jag misstolkas och missförstås. Då kan jag i någon mån bättre koncentrera mig."

"Det sägs att ni hemfallit till religiösa grubblerier och att detta föranstaltat ert avståndstagande från publiken."

"Det är inte helt oriktigt. Ja, jag är religiös, och mina strävanden i den riktningen har tilltagit med åren, men det är egentligen inte för religionens skull utan av skuldkänslor. Precis som Goethe har jag oavsiktligt krossat för många kvinnors hjärtan, vilket behäftat mig med en oavvislig börda av skuldkänslor som jag aldrig kan bli av med. Jag kan söka bot i det oändliga, men ingen ånger hjälper, samvetet finns alltid där, och det gnager, och i stället för att upplyftas till någon sorts försonings salighet finner jag mig sjunka mer och mer ner i ett bottenlöst hål av depressioners avgrund, mot vilket den enda kuren är att hemfalla på nytt, återfalla till riskabelt intimt kvinnligt umgänge och mildra det plågsamma gnagandet i själen med bedövning genom vin, konjak, champagne och starkare saker. Tyvärr hemföll jag som vivör och överlägsen estradör till att ge efter för frestelsen att insistera på min egen dödlighet genom att bli rucklare."

"Det är nog det sista någon i världen skulle kunna gå med på att se er som och ännu mindre kalla er. Jag tycker ni överdriver. Ni är ju världskänd som en alltigenom god och generös man, som betyder mycket för alla som känner er."

"De känner mig inte. De kände inte Goethe heller, och Goethe ger i sin Faust uttryck för den känslan, när hans patienter prisar honom för hans välgörenhet medan han bistert konstaterar att de inte har en aning om hur många han i själva verket innebar döden för."

"Ni jämför er gärna med Goethe."

"Inte som konstnär, men mitt fall liknar hans. Även han sattes i någon mån på en piedestal som 'olympier' för sin överlägsna diktnings skull, medan han melankoliskt citerade kung Fredrik II av Preussen: "Jag är trött på att härska över slavar." Han led av sin egen överlägsenhet. Jag fann mig i samma trångmål. Det värsta man kan göra, den värsta fälla som finns i livet, är att fastna i sig själv, hemfalla åt självgodhet, inte komma ur skalet av sina egna dödliga och inskränkande begränsningar utan acceptera dem och därigenom sätta stopp för sig själv och sluta utvecklas. Man måste alltid sträva vidare. Jag kommer inte längre med publiken. Jag nådde toppen, men för att komma längre måste jag avstå från toppen. Därför är jag nu inriktad på meditation, fromma övningar, orgelmusik, sakrala kompositioner och kyrkan som tröst. Jag beklagar om jag har gjort er och världen besviken."

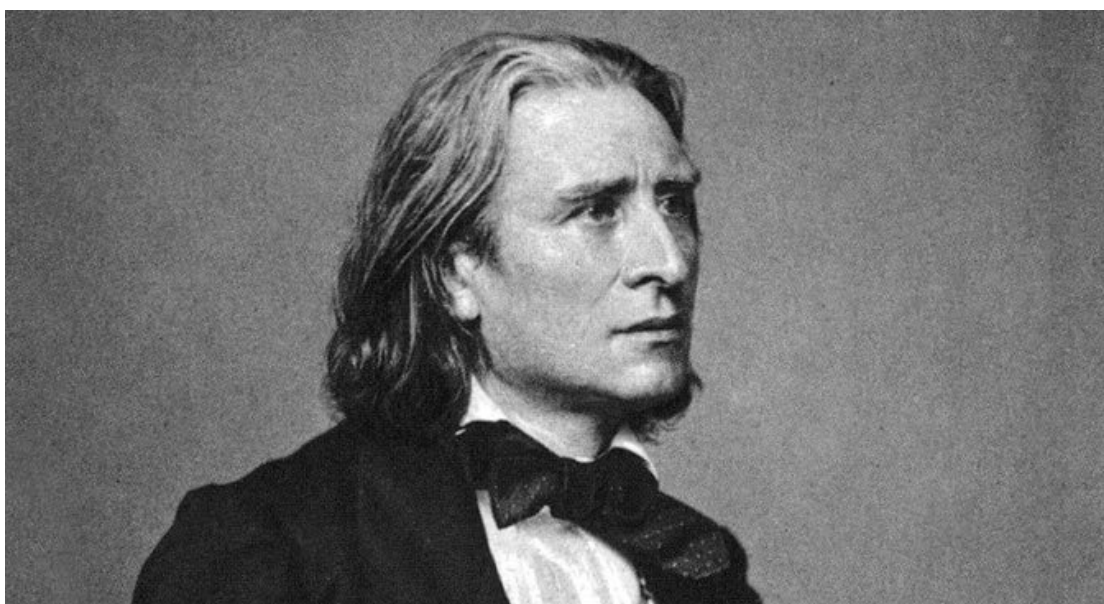
Det var en skymt av melankoli i hans förklaring, och jag väntade mig nästan finna en tår på hans kind, men blicken var tillräcklig. Han hade sagt nog, och blicken sade mig att det var dags för mig att gå.

Jag reste mig och sade: "Ursäkta om jag inkräktat på ert innersta, men jag ville bara försöka förstå sammanhanget. Jag kan försäkra er om att allt vad ni sagt stannar mellan oss."

"Jag visste jag kunde lita på er," sade han tacksamt, och när jag gick tryckte han varmt min hand.

Det var bara det första fallet av många. Jag vet inte hur många komponister och virtuoser jag sedan upplevat som hamnat i samma återvändsgränd med oforcerbara svårigheter att kunna bryta sig ur dem. Det var samma sak med Vladimir Horowitz efter hans triumfatoriska 20-tal, då han lade hela världen för sina fötter, Sibelius drog sig helt tillbaka och vägrade komponera en ton mera efter några av den symfoniska litteraturens absoluta mästerverk, även Glenn Gould slutade plötsligt uppträda offentligt och blev ett excentriskt eremitoriginal, bara för att nämna några.

Och den gode Franz Liszt lyckades faktiskt aldrig bryta sig ut ur sitt komplex. Han tröstade sig oavslåeligt med nya kvinnor och sprit hur mycket abbé han än blev, men kyrkan tog honom aldrig på allvar, så att han aldrig blev mer än abbé, kyrkans lägsta prästerliga grad. Och hans musik blev inte bättre av att han avstod från publiken. Den hemföll till abstrakthet som ingen kunde förstå utom han själv, och hans religiösa musik upplevdes alltid som mera konstig än religiös. Som om han var medveten om denna blinda kräftgång själv, tröstade han sig i det oändliga med att bearbeta och arrangera andra kompositioner i så kallade 'parafraser', som om han behövde kollegers bättre musik för att kompensera sin egen musas uttorkning. Men han levde till 75, tröttnade aldrig på kvinnor och slutade aldrig dricka, och överlevde den yngre Wagner, som bara utnyttjade honom, med nästan fyra år.

184. *Den okända pianisten*

Max Ophüls mest berömda film inleds med att en ung man i frack kommer hem i en droska och möts av sin betjänt med ett nyanlänt brev, som är från en okänd kvinna. Den unge mannen är pianist och spelas av Louis Jourdan, och först i slutet av filmen framkommer det att han kommer hem med sin egen dödsdom på fickan, då en officer utmanat honom på duell, som han bara kan förlora, sedan officerens hustru avlidit av konsekvenserna av sin kärleksaffär med pianisten. Brevet är från denna då redan avlidna hustru.

Filmen bygger på en novell av Stefan Zweig, som liksom filmen heter "Brev från en okänd kvinna", men i novellen är den unge mannen inte pianist utan författare. Max Ophüls har gjort om storyn till att handla om en pianist i förfall, och naturligtvis infinner sig frågeställningen varför han skiftat författaren till en pianist. Även handlingen är mera utvecklad hos Ophüls, och jag tror att han måste ha känt till den pianists öde som han skildrar närmare än Zweig. Jag kände till en pianist som kunde ha tjänat som modell för Ophüls film, och jag råkade honom en gång på en krog. Han dog inte, men han försvann spårlöst efter sin mest ambitiösa konsert, som till större delen ändå varit lyckad, det var bara det sista stycket som förrådde en brist i koncentrationen, men när jag till min stora överraskning råkade på honom senare i en sunkig krog i stadens mera obskyra kvarter bland lika tveksamt klientel som damerna som Brahms spelade för av nödtvång i sin ungdom på krogarna i Hamburg, kunde jag inte låta bli att i en paus i musiken våga mig fram till honom och fråga:

"Varför slutade ni som konsertpianist?"

"Jag var tvungen. Jag hade inget val."

"Men var det inte meningen att ni skulle bli det?"

"Det var min dröm att få bli det. Pianomusik var det vackraste som fanns, och det fanns bara ett som var vackrare, och det var piano i kombination med orkester i en riktig pianokonsert. Jag slet som en häst. Jag spelade sju timmar om dagen fastän Artur Rubinstein rekommenderade inte mer än tre. Jag lärde mig hela den stora klassiska repertoaren, Rachmaninovs andra, Beethovens alla fem, Tjajkovskijs första, Schumanns och Griegs, Brahms båda, båda Chopins och några till, och jag hade kunnat fortsätta och bli etablerad. Jag fick bara uppskattande och berömmande kritik. Till och med Vladimir Horowitz hörde mig och lovordade mig, men mest lärde jag mig av Clifford Curzon, som öppnade mina ögon för den andra sidan av saken. Ingen spelade finare än han, men han var hyperkänslig och fann det allt svårare att uppträda för publik. Till slut räckte det med att någon knastrade i publiken med något, en papperspåse eller vad som helst, för att han skulle avbryta sig, resa sig och spana in i publiken för att med sin blick brännmärka den skyldige. Andra pianister var ännu känsligare och slutade uppträda helt. Men det var inte det som fick mig att backa ur."

"Vad var det?"

"Det var den etablerade snobbmentaliteten bland etablerade musiker. De var inte fisförnåma, men ju mera etablerade de blev, desto mer odrägliga blev de på glid mot ren omänsklighet. Jag vet inte om det kanske var själva musikens fel, men Mozart, Schubert och Mendelssohn blev inte sådana, inte heller de italienska operamästarna, men den första som förlorade all distans till sig själv och sin egen mänsklighet för att helt försvinna i sina later och urarta till ett omänskligt monster av en skitstövel var Richard Wagner. Jag tror att det var där musiken spårade ur. Efter honom har sedan otaliga musiker förlorat sin mänsklighet på samma sätt genom odrägliga divalater, och i synnerhet ledande sådana. Det har nästan förstört hela musikvärlden. Jag ville inte delta i ett sådant mänskligt förfall av en sorts ständigt accelererat och självodlat hybris med förlusten av all distans till sig själv som allvarligt mentalsjukdomssymptom. Jag var rädd för att förlora min ödmjukhet. Efter min sista konsert, som var min mest ambitiösa och där jag lyckades genomföra hela programmet med glans utom den sista punkten, som tyvärr blev plumpen som fördärvade hela protokollet, avstod jag från konserter för alltid medan jag i stället tydde mig till mer och mer undanskymda och obskyra klubbar och krogar, som ni ser. Jag beklagar att ni måste bevittna förfallet."

"Jag var med på den konserten. Det var väl bara Chopin?"

"Ja, med Fantasin opus 49 som avslutning."

"Alla undrade vart ni hade tagit vägen. Ni bara försvann."

"Det var meningen. Jag ville aldrig synas offentligt mera."

"Men det var inte ett så dåligt framförande. Som ni sade, allting lyckades utom det sista."

"Men det är alltid det sista som måste lyckas om något! Det är sluttakten som fullbordar helhetsintrycket, och det måste vara överväldigande positivt! Annars är hela konserten förfelad och misslyckad."

"Men vad var det som inte lyckades?"

"Jag kom av mig. Det kanske inte märktes, men jag märkte det själv, och det var tillräckligt för att överväldiga mig med förtvivlan. Jag försökte släta över det, men tempot vacklade, och det får aldrig avbrytas. Det får inte svikta. Rytmen får aldrig störas eller rubbas. Det måste flöda kontinuerligt hela vägen till målnöret, som vatten i en flod. Annars faller man ohjälpligt, även om man bara märker det själv."

"Jag tror ni tog det får hårt."

"Jag vet. Jag var för känslig. Jag tålde inte den småaktiga avundsjukan mellan musikerna. Jag kunde inte tåla översittare som trodde sig överlägsna och som jag bara kunde se som parasiter på musiken. Jag tålde inte humbugar som bara levde på sin teknik och trodde att musik bara var teknik. Och framför allt, varje form av divalater förskräckte mig och avskräckte mig och fick mig att betrakta musikens värld som ett fängelse för dårar, som de aldrig kunde befria sig ur så länge de inte befriade sig från sig själva. Det var det jag gjorde."

"Ändå finner jag er musik fortfarande mera levande och musikalisk än de flestas, som, vilket ni själv indikerar, egentligen bara är automatisk teknik."

"Ni hör väl ändå att jag spelar fel ibland och tappar koncentrationen ibland, så att jag nästan kommer av mig?"

"Jo, men om musiken en gång är musikalisk och levande, om en pianist lyckas få tangenterna att sjunga, så gör det ingenting att han spelar litet bredvid ibland. Ni poängterar ju själv vikten av att vara mänsklig i musiken. Vad är musiken utan mänsklighet? För mig kan den då inte längre vara musik."

"Ni försöker uppmuntra mig. Det går inte. Jag beklagar. Jag kommer aldrig mera ur mitt fack av en andra rangens krogpianist."

"Var det inte så både Brahms och Gershwin började?"

"Jo, som unga. Problemet är att jag redan är för gammal."

Jag lät honom vara, men jag lovade mig själv att återbesöka honom vid det slitna pianot i hans sjapp. Men nästa gång jag kom dit var han borta, och ingen visste vart han tagit vägen. Någon påstod att han hade flyttat utomlands och försvunnit som så många andra musiker som inte brast i någonting annat än i självförtroende och som sorgligt förolyckades i sin egen självkritik.

185. Läraren

"Du får ursäkta mig, men jag är väldigt trött."

Det hade han minsann anledning att vara, och det var inte mycket kvar av honom, fastän han ännu var under 70, men ändå framstod han för mig som samma lärare som han varit i sin krafts dagar, då hela världen lyssnade till honom, läste honom och studerade honom, fastän så många förkastade honom och gjorde allt för att utesluta honom ur samhället. Det lyckades nästan den sista gången han utsattes för totalsabotage mot hela sin verksamhet och livsverk, när myndigheterna metodiskt gick in för att till varje pris knäcka honom utan att döda honom. De lyckades bara knäcka honom fysiskt, medan ingenting kunde knäcka hans framhårdande i sin livsuppgift. Många auktoriteter, diktaturer och myndigheter har misslyckats med exakt samma sak och bara själva lidit men av företaget genom bestående vanrykte och förakt, medan deras offer nästan alltid lyckades överleva desto starkare i anden, fastän de vanligen helst hade velat dö.

Han hade alltid pläderat för martyrskapet och faktiskt själv försökt offra sig för saken när hans egen far drogs inför rätta och mördades, han ville göra samma sak själv, men hans mor gömde undan hans kläder, och han kunde inte med att gå ut i staden naken. Hans mor räddade hans liv genom list.

Men förlusten av hans far var i själva verket nästan som förlusten av sitt eget liv, ty hans far lärde honom allt och gav honom den utomordentliga grunden för hela hans lärdom. Han lärde sig sin fars böcker utantill, han kopierade dem och skrev av dem, och när hans far mördades och inte längre kunde försörja familjen var hans bibliotek det enda han gav i arv efter sig åt den

äldste sonen, som ensam som tonåring måste försörja hela familjen med åtta yngre syskon. Men han gick i land med uppgiften, och det var kännemärket för hans liv: han genomförde alltid vad han företog sig, hur omöjligt det än var, och hur mycket förståndigare det än hade varit att inte vara så hårdnackat envis.

Men han blev den kanske bäste lärare världen någonsin haft, åtminstone dittills. Han studerade allting utomordentligt noga och lärde sig hela världslitteraturen så långt den då hade hunnit, och hans kunskaper var allomfattande för den tiden. Han kände, umgicks med, influerade och uppfostrade och undervisade sin tids ledande andar och blev privatlärare för sin tids ädlaste och mest lovande kejsare, tills denne blev mördad. Tyvärr brukade på den tiden alla dugliga och goda politiker mördas, medan deras mördare eller de som stod bakom girighetsmakten blev de som sedan hanterade makten destruktivt till större skada än nytta för världen, och dess värre har världen aldrig mycket förändrats på den punkten sedan dess.

Till och med i hans egna led förekom och förhärskade denna prestigestrid, girighetsfanatism och maktlystnad, som korrumpade ihjäl vad som hade kunnat rädda världen genom idealism och som faktiskt började bra, det var därför han åtog sig att bli en ledare för denna utveckling, som dock fördärvades av kortsynta egenintressen och prestigeavundsjuka.

Han hölls i torteringsfängelset i flera år medan hans kropp sakta men säkert misshandlades ihjäl, och enda orsaken till detta oändliga rådbåkande av en oskyldig människa var bara fåfäng dumhet och hans framhårdande i att hålla på sin fredliga filosofiska verksamhet, ty det var bara filosofisk verksamhet och ingenting annat.

"Orkar ni samtala?" frågade jag försiktigt.

"Ja, min son," svarade han i ett försök till skämtsamhet, "om du inte ställer för dumma frågor."

"Dess värre kan jag inte låta bli att vara nyfiken."

"Var nyfiken då."

"Hur förföll det sig egentligen med er självkastring?"

Då log han, och fastän det inte hördes så kunde jag se att han skrattade, men skrattet var dämpat till tysthet av hans tillstånd.

"Min vän," sade han, "det var det löjligaste kapitlet i mitt liv. Alla mina vederdelomän ville till varje pris få mig till en självsnöpare, men lika litet som jag kunde göra våld på någon annan kunde jag göra våld på mig själv. Det är sant, att jag ivrade efter att bli av med den sexuella anfäktelsen; medan alla andra i min ålder gick och spred vildhavre och skaffade sig könssjukdomar och råkade i kläm och bråk med rivaler och prostituerade, så var jag inte ett dugg intresserad av sex. Jag tyckte det var fult och motbjudande. Jag tyckte inte det var äckligt, som vissa andra asexuella asketer fann det, men framför allt tyckte jag det var så dumt och onödigt, och jag var inte alls intresserad av att göra barn eller bilda egen familj. Jag hade själv varit tvungen att försörja min mor

och åtta yngre syskon, den familjen räckte till och blev över, den rymde flera familjer bara i sig, så jag fann det mycket viktigare att ägna mig åt vad jag ville, nämligen lärdom, kunskap och undervisning. Jag fann den nya upplysningen vara som klippt och skuren för mig, det var bara den jag hade att ägna mig åt och ingenting annat.

Det är sant att jag laborerade med möjligheten att befria mig från de besvärliga spratt som könsorganen ständigt spelade mig. Ju mindre kroppsliga anfäktelser jag kunde besvaras av, desto bättre, därför blev jag från början en sådan konsekvent renlevnadsman och asket – jag har faktiskt aldrig druckit vin sedan ungdomen och inte ätit kött heller. Men det gick aldrig så långt som till onaturliga fysiska ingrepp på min kropp för den sakens skull. Jag lärde mig att ignorera och avstå från det sexuella, och det var allt. Det var bara en fråga om disciplin, som för min del var naturlig.”

”Det var väl främst er överordnade som anklagade och häcklade er för att ni gjort er till eunuck. Vad hade han emot er egentligen?”

”Det undrade jag också.”

”Vad kunde någon ha emot er? Det har alltid förbryllat mig. Kan ni förklara saken? Ni gjorde ju aldrig något fel.”

”Jag har alltid själv undrat över varför han alltid valde att hårt motarbeta mig. Det var ju så min första exil framtvingades.”

”Samtidigt var han ju inkonsekvent, för sedan befallde han ju er att komma tillbaka, och i hela denna kontrovers var ni bara lydig och foglig, slog aldrig tillbaka, besvarade aldrig några stridsskrifter och fann er i stämplingen av er som heretiker utan rätt, utan att argumentera emot den.”

”Ja, jag återvände på hans befallning, vilket medförde att han tog mig till nåder igen, men bara personligt. Officiellt förblev brännmärkningen av mig som heretiker rådande, och jag tror att jag alltid kommer att kallas heretiker.”

”Men varför? Ingen har ju varit trognare er lära än ni.”

”Det är det som är tragedin. De förstår inte vad de gör. Min vän, du kanske kan förstå det. Min heresi består i att jag anknöt till de traditioner som fanns innan vår upplysning inträdde i världshistorien. Jag kunde alla de gamla filosoferna, stödde mig på dem och lärde av dem. Alla dessa vill de nya auktoriteterna förkasta och brännmärka som kätterska, och eftersom jag omhuldat dessa filosofiska traditioner måste jag också vara heretiker. Allt jag egentligen velat med min så kallade heresi har varit att slå vakt om vårt kulturarv, som de nya auktoriteterna vill ersätta med intoleranta dogmer, som inte medger undantag, vilket är en självdestruktiv självbegränsning, vilket de inte inser. Skall vi då förkasta en hel vacker civilisation bara för att den fanns före Kristus? Skall vi då avstå från Platon och Sokrates och alla de andra, skall vi brännmärka Pythagoras som kättare för att han trodde på reinkarnation, vilket alltid många i hela världen gjort och gör fortfarande, till exempel druserna, skall vi då lägga ner alla teaterföreställningar på alla världens vackraste teatrar för att Euripides, Sofokles och Aiskhylos skrivit känsliga saker

som inte passar in i det kristna moraltvånget? Skall då kyrkan nödgas bli en lika blind auktoritär intolerans och våldspolitisk makt som de fanatiska romerska kejsarnas? Detta är tragedin, att vår kristna kyrka förts in i en auktoritär och dogmatisk återvändsgränd."

"Jag har aldrig förstått vad de romerska kejsarna kunnat ha emot kristendomen. Till och med en så upplyst kejsare som Marcus Aurelius tillät ju förföljelser mot de kristna."

"Tragedin börjar egentligen med honom. Före honom hade det romerska kejsarämbetet i fyra generationer gått i arv från en duglig kejsare, med början från Trajanus, till en annan lika duglig, som kejsaren själv utsett och adopterat. Både Hadrianus, Antoninus Pius och Marcus Aurelius adopterades till makten av sin företrädare. Av någon anledning fann aldrig Marcus Aurelius någon lämplig efterträdare att adoptera, medan han i motsats till sina företrädare hade en egen son."

"Den misslyckades Commodus."

"Jag tror att han inte såg något annat val, när han inte fann någon annan tillräckligt duglig, än att låta Commodus ärva honom, som inledde världens historias mest framstående rikes långsamma undergång genom att slösa bort sitt arv och ansvar, varför han mördades, liksom Caligula, Nero och Domitianus. Sedan dess har många kejsare blivit mördade, medan riket blivit lidande och fortsatt förfalla."

"Till exempel er plågoande Decius. Varför förföljde han er egentligen?"

"Det var så dumt och fullkomligt oresonligt. Han inledde kanske den värsta förföljelsen av de kristna hittills bara av den anledningen, att vi vägrade erkänna honom som gud. Det var helt enkelt bara teologisk svartsjuka. Vi skulle inga andra gudar hava utom honom."

"Det har börjat kallas kejsarvansinne. Caligula, Nero och Domitianus led av samma sinnessjukdom – makten steg dem åt huvudet."

"Och det samma håller på att hända med hela den kristna kyrkan – min biskop Demetrius i Alexandria vägrade prästviga mig för att han såg mig som ett hot mot hans egen ställning som biskop."

"Jag har alltid undrat varför ni inte fick bli präst redan i Alexandria."

"Det var här i Caesarea i min första landsflykt jag äntligen blev prästvigd. Efter det kanske biskop Demetrius i någon mån insåg sitt misstag att jaga bort mig och visa mig en sådan njugghet, så att han befallde mig att komma tillbaka. Men han höll fast vid sitt fördömande av mig som kättare."

"Ändå har ingen kristen varit så trogen den Heliga Skrift som ni. Ingen har studerat den noggrannare och kommenterat den noggrannare och med större noggrannhet jämfört alla olika tillgängliga manuskript."

"Det var mitt älsklingsarbete och stommen i mitt livsverk."

"Och för det blev ni bannlyst som kättare. Vad kan det väl bli av en sådan kristen kyrka?"

"Frågan är befogad och fyller mig med oro. Jag har grubblat så mycket på den att jag nästan frestats att komma till den slutsatsen att själva grunden till avarten i själva verket ligger i själva idén om Gud."

"Vad menar ni?"

"Jag menar, att redan i Gamla Testamentet används Gud som en obestridd auktoritet som bestämmer allt och innehar oinskränkt makt, med vilken auktoritet Lagen blir bindande för hebréerna. Kristus vände sig emot detta så långt han kunde, och därför kunde kristendomen bli en upplysningsreligion av tolerans och kärlek, men genom de olika rivaliserande partibildningarna inom kristendomen tenderar dess olika ledare till ständigt förvärrad polarisering med hävdandet av egna åsikter och tolkningar av Skriften som gällande framför andras. Det var upprinnelsen till biskop Demetrius animositet mot mig: han ansåg att jag hotade hans uppfattningar, som måste ha högre gällande kraft än mina. Han drev sin fanatism till bannlysning av mig, och detta håller nu på att sättas i system av allt fler lokala ledare i kyrkan."

"Menar ni att man borde avstå från Gud, för att det som begrepp kan missbrukas?"

"Naturligtvis är Gud även som filosofiskt begrepp oantastligt, ingen idé kan avrättas, men om namnet och begreppet används som auktoritet är risken för missbruk oundviklig. Jag kan inte tvivla på Gud, men ingenting är mera tvivelaktigt än människan. Den Heliga Skrift skrevs trots allt av dödliga händer, och redan flera av dess författare använde gudsbegreppet som medel till auktoritetsbetoning och –förhävning. Tyvärr, min vän, ser jag det mer och mer som en nödvändighet att din slutsats är riktig. Man måste avstå från en personlig Gud för att nå sanningens Gud, som jag är mer och mer benägen att närmast definiera som panteistisk, och panteismen som det enda rationella gudsbegreppet. Därför är jag lyst i bann av min egen kyrka, som jag levt för hela livet, och tyvärr måste jag bedöma kyrkan som mera mänsklig än gudomlig, då även den endast leds av människor. Om de då bemyndigar sig med gudomlig auktoritet blir de endast ändå mera felbara, otillräckliga och otillförlitliga som blott dödliga människor. Risken för missbruk av religionen och gudsbegreppet frestar mig till att dra den slutsatsen, att all religion egentligen bara borde ha hållit sig till ren filosofi."

"Hur kommer det att sluta?"

"Det kan bara sluta med förskräckelse. Kristendomens frestelse till dogmatik kan bara leda till korruption av kristendomen, som med åren under denna utveckling kommer att bli alltmera oigenkännlig. Till slut förkvävs hela världen av en ständigt förvärrad inskränkthet genom alltmer utvecklad dogmatik, som i sin tur skall omvandla kyrkoledarna till omänskliga monster av fanatiska översittare.

Förstår du nu varför jag är så trött?"

Så talade Origenes till mig under sina sista dagar, och han dog strax efteråt 69 år gammal, helt förstörd av kejsar Decius tvååriga tortyr av honom, vilken han ändå överlevde, medan kejsar Decius själv blev mördad.

Han var för mig den enda riktiga kyrkofadern. Eusebius, Hieronymus, Augustinus och Thomas av Aquino i all ära, men Origenes var den enda universella kyrkoläraren, den enda som inte förkastade den historia och det kulturarv som vuxit fram före Kristus, utan som ville förvalta den och bygga vidare på den i stället för att förstöra den, medan som bekant de följande seklerna av kristen dominans lät hela Antiken förstöras med den förödande monoteistiska ultrasekten islam som det definitiva dråpslaget, vars förödelses styggelse pågår ännu idag.

Origenes, kallad Adamantus, "den obändige", levde 184-253, hans far var professor i litteratur och filosofi och högt uppsatt i Alexandria samt öppet praktiserande kristen, varför han drabbades av kejsar Septimius Severus förföljelse, som befallde att alla kristna romerska medborgare måste avrättas. Origenes far avrättades genom halshuggning år 202 när pojken var sexton år gammal, vilket lämnade familjen utblottad, då alla faderns tillgångar konfiskerades. Efter biskop Demetrius bannlysning av honom i Alexandria flyttade han till Caesarea, som blev huvudorten för hans verksamhet. Till hans närmaste lärjungar hörde bland andra Julia Avita Mamaea, moder till blivande kejsaren Alexander Severus, som var kristen och mördades efter bara några år. Han var en av alla tiders mest flitiga skribenter, han lär ha författat upp till cirka 6000 arbeten, de flesta förlorade.

Så här lyder (i utdrag) en ögonvittnesskildring av honom som lärare:

"Det var som en gnista som träffade det innersta av våra själar, som satte den i brand och fick den att explodera i eld inom oss.... Jag hade bara en sak i

livet kvar att värdesätta och eftersträva efter att ha hört honom, och det var filosofin, och denne gudomlige man som var min filosofiske mästare.”

186. Självlågaren

Det kom som en fullständig överraskning, och han hade minst av alla väntat sig det själv. Det var inte alls någon självklarhet, det fanns flera andra som hade övertydlig förtur, och han fick inte veta det själv förrän han ohjälpligt var på väg till sin installation. Han hade trott att han blivit kallad till staden bara för ett vanligt samtal, någon diskussion eller överläggning.

Jag såg genast faran i hans utkorelse. Han var för känslig, för spröd, för klen och alldeles för god för en sådan utsatthet. Hur djärv och frispråkig han än var hade han inga försvarsmekanismer, utan när han fick en order så lydde han bara utan en tillstymmelse till något ifrågasättande eller tvivel på sakens lämplighet.

”Vad tycker du om det?” frågade jag honom.

”Jag måste acceptera det. Jag har inget val.”

”Hade du inte kunnat avböja?”

”Det gör man inte i vår kyrka.”

Där låg problemet. Han hade ingen egen fri vilja eller förnekade den, precis som Augustinus gjorde samtidigt. Han förnekade sig själv och sin rätt till en egen integritet och ett eget samvete för att fullkomligt uppge sig själv för kyrkan, precis som Origenes hade gjort.

Den ställning han fått var världens mest utsatta och prekära. Som ärkebiskop av Konstantinopel, världens största och ledande stad, var hans ansvar för den odelade kyrkan större än någon senare påves. Han ägde att leda världskyrkan med sitt samvete, sin ärlighet, sin frispråkighet och sin kompromisslöshet med vad han kände att var rätt, och måste rent naturligt få alla världens ledande krafter inom politiken emot sig. Det var främst den mäktiga kejsarinnan Eudoxia, men runt henne flockades alla världens besuttna och avundsamma biskopar och ärkebiskopar, som var en hel maffia mot en ensam ärlig person, som minst av allt var någon politiker.

Jag försökte hjälpa honom och råda honom att avstå från att utmana den politiska maktöverheten, men han var nu en gång sådan, precis som Origenes, en envis asket som motsatte sig all lyx i världen och ansåg all materialism, som samlandet av pengar och egendomar, som fördärvlig. Naturligtvis hade han rätt, men alla de som var rika och ville behålla sin politiska makt och sin besuttenhet genom korruption och mutor och rävspel måste betrakta honom som ett hot och göra vad som helst för att bli av med honom.

De försökte flera gånger. De skickade honom i exil allt längre bort från Konstantinopel varje gång, och slutligen till rena barbarbygder bortom

Armeniens vildaste bergstrakter, där han bara måste försmäkta, vilket han gjorde.

Jag frågade honom en gång: "Är det verkligen värt det?"

"Vad då?"

"Ditt trots mot världsligheten, ditt förkastande av den materiella lyxen och välståndet, din förföljelse av ett världsligt sätt att leva, för den kristna andlighetens, askesens och fattigdomens skull? Vore det inte klokare och mera diplomatiskt att lämna de besuttna och politikerna i fred?"

"Jo," erkände han, "men om jag gjorde det vore jag inte längre kristen. Mitt kall i livet är att få vara konsekvent."

Redan som ung i Antiokia, då en av världens största städer tillsammans med Alexandria och Rom utom Konstantinopel, hade han kunnat göra vilken framgångsrik karriär som helst inom juridiken, men han avstod från alla världens lockelser, förkastade den och blev en asketisk munk på livstid för sin egen själsfrids skull.

Det är märkligt att konstatera, att båda den ortodoxa kyrkans främsta kyrkofäder och helgon, Origenes och Johannes Chrysostomos, blev exkommunicerade av sin egen kyrka, liksom Baruch Spinoza blev det av sin egen församling i toleransens högborg Amsterdam under 1600-talet.

I antikens Athen förekom ett politiskt bannlysningssystem genom ostracismen, men den som då blev landsförvist genom demokratisk omröstning, vilket bland andra drabbade Aristides, den främste av athenare före Perikles, blev då bara desto mera ärad och respekterad för att ha blivit bannlyst.

Jag lutar åt den uppfattningen, att alla de som blev bannlysta eller rentav avrättade av den kristna kyrkan var alla den kyrkans främsta helgon.

187. Självmordskandidaten

Helt oförmodat stötte jag på honom på ett nattkafé, och jag blev väldigt förvånad över att se honom där, medan han inte alls tycktes förvånad över att se mig dyka upp. Han hade varit försvunnen i årtal, och jag hade ofta undrat vart han hade tagit vägen.

"Du dyker då upp i det rätta ögonblicket", konstaterade han. "Jag har just bestämt mig för att begå självmord."

Jag sansade mig genast inför detta chockbesked. "Bästa sättet att förhindra ett självmord är att få kandidaten att prata om det. Bara om en självmördare bevarar sin intention för sig själv och inte delar sin tanke med någon kan han ha chans att lyckas."

"Du har rätt. De flesta självmördare som lyckades tog sin omvärld med fullständig överraskning."

"Men vad är problemet? Nu har du börjat. Då måste du förklara dig."

"Du talar som om det skulle kunna finnas någon anledning för mig att inte begå självmord. Det gör det inte. Det finns inte den ringaste anledning. Jag borde ha gjort det för länge sen. Jag har begått det ödesdigra misstaget att överleva mig själv."

"Vem som helst som känner dig skulle finna detta fullständigt obegripligt, då du om någon har allt att leva för."

"Vad tänker du på då?"

"Musiken i första hand."

"Den har jag bara fått fan för. Det är faktiskt huvudanledningen till att jag inte borde finnas kvar. Du har rätt. Jag älskade musiken och hade all anledning att leva för den, men redan Toscanini brottades med problemet att världen förstörde musiken för honom."

"Detta måste du utveckla."

"Toscanini var idealist, liksom också Vladimir Horowitz, hans svärson. Toscanini såg Italien och sin italienska kultur köras över och förintas av fascismens brutalitet, varför han tvingades bort från Italien. I samma veva drog sig Horowitz tillbaka från estraden och fortsatte bara spela för mikrofoner genom inspelningar, precis som Rachmaninov, som erfor samma kris när bolsjevismen förstörde hans Ryssland. Genom första världskriget blev Schönberg obotligt atonal. Sibelius slutade komponera. Puccini och Stenhammar dog liksom Debussy och Gabriel Fauré. Vad blev kvar? Efter det första världskriget var det bara oväsen och skval, vulgär jazz och slaggers. Den riktiga musiken kördes över av den massmediala vulgärkulturen, som inte ens märkte det och ännu mindre brydde sig om det. Och vad har vi idag? Hård slagverksdominerad rockmusik som bara lever genom omänskliga högtalare och förstärkare, som om oväsen och hög volym var den enda meningen med musik. Och det överröstar och dränker och förintar all riktig musik. Vad har då en riktig musiker som jag i en sådan oväsensvärld att göra?"

Och det gäller inte bara musiken. Det vet väl du. Skönlitteraturen är överkörd på samma sätt av meningslös destruktiv modernism, för att inte tala om arkitekturen med den omänskliga funktissteriliteten, och den bildande konsten, där den abstrakta konstens nonsens helt har utmanövrerat den skickliga hantverkskonsten med estetik och realism som kriterier, så att konsten som sådan korrumpierats ihjäl till att övergå till enbart medel för kapitalistisk investering, som struntar i hur schizofren och konstig den ser ut bara den blir värd miljoner, och så vidare..."

"Har din äktenskapskris något med ditt oacceptabla beslut att göra?"

"Vem har inte råkat ut för olycklig kärlek och drivits till självmord rent logiskt genom dess förödande konsekvenser? Vilken musiker har inte vid något skede övervägt självmord vanligen genom olycklig kärlek? Till och med Artur Rubinstein försökte en gång begå självmord, vilket blev hans livs enda fiasko, och nästan ingen musiker någonsin har lyckats med det. Hugo Wolf gjorde det, men han var spritt sprängande galen genom syfilis."

"Men din äktenskapskris var något annat."

"Du känner till det?"

"Var det därför du försvann?"

"Jag kunde inte överge henne. Det var omöjligt. Jag borde ha gjort det, allt talade för det, ingen hade förebrått mig om jag gjort det, men jag kunde bara inte. Hon var ju kvinna."

"Hur är det med henne idag? Lever hon ännu?"

"Hon lever i bästa välmåga. Rent fysiskt är hon kärnfrisk och kommer att leva länge, men hon behöver ständig tillsyn. Man kan inte lämna henne ensam."

"Har ingen terapi fungerat?"

"Nej. Det var hopplöst från början, och det visste både hon och jag. Vi försökte naturligtvis, men såret gick för djupt och kunde inte helas. Hon kunde inte acceptera det, och hennes enda sätt att tackla saken var att ta sin tillflykt till vad som helst utom den oacceptabla verkligheten."

"Kan du tala med henne?"

"Ja, men man kan inte föra en vettig konversation med henne. Hon är omöjlig och insisterar på att vara det."

"Var det en son eller en dotter?"

"Det spelar ingen roll. Det var dödfött. Det var hennes enda barn. Det var vårt enda och stora kärleksbarn. När det inte fick födas levande gick hon sönder, och ingenting kan reparera den skadan. Hennes liv är förstört, och hon har bara mig att klamra sig fast vid."

"Men du spelar fortfarande."

"Sämre och sämre. En musikers liv är en ständig utförsbacke. När han nått en höjdpunkt musikaliskt måste resten av hans liv bara bli en obotlig deklinering. Han kan förtränga den och göra den så långsam som möjligt, men det finns ingen väg tillbaka till den passerade toppen, och han är fast i sin egen konsts krävande slaveri så länge han lever. Det finns ingen återvändo, bara en undergång, som bara kan åtgärdas genom att uppskjutas så länge som möjligt."

"Så du kan aldrig mera ge konserter?"

"Jag kan aldrig ens spela Appassionata någonsin mer."

Men han begick aldrig sitt självmord. Han är en dagligen exekverande pianist än idag men spelar bara för sig själv och för sin kroniskt sinnessjuka hustru, som hans samvete som gentleman förbjuder honom att någonsin överge eller ge upp hoppet för.

188. Den eländige tiggaren

Han var en liten klurig filur, och jag tyckte mycket om honom och följde uppmärksam med i hans göranden och låtanden i hans blygsamma karriär som kanske samtidens främsta porträttmålare. Han var ödmjuk av naturen och

därtill outtröttligt arbetsam och strävade ständigt vidare med nya projekt och älskade oöverstigliga utmaningar. Därför blev också hans tavlor i allmänhet bestående mästerverk för alla tider i sin konsekventa realism, som förblev vibrerande av hans egen livlighet och alltid drog till sig ett djuplodande intresse.

En dag överraskade han mig med att söka upp mig i ett personligt ärende. Han ursäktade sig och bad mig förlåta honom att han störde mig, men han ansåg att detta var ett tillfälle som han måste dela med någon som kunde sätta värde på det.

"Jag ställer gärna upp för dig vad det än gäller, och det vet du, min vän, i synnerhet som det aldrig hänt förut att du bett mig om något."

"Inte heller detta är något som jag ber dig om utan bara vill föreslå att du ger tillfället en chans, ty det kan när som helst upphöra."

"Vad gäller det?"

"Jag håller på med ett porträtt som kanske blir mitt allra bästa någonsin, och det är inte av vem som helst. Problemet är att han är döende och kan lämna oss när som helst."

"Vem är det? Är det någon jag känner?"

"Du får se", sade han, och han drog mig med till kliniken där han arbetade med porträttet. Hans hemlighetsfullhet om saken var så betvingande, att, fastän jag ännu inte visste vem det var, jag redan var säker på att jag aldrig velat gå miste om detta för allt i världen.

Patienten i fråga var en färdig alkoholist, och ingenting kunde rädda honom mera, och det var nästan uppskakande att se honom, samtidigt som det var oändligt gripande, ty jag kände genast igen honom. Han hörde till de nya banbrytande komponisterna i landet som följde helt sina egna vägar och vanligen blev hårt åtgångna av både kritiker och publik. Den mannen jag hade framför mig var den svårast brännmärkta av alla.

"Är det en kollega du dragit med dig för att skärskåda ett levande lik?" frågade porträttföremålet min konstnärsvän.

"Ja, det är en sorts kollega, men mera av det metafysiska slaget. Jag ville att ni skulle få träffa varandra."

"Det är inte mycket att träffa", sade han bittert ironiskt. "Ville han så nödvändigt se mig innan jag drog vidare?"

"Nej, det var jag som ville att du skulle träffa honom."

"Varför?"

"Jag målar ditt porträtt och kan föreviga dig den vägen. Han kan kanske ge dig något mera."

"Du driver med mig som vanligt, din skojare. Vad kan han ha att erbjuda en avdankad eländig gammal tiggare?"

"Försök inte. Förminska inte dig själv. Du var störst av alla, och han vet det."

"Du hånar mig." Han vände sig nu för första gången till mig. "Nå, vad ser ni framför er? Vår gemensamma vän insisterar på att bara se mina fördelar, fastän inga finns kvar, men ni kanske verkligen kan se att jag inte är något mer än den djupast fallna av alla galna storhetsvansinniga konstnärer. Men jag ångrar ingenting. Jag levde fullt ut. Det var mitt enda brott, som andra vill kalla mitt enda misstag, men jag njöt av det. Jag ångrar inte ett enda glas vodka i hela mitt liv och skulle gärna börja om från början igen."

"Det var inte vodkan som tog ditt liv, kamrat, och det vet du."

"Medicinskt var det vodkan och ingenting annat. Medicinen och vetenskapen bortser från alla psykologiska faktorer."

Nu blev jag intresserad och vågade äntligen yttra mig. "Vad var det som hände?" vågade jag fråga.

"Det kan ni inte vara intresserad av."

"De avrättade hans opera," inföll den lille målaren som satte upp sin tavla

"Nej, de avrättade den inte. De bara inte förstod den. Det var inte deras fel. Dumhet och ignorans är aldrig människornas eget fel, när de inte vet bättre, och det är mänskligt att reagera mot främmande nymodigheter. Dumhet och ignorans är bara oförlåtligt när man avsiktligt väljer det själv. Så länge folk inte är informerade och inte fått chansen att försöka förstå kan de inte klandras för att inte ha blivit informerade."

Vår målare inföll: "Han skickade in sin opera redan för tio år sedan, och den ratades genast. Han gjorde om den och lade till en massa smycken, och då fick den uppföras. Publiken tyckte om den, men kritikerkåren avrättade den, i synnerhet som den ansågs brännbar som ämne med sina revolutionära scener, där folket spelar en avgörande roll i uppror mot överheten."

"Ändå," återtog vår patient, "är operan mycket snällare än Pusjkins original, som är det mörkaste och mest depressiva Pusjkin har skrivit i sitt avslöjande av hur makten fungerar och hur den bara lever på fördärv och korruption. Jag försökte försköna Pusjkin. Det förstod ingen och såg bara någon skugga av Pusjkins ursprungliga intentioner och skrämdes från vettet därav och ville sedan aldrig mera ha något med mig och min opera att göra."

"Ändå," inföll hans porträttör, "är operan ett mästerverk och troligen den största ryska opera som någonsin kommer att skapas. Den innehåller allt, den utgör ett panorama över hela det ryska samhället med tsar och bojarer, bönder och soldater, kyrkan med munkar och ortodox liturgi, drinkare och tiggare, och allt förgylls konsekvent av den skönaste kontinuerliga melodik som någonsin presenterats i den ryska musiken."

"Du bara hånar mig med ditt smicker."

"Nej, det är sant"

"Kritikerna avfärdade mig med att jag aldrig kunde bli mer än en diletterant. Det är sant, att min orkestrering är klumpig, jag behärskar inga former, men jag ansåg att jag kunde klara mig bra utan. Jag är ingen artificiell kontrapunktiker som Bach som utgick i nästan all sin musik ur ren matematik, och alla hans

fugor kan ses som abstraktioner och rent matematiska formler. Han kommer sällan med någon melodik, medan Händel åtminstone kunde komponera arior. Jag nöjde mig med att bara utgå från ren melodik. Där finns all den verkliga musikaliska rikedom. Folk sjunger överallt, ute på landet finns världens mest oskattbara musikaliska diamantfält av folkmelodier som genast går direkt till hjärtat och som aldrig kan glömmas, jag utnyttjade mitt lands folksånger hänsynslöst i min opera och hänförde alla dess förtjänster till denna den enklaste tänkbara melodik, som jag vannlade mig om att renodla och framhäva, och bara därför kommer min opera att bestå trots allt, om den gör det. Men för tillfället är den levande begravd."

"Den gavs bara några föreställningar för nio år sedan innan den lades ner och har sedan dess aldrig grävts fram igen."

"Det blir efter min död i så fall. Sedan när jag är död kan folk börja begråta det levande begravda geniet som de var så måna om att misshandla ihjäl genom universell begabning från en enhällig giftig kritikerkår och den publik som bara ville bli smekt medhårs."

"Jag tror inte att er kollega Borodins opera har rönt någon bättre behandling," inföll jag.

"Han är mera romantisk. Dessutom är han lyrisk. Hans opera är ofullbordad och kommer att förbli det, liksom mina senare två, till efter hans död, men han är åtminstone inte begabbad och förvisad ur salongerna. Man skrotade mig och överlämnade mig åt spritflaskan, och det var bättre sällskap."

"Var inte så bitter, Modest."

"Jag är inte bitter, bara realistisk, och jag är i gott sällskap och njuter av det, och snart kommer jag i ännu bättre sällskap. Jag hör hemma bland rännstensadeln hos tiggare och livegna, sådana som Tolstoj älskar att umgås med i deras ruckel ute på landet, hans egen bror blev ju anarkist och hängav sig åt samhällets djupast fallna kvinnor, och alla Dostojevskijs förtrampade offer skall vi inte tala om. Där har jag mina bröder och systrar. Där är jag hemma. Jag beklagar att jag aldrig fick träffa den gode Dostojevskij, den klokaste och mänskligaste mannen i Ryssland genom tiderna, medan Tolstoj nästan alltid hemfallit åt någon sorts tendens, men Dostojevskij gick alltid konsekvent till djupet av rännstenen. Den värld där han inte längre förekommer, och som mördade den bäste tsar Ryssland någonsin kunde ha fått, kommer jag inte att sakna när jag lämnar den. Kritikerna och myndigheterna förpassade mig från operascenen och överlät mig åt flaskan, och den följer jag ut i rännstenskloaken konsekvent till sista droppen, och det är min evärdliga ära.

Nå, kompis, har ni sett er mätt nu på denna eländige tiggare, som direkt hämtad ur Dostojevskijs källaravträden och Tolstojs anarkistnästen? Jag tror ni kan vara nöjd. Nu måste vi låta vår käre konstnär från Ukraina få fullborda sitt avgörande mästerverk, som ska föreställa mig men som bara är ett enda stort smicker. Förlåt mig. Jag har inte fått någon sup idag, då jag tyvärr är kroniskt lagd på torken, men det blir bättre när jag är död."

Han satte sig tillrätta för porträttet och uppgick helt i sin pose, varför jag såg det lämpligt att avlägsna mig. Jag sade förtroligt till Ilja Repin att jag kände det som om Modest Musorgskij avfärdat mig, jag kände mig helt överflödig, och han nickade och förstod samma sak. Vi sågs igen senare.

Men porträttet blev färdigt, och varje gång jag ser det på nytt i någon form av reproduktion ryser jag inför dess makabert nakna realism. Det är ren realism, ingen kunde ha målat ett mera realistiskt porträtt av den kompositör som troligen var sitt lands allra mest begåvade, inget fotografi hade kunnat fånga samma inträngande närvaro av ett luttrat geni, som tyvärr inte levde månaden ut.

Det var de stora katastrofernas år i Ryssland. I januari avled Dostojevskij, den första mars mördades tsar Alexander II i ett fullständigt onödigt och vansinnigt attentat som drog med sig ett flertal oskyldiga i en ren självmordsbombning, och mot slutet av månaden var Modest Musorgskijs saga all, endast 42 år gammal.

Långt efter hans död under 1890-talet omarbetades hans opera "Boris Godunov" av Rimskij-Korsakov, som gjorde drastiska strykningar och "rättelser" och möblerade om innehållet, så att operan inte avslutades av den stora revolutionsscenen, som är operans rikaste, utan av Boris död. Rimskij-Korsakovs omorkestrering av verket är berömlig, men det är alltid vanskligt att försöka förbättra original, då i en sådan process något av den ursprungliga skapelsen alltid måste gå förlorat.

189. Den gamle pianisten

Hans problem var inte med nerverna, att han deklinerade med åren, att han blev allt osäkrare och ansåg sig nödsakad att söka psykiatrisk vård med psykofarmaka och elchocksbehandling eller att hans enda dotter dog vid bara 41 år av en överdos, att han kände sig desorienterad över sin sexuella läggning eller komplex över sin judiska behörighet, utan hans verkliga problem var att han aldrig fick bli den kompositör han verkligen kände att han var och ville bli, då han hela tiden måste prioritera försörjningen för familjens skull och därför, liksom Rachmaninov, hänvisades till att inte ägna sig åt andra professionella aktiviteter än som pianist. Att han blev världens främste hjälpte inte saken, hans personliga tragedi låg alltid där och pyrde, och han slapp den aldrig. Musiken och musicerandet utgjorde inte bara hans levebröd och huvudsakliga aktivitet utan var i själva verket hans livs enda tröst.

Ändå valde han att avbryta karriären när han stod på toppen och ägna sig mer eller mindre åt ett liv i resignation. Han skyllde på självkritik och otillräcklighet, men han fortsatte ändå att göra inspelningar med sin svärfar, världens främste dirigent; men det var under många år, i princip från 30-talet till 80-talet, hans nästan enda musikaliska framträdanden.

Naturligtvis var han förkrossad efter sin dotters död, i synnerhet som det aldrig kunde fastställas om det var självmord eller en överdos av misstag, och det var i samband med det som jag kom närmare i kontakt med honom i Schweiz. Jag blev i princip hans psykoterapeut, och då även jag var inne i det judiska kände han sig helt obesvärad i min närvaro och kunde fritt tala om vad som helst.

”Vad var egentligen felet?” frågade jag försiktigt. ”Ni hade världen serverad för er på ett silverfat, det var bara för er att ta för er, ni kunde acceptera vilka engagemang som helst över hela världen, och var ni än uppträdde var det oundvikligt att publiken skulle trollbindas av ert spel och höja er till skyarna, nästan som en gudom. Ni var ju också en av de mest grundliga pianisterna någonsin, då ni aldrig studerade någon kompositör utan att finkammande spela igenom hela hans produktion. Rubinstein var nästan en yttlig amatör i jämförelse. Ändå avstod ni från allt. Varför?”

”Jag tröttnade på ytligheten i det hela. Jag tröttnade på att vara estradör. Rubinstein stormtrivdes som estradör, han kände sig hemma på scenen och i strålkastarglansen och njöt av att få posera, men jag kom att lida av ytligheten i det hela. Publiken kom till mina konserter inte för att lyssna på mitt spel utan för att få njuta av fenomenet av att få se mina händer löpa över tangenterna – min flyhänthet jämfördes ibland med cirkushästar. Och det var alltid något som störde i publiken. De hostade, de prasslade, de harklade sig, det ständiga tisslandet och tasslandet verkade mer och mer distraherande, och till slut fann jag det nästan omöjligt att kunna koncentrera mig på det enda väsentliga, som var musiken. Jag lärde mig mer och mer den oundvikliga nödvändigheten att

musik för att komma till sin rätt bara skall höras och inte synas. Därför är kyrkorganister dolda uppe på orgelläktaren i skydd av upptornande orgelpipor, och därför dolde Wagner sina orkestermusiker nere i ett osynligt orkesterdike. Musik är till för att upplevas i andlig mening bara genom hörseln och inte exponeras till distraherande beskådande genom synlig offentlighet. Därför valde jag att övergå till att bara göra inspelningar med min svärfar, en lika obotlig idealist som jag, och bara genom studioinspelningar kan musiken nå absolut perfektion. Det är alltid något som distraherar i konserter, att spela fel är oundvikligt, det blir aldrig som man har tänkt sig, men i inspelningar kan man ständigt göra omtagningar och genom tålmodiga upprepningar slutligen nå ett så perfekt resultat som möjligt, även om den absoluta perfektionen inte ens är möjlig där.

Arturo Toscanini med sin svärson Vladimir Horowitz

Så hade vi också tidens problem. Den seriösa musiken slogs ut av populärmusiken. Genom grammofon och radio blev billig vulgär musik var mans egendom och spelades och nöttes överallt. På 1800-talet var det Verdis operamelodier som spelades överallt på positiv och sjöngs i gränderna av vilka tiggare som helst, men genom automatiseringen i grammofon och radio blev musiken kommersiell på allvar och slogs mynt av i vulgäraste tänkbara form genom jazz och schlagers. All idealism försvann och omöjliggjordes, och vad är musik utan idealism? Bara meningslöst nonsens. Den dåliga billiga kommersiella musiken har tagit över och överröstar den riktiga musiken, som får ständigt allt svårare att göra sig hörd. Också det är en fullgod anledning till att söka sig bort från offentligheten och koncentrera sig på enbart den konstnärliga kvaliteten. Risker är att meningen med musiken skall gå förlorad.

När Händel framförde sina oratorier och orgelkonserter bekände han, att hans syfte med sin musik var att göra människorna bättre. Där har vi grundmeningen med musiken. Den skall vara konstruktiv och uppbygglig, den skall inspirera, förfina och förädla, men i den moderna musiken, vare sig det är jazz, schlagers eller modern atonal musik har all förfining och förädling gått

förlorad. Den kan inte ens inspirera längre utan bara underhålla och med nöd uppehålla folks intresse med att försöka göra sig intressant och märkvärdig.

Så jag kan aldrig mera komma tillbaka som konsertpianist. Till nöds kanske jag kan ge några små framträdanden ibland med små stycken, typ bagateller av Schumann och Beethoven, men den stora musiken tänker jag aldrig mera representera offentligt utom genom precisa färdiga inspelningar där jag slipper synas själv och där bara själva musiken får höras."

190. Operahantverkaren

Jag hade nöjet att få spela schack med honom. Han var mycket skicklig och framstående som sådan i sitt land, jag tror han till och med grundade schackföreningar, men jag var naturligtvis mera intresserad av honom för hans banbrytande musikaliska verksamhets skull. Han hade i princip avvisat alla prospekt till en internationell karriär som pianist och dirigent för att i stället förkovra sig och koncentrera sig på vad han ansåg att han behärskade, nämligen operan. Han åstadkom operor i ständig kontinuitet, och även om inte alla var i klass med Verdis och Wagners bästa stod han åtminstone på samma nivå som Smetana, och hans främsta opera blev också hans hemlands enda nationalopera.

När jag ständigt gjorde mig skyldig till blundrar i spelet frågade han mig irriterat: "Varför ville du egentligen spela schack med mig? Du kan ju inte koncentrera dig på spelet!"

"Ärligt talat var jag mera intresserad av er som människa och musiker än som schackspelare."

"Jag kunde just tro det. Är ni någon sorts nyfiken journalist?"

"Varför skulle ni tro det? Har jag ställt några frågor?"

"Inte ännu, men ni skulle kunna vara just en sådan där parasit till musikkritiker som skulle vilja proba mitt förhållande till Franz Liszt, bara för att komma åt antingen honom eller mig."

"Vad har ni emot Franz Liszt?"

"Se! Där kom den första frågan!"

"Uppskattar ni inte hans intima vänskapsförhållande med Richard Wagner?"

"Och där kom den andra! Nej, det gör jag verkligen inte. Båda är bombastiska bluffar, som bara hänsynslöst odlar sin egen fåfänga på andras bekostnad."

"Men Liszt är ändå abbé och mycket from. Hur kan ni utmåla honom som fåfäng?"

"Han har ingenting annat att leva på. Paganini var lika fåfäng, och Liszt vinnlade sig från början om att bli pianots Paganini, men Liszt blev aldrig ens demonisk. Visst är hans pianoteknik fullständigt överlägsen, vi kommer aldrig mer att se en pianist som han, men på den teknikens altare offrade han sin

mänsklighet och sin musikalitet i betydande utsträckning. Kvinnor över hela Europa svimmade ju för honom och blev hysteriska över hans pianistiska akrobatik, dessutom såg han bra ut som en riktig Don Juan och odlade dessutom långt hår för att framhäva sitt romantiska ego, men jämfört med de riktiga romantikerna, som Mendelssohn, Chopin, Schumann och Berlioz är han en dilettantisk narr som egentligen bara gör sig till. Han och Wagner inbillar sig att de kan utgöra ett lika illustert och kulturledande par som Goethe och Schiller, men de kommer inte ens i närheten."

"Så ni förkastar också Wagners epokgörande operor?"

"Och där kom den tredje ledande frågan. Ni vill få mig att ifrågasätta Wagners operor för att framhäva mina egna, men ingen kan fränkänna Wagner hans utomordentliga geni som operatonsättare, medan han som librettist till sina egna operor är hopplöst pekoralt. Han diktar som en ljusblå gymnasist, han är ingen poet, han har i själva verket ingen smak och det värsta av allt, han har ingen självkritik alls, vilket han har gemensamt med Franz Liszt. Liszt är i grunden en bluff, han försöker se sig själv som en ungrare medan han i själva verket är en tysk, visserligen naturaliserad fransman i Paris men ändå i grunden tysk, och hans namn var ursprungligen List, vilket är hans namns betydelse. Bara för att göra sig till och försöka synas som ungrare förungade han sitt namn till Liszt. Han har ingen riktig nationalitet, han hör inte hemma någonstans, han är en snobbvagabond som lever på andras bekostnad och utnyttjar damer, som han sedan förkastar, och hans sista så kallade stora kärlek, den där prinsessan Wittgenstein, lade han beslag på bara för att få hennes högadliga titel. När det inte gick försökte han göra sig till katolsk präst i stället men kom aldrig längre än till den lägsta graden."

"Men om ni kan uppskatta Wagners operor, vad har ni då emot dem?"

"De saknar verklighetsförankring. De är såpbubblor utan substans. Där finns ingen realism, de lever inte, de vevar på i det oändliga utan att komma någonstans, deras intriger är absurda, det är ju mest bara omänskligt nonsens med avgudar och häxor, valkyrior och älvor, absurd kärleksdryckstrolldom, drakar och alkemi, där finns inget kött och blod, det finns ingen riktig realism i någon av hans operor, ingen historisk anknytning, ingen koppling till verkligheten, bara absurda sagor och krampaktiga försök till långsökt obegriplig metafysik utan sans. Han är helt enkelt sanslös."

"Är era egna operor bättre?"

"Jag visste att ni skulle komma till den frågan. Ni vill få mig att framhäva mina egna operor på bekostnad av Wagners. Han är en operadiva medan jag bara är en operahantverkare. Han har världens högsta pretentioner och ambitioner medan jag bara är en hantverkare. Ja, jag försöker hålla mig till verkligheten. Min 1200-talsopera har en gedigen verklighetsbakgrund och skildrar ett historiskt skeende som inte kan förnekas. Det är en tragedi, men den innehåller verkliga passioner och inget affekterat nonsens, huvudpersonen råkade faktiskt ut för alla de intriger och lömskheter som operan skildrar, och

han mördade faktiskt aldrig drottningen, fastän han själv tog på sig skulden för olyckan, som var en duell som hon inledde. Hon fick i princip skylla sig själv, det var olycksfall i arbetet, han avsåg aldrig att döda henne, men hon drog vapen, och den enda vägen ut ur striden var att utkämpa den. Hon strök med, och han fick därför stämpeln som landets fiende nummer ett. Där finns många andra passioner också, känslorna svallar höga genom hela operan, men allt är levande och äkta, och tragiken är överväldigande i sin äkta monumentala storhet. Jag är stolt över operan, och alla mina landsmän har rätt att vara lika stolta över den.”

”Ni är en betydande kompositör som skulle kunna göra en lika bred karriär som de etablerade operakompositörerna i Paris och Italien, men ändå väljer ni att stanna hemma och hålla er i er lokala nationaloperas kulisser. Varför vill ni inte komma ut?”

”Det är här jag behövs. Jag är nöjd med att bara stanna hemma och arbeta. Liszt slutade med offentligheten innan han var 40, han märkte, att när folk lade märke till att han spelade ett enda fel under en konsert så skulle de aldrig glömma det, pianot är ett känsligt instrument, det räcker med att en sträng är falsk så hörs det genom alla de tre hundra strängarna, det räcker med ett fel för att en pianists karriär skall vara förstörd, men i en orkester kan alla musiker gömma sig, om en violinist av hundra spelar ett fel en gång märks det inte, orkesterklngen överröstar alla personliga brister, men en solist kan aldrig dölja sina begränsningar. Jag behöver inte säga mer. Jag är en skomakare som förblir vid min läst.”

Och han blev sitt lands nationalkompositör, och hans berömdaste opera är ännu idag dess nationalopera och framförs regelbundet, den är lika gripande

varje gång, och han överlevde sin kollega Franz Liszt med nästan femton år, fastän han var äldre. Och han är ännu idag tämligen okänd utanför sitt eget land, som var Ungern, och de flesta som hör hans namn Ferenc Erkel har aldrig hört det namnet förut.

191. Clara Schumann

Jag har redan berättat om mitt möte med den gamle dödssjuka Brahms och hans avsked, men en sak som jag inte ens kunde bekänna för honom var, att jag faktiskt träffade Clara Schumann. Jag hade alltid haft den största respekt för henne och därför aldrig vågat närma mig henne, men när ytterligare ett av hennes åtta barn med Robert dog, och den tredje av hennes fyra söner, måste jag bara gå och se om jag kunde göra något för henne.

Hon började bli gammal, och det var ju inte så konstigt. Hon hade länge haft problem med händerna, så att det gått så långt att läkarna förbjudit henne att öva mer än en timme om dagen, men hon var outtröttlig och hade ingenting annat att leva för än musiken, som var hennes hela liv. Hon gav konserter även om det var rena självplågeriet, och hon hängav sig åt detta självplågeri för musikens skull utan att ta någon hänsyn till sig själv. Hon var ändå sin tids främsta kvinnliga pianist och fortsatte ge konserter långt efter att Franz Liszt hade slutat. Sin sista konsert gav hon vid 72 års ålder, och då hade hon hållit på i mer än 60 år. Hon ansåg framför allt att det var hennes plikt mot Robert att i det oändliga fortsätta lansera och sprida hans musik, i synnerhet som han knappast fått något erkännande alls under sin livstid. En gång när han satt med i publiken på en av Claras konserter kom han i samspråk med den som satt intill som fick veta att Robert var Claras man. Då frågade konsertbesökaren förvånat: "Jaså? Är ni också musikanter?" Ingen kände till Robert, men alla kände till och beundrade Clara.

Naturligtvis var hon överlägsen som pianist och en långt bättre pianist än Robert, som ju hade sina anatomiska problem med handen, och hon kom egentligen närmast Chopin i stil, teknik och uttryck, vilket man ständigt hör i hennes egen musik – hon gjorde ju bland annat en suverän pianokonsert i A-moll som inte står långt efter Roberts egen, och som nästan nått samma status 100 år efter hennes tid.

Hur bruten av sina sorger hon än var så var hon inte knäckt. Det såg man genast på henne.

"Jag tackar er för att ni kommit för att uttrycka ert deltagande i min svåra sorg, och det betyder oerhört mycket för mig. Det är många som deltagit i sorgen men få som personligen infunnit sig för att uttrycka det. Ni är nästan den enda. Vad kan jag göra för er för att visa min tacksamhet?"

Fastän hon tidvis var hänvisad till rullstol och visade sig så litet som möjligt offentligt, hon tjänstgjorde fortfarande som pianolärare men inte mer än en eller

en och en halv timme i veckan och var tjänstledig fyra månader i året, hade hon alltså samma strålgans, främst genom ögonen, som hon haft hela livet. Jag kunde förstå att Robert fallit för henne redan som liten flicka, när han bodde hos familjen Wieck för att ta pianolektioner av hennes pappa, som höll henne hårt och nästan under oupphörlig uppsikt, då hon var hans enda barn efter hustruns för tidiga död och inte hade någon annan att bry sig och beskydda. Därför upplevde han Robert som ett sådant hot.

Hon kunde naturligtvis inte göra någonting för mig. Jag hade ju kommit dit för att försöka göra någonting för henne, så jag var helt ställd inför hennes erbjudande. Då såg jag min chans.

"Jag kände Robert. Kan ni så här långt efteråt berätta någonting om honom som världen inte redan känner till?"

Då såg jag en tår i hennes ögon samtidigt som ett ljus spred sig över hennes ansikte, som en sorts förklaring genom en ridåöppning. Jag såg genast att hon gärna ville berätta, hur smärtsamt det än var.

"Jag vet inte vad ni redan känner till", svarade hon, "men det har ju pågått oerhörda ryktesspridningar om honom. Alla tror att han blev galen och dog av syfilis. Vad det än var, så var det inte det. Ingen läkare har blivit klok på hans sjukdomshistoria, det har egentligen bara varit spekulationer och gissningar och ingenting annat, då ingen vet någonting, och läkarna är för yrkesstolta och självmedvetna för att vilja erkänna att de inte fattar och vet något. Min uppfattning är att han helt enkelt levde ihjäl sig. Han var så intensiv och så fruktansvärt aktiv och arbetsam, att det måste hämna sig i längden. Han kunde inte skona sig utan bara måste arbeta som besatt hela tiden, som en narkoman, men hans last var hans kreativitet och arbete. Han kunde inte ta det lugnt och

vila. Hans enda avkoppling var barnen, som han avgudade, och lyckligtvis slapp han uppleva att så många av dem skulle dö för tidigt. Det är ju bara en av hans fyra söner som har överlevt hittills, och folk säger att de var smittade av hans sjukdom – min fars argument mot vårt äktenskap var ju att han hade sinnessjukdom i familjen, men vilken familj har inte det? Dessutom har Mendelssohns barn drabbats av samma syndrom som våra, så att de inte heller hade stora utsikter att nå en naturligt hög ålder, medan åtminstone två av våra döttrar utgör bevis för att Robert var frisk, och de kommer att bli mycket äldre än jag.”

”En annan vandringshistoria om er är att Robert när ni blivit gifta hindrade er från att fortsätta komponera, då han skulle ha ansett att en kvinnas viktigare uppgift är att ta hand om barnen och hemmet än att komponera.”

”Det är en plump missuppfattning. Tvärtom beklagade Robert att barnen och hushållsarbetet hindrade mig från att komponera, och han skulle gärna ha sett att jag komponerade mera och uppmuntrade mig däri. Han ansåg mig jämbördig med honom som komponist, men jag var alltid medveten om min underlägsenhet gentemot honom. Jag var skickligare som pianist, jag hade blivit satt i hård träning av min far redan som minderårigt barn, medan Robert tyvärr fick svåra problem med det tekniska genom sina händers bristfällighet. Men som tonsättare var han överlägsen. Jag var ingen melodiker och kunde egentligen bara åstadkomma skuggor och efterdyningar av Chopin, medan han hade nästan samma starka melodiska sinne som Beethoven och kunde trolla fram teman som satte sig i var mans sinne direkt. Det kunde aldrig jag. Han stod i skuggan av Beethoven, men av alla Beethovens efterföljare var nog han i alla fall den som kom närmast Beethovens dynamik och dramatik i sitt tonspråk.”

”Kan er relation med Johannes Brahms ha haft någon betydelse i hans sista sjukdom och död?”

”Det undrar alla, och hur mycket jag än upprepar och insisterar på ett negativt svar vill de inte acceptera det utan bara fortsätter spekulera och sprida rykten.

Robert älskade Brahms och hade all anledning att göra det. Jag omfattade honom med samma innerliga värme och hjärtliga vänskap för Roberts skull, och efter Roberts död blev Brahms nästan som min fortsatta kontakt med Robert. Det var bara för Roberts skull jag älskade honom, och när han generöst och ädelt friade till mig ett lämpligt antal år efter Roberts död tog jag det bara som den mest välvilliga tänkbara gest. Jag tror att han var mycket väl medveten om att jag bara måste svara nej. Det var inte bara ålderskillnaden, det var ju fjorton år mellan oss, men det fanns ingenting som kunde göra det möjligt. Ett förhållande var uteslutet, och jag svarade honom, att om han nödvändigt kände att han ville gifta sig och ha barn så fanns det ju andra bättre, yngre och vackrare damer, som säkert skulle acceptera honom. Han var ju i farten i sin karriär och kom i kontakt med många, och han lyckades tror jag rentav med en

förlovning, som blev mycket kortvarig. Framför något förhållande alls föredrog han sin själsvänskap med mig och kanske mest för vårt gemensamma innerliga band med Robert.

Han var ju vacker och tilldragande som ung, och det har alltid förvånat mig att han alltid förblev ren som ungar, men det var också av trohet till musikens renhet och andlighet. Liksom jag inte kunde något annat än förbli Robert trogen genom att förbli musiken trogen, så valde han exakt samma andliga trohet.”

”Men han bodde ju hos er och blev som en del av familjen genom att han hjälpte er så självuppoftande med era barn när Robert var borta.”

”Ja, det gjorde han, och det mer än något annat har jag alltid varit honom hjärtinnerligt tacksam för. Utan honom hade vi aldrig klarat oss. Han älskade våra barn och blev som en onkel för dem. Han hjälpte oss inte minst finansiellt, men när vi klarat oss genom det värsta och började klara oss själva gjorde jag det klart för honom att han måste finna sin egen väg och inte känna några som helst förpliktelser mot oss. Han lydde som den goda vän han var.”

Hon avfärdade och gjorde sitt bästa för att avliva alla rykten och spekulationer om henne och Brahms, men när hon och Brahms kom överens om att förstöra deras gemensamma korrespondens under Roberts sjukdomstid lät hon sig övertalas till att inte förstöra dem alla. Kort sagt, allting vittnar om och bestyrker att de båda, Clara Schumann och Johannes Brahms, framlevde sina liv oförvitligt som celibatärer med dock det förhållandet gemensamt, att de båda förblev Robert Schumann innerligt trogna.

192. *Problemet med Karl Flodin*

När Sibelius efter 50 år släppte musiken till Lemminkäinen-sviten fri igen, som faktiskt legat levande begravd sedan det sista framförandet 1897, varvid kritikern Karl Flodin kallat musiken ”patologisk”, vilket Sibelius tydligen tog så hårt att han med sin nästan självdestruktiva självkritik alltså begravde musiken levande i 50 år, hade han bearbetat den och, får man förmoda, kraftigt skurit ner den och förkortat den, som han även gjorde med violinkonserten, som nästan aldrig spelats i sitt ursprungliga skick. Den som då intresserade sig för nyutgåvan av ”Lemminkäinen-sviten” och ville göra en ordentlig grammofoninspelning av den var ungraren Eugene Ormandy, som efterträtt Leopold Stokowski som dirigent för *The Philadelphia Orchestra* med världens högst betalda orkestermusiker, med andra ord en ledande kvalitetsorkester, vilket alla grammofoninspelningar med Ormandy och den orkestern vittnar om. Ormandy var en noggrann dirigent som ville gå till kärnan av musiken i alla verk han dirigerade, och för att komma åt den innersta kärnan i Lemminkäinen-sviten umgicks han själv med Sibelius varvid de ingående diskuterade musiken gemensamt. Följaktligen torde ingen ha kunnat tolka

”Lemminkäinen-sviten” bättre och med större förståelse för Sibelius intentioner än Eugene Ormandy.

Jag hörde talas om dessa hemliga samtal och fascinerades av utkristalliseringen av denna musiks öde. Efter att Eugene Ormandy rest hem tog jag mig före att vara djärv nog att själv uppsöka maestron och klämma honom på pulsen. Även jag ville veta vad som var andemeningen med denna musik.

Han förvånade mig med att ta väl emot mig, och det gjorde han nästan bara för att ämnet jag ville diskutera just var Lemminkäinen. Min fråga till honom var: ”Vad menade egentligen Karl Flodin med att kalla musiken patologisk?” Och den frågan ville han gärna besvara.

Det finns ingen skriftlig dokumentation av vårt samtal, utan det var helt och hållet muntligt, och jag återger det bara som jag minns det och hoppas att jag åtminstone kan återge kontentan av det, liksom Sibelius själv i ett antal av sina verk förkortat dem för att bara behålla kontentan.

”Det finns ingen mera personlig upplevelse än av musik”, menade Sibelius allvarligt, ”och naturligtvis måste alla uppleva den olika. Men viss musik tilltalar inte alla, medan andra kan ha förståelse för vilken musik som helst som andra inte förstår. Och vissa kan ha förståelse för den yttersta innerligheten i en viss musik som tonsättaren avsett men som aldrig kan bli uppenbar för alla.

Det bästa exemplet är kanske Beethoven. Under hans tid var det ingen som förstod hans senare musik, den egendomliga och bisarrt annorlunda musik som han komponerade som döv, och som i jämförelse med hans stora klassiska verk är betydligt mindre välljudande. Ändå förblev han alltid fullständigt tonal, och med tiden kunde även hans sista verk, till exempel de sista tre pianosonaterna, även bli förstådda och älskade av en stor publik. Men sådan musik kräver personligt engagemang och intim initiering i musiken. Man kan alltså bara nå fullkomlig förståelse och behållning av den med att höra den i ensamhet.

Redan inför den femte pianokonserten var det många som missade den stora upplevelsen, fastän den är drottningen av pianokonsserter och hur hejdundrande som helst, men de som verkligen förstår den och når den fulla upplevelsen av denna musik kan aldrig förstå dem som bara upplever den som fyrverkeriartad underhållning, som visserligen låter bra, med de flestas upplevelse av den blir inte mer än ytlig. Om man däremot själv spelar den och lyssnar enskilt på den på grammfon så får man en så mycket större upplevelse och behållning av denna majestätiska musik.

Något sådant hände vid mitt framförande av Lemminkäinen 1897. Folk gick miste om upplevelsen. De förstod inte musiken. Karl Flodin upplevde den som störande och skärrande i sin hysteriska natur med överväldigande mörker och kyla och hysteriska klimaxer och missade hela andemeningen med att bara fästa sig vid orkesterns massiva utgjutelser. De såg inte havet och dess härlighet för bara dess vilda vågor.

Är detta ett svar din fråga? Är det tillfredsställande? Min stora frustration var att folk helt och hållet missade känslolänet och bara lät sig överväldigas av oformligheten i ljudmassorna, vilket fick dem att även missa melodierna. Det är ändå melodierna som bygger upp hela musiken, det är enkla teman och melodislingor men lika effektiva som Beethovens, och det är dessa det gäller att uppfatta och fästa vikt vid och följa utvecklingen av och inte att störas av orkesterns översvallande mörka tonsvall med den värsta vinterkyla och mörker jag någonsin fångat i musiken. Men melodierna och de sångliga temata är skelettet och substansen i musiken som håller den strukturerad och som alltid sjunger eller som alltid *skall* sjunga – annars är musiken värdelös. All musik består egentligen i grund och botten av enbart sång. Om musik inte sjunger är det inte musik. Och om publiken inte uppfattar sången i musiken, vare sig den finns där eller inte, så är musiken och varje konsertframförande av den utan mening. En publik måste få kunna sjunga med i musiken i sin ande, och om publiken då missar det sångliga och glömmer melodierna för den ovidkommande kontrapunktiken och ackompanjemanget så har musiken förfelat sin verkan och sin mening. Därför har jag aldrig gjort någon pianokonsert, för jag har alltid irriterat mig på att pianot inte kan sjunga. Vissa har kunnat få det att sjunga, som först och främst Chopin, med de flesta misslyckas totalt. Jag vill sjunga och inte vara bara slagverkare, och jag kan inte se pianot som något annat än bara ett slaginstrument.”

Det var ungefär kontentan i vad han hade att upplysa mig om beträffande min fråga om Karl Flodin och Lemminkäinen-sviten, och jag har försökt återge det så koncentrerat och ärligt som möjligt, och jag tror att han förlät mig mina försök att förstå de svåraste faktorerna i hans musik, liksom han lät Eugene Ormandy från Amerika dirigera den.

193. Den diplomatiska alkohologen

Det var efter att han avslutat sin diplomatiska karriär som han försvann och grävde ner sig för att, som det hette, bara koncentrera sig på att skriva sina memoarer, emellertid var dessa ganska omfattande, då han varit i centrum för nästan alla Europas historiska skeenden under hela århundradet, och jag ville gärna komma åt honom innan han officiellt kom ut med sina officiellt tillrättalagda krönikor. Då jag haft kornet på honom länge visste jag exakt var jag kunde finna honom, och jag hade turen att genast påträffa honom personligen ostörd i sin skrivarlya.

Naturligtvis satt han med ett glas whisky, jag hade inte väntat mig annat, och han kände genast igen mig: vi hade ju haft med varandra att göra under den ryska revolutionen. Han välkomnade mig hjärtligt och bjöd mig genast på ett glas. Jag bara smuttade men väntade mig mycket av vårt kommande samtal, i synnerhet som han var öppen och tydligt gärna ville prata.

“Det känns smickrande för mig att du sökt upp mig, särskilt nu när min karriär är över och min andra skilsmässa är över och jag egentligen ingenting har kvar att leva för utom kanske ett tredje äktenskap. Men jag är likväl en föredetting, medan kanske mina böcker kan väcka något intresse.”

“Det är jag säker på att de kan. Ni om någon har ju varit med om någonting och har hela Europas historia under detta århundrade inte på ert samvete, men väl under kanske bättre översyn än någon annan.”

“Vad tänker ni på då?”

“Ni var ju en nyckelfigur under den ryska revolutionen, ni kände personligen den tyske kejsaren, och ni såg hela järnridåfallet på nära håll.”

“Ni menar att jag satt på första parkett inför åskådandet av alla Europas mest uppslitande och förkrossande tragedier?”

“Precis! Hade någon av dem kunnat undvikas?”

“Alla hade kunnat undvikas. Den värsta var den första. Det var ett mirakel att de alls inträffade, fast i omvänd bemärkelse. Att tragedin det första världskriget utlöstes var närmast en universell naturkatastrof. Den borde aldrig ha fått inträffa, och allt det som inträffade som utlöste den var en serie omöjliga olyckstillbud som staplades av ödet på varandra. Ingen ville ha det första världskriget utom några få, och de som minst av allt ville det var tyske kejsaren och tsaren, som var kusiner och stod i ständig nära kontakt med varandra. In i det sista försökte båda avstyra katastrofen, men deras försök saboterades av deras egna generaler. Kejsaren sade rent ut till sina generaler: ‘Om min mormor hade levt hade hon aldrig tillåtit detta, och ni kommer att bittert få stå till svars för det när det är över, om det någonsin går över.’ Som alla vet gick det inte över på 40 år.”

“Mordet i Sarajevo har betraktats som den utlösande faktorn, men var det så?”

“Attentatorn hade visserligen planerat mordet sedan länge, han tillhörde den jugoslaviska anarkistiska frihetskämpargruppen ‘Svarta handen’, en terroristgrupp om någon, men han hade aldrig trott att det skulle kunna bli av. När ärkehertigen Frans Ferdinand och hans hustru åkte genom staden den där dagen körde chauffören helt oavsiktligt fel, han hamnade på bakgator, och plötsligt dök bilen upp mitt framför attentatorn Principes ögon. Han fann tillfället serverat för sig av ödet och tog det i akt, men det var en helt improviserad aktion. Och det var ingen katastrof. Det behövde inte utlösa något världskrig. Det var den österrikiska utrikesministern Berchtold som utlöste kriget.”

“Varför gjorde han det, och hur gjorde han det?”

“Naturligtvis måste Österrike svara skarpt på attentatet och delgav Serbien ett omfattande ultimatum i många punkter, men Ryssland var Serbiens allierade, och i detta trångmål vände sig Serbien ängsligt till Ryssland och bad tsaren om råd hur de skulle besvara detta bistra ultimatum. Ryssland gav Serbien rådet att gå Österrike till mötes på alla punkterna för undvikande av

krig, vilket Serbien också gjorde: alla utom en. Ultimatumet innehöll ett krav på utlämnandet av attentatören Princip till Österrike, men Serbien väddade i stället om att en internationell domstol skulle få gå till rätta med honom, nämligen den internationella domstolen i Haag, som tsaren själv hade instiftat. Detta rimliga väddande vägrade Österrike gå med på, och därför blev det krig mellan Österrike och Serbien. Men världskriget hade ännu kunnat undvikas.”

”Var det tyske kejsaren som startade det?”

”Inte alls. Det var hans och tsarens generaler. När kriget utbröt mellan Österrike och Serbien måste Ryssland som Serbiens bundsförvant mobilisera, vilket det gjorde, men då krävde tyske kejsaren, som var allierad med Österrike, att mobiliseringen måste upphöra för undvikandet av världskrig. Tsaren försökte gå honom till mötes, han gav order om avbrytande av mobiliseringen, men det var redan för sent: den hade gått för långt för att mera kunna hejdas. Där började det första världskriget.”

”Som kostade tre av Europas äldsta kejsarhus deras troner och sedan ledde till det andra världskriget. Hade detta kunnat undvikas?”

”Vi är väl inte helt klara med första världskriget ännu. Är du inte alls intresserad av mitt elddop under den ryska revolutionen?”

”Tack för att ni tog upp det. Hur var det egentligen med mästerspionen Sidney Reilly och hans fantastiska försök att störta Lenin?”

”Rent teoretiskt hade han inte kunnat misslyckas. Allt var ytterst väl planerat in i minsta detalj, han var ett geni när det gäller intriger, planering och förutseende, och dessutom var han en skicklig organisator. Han lyckades koordinera och organisera hela den handlingskraftiga oppositionen med Koltjak, Savinkov, de tjeckiska och baltiska frihetsarméerna, Judenitj och många andra, men den viktigaste knutpunkten var själva attentatet på Lenin. Det skulle utlösa hela omvälvningen, och den som skulle göra det var en frivillig judinna som minsann var motiverad och hur orädd som helst. Hon hade kunnat utföra det om hon bara följt de exakta instruktionerna, men vad händer? När hon står där och har Lenin på kornet så börjar hon diskutera med honom. Hon var ju kvinna, och det måste betraktas som typiskt kvinnligt att en kvinnlig mördare vill utbyta några ord med den som hon tänker mörda, men det blev en hel diskussion, och Lenin ville bara fort därifrån, då fick hon skyndsamt och sköt fel. Lenin skadades bara i nacken, och den skadan invalidiserade honom visserligen för resten av livet, i princip var han oskadliggjord redan där, men de andra i den gangstersamlingen propsade på att hålla honom uppe som skylddocka till varje pris, då partiet inte fick tappa ansiktet. Han var som en zombie resten av livet, men det enda som Fanny Kaplan inte lyckades med att beröva honom var själva livet. I och med det misslyckades attentatet, fallerade det ena kugghjulet efter det andra i organisationen, och det magnifikt heroiska försöket att återställa en vettig ordning i Ryssland kom av sig och lämnade fältet fritt åt terroristerna och ett massmördande som sedan pågick till Stalins död.”

“Vem var värre? Hitler eller Stalin?”

“Båda var lika goda kålsupare men på olika sätt. Hitler var konsekvent i att vara rakt på sak hela vägen, medan Stalin bara intrigerade och gjorde allt i lönnedom. Vad som låg Hitler i fatet var hans oresonliga och orimliga judehat, som helt saknade någon som helst rationell grund. Visserligen hade han rätt i att de ledande bolsjvikerna bakom den ryska revolutionen huvudsakligen var judar med Trotskij i spetsen, och det var bolsjevikerna som var hans röda skynke och stora skräck. Men att dra den förryckta slutsatsen att därför alla judar måste vara medbrottsliga till de bolsjevikiska judarnas terroristiska lömskhet var fullständigt sinnessjukt. Hitler var morbid, men det var inte Stalin, utom möjligen genom sin paranoia.

Stalin var mera metodisk, långsiktig och försiktig, medan Hitler var mera impulsiv och nästan bara levde för det direkta initiativet. Det uteslöt alla möjligheter till konsekvensanalys, ett fel som de flesta politiker alltid begår vilket vanligen blir deras fall. Genom att ta initiativet till uppgörelsen med Sovjetunionen gav Hitler Stalin fördelen av ett bittert försvarskrig, som Ryssland i längden hade alla resurser att klara. Dessutom måste han redan då ha insett att det bara var en tidsfråga innan Amerika gick in i kriget, och att inte då fatta att en erövring av Sovjetunionen var ett dödfött projekt var en blindhet och dumhet värre än någon sinnessjukdom. Visserligen hade Stalin haft planer på att bemäktiga sig Polen, Baltikum och östra Tyskland redan 1936, vilket Canaris och andra kände väl till, men ändå hade en försvarsställning, om Stalin hade anfallit, varit strategiskt gynnsammare än vansinnesföretaget att sprida ut de tyska arméerna över hela det omätliga Ryssland.”

“Hade då Hitler verkligen fullständigt fel från början?”

“Naturligtvis hade han det. Han byggde hela sin föreställningsvärld på den besatta fixa idén att allt var judarnas fel, vilket tillhygge han använde till att förföra massorna med som agitator. Alla förståndiga människor såg från början att karlen var otillräknelig och skyndade sig ut ur landet när han fick makten. Med ett sådant vanvett är det självklart från början att det måste sluta illa.”

“Var Stalin då bättre?”

“Nej, han var inte bättre, men han utnyttjade situationen. Han inväntade med slug beräkning det ögonblick då Hitler måste begå ett taktiskt förödande misstag politiskt, och den dumheten var just invasionen av Ryssland. Sedan var det bara för Stalin att hänga med och uthärda tills hans försvarskrig måste sluta med seger genom Amerikas och Churchills uppbackning. Med sina överlägsna resurser var det uteslutet att de inte skulle segra.”

“Var då alla de som följde Hitler och trodde på honom lika förryckta som han?”

“De var förförda av hans nästan hypnotiska fanatism. Jag fick ju anledning att studera den där Doktor Goebbels närmare. Han var helt i Hitlers våld, förförd och förtrollad av honom, och han var en skicklig och intelligent man, som mästerligt omsatte Hitlers mytomaniska föreställningar i manipulativ

propaganda ägnad att förföra och förtrolla hela nationen. Det var utstuderad, avancerad och mästerligt högt utvecklad demagogi. Alla som gick på det var dumma, och endast de få som kunde genomskåda bluffen klarade sig och kom undan. Samtidigt var det en tragedi av oerhörda dimensioner. Hitler förstod aldrig själv att han från början varit offer för sitt eget självbedrägeri, och alla som följde honom blev offer för det på samma sätt. Ett självbedrägeri är det värsta av alla bedrägerier, för det sista man vill är att förstå att man bedragit sig själv.”

”Du var ju Churchills man i England som hade till uppgift att motverka Goebbels propaganda, men det förekom aldrig någon liknande demagogisk propaganda i England.”

”Vi använde oss av andra medel. Framför allt koncentrerade vi oss på saklighet och sanning, och tillsammans med Amerika hade vi världens ledande filmindustri. Vi gjorde dokumentärfilmer som berättade sanningen om koncentrationsläger och annat, och det kom ett flertal skickliga filmmakare på flykt från kontinenten som gärna ställde upp för filmer som mera realistiskt än Goebbels propagandafilmer skildrade den motsatta sidan av sanningen, främst Billy Wilder från Wien men även många andra.”

”Efter kriget kom du till Prag och såg järnridån gå ner över landet. Vad tänkte du om Stalin då?”

”Det var fruktansvärt. Jag upplevde ju Jan Masaryks självmord, som var ett mord, och Eduard Benes tragiska slut. Det var bara att konstatera att Stalin fortsatte att segra efter kriget i land efter land, som lades i järn genom hans diktators totalitära kontroll över alla människors liv, som tvångsisolerades från resten av världen utanför järnridån. Då funderade jag allvarligt över om det verkligen kunde ha varit värre om Hitler segrat. Han fick rätt i sitt utmålade av bolsjevikismen som sin tids värsta politiska fara, men nazismen var bara bättre därvidlag att den gick under. Det gjorde tyvärr inte kommunismen. Men här sitter vi bara och torkar ut oss i halsarna med att bara prata beklagande om världen. Vill du inte ha lite mera whisky?”

”Tack, ytterst litet. Jag spelar inte i samma division som ni och Churchill.”

”Jag har aldrig stuckit under stol med att jag är alkoholist, lika litet som Churchill gjort det. Han till och med ordinerades obegränsade mängder av whisky av sina läkare under 20-talet i Amerika, vilken preskription han alltid tagit på fullaste allvar. Man blir alkoholist om man kommer till Ryssland, särskilt i officiella ärenden, det vet alla som kommer dit, att det är omöjligt att undvika att dricka vodka som vatten, men jag har aldrig klagat, då jag aldrig mått illa av det. Det har inte Churchill heller.”

Han svepte sitt fulla glas av oblandad whisky, medan jag bara smuttade litet försiktigt på mitt. Men jag njöt av att få prata så fritt med Englands kanske djupast insatta diplomat under hela 1900-talet. Vi talade sedan om Compton MacKenzie, som var något av en mentor för honom, då han ju också var från Skottland. Min vän Bruce Lockhart hade åtminstone inga hemligheter för mig.

Bruce Lockhart, 1887-1970

194. Rossinis katekes

Det var något förbryllande med denne kompositör. Efter kronan på sitt livsverk med den imponerande stora operan "Wilhelm Tell" verkade han fullkomligt tystna som kompositör, då det inte verkade bli något mer. Han var bara 37 år gammal och hade som ingen annan kompositör lagt världen för sina fötter, så att han till och med slagit ut Beethoven i Wien, men ändå blev det ingen mera opera efter "Wilhelm Tell", den största opera som dittills skapats. Kunde en så stor kompositör bara helt sonika lägga av med att komponera så där utan vidare?

Naturligtvis fick han som alla andra i Paris vid den tiden problem i samband med de politiska omvälvningarna med gatustrider och barrikader i Paris som störde hela världsordningen, och Rossini kunde inte längre fortsätta leda Parisoperan, men det borde ju inte hindra honom från att fortsätta komponera och skapa nya operor. Tvärtom borde han få mera tid över för just sin skapande verksamhet.

När jag träffade honom i en salong några år senare tillsammans med andra den tidens giganter, som Alexandre Dumas, Berlioz, Chopin, Liszt och andra, kunde jag inte låta bli att närmare känna honom på pulsen. Han var utomordentligt stormrik och mer än etablerad och respekterad och högt vördad av alla, men han hade blivit fet och tycktes helt ha gått in för att odla sin vällevnad. När vi var på tu man hand frågade jag honom rent ut:

"Hur kommer det sig att ni inte längre tycks ägna er åt komposition? Ni har inte presenterat någon ny opera eller någon komposition på årtal. Har ni helt

övergivit musiken?"

"Hur kan ni tro något sådant? Ni ser ju hur jag frekventerar Paris salonger och flitigt umgås med den nya tidens lovande kompositörer, som Berlioz, Chopin och Liszt. Har man en gång fötts i musiken så kan man aldrig ha något annat ledande liv än det i musiken."

"Det är det jag menar. Men faktum är att ni numera är tyst som kompositör."

"Min käre vän, musiklivet var förödande. Det var ett slit och en slavtjänst utan ände dag och natt, det gällde ju inte bara att komponera utan även att dirigera, repetera, regissera, organisera teatern, hålla alla bollar uppe i luften på en gång, och så hade jag ju mina damer också att bekymra mig om. Det är sant som ni påpekar, att jag efter *Wilhelm Tell* inte producerat någon ny opera, men det ska ni och publiken vara glada för. Jag behövde inte komponera längre efter den mastodontoperan, och det var ärligt talat en lättnad för mig att inte längre nödgas arbeta ihjäl mig med operor. Jag kunde faktiskt ta det lugnt och ägna mig åt mänskligare nöjen i stället, och det här med matlagning har jag funnit en välgörande avkoppling i. Utan mina överväldigande musikaliska plikter kan jag i stället ägna mig åt att vara mänsklig, umgås med damer, idka sällskapsliv i salongerna, prata med folk, delta i goda middagar, njuta av gott vin och nöja mig med att vara en medlem i publiken som alla andra och där desto mera kunna älska musiken och teatern, och ärligt talat så är det viktigare att vara mänsklig än att vara överlägsen och bäst i världen på något område. Jag nådde toppen och nöjde mig med det. Jag behövde inte komma längre eller bli bättre längre. Det vet alla ivriga bergsklättrare, att hur högt de än kommer, så når man förr eller senare en punkt där det inte längre går att komma längre. Har man nått toppen, så kan man inte ta ett steg längre högre upp. Det går inte. Försöker man överträffa sig själv som den bäste kan man nästan bara trilla ner. Jag föredrar då att slå mig till rätta i soffan och stanna där i bekvämligheten och njuta därav, medan andra får besvära sig med fåfängans ambitioner i stället, och jag uppmuntrar dem gärna. Jag är nöjd med vad jag har och min goda mat och mina goda viner och behöver ingenting mer. Låt mig vara nöjd och hålla till godo, och pressa mig inte till nya onödiga ansträngningar i fåfängans tecken. Mitt komponerande kan inte bli bättre, jag behärskar min konst och kan inte behärska den bättre, så jag låter den vara. Är du nöjd med mitt svar? Jag är rädd att du inte kan få något bättre." Och han bjöd mig generöst på sitt goda vin, och vi fortsatte prata i godan ro om salongslivet i Paris på 1830-talet, som vi båda fann så stimulerande, och jag berörde inte längre det faktum att han hade slutat komponera, efter att han nått den absoluta toppen som alla operakompositörers ojämförlige mästare.

Ändå levde han i nästan 40 år till efter sin sista avslutade opera, och än en gång så kunde han faktiskt överraska världen, med att på sin ålders höst plötsligt börja presentera nya kompositioner igen. Han kallade dem "min ålderdoms synder" och de utgjordes av nästan enbart sakral musik. Det var ett

mäktigt "Stabat mater" för kör, solister och orkester, och efter det kom han dessutom ut med en utomordentligt intressant "Messe solennelle" för kör, solister, piano och orgelharmonium, som inte liknade någon annan mässa. Haydn och Mozart, Beethoven och Schubert hade åstadkommit hur stora och strålande mässor som helst, men Rossinis avslutande mässa var något helt annat, ett intimt verk med drag av både Palestrina och opera, med utsökta sopran- och tenorrior och en musik som bara kunde definieras som så ren och absolut att den inte kunde bli mera koncentrerad och kärnfull i sin fullkomliga harmonik. Verdis Requiem många år senare är rena operan, men fastän Rossini var en fulländad operakompositör och knappast kunde annat än göra komiska operor, så är denna mässa i sin absoluta musikaliska renhet och komprimerade sakrala intimitet något fullständigt unikt i den sakrala genren. Det var ingen ålderdomlig synd han gjorde sig skyldig till med sådana ödmjuka tillskott i musikrepertoaren utan snarare gudomligt generösa gåvor av högsta tänkbara musikaliska ovärderlighet.

195. Kompositören

Ingen visste någonting. Alla undrade vart han hade tagit vägen. Han hade bara försvunnit utan ett spår, och alla stod som frågetecken. Han hade ju ändå i årtal varit centrum för allas intresse i societeten, han var kungen i salongerna, och så hade han bara utan ett ord försvunnit spårlöst. Till slut kontaktade jag hans bror för att till äventyrs kanske få veta någonting. Inte heller brodern visste någonting eller ville inte veta någonting. Om han visste någonting ville han inte avslöja det. Ändå verkade den obefintliga anledningen till hans försvinnande inte vara något som någon kunde skämmas över, och det som alla befarade var att det hänt någon sorts olycka.

Till slut gav mig brodern en ledtråd till en hemlig adress någonstans i förorterna, men han varnade mig: "Om du hittar honom, så låt honom inte veta att det var genom mig. Låt honom tro att du kom på honom genom en tillfällighet."

Naturligtvis tog jag vara på möjligheten och anställde indiskreta undersökningar i den nämnda förorten, en idyllisk liten sovstad, och kunde gradvis närma mig den eftersöktes tillflyktsort. Det var en helt vanlig tillfällig bostad vid en pittoresk gård, och när jag trädde in genom porten kände jag nästan hans vibrationer där på platsen. Man kan känna dem än i dag.

Försiktigt knackade jag på, och han svarade inifrån med ett egenartat tonfall: det var varken vresigt eller otåligt men dock omisskännligt plågat, som om han inte tålde att bli störd eller som att det var det sista han ville bli: "Vem är det?" Det var något i rösten som var som en beläggning, som om han var en konvalescent från en plågsam sjukdom. Jag kunde inte ljuga för honom. "Er bror har sänt mig. Han har inte på länge hört någonting från er."

"Och varför skulle han plötsligt visa något intresse för mig? Det förstår jag inte." Och så överraskade han mig med att öppna dörren och släppa in mig.

Rummet var i en faslig oreda. Notark låg strödda lite varstans, somliga med noter, somliga påbörjade som skisser, andra sönderskrynklade och kastade, och bristen på ordning skrek över hela bostaden nästan som i ett slags förtvivlan.

"Vad gör ni här?" frågade han sedan vresigt. "Är ni nyfiken?"

Jag vinnlade mig om att försöka hålla mig till sanningen, då jag visste att han själv var omutlig och fullständigt rättfram och hederlig, men jag kunde inte dölja att jag blivit vittne till hans oordning. Jag vågade vara djärv:

"Ursäkta mig, men er belägenhet här vittnar om någon sorts förtvivlan. Jag är inte den enda som blivit orolig för er. Är ni verkligen alldeles frisk?"

"Tyvärr är jag det, vilket jag beklagar. Men jag är desto sjukare i själen. Det kan ni ju se på det allmänna skeppsbrottet här. Jag kan inte komponera längre. Det är vad jag lider av."

"Hur så? Har det hänt något?"

"Det kan man lugnt påstå. Allt har hänt som inte borde ha kunnat hända. Jag är slut både som människa och kompositör. Jag duger inte längre. Jag har funnit min begränsning, och tyvärr är den total. Jag är paralyserad. Det värdefullaste och enda värdefulla jag ägde har tagits ifrån mig. Men kom in. Ursäkta oordningen. Slå er ner, och ursäkta mitt dåliga mottagande. Ni är kanske sänd hit av ödet som den rätta personen att kanske kunna prata med. Innan ni knackade på dörren, som mitt öde, var jag närmast betänkt på självmord."

"Men vad har då hänt?" Han drog fram en stol åt mig vid det lilla bordet, och jag fann mig nödsakad att slå mig ner. Han slog upp ett glas vin åt mig men ämnade tydligen inte dricka själv. Så slog han sig ner mitt emot mig.

"Tänk er, att allt vad ni levat för plötsligt i världens mest himmelsskriande orättvisa berövas er och det utan anledning. Tänk er att förlora er själ, som plötsligt rycks ifrån er med våld av en osedd hand som vägrar förklara sig. Det finns ingen anledning till vad som har hänt. Ödet har gjort ett kirurgiskt ingrepp i mitt liv utan att varna mig. Allt vad jag levat för har tagits ifrån mig, jag är slut som musiker, jag kan inte spela offentligt längre, jag kan inte längre leda min orkester och andra musiker, jag är pantad och i praktiken död i allt utom i denna fördömda fördärvade odugliga kropp, som blivit en belastning och som jag helst bara skulle vilja bli av med."

"Ni talar i gåtor. Jag förstår ingenting."

"Var glad för det. Jag förstod det inte själv heller först, men tyvärr måste jag gradvis inse och acceptera den obönhörliga sanningen, att inte bara mitt levebröd utan mitt liv tagits ifrån mig av ett öde grymmare än något krig."

"Jag förstår fortfarande inte."

"Jag vill helst inte tala om det. Jag vill helst inte att någon skall förstå det eller ens känna till det. Jag tänker dölja det så länge det går, men det kommer inte att gå i längden. Jag kämpar just nu med en komposition värre än och svårare än någon tonsättning, då det är en full bekräftelse av vad som har hänt, som det är min plikt att meddela mina bröder. Jag hoppas de gömmer dokumentet när de får det, tiger om det och aldrig visar det för någon, för denna mitt livs olycka är samtidigt mitt livs svåraste skam – fastän jag är fullständigt oskyldig, men jag känner mig ändå skyldig, för vem är ansvarig för ens eget öde om inte en själv? Ingen annan kan belastas för det och inte ens naturen. Än så länge kan jag fungera normalt och föra normala samtal och umgås normalt, men störningarna blir obönhörligt allt tydligare, gör sig allt grymmare påminta, smyger sig in hos mig och förstör min nattsömn och fyller den med grubblerier och ständigt värre ångest hela tiden i stället, oron som gnager mig tär på min själ som redan är förintad, och det finns ingen bot. Det finns bara kanske patetiska medel och metoder till förlängning av lidandet."

"Är det då någon sorts sinnessjukdom ni blivit medveten om?"

"Det skulle man kunna kalla det, det är kanske det det är, men jag upplever det inte som ett mentalt problem. Det är i högsta grad ett fysiskt problem."

"Hur yttrar det sig? Får man fråga"

"Ni är i er fulla rätt att fråga efter alla obefintliga ledtrådar jag redan gett er. Jag har torterat er med att provocera er nyfikenhet. Jag ber om ursäkt, men problemet är så svårt att hantera, så svårt att förklara, så svårt att definiera och så svårt att göra förståeligt, då jag aldrig kommer att kunna förstå det själv."

Plötsligt slog det mig vad problemet kunde vara. Han var ju kompositör och ledande i världen, hans konserter var de yppersta i riket, han var beundrad över hela världen för sina kompositioner, pianokonserter, sonater och

symfonier, och då kunde jag genom uteslutningsmetoden gissa mig till vad det enda kunde vara som drabbat honom. Nästan andlöst och mycket *sotto voce* frågade jag honom:

"Har ni fått problem med hörseln?"

Han svarade med ett skri som nästan var som direkt är helvetets djupaste avgrund: "Jag håller på att bli döv!"

Jag förstod honom. Jag satte mig djupare ner i stolen och sjönk tillbaka. Det var ofattbart. Kunde det verkligen vara sant? Kunde han, världens ledande kompositör, musikhistoriens yppersta hjälte, Wiens ledande andliga kulturprofil, centralgestalten i hela dess kulturliv, verkligen vara drabbad av en sådan oerhörd olycka? Men tyvärr vittnade allt om att det var alltför sant: hans försvinnande, hans självisolering här i Heiligenstadt, kaoset i hans tillfälliga bostad, allt detta var sant och kunde inte förnekas, och det underströk alltsammans en ofattbart tragisk belägenhet.

Han lugnade sig något och försökte låta vänligare och mjukare när han sade till mig: "Men ni har inte rört ert vin. Ni måste åtminstone smaka på det."

Jag kunde bara lyda honom, och det var ett fylligt gott rödvin från söderöver. "Inte sant, att det smakar ganska gott och lindrar eventuella smärtor kanske till och med i själen?"

Åter tog jag mod till mig och började äntligen protestera. "Men ni får inte bara ge upp. Ni är ju ung fortfarande. Ni har ju hela livet framför er. Ni har bara börjat komponera. Det som ni redan åstadkommit är inte mer än ett löfte, som ni måste infria."

"Tror ni man kan komponera som döv?"

"Ni är inte döv ännu."

"Men jag blir, och ingen vet hur lång eller kort tid det kan ta. Ja, ni har rätt, jag är medveten om att jag har en frist, och att den borde utnyttjas till varje pris, så länge jag över huvud taget kan höra någonting, och sedan får vi se hur övergången blir till det okända. Det blir som en död och om någonting en förberedelse för den slutgiltiga döden, men ni måste förstå att denna den värsta katastrof som kan drabba en musiker, hur långt den än kan tänjas ut, genom sitt blotta faktum genom en långtidsprognos, måste kännas som en värre katastrof än döden och som ett direkt mordattentat mot själva själen."

"Ja, det kan jag förstå."

"Och samtidigt känns hela mitt musikliv därigenom som bara en vettlös förfelad fåfänga. Vad kan vi egentligen mera berika musikhistorien med? Händels och Bachs oratorier och svindlande produktioner som musikens främsta banbrytare betecknar en höjdpunkt som aldrig kan överträffas. Haydn blev bara en underhållande epigon, och Mozart som underbarn lärde sig att tramsa bort sitt liv genom slöseri och förbrukning av sin hälsa. Cherubini är idag världens ledande och skickligaste kompositör, men vad åstadkommer han? Med sin avancerade akademiska och tekniska expertis leder han musiken till abstrakt konstgjordhet, så att han glömmer och inte längre ens kan skapa

riktiga melodier som fastnar och som folk kan tycka om. Det finns egentligen bara hopp genom den italienska operan, där sången och arian triumferar, och jag tror räddningen för musiken ligger där, inte i mina sonater och symfonier, som ju längre jag håller på bara kommer att bli konstigare. Jag är pantad, min vän. Resten av mitt liv må bli en kamp mot döden för att hinna komponera vad jag kan innan jag blir fullkomligt döv, men den kampen och livet kommer att bli ohjälpligt krampaktiga hela vägen. Jag har inga illusioner. Jag vet att jag är fördömd.”

Jag stannade länge hos honom. Jag hjälpte honom städa upp, jag försökte trösta honom, och han bjöd mig frikostigt på sitt goda vin, så vi blev faktiskt rätt goda vänner. Men till slut bad han mig att lämna honom ensam.

”Mitt brev till mina bröder är nästan färdigt. När jag har avsänt det kommer jag att återvända till Wien och fortsätta arbeta som vanligt, men jag ber dig att glömma ditt besök här och allt vad du fått ta del av i mitt fall ner i den bottenlösa avgrunden. Du har aldrig varit här, och mitt brev till mina bröder kommer aldrig att bli känt. Men jag måste tacka dig för att du kom. Annars hade jag troligen begått självmord och hängt mig någonstans där ingen någonsin skulle kunna hitta min kropp. Nu råkade du komma i det mest kritiska ögonblicket och må ha räddat mitt liv, vilket jag inte är dig tacksam för, men det tvingar mig att fortsätta arbeta. Och det gjorde mig faktiskt gott att ändå få någon att prata med här i gruvlighetens yttersta mörker och avgrund. Och det gläder mig att du tyckte om mitt vin.”

Och den lille mannen klappade mig milt på axeln och bad mig ge mig iväg, vilket jag genast gjorde utan att se mig om, ty det var så han ville ha det.

När han sedan återkom till Wien hade han redan skisserna för sin tredje symfoni, ”Eroican”, klara.

196. Indianälskaren

Han var i 50-årsaldern när han började förbrylla världen med sina indianböcker, och de var faktiskt uppseendeväckande och nådde ganska snart en betydande popularitet genom att de presenterade någonting alldeles nytt som man aldrig upplevt tidigare, liksom Jules Verne med sina fantastiska fantasier om framtiden och framtida uppfinningar och omöjliga resor, för att inte tala om de tre fullständigt revolutionerande tänkarna Sigmund Freud, Karl Marx och Nietzsche. Jag insåg att människan måste vara ett fenomen, och då blev jag intresserad av honom och bara måste söka upp honom.

Han visade sig vara ganska misantropisk, och det intryck jag fick av honom visade sig stämma fullkomligt: en hopplös kverulant, en kroniskt missnöjd och ganska besvärlig människa med rentav kriminellt förflutet, en missanpassad folkfiende, en som aldrig kunde underordna sig, och då började jag bättre förstå hans attityder.

"Men varför indianerna? Varför föll ni för dem? Vad är det för märkvärdigt med dem, att ni måste ta parti för dem mot hela utvecklingen och den västerländska civilisationen? Vad förde er till en sådan anarkism?"

"Kalla mig inte anarkist. Jag är bara logisk och har tagit ställning efter moget övertvägande, och ni skulle säkert komma fram till samma slutsatser. Människan är en marodör och särskilt genom kolonialismen, och de största kolonialisterna är de anglosaxiska folken, och värst är amerikanerna. Det var incidenten vid Wounded Knee som väckte mig. De var bara harmlösa oskyldiga indianer, som under hela seklet hade massakrerats och förföljts av den vite mannen, som tycktes helt blint inriktad på att utrota den ursprungsbefolkning som ändå alltid ensamma hade rått om Amerika och skött det väl. De jagade bara för att överleva och dödade inte fler djur än vad de behövde pälsar och mat till, men så kommer amerikanen och utrotar alla hjordar av bisonoxar för dem bara för att beröva dem alla medel till att överleva. Det började faktiskt redan under den brittiska kolonialismen där, när hövdingen Pontiacs krig med förenande av alla indianstammar under Ottawaindianerna som belägrade alla britternas fort och fick dem att falla det enda efter det andra tills bara Detroit stod kvar, så att britterna blev desperata och fann sig tvingade till biologisk krigföring, så att de såg till att indianerna fick filter för vintern impregnerade med smittkoppsbakterier. Det var oerhört lömskt. Där inleddes folkmordet på indianerna, som sedan fortsatte hänsynslöst under amerikanernas framfart med kontinenten. I Wounded Knee samlades indianerna bara för att dansa i ett slags bön till den Store Anden i ett enbart andligt försök att vädja till högre makter för återställning av en vettig och naturlig ordning i Amerika, och hur reagerar amerikanerna? De går dit med en överlägsen militärstyrka och massakrerar alla de dansande indianerna, som inte ens var beväpnade. Då måste man ju bara ta parti för indianerna och detta rena naturfolk mot hela den barbariska vettlösa och omänskliga vite mannens civilisation, eller hur? Kan ni ha några invändningar?"

"Så ni är emot hela civilisationen?"

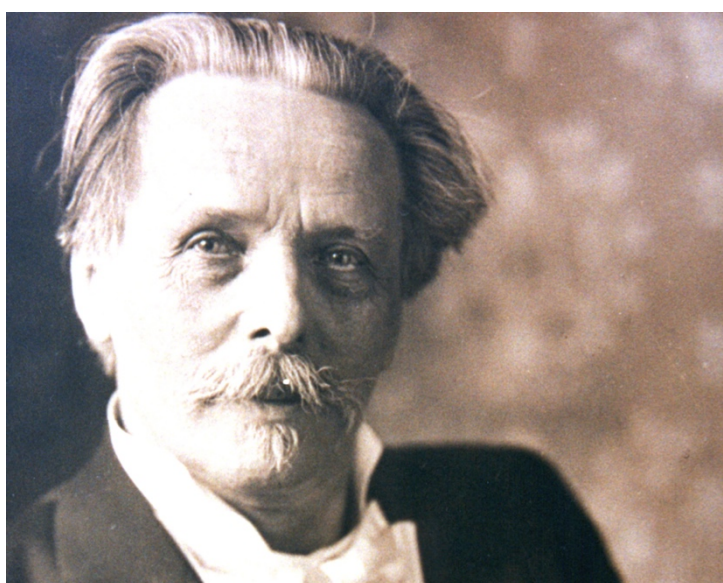
"Nej, bara mot dess avarter, dess självsvåld, dess hänsynslöshet, dess legaliserade omänsklighet och dess onaturlighet. Och så som jag ser det har människan blivit så självdestruktiv att det enda som kan rädda henne är om naturen på allvar slår tillbaka och rensar ut henne för återetablering av naturens herravälde över världen och människan återställd som inte mer än som naturens tjänare och odlare, som en enbart konstruktiv trädgårdsmästare. Något mera än så borde människan aldrig ha blivit."

Jag måste respektera honom. I princip hade han rätt. Ingen kunde försvara den vite mannens, amerikanernas massaker på de dansande indianerna vid Wounded Knee. En sådan onödig, makaber och blodig våldsincident måste ju vända alla tänkande människor mot det vita amerikanska samhället och ta parti för indianerna mot den vite mannens övervåld.

Ändå hade han själv varit en våldsmänniska. Han hade suttit i fängelse för sina brott, han hade stulit och förskingrat, han hade relegerats från skolor som funnit honom omöjlig, han hade aldrig kunnat finna sig till rätta i samhället, medan han plötsligt nådde världsstatus genom sina böcker om indianhövdingen Winnetou och hans vän Old Shatterhand, en vit vilde som hjälpte indianerna ofta mot den vite mannens orättvisa.

Genom hans ställningstagande mot den amerikanska nationen såg senare nazisterna i honom ett lämpligt medel för deras propaganda, så de höjde hans kultstatus men bortsåg fullkomligt från att han även försvarat judarna mot pogromer och annat övervåld från den vite mannens sida. Han hade aldrig något med politik att göra och var därför otänkbar i politiska sammanhang, men nazisterna struntade ju i allt och missförstod honom gärna, medan om han levat in i den nazistiska tiden han utan tvivel tagit lika starkt parti mot dem som han tog mot de amerikanska skövlarna av indianernas kontinent.

Kvar som vittne till hans fördel står hans indianböcker, som verkligen torde betraktas som de bästa indianböcker som skrivits, fastän de är på tyska och han aldrig var i Amerika själv. Den gode misantropen Karl May var oförbätterlig som politisk och litterär vilde men hade rätt.

197. Patienten

Det var egentligen ingen som visste något närmare om saken. Han var hospitaliserad, ingen visste egentligen varför och ingen visste för hur länge. Hans fru besökte honom inte, och tydligen nekade läkarna honom alla besök, enligt dem själva på hans egen begäran. Det gick naturligtvis oroväckande rykten, som att han försökt ta livet av sig och på sjukhuset försökte svälta ihjäl sig, men inte ens hans närmaste vänner visste någonting konkret om saken. Det kunde jag inte acceptera, då jag uppskattat honom för mycket för att låta

honom bara försvinna, så jag forcerade mig till ett besök hos honom bakom läkarnas ryggar, egentligen bara för att få veta vad det egentligen handlade om.

Naturligtvis hade jag tagit reda på allt jag kunnat om en eventuell förhistoria, men inte heller på den punkten tycktes någon veta något speciellt. Hans hustru hade funnit honom svårare att få kontakt med, han hade tydligt haft inre problem och gått in i sig själv för att kanske brottas med något personligt inre problem, och han hade övertalats att lämna sitt arbete tills vidare då han inte längre kunnat sköta det ordentligt. Detta gjorde mig i högsta grad orolig, då jag började förstå att det låg något akut bakom hans självmordsförsök och att detta faktiskt utlöste krisen – då det misslyckats hade han själv insisterat på att få bli hospitaliserad, vilket bekräftades av hans hustru, som jag inte velat plåga närmare med att insistera på att få veta mera detaljer.

Jag fann honom i ett extremt bedrövligt tillstånd. Han var utmärglad, och jag fick det bekräftat från läkarna att han faktiskt försökt svälta ihjäl sig, varför de funnit sig nödsakade att tvångsmata honom, vilket nödtorftigt hållit honom vid liv tills vidare. Men det var nästan övertydligt att han förlorat all lust att leva, och där låg det huvudsakliga problemet.

Varför ville han inte leva? Han hade ju allt att leva för – sin tids mest romantiska kärlekssaga och tidens lyckligaste musikaliska äktenskap, med många barn och egentligen bara framgångar och med alla tidens mest framstående musiker som hans närmaste vänner. Men något hade brustit.

”Kan du ha något överseende med mitt tilltag? Kan du ha någon förståelse för mitt fall? Jag tvivlar på det, för ingen annan kan det, och allra minst min kära hustru,” hälsade han mig när jag trädde inför honom, en utmärglad rest av en människa, som led av allt utom egentligen någon som helst sjukdom. Det såg jag på honom, att det egentligen inte var något fel på honom, men själen var hopplöst ur gängorna, och om han inte själv ville samarbeta och försöka komma till rätta med sina problem i samråd med andra, hur skulle jag då kunna hjälpa honom?

”Vad är det som plågar dig?” frågade jag honom till slut rent ut. Han sänkte blicken.

”Kanske du skulle kunna förstå mig, men jag tvivlar på det. Du vet ju att musiken var mitt hela liv.”

”Ja, det vet jag minsann, och det är därför jag är här, för jag vill rädda dig åt musiken, som inte kan undvara dig med allt vad du redan gjort för den. Din d-moll-symfoni är så suverän att den nästan överträffar det mesta av vad Beethoven åstadkommit, och din pianomusik är oförgänglig i sin genialitet fastän du aldrig blev någon pianist själv, men desto suveränare är all den pianomusik du skrev, i synnerhet pianokonserten, som överträffar allt. Beethoven var alltid originell, och Chopin var pianots poet med oöverträffad musikalisk lyrik i allt vad han skrev, men du är nästan alltid genialisk.”

"Vart vill du komma med ditt smicker? Tror du någon av oss någonsin kunnat bry sig om sådant? Inte ens Mendelssohn kunde tåla att man smickrade honom."

"Jag smickrar inte. Jag säger bara som det är. Du kan inte bara överge ditt ansvar som ledande musiker. Ditt ansvar är för stort och omistligt."

"Förstår du inte. Du måste ju känna till mitt självmordsförsök. Jag ville bara försvinna. Mina musiker ville inte längre ha mig som dirigent, och en avskedad musikdirektör kan inte acceptera att bli avskedad utan att han måste reagera. Jag tvingades acceptera att jag var slut som musiker. Min inspiration var slut, jag fick inga nya idéer, jag kunde inte koncentrera mig, publiken ville bara se min hustru som musikern av oss, mina muser svek mig, och jag fann till min förfäran att jag inte längre hade någonting att ge. Min själ tog slut. Då var det bara att vara konsekvent i avskedet."

"Men du kan inte bara hoppa av."

"Jag har redan gjort det. Det finns ingenting att återvända till. Har man förlorat sin själ duger kroppen ingenting till, så det är bara att likvidera den."

"Men dina barn! Din hustru som älskar dig! Dina vänner och musikerkollegor! Du kan inte bara svika ditt ansvar!"

"Men om musiken sviker mig, hur kan jag då forcera musiken till att hålla på i rent mekanisk tomgång? Musik är inte bara teknik, den är inte en motor som kan gå av sig själv, den måste ha en själ, utan känslor är musiken död och ingen musik, och om man inte längre kan göra den levande är det bättre att släppa den och lämna den åt andra som bättre kan förvalta den, den unge Brahms, till exempel."

"Skulle du då lämna dina sju barn och din hustru utan deras enda far? Det går inte. Även om du kan avstå från ditt dirigentskap kan du inte överge din familj. Förstår du inte, Robert, att du har ett osvikligt ansvar som människa bara för att du lever? Du har ansvaret för Claras framgångsrika karriär och för era sju barn tillsammans, och även om du inte längre kan stå på toppen som kompositör och dirigent så kan du ändå fortsätta leva för musiken. Försök! Att ge upp är det sista en människa får göra, som till och med en brittisk premiärminister erkände när han blev tvungen att dö. Man får inte ge upp ens i döden. Robert, var inte så grym mot dig själv i ditt extrema anfall av självkritik att du straffar dig för något du inte har gjort! Att du inte längre kan komponera hur briljanta symfonier som helst och inte kan vidmakthålla fullständigt kontinuerlig genialitet i allt vad du gör betyder inte att du är värdelös! Du får inte beröva dig själv ditt människovärde, då du ändå *de facto* är en av de värdefullaste andar världen äger!"

"Vad begär du av mig egentligen? Att jag skall leva?"

"Att avbryta din fåfänga självmordsterapi! Ge livet en chans! Försök inte svälta ihjäl dig! Det går inte! Läkarna kommer bara att fortsätta tvångsmata dig och hålla dig vid liv mot din vilja."

"Jag kan aldrig se Clara i ögonen igen efter mitt självmordsförsök."

"Om hon kan se dig i ögonen, hennes barns enda far, så har du ingen rätt att förvägra henne det."

"Du vill således tvinga mig att fortsätta leva mot min vilja fast jag inte längre duger något till musikaliskt."

"Nej, Robert, jag vill bara påvisa att du har något att leva för, något annat och mer än dig själv och din musik. Du har människor att leva för, och det är viktigare än något annat."

Han kunde inte motstå mina argument. Jag såg en lugnare och mera sansad medvetenhet i hans ögon, och han sade nästan allvarligt: "Nåväl, kollega. Jag kan inte motsäga dig. Jag måste ta in dina argument. Jag ska börja äta igen, och jag vill väldigt gärna träffa Clara igen. Kanske jag rentav kan komma över det här och bli frisk igen och återvända till livet. Ja, du har faktiskt gett mig en ny lust att leva. Säg till läkaren. Jag vill ha en måltid."

Det kändes som en triumf. Jag hade lyckats. Min ambition att försöka ge honom livslusten tillbaka verkade ha slagit igenom. Det var bäst att inte pressa saken ytterligare. Jag skildes från honom där, vi skildes under vänskaplig ömsesidig förståelse och samstämmighet, och på vägen ut sade jag till läkarna att Robert ville ha en måltid. De gratulerade mig, och de lovade genast kontakta Clara Schumann och Johannes Brahms och be dem komma på besök. Allt verkade fungera och komma på rätt bog.

Clara Schumann och Johannes Brahms gladdes mycket över min rapport om mitt besök, och de bokade genast tider hos honom. Men bara några dagar senare var han död. Den plötsliga livslusten hade blivit för mycket för honom. Han hade förätit sig, och han dog inte av någon sjukdom utan bara av chocken av den drastiska dietförändringen från ingenting till alltför mycket av det goda. Clara hann träffa honom innan han dog, men inte ens hon kunde rädda honom. Han blev bara 46 år, och musikvärlden har aldrig hämtat sig efter förlusten av honom.

198. Johann Mayrhofer

Jag träffade Mayrhofer innan han dog. Jag sökte upp honom av samma anledning som jag sökte upp alla de andra för att få mera vetskap om hur det egentligen kom sig att Schubert dog så extremt ung – han var ju inte mer än knappt 32 år gammal och hade redan så gott som etablerat sig som sin tids mest produktiva kompositör och som sådan den enda självklara efterträdaren till Beethoven, som dött knappt två år före honom. Jag fann Mayrhofer ganska sur och förbjudande, jag undrade om han tillfälligt hade vaknat upp på fel sida, men jag hade hört även från andra håll att han var svår att tas med, att han levde så gott som isolerad och var en bekräftad misantrop. Men jag beslöt att ändå våga försöket.

"Så ni försöker utreda omständigheterna kring Schuberts död? Jag kan försäkra er att det inte var något mord, och att ingen var skyldig till det, hur många som än må känna sig skyldiga och belasta sig i onödan med skuldkänslor. Det var samma sak med Mozarts död, som också dog alldeles för tidigt, men där hade många intressanta delaktigheter i hans död, om dock det huvudsakligen var hans eget fel men mest av allt hans avlidne fars, som hetsade ihjäl honom redan som barn."

"Men hur gick det till egentligen?"

"Ni borde fråga de andra, som stod honom närmare."

"Det har jag gjort."

"Har ni varit hos Franz Schober?"

"Minsann. Han var den första jag uppsökte. Han kände sig fruktansvärt skyldig. Det var ju han som tog med honom till den där bordellen där han blev smittad av syfilis, det var rena våldtäkten på en oskuld, men Schubert visste inte bättre, gick på det, lydde Schobers rekommendationer och blev fatalt och olyckligt smittad. Var det dödsorsaken?"

"Inte alls. Schober har ingen anledning att känna någon skuld, vilket han ändå kommer att känna så länge han lever. Han var Schuberts närmaste vän då när det begav sig, Schubert höll på smed sin ofullbordade symfoni och stod precis på tröskeln till sin enorma produktivitet, när den där damen kom emellan som ställde till det för honom, men det var inte syfilis han dog av. Han

hade kunnat bemästra det och överleva det, som fler och fler gör, men vad han slutligen fick som tog livet av honom var ju tyfus.”

”Men varför fick han tyfus? Även sådant kan ju botas.”

”Problemet är att han tog ingen hänsyn till sig själv. Han var en arbetsnarkoman. Han bara måste fortsätta komponera hela tiden. Han kunde inte sakta ner och ta det lugnt. Teorin har framförts, att han kände att han skulle dö och därför inte hade mycket tid på sig, och därför bara accelererade hela tiden, men det är nonsens. Han hade all tid i världen. Han hade bara behövt ta det lugnt, men det kunde han inte. Han bara måste fortsätta hela tiden. Han var inte som besatt, utan det var snarare som ett naturbehov: om någonting måste komma ut, så måste det komma ut. Så var det med Schubert och musiken.”

”Jag har också pratat med hans bror Ferdinand, som ju tog hand om honom den sista tiden som han bodde hos, och hos vilken han dog. Han känner sig också skyldig.”

”Utan anledning. Ferdinand hade knappast kunnat göra mera än han gjorde. Han gav Schubert en sista fristad, så att Schubert kunde fortsätta arbeta ihjäl sig.”

”Var det det han gjorde? Arbetade ihjäl sig?”

”Driven av musiken. Om ni vill höra min uppriktiga mening och definitiva diagnos som en av hans kolleger och närmaste artistiska och andliga medarbetare, så menar jag, att det var musiken som tog hans liv.”

”Menar ni det också om Mozart?”

”I viss mån, ja, men inte helt. Där var andra rent medicinska faktorer också medverkande. Men Schubert arbetade definitivt ihjäl sig, men på uppdrag av musiken. Hans musik bara måste ut, han måste skriva ner den, den tvingade honom att arbeta natt och dag, när någon ny idé uppenbarade sig för honom när han låg och sov så måste han bara väcka sig, stiga upp och skriva ner den, och så satt han vid arbetsbordet igen. Han var ingen arbetsnarkoman, men musiken drev honom till det yttersta helt riden.”

”Hade det kunnat undvikas? Hade han kunnat räddas? Hade han kunnat bevaras levande och kunnat fortsätta arbeta för musiken?”

”Det är frågan, men naturligtvis hade han kunnat det. Hans tyfus hade kunnat botas, allt han behövde göra var att ta det lugnt och med tålamod låta kroppen hela sig själv, men han bara måste arbeta vidare hela tiden. Tyvärr, min vän, ingen annan var skyldig till hans död än hans egen musikaliska överbegåvning, som drev honom till självkonsumtion för musikens skull. Jag kan inte ge dig något bättre svar på din fråga. Det är ingen idé du kontaktar andra av hans vänner. De kommer inte att kunna ge dig något bättre svar. Somliga är dock lyckliga nog att få dö unga.”

Därmed ansåg jag att jag knappast kunnat få ut något bättre av min intervju med Johann Mayrhofer, diktaren som skrivit libretton till Schuberts två operor, och jag lämnade honom med tacksamhet för vad han kunnat bistå med.

Franz Schubert, 1797-1828

Men till min förskräckelse hörde jag att han kort därefter begått självmord. Han störtade sig ut från sitt fönster. Han var den enda av Schuberts många vänner som slutade illa.

Om Schuberts vänner.

Franz von Schober (1796-1882), den kanske mest betydelsefulla och fatala av hans vänner, fortsatte efter Schuberts bortgång med sitt rastlösa diletterantliv och var tidvis rentav Franz Liszts privatsekreterare, tills han stadgade sig och gifte sig

vid 60 års ålder, men det äktenskapet gick snabbt åt skogen. Han lyckades aldrig samla sig till att skriva ner sina minnen av vännen Schubert.

Josef von Spaun (1788-1865), den trognaste och ädlaste vännen, som startade Schubertiaderna, blev regeringstjänsteman och förblev alltid Schuberts trognaste minnesvårdare.

Johann Michael Vogl (1768-1840) förblev alltid den främsta uttolkaren av Schuberts sånger, vilka han fortsatte sjunga tills han var över 70. Hans hustru överlevde honom med många år.

Eduard von Bauernfeld (1802-1890), den spydige satirikern i Schubertkretsen, var även en framstående pianist och den ende som kunde spela fyrhändigt med Schubert.

Franz Grillparzer (1791-1872) blev den mest berömda av Schuberts vänner som framstående dramatiker och tragöd.

Moritz von Schwind (1804-1871), den yngsta i sällskapet, var efter von Spaun Schuberts närmaste vän och förblev honom lika trogen som von Spaun. Han blev med tiden en betydande konstnär främst som illustratör av sagolitteraturen, och det är han som i en detaljerad skiss förevigat den stora Schubertiaden den 15 december 1826. Han grälade senare både med Schöber, Liszt och Wagner.

Johann Mayrhofer (1787-1836) var den enda av Schuberts vänner som slutade illa. Han var en typisk romantiker själv, och hans inflytande över Schubert som Lied-diktare kan knappast överdrivas – de bodde tillsammans 1818-20. Efter Schuberts bortgång tog det melankoliskt romantiska gradvis över hans själ, från melankoliker övergick han till att bli misantrop, och han dog genom självmord.

"Vad har ni emot modernismen?"

"Jag har ingenting emot den i sig, men många kompositörer koncentrerar sig i för hög grad på effekter, därför att de är rädda för att anses vara konventionella. Det är nu för tiden en sådan jakt efter att vara originell, att folk skriver nästan vad som helst bara för att de vill vara "annorlunda" än andra. Det är som en sjukdom eller ett syndrom, och det är modernismens stora kontraproduktiva självdestruktivitet. Det är den jag vänder mig emot, inte den naturliga modernismen."

"Och vad är då den naturliga modernismen?"

"Det bästa exemplet är väl George Gershwin. Han är fullkomligt naturlig i all sin modernism, han är en naturbegåvning som hade hela sin musikalitet och kreativitet medfödd, och musiken har alltid runnit spontant ur honom, utan att han har behövt forcera sig. Och då måste jag be att få ställa en motfråga. Vad är det för fel på vanlig konventionell filmmusik, att den måste föraktas så, bara för att den gör filmerna vackrare genom sitt insmickrande ackompanjemang? Vad är det för fel på melodier som vem som helst genast kan börja sjunga när han hört dem? Alla dessa sköna melodier kommer att bestå och kanske gnolas för alltid, medan vem gnolar eller minns melodier av Stravinskij, Bartok, Hindemith och Schönberg? Jag fruktar att dessa professionella och etablerade kompositörer inte var helt musikaliska. De var tekniskt drivna förvisso, de kunde åstadkomma hur tekniskt avancerad musik som helst, men kunde någon av dem skapa en enda bestående melodi? De verkar ha saknat det fundamentala i musiken, sinne för melodin, det konstnärliga samvetet med det oundgängliga kravet att det måste låta bra, om det inte låter bra så är det inte bra, som till och med Duke Ellington har erkänt, och modern musik utan melodier men med dominerande disharmonier i stället låter inte bra. Det kommer man inte ifrån. Stravinskij hävdade elakt, att Vivaldi komponerade samma konsert 500 gånger, men alla hans konserter låter bra, det enda de har gemensamt är att de alla har samma form och samma ljusa rena medelhavsharmonik, medan Stravinskij åtminstone i mina öron aldrig lyckas låta bra, utom i sällsynta undantagsfall.

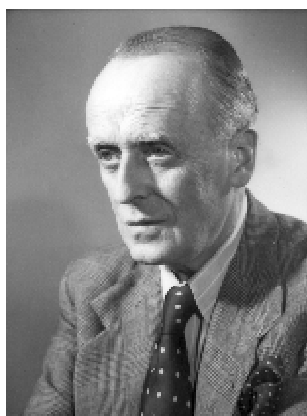
Jag kan förstå Brahms som favoriserade Dvoraks och dennes ganska enkla men alltid behagliga, rena och melodiska musik medan han hade svårt för Wagner och Mahler och deras överdrivna överarbetningar i mastodontiska proportioner där 90% av musiken gick åt till transportsträckor och utfyllnader av deras fattigdom på idéer och melodik, som för att täcka och maskera denna med överdrivna kostymer över ren nakenhet.

Brahms var ju en av Robert Schumanns närmaste vänner om inte den närmaste, och även om Brahms saknar Schumanns dynamik och genialitet, så är Brahms ändå Schumanns främsta efterföljare. Jag kan inte hjälpa det, men för mig är Schumann kanske den främsta av alla kompositörer. Han har fått mycket postumt förtal och förakt över sig för att han slutade som han gjorde, men det förringar inte det livsverk han ändå åstadkom, som i princip är genomgående genialiskt hela vägen och framför allt musikaliskt kristallrent.

Han behärskade ju faktiskt alla former och gjorde både symfonier, kammarmusik, pianomusik som hör till det yppersta som komponerats för piano och i mångt och mycket överträffar Liszt åtminstone musikaliskt, och även Chopin beundrade honom. Han gjorde ju till och med en opera och ett oratorium. Mendelssohn var bättre på oratorium, men Mendelssohn gjorde aldrig någon opera, lika litet som Bach. Man har förgäves försökt bli klok på Schumanns olyckliga slut. Jag ser det som ganska naturligt. Han var för lycklig och för begåvad och framstående både musikaliskt och litterärt för han inte till slut som en Ikaros skulle störta med solvagnen. Jag tror att han helt enkelt konsumerade ihjäl sig själv. Han var ju så fruktansvärt intensiv och produktiv och hann dessutom med att göra åtta barn, som han älskade, och inte bara brände sitt ljus i båda ändar men helt enkelt brann upp själv i sin brinnande kreativitet. Jag tror att det är ett ofrånkomligt öde för överbegåvade konstnärer som har för mycket inom sig för att de skulle räcka till för att kunna själva realisera det i praktiken. Kalla det ett slags själslig självförbränning, och även om själen inte behöver ta stryk så är kroppen desto mera begränsad, särskilt när det gäller kapacitet och praktiska uttryck."

"Och hur ställer ni er till era egna samtida inhemska kolleger?"

"Ärligt talat har jag ingenting gemensamt med dem. Jag beundrar Ralph Vaughan Williams för hans mästerskap, hans *Sea Symphony* för kör, solister och orkester är oöverträffad och kan knappast överträffas, men liksom Edward Elgar med sitt enda mästerverk så blev det sedan inte så mycket mera. Även han förföll till modernistisk artificialitet, liksom Benjamin Britten och Gustav Holst. Även William Walton kunde komponera och gjorde det ibland men hemföll även han åt att göra sig märkvärdig i sin fåfänga. Då föredrar jag alla de okända och nästan anonyma filmkompositörerna, där de främsta är Gershwin och Jerome Kern följda av Cole Porter och Richard Rodgers för att inte tala om den fenomenale melodimakaren Irving Berlin, men där är även riktigt kvalificerade kompositörer bakom filmmusiken som Dimitri Tiomkin, Victor Young, Alfred Newman, Max Steiner och Franz Waxman, och låt oss inte glömma våra egna Richard Addinsell, Hubert Bath och Charles Williams."

Kompositören jag intervjuade var Eric Coates (1886-1957), som länge var Englands mest populära kompositör, som koncentrerade sig helt på att bara göra ren musik i lätta och klara former. Hans kanske mest betecknande verk är hans musik till sagan om de tre björnarna.

200. Dödstripfen

"Jag var tjugo när det första världskriget bröt ut och nödgades följa med i hur en värld som var vacker och god söndersmulades genom galna politikernas bärsärkarraseri för ingenting. Ett skott i Sarajevo sköt all världens vett åt helvete och gjorde hela världen galen, men det hade aldrig behövt hända om inte världen låtit sig drivas från vettet. Ingen politiker, ingen kejsare, ingen världsfilosof, ingen ledande personlighet någonstans verkade ens reagera utan bara fann sig i vad de resignerade inför som något av det ofrånkomliga. Tyske kejsaren skyllde på sina generaler, det gjorde även tsaren på sina, medan Österrike, som var den som hade kunnat avvärja kriget i tid, gav Serbien skulden, som bara var ett oskyldigt Balkanland, och startade krig med ursäkten att Serbien hade startat det. Det var som när Sovjetunionen angrep Finland, både första och andra gången, skyllandes på motiveringen att det var det lilla vintriga försvarslösa Finland, världens yngsta demokrati, som hade börjat det. Nej, politiker är alltid galna och har alltid varit det, och det är därför de blir politiker. Det är makten och girigheten som berusar dem och gör dem besatta av storhetsvansinne från början, och så har det alltid varit. Därför är det enda vettiga och korrekta politiska ställningstagandet någonsin att helt enkelt ta avstånd från allt politik över huvud taget.

Och denna sköna nya värld av ruiner, denna värld av *les beaux restes*, som minsann inte var så vackra utan mest bara avskräckande, måste man leva i, mogna i, göra karriär i och tvinga sig till ett liv i. Man måste som tänkande människa vara fullkomligt ovillig från början.

Är det då att förundra sig över att jag blev en så cynisk och omänsklig författare? Jag helt enkelt kunde inte ha någon medkänsla för människorna – jag fann dem vedervärdiga och omöjliga som monster. De hade förstört sin egen värld och fortsatte förstöra den med att föröka sig som råttor och förtära den genom utrotning av allt levande liv och förgifta den med sina avfallsprodukter. För mig hade människan blivit till något mycket värre än en ren skadeinsekt och nästan värre än alla världens gräshoppsvärmor.

Därför har jag kommit fram till mitt beslut, inte på grund av min dödliga sjukdom, utan mitt beslut är helt sakligt humanistiskt. Felet med mig var att jag var för intelligent för mitt eget bästa, och det måste jag ta konsekvenserna av. Jag genomskådade världen och såg vart den var på väg och försökte utläsa vad konsekvenserna av dess sjuka utveckling kunde bli, och jag hoppas innerligt att både mina och George Orwells omänskliga framtidsvisioner inte slår in utan bara blir lika absurda hypoteser som H.G.Wells omänskliga science fiction-

spekulationer, men vi får se, det vill säga, den som lever får se, jag ämnar inte göra det."

"Menar ni att ni är inställd på självmord?"

"Ja. Jag anser att det är det enda förnuftiga."

"Det var därför jag ville träffa er. Jag fick veta om er dödliga sjukdom och ville därför ta chansen att höra era synpunkter på världen och historien innan det var för sent."

"Vad vill ni veta?"

"Det finns ju ett antal berömda författare som begått självmord i vårt århundrade, framför allt Stefan Zweig och Ernest Hemingway."

"Stefan Zweig gav upp inför de hopplösa utsikterna av kriget från Brasiliens horisont när Singapore fallit för japanerna och hade en hustru som var villig att följa honom. Ernest Hemingway hade fått sin hjärna kvaddad av sina psykiatriker efter att han nedlät sig till att bli inlagd på Mayokliniken och där genom elchocker förlorat så mycket av sitt minne att han inte kunde arbeta längre. Han ville helt enkelt inte vara med längre när han inte längre kunde arbeta. Då hade Stefan Zweig mer att leva för, då han faktiskt förutsåg att kriget skulle komma att vända, och hans självmord kan därför ges en viss profetisk och mystisk innebörd, medan Hemingway minst av allt var någon mystiker. Med mig föreligger det helt andra premisser. Jag är dödligt sjuk i strupcancer och kan inte kureras, utan besvären och plågorna kommer oavslåeligt att bara förvärras så länge jag envisas med att krampaktigt hålla fast vid livet, som de flesta gör och vilket är helt naturligt. Då vill jag hellre avsluta mitt liv på ett sätt som kan ge mig någonting, och därmed aktualiseras också för mig de mystiska aspekterna på Stefan Zweigs död."

"Vad har ni för planer?"

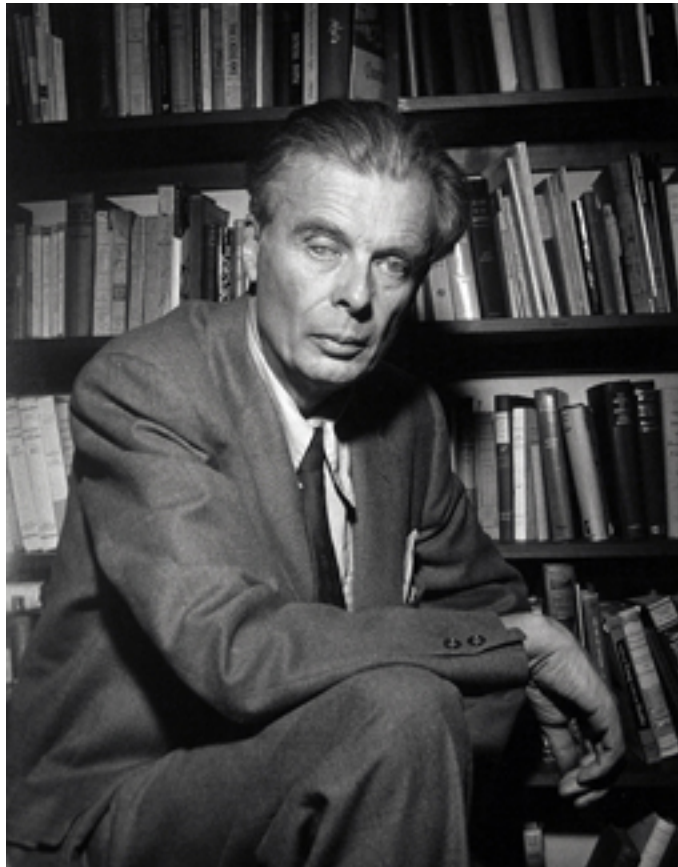
"Euthanasi på ett så intressant och spännande sätt som möjligt."

"Vad tänker ni på?"

"Vi är ju maktlösa inför verkligheten. Det är bara att konstatera. Inte alla politiker är maktlösa inför verkligheten, men de har då nästan alltid missbrukat sin makt och sitt inflytande till att förvärpa den. Man är nästan böjd för att konstatera att det är så ödet fungerar.

Men om man då inte kan göra annat än resignera inför verkligheten kan man åtminstone göra det på ett så givande sätt som möjligt. De flesta som finner verklighetsflykt en nödvändighet sätter flykten i system genom alkoholism eller droger, och ni känner ju till att jag själv också experimenterat med meskalin. Jag har inte haft någon anledning att fördöma, ångra eller ta avstånd från sådana experiment. Själen är trots allt mera intressant och spännande än kroppen, och om man då genom exotiska hjälpmetoder kan få bättre insikt och kontakt med själen än rent fysiskt med kroppen, så kan det inte uteslutas att detta kunde vara uppbyggligt. Det har alltid funnits initierade människor som kunnat uppleva sig själva utanför kroppen och då fått helt andra insikter i livet än rent fysiskt. Kan man då dessutom få distans till sig

själv är det ännu mera lovvärt, då de flesta är sjukligt överupptagna av sig själva. Det är inget fel på självdistans, utan det är enbart positivt och hälsosamt – ingenting kunde vara mera själsligt hälsosamt. Det var i en sådan strävan jag prövade meskalin, och självaste doktor Sigmund Freud var ju inne på liknande experiment.

Under kriget lyckades en läkare i Schweiz framställa en ny drog mot schizofreni som han prövade på sig själv först av allt och som gav honom utomordentliga vinningar. Det var oavsiktligt, denna drog, som är helt syntetisk, råkade komma till genom ett misstag, men den har sedan dess framgångsrikt fortsatt att provas terapeutiskt inom psykiatrin. Den är effektivare än meskalin, den bjuder på utomordentliga trippar, man kan få överväldigande insikter i sitt eget undermedvetna, om man dock måste handskas ytterst försiktigt med den, då vissa läkare betecknar dess verkningar som en atombomb i hjärnan. Den vill jag pröva innan jag dör och helst dö under flykten i en sådan tripp.”

”Vad är det för en drog?”

”Den går under beteckningen LSD, och jag har vidtagit noggranna förberedelser för dess begående. Min hustru är med på saken och kommer att distribuera den intravenöst i två omgångar, och har jag tur kommer jag aldrig att vakna igen efter den andra.”

"Ni ämnar alltså begå överlagt självmord med en dödlig drog som medel. Är det inte ändå en smula fegt att sålunda uppge det ansvar man ändå har som levande människa, då vi väl alla delar ansvaret för allt liv med att över huvud taget leva?"

"Min vän, jag är 69 år och döende i en plågsam cancer, som ingenting annat kan rädda mig ifrån. Vill ni missunna mig nöjet att försöka fira min avresa?"

Det var den 22 november 1963 som han genomförde trippen med sin hustrus assistans, och det gick som han hade hoppats: han kunde aldrig komma tillbaka och berätta om sina upplevelser.

Det märkvärdigaste var dock emellertid att samtidigt sköts president Kennedy, och samma dag avled även C.S.Lewis, den kristne populäre författaren bakom de barnsliga Narniaromanerna, mycket naivare än Tolkien som låg många hästlängder före både litterärt, i kunskap och i fantasi.

Naturligtvis kan dessa tre dödsfall samma dag inte på något sätt sättas i samband med varandra, men Aldous Huxley hade ju faktiskt talat om de mystiska aspekterna på Stefan Zweigs självmord, som ägde rum precis före strömkantringen i det andra världskriget, varför sådana mystiska aspekter på Aldous Huxleys och president Kennedys bortfall samma dag inte heller kan bortförklaras som helt irrelevanta.

201. Tjajkovskijs testamente

"Vad säger tanten?"

"Hon är fortfarande er vän, men hon vidhåller att hon inte längre kan hålla kontakten med er."

"Vad menar hon egentligen? Hur kan hon bara avbryta ett långt förhållande så där? Existerar jag inte längre för henne?"

"Hon menar att hon måste prioritera sin son."

"Det är bara en ursäkt och en undanflykt för något annat. Jag hotade aldrig komma mellan henne och hennes son. Jag respekterade hennes minsta vilja och önskan och villfor henne i allt, och hon fann aldrig någonting hos mig att klaga på. Och så säger hon bara upp bekantskapen utan någon anledning. Vad är detta? Vad är det för ett sätt?"

"Jag tror att hon menar att ni nu kan försörja er själv."

"Ännu en undanflykt och ursäkt! Det är klart att jag kan försörja mig själv! Det har jag kunnat hela tiden! Jag har aldrig saknat bröd för dagen!"

"Låt mig påminna er, att när Nikolaj Rubinstein introducerade er för henne och förde in henne i ert liv var det för att hjälpa er i er då alldeles förtvivlade och desperata situation efter ert självmordsförsök och ert havererade äktenskap... Då kunde ni faktiskt inte ta hand om er själv."

"Det var inget självmordsförsök. Det var ett hugskott. Jag gick ut i Nevan för att kyla ner mig."

"Medan vattnet frös?"

"Ja, ja, låt oss inte tala mer om det, men jag kan inte förstå hennes agerande. Vad är det för ett sätt? Hur kan hon bara vända mig ryggen så där?"

"Hon börjar bli gammal. Jag tror aldrig ni riktigt har känt och förstått kvinnans natur. Hon är överkänslig av naturen och tål inte starka sinnesrörelser och måste tas hänsyn till."

"Har jag inte alltid gjort det kanske? Hon ville ju aldrig någonsin se mig! Det respekterade jag! Vi umgicks bara per korrespondens! Var det så farligt? Våra brev är fullständigt odramatiska! Hur kunde hon avbryta ett så oskyldigt umgänge, som ändå varit så intimt och så förtroligt under så många år? Eller har hon hört något underligt förvrängt rykte om mig som fått henne att dra öronen åt sig? Inbillar hon sig, som så många andra börjar göra, att jag har osedliga förbindelser?"

"Det vet hon att ni inte har."

"Vad är det då? Kan ni begripa det?"

"Jag förstår det att hon gått så mycket upp i er och er verksamhet under så många år att hon nu till ålderns höst känner ett behov av att koppla av den emotionella ansträngningen och oron. Hon vill nog bara ha lugn och ro, och en så emotionell och känslodynamisk konstnär som ni kan hon känna att hon inte längre orkar med på äldre dagar."

"Så hon känner inte till de befängda och nedriga ryktena om mig att jag skulle ha otillåtna förbindelser?"

"Det tror jag inte att hon gör, och om hon skulle göra det, skulle hon avfärda dem som nonsens. Så mycket känner jag henne."

"Och hennes son och dotter, vad säger de?"

"De säger ingenting. De har ingenting med saken att göra. Det är bara hon själv som står bakom detta beslut, som därför, vilket hon ber er respektera, är oåterkalleligt."

"Jag kan inte acceptera det. Jag har vant mig vid att alltid ha henne tillgänglig som min bästa vän, även om vi aldrig träffades. Som platoniskt förhållande var det helt idealiskt och perfekt. Det fanns ingen anledning att avsluta det."

"Jag förstår hur ni känner det."

"Nej, det förstår ni inte. Men jag tror jag förstår något av vad hon känner. Jag tror att hon instinktivt känner att mitt liv är slut, och hon vill inte vara med om undergången och följa med i den. Hon upplever mig som alltmer patetisk, och det är jag också. Mina bästa dagar är förbi, och min sjätte symfoni är som en avslutning genom en patetisk elegi hysteriskt uppförstorad. Ja, jag är patetisk, och jag är åldrad i förväg, och det har jag känt länge, att det kan inte fortsätta så här längre. Jag har överlevt mig själv. Jag hade en dröm en gång, att jag utsattes för en apparat, som mätte en människas vibrationer. Den utläste patientens vibrationer och gav sedan ett skriftligt utlåtande. Jag blev bedömd som en frossare i skönhet. Och jag upplevde det som mirakulöst träffande, så att jag vaknade upp med häpnad och därför kunde minnas hela drömmen. Jag är som Othello, en som älskade för mycket, och även om man bara älskar platoniskt och på avstånd så kan man förta sig även som enbart en andlig älskare. Det är kanske det som fru von Meck inte längre orkar med hos mig. Ändå vet jag att jag inte har älskat förgäves. Många avfärdar min musik som överspänd och överkänslig och sentimental, men är det något ont i det? Andra har upplevt den som skrämmande genom sitt svåra psykologiska själsdjup, men sådan är den ryska själen: en bottenlös avgrund av förtvivlan som bara måste få gråta hela tiden, för annars går den under och kan inte leva. Ja, jag har gråtit lika mycket som jag har älskat, och det har kanske varit för mycket hela vägen, men jag har njutit av det, älskat det och gottat mig i det, som maskinen sade, frossat i det. Musorgskij gjorde samma sak, även han gick bara till överdrift hela tiden, så att hans kolleger och särskilt jag måste ta varning av det, men hans enda stora fullbordade opera är den underbaraste musiken i Rysslands historia, och den lärde jag mig mycket av. Jag lärde mig att bara hålla mig till melodin och låta den bli den bärande grunden för allt vad jag komponerat. Musorgskij föraktade Bach och brydde sig aldrig om kontrapunkt och trodde sig klara sig bra ändå, men det gjorde han inte. Jag var noga med kontrapunktiken och med att inte förfalla till alkoholism, som blev Musorgskijs tragiska fördärv, och ändå känner jag mig mycket mera tragisk. Kanske det är ren egoism, men konsten är egoistisk. Annars kan den inte skapa. Skapandet kan bara vara egoistiskt och behöver absolut ensamhet och koncentration för att kunna fungera, medan Musorgskij slog runt och festade ihjäl sig så vilt att

han till slut måste finna sig i att bara få dricka ensam, och då gick han under, i stället för att fortsätta skapa, komponera och koncentrera sig. Men kanske jag har felbedömt honom. Alla de andra i den gruppen var mycket mera ordentliga men åstadkom inte alls samma storverk. Men vart är det jag vill komma?"

"Känner ni er inte alls befryndad med någon av era ledande kolleger nere i Europa?"

"Ni menar Wagner och alla de där? Wagner är förvisso en överdrifternas tonsättare, han lever bara på att få gå till överdrift hela tiden, och det är inget fel på hans musik, han är förvisso ett geni, men hans stora fel är att han skriver sina libretton själv. Han är ingen diktare. Hans texter är rent dravel och nonsens från början till slut, rena flummet, och han kan inte begränsa sin dåliga smak och skenande dåliga omdöme. Naturligtvis hade ingen annan kunnat skriva texter till så absurda historier heller, så man får tänka på musiken och glömma texternas idioti. Det är något omänskligt över Wagner, och tyvärr så ligger samma drag av omänsklighet över hela den tyska kulturen, börjandes med Goethe och hans gräsliga missbruk av damer."

"Brahms då?"

"Brahms håller måttet. Han och jag står på samma nivå, och dessutom har vi samma födelsedag. Honom om någon respekterar jag, men framför allt Verdi – där är en hederlig tonsättare, bara melodier alltsammans och inga onödiga åthävor."

"De andra tyskarna? Schumann och Mendelssohn?"

"Alla de tidiga romantikerna är helgon i musiken, med otroliga livsverk, helgjutna alltigenom, och epitomiserade genom sin egen förtidiga död, framför allt Chopin, den kanske största och renaste tonsättaren av alla – där är också bara melodier alltigenom, dessutom förklarade genom kanske musikhistoriens högst utvecklade sinne för harmonik."

"Men ni får inte nedvärdera er själv."

"Det behövs inte, för det kommer andra att göra om de inte redan har gjort det, och det har alltid funnits kretsar som föraktat min musik. Min violinkonsert mottogs med fasa ute i Europa som ett förskräckligt monstern. Så dålig var den inte. Jag tror det är min innerlighet som stör dem. Jag fick aldrig någon riktig publik förrän min 'Romeo och Julia' slog igenom, där jag triumferade just genom melodiken. Och det är det jag är rädd för, att melodins roll i musiken med tiden kommer att undervärderas med musikens förflackning och urartning som följd. Om någonting bär fram musiken och gör den universell så är det ju melodin. Allt annat är egentligen bara utsmyckningar, bihang och transportsträckor. När folk föraktade min musik för dess patetiska sentimentalitet hörde de inte melodierna och fäste sig vid oväsentliga element i musiken som egentligen var onödiga. Det är vad jag är mest rädd för av allt: att musiken och dess framtid skall bli lidande av att melodins huvudroll i musiken blir negligerad."

Det var sista gången jag träffade honom. Jag lyckades inte försona honom med fru von Meck, som betydde mera för honom än vad hon någonsin förstod, och misslyckandet var inte hans fel alls och egentligen inte hennes fel heller, utan hon bara var sådan. Hon fick nu en gång för sig att hon kunde få sitt liv mera behagligt och känslomässigt mindre bekymmersamt med att leva utan Tjajkovskij efter tretton års mycket givande vänskapligt samarbete, och kanske det blev så för henne, medan det för Tjajkovskij var en svårare katastrof än hans misslyckade äktenskap, och utan tvekan påskyndade skilsmässan hans död, då han efter att hon kapat alla band med honom praktiskt taget förlorade lusten att leva.

202. Adelsmannen

Jag förstod inte vad det handlade om då, men samtalets intima natur frapperade på mig, och jag kunde därför inte låta bli att sitta kvar och lyssna. Först långt senare i vår egen tid slog mig minnet av detta förtroliga samtal, när det mest förfärliga av alla århundraden med alla dess politiska katastrofer tycktes väcka obekväma minnen till liv som legat levande begravda alltför länge, som om det behövdes drastiska världsomvälvningar och universella kriser för att blotta sedan länge förträngda statshemligheter och väcka gamla spöken till liv, som ehuru levande begravda ändå vägrat avsomna helt. Först i detta århundrade erinrade jag mig detta samtal och framstod innebörden av dess hemlighetsfullhet i sin fulla dager, när ovälkomna forskningsresultat kom i dagen efter första världskriget, som satte i gång laviner av i princip arkeologiska utgrävningar och rekonstruktioner av vad som inte var något annat än egentligen mycket enkla och uppenbara sanningar; men när då detta samtal väcktes till liv i mitt gamla minne framstod det glasklart i klartext med hela dess oerhörda innebörd, varför jag nu finner det mödan värt att åtminstone så gott som möjligt återge det mesta av det. Jag befann mig i Londons ruskigaste hamnkvarters sjaskigaste krog, där jag satt och drack öl för att koppla av när jag åhörde två distinkta röster från bordet i båset intill som talade en så utmärkt engelska att jag måste dra slutsatsen att de båda inte bara var högutbildade utan dessutom måste tillhöra landets absoluta elit när det gällde kultur och bildning. När jag lyssnade in mig i deras förtroliga men intensiva samtal kunde jag snart förstå att de var en mästare och hans lärjunge.

”Jag har förstått av min blivande svärson vad du tänker ge dig in på, och ärligt talat så avundas jag dig och önskar jag kunde göra detsamma. Mitt liv är förbi, jag har egentligen ingenting annat att göra än att hälsa hem och lida av min egen långsamma gradvisa undergång, medan du faktiskt fortfarande kan satsa på livet.”

”Ni är fortfarande ung och har allt att leva för. Ni har ju familj och är fortfarande högt uppsatt och mera respekterad än någon annan av alla som

känner er och vet vad ni har gjort, så ni är den sista som får tänka på att lämna in. Jag är så illa tvungen, jag har inget annat val, men ni har fortfarande allt ansvar i världen för hela den verksamhet som ingen annan än ni odlat fram. Vi är alla era barn, alla vi som över huvud taget har något med verksamheten att göra, och ingen av oss kunde tillåta eller acceptera att ni lämnade in."

"Jag är gammal och utlevad. Mitt namn och rykte är förstört. Jag har ingenting att säga till om längre. Jag är försmådd av alla dem som en gång främjade och hyllade mig. Om det är något jag längtar efter så är det döden, för det är bara där jag ännu kommer att kunna vinna någon frihet. Allting annat binder mig med tunga fjättrar vid allt det som jag genom egen förskyllan belastat mig själv med genom min fåfänga karriär."

"Men ni har ett utomordentligt livsverk att förvalta och fortsätta bygga vidare på."

"Nej, jag är för gammal. Jag var för gammal redan vid tjugo års ålder. Redan då upplevde jag mig själv som mera lastgammal än alla som var äldre än jag. Jag är förbrukad. Det återstår bara att släcka ljuset och gå hem, dra något gammalt över sig och acceptera det oåterkalleliga slutet. Men du är ung och lever vidare, i synnerhet om du tänker rädda ditt eget liv genom ditt synnerligen djärva experiment, och du har många jämnåriga och även äldre kolleger som kommer att göra allt för att stötta dig, i synnerhet min blivande svärson, som är lika insatt i verksamheten som du och jag. Det kommer an på er att föra mitt livsverk vidare, fortsätta bygga på det, förfina det ytterligare genom bearbetningar och varför inte förbättringar och tillägg, och jag vet att ni kan göra det, i synnerhet du och min blivande svärson. Ni har den kompetens som långsamt men säkert glider mig ur händerna."

"Ni får inte låta alla de fräcka parasiter, som förhävt sig själva för att göra anspråk på vår konst genom förmätna pretentioner, påverka er negativt genom sin vulgära falskhet."

"Vem tänker du på då?"

"Till exempel den där affärsmannen från landsbygden, som bara ställt sig in hos oss för att göra pengar och som redan lagt beslag på de flesta av våra inkomster."

"Vi behöver honom tyvärr. Han är en fiffig affärsman, och även om han drivs av sin girighet är han nyttig för vår verksamhet."

"Bara materiellt."

"Tyvärr är det en inte oväsentlig detalj. Utan den praktiska organisationen och finansiella ordningen skulle hela verksamheten kollapsa och övergå i kaos. Är det någon annan du tänker på?"

"Risken är att han övertar hela verksamheten, gör sig rik på den och sedan försvinner med pengarna, medan sådana som ni och jag blir överkörda, bortglömda, förträngda och begravda levande."

"Men det är vi som är skaparna. Det är vi som står för den bestående sanningen och skönheten. Även om vi begravs levande kan vi inte hållas

levande begravda. De må skita i oss hur mycket de vill, men den skiten är bara deras egen. Var inte orolig för den detaljen. Allting annat kommer att försvinna, men poesin kommer att bestå. Ingenting kan hindra skönheten och sanningen från att klara sig genom varje vinter, hur förödande och mördande någon samhällelig eller historisk vinter än må vara.”

”Men ni är unik. Ni får inte ge upp.”

”Jag gav upp för länge sedan. Jag är bara en föredetting som inträtt i en process av mumifiering, som jag inte vill överleva.”

”Ni tänker väl ändå inte på självmord?”

”Det har jag gjort under hela mitt liv.”

”Men ni har aldrig begått det eller ens försökt.”

”Nej, men ditt projekt liknar närmast ett försök. Därmed är vi i princip kolleger. Vi är båda professionella i vårt umgänge med döden. Därför tror jag på dig. Du har den rätta begåvningen att kunna fortsätta där jag måste upphöra.”

”Tror ni verkligen jag kan lyckas?”

”Inte bara lyckas. Du kan triumfera.”

”Men era arbeten är redan fullkomliga som de är. De kan inte göras bättre eller byggas vidare på. Ert livsverk är en fullbordad fulländning.”

”Inte alls. Mycket återstår. Vad jag har åstadkommit är bara ett amatörmässigt fuskverk.”

”Ni får inte nedvärdera er själv eller era verk. De har trots allt öppnat vägen för hela verksamheten och fyllt teatrarna med publikens tacksamhet bortom alla gränser.”

”Tror du verkligen att publiken har fattat något av vad vi framfört? De kommer till teatrarna av sociala skäl för att träffa människor och vänner, de begriper sällan någonting av handlingen hur många som än mördas på scen, de kommer dit för avkoppling och underhållning, och den största framgång vi någonsin kan uppnå är om vi lyckas få publiken att skratta.”

”Men det om något har ni lyckats med.”

”Har jag? Med det blodiga mordet på Julius Caesar, där publiken uppfattade slutstriden som en glad dans, med den där galna moren som stryper sin blonda oskyldiga hustru på scen, med det där stackars älskande paret i Verona som bara går under genom sina kärleksgriller?”

”Men de är litterära mästerverk!”

”Är de? Nej, de är bara pastischer. Alla pjäser jag skrivit är bara plagiat. Det där svartsjukedramat från Venedig och Cypern har jag visserligen ändrat från originalet, så att skurken och moren inte använder grovt våld när de mördar oskulden, och den där kärlekshistorien från Verona är bara en populär italiensk novell som jag anpassat till scenen. Originalen är mycket bättre och mera utförliga.”

”Men ert språk! Det har aldrig framförts ett ädlare och vackrare språk på scenen!”

"Och det ska du säga, som applicerar samma språk!"

"Allt jag kan har jag lärt mig av er!"

"Ja, jag erkänner att ni är min trognaste och mest begåvade lärjunge, och just därför vågar jag anförtro mitt teaterarv åt dig och min blivande svärson, för det finns ingen annan av samma klass. Därför måste du överleva vad du än gör, och min blivande svärson skall hjälpa dig och understödja dig på alla sätt, och tillsammans kan ni klara av att föra min teatertradition vidare. Men ni kan inte räkna med mig något vidare."

"Det är det vi har så svårt för att acceptera."

"Ni måste klara er, och ni har förutsättningar att klara er bättre än jag, om ni undviker mina misstag. Felet jag gjorde var att göra karriär. Du är i farozonen men kan klara dig, med att duka och snillrikt arrangera din egen död, men du måste vara konsekvent och sedan allt framgent hålla dig undan. Derby har förstått nödvändigheten av att han alltid måste hålla sig dold för offentligheten och aldrig skylta med sitt eget namn, vilket jag gjorde, vilket åvägabragte mitt fördärv genom offentlighetens utsatthet för avund och dolda fiender. Och framför allt: håll er borta från politiken! Jag blev politiskt brännmärkt genom min relation med drottningen, men teatern kan bara överleva om den håller sig utanför politiken. Att inkräkta på den politiska arenan är självmord. Skönheten och sanningen tål inte politikens korruption och lögn. Lova mig det, att aldrig bli politiska. Derby har insett nödvändigheten av att konsekvent hålla sig undan, men du var beblandad med politik från början. Därför råkade du illa ut, och bara därför måste du ta konsekvenserna och arrangera din egen död för att överleva. Jag hoppas du lär dig av den politiska beblandningens misstag.

Detta är mycket viktigt, min vän, om inte rentav det allra viktigaste för vår verksamhets överlevnad och er egen, både din och Derbys och Bacons och Tom Nash och alla de andra – er enda försäkring mot det hårda politiska ödet, som anställer häxprocesser och förföljer varenda självständigt tänkande själ i dessa tider, med enbart den politiska förföljelsemanins rätt, är att konsekvent hålla er i skymundan i skydd av den underjordiska anonymiteten. Bara i okänd anonymitet har den skapande kraften frihet och möjlighet att förbli verksam som skapande kraft."

"Men teatern är offentlig och måste vara offentlig. Den får inte gömma sig."

"Riktigt, men dess krafter och diktare kan bara vara effektiva bakom kulisserna och under scenen."

"Ni kan dock inte sticka under stolen med det faktum att ert språk är det vackraste språk som någonsin erövrat den offentliga scenen."

"Ta vara på språket då men glöm mig. Jag betyder ingenting. Språket och konsten betyder allt. Vem som skriver de skådespel som framförs är utan betydelse, om bara skådespelen lever. Det är det vi lever för i teatern. Det är en illusion men den är bättre än verkligheten. Genom teatern förför vi människorna med illusioner, men de behöver det, för annars kan de inte leva.

De behöver sina lögner, i synnerhet om dessa är angenäma och vackra och mänskliga, ty verkligheten är oangenäm och omänsklig. Min enda stolthet är alla de unga män jag har förfört och värvat för teatern, det gäller kanske dig mest av allt, ty du är min närmaste efterträdare och trognaste lärjunge, som till och med lyckats överta mitt språk och min fantasi, och det är den bästa av alla förförelser, ty det är en kärlek som består. I den fysiska kärleken fungerar ingenting utom att den åstadkommer barn, men annars är det bara lögner och bedrägerier, och i alla älskande par bedrar någon part den andra, och det slutar bara med förräderi och bitterhetens trauma för resten av livet, som ingenting kan kureras.”

”Men Othello hade fel. Hans hustru var honom trogen, och där dödade han sin egen kärlek med att misstro den.”

”Det var inte hans fel. Det var Iago som förförde ihjäl honom med sitt infernaliska förräderi, som egentligen bara var avund – han kunde inte tåla att en färgad man kunde älska och vara lycklig med en vit kvinna, och hon med honom. Det såg han som ett hinder för sin karriär. Där har vi det igen. Undvik karriären. Det är varje mans värsta fiende och självdestruktivitet. Avstå från karriären, arbeta i lugn och ro och få ditt arbete gjort. Skriv dina pjäser och få dem uppförda och framförda offentligt, men avstå från äran, och sätt aldrig ditt namn under dem. Det var Philip Sidneys formel för sin poesi, och den har vi alla tagit efter med framgång, som Raleigh och jag och många andra, och därigenom kan du och poesin överleva. Hellre bestående konstverk i okänd anonymitet än att upphovsmännen upplever skaparkraftens förintelse genom att få sina liv förstörda och själar mördade.”

”Ni borde inte vara här i hamnkvarterens ruffigaste kvarterskrog, som ändå är rikets första och ädlaste adelsman.”

”Tvärtom. Diktarens liv handlar bara om att kasta pärlor för svin, men pärlorna blir bara mera lysande och skönare ju smutsigare gytthan är som de hamnar i.”

”Vad utgör det störta hotet mot teatern och scenkonsten? Vilka skulle ni säga att är våra främsta fiender?”

”Puritanerna, de religiösa fanatikerna, de som genom påtryckning anammat ett onaturligt sätt att tänka, de som hänger sig åt fixa idéer i stället för att tänka själva, de som hyllar dogmer och tror på ofelbarhet, som allt bara är hybris. Puritanerna är livsfarliga, för de är blinda och håller sin blindhet som en helig plikt varmed de menar sig böra påtvinga alla andra den plikten, så att de inte har någon distans till sig själva eller till verkligheten, i vilken dårskap de menar sig ha rätt att begå vilka omänskliga övergrepp som helst, vare sig de är kristna, muslimer eller vad dogmatiker som helst, medan endast den som kan tvivla på sig själv och på allt annat är fri från hybris, som alltid måste leda till sin egen självdestruktivitets undergång. Puritanerna är så galna att de vill förstöra alla teatrar i hela landet och kommer inte att ge sig förrän de har lyckats forcera igenom denna förstörelses dårskap.”

Detta var i maj 1593. En vecka senare hörde jag att den framgångsrike och populära dramatikern Christopher Marlowe hade omkommit i ett krogslagsmål. Alla landets puritaner jublade och publicerade skadeglada smädeskrifter om saken och firade att dramatikern hade förpassats till helvetet. De hade sluppit avrätta honom själva, vilket de helst hade gjort.

Då mindes jag de båda rösterna på krogen och förstod att den ena hade varit just Christopher Marlowe. Och den andra, hans lärare, rådgivare och mentor, förstod jag senare att hade varit Edward de Vere, den 17:e earlen av Oxford, landets främsta adelsman, den egentliga ledaren och skaparen av landets hela teaterverksamhet.

203. Den gamle musikern

"Så vänligt av er att hälsa på en gammal surmulen förlegad stackars musiker, som överlevt sig själv alltför länge redan, inte för att jag förstår varför, men jag antar att ni liksom så många andra önskade se en gammal mumie vid liv innan det var för sent."

"Men ni är fortfarande ungdomlig och vid full vigör och ger inte alls ett åldrat intryck. Tvärtom. Er aktivitet vid er ålder borde väcka hela världens häpnad och beundran, i synnerhet i beaktande av de av era två stora mästerverk, som kröner hela ert livsverk."

"Ni smickrar mig. De är bara en gammal mans sista suck. Jag har för länge sedan sjunkit i skuggan av främst mina två världsberömda elever, som tyvärr blev mina två främsta sorgebarn. Jag fick ju aldrig några egna barn, så jag kunde inte låta bli att betrakta mina främsta elever som mina söner, och det lär faktiskt vara ett antal musiker som kallat mig pappa, då de sett mig som en sorts Nestor att trots allt se upp till, fastän jag alltid föredragit att verka vid sidan om och helst i obemärkthet, vilket min långvariga ställning och tjänst hos den där fursten borta vid gränsen gav mig den idealiska möjligheten till. Jag var faktiskt fri där hela livet hur mycket min verksamhet än begränsades av den geografiska avskildheten, men för mig var det ett bättre hov än något kejserligt hov i världen. Så ni har faktiskt hört mina två gamla ålderdomssynder?"

"Jag har njutit av dem. De har varit mitt livs största musikaliska njutningar."

"Vilken av dem tyckte ni var bättre?"

"De är så olika. De är helt väsensskilda men kompletterar därför varandra. Det första är ju direkt sakralt genom den heliga urkundstexten, medan det andra har en mera avslappnad och pastoral prägel."

"Det var meningen. Det första var inspirerat, medan det andra var rena avkopplingen. Men ni överdriver. Ni måste väl ändå medge att mina två stora lärningar har överträffat mig med många hästlängder."

"Nej, faktiskt inte. Ni är mognare och mera hållbar genom er musikaliska stabilitet och hållbarhet, medan Mozart aldrig riktigt växte upp och Beethoven är alldeles för experimentell."

"Stackars Mozart och Beethoven. Jag beklagar dem och deras grymma orättvisa öden. Men ni har rätt. Mozart kom aldrig riktigt över sin barnslighet, hur genialisk han än var, och han fick aldrig möjlighet att mogna ordentligt, även om han var på god väg. Han var min älsklingsson. Jag avgudade honom, och hans öde blev mitt livs största hjärtesorg. Det var hans pappa som fördärvade honom från början. Han drev gossen för hårt, men inget barn kan må väl av att pressas till att ständigt prestera sitt yttersta under ett oavslåttligt konserterande med ihållande världsturnéer. Gossen tog skada från början av att tvingas till ett hektiskt liv, och när han ådrog sig en allvarlig förkylning redan som barn fick han aldrig möjlighet att tillfriskna ordentligt därifrån, och så fick han gå sjuk genom hela livet. Pappan förstod inte bättre. Han var som alla andra berusad av gossens talanger, han var den första som blev det, och det steg honom åt huvudet, så att han stressade det stackars geniet ihjäl. Han fick aldrig en chans att bli en riktig människa. Därför lärde han sig heller aldrig att ta ansvar, så att han blev en slarver från början, som aldrig kunde hålla fast i sina pengar och spara någonting, utan som ständigt måste slösa bort allt på extravaganser och biljard. Då var stackars Beethoven åtminstone klokare."

"Men han lyckades väl ändå åtminstone mogna?"

"Det är frågan det. Han gjorde mig förtvivlad från början. I stället för att vara ett sprudlande geni som Mozart var han en egensinnig och knepig självsvåldig natur som var fullständigt renons på tålamod. Han var dynamisk och utomordentligt djärv i sitt oemotståndliga nyskapande, men han kunde inte hålla sig till formerna. Han medgav själv att han bara lärde sig alla konstens regler för att kunna bryta dem. Därigenom slarvade han bort och nästan fördärvade han sina egna förutsättningar, och fastän han utvecklade sonatformen till dess högsta möjliga fullkomlighet så spårade han sedan ur genom sitt självsvåldiga experimenterande, vilket ledde till att sonatformen gick förlorad i sin renhet. Han övergav den inte, men han drev den till sådana extravaganser, att dess mening gick förlorad. Sonatformen är ändå det underbaraste som någonsin musiken givit upphov till. Det är den perfekta formen. Genom sonatformen kan vem som helst åstadkomma musikaliska mästerverk, då allt han behöver är en bra melodi och ett bra tema som kontrast. Den är mer än genialisk. Den är musikens ideal och dess fullkomlighet. Och den självhärliche Beethoven lyckades fullkomna den till dess högsta höjder av formfulländning, och så måste han gå och drabbas av tilltagande dövhet. Hur kan livet vara så orättvist? Vad kan en stackars musiker göra sig skyldig till för att drabbas av att berövas hörseln, hans viktigaste tillgång? Nej, jag förstår det inte. Det är för ohyggligt för att inte komma hela den gudomliga världsordningen på skam genom något så gudlöst sabotage. Jag kan inte

acceptera det och allra minst som musiker, och jag förstår det inte, så det är lika bra jag dör och försvinner.”

Pappa Haydn, som han kallades av både Mozart och Beethoven och senare även av Schubert, vägrade acceptera och förstå sina båda älsklingselevs olycksöden, och särskilt Beethovens. Han såg det som ett gudomens angrepp på honom själv och på hela musiken, och han kunde inte förlika sig med det utan var beredd att strida mot hela evigheten för musikens försvar. Ändå var dessa två bara de första stora martyrerna för musiken, Schuberts fall blev ännu mera upprörande, och sedan följde ju också Mendelssohn, Schumann och Chopin i besläktade och lika oacceptabla tragedier. Men Haydn var suverän. Hans två slutliga oratorier "Skapelsen" och "Årstiderna" var skinande kronor på hans livsverk, de stod på samma nivå som Händels främsta oratorier, och även om Mendelssohn senare också skulle nå samma nivå, så framstår ändå Haydns två oratorier som hans älskade sonatforms mest fullkomliga manifestationer.

Joseph Haydn skapade stråkkvartetten och komponerade bland annat 103 sådana och 104 symfonier. Vid första framförandet av "Årstiderna" var han 69 år, och han dog vid 77 års ålder (1732-1809).

204. Den försupne prästen.

Det var ett högst oansenligt ställe, varken en sylta eller ett kyffe utan snarligt en andra rangens krog om ens det, och jag befarar att dess rätta benämning vore helt enkelt ett sjapp. Men där satt han längst där inne helt ensam med ett glas, som hade något mörkt i sig. Han verkade fullkomligt patetisk, en gammal gubbe med långt ovårdat vitt hår, som på något sätt verkade fullkomligt övergiven, som ett strandat vrak. Samtidigt var det något bekant över honom, och något sade mig att jag borde känna igen honom, vilket jag dock inte gjorde, hur jag än försökte anstränga mig. Jag hade inget val. Jag måste gå fram till honom och känna honom på pulsen.

Han hade ingenting emot mitt intrång. Tvärtom verkade det som om det om något var vad han hade väntat på. Han föreslog mig nästan genast att jag skulle hålla honom sällskap med ett glas. Han bröt på något oidentifierbart utländskt språk, som verkade vara någon sorts blandning av tysk och fransk brytning. "Vad dricker ni?" frågade jag honom.

"Konjak. Nyttjar ni sådant?"

"Bara om jag blir bjuden."

"Då har ni kommit till rätt person." Och han såg till att jag genast serverades med ett likadant glas mörk konjak som han själv var försedd med, och jag drog den slutsatsen att den måste vara stark.

När jag satt så nära honom vid samma bord kunde jag syna honom närmare. Han var helt svartklädd från topp till tå, men det var något med klädseln han försökte dölja, som om det var något han skämdes för. Ganska snart såg jag vad det var. Han försökte dölja sin prästkrage.

"Jag ser att ni uppdragat min hemlighet," sade han när han förstod att jag genomskådat honom. "Ni har rätt. Jag borde inte synas på ett sådant här ställe. Men jag behövde nödvändigt ett glas, samtidigt måste jag uppsöka ett visst ställe, och så råkade det här stället ligga i min väg. Jag hade inget val. Jag måste begagna mig av dess tjänster."

"Men det är väl ingenting att skämmas för. Alla präster måste väl dricka nattvardsvin."

"Men jag har druckit hela livet och mest bara konjak. Det är inte alla präster som dricker sådant. Dessutom är jag ingen riktig präst. Hela jag är bara ett enda stort fusk, och det var med ett nödrop som jag alls beviljades något prästerligt sakrament och då bara den lägsta möjliga rangen."

"Så ni är abbe?"

"Ja. Jag är abbe, och det var det högsta jag någonsin uppnådde i alla mina måttlösa ambitioner och karriärsträvanden. Allt slutade på samma sätt, med nedlåtande tröstpris."

Plötsligt insåg jag vem det var. Jag borde absolut ha känt igen honom, men jag hade inte sett honom på väldigt länge, och han hade för länge sedan lämnat det offentliga livet, och nu var han nästan oigenkännlig, lika förändrad som en gammal käring kan vara från den sagolika skönhet hon en gång var som ung.

Han märkte att jag hade lyckats identifiera honom, han kände det väl på sig, och han sade genast: "Jag måste be er att hålla det för er själv att ni har sett mig här. Ni vet ju att jag inte alltid var sådan, och sådan som jag nu är borde jag aldrig visa mig utomhus."

"Men ni har ingenting att skämmas för."

"Jo, jag har allt att skämmas för."

"Absolut inte. Ni var den främsta i hela världen inom ert område, och alla avgudade er, i synnerhet damerna."

"Det var länge sedan. Det var den svagheten som drog ner mig."

"Vilken svaghet?"

"Damerna."

"Det är väl inget fel i att älska damer?"

"För mig blev det en last. Det blir det för alla män som blir beroende av sina kvinnor. Jag blev beroende av alltför många, och ändå känns det som om jag aldrig fick någon av dem. Den sista förslösade jag halva livet på att försöka vinna både lagligt och kyrkligt, och när vi äntligen fick tillstånd att gifta oss var det för sent. Det blev ingenting av med det. Om vi åtminstone var goda vänner en gång i tiden var vi när äktenskapstillståndet äntligen uppnåddes värre främlingar för varandra än om vi aldrig hade träffats."

"Var hon inte prinsessa?"

"Hon påstod till slut att det var den enda attraktionskraften för mig hos henne, att jag bara velat ha henne för hennes pengar och titel, för att tillfredsställa min måttlösa fåfänga. Jag fruktar att hon hade alltför rätt."

"Men ni fick ändå barn, och er första fru, om ni någonsin blev gifta, förblev väl alltid lojal mot er..."

"Allt vad jag gjorde i vårt förhållande blev fel och ledde bara till att vi fjärmades från varandra, och de barnen har jag ingen kontakt med."

"Inte ens er framgångsrika dotter?"

"Det är riktigt, hon har aldrig svikit mig, men hon lät sig helt fördärvas av det där monstret till musiker som korruperat hela musikvärlden och ämnar fördärva den med att förföra den till döds med sina blåa dunster till förföriska operor. Hon var lyckligt och rekorderligt gift med den bästa dirigenten i världen, som också var den som hjälpte fram och gjorde allt för den som sedan tog hans hustru ifrån honom. Jag borde där och då genast ha avbrutit all kontakt med det monstret, men jag kunde inte göra det för min dotters skull, och min egen svaghets fåfänga fjättrade mig vid honom utan att jag insåg, att han bara behövde mig och odlade min vänskap för att kunna utnyttja mig."

"Låt oss inte tala om honom."

"Nej, ju mindre sagt om den skitstöveln, desto bättre. En annan konjak?"

Det tackade jag inte nej till. "Men ni kan ändå inte förneka er själv rätten till kärlek och förvägra er själv livets allra bästa och mest naturliga sida?"

"Varför tror ni jag blev präst?"

"Det kan väl inte bara ha varit för att rymma till celibatet?"

"Sexuallivet blev mig en anfäktelse. I stället för att vidareutbilda mig och fortsätta utveckla mig som konstnär föll jag hela tiden tillbaka ner i det sexuella rövhålet och kunde inte avhålla mig från att uppmuntra nya sexuella förbindelser. Som konstnär blev jag fiende till min egen kropp. Jag märkte hur konsten och mitt arbete blev lidande av min överväldigande sexualdrift och fann det med tiden mer och mer nödvändigt att kämpa där emot med alla medel. Celibatet erbjöd den bästa möjligheten. Ändå fortsatte damerna att förfölja mig eller jag att förfölja dem, det var alltid ömsesidigt, och jag slapp dem aldrig, allra minst i biktstolen. Jag gled mer och mer över åt den uppfattningen att sexuallivet var musikens största och enda dödliga fiende. Vet du vad damerna sade om mig? En dag fick jag höra, att mitt pianospel betraktades som pianoonani. De jämförde alltså min konst med sexualmissbruk. Då gick det för långt. Då slutade jag ge konserter."

"Mitt på höjden av er bana och karriär. Ni var på toppen och er rangplats där har aldrig bestridits."

"Ändå stod Chopin så oändligt mycket högre. Han var kysk. Han var ädel. Hela hans personlighet var bara ädelhet, hela han var bara ädlaste guld, och det har aldrig komponerats ädlare musik än hans. Jag var bara en tattarpojke i jämförelse."

"Ändå är ni erkända som jämbördiga av musikhistorien, och det förhållandet kommer troligen aldrig att ändras. Ni kan inte förneka er själv eller förringa era insatser."

"Det är sant, att jag lyckats åstadkomma en och annan juvel på pianots område, men det mesta är bara, som damerna säger, pianoonani. Jag är rädd att jag aldrig slipper den stämpeln heller."

"De damerna som tänkte så var inte värdiga er musik."

"Då kommer vi till pudelns kärna, problemet med att kasta pärlor för svin. Allt konserterande handlar om det. Allt skapande handlar om det. Publiken förstår aldrig innebörden i vad man skapar. De uppfattar det, konstaterar det och glömmer det, som läxor som åker in genom det ena örat och ut genom det andra. I bästa fall kan en konstnär tillfredsställa sig själv, men han kan aldrig förvänta sig att bli korrekt förstådd av andra."

"Vem som helst kan förstå skönheten i sann musik."

"Ja, det var Chopin bra på. Jag var bra på det endast i undantagsfall. Jag beklagar att ni kände igen mig. Det hade varit bättre om ni inte gjort det. Allt jag vill är att bli ingenting. Det är det enda jag har kvar i livet att göra."

"Jag lovar er, det blir ni aldrig. Er musik kommer alltid att leva."

"Försök inbilla det någon annan. Jag har gjort hur mycket musik som helst som aldrig kommer att publiceras och ännu mindre förstås. I bästa fall kommer den att arkiveras i glömska. Chopin gjorde bättre ifrån sig med en begränsad produktion och kom undan med att dö i tid."

"Alldeles för ung."

"Men i stället ung för evigt. Kan någon människa önska sig något bättre?"

Han böjde sig ner över sitt glas, och jag förstod att han inte hade något mer att säga mig. Jag lämnade honom utan vidare i den obemärkthet som han faktiskt sökt sig till där, som om vårt möte aldrig hade ägt rum.

205. Ungkarlen

Hela världen beundrade honom, men ingen visste egentligen vem han var eller vad han var för en. Han levde enkelt någonstans och gjorde inget väsen av sig, medan hans arbeten efterfrågades i hela världen och var synnerligen uppskattade och beundrade. Det väckte min nyfikenhet, och jag beslöt mig för att söka upp honom.

Det visade sig att han levde ensam med sin mor, som han tog hand om. Han var enda barnet, och hans far hade dött långt tidigare, varefter han åtagit sig att fortsätta ta hand om sin mor, vilket han verkade vara helt tillfreds med. Han var anspråkslös till det yttre och behövde just inget mer.

Han tog vänligt emot mig och presenterade mig för sin mor, medan vad som intresserade honom hos mig var att jag intresserade mig för hemligheten med hans arbete. Han var världsberömd och föredrog ändå en blygsam miljö hemma ensam med sin mor, och även hans sätt var helt choséfritt och anspråkslöst, medan det slog mig hur lik han var Gustave Flaubert. De hade ju också båda samma förnamn, och de hade en annan stor sak gemensamt: de hade en abnorm förkärlek för realism.

”Det är kanske i själva verket min svaghet,” bekände han. ”Jag hade kunnat slå igenom ordentligt och bara producerat sådant som folk tyckte om och behagade dem, men jag kunde aldrig kompromissa med sanningen. Jag måste förmedla den så som jag såg den, och jag kunde inte förneka för mig själv vad jag faktiskt med mina egna ögon observerade.

Mina tavlor har alltid varit mera uppskattade än allt annat jag gjort, de är dekorativa och färgmättade och lämnar ingenting övrigt att önska, men jag kände alltid att jag kom närmare livet och dess verklighet genom mina färglösa illustrationer.

Ibland fick jag fan för dem, och engelsmännen blev upprörda och chockade över hur jag blottlade deras missförhållanden med världens värsta slum – de kunde inte acceptera att de som världens största och ledande stormakt samtidigt led av världens djupaste och svåraste misär och fattigdom. Men mina arbeten sålde bra, så det blev aldrig några problematiska konsekvenser.”

”Vilka av era arbeten sätter ni främst?”

”En omöjlig fråga. Svaret måste bli, att ju större realism, desto bättre arbete. Ändå är samtidigt många av mina bästa och mest realistiska arbeten baserade enbart på myter och fantasier. Vilka skulle ni själv anse som mina bästa arbeten?”

”Era illustrationer av Dante och Bibeln.”

"Det är mina mest omfattande arbeten men kanske även mina mest realistiska, fastän de är helt fantasibetonade. Ingen vet hur Jesus såg ut, och därför har jag avsiktligt undvikit att försöka porträttera honom, medan Rembrandt var djärvare och lyckades bättre – hans bilder av Jesus är de mest övertygande som gjorts. Däremot kände jag mig helt fri när det gällde att fånga Dantes visioner. Fastän hans inferno övergår alla gränser för det absurda och otroliga, så är det ändå en extrem realism han gör sig skyldig till i beskrivandet av denna otroliga värld av absurditet. Det tilltalade mig, och min strävan efter att förverkliga hans makabra mardrömmar blev kanske mitt livs mest passionerade ambition. Det var nog min största utmaning som konstnär. Hans skärseld och paradiset presenterar inte alls samma utmaning, de utgör bara en tiondel av det arbete jag lade ner på hans inferno, och det är bara snälla illustrationer. Men hans helvete gav mig blodad tand på heltid."

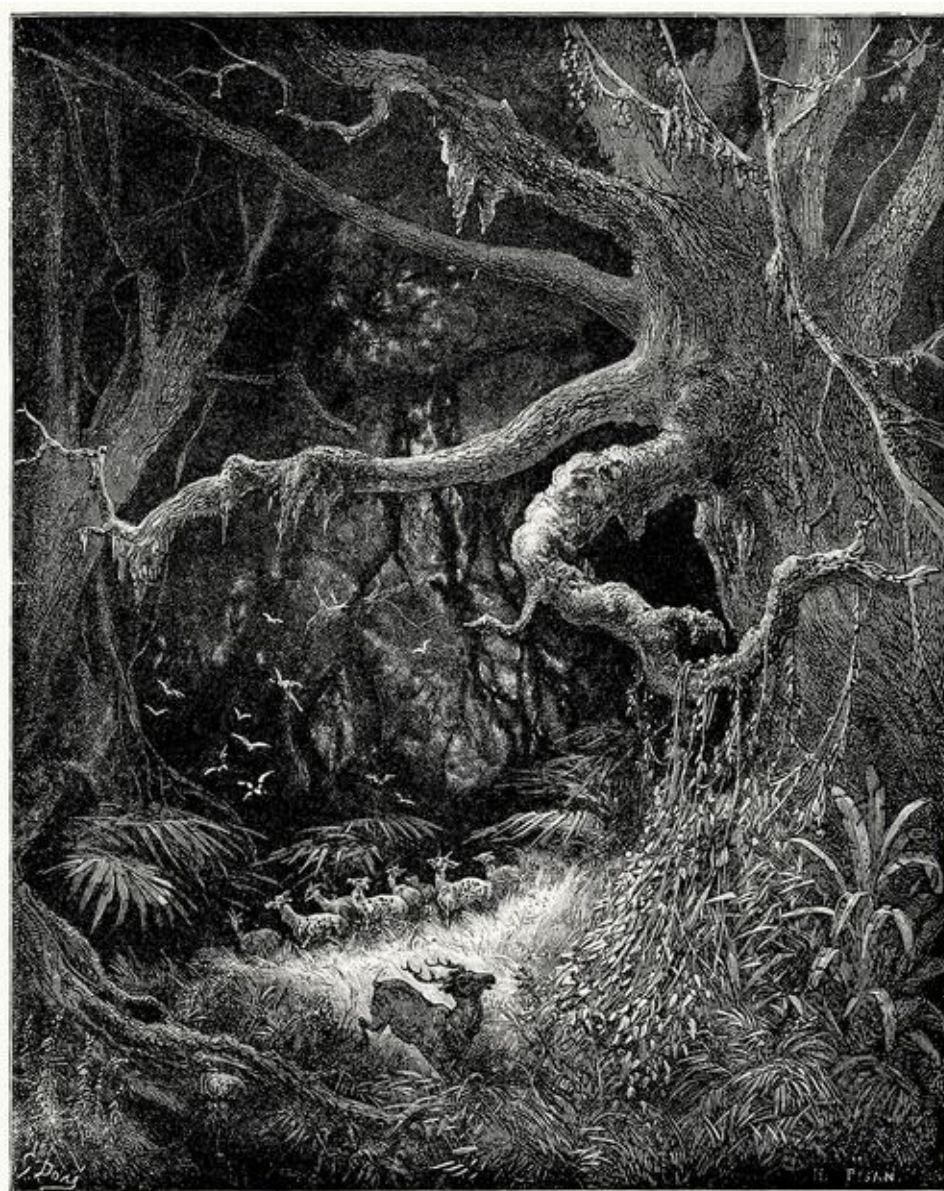
"Många har anklagat er för satanism genom ert passionerade intresse för det makabra och mörka."

"Jag är konstnär, inte religiös. Jag tjänar verkligheten, inte religionen. Att min konst är dramatisk gör den inte satanistisk. Satan är en lika mytologisk figur som alla grekiska gudar och hedniska avgudar, de österländska religionerna kryllar och myllrar av monster och demoner, som framställs livligt överallt men bara som en del av det verkliga livet, där drömmarna är en av de mest väsentliga faktorerna. Att stämpla Satan som en ond makt och fördöma allt som har med hans väsen att göra är en sjuklig förträngning och hämning som bara kan inverka skadligt på livet, som vilken sjukdom och vilket förtryck som helst. Där kommer vidskepelsen in i bilden, den mest formidabla och skadliga mentalsjukdomen av alla."

"Bland era andra mest förtjänstfulla verk måste jag framhålla era lyriska illustrationer till "Atala"."

"Det gläder mig att ni påtalar dem. Där har jag frossat i att försöka fånga naturens magi i min konst. Ja, jag är själv mycket nöjd med dem. De är inte alls kontroversiella, bara vilt romantiska, då min strävan har varit att låta naturen blomma ut och ge den helt fria tyglar i konsten i trots mot alla mänskliga försök att förslava och kontrollera den. Det kommer människan aldrig att lyckas med. Naturen kommer alltid att vara människans främsta och viktigaste lärare, och hon kommer aldrig att lära sig av naturen, då naturen alltid vet bättre och ligger före. Människan är värdelös och ett intet mot naturen, och det enda som kan rädda människan från hennes egen självdestruktivitet och obotligt suicidala läggning är när hon böjer sig för naturen och lär sig en smula ödmjukhet. Människans brist på ödmjukhet är orsaken till allt hennes fördärv."

"Ni är en av vår tids mest produktiva konstnärer, ni tjänar förmögenheter på er konst, och ändå föredrar ni att leva obemärkt och undanskymt och ensam med er mor. Vad driver er till detta exkluderande av nästan allt i livet utom er konst?"

”Vem kan bli klok på den kreativa driften? Det är alltid den som drivit fram människan. De flesta faller undan för de animaliska drifterna, men de intellektuellt kreativa drifterna kan vara så oerhört mycket starkare och mera betydelsefulla. Vad betyder biologisk barnalstring i längden utom överbefolkning och slumsamhällen i omänskliga industrighetton av bara sjuklig och skadlig onaturlighet, som bara gör människan till naturens och allt livs fiende nummer ett? Se i stället på betydelsen av all filosofi, den platoniska kärleken med dess livsideal, odlandet av de ädla konsterna med deras skönhet, det är sådant som visat vägen för mänskligheten och fört den vidare och inte meningslös kopulation in i absurdum. Kalla mig misantrop om du vill, men det är jag av kärlek till mänsklighetens ljusare och konstruktiva sidor, medan jag bara kan förakta all tarvlighet, låghet och vulgaritet.”

Han stod på höjden av sin livsgärning och hade hur många nya uppgifter och uppdrag som helst, när han plötsligt rycktes bort genom en hjärtattack vid bara 51 års ålder.

206. Filmskaparen

Jag träffade honom innan han dog. Han var inte alls bruten, utan tvärtom verkade han mera vital än någonsin med sitt vanliga glädjespridande sätt, då hela han nästan hela livet hade liksom sprudlat av entusiasm och haft det som sin omisskännliga och karakteristiska utstrålning. Få hade ju som han bidragit till filmens utveckling i Europa med sina banbrytande produktioner av den första operan som ljudfilm och sin hisnande vidareutveckling av kamerans användbarhet särskilt i åkningar – det var egentligen bara Hitchcock som kunde jämföras med hans tekniska innovationer inom konsten. Men Hitchcock fastnade i thrillerfacket, medan hans nästan jämnårige kollega från Frankrike-Tyskland bredde ut sig inom alla områden, inte minst komedins, där Hitchcock ingenting hade att göra, och visade sig förmögen till att även åstadkomma den kanske mest fulländade tragedin i filmhistorien. Vi återkommer till det senare.

Jag var rädd för att missa honom, för jag visste att han var illa ute efter sitt livs mest katastrofala nederlag, som drabbat honom i hans allra innersta och heligaste, och jag förvånades över hans fulländat bibehållna jämvikt. Mitt besök gladdde honom, och jag kände det som så att han inför mig kände sig äntligen stå inför en människa för vilken han kunde tala fritt och utgjuta hela sitt till döds sårade hjärta.

”Jag vet vad du vill, och jag tänker inte göra dig besviken. Säg till om jag tröttar ut dig eller överväldigar dig, för jag vill inte på något sätt missbruka din välvilja.

Jag förmodar att du vet vad som har hänt, för annars skulle du knappast uppsöka mig. Jag har slaktats. Min själv har slaktats. Det är hela historien. Rent ytligt kan det tyckas, att det är väl ingenting att en film blir nerklippt, det händer ju hela tiden, och det måste göras, för att en film skall göras kommersiellt gångbar, om den inte är det av sig själv, och mitt brott var just att min största och mest ambitiösa film inte var det av sig själv, trots alla samtidens mest framstående skådespelare som Martine Carol, Peter Ustinov, Anton Walbrook och många andra, och jag har alltid undrat vad jag gjorde för fel, om jag gjorde något. Kanske var det manuset som inte tilltalade den kvinnliga publiken, filmen handlade ju om en kvinnas förfall och undergång, och då den är så detaljerad kan jag förstå att många kvinnor kan ha tagit illa vid sig; men det hade redan gjorts många filmatiseringar av Lola Montez’ historia och öde, hennes rykte som framgångsrik kurtisan var en legend redan på 1800-talet, till och med Franz Liszt hade ju haft henne och älskat henne, så jag kom egentligen inte med någonting nytt. Jag bara tillförde legenden sagolikt luxuösa

uppsättningar, broderade ut den med ett praktfullt bildspråk och inramade henne med filmhistoriens mest praktfulla glans i spektakulär form, och i min version gick hon ju inte ens under. Det var inget fel på min film, den är tekniskt och formmässigt perfekt, men ändå slaktades den av producenterna till oigenkännlighet bara för att den skulle dra mera publik. Ursäkta mig, men det var det totala helgerånet, och som det är nu, filmen stympad till ett menlöst kadaver, kan den aldrig återställas till sitt ursprungliga skick. Jag vet, jag är långt ifrån ensam om detta öde, David Wark Griffith råkade ut för det gång på gång, och i synnerhet Erich von Stroheim fick väl aldrig ens fullborda sina filmer, och blev de fullbordade blev de lika stympade som gamla grekiska torsolämningar av vad som en gång var den tidens ädlaste skulpturer. Jag klagar inte, men jag måste beklaga att sådant ansågs nödvändigt. Och jag vet att jag är långtifrån ensam. Egentligen har väl alla de mest framstående konstnärer alltid utsatts för denna kränkande behandling genom stympning, som när Vatikanen krävde av Michelangelo att han måste sätta byxor på alla sina nakna skönhetskroppar i "Den yttersta domen", och som när Rembrandt fick sitt mästerverk "Nattvakten" refuserat och vägrat därför att den var alltför spektakulär, som en teaterfinal istället för ett konventionellt grupporträtt, och så vidare. Blev inte Gustave Flaubert ställd inför rätta för realismen i sin romantiska roman "Madame Bovary"? Blev inte både Verdis "La traviata" och Puccinis "Madame Butterfly" utvisade vid sina premiärer, operalitteraturens två vackraste operor? Varför måste mänskligheten vara så urbotad dum att den inte kan acceptera det självklara i överlägsen konst?

Jag kan medge att "Lola Montez" kanske inte är min bästa film, men den gjordes bara av kärlek, det var min första färgfilm jag lade allt mitt yrkeskunnande ner i den efter trettio års hängiven tjänst i filmkonsten, och jag hade trots allt många äss bakom mig, som filmatiseringen av Smetanas opera "Brudköpet", Goethes roman om Werther och flera franska filmer. Överlag trivdes jag bättre med att filma för Frankrike än för Tyskland, även om jag började för Tyskland, men allt förstördes ju i Tyskland redan 1933 när nazisterna påtvingade sin hänsynslösa diktatur, som för alltid måste svärta ner all tyskhetens rykte och minne. Ingenting kan ursäkta en överlagd våldtäkt på kulturen, och det var vad Tyskland genomförde metodiskt under tolv fasansfulla år av totalitärt förtryck. Nej, det kan jag aldrig förlåta dem. Sedan kan man diskutera Frankrikes ställning under den tyska ockupationen. Pétain blev ju i princip avrättad åtminstone bildligt för att han gick in för att samarbeta med tyskarna, och det finns väl ingen som kunnat försvara honom, men han gjorde trots allt vad han fann vara bäst för Frankrike. Alternativet hade varit en ännu hårdare behandling av tyskarna för Frankrikes del, han var en veteran från första världskriget och en erfaren strateg, och han tänkte strategiskt med Frankrikes bästa för ögonen hela tiden. Efter det förkrossande nederlaget hade Frankrike ingenting att säga till om mot tyskarna, och Pétain försökte ändå finna den mjukaste vägen ut för sitt land för att skona det så mycket som

möjligt. Som sagt var, ingen kan försvara honom, allra minst jag, men hela sanningen bör noggrant dokumenteras och framläggas, då många försonande omständigheter bör få komma till tals. Jag kan inte göra någon mera film, men min son kanske kan ta på sig uppgiften långt efter mig att sammanställa den nödvändiga fullständiga dokumentationen.

Och varför skulle jag då inte kunna göra mera film? Vem kan mera fortsätta slåss efter Waterloo? "Lola Montez" var mitt livs yttersta och största ansträngning, och hon stympades till oigenkännlighet. Jag är fortfarande i min bästa ålder, men min moraliska energi är ruinerad. Jag orkar helt enkelt inte längre. Det var idealismen som alltid förde mig vidare, "Lola Montez" var dess yttersta manifestation, och en sådan våldtäkt kan ingen idealism överleva."

"Varför blev Smetanas "Brudköpet" er enda stora musikaliska film?"

"Bra fråga. Jag har för stor respekt för musiken. Den lever sitt eget liv, och blandar man den med film riskerar den att ta över och dominera hela filmen, som väldigt mycket filmmusik gör. Därför var jag alltid noga med att hålla filmmusiken på avstånd eller i skymundan för filmen, då det viktigaste för mig alltid var själva bildspråket, bilderna, skeendet och personerna, med ett undantag, och det blev kanske min bästa film. "Brev från en okänd kvinna" är en ganska obskyr novell av Stefan Zweig, en udda episod, en författare får ett brev från en okänd kvinna varvid hon framlägger sitt livs långa kärlek för honom, han läser brevet intresserat i hopp om att kunna förstå vem hon kan vara, men när han kommer till slutet av brevet kan han fortfarande inte förstå vem hon var. Han lägger brevet till handlingarna som en okänd tillfällig förbindelse, och så är det inte mer med det. I filmen omvandlade vi honom till en pianist, och det är hans musik som leder till att hon blir kär i honom. Då hade vi redan börjat smycka ut legenden, så lade vi till hennes make, historien om duellen, hans betjänt, som vi gjorde stum, och andra detaljer, allt för att höja känsligheten i relationen, och som musik använde vi ett av Franz Liszts bestående stycken, hans "Un sospiro", ett av de få stycken av honom som kan mäta sig med Chopin, som han var hopplöst underlägsen i allt. Filmen blev ett erkänt mästerverk, men det blev väl den enda film efter "Brudköpet" där jag lät musiken dominera hela filmen – utan den musiken hade filmen blivit samma anonyma episod som Stefan Zweigs novell och helt utan innerlighet och känslighet, vilket är vad som gör filmen."

"Men ni kan inte bara lägga av. Ni erkänner ju själv att ni ännu är i er bästa ålder."

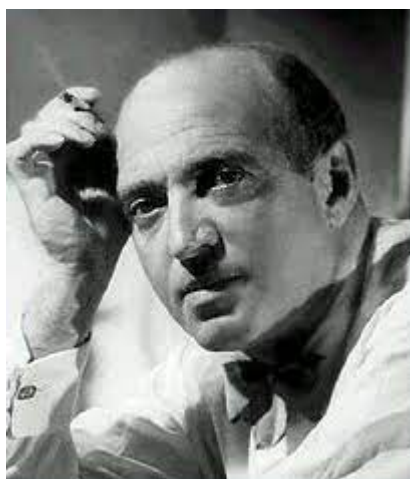
"Mitt hjärta säger mig att jag inte kan överleva mitt Waterloo. Fördelen är att jag då slipper bli gammal som George Méliés, som i ålderdomen påträffades sälja av rekvisita på gatan från sin sedan länge nerlagda filmstudio bara för att nödortfäktigt överleva, och han var ändå en av filmhistoriens mest betydande banbrytare.

En annan olycklig filmidealist faller mig också i minnet. Det gjordes en intagande engelsk film om honom, uppfinnaren Robert Friese-Greene, som

kanske var före Edison i sitt patent på den kanske första fungerande filmkameran, som på gamla dagar infann sig vid en filmkonferens där han ställde sig upp och anklagade alla filmmogulerna för att förstöra filmen med att kapitalisera den och omvandla den till en industri som måste tvingas gå med förtjänst eller annars skrotas med alla icke lönsamma filmer, utan hänsyn till alla idealister som givit sina liv för filmen som magisk konststart. Allt som har med pengar att göra korrupperar, och om konst i vilken form som helst kommer att handla mer om pengar än själva skapandet, så är den konsten förlorad och blir i själva verket värdelös – vad den vinner i penningvärde förlorar den i skönhets- och evighetsvärde. Det är detta som den gamle hjärtsjuka uppfinnaren vänder sig mot i en hopplös protest mot filmens kapitalisering. Om jag dör i förtid slipper jag bli så patetisk.”

Som han verkade trött och klart hade uttömt sig med det väsentligaste av vad han hade att säga var det lämpligt att avbryta mitt besök där. Han dog kort därefter, endast 54 år gammal, och åtminstone jag visste att det var av brustet hjärta.

Max Ophüls egentliga namn var Maximilian Oppenheimer, 1902-57, hemma från Saar mellan Tyskland och Frankrike, av judisk familj. Filmen ”Brev från en okänd kvinna” med Joan Fontaine och Louis Jourdan är från 1948 och var hans första amerikanska film av tre. Filmen om Robert Friesse-Greene heter ”The Magic Box” (på svenska ”Det mörka rummet”) från 1951, i vilken alla den tidens ledande engelska skådespelare deltog inklusive Laurence Olivier. Hans son kom att göra den fullständiga dokumentärfilmen om Vichyregimens egentligen omständigheter och hur det kom sig att Pétain och andra tog den ställning de tog, varigenom de faktiskt offrade sig själva och det medvetet. ”Brudköpet” gjordes 1932 och ”Werther” 1938.

207. *Den musikaliske statsmannen*

"Hur kom det sig att ni alls gav er in på politik? Det låg ju inte alls i linje med er verksamhet."

"Ändå var det helt naturligt. Jag kunde inte annat. Mitt land behövde mig, och jag kunde göra en insats. Jag hade både pengar och kontakter, så det var bara att ge sig hän. Det var inte det bästa jag någonsin gjort i mitt liv, men det var nog det nyttigaste. Jag kunde ju ändå göra en hel del för mitt land, mest tack vare att jag redan var så välkänd. Plattformen kunde inte bli bättre, och startrampen formligen inbjöd mig med sina möjligheter. Dessutom var jag inte ung längre och hade gjort mina erfarenheter som tämligen världsvan, riskerna att begå misstag var minimerade genom mitt veteranskap, så det kunde faktiskt inte te sig mera naturligt."

"Såg ni inte riskerna?"

"Vilka risker?"

"Inget verksamhetsområde är farligare än politiken."

"Som sagt, mitt land behövde mig, och jag kunde göra en insats. Jag hade varit en knöl om jag inte hade gjort det."

"Och ni lyckades, trots det ytterst känsliga och riskabla läget."

"Jag kände president Wilson. Jag visste att jag kunde lita på honom. Han var en gammal väderbiten och högt kultiverad skollärare, och ingen var mera intresserad än han av att bygga ett nytt demokratiskt Europa efter alla diktaturernas fall. Han såg sin möjlighet till politisk storstädning efter Tysklands, Österrikes och Rysslands fall, och jag såg min möjlighet att med hans hjälp äntligen återge mitt land dess självständighet och oberoende efter 125 års förtryck och politisk rättslöshet. Vi förstod varandra och arbetade bra tillsammans i vårt brinnande intresse för samma idealism, och därför lyckades vi."

"Och ni blev ert lands första premiärminister."

"Jag bad inte om det. Det bara blev så. De erbjöd mig ansvaret, och jag accepterade det för mitt lands skull. Äntligen kunde jag göra något för mitt land! Det hade jag aldrig kunnat göra tidigare."

"Utom som musiker."

"Vad betydde det? Inte heller det hade jag egentligen velat från början. Jag var en vanlig pianolärare, ingenting annat, och så blev jag anmodad att börja konserterna. Eftersom det gick bra var det bara att fortsätta. Jag hade aldrig haft en aning om att det skulle ge mig så mycket pengar som det gjorde med tiden, jag blev helt överväldigad av de ofattbara inkomster detta gav mig i Amerika, och jag tänkte genast, att om jag tjänar så mycket pengar bara på att uppträda så måste ju detta ge mig ett ansvar, och de pengarna måste användas rätt. I och med min möjlighet till politiskt engagemang genom president Wilson kunde jag börja använda min sanslösa rikedom konstruktivt. Man kan ju inte göra någonting politiskt utan pengar."

"Ni har aldrig varit rädd i den politiska världen? Den är ju full av livsfarliga försåt, som världens största minfält."

"I och med det första världskrigets avlutande hade de värsta krafterna laddat ur sig. Europa låg i ruiner och behövde byggas upp. Detta var nu allas intresse i stället för att avreagera sina aggressioner genom våld. Ja, det var ett minfält, särskilt genom Tysklands och Rysslands mycket vanskliga vacuumsituationer, där egentligen bara anarkismen frodades, så visst fanns det risker och faror. Men mitt land var som en livbåt som det gällde att styra ut ur det brinnande världshavet, och vi hade inga lik i lasten, vi hade inga politiska övergrepp bakom oss, vi hade inte varit någon skurknation då vi inte ens fått vara någon nation, utan vi hade bara vår martyrgloria sedan sekler tillbaka. Så det var bara att fatta ett fast grepp om rodet och styra oss ut till friheten på ett hav som måste lugna ner sig."

"Och när det lugnat ner sig och ni fått igenom era reformer lämnade ni över rodet åt andra och återvände till musiken."

"Jag kände att jag hade gjort mitt och allt jag kunnat för mitt land under omständigheterna, och det var ju musiken jag tillhörde."

"Och det har musiken varit er tacksam för. Ni var väl i stort sett hyllad världen över som dess ledande pianist."

"Alla delade inte en sådan mening. Många tyckte att jag hanterade de gamla mästarna på ett självsvåldigt sätt, att mina tolkningar skilde sig från de traditionella, och att jag var alltför tekniskt avancerad för att vara riktigt konstnärligt övertygande, men jag måste insistera på fullständig tolkningsfrihet när det gäller vilken musik som helst av vilken mästare som helst. Den första riktigt noggranna tonsättaren var Beethoven, som gav noga instruktioner för tolkningar av hans musik framför allt genom implicit metronomisk rytmmarkering, och jag vet inte om detta var så lyckat egentligen. Därmed försåg han sin musik med något av en tvångströja. Schubert var motsatsen. Han angav bara de traditionella italienska tempobeteckningarna och gav inte ens några föredragsanvisningar för dynamiken. Ingen har därigenom gett sina uttolkare så stor frihet som han, och därför är hans musik så svårtolkad. Det är inte helt bra det heller. För att kunna spela Schubert rätt måste man förstå honom och känna in hans egna känslor i musiken, vilket är ytterst svårt. Det väsentliga i hans musik finns därför nästan alltid så att säga 'mellan raderna'".

"Vem föredrar ni?"

"De ingår båda i musikens höjdpunkt, som de utgör tillsammans med Mendelssohn och Chopin."

"En del har betecknat er som en direkt fortsättning på Chopin."

"Han var för överlägsen. Det har aldrig skrivits en renare pianomusik än hans. Hans förfining kan aldrig överträffas. Om det finns någonting i mitt liv som jag kan vara stolt över är det att jag anlitades som redaktör för utgivningen av Chopins samlade verk, med anteckningar och kommentarer och minutiös granskning av manuskripten – flera av styckena förekommer ju i mer än en version. Vem var det som sade, "Jag skulle ge alla Beethovens symfonier för bara en ballad av Chopin!"

Jag förstår honom, och han hade rätt! Franz Liszt var en översittare i jämförelse, som mera ägnade sig åt effekter än åt musik, och tyvärr har också jag delvis gått i den fällan. Efter mig kommer min musik knappast aldrig mer att framföras.”

”Inte ens er Polonäs-Fantasi?”

”Jo, möjligen den, men mina symfonier och operor kommer nog att glömmas genast. Jag har väl komponerat nästan lika mycket som Tjajkovskij, men ytterst litet av detta kommer att överleva, medan vartenda litet stycke av Chopin kommer att bestå som av renaste guld.”

”Ni vill ge den pianistiske interpreten maximal frihet, och det har många av era kolleger haft invändningar mot, främst tyska pianister som Wilhelm Backhaus och Wilhelm Kempff. Har ni några invändningar mot någon av era världsberömda kolleger?”

”Absolut inga som helst. Somliga av dem har visserligen sina svagheter, Artur Rubinsten till exempel fastän han har kanske världens högst utvecklade och fina anslag, har en fäbless för att posera, liksom många andra pianister, med Liszt som främsta praktexempel, och de tyska pianisterna har jag absolut högsta respekt för – jag kan aldrig nå upp till deras nivå. Men den pianist som jag nog har högst respekt för av alla är Vladimir Horowitz. Ingen pianist är noggrannare än han. Han menar sig inte vara värdig att framföra någon mästares musik om han inte först fått bekanta sig och spela igenom hela hans produktion. Motsatsen därvidlag är Sergej Rachmaninov, som inte kan spela någon annan musik än sin egen. Där har du de båda ytterlighetspolerna.”

”Låt oss återvända till min första fråga, som ju är särskilt intressant genom det aktuella nuläget i politiken. Ni har ju ombetts att återuppta premiärministerposten i er regering, fastän ni är över 75. Hur känns det? Var det inte svårt?”

”Det är samma sak nu som 1919 – mitt land behövde mig. Då kunde jag göra en väsentlig insats för att försäkra mitt land om fullständig frihet och oberoende med hjälp av president Wilson i Versaillesfreden, och nu sitter vi i klistret igen – min regering är fördriven och tvingad i exil, och då tillfrågades jag om jag kunde återuppta bördan, åtminstone som moralisk kraft och galjonsfigur. Om mitt land kallade på mig kunde jag inte säga nej. Nu sitter vi i en ömklig sits i Anvers, men Belgien och Frankrike är inte säkra de heller, det är att befara att tyskarna också kommer att välla in och förstöra allt här, och då återstår bara London. Det är väl dit min exilregering blir tvungen att flytta när krisen kommer, och Churchill är inte den som kommer att ge sig mot tyskarna.”

”Så ni är optimist trots allt?”

”Nej, det är jag inte. Detta krig kommer att bli mer än dubbelt så förskräckligt som det förra, och frågan är om mitt land någonsin kommer att kunna resa sig mer, såsom tyskarna far fram där. När Sigmund Freud flydde i exil till London fick han frågan vid sin ankomst: ”Tror ni det här blir det sista kriget?” Han svarade lakoniskt: ”Detta blir *mitt* sista krig,” och dog inte långt efteråt. Det kommer jag också att göra.”

"Ändå kämpar ni vidare som ert lands premiärminister fastän ni är 80 år gammal. Vad är det som driver er? Är det musiken, viljan eller plikten?"

"Bra fråga. Som politiker har jag alltid känt mig maktlös och ändå försökt göra vad jag kan. Det är väl någon sorts inre drivkraft som alltid tvingat mig till att arbeta på som genom någon sorts inre moralisk och naturlig plikt. Men jag tror att det är högre krafter än politiken som är avgörande för världens öden, mot vilka krafter inga mänskliga viljor eller politiska ansträngningar räcker till. Detta har alltid alla diktatorer varit blinda för, de har aldrig velat förstå ödet och dess karmiska oavvislighet, och därför har de alltid tagit en ända med förskräckelse – det värsta man kan råka ut för som människa är den dödsfällan att inte kunna inse och erkänna när man har fel, och genom det självbedrägeriet har de flesta fallit på eget grepp. Det kommer Hitler och Mussolini också att göra. Om du lever får du se."

"Och ni."

"Nej, det tror jag inte."

"Tror ni inte att er ansvarskänsla och er kärlek för ert land, som ni gjort så mycket för inte minst politiskt fastän ni bara var en pianolärare, kan hålla er vid liv tillräckligt länge för att ni ska få se ett slut på detta diktatoriska helvete som världen nu är utsatt för?"

"Man kan ju alltid hoppas, men om det var något politiken lärde mig från början var det att inte önsketänka. Man kan inte vara politiker om man inte är realist. Tappar man realismen och orienteringen i verkligheten måste man gå förlorad som politiker. Men det är just det som drabbat hela världspolitiken i vår tid. När världen spårade ur 1914 gick all distans, all politisk nykterhet, all förnuftig realism förlorad. Till och med musiken spårade ur, som om den direkt påverkades av det universella haveriet – Arnold Schönberg var en lovande och skicklig musiker och lovade bli världens främsta, när han 1914 engagerades av kriget som militärörkesterdirigent och aldrig mera komponerade någon vacker musik utan ansåg sig böra följa tidens tecken och bara komponera detta syntetiska matematiska nonsens av antimusikalisk melodilös och formlös rappakalja som aldrig mera kunde låta bra, och många följde hans exempel – även Stravinskij, Bartok och Hindemith förföll till det musikaliskt omänskliga, så att ingen av dem ens kunde komponera någon filmmusik. Jag vet inte vad som hände. Ingen ville ju ha det kriget. Alla försökte stoppa det. Allt gick fel, och ingen kunde göra något åt saken när det väl spårat ur. Tyska kejsaren skyllde på sina generaler och sade, att om hans mormor hade levat hade hon aldrig tillåtit detta. Hon var ju hela Europas mormor, drottning Victoria av England. Tsaren försökte stoppa kriget i sista stund, men då var det för sent att återkalla mobiliseringen, som hans generaler redan satt i gång. När Serbien besvarade Österrikes hårda ultimatum gick Serbien med på varenda punkt i detta ultimatum, till Österrikes stora förvåning, utom en enda, då Serbien ville hänskjuta fallet Princip till den internationella domstolen i Haag i stället för att utlämna honom till Österrike. Denna enda punkt angav Österrike i kortsynt småaktighet som anledning till att vägra acceptera Serbiens nästan allomfattande

tillmötesgående. Småaktighet, kortsynthet, nationell egoism, politisk blindhet, ingenting kan ursäktas alla dessa ansvariga politikernas uraktlåtenhet att förhindra det första världskriget, utom kanske den mänskliga faktorn att ingen av dem var någon musiker."

"Menar ni att musiken står över politiken?"

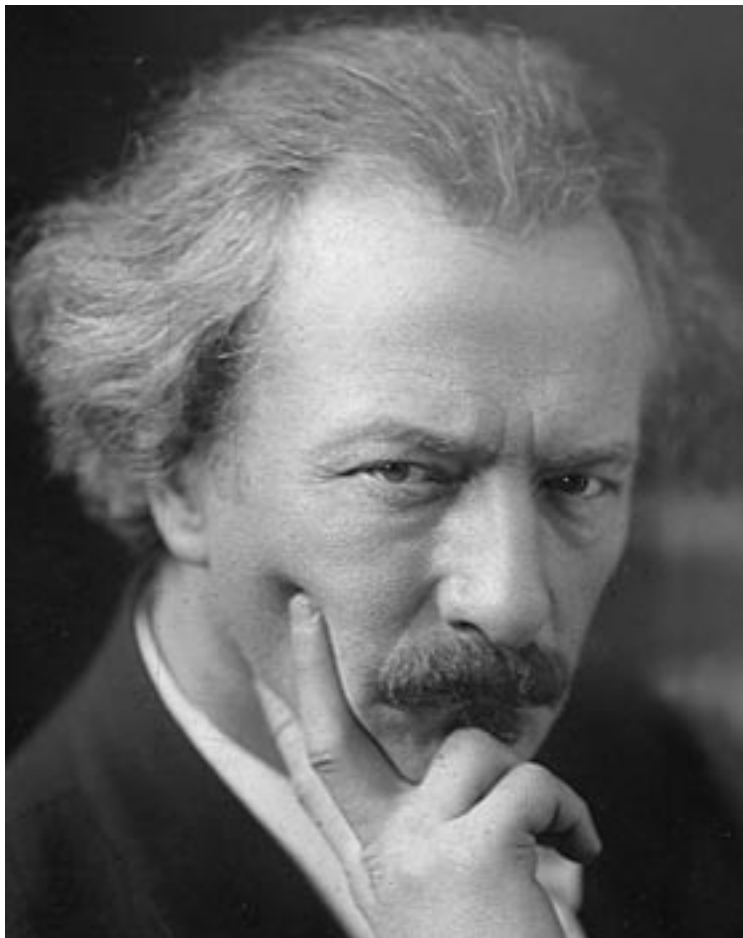
"Det mänskliga förnuftet räcker aldrig till. Det finns inget bättre komplement än musiken."

"Och då menar ni väl att vi ännu idag lider av konsekvenserna av 1914 års världsurspårning genom detta nya världskrig?"

"Det är en ond kedjereaktion av omänsklighet, gudlöshet, den politiska ofelbarhetens och envishetens självdestruktiva skygglappar, och så vidare. Man kan känna sig frestad till att dra den slutsatsen att djävulen tog över världen, men faktum är att Gud gick förlorad. I stället har vi en universell skenande dårskap som styr allt i blindo utan att någon kan förstå vad som händer eller själv vet vad han gör."

"Men ni vet vad ni gör."

"Ja. Jag spelar piano."

Ignacy Jan Paderewski, 1860-1941.

Ignacy Jan Paderewski (1860-1941) blev det fria Polens första premiärminister genom Versaillesfreden 1919 och ägnade sig i fyra år åt att säkra Polens självständighet och status som fri nation med även en omfattande reformverksamhet. Hans befattning var ministerpresident, vilket kan definieras både som premiärminister och president. När Polen angreps 1939 nödgades regeringen gå i exil och började verka som exilregering till att börja med i Frankrike och Anvers för att senare flytta till London. Det nya polska politiska nödläget kallade Paderewski tillbaka till politiken, och han blev på nytt dess ministerpresident. Han fortsatte dock att konserterna och var på turné i Amerika när han i juni 1941 insjuknade och dog efter två dagar i lunginflammation, 80 år gammal, en musiker och politiker som stupade på sin post.

208. Violinisten

Jag sökte upp honom enkom för att han visste mer än de flesta andra om sin tids mest ledande personligheter på området, han höll dessutom på att bli gammal, och då risken förelåg att hans minnen inte skulle förbli tillgängliga så värst länge till, så jag tog chansen. Det visade sig att min oro inte hade varit befogad. Han var helt frisk och klar och stod gärna till tjänst med att berätta om både sina bästa och mest sorgliga minnen.

Jag vågade då gå direkt på den ömmaste punkten och frågade rent ut: "Kommer läkarvetenskapen någonsin att kunna förstå och definiera vad som egentligen hände med Robert Schumann?"

"Min vän, du är djärv nog att genast våga angripa mig på den ömmaste punkten. Du måste ha vetat mycket väl att jag hörde till dem som stod allra närmast Schumann, utom jag var det väl bara Clara och Brahms som kom honom ännu närmare, och risken med ditt djärva angrepp är att jag aldrig skulle kunna tala färdigt om honom. Clara grät ihjäl sig för resten av sitt liv efter hans bortgång, och inte ens Brahms innerliga och ömma tillgivenhet och kärlek för henne kunde trösta henne. Han gjorde stora uppoffringar för att hjälpa henne, hon var ju änka med sju barn som hon själv måste försörja som konsertpianist, vilket praktiskt taget var omöjligt på den tiden, och hans största offer för henne var sin egen lycka. Han försökte faktiskt även hjälpa henne moraliskt med att bevisa för henne att hans kärlek till henne inte ställde några som helst anspråk på henne med att genomföra en förlovning, men den varade inte särskilt länge. Ingen man kan förlova sig om han älskar en annan, och hans livs enda kärlek var Clara Schumann. Han dog ju strax efter henne vid bara 63 års ålder."

Schumanns sjukdom? Nej, ingen kommer någonsin att kunna begripa sig på den, och allra minst läkarvetenskapen. Själv trodde han sig vara metallförgiftad kanske av kvicksilver, och den möjligheten kan inte uteslutas att han under yngre år kan ha fått en släng av en misstänkt syfilis och då kan ha tillgripit kvicksilver som absurt medikament, men något sådant har aldrig kunnat beläggas. Läkarna har velat diagnosticera honom med manodepressivitet, han hade ju redan tidigt i tjugooårsåldern svåra depressioner, men vilken älskare har inte det, och det fanns ingen större älskare än Robert Schumann. Han älskade alla han kom i kontakt med, och de var många, i synnerhet i yngre år, och då mest yngre män, lika granna som han själv. Han var den grannaste av alla, särskilt i själen, och det hörs på hans musik. Har det någonsin komponerats grannare pianomusik än hans Karneval och hans tidiga fantasistycken? Och den grannheten höll i sig så länge han höll i gång. Chopin är finare och ädlare och utvecklade en mer raffinerad teknik, medan Schumann är mera robust men också mera omedelbar och innerlig. Både Schumann och Chopin fortsatte där Schubert slutade men på olika sätt, båda fortsatte Schuberts utveckling av melodiken, men Chopin kryddade sin produktion som en utsökt mästerkock med vad hans egen lärare kallade för 'oegentligheter', medan Schumann inte drog sig för att upprepa en god idé i det oändliga utan att utsätta den för utsmyckningar. Därför är Schumann mera direkt, medan Chopin excellerar i utsvävningar som den finaste av alla drömmare. Det enda Schumann inte tålde var händelser mot musiken, och därför bröt han både med Liszt och Wagner. Det gjorde jag också och med besked."

”Vad var det för fel på Liszt och Wagner?”

”De hade ingen distans och ingen självkritik. Wagner i synnerhet trodde att han liksom Beethoven bara kunde åstadkomma ofelbar musik. Eftersom Wagner var kompositören måste musiken vara överlägset ofelbar, för Beethoven blev det så av naturen, men Wagner var inbilsk och en omänsklig ofelbar diktator, för vilket Liszts dotter dyrkade honom och gärna gick med på att överge sin man för Wagners skull, när Wagner så det krävde. Han var hänsynslös i sina relationer, och Hans von Bülow var ändå hans bästa vän och stöd, när han tog hans hustru ifrån honom. Vad hjälper det om man är världens mest överlägsna operakompositör om man samtidigt skrotar sin egen mänsklighet? Vad hjälper det en människa om hon vinner hela världen men blir en skitstövel? Liszt försökte då avsluta sin relation med Wagner men lyckades inte. Liszt var ju själv en extrem egotist, fåfäng till tusen, han älskade att göra sig till för damerna med att åbäka sig så mycket som möjligt vid pianot, han var sin tids främsta pianist, men det medförde sina begränsningar. Tekniken tog över honom och bergtog honom på bekostnad av musikaliteten. Därför sade jag upp bekantskapen med honom. Jag skrev rent ut till honom att hans musik inte längre var musik och att jag därför inte längre ville ha något att göra med honom. Han svarade aldrig, och hans musik blev inte bättre för det. På äldre dagar var han som kompositör bäst som parafrasmakare på andras verk. Han försökte bota sin förlust av sin musikalitet med ständigt nya fruntimmersaffärer, men de slutade alltid illa eller rann ut i sanden, medan Brahms trohet till Clara Schumann varade livet ut, fastän de aldrig kom närmare varandra än inom musiken.”

”Sörjde han däröver?”

”Över att han aldrig fick Clara Schumann? Han hade kunnat få vem som helst men ville inte ha någon, och då var omöjligheten i relationen med Clara ett bättre förhållande än något misslyckat eller riskabelt. Enligt min mening led han av samma syndrom som Beethoven och Schubert. Han var inte skapt för kvinnor, och hade han haft något förhållande skulle det bara ha lett till påfrestande slitningar med eventuellt fatala och katastrofala konsekvenser. Se hur det gick för Beethovens familjerelation. Han tog sig an sin brorson Karl som en riktig ansvarsställande far och älskade honom verkligen, vilket bara ledde till att Karl försökte ta livet av sig. Brahms liksom Beethoven och Schubert var gift med musiken och kunde inte ha

någon annan. Så var det bara. Den högsta möjliga andliga relationen, som han också i viss mån hade med Clara Schumann, kan aldrig ersättas av en fysisk sådan. Det går inte. Det blir kortslutning.”

”Talar ni av egen erfarenhet? Ni var själv gift och hade sex barn.”

”Då vet ni väl också att jag skilde mig från henne.”

”Brahms försvarade henne och trodde på hennes oskuld.”

”Han kände henne inte. Det var jag som kände henne. Vi kommer väl aldrig att få veta något bevis på om hon verkligen bedrog mig eller inte, men jag vet vad jag vet, och jag klarade mig bättre utan henne, och särskilt min musik. Ja, jag talar kanske i viss mån av egen erfarenhet när jag vet hur musiken fungerar och har en större kärleksmakt än någon mänsklig sådan.”

Joseph Joachim (1831-1907) var sin tids främsta violinist och den som introducerade Brahms för Schumann (1853). Han skrev själv tre violinkonserter.

209. Komponisten

Det var i samband med Stefan Zweigs bortgång som jag besökte Rio de Janeiro. 1942 fanns det ju all anledning att bege sig så långt bort från kriget som möjligt, därför hade Stefan Zweig slagit sig ner i Brasilien, där han ändå inte kommit undan kriget, då det förföljde honom som jude in på knutarna även där genom sin blotta existens, vilket hans sista verk skärande tragiskt vittnar om, den postumt utgivna ”Schacknovellen”. Men medan jag var där väcktes min uppmärksamhet inför en pianokonsert jag hörde, som både fascinerade mig och bitvis gick rakt in i hjärtat. Den skilde sig så markant från all den hemska moderna musiken i Europa och Amerika som då påtvingade sig konsertpubliken fastän den varken kunde förstå den eller tycka om den. Jag beslöt att söka upp denna avvikande musikaliska originalitet.

Vi kom att ha mycket att tala om då han genast blev hur förbindlig som helst när jag visade mig ha samma motvilja mot den moderna musiken som han. "Jag har aldrig komponerat någon sådan musik och kommer aldrig att göra det. Jag upplever den som självdestruktiv då den helt frivilligt och självsvåldigt avsvär sig alla musikaliska grunder, först och främst all fundamental melodik och harmonik. Det erkännande som glatt mig mest av alla jag fått av mitt generösa folk är att jag kallats Brasiliens Schubert. Jag kan inte jämföras med Schubert, han är överlägsen som sångkomponist både Schumann och Brahms, som kommer honom närmast, medan jag är hopplöst populärt brasiliansk."

"Det var det som frapperade mig med er musik, att den är så utomordentligt melodisk och harmonisk samtidigt som den är så utpräglad brasiliansk, vilket gör den ganska kryddstark för europeiska öron..."

"Ni tänker väl då på tamburinerna, sambainslagen och de andra danserna."

"Inget ont i det. All musik var från början dansant och skulle vara det. Det var först under medeltiden som de seriösa elementen kom in i musiken med körsång och sakrala texter, men det hörs att ni har helt andra rötter än kyrkliga sammanhang."

"Jag är folklorist och egentligen ingenting annat. Jag vill heller aldrig vara någonting annat. Jag tycker om att skapa sånger och melodier som vem som helst kan sjunga med glädje, och det är egentligen allt vad jag vill."

"Men er pianokonsert är ändå utpräglad monumental och västerländsk i sin utformning, fastän hela tiden de brasilianska inslagen bryter in i praktfulla stilbrott."

"Ni smickrar mig. Men kan ni förstå varför de moderna, högt utbildade och ytterst skickliga västerländska kompositörerna ändå komponerar musik som låter så skärande förskräckligt illa?"

"Tänker ni på någon särskild?"

"Särskilt förvånande är Arnold Schönbergs totala fall från hisnande överlägsen och himmelskt skön nyskapande romantik till den extrema motsatsen genom atonal musik. Hur kan man ens komma på tanken att som seriös kompositör hitta på att det kan finnas musik som inte är tonal? Om musiken inte längre är tonal så kan den ju inte längre vara musik."

"Jag håller med er, men tyvärr är det ytterst få i Europa som gör det. De flesta bara går på denna disharmoniska antimusik bara för att den är ny, som menlösa barn som aningslöst följer råttfångaren från Hameln."

"Dess värre är det betecknande för hela vår tid och värld. Varför tror ni Stefan Zweig begick självmord? Han med sin högt utvecklade klassiska bildning och kultur och avancerade intellektualism kände sig utesluten och överkörd av en värld som leds i fördärvet av vulgära demagoger som Hitler och kommunisterna."

"Musiken kan klara sig undan den trenden just för att den är musik. Filmkonsten och dess underbara filmmusik är en manifestation av detta faktum."

"Jag håller med er. Stefan Zweig hade tyvärr varken nära kontakt med filmen eller musiken utom genom andra vilsna och fördrivna dirigenter som Toscanini och Bruno Walter."

"Ja, även Bruno Walter tog avstånd från den moderna musiken, fastän han var lärjunge till Gustav Mahler."

"Gustav Mahler blev aldrig modernist. Det räddar honom. Den stora urspårningen börjar efter honom. Inte ens han hade klarat sig efter det första världskriget med sina oändliga symfonier av mest bara transportsträckor som aldrig tog slut. Publiken svek honom från början, och Wienerfilharmonikerna kallade hans musik rent ut för skitmusik. Sibelius kunde åtminstone hålla sig i skinnet. Men det är inte själva den seriösa musikens urspårning som är det största hotet mot dess existens. Den stora faran med den moderna musiken är något helt annat. Det handlar om tekniken och dess förutsättningar som inte bara underlättar komponerandet och öppnar nya möjligheter och tekniker, men det är utbredningen och lättillgängligheten. Nu kan vem som helst sätta på en skiva på en grammfon och spela den för högsta volym utan hänsyn till sådana som vill ha lugn och ro för att till exempel läsa och skriva vilket kräver koncentration, för att inte tala om radion. Massproduktionen håller på att slå ut kvaliteten. Den kvalificerade musiken blir mer och mer smalspårig med färre och färre spår och möjligheter att komma fram, medan massorna förförs av oväsen och skval som fördummar dem till mållöshet, så att de sedan förblir i den villfarelsen att det inte finns bättre eller annan musik än alla dessa slagdängor och annat högtalaroväsen. I vår tid har musiken genom lättillgänglighet och massproduktion urartat till missbruk. Risker med detta är att den riktiga musiken med all dess högutvecklade kvalitet under tre århundraden blir utslagen och försvinner. Därför har Sibelius slutat komponera och många med honom."

"Men ni här i Brasilien har klarat er bättre, och er kollega Heitor Villa-Lobos har till och med nått ut till hela världen."

"Och han är mer avancerad än jag. Det är mycket tack vare den stora Bachrenässansen. Han är ju kontrapunktiker, och hans Bachianas Brasileiras har väckt uppmärksamhet över hela världen just för att det är avancerad kontrapunktisk musik från ett så exotiskt land som Brasilien. Jag föredrar att hålla mig till rena melodier och klarar mig med enbart brasiliansk publik. Jag har alltid ifrågasatt meningen med avancerad kontrapunktik när örat ändå inte kan uppfatta och urskilja alla de olika stämmorna. På pappret framstår skolad kontrapunktik som avancerad matematik och nästan som arkitektur av högsta beundransvärda slag, och Bach var den som kom längst i denna konst och dess precision, men det är egentligen mest bara matematik det handlar om som bara kommer till sin fullaste rätt teoretiskt för dem som kan läsa noter, precis som en bok ger så mycket mer än en filmatisering av den samma, då man kan läsa och studera i sitt eget tempo medan en film bara glider förbi utan att stanna. Bach lyckades dessutom med det miraklet att få det att låta bra, vem som helst kan njuta av rytmiken och exaktheten i hans musik, men där är sällan några melodier som fastnar, medan i stället alla melodier hos sådana som Schubert och Chopin, Tjajkovskij och Puccini, är sådana som fastnar, vanligen genast. Sådant kunde inte ens Bach."

Jag har aldrig tröttnat på Hekel Tavares' "Pianokonsert i brasiliansk form" från 1938. Den är något helt annat än Rachmaninov, lättillgänglig med sin smäktande melodik

och djupt dynamisk med sin suggestivitet, samtidigt som brasilianska rytmer gör den utpräglad dansant. Många kan uppfatta detta som stilbrott, och det begränsar den i viss mån genom brasiliansk lokalkaraktär, men dess form finner jag mera suverän än i de flesta moderna pianokonsserter.

<https://www.youtube.com/watch?v=PmM-L0bGBM4>

Hekel Tavares, 1896-1969

210. Musiken som religion

Jag var inte den enda som blev nyfiken på kompositören till detta högst osedvanliga verk, och liksom alla andra tog jag för givet att han måste vara jude. Varför skulle man annars få idén att komponera ett orkesterverk på inledningsbönen till judarnas största högtid under året, Försoningsdagen? Bönen *Kol Nidre* är så urgammal att den är omöjlig att datera, men troligen kom den till under den babyloniska fångenskapen för 2600 år sedan, då dess text helt enkelt är en åkallan till den högste att inte bry sig om alla de löften och försäkringar som judar tvingats till att avlägga i tvångsförkastandet av sin egen religion och sin Gud genom ockuperande makters och förtryckares krav på självförnekelse och förkastande av den judiska identiteten med alla dess traditioner.

Jag lyckades spåra upp kompositören till denna orkesterbearbetning. Han hade då en ganska sekundär befattning som dirigent i Liverpool för *The Liverpool Philharmonic Society* i början av 1880-talet, där också hans barn föddes, men han var hur tysk som helst, född i Köln 1838 där han tidigt visade anlag för en otvetydig musikalisk överbegåvning och fick som lärare bland andra Ferdinand Hiller, vilken Schumann tillägnade sin pianokonsert. Han växte helt upp i den romantiska musikens hägn och åstadkom redan som barn ett antal betydande kompositioner, men hans instrument var violinen. Liksom Joseph Joachim hörde han till kretsen kring Brahms men kom helt i skymundan för denne, mest för att Brahms aldrig lämnade den tyska musikvärlden. Ändå åstadkom han liksom Joachim tre violinkonsserter, medan Brahms stannade vid sin första.

När jag fann honom i Liverpool slog mig också hans utseende som nästan typiskt judiskt, och döm då om min förvåning när han inte hade en droppe judiskt blod i familjen! Hur kunde han då ge sig i kast med något så ultrajudiskt som *Kol Nidre*? Här förelåg ett mysterium.

Han log och sade: "Det är ett missförstånd som nästan alla råkar ut för. När jag hörde melodin slog den mig med sin innerlighet och sin utsägliga melankoli. Temat var enkelt men som gjort för utvecklingar och bearbetningar, och med sin enkelhet kunde det inte vara mera idealiskt för musikalisk exposition. Det är arkitektur i sig, melodin är ett fundamentalt embryo för obegränsad musikalisk expansion, och den innerliga texten framhäver dess karaktär av universell innerlighet. Jag kunde helt enkelt inte motstå frestelsen att nästan göra en hel symfoni av det."

"Så ni har ingen judisk anknytning alls?"

"Inte den minsta. Det finns dock inget mera universellt språk än musiken, och den omfattar och omfamnar alla religioner, framför allt kristendomen och judendomen. Vad är religion utan musik? Det är nästan musiken som gör religionen, ty utan musik är religion egentligen bara svammel. Det är musiken som förlämnar andlighet, som höjer bönen över verkligheten, som ger religionen vingar och ger den möjlighet till sin välbehövliga, nödvändiga och gränslösa verklighetsflykt. Religionen är ett uttryck för människans livsviktiga behov av en annan verklighet än den konkreta, och ingenting kan mäta sig med musiken i tillfredsställandet och realiserandet av det behovet."

Max Bruch, 1838-1920.

Han återkom senare till Berlin och fortsatte sin verksamhet där ända fram till sin död 82 år gammal år 1920 och höll sig konsekvent till de gamla romantiska musikformerna, i likhet med Joseph Joachim ville han inte ha något med den moderna musiken att göra, och betecknande för hans livsgärning och livsinställning är vad hans dotter Margaretha skrev på hans gravsten: "Musiken är Guds språk."

211. Trassliga relationer

Han verkade helt uppriven. Han var inte gammal men verkade ändå lastgammal. Jag undrade vad det kunde vara för fel på denne man, som ändå var världsberömd och hade gjort en utomordentlig internationell karriär och blivit högt uppburen både i England och Amerika. När han då sökte upp mig i sitt bedrövliga tillstånd blev jag närmast förvånad. Hur kände han till mig? Någon måste ha tillrätt honom att gå till mig som en som kanske kunde rädda honom.

"Vad kan jag hjälpa er med?"

"Jag har förstått att ni kan begripa er på mänskliga svårigheter som ingen annan människa kan begripa sig på. Jag tror inte på Freud, Dostojevskij är död, och i västerlandet har man i princip rensat bort den mänskliga själen och låtit den krassa läkarvetenskapen ta över. Det finns inga själsläkare, de flesta läkare förnekar själens existens, och präster kan vara goda psykologer men är alltid manipulativa."

"Vad har ni då för ett problem som trotsat all mänsklig vetenskap och förståelse?"

"Ni vet kanske något om mig. Ni vet kanske att jag misslyckades med mitt äktenskap, ett misslyckande som nästan kostade mig livet. Problemet är att jag är för känslig och att känslorna alltid tar överhanden. Därför blev jag musiker. All min musik är bara en kanalisering av mina känslor, och min kärlek har alltid varit förkrossande för mig själv. Människorna är för vackra. Så länge jag hade min baronessa som förtrolig vän kände jag mig säker och stadigt förankrad i verkligheten, hon var ett outhärligt moraliskt stöd, men efter att hon släppte mig och praktiskt taget sade upp bekantskapen utan någon rimlig anledning var jag hänvisad igen till den bottenlösa avgrunden av mitt ständigt tumultartade känslolivs godtycke, som ett hjälplöst offer utlämnat åt stormens hänsynslösa övervåld. Jag klarar inte av det längre. Jag håller på att gå under, och jag kan inte ens rädda min själ."

"Ändå har ni ett ansvar som en av världens ledande tonsättare och ert eget lands främsta symfoniker."

"Jag vet. Därför kan jag inte begå självmord. Jag har funderat på det hela livet ända sedan jag insåg att inget äktenskap kunde hjälpa mig. Människorna är för vackra, och jag älskar dem för mycket. Jag älskar Shakespeare, och jag tror ingen kan förstå honom bättre än jag, och jag vill gärna identifiera mig med

Othello, vars förbannelse var att han älskade för utsägligt. Jag har aldrig anfäktats av svartsjuka men desto mer av kärleken. Jag älskar för innerligt, men min kärlek är för överväldigande känslomässigt för att någonsin kunna ta sig fysiska uttryck, och därför blir dess enda uttryck musiken, men även i den formen sliter den ut mig. Min själ är utarmad, förintad, urlakad och har dränerat mig så att jag tror att jag har förlorat den. Många offer för förälskelsen har sett det som sin enda möjlighet till räddningen av sin själ att söka sig utvägen genom självmord, som Heinrich von Kleist. Men jag kan inte begå självmord, även om det kanske skulle vara räddningen för min själ. Kan ni förstå problematiken?"

"Ni är inte ensam. Nikolaj Gogol var i en liknande sits. Till och med Goethe fann sig tidigt i samma dilemma. Ni är för känslig och blir ständigt överväldigad av era egna känslor, och då ser ni bara svart i en bottenlös avgrund av bara mörker. Samma känsla avhöll Verdi från att komponera en opera på Kung Lear."

"Även Verdi älskar Shakespeare som jag, och han har lyckats med att komponera Othello. Men jag är förlorad. Jag kan göra symfoniska dikter av Shakespeare som Hamlet och Stormen, men jag kan inte göra en opera av något av hans verk. Där står jag lika försvarslös mot Francesca da Riminis helvetesstorm som Verdi. Jag bara faller och kan inte resa mig."

"Är det vad Hermans hysteri i Spader Dam handlar om?"

"Ja, han är ett uttryck för samma förtvivlan, liksom min och Byrons Manfred."

Jag betraktade honom. Han var helt vithårig som en gammal man av alltför svåra sorger, liknade närmast en 70-åring, och ändå var han fortfarande ung: bara 53 år. Jag kunde inte fatta att han skulle kunna vara nära slutet.

"Tag er samman, karl. Musik är ju även en disciplin och kanske den högsta i världen, ni är en suverän mästare på området, och ni måste ju kunna behärska er och vara er egen mästare. Ni kan ju inte bara ge upp. Bara Verdi och Brahms kan mäta sig med er, och ni är mera suverän som melodiker än till och med Verdi."

"Det var vänligt sagt. Tack så mycket. Jag har alltid beundrat Verdi för hans makalösa förmåga att uppfylla sina operor med sångbara melodier, och Brahms är som en äldre broder för mig, fast han är grövre och mera robust."

"Ni har samma födelsedag."

"Jag vet, fast han är sju år äldre och är mognare och mera gedigen. Han försökte aldrig gifta sig och är sundare i sin disciplin."

"Dock har han alltid haft sin Clara Schumann, som han alltid älskat och som alltid stöttat honom."

"Ja. Min baronessa kanske inte riktigt räckte till. Hon var ju bara rik och ingen pianist."

"Och ni älskade henne aldrig."

"Nej, det vågade jag aldrig, och det ställde hon från början som ett villkor för vår vänskap – hon visste ju allt om mitt katastrofala äktenskap."

"Försökte ni någonsin?"

"Vad menar ni?"

"Försökte ni någonsin älska er hustru?"

"Jag älskade henne. Det kan ingen förneka. Men hon blev liksom galen av att jag älskade henne. Hon berusades av min musik, hon berusades av min berömmelse, min personlighet steg henne på något sätt åt huvudet, så att hon hoppade över skaklarna och gav sig hän åt vilken man som helst bara för att hon aldrig fick mig på riktigt. Jag kunde aldrig ge mig hän åt henne fysiskt, om det är det ni menar. Men måste då kärleken vara fysisk? Kan den inte vara enbart andlig? Hon var bara kvinna, och för henne kunde det tydligen aldrig vara kärlek om den inte var fysisk, men den fysiska kärleken är rå och oestetisk, den är ful och vulgär, den köttsliga sinnligheten fann jag alltid osmaklig, och det tror jag hon aldrig kunde förlåta mig, så att jag för henne blev en misslyckad man. Men jag försökte faktiskt älska henne. Fru von Meck var änka och erfaren och kunde förstå mitt fall så pass att hon förstod att jag borde bli lämnad i fred framför allt, jag trodde jag hade funnit min idealiska själsliga väninna i henne, och så bara avbröt hon kontakten nästan brutalt utan

förklaring. Jag tror att hennes son av sonlig svartsjuka hatade mig, liksom George Sands son hatade Chopin.”

”Det är mycket möjligt, men för det borde ni inte ge upp.”

Han verkade lugnare. ”Jag lovar er, min herre, att om jag faller, så faller jag på barrikaderna. Jag har trots allt för mycket kvar att ge för att kunna avbryta mitt arbete, så jag tror inte det föreligger någon fara. Tack för er förståelse och tålamod med mig.”

Och han reste sig, bugade sig hövligt till avsked och gick. Han genomförde premiären av sin sjätte symfoni med den äran, och kort därefter var han död. Han hade av slarv eller oförsiktighet släckt sin törst med ett glas okokt vatten och plötsligt ådragit sig en dödlig infektion. Ändå kommer aldrig någon att kunna kalla honom patetisk, hur patetisk han än själv ansåg sig vara.

212. Filosofen i Königsberg

Det hände att jag tog mig vägarna förbi Königsberg bara för att få nöjet att vältra mig i diskussioner med honom. Han var ju kanske tidevarvets skarpaste hjärna, och han visste alltid vad han talade om, för annars menade han sig inte kunna tala om det. Han sågs inte med blida ögon överallt i den bildade världen, och vissa drog sig inte för att öppet tala nedsättande om honom, hur mycket de än beundrade honom samtidigt. Han hade aldrig något emot att träffa mig, men jag kunde aldrig veta vad han egentligen tänkte om mig, om han fruktade mig eller föraktade mig. Den här gången var jag inställd på att ta reda på hur han egentligen ställde sig och vad han menade om mitt fall.

Jag ställde honom den frågan rent ut, och han svarade häpnadsväckande direkt och rättframt, som om han själv hade förberett sig på en sådan utmaning.

”Min käre vän, du ber mig att ställa dig mot väggen, och det skall jag gärna göra. Ärligt talat har jag aldrig blivit klok på dig. Om det är någon människa jag inte förstår så är det du. Jag måste ju ta för givet att du är en vanlig människa av kött och blod och dödlig som sådan, utan de förutsättningarna kan man knappast gälla för att vara en människa, och om någon då gör extrema pretentioner på att vara något utöver normal dödlighet, som till exempel greve Cagliostro, måste jag betrakta den varelsen som en charlatan, en bluff och bedragare och absurd idiot. Men ni är ingen idiot. Därför måste jag be er förklara er.”

”Vad vill ni att jag skall förklara? Jag har ingenting att förklara. Jag är den jag är och kan inte ändra på det förhållandet. Jag ger mig inte ut för att vara någon särskild. Jag har inga pretentioner. Jag bara existerar.”

”Ändå har ni ett högst spektakulärt rykte som ingen annan har och som flera accepterar som vederhäftigt och aldrig skulle drömma om att försöka vederlägga, men jag kan inte acceptera sådana rykten utan att vilja försöka vederlägga dem.”

"Jag försäkrar er, att om jag belastas av underliga rykten har jag ingenting gjort själv för att förtjäna dem. Vad berättar dessa rykten?"

"Att ni skulle vara den verkliga vandrande juden, som förnekade Kristus på hans vandring till Golgata och därför fick ödet att aldrig själv någonsin få kunna vila, inte ens i döden. Det har skrivits åtskilliga romaner om denna fabel, som egentligen var en kristen legend som uppfanns under den mörka vidskepelsens tid för fem hundra år sedan, när världen torterades av den katolska inkquisitionen, under vilken tid det uppstod mångahanda absurda kristna legender som bara var rena fantastiska inbillningar, vilka ändå uppmuntrades av den katolska kyrkan för att befordra den allmänna katolska mytologin och mytomanin som extra näringstillskott till lättlurade människors vidskepelse och övertro. Menar ni att ni ingenting har med detta rykte om er att göra?"

"Det hävdar jag bestämt."

"Ändå har ni konsulterats av ett anmärkningsvärt antal ledande personer med höga befattningar inom kultur och politik, och det går ett rykte om er att ni ständigt håller på med detta, att ni alltid hållit på med detta, och att samma frågvisa person ansatt personer som Karl V, Nostradamus, Spinoza, fantasisten Cyrano de Bergerac, John Milton och nästan alla ledande personer i historien och att denna person alltid skall ha varit den samma Ahasverus som givits detta namn i legenden. Och nu kommer ni till mig och intervjuar mig på samma sätt med ett skumt rykte som Ahasverus i bagaget, och då måste ni ju förstå att jag gärna vill ha klarhet i ert rollspel."

"Kära mästare, ingen kan lura er, och jag skulle aldrig drömma om att försöka göra det. Jag vill gärna vara fullt ärlig med er. Jag betraktar mig själv som ingenting. Jag reser runt och besöker människor som jag är intresserad av och njuter av att få samtala med dem för att lära mig mera om den mänskliga naturen, ett outsinligt intresse hos mig, men det är inte av något egenintresse. Jag spelar själv ingen roll i dessa fortlöpande dialoger. Jag dokumenterar dem så att de blir bevarade men utan någon egen vinning. Jag är bara allmänt mänskligt intresserad, ingenting annat."

"Men ni har ingenting gjort för att jäva dessa envisa rykten om er som Ahasverus."

"Varför skulle jag göra det? Låt folk tro vad de vill. Jag vill i motsats till er inte krossa några myter eller illusioner. Var och en må bli salig på sin egen tro eller osalig om han vill. Det vore bara dumt att ingripa i folks föreställningsvärldar. Envar har rätt till sitt eget privatliv."

"Hur menar ni att jag skulle försöka krossa folks myter och illusioner?"

"Somliga menar att det är vad ni gör. Jag tror inte heller att ni gör det medvetet, men det är ett rykte som går om er, att ni försöker vända upp och ner på hela den gängse verklighetsuppfattningen, och någon tysk poet har rent ut liknat er vid den bildade världens Robespierre, som lägger alla bildningsprofeter under giljotinen."

"Det är väl ändå att ta i. Mina tyska kolleger inom Sturm und Drang har alltid frossat i att gå till överdrift, som om det är allt vad de lever för, men jag har aldrig missunnat dem dessa meningslösa passioner. Det är riktigt att jag liksom Voltaire påtalat förnuftets överhöghet över dogmen och övertron, men jag har aldrig förespråkat att förnuftet skulle ta till samma övervåld mot vantro och vidskepelse som den katolska inkquisitionen vidtagit mot alla meningsmotståndare, ifrågasättare och så kallade 'kättare'. Förnuftet och sanningen måste alltid segra till sist men kan bara göra det utan våldets hjälp."

"Därför åtnjuter ni hela den bildade världens respekt."

"Men jag finner ert fall alltför bestickande för att kunna lämna det i fred. Ni får ursäkta mig, men jag kan inte tro på er. Däremot kan jag heller inte avfärda er utan att åtminstone ge er en chans. Jag vill därför gärna göra ett tankeexperiment, men låt oss göra det tillsammans."

"Vad har ni satt er i sinnet?"

"Låt oss göra ett antagande att ni verkligen är den legendariske Ahasverus, den vandrande juden som aldrig kan dö, och en sådan karaktär måste jag i så fall ställa vissa frågor. Han skall ju i så fall ha varit med om häpnadsväckande historiska upplevelser och känt många av historiens intressantaste personligheter. Enligt legenden måste han i så fall ha känt Kristus. Min första fråga skulle då vara: Vad har ni för minnen av Kristus?"

"Mina upplevelser av Kristus har jag sanningsenligt upptecknat, väl medveten om att de måste förefalla lika förbryllande och frågeframkallande som alla andra redogörelser genom oundvikliga självmotsägelser, som ju för den delen hela Bibeln kryllar av. Jag har framställt min redogörelse i formen av ett drama, som är lika kontroversiellt som människan själv."

"Ni betraktar honom således som en människa. Förnekar ni därmed hans gudomlighet?"

"Jag vill inte riskera att beröva människornas deras tro på människosonen som något förmer än en människoson, liksom ni själv antydde det otillständiga i att riskera att inkräkta på människors privata övertygelser."

"Ni svarar diplomatiskt och varken teologiskt eller rakt på sak. Det måste jag respektera."

"Då måste jag fråga: Vad har ni själv för uppfattning om fallet? Det intresserar mig då jag respekterar er som fullkomligt opartisk och oberörd av all indoktrinering och gängse övertro eller, som ni kallar det, vidskepelse."

"Liksom ni vill jag helst inte ta ställning i frågan. Men jag måste betrakta honom som något av en skicklig skådespelare, som iklädde sig rollen av Messias för att genomföra en sorts självpåtagen räddningsmission i avsikt att frälsa hela mänskligheten. Jag vill inte kalla honom bedragare, en skådespelare är lika litet en bedragare som han går upp i och är sann mot sin roll, och ingen kan betvivla äktheten i Jesus rollspel, inte ens jag. Han byggde vidare på sitt folks traditionella skrifter enligt Bibeln och utvecklade den samma för att leda judendomen ut på nya möjligheter och utvecklingsspår, och framför allt var

hans uppsåt fullkomligt konstruktivt och gott. Att han sedan misstolkades är ett öde som drabbat varenda nytänkande utvecklingspionjär i historien. Det var oundvikligt."

"Ni tycks ha en ganska klar uppfattning om världshistorien."

"Inte lika klar som er, som har rykte om er att ha levat med den under 1700 år. Ni skulle kunna skriva en oöverträffad världshistoria med era erfarenheter, om de verkligen är äkta. Det är det jag måste betvivla."

"Jag är bara intresserad av det mänskliga. Historiska skeenden intresserar mig inte alls, då de ändå alltid bara spårar ur. Vad för sorts historia skulle ni vilja se mig skriva om inte bara om människoöden?"

"Ni om någon skulle kunna skriva självbedrägeriets historia."

"Varför skulle det vara så meningsfullt?"

"Därför att ni om någon, om ni är den ni har rykte om er att vara, skulle ha kunnat genomskåda det mänskliga självbedrägeriet i alla dess faser, då det om något är vad som har resulterat i den ständigt katastrofala världshistorien."

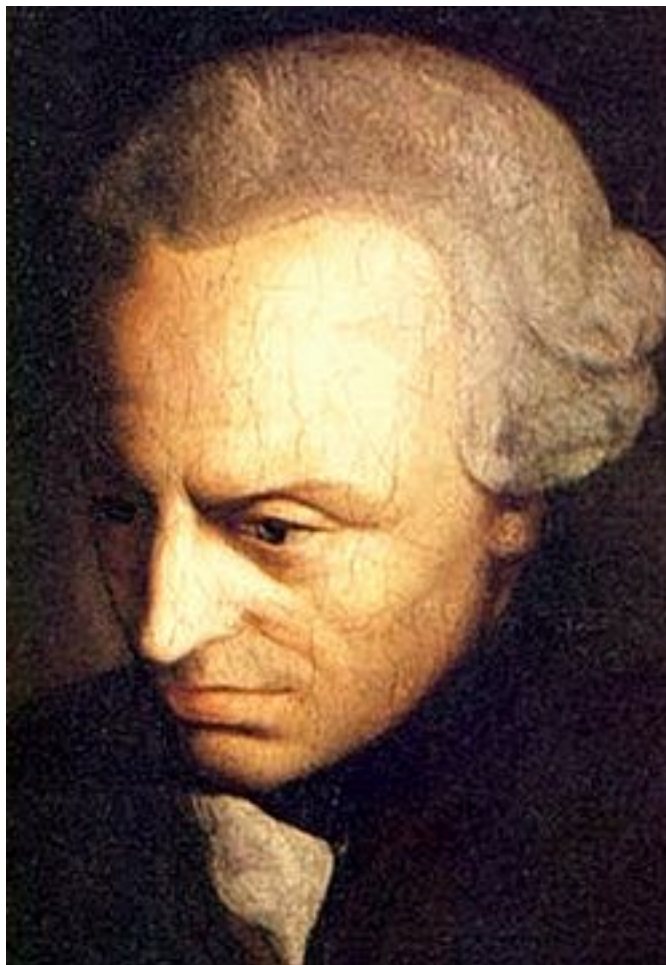
"Ni låter som en bättre expert på det området än jag."

"Jag är ingen expert och egentligen inte alls någon historiker. David Hume var en riktig historiker, och jag är bara en skugga av honom. Men ingenting är viktigare än historien. Där finns hela mänsklighetens kärna med dess samlade erfarenheter och kunskaper. Ingenting är farligare för världen än historielöshet. Historien är en ousinlig skattkammare av kunskap och erfarenhet, och det är det och ingenting annat som gör människan så pass vis och klok att det finns hopp för henne. Om hon inte lär sig av sin egen historia finns det inget hopp för henne. Därför respekterar jag er, även om ni skulle vara tidernas mest överlagda charlatan och bedragare, för ni har åtminstone historiska kunskaper, och då spelar det ingen roll hur ni har kommit över dem. De finns där, ni förvaltar dem och vårdar dem och för dem vidare, och det är huvudsaken. Jag kan acceptera idén att ni eventuellt verkligen skulle kunna vara den i ofrid evigt vandrande juden, för som idé är det inget fel på den. Och ni tycks inte propsa på dess verklighet, ni insisterar inte på göra er till som något märkvärdigt och nöjer er med att inte kunna bevisa er egen autenticitet. Den ödmjukheten respekterar jag och rekommenderar er. Så låt mig då få antyda några av mina historiska slutsatser, så får vi se om ni kan acceptera dem, så som jag accepterar er. Korrigera mig gärna eller håll med mig om ni vill.

Låt mig då få börja långt före den kristna tiden. Jag vill då framför allt poängtera filosofins betydelse i historien. Den första riktiga filosofen var Pythagoras, som var ett analytiskt och matematiskt geni och som grundade hela den avancerade geometrin. Han var dessutom musikalisk och metafysisk, då han tydligt införde reinkarnationstanken i det grekiska tänkandet. Han förnekade ingenting men öppnade alla dörrar för alla möjligheter inom spekulerandet, fantiserandet och utvecklingen av det mänskliga tänkandet. Homeros och Hesiodos dagar var redan förbi, de hade med sin mytologiska kreativitet redan etablerat den grekiska gudavärlden med all dess fantastiska

symbolik och humanisering av naturen, medan Pythagoras åstadkom något annat. Jag skulle vilja förfäktas den åsikten att han med etablerandet av filosofin skapade ett rationalismens bålverk mot all vidskepelse och övertro. Han band fast det mänskliga tänkandet vid jorden och verkligheten genom logiskt resonemang och etablerade därmed logiken och erfarenheten som livets viktigaste källor till kunskap och visshet. Detta byggde Platon vidare på och drev det hur långt som helst, och därmed blev filosofin den hållfasta grunden för hela den antika civilisationen. Detta gjorde kristendomen med sitt återinförande av övertro och vidskepelse allt för att förstöra och lyckades därmed, ända fram till renässansen. Har jag fel?"

"Ni är mera insatt i detta än jag."

"Jag menar inte att Jesus hade någon skuld i detta. Han gav upphov till en ny lära som var så kraftfull i sin kombination av uråldriga judiska traditioner och grekisk filosofi, att makten och politikerna såg den som ett utmärkt medel till politiskt och globalt övervåld. Politikerna våldtog kristendomen och omvandlade den till ett instrument för odlandet av makt och politisk egoism, och den våldtåkten har världen aldrig hämtat sig ifrån. Först i vårt århundrade har man genom Voltaire och andra börjat försöka förstå dess förödande konsekvenser, vilket inlett en långsam ansträngning till ett universellt

tillfrisknande, men det har bara börjat och tyvärr helt kommit av sig genom den franska revolutionens urartning och excesser, vilket ju lett till världskrig. Vi kan ställa oss utanför den processen och se på med sorg och beklagande men vi kan ingenting göra åt saken. Vi kan bara som en läkare låta sjukdomen med dess feber rasa färdigt och invänta dess övergående kris med deltagande tålamod. Och tyvärr är patientens enda möjlighet till räddning att det tålamodet måste vara oändligt. Har ni några invändningar mot mitt resonemang?"

"Nej."

"Ni ger mig alltså tyvärr rätt. Ni kan alltså inte hjälpa mig och lika litet som jag hjälpa mänskligheten. Och om ni är så vanmäktig spelar det ingen roll vilka erfarenheter ni har, om ni är Ahasverus eller inte, om ni är odödlig eller inte, för ni är ändå precis lika maktlös som en dödlig. Har jag rätt?"

"Jag är rädd för att vi i princip delar samma ståndpunkt. Allt jag kan göra är att slå vakt om det mänskliga och försöka bära det vidare. Redan de gamla grekerna visste, som Friedrich von Schiller också påpekade, att inte ens den mäktigaste tänkbara gudomlighet kan förmå någonting mot den mänskliga dumheten."

"Schiller var den mest briljanta av de där Sturm und Drang-diktarna. Tyvärr lär han vara dödligt sjuk i tuberkulos."

Min gode vän och ärade läromästare Immanuel Kant dog 80 år gammal 1804 efter att ha levt hela livet som ungskarl. Han föddes och dog i sin enda hemstad Königsberg, som han sällan lämnade. Han var varken någon eremit eller misantrop utan var socialt aktiv och populär och en omtyckt lärare, och ingen har någonsin kunnat säga något ont om honom eller om något av hans massiva filosofiska produktion. Ett år efter honom dog Friedrich von Schiller, endast 45 år gammal.

213. *Tonsättare i exil*

Han var inte bara en gammal gnällspik utan ett ganska allvarligt symptom på en oroande urspårning i tiden. När jag hälsade på honom för att hålla koll på honom och kanske trösta honom satt han vid sitt köksbord med sitt vanliga glas vodka och verkade som vanligt allmänt frånvarande.

"Jaså, kommer du nu igen? Tröttnar du aldrig på att få höra mig klaga?"

"Du dricker för mycket."

"Man kan inte dricka för mycket. Man kan bara dricka för litet."

"Du tar kål på dig med att hålla på så där."

"Det är meningen. Jag har ingenting bättre att göra."

"Du kan fortfarande komponera."

"Det är inte roligt längre."

"Ändå har du det bra. Du har klarat dig undan revolutionens excesser. Du fick fortsätta arbeta i fred som konservatoriets president och ingenting hindrade dig från att fortsätta få dina operor och symfonier framförda."

"Men publiken hade försvunnit. Alla de bästa musikerna hade försvunnit utomlands för att aldrig komma tillbaka. Rachmaninov försökte faktiskt samarbeta med kommunisterna och höll sig kvar så länge det fanns en chans till bättre dagar, men de kom aldrig. De blev bara sämre. Till slut hade han inget val än att ge sig iväg som alla andra."

"Men du framhärdade och respekterades av kommunisterna för att du ändå fortsatte som vanligt."

"Men inspirationen var borta. All stimulans var förkvävd. Själva musiken var ihjälpolitiserad. Bara de slog igenom och kunde fortsätta komponera ohejdbart som förföll till de nya moderna, den dominerande disharmonin, falskhetens övertag och formernas förintelse. Ingen av dem var seriös, och de blev alla korrumperade. Dagens musik är inte musik. Det är bara oväsen. All känsla för stil och smak är bannlyst och levande begravd. All skönhet är borta. Om man försöker komma med någonting vackert blir man bara utmobbad och spolad ner i rännstenen. Alla gamla normer har brutalt och hänsynslöst avskaffats. Det enda som gäller nu är vulgaritet – ju vulgärare, desto bättre. Därför har jazzen tagit över här i västerlandet. Den enda musik i dagens läge som skänker mig någon tillfredsställelse är de franska sångerna på barerna och nattklubbarna. Där sjungs det åtminstone fortfarande rent."

Alexander Glazunov, 1865-1936

"Menar du att du sågar all samtida musik?"

"Vad annat kan man göra? De sista som verkligen kunde komponera var Puccini och Sibelius. Puccini dog och Sibelius tystnade inför samtidens massmediala musikkmissbruk. Därför har jag också tystnat. Jag vill inte vara med längre. Därför dricker jag."

"Men det finns dock de som vill föra musiken vidare, till exempel Prokofiev och Sjostakovitj."

"Prokofiev har också flytt Ryssland, och ingen musik är så depressivt disharmonisk som Sjostakovitjs, bara för att han stannade kvar. Han kommer aldrig att kunna komponera något vackert eller glatt. Han lär aldrig ens le. Han är en typisk sovjetmedborgare. I bästa fall kommer han att kunna komponera brutala marscher."

"Så ni har lämnat Ryssland för gott?"

"Inte officiellt men inofficiellt. Officiellt är jag fortfarande direktör för konservatoriet, men jag har ju inte varit hemma nu på två år. Jag lämnade i smyg för att inte väcka protester. Prokofiev lämnade med sitt konservatoriums välsignelse för att han skulle komma tillbaka, men är han klok reser han aldrig tillbaka. Jag är nöjd med att få dö i exil här i Paris tillsammans med alla andra sorgliga ryska emigranter, som ingenting annat har att leva för än sina minnen från fornstora dagar när Ryssland präglades av smak och stil och sinne för skönhet och när det att man var förnäm inte var en dödssynd utan bara naturligt beundransvärt. Inte alla var ju förnäma. I den nya tiden måste alla vara motsatsen, och om de inte kan vara det går de under, som hela den ryska emigrantgenerationen här i Paris kommer att göra. Den glans de tror sig fortfarande leva i är bara en löjlig dröm, och när de vaknar ur den finns ingenting kvar och allra minst de själva."

Plötsligt ringde det på dörren, och då Alexander Glazunov aldrig låste sin dörr för de få som brukade besöka honom, bara patetiska emigranter som han själv, klev gästen spontant in, då han var just en sådan.

"Sergej!" utbrast Glazunov. "Välkommen! Vi pratade just om dig. Hur går det?"

Nykomlingen svarade: "Det går åt helvete. Jag beklagar, mästare, men det är omöjligt för en kompositör att klara sig i Europa eller västerlandet efter depressionen. Det blir inte bättre. Det blir bara sämre."

"Vi konstaterade just samma sak. Men du har ändå haft stora framgångar här efter att du övergav Ryssland."

"Jag vet, men efter depressionen får jag inga uppdrag mer, och en seriös kompositör i väst kan efter depressionen bara sluta som socialfall och tiggare. Det finns bara en plats i världen där jag ännu kan få uppdrag."

"Res dit då, om det kan bli din räddning, och arbeta, och fortsätt."

"Det är just vad jag tänker göra."

"Vilket land är det?"

"Ryssland."

Glazunov förfasades. "Du menar inte att du tänker återvända till den mördarregimen och bli en rövslickande bödelstjänare som alla andra som accepterar det systemet?"

"Jag har inget val. De accepterar min radikala modernism. Jag kan ha en publik där. Här finns ingen publik längre, för den är bankrutt och arbetslös. Jag far hellre tillbaka och arbetar än blir en melankolisk alkoholist som ni."

"Det betyder att du kompromissar med korruptionen. Då är det mera hederligt att dricka och gå under."

"Jag skiter i politiken. Jag har ingenting med den att göra. Jag har min musik att leva för och arbeta med, och det är det enda som betyder något. Jag ignorerar världen och dess politik."

Sergej Prokofiev, 1891-1953

"Du vet tydligen vad du gör. Jag kan bara hoppas och önska att du inte hamnar i Sibirien och går under där som en av sovjetstatens tallösa levande begravda och glömda och förträngda dåliga samveten."

"Var inte orolig. Musiken skall rädda mig."

"Res hem då till din förskräckliga Sovjetunion. Risken är att de tar emot dig med öppna armar och hedrar dig med att välkomna dig tillbaka som en förlorad son, som var förlorad efter att ha gett fan i Sovjetunionen men som kommit på bättre tankar och omfattat det förbannade systemet igen. De kommer att finna att din musik passar dem och be dig komponera ännu mera disharmonisk och skärande falsk musik, för det är ju sådant som går hem i Sovjetsamhället. De kommer att applådera din förkastelse av alla former och alla gedigna traditioner, att du tar avstånd från Rachmaninov och förtrampar Tjajkovskij och Rimskij-Korsakov och all musik som låter bra, för du är ju i samklang med den nya tiden. Den vill bara ha musik som inte låter bra, och där passar du in perfekt, för problemet med din musik är att den aldrig låter bra. Hur skicklig och musikalisk du än är kan du lika litet som Sjostakovitj någonsin komponera rent, utan det måste alltid bara låta som audiella mardrömmar och miljöförstöring, som gnisslande fabriker och storstadsoväsen, buller och missljud. Du kan komponera men missbrukar din talang till att korrumpera musiken med avsiktlig förvridning av alla musikens grunder."

"Ändå förblir jag alltid tonal och blir aldrig någon tolvtonsmusiker."

"Tala inte om det bedrägeriet som hotar hela musikens värld med destruktiv atonal anarki!"

Han var alldeles rasande och svepte sitt vodkaglas och gömde ansiktet i händerna i förtvivlan och sorg som om han hade förlorat en son.

Prokofiev vände sig till mig och sade med apologetisk pinsamhet: "Det är nog bäst att jag går nu. Hälsa från mig när han nyktrar till."

Och Sergej Prokofiev återvände faktiskt till Sovjetunionen och blev där lika uppburen som Sjostakovitj, tills Stalin till slut behagade fördöma båda två och Aram Chatjaturian för påstådd "formalism". Sedan dog Prokofiev på samma dag som Stalin. Men Alexander Glazunov återvände aldrig till Ryssland.

214: Läkartutlåtandet

"Min vän, jag var aldrig hans läkare. Hur skulle jag då så här långt efter hans död kunna komma med ett utlåtande om hans hälsa?"

"Men ni kände honom från början. Ni var barndomsvänner. Och ni var den första som han vågade bekänna sitt stora annalkande problem för."

"Det är riktigt, och jag var tillräckligt mycket hans vän för att alltid följa med hans utveckling och hur det gick för honom, och vi höll alltid kontakten per korrespondens. Men varför vänder ni er till mig, när det finns så många läkare som ännu är vid livet som satte sig in i hans fall betydligt noggrannare än jag?"

"Ni om någon hade distans till hans fall. Alla andra som hade med det att göra bevakar svartsjukt sina insikter om fallet och skyller på sin tystnadsplikt och bara bidrar till den omfattande mytbildningen och mystifikationen av hans fall, med hans självutnämnde ledarbiograf som ledare, vars enda intresse är att framstå som hans enda förtrogne och försöka idealisera honom så mycket som möjligt."

Han log. "Ja, den gode Anton Schindler har verkligen gjort sitt bästa för att fördunkla fallet. Men fler och fler genomskådar och beslår honom med fler och fler lögner. Han menar bara väl, men han inser inte själv hur han försvårar det för eftervärlden att få någon rättsida på fallet. I stället för att rena källvattnet grumlar han till det och det ordentligt. Ni har rätt i det, att jag som en av de få kanske alltid lyckades hålla rätt distans till fallet. Ändå hade han förtroende för mig, han litade på mig, jag förblev alltid nykter i all yra omkring honom, och det var kanske därför han vågade förtro sin förskräckliga hemlighet åt mig först av alla. Samtidigt var jag hemligen alltid hans främsta kritiker. Jag var den första som genomskådade honom, medan jag aldrig lät honom veta det, jag behöll mina insikter för mig själv, och hans stora självbedrägeri lyckades han leva högt på ända tills han blev för gammal och sjuk."

"Vad var hans sjukdom egentligen?"

"Det var levern, men det var inte skrumplever. Det var inte alkoholism. Han missbrukade aldrig någonting, inte ens kärleken, i motsats till den stackars Schubert. Han drack vin till maten men aldrig i övermått och aldrig sprit, så vitt jag vet. Tillsammans med sin danske kollega Kuhlau kunde han festa till ibland och ha så roligt att de båda inte bara blev runda under fötterna men så pass oregerliga att de inte mindes någonting av det efteråt. Men sådana nöjen hade vilken läkare som helst gärna unnat honom."

"Vad var hans självbedrägeri?"

"Det är en kuriös historia. Jag förstod aldrig riktigt varifrån han fick den idén, men han inbillade sig att han var oäkta och betvivlade båda sina föräldrars målsmannarätt till honom. Jag kan förstå det när det gäller hans far, som ju var en stackars avdankad och patetisk narr till misslyckad musiker, men jag förebrådde honom faktiskt att han vågade ifrågasätta sin moders moderskap. Det får man inte göra. Om någon har rätt till sitt barn och till erkännande som sitt livs upphov så är det ens moder, vars äkthet aldrig kan och aldrig får betvivlas. Det är nästan den värsta av biologiska dödssynder. Han älskade sin farfar och hyllade och avgudade honom så länge han levde, men hur illa hans far än betedde sig förebrådde han honom aldrig och ville aldrig höra talas illa om honom. Han skämdes säkert för honom och generades när det talades om honom men han vände sig aldrig emot honom, hur han än pryglades och kördes med av honom. Det var ganska naturligt för honom att som en sorts klen tröst och verklighetsflykt önska sig eller tro sig ha haft en annan far. Det var väl denna angelägna verklighetsflykt som ledde till det stora självbedrägeriet."

"Men var han då verkligen inte adlig åtminstone?"

"Absolut inte. Han var stolt över sitt familjeprefix och inbillade sig att det kunde vara adligt, men det finns tusentals 'von' och 'van' som är hur ofrälse som helst. Men varifrån han fick idén att han skulle vara av kungligt blod kunde jag aldrig begripa."

"Men det var väl ändå något ädelt över honom?"

"Naturligtvis var det det. Han införde ädelheten i musiken. Den var aldrig så ädel som när han förädlade den till en så hög grad att ytterst få sedan kunnat leva upp till den nivån, egentligen bara Chopin, som inte alls har samma formbegåvning. Det var formen och formsinnet som var hans gudagåva, och den använde han till att kröna hela musikhistorien. Vi kommer inte ifrån det. Han är i princip oöverträffbar."

"Men det blev hans förbannelse när invaliditeten satte in."

"Ja, ingen människa blev så ensam som han. Men egentligen var det inte värre än när en åldrande man gradvis upplever hur hans syn blir sämre och sämre tills blindheten blir ett obotligt faktum, som i Bachs och Händels fall, medan det för min barndomsvän blev kanske desto grymmare just för att det började så tidigt. Han var inte mer än 30 år när han skrev till mig om sina förtvivlade farhågor och beskrev sina symptom, som bara blev värre. Schubert var lika gammal när han insåg att han inte skulle få leva så länge till, men för Beethoven var dövheten värre än döden. Han gav helt enkelt upp och kunde inte längre leva som sig själv. Han fann ett sätt att överleva genom musikskapandet medan han fullkomligt struntade i sitt materiella liv och lät sig förfalla. Jag har aldrig förstått hur han kunde låta sig förfalla så bottenlöst djupt. Han struntade i sin hygien, han lät pottan stå otömd på golvet under pianot, till hans besökares omåttliga fasa inför stanken och äcklet, men det struntade han i, då han bara brydde sig och lyssnade till sina inre toner. Han förlorade perspektivet, vilket han kanske alltid saknat, när han så tidigt föll offer för sitt eget självbedrägeri och trodde sig vara prins av blodet, och han kunde ju aldrig sköta sig och allra minst sina affärer. Han var efter insikten om sin obotlighet en omöjlig människa, som ingen kunde umgås med. Inte konstigt att hans brorson, som tvingades leva med honom, försökte ta livet av sig."

"Var det bara hans farbrors fel?"

"Ju mindre sagt om hela den historien, desto bättre. När hans mor dog och han var bara sjutton år tvingades han ju att försörja hela familjen, det vill säga sina båda yngre bröder, och den uppgiften tog han på gruvligt allvar. Det hade han inte behövt göra. Hans bror var en omdömeslös slarver och odåga liksom sin far, medan Beethoven tog det på största allvar att ändå ta hand om honom mer än ordentligt. När brodern föll för den där kvinnan borde Beethoven redan då ha dragit sig tillbaka och låtit brodern få föra sitt slarviga liv i fred, men i stället blandade han sig i och fördömde frun och äktenskapet. Det blev ändå ett barn och det var inget fel på sonen, men åter begick Beethoven det fatala ödesdigra misstaget att fördöma modern för moderskapet. Jag kan inte döma

honom, jag förstår inte den problematiken, men man kan inte fränkänna en moder hennes rätt till sin ende son, vilket var vad han gjorde. Hon må ha varit liderlig och förkastlig, men hon var ändå Karls moder, vilket Karl själv försvarade henne för inför sin farbroder, som inte kunde annat än förlora kontrollen över sin familj så omöjlig som förmyndare som han var, vilket han aldrig kunde inse eller acceptera själv. Jag dömer honom inte. Som sagt var, jag förstod aldrig hela den situationen.”

”Tillbaka till hans sjukdom, som ni om någon borde ha förstått sig på. Det var levern, men det var inte skrumplever. Vad var det?”

”Det var troligen psykosomatiskt, som ju är den moderna benämningen på oidentifierbara sjukdomar. Han gav upp fysiskt redan när han insåg att hörseln aldrig kunde bli bättre utan bara sämre, då började det kroppsliga förfallet träda in, helt enkelt för att han struntade i hur det gick för honom: det spelade liksom ingen roll för honom längre. Han måste ändå till slut kapitulera, vilket han insåg tidigt. Kanske det också var något ärftligt i hans degenerering, hans far förde ju inte precis något rekorderligt liv, vilket gav honom anledning minsann att inte vilja kännas vid sin fader, men det var framför allt oviljan till att sköta sig som accelererade utförsbacken. Han nådde de högsta höjderna av storartad härlighet och utomordentlig världsberömmelse, han hade ju en otrolig tur från början i det att han praktiskt taget föddes in i ett furstehov, där hans första mentor var son till Österrikes kejsare, vilken fantastiska tur egentligen följde honom genom hela livet, då en annan kejsarson, ärkehertig Rudolf aldrig upphörde att gynna, följa och älska honom. Men från denna höjd föll han ner till en djupare mänsklig misär och bottenläge än någon rännstensunge och tiggare, genom att handikappet tvingade honom till fullständigt utanförskap i tillvaron, där till och med det att ta hand om sig själv blev honom likgiltigt. Han behöll sin ställning men förlorade allting annat.”

”Menar ni som så många andra att hans musik blev därefter?”

Han log igen. ”Hans musik som frisk och som döv är som från två olika världar. Vem som helst kan älska och bli inspirerad av hans härliga musik som ung, men vem kan njuta av hans sista stråkkvartetter, som lärt känna hans tidiga stråkkvartetter? Frågan är om hans ens själv kunde njuta av dem, och jag tror att han komponerade dem mest bara som en sorts terapi, för att hålla sig andligt levande åtminstone när det han inte fick göra det kroppsligt. Faktum, är att han förändligades mer och mer med åren, i början när han kom till Wien var han grann och omåttligt populär i alla de förnämsta kretsarna, alla kunde sola sig i hans konstnärliga glans, han var ju så fullkomligt överlägsen, men efter Eroicakrisen blev han gradvis mer och mer en annan, han övergick mer och mer från den timliga världen till den andliga världen, och det hörs framför allt i hans sista pianosonater, som fortfarande är fullt njutbara trots sina bisarra infall, medan de sista stråkkvartetterna är enbart underliga. De ser bra ut på notpappret, men de låter inte så bra längre. De låter nästan sjuka, och de lär vara mycket svåra om inte omöjliga att spela. Hans förfall kan också hänga ihop

med att han inte längre kunde uppträda som pianist, som ju var hans instrument. Ännu i den fjärde pianokonserten kunde han vara solist, men inte längre i den femte. Där tog det slut. Det att som pianist inte längre kunna spela piano och få det att låta som det borde låta och som man vill, särskilt om man inte ens längre kan höra det, måste vara höjden av outhärdligt lidande för en musiker. Många musiker drabbas av det, och jag tror inte att någon klarar av i längden att överleva det, medan man då i stället som Beethoven kan få det att överleva genom att envist åtminstone fortsätta komponera.”

“Menar ni att hans senare musik saknar den ädla karaktär som utmärker hans tidiga musik?”

“Ni insisterar på det här med hans ädelhet. Ja, hans tidiga musik fram till krisen är det ädlaste i musikväg som komponerats, Haydn signalerade vägen dit men varken Bach eller Händel kom fram till startpunkten. Det är kanske hans gåta och förklaringen till hans självbedrägeri. Han var oerhört självmedveten från början, som om han visste något om sig själv som ingen annan visste och som han aldrig kunde dela med sig av, en sorts insikt om en mission eller plikt att utföra, som var en utomordentlig förädling av musiken och vilken mission han lyckades med över all förväntan, i synnerhet i beaktande av hans katastrofala handikapp. Ingen annan har en sådan ädelhet.”

“Goethe?”

“Han såg upp till Goethe men inte som ett ideal utan snarare som en auktoritet och ledare inom den vitterhet som han aldrig själv kunde uppnå. Men Goethe saknade det musikaliska formsinne och den ädelhet som var Beethovens egen. Goethe var en snobb och erkänd världsförfattare, men han är utomordentligt tråkig, han är formlös och framför allt har han ingen humor. Hans stora ungdomsroman om Werther är ett frosseri i en orealistisk kärlek, vars sanslöshet leder till att huvudpersonen skjuter sig. På en sådan grund byggde Goethe sitt världsrykte, och han hade sedan bara att vila på lagrarna för resten av livet, medan Beethoven alltid kämpade i uppförsbacke mot överväldigande utmaningar, som försvårades in absurdom genom hans sviktande hörsel. Han blev en grobian, det blev aldrig Goethe, men Beethoven bibehöll alltid sin själ genom musiken, medan Goethe sålde sin själ åt djävulen, och för det blev han till och med belönad med himmelriket. Moralen i “Faust” har jag aldrig kunnat acceptera. Han förför ju Margareta och gör henne med barn och leder henne i avgrundslig olycka, och för det blir han belönad av Gud. Nej, då är Schillers och Beethovens ödestrots och hädiska insisterande på frihet till varje pris mycket sundare.”

“Men vem var då hans odödligt älskade?”

“Det kommer att sysselsätta de musikhistoriska spekulanterna så länge han och musikhistorien lever. Problemet är själva pudelns kärna. Han kom aldrig till skott. Det var inte det att ingen ville ha honom, tvärtom var många intresserade, men musiken höll honom alltid tillbaka, som en svartsjuk härskarinna, som inte ville låta honom få någon annan. Det var samma sak med

Schubert. Men desto djupare och innerligare var hans kärlek, som alltid brann. Hemligheten ligger i kanske hans enda sångcykel, "Till den fjärran älskade". Han når henne inte men älskar henne desto mer. De sex sångerna hör till hans innerligaste naturlyrik, där hela naturen får utgöra ramen för hans kärlek, som han insisterar på att står över alla former, når över alla gränser, lever universellt och aldrig kan dö. Jag tror att det okända ämnet för dessa sånger, som författades för honom av en poet på hans enträgna begäran, är den samma som 'den odödligt älskade'. De karakteriseras på samma sätt, men det smärtsamma avståndet till henne är större i sångcykeln, medan samtidigt han ändå kommer henne närmare och deras kärlek är ännu mera intim och sann. Vem han än älskade så gjorde han det för evigt. Det är min uppfattning. "

Sångcykeln "*An die ferne Geliebte*" är startpunkten för det omfattande romanskomponerandet under 1800-talet. Schubert inspirerades av dessa sånger från 1815 till att sätta i gång på allvar med sina *lieder* med tre sångcykler, och efter honom fortsatte Schumann och Brahms och flera ryssar i samma stil.

<https://www.youtube.com/watch?v=KOk7EWYbyqk>

Isidor Neugass' porträtt från 1806

Franz Wegeler var fem år äldre än Beethoven, men de växte upp

tillsammans i Bonn och var alltid goda vänner, och Wegeler kom även han senare till Wien. Han gifte sig med Eleonore von Breuning, Beethovens första stora kärlek som aldrig svalnade, som var syster till hans andra bästa vän Stephan Breuning, fyra år yngre än Beethoven, som också omsider flyttade till Wien. Dessa tre vänner var oskiljaktiga hela livet hur stort avståndet än var mellan dem rent geografiskt under långa perioder. Franz Wegeler blev läkare och dog i åttioårsåldern 1848, Eleonore blev 70 och dog 1841, medan Stephan Breuning dog samma år som Beethoven vid bara 53 år.

215. Rembrandt

Rembrandt är konsthistoriens största problem. Ännu idag blir jag upprörd bara jag tänker på honom. Knappast någon av mina talrika genialiska bekanta grälade jag så mycket på som på honom. Han var en menlös dåre, och jag försökte i det oändliga få honom att sluta upp med det men förgäves. Vi trivdes alltid underbart väl tillsammans, men efter en tid kom vi alltid i häftigaste dispyt med varandra, och det slutade alltid med samma sak: han gjorde sig bara ännu omöjligare, och jag reste därifrån i vredesmod.

Visst var han en duktig målare, det visste alla redan då lika väl som alla vet det idag, det var redan då en evig självklarhet, men det tog han som förevändning till att tillåta sig vilka friheter som helst. Det att han var en fullödig konstnär ursäktade i hans egna ögon honom allt och berättigade honom till allt. Han var inte någon kvinnomisshandlare, vilket somliga klåpare påstått. Tvärtom var han den ömmaste av alla älskare, vilket hans egna två hustrur vittnade om inför döden och vilket hans tavlor av dem vittnar om inför evigheten. Att hembiträdet Geertje Dircks blev tokig och kom på mentalsjukhus var inte hans fel. Han var lika öm mot henne som mot alla andra, och det att hon var neurotisk gjorde hans ömhet och omsorg om henne bara innerligare. Han var idealisk som människa i alla sina relationer. Men han var självdestruktiv, och det har jag aldrig kunnat förlåta honom.

På vilket sätt är han konsthistoriens största problem? Därför att han själv ställde sig utanför den. Han vägrade vara med i barockens tidevarv och måla

som andra, han vägrade vara realist, all konsts högsta ideal, han tog bestämt avstånd från alla andra målare och alla traditioner och målade i motsats till alla andra inte som han såg det utan som han kände det. Och däri har endast Vincent van Gogh efterliknat honom.

Jag blir upprörd bara jag tänker på honom därför att hans öde var det hemskaste och hårdaste av alla konstnärsöden, och han ensam var upphovet till alla faser i det. Ingen gjorde något för att han skulle råka så illa ut som han gjorde utom han själv. Vincent van Gogh sköt sig när han fick nog av sin egen dårskap, men Rembrandt fick aldrig nog av sin egen dårskap. När han en gång börjat falla så bara fortsatte han och fortsatte utan att någonsin försöka hejda sitt fall.

Ingen har någonsin vågat kritisera Rembrandt, varken medan han levde eller efter hans död, utom jag. Man har alltid talat illa om honom och man gör det ännu idag, men man vågar aldrig kritisera honom. Ty en människa vars livs budskap till världen är: "Låt mig få gråta i fred!" vågar man aldrig gå nära, ty ingenting är heligare och mera respektingivande än sorgen, och ingen konstnär har så frossat i lidandets, sorgens, sentimentalitetens och eländets patos så som Rembrandt. Det var hans passion, och den ville han ha i fred, kosta vad det kosta ville, och det kostade honom allt, men han betalade det gärna. Han blev konsthistoriens mänskligaste personlighet, men det kostade honom all hans värdighet. Föraktad levde han, och man måste förakta honom som människa ännu idag.

Det var jag som förde honom i kontakt med Amsterdams judar. Genom dem fann han sin stil, därigenom blev han högfärdig, gifte sig med första bästa societetsflicka han såg som kunde ge honom en tryggad ställning och köpte i rent övermod stadens ståtligaste hus bara för att skryta. Det var när han flyttade in på Jodenbreestraat som jag för första gången fick anledning att skälla ut honom, vilket bara hade den effekten på honom att han till sitt försvar hittade på att: "Men jag gör ju det bara för att kunna måla bättre." Jag blev så rasande på honom så att jag måste lämna staden och honom i sticket för den gången. Jag hade aldrig mött en så egenkär målare förut. Och med tiden kom det också att räcka för honom att han själv ensam och ingen annan beundrade hans konst.

Men han skötte sig och hade tur och levde högt på holländarnas politiska och historiska medvind och var inte så gemen som Rubens som struntade i Antwerpen och kröp för Frankrike och Spanien, utan Rembrandt höll sig hemma. Rubens hade jag aldrig kunnat med för hans fulländade ytlighet. Rembrandt hade djup i sitt innersta, och det var vad jag tyckte om hos honom, och därför blev jag alltid så upprörd var gång Rembrandt tog till spaden för att gräva ner sig. Han älskade att gräva ner sig, och det hatade jag hos honom, just för att han hade kunnat bli en så bra konstnär i stället.

Det kan inte förnekas att han även hade otur. Han levde i ett mycket krigiskt historiskt skede, och i sådana skeden blir alltid de konstruktiva personligheterna lidande. Under Rembrandts livstid låg Holland i krig med

Spanien, med England, med Sverige och med samtliga andra samtida stormakter i tur och ordning, och han blev lika lidande av krigens fluktuerande konjunkturer som Heinrich Schütz. Under hans tid dog Rubens, Englands monarki gick under i blodigt och meningslöst inbördeskrig som alltför mycket liknade rosornas krig ett kvarts millennium tidigare, Henrik IV av Navarra och Wilhelm av Oranien, Gustav II Adolf och Charles I avrättades samman med oräkneliga människomassor, det trettioåriga kriget vältrade fram sin förödande syndaflodvåg över Tyskland, Ryssland upplevde sin historias mest kaotiska kapitel före revolutionen tre hundra år senare, Frankrike blev en terroriststat och de kristna religionerna gick alla åt helvete. Kvar fanns bara Rembrandt och Heinrich Schütz, men Rembrandt grämde ihjäl sig och konsten medan Schütz upptäckte nya världar.

Kvar fanns förstås även drottning Christina av Sverige, men som den enda kloka politikern i hela världen då för tiden abdikerade hon, och därmed försvann den tidens enda ljus i hela världspolitiken.

Rembrandt nådde sin höjdpunkt då han målade "Nattvakten". Jag var då hos honom och uppskattade honom till fullo och uppmuntrade honom å det högsta. Men när hans hustru Saskia var död behöll han det neurotiska hembiträdet Geertje Dircks trots hennes uppenbara olämplighet, och det gjorde att jag blev rasande på honom. Jag hade aldrig uppskattat hans giftermål, ty han var inte en man som kunde ta vara på sin nästa. Han kunde ju inte ens ta vara på sig själv, och då får man inte gifta sig. Men han var hopplöst svag för och beroende av kvinnor, och därför behöll han Geertje Dircks hos sig efter sin hustrus död, och det blev anledningen till att jag i vredesmod övergav honom för andra gången. "Det blir aldrig folk av dig," utbrast jag, och han svarade då endast milt: "I så fall är det tur att jag har konsten." Konsten var hans försvarsvapen mot den värld han levde i och som han mer och mer för varje år ville hålla på avstånd. Men vem kan hålla verkligheten på avstånd? Vem kan vara så dum så att han ens försöker? Bara så menlösa dårar som Rembrandt, Johann Sebastian Bach, Goethe, Leibniz och några till, som på fullt allvar trodde att de kunde ersätta den reella världen med sina egna inre fantasivärldar.

När jag återsåg Rembrandt levde han ihop med Hendrickje Stoffels alltjämt i det luxuösa huset på Jodenbreestraat, och det skällde jag ut honom för. Jag skällde ut honom för att han underlät att tjäna pengar när han inga hade och dock hade en familj att försörja, jag skällde ut honom för hans totala ansvarslöshet, jag skällde ut honom för hans otroliga lättja: han öppnade aldrig en bok för att lära sig något nytt utan grävde bara ner sig i sina gamla kunskaper i Bibelns historia och sitt ständigt alltmer fördunklade måleri, som jag undrade om det berodde på att hans hjärna eller hans syn höll på att fördunklas. Jag kom till den slutsatsen att det måste vara bägge. Vincent van Gogh sköt sig när han inte kunde måla längre, men Rembrandt bara fortsatte måla fastän han inte kunde måla längre. Han fattade aldrig att han hade råkat ut för ödet att fastna i ett manér, vilket är livsfarligt och i längden dödligt för en konstnär: i det ögonblicket en konstnär inte längre utvecklar och vidareutbildar sig är hans bana slut. Rembrandt blev aldrig bättre efter "Nattvakten". Hans bilder blev suddigare, han började förfriska sig väl mycket med genever, han nojsade väl flitigt med Hendrickje, och han förlustade sig ute i staden med hjälp av en ständigt utvecklad kredit: han hade på årtal inte förtjänat en styver och förbrukade månatligen hisnande förmögenheter utan att ens vara medveten om det. Han var blind för pengars värde. Han ville inte veta av att något materiellt hade någon betydelse. Och när han vägrade betala sina skulder och ständigt tog nya lån skällde jag ut honom igen. Han sade bara: "Ja, men jag målar ju."

"Det räcker inte med att bara måla. Man måste också sälja sina tavlor!" skrek jag. "Du har en son, en familj, ett hus och din släkts framtid att ansvara för!"

"Ansvarar du för din?" frågade han mig med en egendomlig blick.

"Nej, men jag är ogift. Du har dock både fru och barn."

"Mina tavlor är också mina barn."

"De är inte ditt kött och blod."

"Nej, men de är min ande, och det kortet smäller högre."

"Men tänk på din framtid!"

"Det finns ingen framtid som inte finns i nuet. Jag är lycklig bara när jag arbetar."

"Och när du älskar?"

"Kärleken är mitt arbetes lön."

"Vill du inte att din son skall bära ditt namn vidare?"

"Vad är ett namn mot evigheten?"

Så kunde vi hålla på i det oändliga medan jag ständigt blev mera rasande och han aldrig förlorade sin mildhet eller sin koncentration på sitt arbete. Jag förvånades över honom och kom plötsligt på mig själv med att rikta den misstanken mot mig själv om det möjligen kunde vara så att jag i Rembrandt fruktade en konkurrent om mitt öde?

Men jag var inte färdig med Rembrandt ännu. Jag kunde inte tåla karlen för hans enfaldighet, hans otroliga naivitet, hans simpla manér och grovhet, hans svaghet för kvinnan och spriten och hans envisa bildningslöshet, men ändå måste jag alltid på nytt söka upp honom, ty jag kunde aldrig glömma honom.

Jag vet inte vad det var med honom, men någonting var det som absolut inbjöd mig till att tortera honom. Det var som om han med hela sitt väsen bad om det. Jag har aldrig grälat så mycket som jag gjorde med honom ens med judar, och det var kanske det som gjorde att han stack ifrån så totalt från alla andra och från hela konsthistorien: han målade, levde och tänkte som en jude utan att vara jude. Han var judisk endast i anden, och det var värre än att bara vara jude.

Nästa gång jag såg honom var han bankrutt. Han hade förklarats i konkurs och de höll på med att plundra hans hus. De tog hans tavlor ifrån honom, alla hans etsningar och till och med hans tryckpress, som var det enda medel som han kunde livnära sig på. Och han bara satt där utan en min i sitt pussiga fula geneveransikte och tittade på, som om han var fullkomligt tom i hjärnan. De tog ifrån honom hans liv och han sade inte ett ord för att försvara det och behålla det. Han lät dem utan att blinka kläda honom naken inför hela Amsterdam, som på den tiden var världens centrum.

Det sägs att en konstnär ska lida för att bli en god konstnär. Det är sant så till vida att ingen blir stor utan tragik. Men ingen lögn är större än den lögnen som yttras om alla stora konstnärer: "Se så vackra tavlor Rembrandt målade på sin ålderdom! Det kunde han göra bara för att han fick lida." "Se på van Goghs konst! Utan Borinage och sitt vansinne hade han aldrig kunnat lära sig måla så." "Se på Michelangelos fresker i Sixtinska kapellet! De hade aldrig blivit så bra om inte påven misshandlat honom så som han gjorde." Så talar den ignoranta populasen. Vi vet inte hur Rembrandt hade målat om han undvikit att slita ut sina ögon och om han aldrig körts ut från Jodenbreestraat. Vi vet inte hur van Gogh hade målat om han sluppit få solsting och om han hade fått råd att äta

varje dag. Vi vet inte vilka skulpturer Michelangelo hade utfört om han aldrig rest till Rom för att där utnyttjas ihjäl av fåfänga smaklösa påvar. Vi tar för givet att de stora konstnärernas bästa konst var resultatet av deras lidanden bara för att därigenom skuffa deras lidande under mattan, bortförklara det, slippa förstå det och se någon mening med det; men i själva verket är allt lidande meningslöst, och ingen förmåga kan skapa när han lider. Tvärtom. Skapelseprocessen är alltid den yttersta glädjen, och utan den glädjen har ingenting varaktigt blivit skapat. Michelangelo, Rembrandt och van Gogh kunde endast måla och skapa med glädje, och allt lidande som de fick bära var enbart hinder i deras skapande och Satans frestelser och sabotage mot deras liv och ingenting annat. Vad hade det inte blivit av dem och andra liknande offer för världens fåfänga om de hade lämnats i fred med sin ensidigt uppbyggliga verksamhet, vilket var det enda de bad om så länge de levde och vilket de aldrig fick! Michelangelo var knäckt efter taket i Sixtinska kapellet, Rembrandt knäcktes när han berövades sitt hem och sitt levebröd, och van Gogh knäcktes på sinnessjukhuset i Saint Rémy. Varför lät man dem inte måla, skapa och göra vad de ville i stället! De ville ju bara ge, men världen körde ut dem från sin gemenskap och behandlade dem inte som människor.

Leonardo var en av de få konstnärer som slapp pådyvlas onödigt lidande *en masse*, och se på hans tavlor. De är ännu idag de vackraste, mest harmoniska, ljusaste, tjugigaste och mest oöverträffade konstverk som världshistorien känner. Varför fick inte även Michelangelo, Rembrandt och van Gogh bli så klar och seren som Leonardo var i sin Mona Lisa?

Rembrandt förtjänade visserligen inte bättre än att bli utkörd med sin totala ansvarslöshet för sin familj och sin ekonomi. Han var en idealisk äkta man och en idealisk far för Titus och Cornelia, men han kunde inte försörja dem. Han kunde inte ens försörja sig själv. Han kunde bara måla, och det gjorde han på sådant sätt att ingen skulle köpa hans tavlor. Han ville inte sälja dem. Han blev mer och mer en bekväm latmask med åren som bara ville sitta hemma och måla. Den livsfarliga germanska bekvämligheten, som yttrar sig genom universell likgiltighet, slapphet och smaklöshet hos alla världens ledande nationer idag, gjorde sin entré i mänsklighetens kultur genom Rembrandt. Han brydde sig aldrig om att läsa en bok, han struntade i vad som hände i världen, han lyssnade aldrig på andra, och ödet måste skaka om honom ordentligt för att få honom rubbad ur sin tröghet, som han strax återintog så fort ödet rasat färdigt. Han tänkte bara på att få förverkliga sig själv genom att sitta hemma på en stol och måla med ständigt samma mörkbruna dystra med åren allt tjockare färglager, som tilltog med åren i samma takt som hans egen själ förmörkades av det eviga grubbleri och självbetraktandet, som var lika menligt för hans materiella liv som Marcus Aurelius' filosoferande var för det romerska imperiet. Massorna respekterar aldrig en filosof utan struntar i honom eller hugger ner honom som Arkimedes. Marcus Aurelius flydde från imperiet till filosofin, och det blev inledningen till det imperiets undergång. Rembrandt flydde från

konsten till sina egna personliga manér, och det blev slutet för hela renässansepoken. Renässansen levde ännu genom Rubens och barocken men slocknade med det ljus som Rembrandt på sina dukar ständigt omvärvade och hotade med ett allt dystrare, kompaktare och mer beklämmande andligt mörker, som med kalvinismen, protestantismen och den moderna vetenskapen slutligen kom att besegra allt ljus, all fantasi och alla möjligheter för mänskligheten.

Mänskligheten levde och andades under renässansen, som den hade levat och andats under antikens och Athens glansdagar. Men varje vetenskaplig upptäckt och tes, varje ny materialistisk dogm som har formulerats efter Spinoza genom Newton, Darwin, Marx, Leibnitz, Einstein, Freud och alltför många andra, har, i samma mån som det har befrämjat befolkningsexplosionen och massamhället, slagit nya spikar i mänsklighetens likkista, därigenom att det har gjort det svårare för den mänskliga individen att tänka själv, därigenom att mänskligheten har fått ett öde som ingen individ kan bli fri från.

I ett fritt samhälle, som i antikens Athen och renässansens Europa, skapar varje individ sitt eget öde.

Rembrandt var kanske den siste som skapade sitt eget öde, ty han gjorde det faktiskt. Men senare tiders stora andar, som Bach och Goethe, Tolstoj och Sibelius, lät sig vara produkter av de sociala system de levde i och lydde blint vetenskapens och logikens regler utan att svika den sociala perfektionen ett öns. Tolstoj försökte göra uppror mot detta men misslyckades. Somliga andra försökte även och lyckades något bättre, som Beethoven, Händel, Schubert, Dickens, Dostojevskij och de andra stora romantikerna. Och nu vet jag vad det var med Rembrandt som jag aldrig förstod. Han var romantiker. Han var den förste renodlade romantikern, som såg allt genom ett rosenrött med åren allt brunrödare skimmer, och det var detta kärlekens skimmer i tillvaron som han målade bättre än någon annan. Han levde blott för detta skimmer och gjorde vad som helst bara för att få behålla det för ögonen. Kalla det för en fix idé om ni vill, men jag förstår nu att det måste ha varit en ljuvlig fix idé som det var värt att offra hela sitt liv för.

Rembrandt var en klok man, klokare än någon av sina samtida. Och den enda av hans landsmän som i någon mån förvaltade denna vishet i arv efter Rembrandt var min vän Baruch Spinoza, han som etablerade pantheismen.

När Rembrandt satt ensam kvar i Rosengracht och målade sitt sista självporträtt, när Hendrickje var död, när Titus var död, när han hade förbrukat hela sin familj och hans svärdotter övergivit honom och endast lilla Cornelia ännu fanns kvar, då kunde jag inte längre förarga mig på honom, ty då hade han förlorat och försakat allt som man kunde förarga sig på honom för, allt utom sig själv; och när man såg detta enda som då var kvar av hans liv, så kunde man ej längre gräla utan endast gråta.

När jag träffade honom efter Hendrickjes bortgång var det första han sade till mig:

"Skall du inte gräla på mig för att Hendrickje är död?"

"Var inte dum," sade jag. "Alla vet att Hendrickje dog av naturliga orsaker."

"Men jag var skulden till dessa naturliga orsaker."

"Nu är du dum igen."

"Om du inte klandrar mig för Hendrickjes död så måste jag få göra det själv."

"Gör det så mycket du behagar, men låt mig slippa höra det."

"Du är lika vresig som vanligt. Vet du om att du är nästan den enda vän jag har kvar? Av alla mina forna vänner, mecenater och köpare, porträttbeställare och konstälskare, är du den ende som alltid har kommit tillbaka, den buttre och vresige, den alltid negative, den enda som aldrig har smickrat mig. Vad har du då att säga till mig om du inte längre vill gräla på mig?"

"Har du ingen sorg efter din fru?"

"För mig är hon inte död. Jag kan träffa henne på nytt när jag vill i mina tavlor. Jag tror jag har lyckats föreviga henne."

Och när Titus hade dött som nygift så var det första han sade till mig igen:

"Skall du inte klandra mig för att Titus är död?"

"Jag tror att du klandrar dig själv alldeles tillräckligt där för."

Som om han inte hade hört mig sade han då: "Då måste jag klandra mig själv för hans död." Och så vände han sig till mig med sina stora utstående blodsprängda gubbögon som om han ville visa att han var vansinnig: "Du anar inte vilken skuld jag känner för dem alla, för Titus, för Hendrickje, för stackars Geertje Dircks och för Saskia. Det känns som om jag hade drivit dem alla i döden. Jag vet att Titus aldrig var stark, att Saskia hans moder var lika svag och att Hendrickje också led av bräcklig hälsa, men det känns som om det var jag som hade givit dem alla deras sjukdomar. När jag lärde känna Saskia var hon den mest spirituella och blomstrande skönhet, och Titus var det mest livliga och vackra av alla barn. Aldrig har någon målat vackrare barn och ynglingar än jag när jag målade Titus. Och Hendrickje var den sundaste av alla kvinnor, kärnfrisk och outtröttlig, tålmodig till det yttersta och klokare än någon man,

tills jag gjorde henne med barn. Sedan började hennes hälsa svikta som aldrig tidigare.

Och stackars Geertje Dircks! Hon är mitt tyngsta samvete, därför att jag utnyttjade henne och sedan försköt henne, vilket drev henne vansinnig. Jag är övertygad om att jag kunde ha förhindrat att det blev nödvändigt att bura in henne på en asyl.

Saskia, Hendrickje och Titus var alla tre idealiska människor, men det känns som om mitt liv ruinerade deras. De var outtömliga inspirationskällor och ovärderliga stöd för mig och min konst, men jag ställde för höga anspråk på dem. Jag ville att de skulle vara lika idealistiska som jag. Jag krävde för mycket av dem, och de försökte ge vad jag krävde, men däri förtog de sig och gick under. I längden orkade de inte tillmötesgå mig. Deras krafter tog slut medan mina inte tog slut, och därför har jag överlevt dem alla, till min eviga outplånliga sorg och vanära. Men ingen kan säga att jag inte älskade dem."

Han tystnade. Det var ovanligt att han hade sagt så mycket på en gång, och på något sätt kände jag det som att han genom denna monolog försökte gå till rätta med sig själv och såga ner några ruttna grenar av sin stam, men han hade varit för ivrig och även gett sig på några alltför friska. Jag var tvungen att denna gång uppmuntra honom.

"Ditt och deras öde var att du är konstnär, och det är ett faktum som varken du eller de eller någon annan hade kunnat göra något åt. Och en sak till. Om Saskia och Hendrickje inte hade träffat dig hade de aldrig blivit förevigade. Du har som ingen annan i konstens värld förevigat dessa kvinnor och din son Titus också. Det var meningen med ditt öde och deras undergång i ditt öde: endast sådana öden hör evigheten till."

Hans huvud var böjt och jag såg inte hans ögon, men jag hörde hur han mycket lågt mumlade ett innerligt:

"Tack, broder."

216. Landsflyktingen

Han var en dyster enstöring som sågs ibland skyggt smyga fram under skuggorna längs gatorna för att ibland ta sig in i ett ruffigt sjapp för att beställa en kopp kaffe. Han gjorde inget obehagligt intryck men man kunde ändå misstänka det värsta om honom. Det var något oändligt patetiskt och melankoliskt över honom, som om han var besjälad av en bitterhet utan gränser som ingenting kunde bota men som ändå inte var direkt negativ, och han hade aldrig gett uttryck för någon bitterhet så vitt någon visste men dock kunnat undslippa sig en oändlig smärta då och då. Något hade gått fel i livet för honom, och jag var nyfiken på vad.

När han en eftermiddag slagit sig ner i ett av sina vanliga billiga sjapp tog jag mig djärvheten att fråga om jag fick dela hans bord. Det hade han ingenting

emot. Han visade ingen ovänlighet och ingen motvillighet till att prata, så jag öppnade en konversation med honom.

"Hur trivs ni i pensionatet där ni bor?"

"Det får duga."

"Det verkar som om ni skulle förtjäna något bättre."

"Nej, jag förtjänar ingenting bättre."

"Varför inte det?"

"Ni vet ingenting om mig."

"Därför är jag nyfiken."

"Er nyfikenhet är inte oartig eller påflugen. Vad vill ni veta?"

"Varifrån kommer ni? Ni är ju inte amerikan."

"Gissa."

"Jag gissar på något europeiskt land."

"Det värmer."

"Knappast Sydeuropa. Troligen norr om Alperna. Kanske England, kanske Frankrike, kanske Tyskland eller Nederländerna. Knappast Östeuropa. En sådan accent hade jag känt igen. Men ni har bott länge här."

"Alltför länge."

"Nu vet jag. Ni lider av hemlängtan."

"Outsägligt."

"Vad hindrar er från att fara hem?"

"Landet jag kommer ifrån. Jag lämnade det för att jag inte längre stod ut med mentaliteten där. Det är rena Nifelhem."

"Alltså är det Tyskland eller Norden."

"Det är inte Tyskland. Men jag har bott länge i England."

"Trivdes ni där?"

"Ja, bättre där en här."

"Varför stannade ni inte där?"

"Jag blev tvungen att resa hem. Medan jag var i London blev jag utmanövrerad från en tjänst jag innehaft i många år. Jag måste resa hem för att försöka få ordning på mina affärer. Det gick inte. Det blev bara värre. Till slut måste jag fly från mina fordringsägare."

"Vad är ert yrke?"

"Journalist."

"Då skriver ni inte bara för populasen."

"Vad tror ni om mig egentligen?"

"Jag tror att ni är mycket mer än vad ni gör er till."

"Vad vill ni göra mig till?"

"Kanske en filosof."

"Jag borde ha blivit musiker."

"Varför det?"

"Då hade jag sluppit få så mycket fiender."

"Fick ni fiender genom er journalistik?"

"I mitt land kan man inte skriva sanningen utan att få fiender."

"Kan man det i något land?"

"Knappast. Bra fråga. En kollega gav mig en gång rådet: 'Vad du än skriver, så skriv aldrig sanningen. Om man så bara skriver om en synål som den är måste någon enögd stackare känna sig sårad och träffad och yrka på gottgörelse för förolämpningen, om han inte utmanar dig på duell.' Jag skrev sanningen och blev utmanad på duell."

"Så dramatiskt! Hur slutade det?"

"Jag vägrade duellera. I stället spottade han mig i ansiktet offentligt. Det blev en stor skandal, för vi var båda berömda litteratörer."

"Var det därför ni lämnade landet?"

"O nej, det var bara en försumbar baggis. De ekonomiska skandalerna var värre."

"Åkte ni inför rätta?"

"Ja, efter att jag flytt landet, i min frånvaro. Men eftersom de inte kunde bevisa någonting blev jag aldrig dömd. Domen uppsköts till en avlägsen framtid, i fall jag någon gång skulle komma hem, så att man kunde förhöra mig ordentligt."

"Det låter som en härva."

"Det *var* en härva."

"Det låter som om den aldrig kunde redas ut då ni en gång lämnat landet."

"Ändå blir min hemlängtan oavbrutet mera outhärdligt oemotståndlig, så jag har kommit fram till att jag måste resa hem."

"Även om det blir för att stå till svars?"

"Jag vill inte bo i det här landet längre. Vad är det för ett land som skjuter sin bästa president? Detta presidentmord rågade måttet. Alla är skjutgalna här. De håller på att utrota sin ursprungsbefolkning i västern. De kan bara kriga, och så har det varit sedan George Washingtons dagar, han var en utmärkt revolutionsledare, men när det blev fred blev han odräglig och en rastlös oroshärd. Mitt land är mindre mentalsjukt än detta land."

"England då? Kanske Tyskland? Ni måste ju inte resa ända hem."

"Ni läser mina tankar. Jag tror aldrig att jag kommer att komma hem, hur jag än skulle försöka."

"För er egen skull borde ni ändå försöka. Ju närmare ni kommer ert hemland, desto större blir chanserna att ni får komma hem."

"Det enda jag skulle behöva för att kunna komma hem vore en signal hemifrån om att de förlåtit mig, att de skulle låta det gamla vara glömt och antyda en tvättad griffeltavla."

"Varför skulle det vara omöjligt?"

"Den nordiska långsintheten är förfärlig i sin obotlighet, ett symptom på den ingrodde mentalsjukdomen som sitter i själva rötterna, som en evig tundra."

"Det låter som om ni givit upp hoppet om era landsmäns mentala sjukdomstillstånd."

"Det värsta är att de inte är medvetna om det själva. Bara de som lämnar landet i frivillig landsflykt kan genomskåda problemet utifrån."

"Hur yttrar det sig?"

"Symptomen är alltför talrika. De håller inte ord och bryter sina löften. Stämmer man möte med någon kommer den personen inte till mötet. När man påtalar det efteråt för honom kommer han med undanflykter och absurda ursäkter. Lånar man ut böcker får man aldrig tillbaka dem, om man inte kräver dem tillbaka med våld om det skulle behövas. De är dysfunktionella. Normala människor lider inte av en sådan brist på anständighet."

"Och ingenting var ert eget fel?"

"Allt var mitt eget fel. Jag valde fel yrke. Jag valde fel utbildning. Jag trasslade själv in mig i trassliga affärer. Jag prioriterade fel aktiviteter. Jag var irrationell. Men så mycket måste jag få säga till mitt eget försvar, att om jag var lika galen som alla andra så kunde jag åtminstone alltid kontrollera min galenskap."

"Vad var er felaktiga utbildning?"

"Nu kommer vi till pudelns kärna. Den var helt och hållet andlig. Jag svärmade för Swedenborg och hans utopier. Jag ansåg att han kunde ha rätt och att det mycket väl kunde finnas en andlig verklighet av högre halt, väsentlighet och realitet än den materiella, och jag ansåg att han mycket väl kunde umgås med avlidna andar. Hela världen erkänner ju livets odödlighet vilken religion man än tillhör, att själen är odödlig är en självklarhet för alla med det minsta hum om mer än bara köttets förgängelse, och jag måste ge honom helt rätt att det mycket väl kan förhålla sig så att avlidna andar kan fortsätta hålla kontakten med de dödliga och förbli engagerade i världens och mänsklighetens gång. Ingenting andligt har någonsin kunnat motbevisas. Men om man i mitt burgna hemland kommer med sådana idéer och svärmerier, som de kallar det, blir man stämplad för livet som otillräknelig, man får en pariastatus som ingenting kan avlägsna, man är brännmärkt av samhället, och man kommer att få det svårt, då man aldrig mera kan bli insläppt och accepterad av samhället. De godkänner bara likviditet. Är man utan pengar är man värdelös och har inga mänskliga rättigheter. Det spelar ingen roll hur skicklig eller hur flitig man är. Jag har skrivit en oändlig massa romaner och dikter, noveller och dramer och publicerat det mesta och för det egentligen bara fått avund till tack. I mitt land erkänns inte begåvningar. De begravs levande som obehagliga. Till nöds unnar man dem att få leva men under existensminimum, och ve dem om de försöker ta sig över strecket. Myndigheterna betraktar dem som farliga säkerhetsrisker och håller dem under konstant bevakning, och om de tillåter sig det minsta felsteg eller blottar den minsta svaghet åker de dit. Det är det omänskliga kontrollsamhället, som uppstått när det gamla samhället av upplyst despotism gick i graven och aristokratierna förlorade världsherraväldet, men de

nya byråkratiska myndigheterna är anonyma. De styr världsordningen bakom kulisserna och framträder aldrig själva, utom ibland när de faller genom slarv och skandaler. Då blir de tjärade och fjädrade, och alla får skratta åt dem av världens lust och hänsynslös skadeglädje. Därför händer det så sällan. De gör allt för att gardera sig, och deras bästa skydd är anonymiteten. Så var det med mina avundsmän. De trädde aldrig fram i dagen. De bara väntade på rätta tillfället att få slå till, som när jag var i England och de passade på att få mig entledigad från min rektorstjänst, och frågan är om de vågat öppna process mot mig om jag stannat hemma. Genom att jag var bortflugen kunde de dra till med allt för att få mig vanärad och mitt rykte för alltid befläckt.”

”Men vad var ni anklagad för?”

”Mordförsök på en utpressare. Han var en usel parasit på mänskligheten, vem som helst av hans offer hade haft motiv till att befria sinnevärlden från honom, vem som helst kan ha försökt, tyvärr misslyckades de alla, och bara för att jag lämnade landet vågade han öppna en process mot mig för påstått förgiftningsförsök. Vem som än försökte förgifta honom så överlevde han ju, så vad hade han då att klaga på? Ett mordförsök är inget mord, och om det förelåg självklara motiv hos ett flertal så bestod fallet bara av förmildrande omständigheter. Världen hade mått bättre utan en sådan parasit, men tyvärr är den full av sådana parasiter. De utgör all den korruption som dominerar hela världen. Det är sant, jag fifflade för att undkomma skulder som jag aldrig kunde betala, men vem gör inte det? Det är inget brott att råka illa ut och bli insolvent, men inget brott bestraffas hårdare med utfrysning, som om fattigdom var en pestsmitta. Jag gav fan i alltihop och flydde, för att åtminstone rädda min själ.”

”Ni lär sammanleva med en äldre dam.”

”Hon är min hustru. För att skydda henne mot onda rykten och förtal legaliserade jag min förbindelse med henne, det är hon som förestår pensionatet där jag bor, hon är en god hustru som tar väl hand om mig och sköter om mig så att jag inte missköter mig, och jag kan glädja henne med min musik.”

”Så ni är ändå musiker?”

”Det skadar inte att ha flera yrken. Ja, jag har komponerat en hel del, men det har även många kolleger, till exempel den oantastligt trygga Erik Gustav Geijer, som jag hade mycket gemensamt med. Han hörde aldrig till mina avundsmän. Men det högsta erkännandet jag någonsin fick kom från landet vi övergav och förrådade åt ryssen, nämligen Finland. Skalden Runeberg försvarade mig en gång med att uttrycka, ’Om det är Gud som spelar, vad spelar det få för roll om han spelar på en sprucken fela?’ Där har ni mig, den spruckna felan, som krossades av samhället.”

”Har ni varit gift förut?”

”Jag är fortfarande gift förut. Juridiskt är jag därför bigamist, jag kunde ju inte skilja mig från min hustru när jag flytt landet, jag har två barn med henne, så henne slipper jag aldrig, men jag fick overse med henne när det gällde att

skaffa sig någon tillfällig säkerhet här. Jag bytte namn också för säkerhets skull. Mitt riktiga namn gäller bara hemma i Sverige."

"Ert liv är mycket märkligare än jag trodde."

"Det är inte slut ännu. Vänta bara. Jag är gammal och trött men långt ifrån slut."

"Hur gammal är ni?"

"Vad tror ni?"

Jag gissade på 65.

"Jag är över sjuttio, och åldern börjar ta ut sin rätt. Även om jag reser hem kanske jag inte orkar ända fram. Vi får se."

"Vad skall er hustru säga då?"

Carl Jonas Love Almqvist, 1793-1866.

"Hon vet allt om mig. Hon förstår mig. Vårt äktenskap har varit idealiskt, utan någons övervåld från någon sida."

"Kan ett sexlöst äktenskap vara idealiskt?"

"Då kommer vi till en annan kärna av pudeln. Det var anledningen till så många fördömande av mig. De förstod inte, att en relation kan vara desto mera idealisk om den utesluter det sexuella. Jag är inte impotent, det bevisar mina båda barn, men ingenting försvarar jag varmare än asexualiteten, som ingen vanlig dödlig människa tycks kunna förstå. Redan Platon försvarade asexualiteten i sitt introducerande av så kallad platonisk kärlek, och den kan fungera lika bra mellan två av motsatta kön som mellan två män. Man måste inte ha sex. I de flesta fall av havererade äktenskap har sexualiteten varit den stora boven och brottslingen. I min novell "Det går an" bevisade jag fördelarna av ett platoniskt förhållande mellan man och kvinna - ingen behöver känna sig kränkt, ingen behöver känna sig utnyttjad, vänskapen är idealisk och bestående, kärlekens kontinuitet är garanterad och bevisad, och det fick jag fan för av den oförstående allmänheten, som menade, att inget förhållande kan fungera, bestå eller ens existera utan sex. Jag blev brännmärkt som någonting värre än en homosexuell - av folks klenroghet och brist på förståelse, eller förnekelse av vad de inte kunde förstå."

"Men det var väl ändå inte anledningen till er landsflykt."

"Givetvis inte. Huvudanledningen till min oacceptabla pariastatus var min fattigdom. Är man utan pengar är man värdelös. Det spelar ingen roll hur begåvad eller hur briljant man är i sin yrkesutövning. Tror du någon av ledamöterna i den franska akademien inte är rik? Där kommer man inte in utan pengar. Bellman hade aldrig en chans att komma in i den svenska akademien fastän han var vän med kungen och hade kontakter i de högsta litterära kretsarna, för han fick sitta av mycket av sitt liv i gäldstugan. Exempelen är otaliga. Endast de etablerade kan vara etablerade, och de kan bara etablera sig genom pengar. Utan pengar är man hänvisad till rännstenen."

"Upplever ni er exil i Amerika som en rännstenstillvaro?"

"Tro mig, de har i vår för första gången skjutit sin egen president, och han var en så bra president att de aldrig kommer att få se någon bättre. Ändå blir han inte den enda president av det bästa slaget som de kommer att skjuta. Jag vill inte leva i ett sådant land."

"Är då ert eget land, där ni sköt er bäste konung Gustav III, bättre?"

"Han sköts liksom Abraham Lincoln på en teater. Sammanträffandet är påtagligt. Men jag tror inte de kommer att skjuta fler konungar i mitt land. Kanske de skjuter mig i stället. Vi får se."

Han försökte faktiskt resa hem till sitt land Sverige vid 72 års ålder men kom bara till Bremen. Där stannade han och tvekade i hopp om att få moraliskt grönt ljus hemifrån. Det kom aldrig. Då dog han.

217. Den dödsdömde romantikern

Han var högt uppburen som en av Frankrikes viktigaste tonsättare, och hade en hög ställning med ansvarsfulla befattningar. Han var grundligt skolad och hade alla Frankrikes främsta tonsättare som sina vänner och ett rikt umgängesliv, lyckligt gift med ett antal barn, så ingenting fattades honom. Dock hade han rykte om sig att vara svårmodig, och han led av betänkliga depressioner. När han dog alltför tidigt mitt i sin karriärs uppsving var det många som därför spekulerade i självmord.

Jag hade förmånen att få tillhöra hans umgängeskrets, men han föredrog alltid att träffa mig utanför alla sociala sammanhang och helst på tu man hand. Därför vågar jag antyda att jag kanske kom närmare honom än någon av hans intimaste kolleger, som Vincent d'Indy och Claude Debussy. Han sade faktiskt upp bekantskapen med Debussy till följd av sin omfattande besvikelse på impressionisten, men det var inte bara honom han var besviken på.

"Jag är inte bitter, men jag är djupt pessimistisk. Vi är ett döende släkte och kanske utdöende. Jag ser ingen räddning för allt det som vi representerar. Alla nya lovande talanger som dyker upp spårar ur och förfaller till manér, populism eller artificialitet. Jag älskade Debussy och såg upp till honom som den nya tidens banérförare och ledande pionjär för den kommande musiken, och så förfaller han till föraktlig promiskuitet och försvinner i träsket av sina kärleksaffärer, medan hans musik urvattnas och blir till vatten, han förlorar sin originalitet och blir bara formlöst artificiell, men musiken måste ha grundläggande former, lika väl som ett hus måste ha sin grund, för annars faller det. Redan Liszt svek formerna och svamlade ut i meningslösa utsvävningar som till och med körde över melodins betydelse som det viktigaste av allt i musiken, och stackars Berlioz fick aldrig se sitt mästerverk, sitt livsverk, sin enda riktigt suveräna opera framförd, medan han hånades och häcklades under hela sitt liv med pressen som ledare för lynchmobben. När han väl var död kunde de nedlåta sig till att sätta upp den mest överlägsna av franska operor, och då sades det att alla de stenar som kastades på honom medan han levde och verkade sedan användes till ett monument över honom. Hans enda brott och fel var att han var en romantiker.

De flesta riktiga romantikerna dog alla före honom, där Chopin, Mendelssohn och Schumann var de främsta. Mendelssohn blev bara 37, Chopin 39 and Schumann tog slut vid 43. Poeterna likaså, Byron, Alfred de Musset och alla utom Victor Hugo, som heroiskt framhårdade i sin romantik i trots mot alla tidens modenycker och genom hela sin långa exil, och vad har de nya poeterna att komma med? Baudelaire var lysande men hopplöst fördärvad, levde på sin mor genom hela livet, var helt besatt av sin egen morbiditet, och vad hjälpte det då att han kunde skriva så utsökt poesi?

Och de nya tonsättarna skall vi inte tala om. Wagner, Brahms och Bruckner är alla döda, och det finns ingen som kan upprätthålla deras standard."

"Men ni själv då, och Mahler?"

"Jag räknas inte. Jag är för otillräcklig. Inte ens Jules Massenet, min dyrkade lärare, kunde mäta sig med de stora tyska tonsättarna. César Franck hade kunnat göra det men nöjde sig med att bara åstadkomma en enda otillräcklig symfoni, honom dyrkade jag mer än någon annan, vi samarbetade intimt så länge han levde, men han stängde in sig i sin kyrka och är nu lika hopplöst död som Tjajkovskij. De är alla döda. Bara jag lever kvar som en patetisk epigon till kanske hela kulturhistoriens underbaraste kapitel, som inleddes med Beethovens Pastoralsymfoni, som blev portalverket till den stora romantiska musiken. Problemet med Beethoven var att han var för stor och överlägsen för att någonsin kunna överträffas. Han förde allt i musiken till dess höjdpunkt, formutvecklingen, symfonin, pianokonserten, sonaten, han var överlägsen i allt, medan Mozart i jämförelse bara var en början, ett underbarn som stannade i utvecklingen, ett ofullbordat suveränt fenomen av strålande lovande löften, men ofullgånget, liksom hans Requiem.

Vad tjänar alla dessa överdrifter till? Någon ledande brittisk essayist betecknade operan som ett alltigenom irrationellt musikaliskt element, och han hade rätt. En opera består bara av överdrifter, och om den någon gång anstränger sig för att bli musikaliskt seriös sviker publiken den – den blir tråkig och tung. Händel försökte resa sig över operans fåfänga och övergick till oratorier, som bara blev ännu mera svulstiga och oformliga. Operan struntar i alla former och beror helt av den underliggande textens dramatik, men ord och musik är två olika saker. I bästa fall kan musiken använda sig av ord som underlag för att bygga upp musiken, men orden i sig är en distraktion. Jag tror vi använder olika delar av hjärnan för det musikaliska och det språkliga, och om musiken förlorar sig i det språkliga går musiken förlorad – musiken klarar sig bättre utan ordet. Därför är musikkritiker som skriver i tidningarna inkompetenta, för de vet aldrig vad de talar om, då ord aldrig kan göra musiken rättvisa. Ord kan bara förnedra den, som parasitism. Därför är den högsta musiken den högsta abstraktionen. Vet du vem som kom längst i utvecklandet av musikens innersta väsen?"

"Bach?"

"Nej, Beethoven i sina sista stråkkvartetter. De är bara musik i sin mest koncentrerade form och ändå strängt gjutna i absolut disciplinerad och striktaste sonatform, en form som Beethoven kom längst i att renodla och fullända.

Du föreslog Mahler som ett exempel på företrädare för den nya musiken. Problemet med Mahler är att han liksom alla de andra modernisterna fullkomligt ignorerar melodins betydelse och kör över den melodiska väsentligheten med massiv orkestervirtuositet, precis som Richard Strauss. De kan sin orkester, de är tekniskt fulländade mästare, men de tror att de kan undvara melodin som de glömmar, ignorerar och kör över, och resultatet blir en grotesk artificialitet av musikaliska diarréer som lider av en svulstig meningslöshet. Kommer du ihåg ett enda tema av Richard Strauss eller Mahler

som du kan nynna? Melodilösheten leder till att musiken saknar substans, då hjälper inga raffinerade avancerade rytmeffekter i världen, Richard Strauss var ändå seriös i sitt kvalificerade komponerande, men Mahler lider dessutom av en katastrofal brist på självkritik: han komponerar som ett barn och tycker att allt är gott nog bara för att det är han som har komponerat det. Han må vara suverän som dirigent, men vad hjälper det när den musik han komponerar är så formellt och melodiskt svag att ingen riktig orkester vill spela den? Hans musik orsakar myterier bland orkestermusikerna! Det är inte ospelbart, men det låter inte bra och är inte särskilt musikaliskt! Där har du portalen till den nya sköna musiken av den nya tidsåldern, där oväsendet slår ut den njutbara musiken, där redan Wagner insisterade på att musikvolymen var det viktigaste av allt så att publiken måste få hörselsprång, ju högre desto bättre, men då försvinner musikens mening som drunknar i den dånande stormen som insisterar på att dränka allt melodiskt i en levande begravnings skoningslösa utplåning.

Detta är musikens tragedi. Dess mening är satt på undantag som något otidsenligt och irrelevant i den industriella ångvältsmusikens frammarsch. Det blir inga smekande Schubertsånger mer då romanskomponerandet upphör, symfonierna strandar i upplösningstillstånd när formdisciplinen och harmonilagarna glöms bort, och kvar blir bara monstruös omusik och populistiska slagdängor, som genom billig slagfärdighet blir desto mera lönsamma för förlagen. Och samma öde drabbar poesin, litteraturen och konsten, som bara blir konstigare när alla självkritiska regler körs över. Och i denna nya värld av konstgjort krampaktig skrytsamhet av mer och mer fusk och mindre och mindre skönhet kan inte en romantiker längre överleva. Han måste storkna ihjäl av massinvasionen och syndafloden av diletterisk skrotkultur.”

Kort efter vårt sista samtal var han död. Han hade omkommit i en cykelolycka, och det spekulerades allmänt i självmord. Men man begår inte självmord trampande som en cyklist i arrangerandet av en våldsamt plågsam trafikolycka. Det är absurt, och han hade allt att leva för. Bromsen kan ha fallerat, vad som helst kan hända på en cykel, något kan ha hamnat i hjulet, det hände i en nerförsbacke där han tydligen inte kunde stanna av någon anledning, och den stora möjligheten att överleva en cykelolycka gör självmordsteorin orimlig. Han blev bara 44 år gammal.

Ernest Chausson, 1855-99

218. Den bedragna äkta mannen

"Jag vet, det heter *de mortuis nil nisi bene*, säg ingenting ont om de döda, men jag måste i detta fall säga motsatsen. När någon är död måste sanningen om honom komma ut, för annars riskerar den att aldrig komma ut, och då gör man den döde en orättvisa. Så mycket är jag skyldig min nära vän, kollega och välgörare att jag måste få göra honom rättvisa. Och har jag inte rätt att få vara uppriktig? Vem kan hindra mig? Ingen kan hindra mig, men jag är fullt medveten om att, om det kom ut vad jag har att säga om honom, skulle jag nog bli lynchad. Dock har även andra vågat säga några sanningens ord om honom, i bästa fall har de inte skrämt orden, och jag tänker då främst på den fullständigt ärlige Leo Tolstoj."

"Vad skrev Leo Tolstoj om honom?"

"Han vågade driva med honom och det på ett ganska tokroligt sätt, som man bara måste skratta åt, även om så kallade seriösa anhängare måste se det som rena blasfemin. Det är det som är problemet. Han skapade en kult omkring sig själv som blev närmast till en religion, vilket gjorde många av hans anhängare till rena fanatiker. Några genomskådade honom, jag var kanske den första men lyckligtvis inte den sista, och jag om någon hade anledning. Han var fullkomligt hänsynslös i sina relationer, och det gick ut över hans närmaste, främst de som verkligen uppskattade honom och beundrade hans geni, men genialitet kan vara verkligt farlig när den inte från början är galen. Vanligen slår den över i galenskap, men det märks i regel inte förrän när det är för sent och det har blivit oreparerbara skador. Ingen kan förneka hans geni, jag hyllade det och dyrkade det från början och var hans närmaste anhängare, jag kunde göra allt för honom och gjorde allt för honom, och så tog han min hustru ifrån mig. Det förstörde allt. Jag kom över det, men det tog många år, när det begav sig ville jag omedelbart duellera med honom på liv och död, men arbetet hindrade mig. Vi måste ju båda fortsätta utveckla verksamheten, i synnerhet som den just då nådde sin högsta höjdpunkt. Jag betraktar det ännu i dag som mitt livs högsta ära att ha fått genomföra och dirigera "Tristan och Isolde", jag betraktade operan omedelbart som en lika stor höjdpunkt i musikhistorien som Händels "Messias", Bachs H-moll-mässa och Beethovens nionde symfoni. Den är ett oöverträffbart mästerverk, och den har aldrig sjunkit i min aktning vad han än gjorde."

"Jag tror inte att någon dirigent har betytt mera för hans musik än ni. Och ingen betydde mera för hans karriär än kung Ludwig. Och för det förtrampade han er båda två. Ni blev hans värsta offer."

"Tala inte om det."

"Märkte ni inte när er hustru bedrog er?"

"Jag märkte att hon gled ifrån mig. Jag märkte att hon förändrades i karaktären. Hon blev som förtrollad och bergtagen. Det var som om han hypnotiserade henne. Hon blev en annan människa som jag inte längre kände. Franz Liszt var ju hennes far och blev lika illa berörd som jag. Även han hotade säga upp bekantskapen med honom, men han liksom så många andra smalt inför den alltid genialiska understundom underbara musiken. Han förlät Wagner för musikens skull, liksom jag också med tiden måste överse med Wagner för musikens skull. Men jag måste fråga mig: varför blev han sådan? Steg musiken honom åt huvudet? Blev han storhetsvansinnig och tog för givet att han kunde sätta sig över alla andra och bortse från alla mänskliga hänsyn? Ingen betydande musiker före honom blev lika odräglig. Beethoven hade tendenser, men han var handikappad och blev aldrig omänsklig. Tvärtom. Lidandet förädlade honom. Wagner var den första omänskliga världskompositören, och jag fruktar att han inte blir den sista. Jag ser sådana tendenser även hos andra, de blir förblindade av musiken, de förlorar det rätta verklighetsperspektivet, de förlorar all distans, och det värsta är att de påverkar andra i samma riktning. Deras inflytande kan bli ödesdigert. Redan Goethe varnade för den rusiga tyska nationalismen när den började uppträda efter Napoleons fall och sade rent ut att nationalism utgjorde en samhällsfara för hela världen, då den bara måste skena iväg i okontrollerat vansinne. Samtidigt var Goethe inte helt oskyldig själv. Även han hade en tendens att göra kvinnor till sina offer, och han var ju god vän med Wagners naturliga far och hade inflytande över honom. Han upptäckte de stora dramatiska möjligheterna i Nibelungensagan men gjorde ingenting åt det, han kanske såg riskerna med detta primitiva dramas frestelser till extrema överdrifter, vilka alla extrema överdrifter Wagner aldrig skämdes för att driva till sitt yttersta. Han utnyttjade denna primitiva urkunds potentiella möjligheter till att egga hela det tyska folket till övermod. Egentligen handlar Wagners hela liv bara om hybris, vilket alltid är riskabelt som en oförneklig osundhet. Men samtidigt ligger just den osundheten i öppen dager i alla Wagners verk från början."

"Vad antyder ni?"

"Han vet inte vad han skriver. Han har ingen självkritik. Han bara öser på utan att betänka sig. Han inser inte att allt vad han skriver bara är pekoralt nonsens. Nästan alla hans operor är orimligt långa intill outhärdlighet genom att de mest bara består av transportsträckor, där de stackars sångarna får stå och skrika sina oändliga monologer utan att komma någonstans medan publiken bara får träsmak i ändan och somnar bort, det har skrivits att upplevelandet av en Wagneropera är mera ett uthållighetsprov som driver människans förmåga att uthärda till det yttersta, än någon musikalisk njutning. Och om man betraktar Ringen-operorna sakligt, kan det finnas något mera absurt i operaväg? Det var det som Leo Tostoj påtalade i sin essay, när han utsattes för en Wagneropera och måste bevittna hur en halvnaken tjockis hela tiden sprang omkring och mest bara hojtade "Hej hå, hej hå, johej, hallå, hoj hoj, hej hej" och annat sådant, för att inte tala om valkyriorna, som ju skall föreställa hoppandes från klippa till klippa alltmedan de sjunger "tolla ho, tolla ho, tally ho," i ett oändligt hojtande, nästan som "jopp hej di, jopp hej da" eller joddlare från Tyrolen. Till och med sjömanskörerna i "Flygande holländaren" sjunger ju mest bara "Åhej, hej, åhej, ohoj" genom hela operan, hans första riktigt genialiska opera för övrigt, men texten är för erbarmlig. Han kunde inte skriva. Han är genialisk som kompositör men erbarmlig som diktare, och det vägrade han någonsin inse själv – han bara fortsatte köra på i blindo, som en besatt, som

om han tog för givet att allt vad han producerade måste vara lika gudomligt som han själv. Av någon anledning får hans musik mig att alltid längta efter Mendelssohn och Brahms.”

”Men låg inte hans styrka just i hans konsekventa självförhållelse, att han aldrig kunde se tillbaka och erkänna sina fel, vilket alltid fick honom att hålla på obehindrat utan att någonsin behöva stanna och reflektera över vad han egentligen höll på med?”

”Det var kanske hans smala lycka att han aldrig insåg hur löjlig han i själva verket var.

Flygande holländaren är en lysande opera, det erkände genast Mendelssohn från början, men vad är det för en fäntig intrig? Holländaren är fördömd och dömd till evig ofrid att aldrig få komma fram eller i hamn och tror, att bara en oskyldig dam kan rädda honom genom sin självuppoftning och oskuld, och så förlorar sig operan i denna schmalzhistoria. Och har det någonsin funnits en löjligare operafigur än den stackars Siegfried? Han är löjlig redan i urkunderna, en stackars tafatt dräng och tiggarlärning i paltor och ett primitivt malädet djurskinn som enda klädsel med sitt löjligen jägarhorn, som han blåser i ibland. Han rantar omkring som en klumpig och förståndshandikappad byfåne i slavtjänst hos en elak och girig dvärg som bara utnyttjar honom, utan att han förstår det i sin enfaldiga dumhet. Och han skulle vara en hjälte för hela den germanska rasen? Han är ju ingenting annat än en intelligensbefriad töntig klåpare, som bara klantar till det hela tiden! I sin totala brist på intelligens begår han ständigt katastrofala misstag, och Wagners astronomiska heroisering av honom blir bara ett bombastiskt fiasko, som en jättekuliss som rasar mitt under föreställningen. Kom sedan och påstå att Wagner var en lika gudabenådad diktare som kompositör! Han må ha varit genialisk som kompositör, men som diktare blev han aldrig mer än en erbarmlig klåpare, och han tog sig själv och sin diktning så på allvar att han menade sig ha fullgoda skäl till att göra världens mest långtråkiga och bombastiska sagooperor av dem. För det är bara sagooperor, som ”Hans och Greta”, utan någon realism alls, där dramatiken drunknar i alla de meningslösa transportsträckorna, som bara blir pinsamma i längden, särskilt när Wotan ska till att uppträda, en enfaldig enögd gammal gubbe med långt skägg och oändliga urtråkiga haranger, som en sorts patetisk karikatyr på Gud Fader, som ju traditionellt har avbildats just som en lastgammal gubbe med långt vitt hår och skägg, som det finska nationaleposets Väinämöinen, en annan gammal urmodig superauktoritet, som bara hugger i sten hela tiden. Nej, bevara mig väl och hela Tyskland för den från början elephantiasisangripna Wagnerkulten – Tyskland har aldrig sett något sjukare. Det insåg redan Nietzsche, som ändå var musikalisk och började som hängiven Wagnerbeundrare, precis som jag.”

”Även Verdi beundrade Wagner.”

”Där har vi en annan kontrast. Verdi beundrade Wagner, men Wagner föraktade Verdi för, som han kallade det, hans ’manègemusik’ som han menade hörde hemma på cirkusar. Men folk gnolar på Verdimelodier överallt i alla länder. Han gick alltid hem hos de enklaste folk, men hör du någonsin någon humma på en Wagnermelodi? Nej, för det finns inga. Han kör bara med sina ledmotiv, som man känner igen när de ständigt återupprepas genom operorna, han kunde göra klatschiga marscher, men han kunde nästan aldrig komponera en verklig melodi. Han tog konsekvent avstånd från allt vad arior heter för att i stället ösa på med fulla mastodontorkestrars massiva batteri, som omöjliggjorde någon mänsklig stämma utom ylanden, hojtanden, gallsrik, tjutanden och vrål. Wagner kan inte sjungas, han kan bara vrålas, vilket alla stackars solister bittert har fått erfara: i regel ger de upp från början, och ytterst få överlever.

Redan Goethe kunde vara omänsklig, men Wagner utvecklar omänskligheten till en groteskt makaber sport av bara överdrifter, som om han ville driva hela mänskligheten vansinnig genom mental hjärntvätt och strapatsering.”

”Vad är det för roligt med det?”

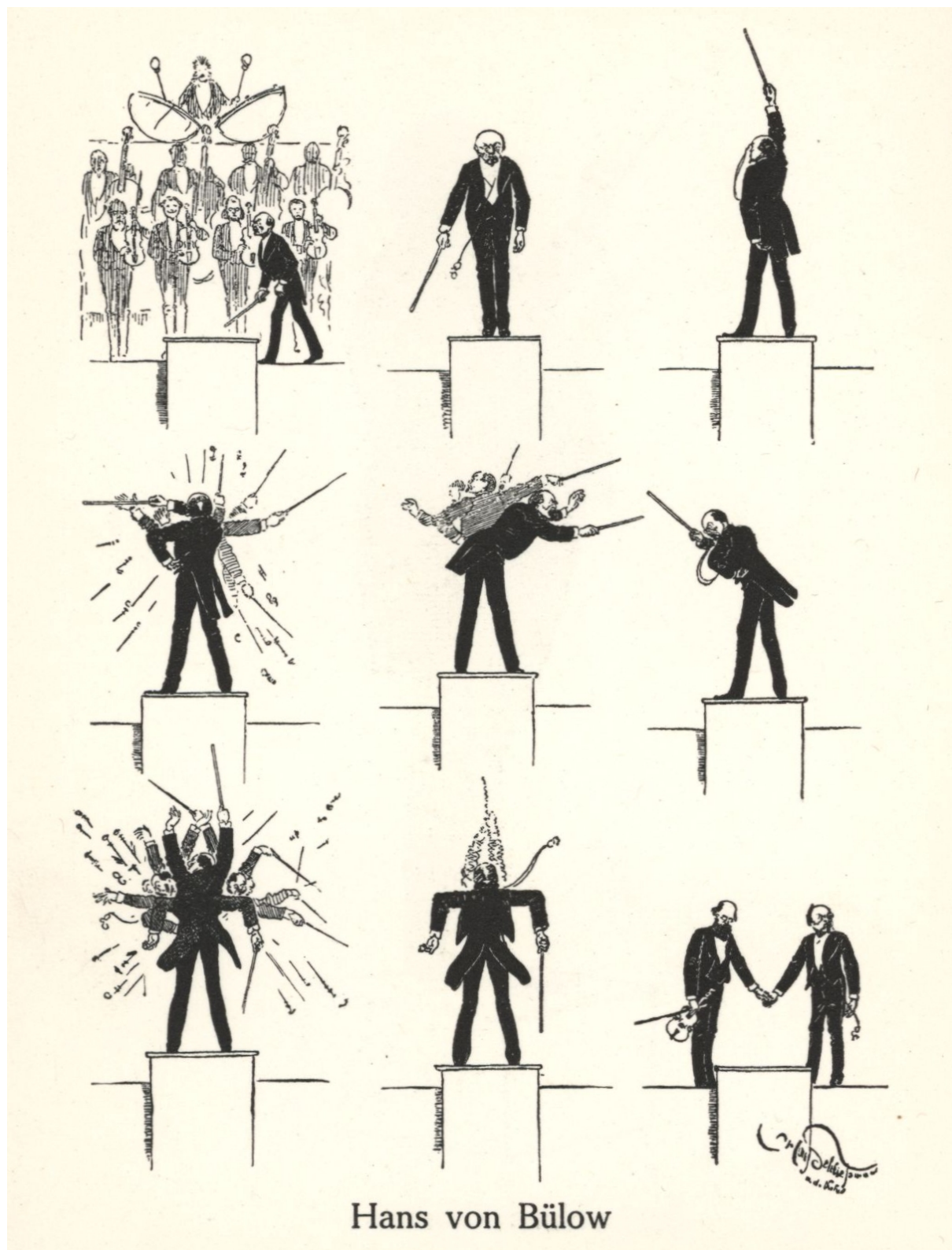
”Låt oss hålla oss till det roliga. Karikatyrtecknarna upphörde aldrig att ha roligt åt Wagner, särskilt under den tiden då hans svek mot kung Ludwig II och sina bästa vänner jag själv och Franz Liszt kom ut i dagen. Då grillades Wagner. Man belyste hans skrytsamma hem med dess rosa tapeter, som fick det att likna en lyxbordell, där Wagner höll hov som bordellmamman ”Frou-Frou Wagner” med rosor i håret och fläskiga valkyrior som utbudna läckerheter åt diverse wagnertrogna slavar utrustade med bevingade hjälmar som kännemärke på deras behörighet. Även jag karikerades men aldrig som bedragen äkta man, bara som fantomdirigent. Man respekterade mina horn i pannan, men man respekterade inte den stackars bedragne kungen, vars ideal hänsynslöst släckts av Wagners vänsterprassel med den skandalisering av kungen, som gjort allt för honom, som det innebar. Och Cosima Liszt skämdes aldrig men står ännu upprätt som Wagners främsta förkämpe och håller på att bli den värsta skräcködlan i Tyskland. Det sägs redan om henne, att det fanns bara en mera vedervärdig person i Tyskland än Wagner, och det var Cosima Wagner. Som min hustru var hon åtminstone respektabel.”

Hans von Bülow, 1830-1894

Hans von Bülow var utan tvekan sin tids ledande dirigent. Han inte bara gjorde allt för Wagners musik men även för andras, främst Brahms och Tjajkovskij, vars första pianokonsert han var den första att framföra i Amerika och dessutom som dess pianosolist. Han var dirigent för Berlinerfilharmonikerna under den sista delen av sitt liv men var pianist och dirigent från början och fenomenal genom att han i regel dirigerade och spelade allting utantill. Han var den förste som omfattade alla Beethovens 32

pianosonater, som han spelade utantill. Han hade studerat för Franz Liszt, han var den förste som framförde dennes pianosonat i H-moll (utantill), han gifte sig med hans dotter Cosima vid 27 års ålder, och de fick två döttrar innan hon föll för den 24 år äldre Richard Wagner. Hans von Bülow vägrade i det längsta gå med på skilsmässa, fastän han var väl medveten om hennes otrohet från början, men gick till slut med på det när hon fick sitt tredje barn med Wagner.

219. *Emigranten*

Han tog vänligt emot mig fastän han var invalidiserad. Han hade ramlat och slagit sig så illa att han inte kunde fullfölja sin turné.

"Jag beklagar att jag inte är i bättre form, men jag uppskattar er vänlighet att besöka mig fastän ni visste att jag inte var kurant. Ni hade tur som valde att besöka mig ändå, för det här är troligen mitt sista besök i Europa. Det kommer att bryta ut ett nytt världskrig när som helst."

"Det var i medvetande om detta som jag inte ville missa chansen att träffa er medan ni ännu var här. Vi har faktiskt träffats en gång förut, men det var för evigheter sedan."

"Var?"

"I Sankt Petersburg."

"Den staden finns inte längre. Den är förolyckad i den stora apokalypsen. Hela världen är förlorad, och vår olycka är att vi överlevt den, även om det inte blir så länge till. Vi är patetiska rester av en bättre värld som den nya sköna världen våldtagit till döds, vi är ett utdöende släkte av anakronismer som den nya tiden dömt ut till att glömmas bort med den bättre värld före världskriget som den nya rasande vanvettsvärlden helst bara vill glömma och anstränger sig för att förtränga."

"Ni är lika melankolisk som alla andra ryska emigranter men ändå inte förlorad eller alkoholiserad, som Glazunov."

"Tala inte om Glazunov. Han ansträngde sig för att förstöra livet för mig i Ryssland, och han stannade kvar efter revolutionen. Han tolererades för att han söp så mycket. Jag tror inte han blev lyckligare för det. Rysslands olycka är så djup och total att inte ens de ymnigaste floder av vodka kan förtränga eller mildra den."

"Han var beklagansvärd. Men ni är det inte. Ni kan ännu arbeta fastän ni är över 65."

"Det är bara arbetet som håller mig vid liv, musiken och mina döttrar. Jag försökte ge upp för länge sedan, men det lyckades jag aldrig med. Musiken tvingade mig ständigt upp igen från alla störtdykningsfall. Jag ser mig själv som ett enda stort misslyckande."

"Tvärtom. Det är sådana som ni som räddar världen."

"Det tror ni? Finns det fler sådana som jag? Jag trodde jag var ganska ensam."

"Alla innerliga musiker är ensamma, men deras envishet skall rädda världen."

"Varför tror ni det?"

"Romantiken kan aldrig dö. Idealismens skönhet som den gestaltar sig i konsten är hjärtat i hela vår civilisation."

"Varför försöker mänskligheten då ta livet av den?"

"Den kommer lika litet lyckas med det som den lyckats med att avskaffa er. Ni är den sista romantikern, och genom er kommer romantiken att överleva."

"Det är det som är frågan. För femtio år sedan var Ryssland romantikens huvudland. Den har definitivt blivit utrotad därifrån, och det ser det som sin mission i världen att genomdriva sin kulturnivellering med ångvältsforcering i alla länder. Alla

människor skall med våld tvingas bli lika litet värda. Stalin lyckades bra med att utrota alla oliktankande i Ryssland men fann till sin förskräckelse att han höll på att utrota hela det ryska folket, så han började vända sin uppmärksamhet till andra länder i stället. Nu ser han sin stora möjlighet i det nya kommande världskriget.”

”Men er musik blev accepterad i Sovjetunionen igen 1933.”

”Efter Glazunovs död insåg de att de inte kunde undvara fler kompositörer. Men jag åker aldrig dit mer. Det gör inte Jasha Heifetz and Vladimir Horowitz heller. Vi dog alla med det gamla Ryssland. Sovjetunionen är ingenting mindre än en totalskändning av hela det gamla Ryssland. De började med att utrota bönderna, varje lands själva ryggrad. Det finns ingenting kvar av Ryssland utom en oändlig utsäglig melankoli, och den håller på att ta död på oss alla. Varför måste det bli så? Varför måste melankolin vara så förödande förkrossande? Den är ju bara ett temperament, och liksom alla temperament borde det kunna användas enbart till godo, till kreativitet och föreställning, men i stället är den förlamande i sin deprimerande depressivitet.”

”Ni om någon har använt och vänt melankolin till konstruktiv kreativitet, i motsats till många av era kolleger, som låtit den besegra sig och bara funnit någon lindring i flaskan.”

”Ni tänker på Glazunov. Han blev aldrig någonting, eller i bästa fall en andra rangens tonsättare. Han förstod aldrig alkoholens oförenlighet med musikaliskt skapande, liksom även Mussorgskij dukade under för den svagheten. Man måste som musiker välja bort flaskan. Annars kommer flaskan förr eller senare at ta över ens liv, som den gjorde i Sibelius fall, den kanske mest begåvade orkesterkompositören i vår tid, som slutade ge konserter när hans hustru vägrade ställa upp mer för hans konserter när han dirigerade som berusad. Det går inte. Man känner sig må bättre och glad till sinnes, melankolin försvinner, men hjärnan blir tekniskt påverkad till det sämre, och precisionen försvinner. Han uppgav konserterandet, komponerandet och dirigerandet för att åtminstone få behålla flaskan kvar hemma och få kunna umgås och fortsätta nyttja den privat utan publik, men han kunde inte komponera någonting mer. Han har varit död för musiken nu i snart femton år.”

”Var han inte skolad i Sankt Petersburg?”

”Om han var! Han var Tjajkovskijs symfoniska efterträdare. Han och hans kolleger pendlade ständigt till Sankt Petersburg, så länge det fick vara huvudstaden Sankt Petersburg, tills ridån gick ner.”

”Varför kunde inte ni bli Tjajkovskijs symfoniska efterträdare? Ni var ju hans hängivna lärjunge, och han älskade er. Både han och Rimskij-Korsakov såg ju er som det stora ryska tonsättarlöftet för framtiden.”

”Skrjabin var lika bra. Nej, vi kunde inte bli deras efterträdare. Vi blev för abstrakta. Vi simmade ut för långt från stranden för att kunna simma tillbaka. Jag försökte hålla mig till formerna, men Skrjabin övergav dem fullkomligt och gick förlorad i ett sanslöst symfoniskt flummeri där all logik och påtaglig melodik gick förlorad. Det är hela den moderna musikens öde. Den drunknar i sin egen överkomplicering. Mahler visar vägen i den symfoniska urartningen till enbart vilseförande oändliga transportsträckor, och alla andra går i samma fälla. Jag klarade mig med att komponera mindre och mindre. Efter 1917 har det bara blivit fem kompositioner som jag kan kalla hållbara, men till och med de är överkomplicerade, överarbetade, abstraktiserade och meningslöst utsvävande.”

"Men ni hade inget val. Ni måste försörja er, och enda sättet var att göra era skivinspelningar, vilka gjorde er förmögen. Men det att ni vägrade ställa upp för radioinspelningar begränsade er publik. Delvis därför har ni kommit på undantag."

"Där har vi den stora boven i den sköna nya tiden: massmedia. Jag vägrade prostituera mig för massmedial underhållning. Världen håller på att dränkas i massmedial hjärntvätt. Det är det som fört Hitler till makten, och Stalin lär sig av honom och brukar samma medel för att ihjälindoktrinera massorna. Det förvandlar människorna till fårskallar, mänskligheten omvandlas till boskap som diktatorerna manövrerar och manipulerar med våld, och de begriper inte förrän när det är för sent att de har blivit vilseförda. Ingen människa ville ha ett andra världskrig, men dit är det som massförförelsen genom media har drivit mänskligheten."

"Vi har inget andra världskrig ännu. Det kan ännu avvärjas."

"Det kan lika litet avvärjas som det förra kunde avvärjas. Många försökte avvärja det förra, men detta vill ingen avvärja, för diktatorerna har blivit för aggressiva och farliga. Världen måste bli av med dem för att kunna överleva."

"Tillbaka till temperamentsfrågan. Jag tror ändå att melankolin kan kanaliseras konstruktivt. Beethoven kunde göra det, Chopin gråter konstant i all sin musik liksom Tjajkovskij och Dvorak, tårar är nödvändiga att ge utlopp för, och ingen musik är vackrare än den som gråter."

"Det är en smakfråga. Somliga arbetar bättre utan temperament helt och hållet, som till exempel Bach, som är helt temperamentslös varför hans musik är konsekvent fullkomligt saklig, vilket många har stött sig på, som till exempel Mussorgskij, som hade samma födelsedag som Bach, och som menade att Bach med alla sina fullkomliga fugor bara komponerade matematik. Ingen ryss kan vara så torr, och därför irriterar sig så många ryssar på den tyska musiktraditionen med dess utpräglade hantverksmästerskap utvecklat in absurdum, varför exempelvis Richard Strauss musik går över alla gränser för teknisk utveckling, så att det nästan bara är teknik där melodiken och det sångliga begravts i tonmassorna. Jag har själv fallit i samma fälla, det är den moderna musiks dödsfälla, det blir bara formalism till slut, ingen kan sjunga den musiken längre, och även därför har jag komponerat mindre och mindre. Den oöverträffbara styrkan hos Beethoven är hans absoluta mästerskap i sonatformen, han lyckas nästan konsekvent införa ett andra tema i sonatsatsen som överträffar det första, jag lyckades ganska bra med det i den andra pianokonserten, varför den blev så lyckad och uppskattad, men i de senare har jag inte lyckats lika bra. Jag har fallit för frestelsen att låta det första temat dominera hela satsen. Det får jag skylla mig själv för. Det kan man göra med symfoniska dikter som har begränsat omfång, men i större kompositioner är balansen mellan två olika teman i varje sats nödvändig för publikens matsmältning. Annars storknar de. Jag smet undan problemet i min femte pianokonsert med att dela upp den i ett otal variationer, där varje variation är olika."

"Jag trodde ni bara gjort fyra pianokonsalter."

"För dess avvikande forms skull föredrog jag att inte kalla den femte en pianokonsert utan maskerade den som variationer, men den har gått hem. Jag betraktar den som min sista betydande komposition."

"Vad är det för en komposition? Hur har den lyckats undgå mig?"

"Det är mina Paganinivariationer. Jag har stor förståelse för Paganini. Han led av samma syndrom som jag. Hans överlägsna mästerskap gjorde honom till världens mest avundade och ensamma människa, Liszt led av samma syndrom och blev därför

präst, och det värsta är att det finns ingen bot. Har man en gång blivit bäst i världen inom sitt område kan man aldrig komma ur den rollen, som blir som en galärslavstjänst – man bara måste hålla på tills man stupar. Tjajkovskij led av samma sak och föredrog därför att stupa i förtid, Sibelius drog sig ur och beslöt att iakttaga envis tystnad tills vidare så att han åtminstone räddade hemfriden, men de flesta bara håller på tills de måste stupa på sin post, där de största hjältarna är Mozart och Schubert.”

”Ni har själv hållit på i hela ert liv med ett outtröttligt konserterande. Ni skulle mycket väl med fullgoda skäl kunna dra er tillbaka med er skröplighet och tilltagande melankoli, som ändå tycks vara obotlig.”

”Bara en sak skulle kunna bota den: Ryssland, om det återvände till den gyllene tiden före världskriget, när litteraturen och konsten och den klassiska musiken var kung över världen och dess utövare heliga nästan som profeter, men kriget förstörde världen, och revolutionen förstörde det heliga Ryssland, som togs över av mördare och delinkventer, som såg det som sin främsta uppgift att utrota hela aristokratin och allt ädelt och skönt. Tsarfamiljen var en harmlös idyll av fyra vackra flickor och deras trogna föräldrar samt en blödarsjuk son, den oskyldigaste av alla, som brutalt avrättades i en massaker på direkt order av Lenin, som införde ett metodiskt mördarmaskineri som släpptes löst över folket, som sedan Stalin maximerade i effektivitet. Om det missförhållandet kunde botas skulle även min melankoli bli botad.”

Han tog inte ledigt. Han lämnade Europa åt sitt krig för att återgå till sitt konserterande i Amerika, som han snart måste avbryta på grund av krämpor och cancer. Genom sin långa kroppslängd som skänkte honom gudabenådat omfångsrika och fantastiska händer, varmed han kunde bli tidernas kanske styvaste pianist, fick han även lida av ständiga ryggsnittsbesvär, som förlamade honom i långa återkommande perioder. Han var självklart suverän som världens högste pianist, och han utsattes faktiskt aldrig för avundsjuka med dess lömska illvilja, utan han förblev alltid självklart respekterad. Men världen hade hopplöst skenat iväg i dårskap bort ifrån hans förklarade värld av romantisk skönhet, han blev mer och mer en anakronism i en värld i destruktiv utförsäkning, och man trodde efter hans död att det andra världskrigets värld skulle glömma bort honom och förtränga att hans ideal någonsin kunnat gälla, men däri misstog han sig både själv i sin pessimism och världen, där hans fem pianokonserter fortfarande är de yppersta efter Beethoven. Han var aristokrat men fattig som sådan som måste försörja sig, när han flydde från Rysslands bolsjevikterror var det i en släde som förde honom till Helsingfors och därifrån vidare till Stockholm, och det var nästan bara några noter han fick med sig. Bruten till kropp och själ dog Sergej Rachmaninov tre dagar före sin sjuttioårsdag, obruten trots allt som musiker.

221. Den ofullbordade operan

Det var i Berlin i början av 20-talet som jag sökte upp honom. Många hade blivit lidande genom hyperinflationen, som då hade börjat slå hårt mot alla som redan hade en vanskelig samhällsställning, och särskilt utsatta var då konstnärer som nödgats kämpa i motvind hela livet och som inför åldrandet ställdes inför den ena förintande världskrisen efter den andra, som om första världskriget inte var tillräckligt ont, så drabbades sedan först Österrike och sedan desto hårdare även Tyskland av den förödande inflationen som omintetgjorde allas genom hela livet hårt och dyrt förtjänade besparingar. En av dessa var en av sin tids mest framgångsrika och berömda kompositörer, som undvek att drabbas av det första världskrigets förbannelser genom att, som så många andra intellektualister, söka sin tillflykt i Schweiz, men efter kriget återvände han till Berlin och drabbades desto hårdare av inflationen, och han började bli ålderstigen. Naturligtvis var han inte uppåt. Han hade ofta gjort sensation genom sina ytterst avancerade och ofta kontroversiella kompositioner, och jag visste att han sedan årtal arbetade på sitt mest ambitiösa verk, som borde ha blivit färdigt för länge sedan, och jag fruktade att det fortfarande inte var färdigt.

Han tog vänligt emot mig fastän han tydligt var stressad och pressad, och hans stora berömda yviga hårman hade börjat få silverstrimlor, och fler än jag hade noterat hans ständiga flaskförbrukning, han hade alltid både tömda och fyllda flaskor i närheten, och det hade pågått i årtal i ständigt ökande takt åtminstone sedan 1914.

"Hur går det med er stora opera?" vågade jag fråga honom.

Han slog genast upp ett glas vin åt mig och passade på att genast även slå upp ett åt mig, innan han hämtade andan och inledde sin utläggning.

"Det är svåra tider, och de blir bara svårare. Fler och fler ger upp och faller undan genom undergång eller självmord, och jag känner mig stå inför avgrundens rand. Jag är rädd att min opera aldrig blir färdig. Ämnet har undvikit mig från början, som om det låg en förbannelse över det, som när Verdi kämpade hela livet med Kung Lear utan att komma någonstans."

"Han fullbordade desto fler och bättre operor i stället."

"Minsann. Har det någonsin funnits en mera beundransvärd musiker? Han fullbordade sin sista opera när han var 79, och den är oöverträffad. Han genomgick de värsta tragedier som en ung man kan genomgå, när ödet tvingade honom att begrava båda sina två späda barn och sin hustru, som han älskade, och ändå åstadkom han hur fantastiska operor som helst för att till och med avsluta sitt livsverk med en oöverträffad komisk opera. Jag vördade och beundrade honom intill helgondyrkan. Han var oöverträffad som operakompositör, och ändå var han egentligen bara en melodiker. Hans enda musikaliska anteckningar och skisser utgörs av bara melodislingor. Jag arbetade länge på ett innerligt beundrabrev till honom, men jag vågade aldrig skicka iväg det. Han var för vördnadsvärd för mig."

"Wagner då?"

"Ju mindre sagt om honom desto bättre. Det att han var ett musikaliskt geni ursäktar inte att han var en dålig människa. Jo, jag beundrade honom också, men bara hans musik. Om Verdi var fullkomlig både som människa och musiker, så var Wagner ovärdig i jämförelse. Han kunde inte ens komponera fugor och knappast ens melodier, som är lika sällsynta i hans operor som trädgårdar i öknen. Jag höll mig borta från hela hans sanslöst förryckta värld."

"Ändå har få gjort så mycket för modernismen i musiken som ni."

"Jag vet, och det är mitt brott, som jag nästan ångrar nu. Vad hade inte kunnat bli av mig, om jag bara hållit mig strikt till det melodiska, som Verdi? Men jag förlorade mig i tekniken, som så många andra också gjorde, och den tekniska utvecklingen och dess möjligheter att föra in musiken på nya vägar var alltför frestande för att man inte skulle bli besatt av experimentlusta. Det låg i tiden. Hela vetenskapen var sådan. Man bara måste experimentera vidare och ge sig ut på vilka äventyrligheter som helst för att hålla takten med ens egna fantastiska visioner inför teknologins obegränsade möjligheter. Och det var så vi bedrog oss själva och förrådde musiken och fastnade i de rena teknikaliteternas manér som en plog kör fast i en fåra och märkte inte själva hur vi hade tappat bort den rena musiken på vägen. Liszt var den första som gick i den fällan, han lät tekniken ta överhanden över musiken, glömde bort dess grundsten melodins fundamentala betydelse och lät sin överdådiga teknik skyla över det faktum att han inte hade någon formbegåvning, det blev nästan bara överdådig ornamentik av all hans pianomusik till slut i bländande imponerande oöverträffbar teknik som bara överdriver dess nakenhet, - han introducerar den formlösa musiken. Jämför honom med Chopin, och han slocknar ohjälpligt. Inte en enda gång använder sig Chopin av andras melodier, han arrangerar populära sånger ibland och skapar utomordentliga variationer, men allt vad han åstadkommer är utsökt originalt, medan Liszt sällan kommer med någon egen melodi, och i längden kunde han bara komponera parafraser eller abstraktioner. Men Skrjabin är det yppersta exemplet på denna utsvävning och

urspårning i det tekniska. Han blev så berusad av komponerandets tekniska möjligheter att han simmade så långt ut och bort från stranden att han inte mer kunde simma tillbaka. Han måste drunkna. Han dog av naturliga orsaker, men han var förlorad, så förlorad att han aldrig ens märkte det själv. Då klarade sig Rachmaninov bättre, som ändå alltid förblev romantiker. Men jag har förstått att han aldrig kunnat komponera något mera efter att han nödgades lämna Ryssland. Alla som det var något med har lämnat Ryssland efter revolutionen och lämnat det åt att förtäras av gamarna, hellre än att bli gamföda själva.

Men Rysslands öde är hela världens. Hela världen har gått förlorad i och med världskriget, och den har gått så förlorad att den inte ens är medveten om vad den har förlorat. Och vi som tillhörde den gamla världen, uppfostrades och utbildades av den och fortfarande vårdar dess värderingar, är ett försvinnande släkte, då vi alla snart är döda. Vi kan fördröja det stora världshaveriet med att inbitet hålla kontakten med varandra och fortsätta stötta varandra, men många är hågade att hellre förnedra sig till de nya manéren än att fortsätta hålla fast vid de gamla idealen. Schönberg var en briljant begåvning som jag gjorde allt för att uppmuntra, men världskriget förledde honom till att hitta på atonal musik, han har helt förlorat kontakten med all musikalisk harmoni, och jag är rädd att jag måste ge upp hoppet om honom, när han själv fallit för sitt eget självbedrägeri och hävdar med tvärsäkerhet att atonal musik är lika mycket musik som tonal musik. Det är som att påstå att fulhet är lika mycket skönhet som skönhet. Och han är långt ifrån ensam. Han har en hel skara av lärjungar som hyllar hans disharmonilära, och så håller hela världen på att förfalla till vidrig förfulning, inte minst politiskt. Se bara vad som håller på att hända i Italien, den europeiska kulturens moderland, där fascismen nu tar över mer och mer och inför en allt hårdare våldsregim med förföljelse av alla som inte följer med som döda fiskar med strömmen. Jag är rädd att min opera måste stranda i det allmänna universella skeppsbrottet.”

”Vad är det som är så svårt med ämnet?”

”Det är förryckt från början. Goethes Faust är ett plagiat på Christopher Marlowes Faust 200 år tidigare, det medgav han själv, och i originalet går Faust under i sitt förbund med mörkrets makt, men Goethes Faust går längre och bringar en ung dam i

olycka, som överges i havande tillstånd, och när hon tar livet av sitt barn i förtvivlan över Fausts mord på hennes bror blir hon avrättad, och för denna härva blir Faust belönad med himmelriket och alla dess fröjder. Det är nästan muhammedanskt i sin himmelsskriande oerhörda groteskt monstruösa omoral. Och det skulle jag göra en opera på. Många andra har gjort det, de har alla gett sin version av saken, och endast Berlioz har fattat att Faust ingalunda förtjänar någon belöning. Han är åtminstone inte smaklös. Jag kan inte delta i den etablerade universella smaklösheten och går hellre under för den skenande teknokratiska utvecklingens monstruösa världserövring med överkörning av allt gammalt och vackert. Hur de andra kommer att göra, som är kvar, blir den svåra frågan, men jag tror inte att de heller, som Puccini och Sibelius, kommer att stå ut särskilt länge med det estetiska världshaveriet.”

Han dog kort därefter 1924 endast 58 år gammal, och hans stora opera om Faust fick som Mozarts Requiem och Puccinis Turandot avslutas av sämre krafter än hans egen. Puccini dog samma år, och Sibelius slutade komponera året efter. Ej heller Schuberts ofullbordade kunde någonsin fullbordas liksom Bachs ”Die Kunst der Fuge”, medan min vän Ferruccio Busoni från Toscana faktiskt som den enda har gett det verket en fullbordan och till och med arrangerat det för två pianon.

Puccinis sorti

Giacomo Puccini avlider en månad före sin 66-e födelsedag i Bryssel november 1924, dit han begivit sig i ett sista försök att få kläm på sin strupcancer. Vid sin död lämnar han sin sista opera ”Turandot” ofullbordad. I vilket skick lämnar han då denna monumentalopera, den enda som kan mäta sig med Verdis ”Aida” i storslagenhet? Det sista han fullbordar i operan är dess enda tragedi, nämligen slavinnan Liús död. Denna slavinna och hennes roll är dock det mest gripande Puccini komponerat. Han excellerade i tragiska operaroller för kvinnor, som Manon Lescaut, Mimi som hostar sig till döds i ”La Bohème”, Tosca som slungar sig ut för Castell Sant’ Angelos murar i Rom, Madame Butterflys utsägligt tragiska martyrium, och flera andra, men ändå kommer alla dessa i skymundan för den lilla enkla slavflickan Liú.

Hon älskar Calaf, tartarprinsen som kommer till Kina i landsflykt från sitt hemland någonstans i Centralasien, och som även åtföljs av sin gamle avsatte far kung Timur, som nästan behandlar Liú som en dotter. Calaf omfattar även Liú med hela sitt hjärta men kommer på andra tankar när han upplever den iskallamen överväldigande prinsessan Turandot. Sagan kommer ursprungligen från Iran, namnet Turandot tyder på en förankring i östra Turkestan, så sagan har egentligen ingenting alls med Kina att göra.

Liú har flera hjärtnipande arior, medan den grymma prinsessan Turandot egentligen bara sjunger om sin absurda bitterhet. Hur kan någon falla för en så förskräcklig prinsessa? Prakt är det enda hon har att komma med. Storyn är egentligen alldeles absurd, men Puccini inspirerades av dess exotiska natur till mycket nyskapande musik. Det var egentligen inte meningen att Liú skulle dö, men i takt med Puccinis tilltagande strupcancerkris blev det ändå så att hon måste dö, och då måste det bli ordentligt, så det blir rena kärleksdöden: hellre än att avslöja Calafs hemlighet för de som vill komma åt honom, och som därför torterar henne, begår hon självmord.

Men denna död blir en mycket utdragen historia, mot vilken alla Puccinis hjältinnors tidigare självmord framstår som nästan obetydliga.

Hon inte bara sjunger sig till döds, utan efter hennes död fortsätter hennes aria i det oändliga genom kören, Calaf, hans far, den upprepas fem gånger i sin innerliga lamentation, och först på sjätte varvet tar den småningom slut, och där dör Puccini. När Toscanini dirigerade premiären på La Scala ett drygt år senare lade han ner taktpinnen i detta ögonblick och förkunnade för publiken: "Här slutar operan, för här lade mästaren mer pennan." Fastän operan fullbordats av Puccinis lärjunge Alfano enligt Puccinis egna föreskrifter, kunde Toscanini inte med att fortsätta där Puccini slutat.

Blir då denna sorgmarsch som ständigt upprepas i det oändliga inte en smula tjugig? Inte alls, för den ges ständigt nya nyanseringar i förändringar i ackompanjemanget och tonläget, genom att den fortsättes i stafett av Calaf, Timur och kören, som hela tiden byter om varandra och för den vidare, som om Puccini själv inte kunde skiljas från den utan ständigt måste ta om den på nytt. Utan att vara medveten om det själv förverkligade Puccini därigenom något av operalitteraturens högsta ideal.

Det är en mycket enkel och innerlig melodi, som fastnar i minnet genast och som vem som helst kan omfatta. Den som egentligen introducerade detta operaideal av den eviga melodin var Vincenzo Bellini i början av det tidigare seklet, han blev faktiskt den enda specialisten på detta, och alla hans efterföljare dyrkade honom för denna hans specialitet, till och med Wagner. En annan som dyrkade Bellini och som var hans kanske bästa vän var Frederic Chopin, som i det oändliga kunde lyssna till Bellinis tonspråk under tårar och ständigt upprepa: "Det är så vackert!" Verdi var mera koncis och disciplinerad i sitt melodimakeri och upprepade sällan en färdig aria, medan Wagner faktiskt försökte sig på konsten som strandade på att han inte var någon melodiker. Ingen annan lyckades med "den oändliga melodin" efter Bellini, tills Puccini lyckas med konstgreppet i sin allra sista aria, den smärtsamma dödsmarschen kring Liús död. Han gör denna sorgmarsch så monumental att hela den groteska prinsessans monstruositet krymper ihop till en futtighet, medan endast Liús kärlek desto ordentligare går hem.

Och det blir Puccinis svanesång. Han kan inte fortsätta komponera efter denna fulländade melodi, och Toscanini kan inte fortsätta dirigera efter den. Varje försök till att fortsätta efter den måste fallera. Genom denna gripande dödssång sjöng inte bara Liú utan även Puccini sig in i evigheten.

Two dead composers in New York - ur Ahasverus annaler

Ingen av dem var amerikan, men de mötte båda sina öden genom sina sista amerikanska turnéer. Den förra var ryktbar sedan länge över hela Europa och innehade tre presidentposter för konservatorierna i Neapel, Bologna och Rom efter varandra och brukade turnera i Europa med sina orgelkonserter, han var god vän med César Franck och Camille Saint-Saëns och hade ett antal elever som även de nådde ryktbarhet, när han 1924 begav sig ut på turné till Amerika för att ge konserter i Philadelphia och New York, när han under resans gång blev sjuk. Jag träffade honom i New York när han skulle anträda sin återresa, det var en gedigen man som var van vid att hantera världens största orglar, den största fanns just i Philadelphia, och han var mycket produktiv även som kompositör med en lika omfattande opuslista som Beethoven av orgelverk, pianoverk, kammarmusik, operor och oratorier utom annan vokalmusik, och han var en typisk representant för 1800-talets senare orgelromantik, ehuru hans musik kunde vara ganska bombastisk. Hans orgelverk framförs fortfarande, främst den pampiga "*Cantate Domino*", som i ett ständigt upptornande majestätiskt crescendo pressar kören till det yttersta, och som blev ganska populärt. När jag träffade honom strax innan han skulle gå ombord för återresan till Europa sade han: "Jag skulle aldrig ha kommit hit. Det blir min död, och jag tror inte jag hinner levande hem till Europa. De får ta hand om mitt lik för att få hem mig till min katedral i Como," vars organist han varit i 40 år. Marco Enrico Bossi blev inte äldre än 63 år men var väl sin tids mest ryktbara turnerande organist i Europa.

Den andra var egentligen svensk, även om hans liv och karriär var helt och hållet amerikanska. Hans föräldrar kom från Kristianstad i Skåne och Stockholm men utvandrade till Amerika, där han föddes i Massachusetts. Hans mor var organist och gav honom grunderna för hans musikaliska utbildning, som förde honom till Harvard där han avgick med glänsande betyg, då han hade många strängar på sin lyra. Utom musikteori, kontrapunkt och orkestrering studerade han även lingvistik och behärskade ett antal språk utom engelska och svenska, som danska, norska, isländska, tyska, franska, italienska och portugisiska. Han var intimt förknippad med *the Boston Pops Orchestra* vars dirigent Arthur Fiedler han samarbetade nära med från 30-talet framåt. Under kriget anlätades han som tolk och var till utmärkt användning för den amerikanska armén när den måste anpassa sig till Europa. Han blev den främsta av alla kompositörer för lätt klassisk musik, och hans verk är fortfarande populära världen över och spelas överallt – det är lättsmält melodisk musik i raffinerade arrangemang, om han dock plågades av att ha den stämpeln på sig att bara vara god för underhållningsmusik. Han gjorde faktiskt försök i den seriösa riktningen. Han åstadkom verkligen en pianokonsert i C-dur som också framfördes men inte gick hem hos publiken i samma måtto som hans lättare orkestrala verk. Han drog in den och ville förbättra den men blev aldrig klar med uppdateringen, då han ådrog sig cancer med blev ändå 66 år, och vad man än må tycka om hans lätta kompositioner så förblir de populära och allmänt spelade, speciellt hans outslitliga och originella "*Sleigh Ride*" som alltid går hem, fastän den komponerades mitt i sommaren under en outhärdlig värmebölja. Det kan man inte tro när man hör slädfärdens muntra bjällror under framfarten över snövidderna i vinterlandskapet.

Jag träffade honom i New York när han var på upphållningen. Han var ganska förargad. "Jag ångrar ingenting i mitt liv, jag har ju alltid bara haft framgång och skördat lovord och beröm och hederstitlar utan ände, men det är som fan att jag aldrig

lyckats komponera något ordentligt.” Många etablerade musiker med framgångsrika karriärer lär ha sagt samma sak. Leroy Anderson må föraktas i somliga läger för sitt lukrativa publikfrieri och sin sockrade lättsmälthet och lättfattlighet, men man kan inte förneka att hans musik ändå alltid förblir angenäm att höra.

Senaste uppdatering 16.1.2024

Tilläggskapitel

87. Marcus Aurelius
88. Origenes
89. Albert Schweitzer
90. John Dee
91. Emanuel Swedenborg
92. Drottning Christina
93. Maria Stuart
94. Madame Blavatsky
95. Annie Besant
96. Det långa hårets historia
97. David Strauss
98. Lorenzo il Magnifico
99. Caterina de' Medici
100. Pico della Mirandola
101. Sir Francis Bacon
102. Howard Stanton Levey
103. Jeanne d'Arc
104. Karl Dönitz
105. Rasputin
106. Sigmund Freud
107. Albert Einstein
108. Wilhelm Furtwängler
109. Premiärministern
110. Oscar Wilde
111. Jacques Offenbach
112. Erik Satie
113. Robert Schumann
115. Frimuraren
116. Marskalken

- 117. Den äkta charlatanen
- 118. Romain Gary
- 119. Salman Farsi
- 120. Järnkanslern
- 121. Ambassadören
- 122. Martyren
- 123. Ascona
- 124. Mystikern
- 125. Amiralen
- 126. Generalen
- 127. Alexandra Tolstoj
- 128. John Miltons blindhet
- 129. Händels svåraste kris
- 130. Operan
- 131. Vivören
- 132. Den galne poeten
- 133. Journalisten
- 134. Göteborgaren
- 135. Den okände soldaten
- 136. Filmmusikern
- 137. Förrädaren
- 138. Segraren
- 139. Kungen
- 140. Narren
- 141. Primo Levi
- 142. Mannen som satt kvar
- 143. Passionen
- 144. Nijinskijs avskedsföreställning
- 145. Dostojevskij förklarar sig
- 146. *Le grand Seigneur*
- 147. Bankruttören
- 148. Den förlorade sonen
- 149. Desillusionisten
- 150. Kompositören
- 151. Baronessan
- 152. Pathétique
- 153. Fritänkaren
- 154. Den förtappade
- 155. Lärjungen
- 156. Konvalescenten
- 157. Ivan den Förskräcklige
- 158. Förloraren
- 159. Fegisen

160. Fången
161. Fallet Nolan
162. Några pinsamma minnen
163. Advokaterna i Weimar
164. Brahms avsked
165. Napoleons fall
166. Brodern
167. Regissören
168. 75 år sedan
169. Författaren utan illusioner
170. Katoliken
171. Emigranten
172. Övervintraren
173. Martyrernas röst
174. Jesuiten
175. Den kasserade prokuratorn
176. Den ofelbare greve von Galen
177. En hippies död
178. Djurälskaren
179. Den gamle pianisten
180. Sista konserten
181. Internationalisten
182. Hedningen
183. Pianistens psykologi
184. Den okände pianisten
185. Läraren
186. Självplågaren
187. Självmordskandidaten
188. Den eländige tiggaren
189. Den gamle pianisten
190. Operahantverkaren
191. Clara Schumann
192. Problemet med Karl Flodin
193. Den diplomatiska alkohologen
194. Rossinis katekes
195. Kompositören
196. Indianälskaren
197. Patienten
198. Johann Mayrhofer
199. Eric Coates
200. Dödstripfen
201. Tjajkovskijs testamente
202. Adelsmannen

- 203. Den gamle musikern
- 204. Den försupne prästen
- 205. Ungkarlen
- 206. Filmskaparen
- 207. Den musikaliske statsmannen
- 208. Violinisten
- 209. Komponisten
- 210. Musiken som religion
- 211. Trassliga relationer
- 212. Filosofen i Königsberg
- 213. Tonsättare i exil
- 214. Läkarutlåtandet
- 215. Rembrandt
- 216. Landsflyktingen
- 217. Den dödsdömde romantikern
- 218. Den bedragne äkte mannen
- 219. Emigranten
- 220. Den ofullbordade operan
- 221. Puccinis sorti
- 222. Två döda tonsättare i New York

Senaste uppdatering 11.8.2023